P. M. Lips.

DISSERTATIONES

SELECTAE

IN

HISTORIAM ECCLESIASTICAM

AUCTORE

BERNARDO JUNGMANN,

Eccles. Cathedr. Brugens. Canon. hon.,
Philos. et S. Theolog. Doct., ac Profess. ord. Hist. eccl. et Patrol.
in Universitat. cath. Lovaniensis.

Tomus III.

MDCCCLXXXII.

RATISBONAE, NEO-EBORACI & CINCINNATI.

SUMPTIBUS, CHARTIS ET TYPIS FRIDERICI PUSTET,

S. SEDIS APOSTOLICAE TYPOGRAPHI.

Approbatio.

Dissertationes in Historiam ecclesiasticam, auctore viro eximio Bernardo Jungmann, S. Theol. et Philos. Dr., Historiae ecclesiasticae et Patrologiae in universitate catholica Lovaniensi Professore ordinario, et ecclesiae cathedralis Brugensis Canonico honorario, novem annorum spatio exaratas atque ab auditoribus magno cum fructu exceptas, nunc primum, utpote ab omni, ut Nobis visum est, naevo immunes, atque solidissima doctrina refertas, approbamus et ultro imprimi permittimus.

Datum Brugis, hac 1. Junii 1880.

J. J. Epus. Brugens.

Opus quod inscribitur: *Dissertationes selectae in Historiam ecclesiasticam, Tom. III., auctore Bernardo Jungmann, Eccles. Cath. Brugens. Can. hon., Philos. et S. Theol. Doctore, in Univers. Cath. Lovaniens. Hist. eccles. et Patrolog. Prof. ord.,* ex auctoritate Eminentissimi et Reverendissimi Cardinalis Archiepiscopi Mechliniensis et legum Academicarum praescripto recognitum, quum fidei aut bonis moribus contrarium nihil continere visum fuerit, imprimi potest.

Datum Lovanii, die 10. Augusti a. MDCCCLXXXII.

C. Pieraerts, Rect. Univers.

Dissertatio decima tertia.

De haeresi Iconoclastarum.

1. Quum in Occidente currente saeculo VII. et VIII. christiana religio felicissimo successu propagaretur ad varias Septentrionis nationes, quumque etiam in Italia et Gallia, quamvis tempora essent infausta, ea eveniret rerum politicarum conversio, quae brevi post Ecclesiae summo fuit commodo atque utilitati: in Oriente res plane adversae acciderunt. Etenim non solum multae provinciae Imperii orientalis in Saracenorum infidelium redactae sunt potestatem, ibidemque christiana religio magna ex parte destructa est, sed etiam intestinis dissidiis Imperium illud admodum fuit concussum. Id praesertim accidit per *Iconoclastarum haeresim,* qua integro fere saeculo Orientis ecclesia vehementer fuit turbata. De rebus Occidentis sequenti Dissertatione tractabimus, modo de ista haeresi aliquanto fusius agemus. Indoles dissertationis.

2. Illud vero singulare habuit Iconoclastarum perversus error, quod, quum reliquae haereses ortum habuerint a viris ecclesiasticis, qui superba mente christiana mysteria audacius scrutari et explanare praesumebant: Iconoclastarum vesania auctorem habuit Imperatorem, rei militaris quidem peritum, sed in rebus ecclesiasticis plane insipientem, qui crudeli etiam violentia errorem suum vindicavit atque pro-

movit. Eum secuti sunt in doctrina impia propaganda plures in Imperio successores. Lugenda autem ratione sese manifestavit in diuturna illa de sacris imaginibus lite, intestina quaedam orientalis ecclesiae infirmitas. Etenim quam plurimi Praesules orientales haud pro sui muneris officio veram doctrinam fortiter defenderunt, sed turpissima ignavia manus dederunt victas, Imperatorum impiis mandatis obsecuti sunt, imo et fallacia conquisierunt ex fontibus fidei argumenta, quibus errores fulcirent. — Quum vero Orientis Imperatores mandatis suis etiam provinciis occidentalibus ipsis subjectis, maxime Italis, impiam doctrinam imponere, cultumque sacrarum imaginum ibidem destruere tentarent, reluctantes autem incolas illarum regionum opprimerent, et contra barbarorum aggressionem tutelam iis denegarent et protectionem, paulatim haud mediocris inde provenit rerum mutatio. Suam videlicet in Italos dominationem Imperatores mox penitus amisere, dominium temporale Romani Pontificis sensim formatum est, demum vero per coronationem Caroli Magni conditum est sacrosanctum illud Imperium Romanum Occidentis.

3. Haud mirum est, Ecclesiae adversarios uti aliis in quaestionibus, ita etiam quoad historiam haeresis Iconoclastarum stilum suum in Ecclesiam catholicam acuisse, partesque illorum haereticorum suscepisse. Qua de re sufficiat ea citare quae cl. Palma habet. „Est hoc communiter receptum, inquit, inter homines ab Ecclesia catholica alienos, ut vel excitatas gravissimas de religione controversias levitatis accusent, vel dissidia quae ob negotia magni momenti in Ecclesia sunt commota, imprudentiae ac dominandi cupiditati praecipue tribuant, qua Romanos Pontifices in iis rebus pertractandis animatos fuisse contendunt. Perspicuum hujus rei continent testimonium, quae Protestantes passim affirmarunt de oborta saeculo octavo controversia inter sacrarum imaginum hostes et catholicos, qui vetustissimum piumque imaginum sacrarum cultum propugnabant. Superstitioni enim deberi cultum hunc acatholici affirmant, de superstitione tollenda adversarios imaginum laborasse, quaestionem de ea re non talem esse potuisse, ut Ecclesiae

tranquillitas perturbaretur, Romanos Pontifices praesertim imprudenter se ac intoleranter in ea re gessisse. — Ad hoc confirmandum satis est ea legere, quae in *Historia Scriptorum ecclesiasticorum litteraria Guilelmus Cave* perstringit *in conspectu saeculi iconoclastici.* Contemnit enim ibi memoratum superius imaginum cultum, per superstitionem illum invectum ait, leges contra imagines latas commemorat veluti sapientes, promulgatas ab hominibus boni reipublicae et Ecclesiae studiosis, conventus ab episcopis iconoclasticis per vim metumque habitos veluti legitimos traducit et tanquam auctoritate praeditos, Ecclesiae conventus catholicos vero vituperat, Romanos Pontifices cultus imaginum assertores aspernatur, atque oecumenicum Ecclesiae habitum in ea causa Concilium septimum irridet, cujus participes praesertim fuerint *miselli utique monachi patriarcharum nomina ac personas splendide ementiti.* In eamdem sententiam locutus est de memorata controversia *Moshemius* in *Instit. Hist. Eccl. saec. VIII. P. II. cc. 2 et 3.* Totam denique, ut caeteros praeteream, totam, inquam, hujus facti historiam *Potterius* perturbat in suo opere *De l'esprit de l'Eglise Tom. II. c. 19,* illamque in catholicorum dedecus convertere conatur".[1]) — Vides, quaestionem de haeresi Iconoclastarum tum natura sua et propter eventus ei connexos, tum propter calumnias adversariorum Ecclesiae, haud mediocris esse momenti. Ut vero ex ordine quae ad illam aetatem pertinent pertractemus, et accuratior habeatur notitia conditionis rerum ecclesiasticarum, primum agemus *de Concilio Trullano ac de statu rerum ante exortam haeresim Iconoclastarum,* dein *de Iconoclastarum haeresi, de Concilio oecumenico septimo,* et *de eventibus post hoc Concilium.*

4. Consuli possunt de his quaestionibus praeter varios auctores quos in Dissertationis evolutione citabimus, Baronius et Pagi, *Annal. eccl.* — Pagi, *Breviarium hist. Pontif. Rom.* — Nicephorus, *Breviarium historiae,* ed. Petavii, Scriptores.

---

[1]) Palma, Praelect. Tom. II. c. 1.

Par. 1616. — S. Joannis Damasceni, *Apologiae contra Iconoclastes,* Opp. Tom. I. — Theophanes, *Chronographia* ed. Petav. Par. 1616. — *Acta S. Andreae,* Bolland. Oct. VIII. p. 124. — Bellarminus, *Controvers., De ecclesia triumphante, L. II.* — Natalis Alexander *Histor. Eccles. Saecul. VIII., Cap. II. Art. I; Dissert. I—VI.* — Palma, *Praelect. hist. eccl. Tom. II. P. II. C. I—IV.* — Muzzarelli, *De auctoritate Romani Pontificis etc. Tom. II. C. XI.* Maimbourg, *Histoire de l'hérésie des Iconoclastes.* — Schlosser, *Geschichte der bilderstürmenden Kaiser,* Frankfurt 1812. — Marx, *Der Bildersturm etc.* Trier 1839. — Hefele, *C. G. B. III,* et *Tüb. Quartalschr. 1857. 4.* — Hergenröther, *Photius, B. I. 9. 10. 11; K. Gesch. B. I, S. 528 ff., B. III, S. 121,* et auctores ibi citati.

I.

De Concilio Trullano ac de statu Ecclesiae.

Concilium Trullanum.

5. Quum quae in Ecclesia orientali post Concilium oecumenicum VI. acciderunt attingimus, maxime convenit paucis agere de Concilio quod *Trullanum* vel etiam *quinisextum* dicitur. Per hoc enim concilium disciplina Orientalium, quatenus in aliquot capitibus a disciplina Ecclesiae occidentalis differt, definitiva ratione constituta fuit; atque ipsa celebratio hujus synodi, pluresque canones, qui offensionis quid continent in Occidentales, effecerunt, ut augerentur difficultates inter Ecclesiam occidentalem et orientalem. — Quum in Synodis generalibus quinta et sexta nulli canones editi essent ad disciplinae restaurationem et reformationem morum, Justinianus II. Imperator ad supplendas istas synodos a. 792 concilium convocavit, quod dicitur Trullanum a loco palatii Trullo,[1]) ubi habitum fuit,

[1]) Etiam Concilium oecumenicum VI. in Trullo palatii imperialis habitum est. Erat Trullus conclave magnum et rotundum, tecto concavo (tholo) coopertum; quae videlicet aedificia vel conclavia ejusmodi

vel etiam quinisextum. Episcopi adfuerunt ducenti et septemdecim iique omnes Graeci; Latini enim non erant vocati. Interfuisse tantum videtur unus Basilius episcopus Gortinensis, qui erat eo tempore apocrisiarius Romani Pontificis Constantinopoli, sed non gerebat hac in re munus legati Pontificis.

6. Conditi fuerunt in Concilio Trullano *canones centum et duo,* inter quos plurimi inveniuntur laude digni; sed nonnulli disciplinam ecclesiasticam perturbant, doctrinam catholicam offendunt, sacra Apostolicae Sedis jura laedunt, et aestu quodam polemico in ecclesiam occidentalem infecti sunt. Jam praecipuos ex his canonibus recenseamus. Canones.

In canone II. inter alia statuitur: *Hoc quoque huic sanctae synodo pulcherrime et honestissime placuit, ut ab hoc nunc tempore deinceps, ad animarum medelam et perturbationum curationem firmi stabilesque maneant, qui a sanctis patribus qui nos praecesserunt suscepti ac confirmati sunt, atque adeo nobis etiam traditi sunt sanctorum et gloriosorum Apostolorum nomine octoginta quinque canones.* — Jam vero haud ignorabant orientales episcopi, ab ecclesia Romana nonnisi quinquaginta ex canonibus illis recipi, adeoque indirecte his lacessebatur ecclesia illa. — Canone III. varia de sacerdotibus bigamis constituunt, atque initio decreti jam insinuant, rigidiorem esse disciplinam Romanam, dum ecclesia CPtana benignior sit; et severitatem misericordia temperari volunt. Quum, dicunt, *qui sunt sanctissimae ecclesiae Romanae exactae perfectionis canonem servandum proponant, qui vero sub hoc a Deo conservandae et imperantis urbis throno, quod est humanitatis et misericordiae, utrisque paterne et religiose mixtis*, *ut neque quod*

---

tectum (coupole) habebant, τρούλλοι nominabantur. — Ducange in Constantinopoli christiana l. III. p. 33 explicat, quid sit Trullus. Ait igitur, esse ingens hemisphaerium quatuor majoribus arcubus incumbens quod Trullum vocant. Inde idem nomen habebat totum aedificium rotundum, quod in magnam altitudinem educebatur; ejus paries in orbem ferebatur, sustinebatque testudinem orbiculatam.

est mite et mansuetum, dissolutum, neque quod est austerum, astrictivum relinquamus, . . . decernimus etc. Maxime vero canone XIII. dein de sacrorum ministrorum conjugiis vel coelibatu talem disciplinam constituunt, quae satis diversa est a Romana, atque hanc acrioribus verbis arguunt. Statuunt videlicet: *Quoniam Romanae ecclesiae pro canone (ἐν τάξει κανόνος) traditum esse cognovimus, ut promovendi ad diaconatum vel presbyteratum, profiteantur se non amplius suis uxoribus conjungendos, nos antiquum canonem Apostolicae perfectionis ordinisque servantes, hominum qui sunt in sacris legitima conjugia deinceps quoque firma et stabilia esse volumus, nequaquam eorum cum uxoribus conjunctionem dissolventes, vel eos mutua tempore conveniente consuetudine privantes. Quamobrem si quis dignus inventus fuerit, qui hypodiaconus, vel diaconus, vel presbyter ordinetur, is ad talem gradum assumi nequaquam prohibeatur, si cum legitima uxore cohabitet. Sed neque ordinationis tempore ab eo postuletur, ut profiteatur se a legitima cum uxore consuetudine abstenturum, ne ex eo a Deo constitutas et sua praesentia benedictas nuptias injuria afficere cogamur, evangelica voce exclamante: „Quae Deus conjunxit, homo non separet"; et Apostolo docente „honorabiles nuptias et torum immaculatum"; et: „Alligatus es uxori? ne quaere solutionem."* — Dein statuunt, ut tempore ministerii tantum continentia servetur, et concludunt: *Si quis ergo fuerit ausus, praeter apostolicos canones incitatus, aliquem eorum qui sunt in sacris, presbyterorum, inquimus, vel diaconorum, vel hypodiaconorum, conjunctione cum legitima uxore et consuetudine privare, deponatur. Similiter et si quis presbyter vel diaconus suam uxorem pietatis praetextu ejecerit, segregetur; et si perseveret, deponatur.* — Hisce disciplinam Romanam coarguunt ut Scripturis sacris, antiquis canonibus, pietati oppositam.[1]) Dum vero abstinentiam a legitima uxore

Coelibatus rejicitur.

---

[1]) Similis indolis est etiam can. XXX., in quo agunt de sacerdotibus in regionibus barbarorum. *Si apostolicum canonem de uxore non ejicienda pietatis ac religionis praetextu se supergredi debere existimant, et ultra ea quae constituta sunt facere, et ideo communi cum suis*

hoc canone ut pietati contrariam rejiciunt, inepta inconsequentia eam tamen episcopis imponunt canone XLVIII. statuentes: *Uxor ejus qui ad episcopalem dignitatem promovetur, communi sui viri consensu prius separata, postquam in episcopum ordinatus est ac consecratus, monasterium ingrediatur procul ab episcopi habitatione exstructum, et episcopi providentia fruatur. Sin autem digna visa fuerit, etiam ad diaconatus dignitatem provehatur.*[1])

7. Erronee porro in canone XVI. episcopi illi docent, primos septem diaconos ab Apostolis constitutos, non sacrorum sed mensarum tantum ministros fuisse. — Canone XXXVI. renovant statuta illa, Romae nunquam admissa, de Sedis CPtanae juribus ac privilegiis. *Renovantes*, inquiunt, *quae a sanctis centum quinquaginta patribus qui in hac a Deo conservanda ac regia urbe convenerunt, et sexcentorum triginta qui Chalcedone convenere, constituta sunt, decernimus, ut thronus CPtanus aequalia privilegia cum antiquae Romae throno obtineat, et in ecclesiasticis, ut ille, rebus magnificat, ut qui sit secundus post illum. Post quem magnae Alexandrinorum civitatis numeretur thronus, deinde Antiochiae, et post eum Hierosolymitanae civitatis.* — Arrogantius in ecclesiam Romanam etiam Canonem LV. constituerunt, ex quo simul patet, non solum pro orientali, sed pro universa Ecclesia Concilium Trullanum voluisse disci-

Usurpatio honoris.

---

consortibus conventione et consensu inito, a mutua consuetudine abstinent, statuimus, eos non amplius cum illis ullo modo cohabitare debere, ut ex eo nobis perfectam sui promissi demonstrationem praebeant. Hoc autem illis non propter aliud, quam propter eorum pusillanimitatem, extraneosque ac non satis firmos mores concessimus. — Vides, continentiam post matrimonium tantum indulgentia quadam concedi, ut quid minus conveniens.

[1]) Decursu temporis juxta istos canones disciplina Orientalium ita se evolvit, ut universim clerici, antequam ordines sacros suscipiant, uxorem ducant. Ita ecclesiasticus coelibatus summo cum religionis detrimento plane eversus est. Episcopi vero tantum ex monachis seliguntur. Cfr. de clero Russiae opusculum praeclarum quod scripsit J. Gagarin S. J.: *Le clergé Russe*, Bruxelles, Goemaere 1871. Remedium efficacissimum et necessarium ad restituendam religionem ostendit fore, si ecclesiastici coelibem ducerent vitam.

plinam moderare. *Quoniam intelleximus*, inquiunt, *in Romanorum civitate in sanctis Quadragesimae jejuniis ejus* Arrogantia. *sabbatis jejunare praeter ecclesiasticam traditam observationem: sanctae synodo visum est, ut in Romanorum quoque ecclesia inconcusse vires habeat canon qui dicit: Si quis clericus inventus fuerit in sancto die dominico vel sabbato jejunare, praeter unum et solum, deponatur; sin laicus, segregetur.* — Nec probari poterat canon LXVII, quo angusta mente praeceptum Apostolorum temporarium de non manducando sanguine urgent, statuentes: *Divina nobis Scriptura mandavit, a sanguine et suffocato et fornicatione abstinere. Eos ergo qui propter lautum et delicatum ventrem cujuscumque animalis sanguinem arte aliqua esculentum condiunt ac instruunt, atque ita illo vescuntur, convenienter punimus. Si quis deinceps animalis sanguinem quovis modo comedere aggrediatur, si sit quidem clericus, deponatur; sin autem laicus, segregetur.* — Angustioris mentis etiam est canon LXXXII., quo vetatur, quominus Christus sub forma agni pingatur. Eum tamen propterea potius hoc loco citamus, quia in controversia de cultu sacrarum imaginum pluries ab orthodoxis ad eum fuit provocatum. Est autem canon hujusmodi: *In nonnullis venerabilium imaginum picturis, agnus qui digito praecursoris monstratur, depingitur, qui ad gratiae figuram assumptus est, verum nobis agnum per legem Christum Deum nostrum praemonstrans. Antiquas ergo figuras et umbras, ut veritatis signa et characteres Ecclesiae traditos, amplectentes, gratiam et veritatem praeponimus, eam ut legis implementum suscipientes. Ut ergo quod perfectum est vel colorum expressionibus omnibus subjiciatur, ejus qui tollit peccata mundi Christi Dei nostri humanâ formâ characterem etiam in imaginibus deinceps pro veteri agno erigi ac depingi jubemus: ut per ipsum Dei Verbi humiliationis celsitudinem comprehendentes, ad memoriam quoque ejus in carne conversationis, ejusque passionis et salutaris mortis deducamur, ejusque quae ex eo facta est mundo redemptionis.*[1])

[1]) Cfr. Concilium Trullanum ap. Labbé, Coll. Conc. T. VI. p. 1136.

8. Ex canonibus istis facile vides, Orientales in occidentalem Ecclesiam tumidam quamdam arrogantiam ostendisse, dum eorum disciplinam reprehendunt, revera autem apud ipsos, maxime quod clericorum continentiam spectat, languorem atque ignaviam jam invaluisse. Bene ad rem Thomassinus: „Sed ita comparatum est: aegri subinde indignantur et effervescunt in eos, qui integra valetudine sunt; et ex adverso qui sani sunt, eo maxime vires suas vigoremque ostentant, quod infirmorum aegritudines et intemperias aequo animo ferunt. Pacate et clementer ferebant Latini Graecorum altaris ministrorum incontinentiam; Graecis molesta et intoleranda videbatur Latinorum castitas et castitatis cura ac diligentia. Magnam quin etiam gratiam se inituros speraverunt a presbyteris provinciarum barbaricarum, si sinerent eos castitatem colere, dum conjuges suas suis ab sedibus semoverent. Qua quidem in re evidenter repugnabant canonibus apostolicis, quorum sectatores se vindicabant".[1]) Dixeris etiam, Orientales in celebranda synodo et condendis illis canonibus disciplinaribus occulta quadam motos fuisse invidia in Occidentales, ac vanitate, ut, dum molestum eis esset, tam manifeste Latinos ipsis comprobatos esse superiores in doctrinis dogmaticis atque in orthodoxia, saltem in rebus disciplinaribus ostentarent quamdam autonomiam, imo prae Latinis excellentiam.

Simultas in Occidentem.

9. Absoluto Concilio, Justinianus II. Imperator canones in eo conditos misit ad Sergium Papam, ut eos approbaret. At Sergius neque precibus neque minis adduci ad id potuit. Justinianus ira percitus Zachariam protospatharium suum Romam direxit, ut Pontificem captivum deduceret Constantinopolim. Verum militia Ravennae, Pentapolis, et vicinarum partium Romam accurrit, ut Pontificem contra iniqua Imperatoris mandata defenderet. Populus Romanus se pro Pontificis defensione cum militia conjunxit, ita quidem ut Zacharias protospatharius cum dedecore ex Urbe fuerit ejectus, et exercitus et populus non

Sedes Romana.

---

[1]) De discipl. eccl. P. I. L. II. c. 63. n. 13.

quieverint, nisi postquam Pontificem salvum atque securum cernerent.[1])

10. Brevi post (a. 695) Justinianus II. a Leontio imperio dejectus nasoque mutilatus, unde *Rhinotmetus* appellatus est, in Chersonesum relegatus fuit. Leontius anno 698 et ipse ab Absimaro Tiberio dejectus relegatus fuit in Dalmatiam. Sed anno 705 Justinianus, Absimaro Tiberio occiso, imperium recuperavit. Eodem anno Sedem Apostolicam ascendit *Joannes VII.*, cum quo Justinianus iterum de approbatione canonum synodi Trullanae egit. *Illico ut palatium ingressus est,* dicit Liber Pontificalis in Vita Joannis VII., *propriumque adeptus imperium, Imperator tomos quos antea sub domno Sergio apostolicae memoriae Pontifici Romam direxerat, in quibus diversa capitula Romanae ecclesiae contraria scripta inerant, per duos metropolitanos episcopos demandavit, dirigens per eos et Sacram, per quam denominatum Pontificem conjuravit ac hortatus est, ut Apostolicae ecclesiae concilium congregaret, et quaeque ei visa essent stabiliret, et quae adversa renuendo excluderet. Sed hic humana fragilitate timidus, hos nequaquam tomos emendans per suprafatos metropolitas direxit ad principem.* Qua quidem in re utrum Joannes metu ductus egerit, an oeconomia quadam prudenti, difficile est dijudicare. Sane dum integram canonum collectionem jam a praecedentibus Pontificibus non admissam sine responso Constantinopolim remisit, satis ostendit, etiam ab ipso illos canones non comprobari; prudens forte censuit esse, selectionem propositam haud instituere.

11. *Sisinnius* Joannis VII. successor viginti tantum diebus Ecclesiae praefuit, nec quaestio de canonibus Trullanis sub ipso agitata est. Successit ei (a. 705) *Constantinus* Pontifex. Anno 710 Justinianus Imp. missâ Sacrâ Pontificem accersivit Constantinopolim, ubi eum magnis cum honoribus recepit. Quid Constantinus Papa Constantinopoli

[1]) V. Anastas. Biblioth. in vita Sergii; ap. Wouters Dissert. T. III. Diss. LI. n. IV.

egerit, scriptorum inopia et silentio latet; sed agitatam fuisse tunc controversiam de canonibus Trullanae synodi, Baronius, Chr. Lupus, Pagi, aliique auctores censent, cum nulla his temporibus alia quaestio verteretur inter Orientales et Occidentales. In Vita Gregorii II. Liber Pontificalis haec habet: *Gregorius* (Romanae tum ecclesiae diaconus) *cum viro sancto Constantino Pontifice ad regiam profectus est urbem, atque a Justiniano principe inquisitus de quibusdam capitulis, optima responsione unamquamque solvit quaestionem.* — Existimant igitur eruditi, Constantinum Pontificem media via utentem ita rem composuisse, ut partem canonum admitteret vel approbaret, aliis sepositis. Certo nobis constat de sententia Ecclesiae Romanae sub Joanne VIII., qui sedit ab anno 872 usque ad annum 882. Scribit videlicet Anastasius in praefatione dedicatoria versionis Actorum synodi oecumenicae septimae: *Unde Apostolatu vestro decernente non solos illos quinquaginta canones* (apostolicos jam antiquitus ab Ecclesia Romana receptos) *Ecclesia recipit, sed et omnes eorum,* (Romanorum Pontificum) *utpote Spiritus sancti tubarum, quin et omnium omnino probabilium Patrum et sanctorum Conciliorum regulas et institutiones admittit, illas dumtaxat, quae nec rectae fidei nec probis moribus obviant, sed nec Sedis Romanae decretis ad modicum quid resultant, qui potius adversarios, i. e. haereticos potenter impugnant. Ergo regulas, quas Graeci a sexta Synodo perhibent editas* (Trullanas), *ita in hac Synodo* (VII.) *principalis Sedes admittit, ut nullatenus ex his illae recipiantur, quae prioribus canonibus vel decretis sanctorum Sedis hujus Pontificum, aut certe bonis moribus inveniuntur adversae, quamvis omnes hactenus ex toto maneant apud Latinos incognitae, quia nec interpretatae, sed nec in caeterarum patriarchalium sedium licet graeca utantur lingua reperiantur archivis, nimirum, quia nulla earum, cum ederentur, aut promulgans aut consentiens aut saltem praesens inventa est.*

12. Ex hisce videmus, qualis tunc fuerit sententia Sedis Romanae quoad canones concilii Trullani. Minus clare Hadrianus I. jam saeculo praecedente scribebat ad Concilium oecumenicum VII.: *Omnes sanctas sex Synodos suscipio,*

cum omnibus regulis, quae jure ac divinitus ab ipsis promulgatae sunt, inter quas continetur, „in quibusdam venerabilium imaginum picturis Agnus digito Praecursoris exaratus ostenditur." (Can. Trull. 82.) Hadrianus assertione Graecorum deceptus existimasse videtur, eosdem Patres qui adfuerunt Concilio VI. etiam canones disciplinares edidisse illos, qui in Trullana synodo editi sunt. Sed restrictione illa generali *quae jure ac divinitus promulgatae sunt,* satis providebatur Sedis Apostolicae auctoritati, ut discrimen inter varios canones fieri posset. Concilium oecum. VII., ex episcopis orientalibus constans, approbavit quidem canones Trullanos, eosdem sextae Synodo attribuens, in suo canone primo; sed etiam hujus Concilii canones a Sede Apostolica non sunt confirmati.[1])

Series RR. Pontificum.

13. Jam breviter tangamus ea quae *Occidentem* attinent, ut qualis fuerit rerum ecclesiasticarum status melius perspiciatur. Obiit *S. Agatho* Papa die 10. Januarii 682, et in ejus locum suffectus fuit *S. Leo II.* Siculus, vitae sanctitate clarus, sacrarum Scripturarum peritissimus, graece et latine doctus. Ab eo confirmatum fuit Concilium oecumenicum sextum. Brevi pontificatu functus ad coelum migravit die 3. Julii a. 683. — Successit ei *S. Benedictus II.* Romanus, die 26. Junii 684, qui pariter brevissimo tempore Ecclesiam gubernavit. Obiit enim die 5. Maji anni 685. Vigilantiam suam pastoralem ostendit, quum reciperet ab episcopis Hispanis libellum inscriptum *Liber responsionis fidei nostrae* seu *Apologia,* quem nomine eorum S. Julianus Archiepiscopus Toletanus conscripserat, ut profiterentur fidem conformem Concilio oecumenico sexto. Quum enim offenderet Pontifex in eo expressiones quasdam ambiguas, (uti illam: *voluntas genuit voluntatem),* postulavit, ut istas modificarent. Hispani quidem episcopi, quum anno 688 iterum Toleti synodum haberent, observationibus Pontificis aliquantisper offensi sunt, et orthodoxa mente se illa scripsisse, similiaque apud sanctos Patres occurrere, ostenderunt. No-

[1]) Vide de his Hefele C. G., B. III. §. 329.

vam tamen Apologiam confecit S. Julianus Romamque misit, ubi eam Sergius Pontifex ut orthodoxam suscepit.

Pontifices ex Oriente.

14. Post Benedictum II. Pontifex ordinatus est die 23. Julii anni 685 *Joannes V.* Syrus, S. Agathonis quondam in Concilio sexto legatus, qui sedit per annum; obiit enim mense Augusto anni 686. — In novi Pontificis electione orta est contentio; clerus enim suffragabatur Petro archipresbytero, proceres vero et principes exercitus Theodoro presbytero. Quum concordia frustra esset tentata, episcopi et clerici unanimi suffragio elegerunt *Cononem* genere Thracem, aetate, moribus et eruditione venerandum, qui ab omnibus ut legitimus Pontifex salutatus est. Sed brevis quoque fuit pontificatus Cononis; ordinatus die 21. Octobris anni 686, decessit die 21. Septembris anni 687. — Post ejus obitum iterum orta est lis in electione successoris, quum alii Theodoro presbytero, alii Paschali archidiacono summum sacerdotium deferri peterent. Major vero pars cleri, judicum et principum exercitus, consensit in *Sergium* presbyterum, genere Antiochenum, sed Panormi in Sicilia educatum. Is die 15. Decembris anni 687 inauguratus, Ecclesiam sanctissime gubernavit usque ad annum 701. Contentiones in electione Pontificum videntur ortae esse ex influxu eorum, qui Pontificem Imperatori deditum promovere studebant; atque ea ratione eas compositas esse dixeris, quod Pontifex eligeretur Imperatori quidem acceptus, sed omni ex parte dignissimus. Operae enim pretium est advertere quae scribit Baronius ad a. 705, n. 2. „Incredibiles, inquit, perspicias fuisse Graecorum artes, quibus nisi sunt subjicere (si licuisset) Romanam ecclesiam. Quod enim confirmationi Romani Pontificis sibi tyrannice usurpatae tandem renuntiassent imperatores,[1]) studuerunt alia via eidem

[1]) Id factum perhibetur a Constantino IV., sedente Benedicto II. Advertit tamen Papebrochius in Conatu chronico-historico p. 109 n. 3: „Verum hujus privilegii usu frustrata videtur fuisse Romana Ecclesia, quamdiu sub Graecis Imperatoribus fuit: nam usque ad regnum Longobardorum in Italia, et Zachariam Papam, quarto post decessoris obitum die ordinatum, nemo fuit, cujus ordinationem non praecesserit sex hebdomadarum ut minimum interpontificium, plerumque autem men-

Romanae ecclesiae dominari, agentes nimirum, ut in collegium S. R. E. Cardinalium allegarentur Orientales, qui etiam opera exarchorum annitente crearentur Romani Pontifices. Hinc videas post Benedictum Pontificem Joannem V. Syrum natione creatum successorem, deinde Cononem Thracem, postea Sergium Syrum, Joannem deinde Graecum pariter ordine sextum dictum, inde . . . Joannem VII. itidem Graecum, postea Sisinnium Syrum, et post eum Constantinum pariter Syrum, itidemque Gregorium tertium Syrum etiam, nec non post eum Zachariam Graecum; ut appareat, inter hos omnes vix unum Gregorium II. intercolatum Romanum natione Pontificem. — Sed quid accidit? Utique tanquam miraculum a Deo, ut in collegium iidem cooptati S. R. E. Cardinalium et creati Pontifices Apostolicae Sedis, spiritum pariter haereditarint apostolicum, steterintque adversus omnes conatus Imperatorum et orientalium episcoporum, restiterintque, ac ne minimum quidem cesserint."

15. Sergii industria praesertim atque auctoritate schisma Istriense exstinctum est, et ecclesia Aquileiensis, quae trium Capitulorum et Concilii quinti occasione ab annis fere 150 a Romana aliisque ecclesiis se dissociaverat, ad pristinam cum illis communionem rediit. Pontificem adduci non potuisse, ut canones Trullanos probaret, superius jam diximus. — S. Sergio die 7. Septembris anni 701 defuncto,
Joannes VI. suffectus est die 28. Octobris *Joannes VI.* Graecus, qui sedit tribus annis et duobus mensibus. Tiberius Absimarus, Imperator Graecus, eo tempore Romam misit Theophylactum exarchum, ut Pontifici negotium facesseret; quam vero ob causam, scriptores non tradiderunt. Verum exercitus Italiae, qui in simili casu sub Justiniano defenderat Sergium, defendit pariter Joannem, ita ut ipse Pontifex providere de-

---

sium duorum et amplius; ut videatur Justinianus junior patri succedens nullam haberi voluisse talis privilegii rationem, sed inhaesisse ei, quod idem Constantinus pater suus sub Leone dederat etc." V. Conatus chronico-hist. in Catal. Pontificum; Propyl. ad Acta Sanctorum Maji. — Cfr. etiam Thomassinum, De vet. et nova Eccl. disciplina, P. II. c. 16. n. 10.

buerit, ne quod facinus milites in exarchum committerent. Auctoritatem suam apostolicam ostendit Joannes VI. in causa S. Wilfridi archiepiscopi Eboracensis, qui quum e sede ejectus esset, a synodo episcoporum a. 702 appellavit ad Romanum Pontificem. Joannes VI. Romae coacta synodo, tum S. Wilfridum, tum ejus adversarios audivit, et sententiam dixit, qua S. Wilfridum sedi suae restituit.

16. Joanne VI. die 9. Januarii 705 defuncto, ad pontificatum evectus est die 1. Martii *Joannes VII.* Graecus, qui duobus annis et septem mensibus Ecclesiae praefuit. Quae sub ipso quoad canones synodi Trullanae acciderint, jam diximus. Sub eodem Pontifice Aripertus rex Longobardorum patrimonium Alpium Cottiarum, quibus Genua et tota ejus ora maritima usque ad fines Galliae continebantur, quaeque quondam ad jus Apostolicae Sedis pertinuerant, sed a Longobardis fuerant ablatae, ei restituit, hancque restitutionem aureis scriptam litteris Romam direxit. Atque hic opportune occurrit animadvertendum, hujusmodi patrimonia seu possessiones Romanam Ecclesiam non tantum in Italia, sed in omnibus fere christiani orbis partibus habuisse. Jam tempore S. Gregorii M. Romana ecclesia talia patrimonia possidebat in Italia, Dalmatia, Sicilia, Sardinia, Corsica, Hispania, Gallia, Africa et in aliis regionibus, uti ex hujus Pontificis litteris constat. Aliae etiam ecclesiae, praesertim patriarchicae, similia patrimonia, seu bona immobilia quorum redditus ad illas pertinebant, possidebant. Proveniebant ea tum e donationibus christianorum Imperatorum et principum a tempore Constantini M. et deinceps, tum e piis fidelium legatis et oblationibus. Ex istis patrimoniis seu proventibus non tantum ecclesiarum instaurationi et splendori atque sacrorum ministrorum sustentationi, sed pauperum etiam, viduarum, pupillorum, peregrinorum indigentiis consulebatur.[1]) Plura de his inferius recurrent.

Joannes VII.

17. Post obitum Joannis VII., qui decessit die 17. Octobris anni 707, Sedes apostolica vacavit tribus mensibus, post

[1]) V. Wouters, H. E. t. I. p. 390.

quos ordinatus fuit *Sisinnius*, Syrus. Cui post viginti dies die 7. Februarii anni 708, dira arthritide sublato, die 25. Martii successit *Constantinus* pariter Syrus, qui sedit usque ad annum 715. Ejus iter in Orientem jam commemoravimus. Tribus post mensibus quum Constantinus Nicomediâ, ubi cum Imperatore degerat, digressus Romam redierat, Justinianum occisum (a. 711) nuntius attulit. Imperium occupavit caedis auctor Philippus Bardanes. Is anno 712 Constantinopoli coëgit conciliabulum, et damnata sexta Synodo conatus est restituere haeresim Monotheleticam. Multi ignavi praesules Orientis ei assenserunt. Sed restitit ei Constantinus Pontifex, ejusque haereticam fidei professionem missam ad se rejecit. E contrario Anastasii II., qui post brevem Philippici tyrannidem Imperator salutatus fuerat (a. 713), epistolam, qua catholicam fidem profitebatur, libens suscepit, et Michaëlem presbyterum misit Constantinopolim, ut episcopos qui Synodi sextae damnationi suffragati fuerant, Ecclesiae reconciliaret. Cum annos septem et dies quindecim Constantinus summo sacerdotio functus esset, anno 715 die 8. Aprilis excessit e vivis. In ejus locum die 19. Maji ordinatus est *Gregorius II.* Romanus, Romanae ecclesiae diaconus et bibliothecarius, sanctimonia, eruditione, et rerum pro Ecclesia gestarum fama clarus. Is sedit usque ad annum 731, et sub ipso Iconoclastarum haeresis ortum habuit.

Constantinus.

Propagatio christianismi.

18. Quum vero ea aetate magis magisque separatio inter Orientem et Occidentem se manifestet, atque, dum Orientis potentia decrescit, Occidentis invalescat vigor roburque, operae pretium est quaedam innuere de propagatione admiranda religionis christianae inter nationes Occidentis. — De Galliae, Hiberniae et Britanniae ad christianam religionem conversione, non est cur hic plura dicamus. Saeculo septimo mediante in istis populis religio christiana omnino regnabat. Jam praecedenti quidem tempore, inde a saeculo quinto, etiam in Bavaria et Austria religio christiana propagata est; sed praesertim saeculo VII. maxima eadem suscepit incrementa. Saeculo VII. videlicet non pauci missionarii e Britannia, Scotia et Hibernia in alias regiones

Varii Missionarii.

transgressi, magno cum fructu in vinea Domini laborarunt. Hos inter illustrior est *S. Columbanus*, patria Hibernus, qui a. 585 cum aliis duodecim monachis transfretavit in Galliam, ubi restituendae pietati, quae magna ex parte collapsa erat, operam dedit et monasterium Luxoviense fundavit. Ex Gallia ejectus transiit in Helvetiam, praedicavit ad Brigantiam, Arbonem et lacum Tigurinum; postea in Italiam contendens, non procul Placentiae monasterium Bobbiense instituit, ubi a. 615 obiit. — Eidem scopo praeclare intentus *S. Gallus*, natione idem Hibernus, Columbani discipulus, in Helvetia et Suevia doctrinae christianae semina sparsit. Cum S. Columbanus in Italiam proficisci pararet, Gallus in gravem morbum incidens in vicinia Brigantiae remansit, hujusque regionis incolis ad Christum convertendis intentus, celeberrimum quod dicitur S. Galli monasterium fundavit; mortuus est a. 646.

19. Ad Francos orientales christianam fidem detulit *S. Kilianus* pariter Hibernus, qui jussu Romani Pontificis Cononis cum duobus discipulis, Koloman presbytero et Totnan diacono, Herbipolim profectus, opus praedicationis evangelicae inchoavit, tantosque laborum suorum fructus tulit, ut praeter magnam populi multitudinem ipse quoque Francorum dux Gosbertus baptismum haud respueret. Cum tamen ducem illum serio monuisset, ut Geilanam uxorem suam propter affinitatis impedimentum a thori consortio removeret, improbis Geilanae machinationibus ipse cum sociis a. 689 ad martyrium raptus est. — Anno 690 *S. Willibrordus* ex Anglo-Saxonum gente, cum undecim sociis in Bataviam Frisiorum convertendorum causa profectus est, permittente Pipino Francorum duce, qui cum Radbodo rege Frisiae tunc belligerens, Frisiae partem occupaverat. Et vere coeptis illius benedictio divina tam parum defuit, ut brevi tempore numerosus Christianorum coetus coalesceret. Willibrordus a. 696 Romam profectus a Pontifice Sergio I. archiepiscopus Frisiorum ordinatus, in Frisiam redux sedem suam fixit Ultrajecti. Attamen nonnisi post Radbodi mortem (718) per totam Frisiam religio christiana propagata est, in quo opere etiam operam contulit suam S. Wolframus episcopus

Senonensis in Gallia, qui S. Willibrordi fama excitatus sedi suae renuntiavit, ad Frisones Evangelium praedicaturus perrexit, ac Radbodi filium multosque alios convertit et baptizavit. — Eodem saeculo in Bavaria religio christiana firmata et propagata est a *S. Emmeramo* episcopo Pictaviensi, qui sedi suae renuntians Avaris et Hunnis fidem praedicaturus abierat. Sed variis obstaculis detentus Ratisbonae substitit (640), et illis in regionibus idololatriae reliqua vestigia delevit. — *S. Rupertus* episcopus Wormatiensis pariter in variis regionibus Bavariae, atque Slavis in Styria evangelium praedicavit. Tandem meritorum plenus Juvaviae (Salisburgi) sedem suam constituit, ibique anno 718 obiit. Ejus labores in Bavaria continuati sunt a *S. Corbiniano*, qui Frisingae episcopus ibidem a. 730 ad coelum migravit.

S. Bonifatius. 20. Notum vero est, prae caeteris Winfridum monachum Anglum, qui postea dictus est *S. Bonifatius*, Germaniae apostolum merito appellari. Is enim inde ab anno 719 usque ad annum 755 in variis Germaniae regionibus ac gentibus Evangelium propagavit, ac sapientissime dioecesum variarum institutione religionem christianam ibi firmavit. Qua in re insigni modo Romanorum Pontificum semper coluit auctoritatem, studens iisdem gentes ac regiones conversas quam intime devincire. Opus ejus labente saeculo octavo et ineunte nono ipsius varii discipuli compleverunt.

21. Saeculo VII. currente, praesertim ab anno 640, etiam magna pars Slavorum ad christianismum conversa est per missionarios ecclesiae Romanae. Joannes IV. et Martinus I. hac in re multum laborarunt. Ita in Istriam, Dalmatiam, Croatiam, Carniolam, Carinthiam, Styriam adjacentesque Hungariae partes, quibus in regionibus variae Slavorum nationes residebant, religio christiana propagata fuit.

Vides igitur, providentia divina factum esse, ut eo tempore quo in pluribus provinciis Orientis per Muhamedanorum incursus religio christiana maxima passa est detrimenta, quumque vincula inter ecclesiam orientalem et oc-

cidentalem, tum Imperatorum tum praesulum orientalium culpa magis magisque dissolverentur, magnus oriretur complexus nationum christianarum Occidentis, quae Ecclesiae Capiti, Romano Pontifici, fideli obedientia devinctae erant. Atque exinde in Occidentis populis maxime situm invenitur Ecclesiae robur.

II.

De ortu et progressu haeresis Iconoclastarum.

22. Quae indolem cultûs sacrarum imaginum spectant, in Theologia dogmatica fusius explicantur;[1]) pauca hic tantum innuimus, quae ad historiam et evolutionem illius cultus pertinent. Primis ab ortu religionis christianae temporibus, quum adhuc gentilis in eam exardesceret furor, et in hominum mentibus adhuc lateret idolorum superstitio, non tam solemnem fuisse sacrarum usum et cultum imaginum, theologi passim animadverterunt.[2]) Cum enim imagines ex eorum genere sint, quae ad salutem omnino necessaria non sunt, nec ad substantiam ipsam religionis pertinent, in potestate Ecclesiae est, ut eas vel adhibeat vel ableget, pro eo atque satius esse decreverit, cujusmodi *positivi* vulgo *juris* esse dicuntur. — Attamen inde a primis christianismi saeculis sat frequentem fuisse imaginum usum, nostro tempore jam eruditis constat. Id enim patuit, ex quo accuratius coemeteria subterranea, seu catacumbae Christianorum, ecclesiarumque cryptae explorata sunt. Illud vero advertere juvabit, tribus prioribus saeculis in imaginum usu praevaluisse *characterem symbolico-dogmaticum*, quatenus christiana dogmata sub figuris vel personis symbolicis exprimerentur. Eo pertinent symbola agni, columbae, piscis, Moysis ex petra aquam elicientis, Jonae prophetae prodeuntis ex ore piscis, Danielis inter leones, et

Cultus imaginum.

Primis saeculis.

[1]) Vide tractatum nostrum de *Verbo incarnato,* P. II. C. II. a. IV.
[2]) Cfr. Petav. de Incarn. L. XV. c. 13.

alia quibus maxime ea proponebantur dogmata, per quae inter persecutiones et pericula illius aetatis fidelium spes fovebatur, animique erigebantur. Nec tamen desunt ex illis saeculis repraesentationes quoque historicae, uti annuntiationis B. Mariae Virginis adorationisque magorum, vel imagines Deiparae, sanctorum Apostolorum Petri et Pauli variorumque martyrum. Posteriori tempore *repraesentationes illae historicae* potius usu frequentiores fuerunt, ita ut tum eventus sacri, tum personae exhiberentur. Pictoribus autem quoad imaginum usum antiquis temporibus certae erant servandae regulae, ab ecclesiarum praepositis praescriptae. Inter has vero regulas etiam ea tempore persecutionum merito censetur fuisse, imagines sacras, ne profanationi paganorum exponerentur, depingendas potius esse in subterraneis cryptis hasque eisdem ornandas, haud vero ipsas ecclesias et oratoria omnibus pervia. Atque huc pertinet, quantum existimamus, notus ille canon XXVI. concilii Elvirensis a. 306 habiti: *Placuit picturas in ecclesia esse non debere, ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur.* Quem canonem varii auctores vario modo exposuere;[1]) quidam vero censuerunt, eodem prohiberi imagines, ne fideles in idololatriam relaberentur. Sed talem haud fuisse mentem Ecclesiae ex frequentissimo usu imaginum, uti innuimus, omnino colligitur; aptissime vero iste canon eo quo diximus modo explicatur.[2]) Si vero forte non penitus defuerunt inter antiquos fideles, qui pertimescentes periculum affinitatis cum cultu simulacrorum, exaggerato cuidam spiritualismo nimium se darent et cultui imaginum non faverent, inde nullum praejudicium contra usum et cultum sacrarum imaginum depromi potest.

Post Constantinum.

23. Inde a temporibus Constantini, quum Christiani pace reddita magnificas exstruerent basilicas, ad easque exornandas non mediocrem impenderent curam, etiam usus et

---

[1]) Cfr. Hefele C. G. B. I. §. 13; Hergenröther K. G. B. I. S. 190.

[2]) Cfr. F. X. Kraus, *Realencyclopädie der christlichen Alterthümer*, (1880), Art. Biblische Darstellungen, et Bildercyclus.

cultus imaginum Christi atque Sanctorum multum est auctus. Nullum enim idololatriae vel profanationis periculum erat, et ad propagandam Christi ac Martyrum Sanctorumque memoriam et venerationem, atque ut animarentur ad pietatis constantiam fideles, id maxime utile esse videbatur. Hoc vero neutiquam omnibus in locis eodem instituto ac tempore constat esse factum, sed alibi citius alibi tardius, prout nationum captus et indoles erat. In Oriente saeculo VII. ineunte imaginum usus et cultus maxime florebat.

24. Sed hoc saeculo haeresis et bellum atrox contra sacras imagines in Imperio Romano, auctore Leone III. Isauro Imperatore (a. 716—741), exortum est. Videtur eo tempore persecutio contra sacras imagines incepisse apud Muhamedanos. Etenim a. 722 Jezid II. Califa, forte a Judaeis incitatus, e Christianorum templis totius regni sui finibus deturbari jussit sacras imagines, persecutionemque ista in causa contra Christianos movit. Attamen post duos annos ipse et regnum et vitam amisit. Sed anno 726 Leo Isaurus, qui eo usque se orthodoxum ostenderat, in sacras imagines coepit saevire. Quibus vero rationibus Imperator fuerit motus, ut tanto furore in cultum sacrarum imaginum exsurgeret, haud omnino perspicuum est. Judaeos quosdam impostores magnum hac in re exercuisse influxum in Leonem, varii auctores retulerunt; quae vero ista de re minutim enarrant, nimium redolent fabulam, quam ut pro certo possint haberi. Fieri tamen potuit, ut Leo, vili genere natus, quum adolescens consuetudinem haberet cum Muhamedanis et Judaeis, qui magnam in imagines prae se ferebant aversionem, et ipse impiis praejudiciis inficeretur. Quum ad imperium pervenisset, perspexit, maximum ex Muhamedanis imminere periculum, et forte sibi finxit fieri posse, ut mediis opportunis adhibitis christiana religio iis redderetur magis accepta. Dixeris, hominem rudem existimasse, aversionem Muhamedanorum uti et Judaeorum contra Christianos praecipue provenire ex imaginum cultu, a quo illi abhorrebant. Hinc sibi proposuit vi illum cultum destruere. A violentia enim in re religiosa se non abhorrere jam ostenderat, quum anno 722 Judaeos et Mon-

Leo Isaurus.

tanistas (Manichaeos) vi ad amplectendam religionem christianam cogere aggressus esset. Fortasse etiam occasione persecutionis, quam Jezid Califa in sacras imagines movit, in Imperio orientali quaestio de imaginibus agitari coepit, et falsi spiritualismi sectatores Leonem in suas partes traxerunt. Inter imaginum adversarios vehementiores inde ab initio controversiae citatur Constantinus Nacoliae in Phrygia salutari episcopus, qui a suis dioecesanis expulsus, in Imperatoris aulam irrepsit, eumque in sacras imagines incendisse dicitur. Jam anno 724 hic sententiam exquisivit a tredecim Bibliothecae praepositis professoribus, de imaginum usu et cultu, eosque ad suas studuit opiniones falsas attrahere. Sed illi cultum imaginum ut legitimum defenderunt. Tunc socium Imperatori se praebuit hac in re aulicus quidam Syrus, nomine Beser, qui quum aliquando fidem renegasset, et Muhamedis sectatorem se esset professus, postea saltem specietenus christianam religionem resumpsit, magnoque apud Leonem favore fruitus est. Praeter hos Thomas Claudiopoleos et Theodosius Ephesi episcopi Imperatori perversis suis consiliis adfuerunt.

Leonis edictum.

25. Jam quae in hoc bello contra sacras imagines evenerint, breviter enarremus. Leo Isaurus igitur ejusque theologi aulici imprimis nisi sunt, in variis regni provinciis doctrinas suas cultui imaginum infensas spargere et propagare. Anno 726 vero Imperator edictum promulgavit, quo sacras imagines in ecclesiis locisque publicis fidelium venerationi expositas ubique dejici et deleri jussit. Edictum istud magnum in urbe Constantinopoli tumultum excitavit. Praesertim quum percelebrem Salvatoris crucifixi imaginem, quae ad aeneam palatii portam in sublimi loco posita erat et Antiphonetes dicebatur, Leo deturbari jussisset, vehemens commotio facta est. Jovinus miles destructioni statuae intentus, in terram scalâ subtractâ dejectus, et a mulieribus occisus est. A saevo Imperatore ob ejusmodi factum plures, etiam feminae, gravissimis poenis affecti sunt. — Leonis impietati qua potuit constantia obstitit S. Germanus patriarcha CPtanus, senex nonaginta fere annorum, omniaque tentavit, ut eum a male coeptis revocaret. Ei

Ecclesiae usum et traditionem de sacrarum imaginum cultu opposuit, et in memoriam revocavit solemnia promissa quae, dum Imperator inauguraretur, emiserat de non convellendis Ecclesiae ritibus. At nihil monitis suis profecit sanctus patriarcha. Idem praesul ad diversos episcopos, quorum aliqui impio Imperatori assentabantur, litteras misit, in quibus sacrarum imaginum cultum docte defendit. Gregorius II. Pontifex vero a S. Germano de tota re certior factus ad patriarcham epistolam scripsit, in qua ei de constantia in defendenda Ecclesiae fide gratulatur, et doctrinam catholicam de sacrarum imaginum cultu fuse docteque tradit et vindicat.[1])

26. Incolae Graeciae et Cycladarum insularum interea Imperatoris impietate irritati ab eo rebellarunt, Cosmam ducem salutarunt Imperatorem, paratamque ingentem classem Constantinopolim destinarunt. Sed commisso proelio a. 727, classis attrita, multi submersi, ducesque occisi sunt. *Ex quo,* inquit Theophanes in sua Chronographia, *impii Leonis ejusque sectariorum malitia oppido crevit, adeo ut susceptum adversus pietatem bellum latius promoverint.* Anno 730 Leo S. Germanum impiis ejus decretis subscribere nolentem ad abdicandum patriarchatum CPtanum compulit, et in ejus locum subrogavit Anastasium Germani syncellum, sacrarum imaginum adversarium.

27. Sed quae in Italia acciderunt occasione persecutionis Leonis Isauri, jam aliquanto accuratius considerare convenit. Gregorius II., quum Imperator in sacras imagines vehementius saeviret et etiam a Pontifice earum destructionem postularet, duas ei scripsit epistolas vigore apostolico plenas. Atque in prima, postquam commemoravit impietatem Leonis qua statuam Crucifixi in aenea porta destruxit, et resistentiam a civibus oppositam: *Tum,* scribit, *tu mali aemulator missis satellitibus mulieres nescio quot illic occidisti, adstantibus viris Romanis et ex Francia,* Gregorius II. R. P.

---

[1]) Exstat haec epistola in Actione IV. Concilii Nicaeni II., ap. Labbé, Tom. VII. p. 282.

ex Vandalis, ex Mauritania, ex Gothia, et ut generatim dicam ex toto interiore Occidente. Cum autem advenissent et in suis regionibus, singuli juvenilia tua pueriliaque facta narrassent, tunc projecta laureata tua conculcarunt, et faciem tuam conciderunt; ac delectu habito Longobardi et Sarmatae ceterique qui ad septemtrionem habitabant, miseram decapolim incursionibus infestarunt, ipsamque metropolim Ravennam occuparunt, et ejectis magistratibus tuis proprios constituerunt magistratus, et vicinas nobis sedes regias ipsamque Romam sic tractare statuerunt, cum tu nos defendere minime possis. Et haec ob imprudentiam ac stultitiam sustinuisti. At enim nos perterrefacis dicisque: Romam mittam, et imaginem sancti Petri confringam; sed et Gregorium illinc pontificem vinctum adduci curabo, sicut Martinum Constantinus (Constans) *adduci jussit. Scire autem debes ac pro certo habere, Pontifices qui pro tempore Romae exstiterunt, conciliandae pacis causa sedere, tanquam parietem intergerinum septumque medianum Orientis et Occidentis, ac pacis arbitros et moderatores esse; quique ante te fuerunt Imperatores, in hoc componendae pacis certamine desudarunt. Quod si nobis insolenter insultes, non est nobis necesse tecum in certamen descendere. Ad quatuor et viginti stadia secedet in regionem Campaniae Romanus Pontifex;*[1]) *tum tu vade, ventos persequere. Quodsi quospiam ad evertendam imaginem miseris sancti Petri, vide, protestamur tibi, innocentes sumus a sanguine quem fusuri sunt: verum in cervices tuas et in caput tuum ista recident.* Quo tempore ea Gregorii epistola data sit, multum disputarunt scriptores. Baronius eam anno 726 attribuit, uterque Pagius vero (Antonius et Franciscus) anno 730. Caeteri viri eruditi in varias pariter partes abierunt; sed quaestionem multum elu-

Tempus determinatur.

---

[1]) Disceptant eruditi de sensu horum verborum. Videtur Pontifex alludere ad commotionem vehementem Italorum, qui jam parati erant, ut armis arreptis Imperatori resisterent et ejus dominio se penitus subducerent. Unde si Imperator Romam misisset milites contra Pontificem, is vero fuga capta urbem reliquisset, mox ad eum tuendum Itali circumvicini surrexissent, isque in tuto fuisset. V. Balan, Storia d'Italia Vol. II. L. XIII. n. III.

cidavit Ill. Hefele ostendens, versus annum 727 primam epistolam scriptam esse. — Praesertim ex initio epistolae Pagius aliique probare conati sunt, non nisi ultimis mensibus anni 730 hanc epistolam esse missam. Incipit videlicet eadem hisce verbis: „*Litteras vestrae a Deo custoditae majestatis ac fraternitatis per augustalem Spatharocandidatum missas accepimus, imperante te indictione decima quarta, ipsius etiam XIV. et XV. et I. et II. et III. et IV. et V. et VI. et VII. et VIII. et IX. indictionum acceptas epistolas tuas, in sancta ecclesia repositas, in limine confessionis sancti et gloriosi ac principis apostolorum Petri, diligenter servamus, ubi et Christi amantium praedecessorum tuorum qui pie imperarunt sunt litterae.*“ Epistolam itaque missam a Leone inferunt indictione XIV^a, quae incepit die 1. Septembris a. 730, adeoque et Gregorium ultimis mensibus hujus anni respondisse. Sed huic computationi jam illud obest, quod Gregorius II. e vivis decessit die 11. Februarii a. 731. Adeoque paucorum mensium spatio epistola Imperatoris, responsum Gregorii, nova epistola Leonis et altera Gregorii essent adscribenda. Quod, quum satis distarent Roma et Constantinopolis, quumque ejusmodi litterae haud extemplo confici soleant, aegre admitti potest. Anteriori praeterea tempori quae scribuntur aptius congruunt. Epistola autem quae primo commemoratur data indictione decima quarta, haud est illa ultima ad quam Gregorius respondet, sed ea est epistola prima, quam Leo initio imperii sui a. 716, indictione XIV^a, statim ad Gregorium direxerat, ut quum regnum arripuisset, Pontificis favorem sibi conciliaret.[1]) Quum eâdem epistola et subsequentibus litteris plane orthodoxum se declarasset Imperator, easdem commemorat Gregorius. Addit porro Pontifex: *Et in decem syllabis recte ac pie utque Imperatorem Christianorum decet, observaturum te ac custoditurum integre omnes sanctorum patrum nostrorum et doctorum admonitiones promisisti.* . . .

---

[1]) Graeca verba: *βασιλεύσαντός σοῦ εἰς τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ἐπινέμησιν*, congrue verti possunt, „quum imperium adeptus esses indictione decima quarta.“

Decem annos Dei benignitate recte ambulasti, neque sacrarum imaginum mentionem fecisti, nunc autem eas dicis idolorum locum implere. Haec satis innuunt, decem illas epistolas esse eas, quas quotannis miserat Imperator ab indictione XIV. (a. 716) usque ad indictionem VIII. Undecima porro ea est, quae ultimo loco indictioni IX. adscribitur, atque haec anno 726 convenit. — Ad hanc igitur Gregorius versus annum 727 respondit. Arroganti et superbo modo rescripsit Isaurus; quo facto alteram ei scripsit Gregorius epistolam, versus annum 728.

Motus in Italia.

28. De motibus in Italia ob Imperatoris iconoclastae impietatem eo tempore ortis, scriptores suppares universim referunt, sed eo modo, ut valde difficile sit, eventuum seriem texere et singula accuratius describere. Quum Imperator Pontifici missis praefectis militum insidiaretur, Romani Pontificem tuiti sunt, tumultuantes plures Imperatoris ministros occiderunt, ab exarchi obsequio desciverunt, et, uti aliae quoque civitates delectu suo duces sibi praefecere, ita apud Romanos de facto summus Pontifex supremam potestatem civilem habuit. Longobardi autem eo tempore suum dominium latius extendere, et Ravennam variasque urbes eousque Graecis subjectas expugnare nisi sunt. Sed Gregorius II. tunc litteris hortatus est Ursum Venetorum ducem, ut auxilio Graecis veniret, ejusque ope ex Ravenna Longobardi depulsi sunt.[1]) Voluerunt Itali in omnimodam defectionem ab Imperatore erumpere et novum principem creare, sed Pontifex (saltem aliquo tempore) effecit, ut hoc de consilio desisterent, neve ab Imperio penitus recederent.

29. Attamen quamvis *nomine tenus* dependentia ab Imperio orientali servaretur, *de facto* jam ex ipsis rerum adjunctis influxu et auctoritate Pontificis res disponebantur. Imperator enim ejusque exarchi Romanis erant plane exosi, contra Longobardos eos defendere non valebant, imo hostilem animum passim in ipsos Romanos prae se ferebant. Quumque a. 727 Luitprandus Sutrium in suam redegisset

---

[1]) V. Gregorii II. epist. X. Labbé, VI. 1447.

potestatem, noluit civitatem hanc Graecis reddere, sed ita res constitutae sunt, ut dono daret urbem hanc sanctis Apostolis Petro et Paulo seu Romano Pontifici. Ac dum eousque Romana Ecclesia haberet quidem patrimonia amplissima, Sutrium haud tantum veluti ejusmodi patrimonium, sed ita Romano Pontifici concessum dixeris, ut potestatem temporalem in eam arcem exerceret, quamvis supremum dominium regionis adhuc apud Imperatorem esset. Hanc vero Sutrii possessionem ut initium dominii temporalis Romani Pontificis eruditi considerant.

An defecerint ab Imperio.

30. Convenit autem hoc loco eam commemorare controversiam inter eruditos agitatam, utrum Gregorius Pontifex, ob impietatem et saevitiam, qua fideles persequebatur Leo Isaurus, Italos Romanosve aliquando solverit ab obedientia ejus et a pendendis ei tributis seu vectigalibus, et ita eas regiones imperio ad tempus subtraxerit; an vero id neutiquam acciderit. Priorem sententiam amplectuntur scriptores insignes, Baronius,[1] Bellarminus,[2] Sfondratus,[3] Sandini[4] aliique, uti inter scriptores Italos nostrae aetatis Petrus Balan,[5] et Card. Bartolini.[6] Posteriorem autem sententiam tenent Natalis Alexander,[7] Pagi Antonius[8] et Franciscus,[9] Orsi,[10] et recentiores complures, uti Brunengo[11] et Ill. Hefele l. c. — Animadvertendum igitur est, factum illud referri diserte ab historicis graecis et quibusdam latinis. Atque inter hos auctores praecipuus, ex quo caeteri sua hauserunt, est S. Theophanes, qui vixit inde a medio saeculo VIII. (natus videtur a. 747) usque ad an-

---

[1]) Annal. ad a. 726 et 730. [2]) De Rom. Pont. L. V. c. 8.
[3]) Gallia vindicata, Dissert. II. §. 2.
[4]) Disput. hist. XVII.
[5]) Storia d'Italia. Vol. II. L. XIII. n. V. sqq.
[6]) Zaccaria Papa; Ragionamento preliminare, p. XXXVI sqq.
[7]) H. E. Dissert. I. in saec. VIII.
[8]) Critica ad a. 730.
[9]) Breviarium hist. RR. PP. sub Gregorio II.
[10]) Della origine del dominio dei RR. PP. c. 1.
[11]) Le Origini della sovranità temporale dei Papi. (Roma 1862.) Capo III., p. 54.

num 818; adeoque eventuum testis non quidem coaevus sed suppar est.

Narratio Theophanis.

31. Is in sua Chronographia ter ista commemorat. Ad annum Leonis nonum[1]) scribit: *Hoc anno irreligiosus Imperator Leo de proscribendis et deponendis sanctis et venerandis imaginibus primum tractatum habere coepit, comperto cujus proposito Gregorius papa Romanus, scripta prius ad ipsum Leonem decretali epistola, qua de fide quidquam statuere et antiqua Ecclesiae sancita a sanctis Patribus firmata innovare aut convellere non decere Imperatorem commonet, Italiae tandem ac Romae tributa ad ipsum deferenda prohibuit.* — Iterum ad annum decimum tertium Leonis scribit: *Sacer ille ac divinus Germanus, decretorum verae religionis defensor Byzantii floruit adversus Leonem, . . . quemadmodum in veteri Roma vir undequaque sacer et apostolicus, Petri Apostolorum coryphaei confessor, eruditione praeclarisque facinoribus clarebat Gregorius, qui Romam atque Italiam totumque Occidentem a Leonis obedientia tam civili quam ecclesiastica et ab ejus imperio subtraxit.* Ibidem etiam commemorat epistolas, quibus Gregorius Imperatorem redarguit, ut omnibus notas. — Ac paulo inferius denuo haec habet: *Caeterum Gregorius sacer Romae praesul, quemadmodum jam praemisi, Anastasium una cum libellis ejus abjudicavit, Leonemque ipsum tanquam irreligiosum per epistolas redarguit, ac Romam cum universa Italia ad defectionem ab ejus imperio concitavit.* — Plane similia scribunt ex Graecis Cedrenus, qui vixit saeculo XI., in *Compendio hist.*, et Zonaras, qui floruit saeculo XI.—XII., in *Annal. L. XV.* — Ex latinis autem scriptoribus ita habet Auctor *Historiae Miscellae,* quae sub Pauli Diaconi nomine circumfertur, libro XXI. agens de decimo tertio anno Leonis: *In seniori vero Roma Gregorius sanctissimus vir apostolicus verbo et actu coruscus, qui removit Romam et Ita-*

[1]) Theophanes computat annos imperii Leonis Isauri ab ejus coronatione Constantinopoli die 25. Martii a. 717 facta, adeoque ejus annus nonus ipsi est a. 726. Caeterum vero Leo jam a. 716 imperium usurpavit, seseque Theodosio III. in Imperatorem electo opposuit.

liam necnon et omnia tam reipublicae quam ecclesiastica jura in Hesperiis ab obedientia Leonis et Imperii sub ipso constituti. . . . Sane Gregorius sanctissimus Praesul Romanus, quemadmodum praedixi, Anastasium una cum libellis abjecit, Leonem per epistolas tanquam impie agentem redarguens, et Romanos cum tota Italia ab illius imperio recedere faciens. Insaniens ergo tyrannus contra venerabiles imagines persecutionem tetendit. Porro multi clerici et monachi et religiosi viri pro recto periclitati sunt verbo. — Sed sicuti plura alia, etiam haec ex Theophane desumpta esse merito censentur.[1]) Idem porro dicendum est de aliis scriptoribus latinis, videlicet de Sigeberto Gemblacensi, Hugone et Ekkehardo, qui saeculo XI. floruerunt et in suis Chronicis similia referunt. Unde S. Theophanis testimonio demum ea sententia nititur, quam Baronius aliique auctores citati tenent.

32. Qui oppositae sententiae adstipulantur variis nituntur rationibus, quarum aliae infirmiores quidem sunt, aliae autem satis solidae esse videntur. Natalis Alexander, quum nec directam nec indirectam potestatem Romanorum Pontificum in res temporales admittat, probare studet, talem agendi rationem quae Gregorio a graecis auctoribus attribuitur, doctrinae catholicae Scripturarum et Traditionis repugnare, adeoque in Pontifice egregio supponi non posse. Quum hujus loci non sit tractare de auctoritate Romani Pontificis, haec fusius refutare non vacat. Sufficiat tamen animadvertere, jam a S. Gregorio M. in variis diplomatibus, quae xenodochiis et ecclesiis Galliae concessit, poenas tem-

Altera sententia.

Expenditur.

---

[1]) Ad Historiam Miscellam quod attinet scribit C. De Smedt, *Introductio gen. ad Histor. eccles. p. 86:* „De gestis Longobardorum extremo saeculo VIII. scripsit Paulus Warnefridi, qui et Diaconus vocari solet, gente Longobardus, qui et ipse praeterea Historiam Romanam contexuit libris sexdecim, quorum tamen decem priores ex Eutropii opere excerpsit, sex sequentes vero a tempore Valentiniani exaravit proprio marte: ex his videtur confecta ineunte saeculo IX. quae sub nomine Pauli fertur *Historia Miscella*, a quodam qui in ms. Codice Landulphus Sagax dicitur et octo libros illi adjecit, narrationem rerum prosecutus usque ad annum 813.“ — Sed alii etiam serius compilationem Historiae Miscellae factam esse existimant.

porales statui in eos, qui jura eorum violaverint et bona diripuerint. *Si quis vero regum,* ait, *sacerdotum, judicum, personarumque saecularium hanc constitutionis nostrae paginam agnoscens contra eam venire tentaverit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reumque se divino judicio existere de perpetua iniquitate cognoscat.*[1]) — Scriptores porro graeci qui factum Gregorii II. referunt, laudibus etiam hunc Pontificem efferunt, adeoque ostendunt, ea aetate talem auctoritatis usum habitum fuisse ut legitimum, nullatenus vero ut doctrinae Ecclesiae contrarium.

33. Infirmum quoque est argumentum deductum ex epistolis Gregorii, quatenus earum contextus non videtur supponere defectionem Italiae ab Imperio orientali. Etenim ut omittamus quaestionem, an contextui repugnet separatio ad tempus peracta, epistolae illae non, uti Pagi existimant, anno 730 brevi ante mortem Gregorii scriptae sunt, sed jam anno 727 et 728. Jamvero quum Leo Isaurus in saeva sua impietate persisteret, potuisset subsequentibus annis ita Pontifex in eum animadvertere, ut reipublicae atque Ecclesiae incolumitati provideret. — Neque principia in istis epistolis exposita pugnant per se, cum tali usu potestatis pontificiae. Habentur quidem in epistola prima illa: *Scis, Imperator, sanctae Romanae Ecclesiae dogmata non Imperatorum esse, sed Pontificum, quae tuto debent dogmatizari. Idcirco ecclesiis praepositi sunt Pontifices a reipublicae negotiis abstinentes; et Imperatores ergo similiter ab ecclesiasticis abstineant, et quae sibi commissa sunt capessant. . . Cessa et quiesce, tum synodo minime opus erit.* — Et in altera: *Quemadmodum Pontifex introspiciendi in palatium potestatem non habet ac dignitates regias deferendi, sic nec Imperator in ecclesias introspiciendi et electiones in*

---

[1]) Gregor. M. Epist. L. XIII. ep. 8, 9. 10. — Negant quidam adversarii Romani Pontificis (Janus, S. 6) genuinitatem harum epistolarum, sed eadem peremptoriis argumentis constat. Unde Gallicani eo confugerunt, ut vel tanquam meram imprecationem ea verba exponerent, vel sensum arbitrarie restringerent. V. Hergenröther, Kirche und Staat S. 126; Molitor, Die Decretale *Per Venerabilem* (a. 1876.) S. 219.

clero perficiendi.[1]) — Sed haec Pontifex merito statuit, dum distinctam potestatis civilis et ecclesiasticae describit sphaeram, quae pertinet ad statum normalem pacis et harmoniae. Nullatenus his excluditur, quod propter superioritatem Ecclesiae ratione boni spiritualis aliquando auctoritatem suam Pontifex indirecte etiam in res temporales exercere possit. Haud prudentis oeconomiae fuisset, si illam superioritatem potestatemque suam Pontifex in illis epistolis evexisset, quum sufficeret, ut Imperatorem ab immixtione in res ecclesiasticas deterreret.

34. Sed gravius videtur revera argumentum inde deductum, quod scriptores occidentales illi aetati proximiores, non solum silent de ejusmodi defectione Italiae auctore Gregorio Pontifice, sed ipsius Pontificis consiliis et influxui adscribunt, quod Itali, non obstantibus Imperatoris vexationibus, ipsius supremam dominationem non abjecerint. Sic Paulus Diaconus, auctor Gregorii temporibus suppar, scribit in sua Historia Longobardorum L. VI. c. 49: *Eo tempore rex Luitprandus Ravennam obsedit, Classem invasit atque destruxit. Tunc Patricius Paulus ex Ravenna misit qui Pontificem interimerent. Sed Longobardis pro defensione Pontificis repugnantibus Spoletanis in Salario ponte, et ex aliis partibus Longobardis Tuscis resistentibus, consilium Ravennatium dissipatum est. Hac tempestate Leo Imperator apud CPolim Sanctorum imagines depositas incendit. Romano quoque Pontifici similia facere, si imperialem gratiam habere vellet, mandavit; sed Pontifex hoc facere contempsit. Omnis quoque Ravennae exercitus vel Venetiarum talibus jussis uno animo restiterunt, et nisi eos prohibuisset Pontifex, Imperatorem super se constituere fuissent aggressi. Rex quoque Luitprandus castra Aemiliae, Foronianum et Montem Bellium, Buxeta et Persiceta, Bononiam et Pentapolim Auxiniumque invasit. Pari quoque modo tunc et Sutrium pervasit, sed post aliquot dies iterum Romanis redditum est.*

Paulus Diac.

[1]) Regias dignitates, i. e ea munera et officia honorifica quae conferuntur a rege.

Anastasius Biblioth.

35. Simili ratione etiam apud Anastasium Bibliothecarium in Vita Gregorii II., quae anteriori tempore conscripta censetur, iterato asseritur, ipsum Pontificem detinuisse Italos, ne ab Imperatore deficerent. Inter alia haec occurrunt: *Postmodum Paulus patricius et exarcha Imperatoris jussione eumdem Pontificem conabatur interficere, eo quod censum in provincia ponere praepediebat, et suis opibus ecclesias denudare, sicut in caeteris fecerat locis, atque alium in ejus loco ordinare nitebatur. . . Jussionibus itaque postmodum missis decreverat Imperator, ut nulla imago cujuslibet sancti aut martyris aut angeli ubicumque haberetur, maledicta enim omnia asserebat, et si acquiesceret in hoc Pontifex, gratiam Imperatoris haberet, si et hoc fieri praepediret, a suo gradu decideret. Respiciens ergo pius vir profanam principis jussionem, jam contra Imperatorem quasi contra hostem se armavit, renuens haeresim ejus, scribens, ubique cavere se Christianos eo quod orta fuisset impietas talis. Igitur permoti omnes Pentapolenses atque Venetiarum exercitus contra Imperatoris jussionem restiterunt, dicentes, nunquam se in ejusdem Pontificis condescendere nece, sed pro ejus magis defensione viriliter decertare. Ita ut anathemati Paulum exarchum vel qui eum direxerant ejusque consentaneos submittunt; spernentes ordinationem ejus, sibi omnes ubique in Italia Duces elegerunt, atque sic de Pontificis deque sua immunitate sancti studebant. Cognita vero Imperatoris nequitia, omnis Italia consilium iniit, ut sibi eligerent Imperatorem et Constantinopolim ducerent. Sed compescuit tale consilium Pontifex, sperans conversionem Principis. . . Una se quasi fratres fidei catena constrinxerunt Romani atque Longobardi, desiderantes cuncti mortem pro defensione Pontificis sustinere gloriosam, nunquam illum passuri perferre molestiam pro fide vera et Christianorum certantem salute. His ita se habentibus elegit majus praesidium pater ille distribuere pauperibus largissima manu quae reperiebat, incumbens orationibus et jejuniis et litaniis Deum quotidie deprecabatur. Et spe ita manebat semper fultus plusquam hominum, gratias tamen voluntati populi referens pro mentis proposito, blando omnes sermone, ut bonis in Deum pro-*

ficerent actibus et in fide persisterent, rogabat. Sed ne desisterent ab amore vel fide Romani Imperii admonebat. Sic cunctorum corda molliebat et dolores continuos mitigabat.

36. Narrat dein Anastasius, quomodo eodem tempore *Indictione undecima* Longobardi Sutrium occupaverint, sed post aliquot menses Romano Pontifici reddiderint (a. 728), et qua ratione, quum Luitprandus rex et Eutychius exarcha Romam venissent, tum Luitprandus tum Eutychius *ad pacis concordiam* suscepti sint. Romae versante Eutychio rebellionem fecit in partibus Tusciae quidam Tiberius Petasius. *Exarchus,* scribit Anastasius, *haec audiens turbatus est, quem sanctissimus Papa confortans, et cum eo procĕres Ecclesiae mittens atque exercitus, profecti sunt. Qui venientes in Mantuariensi castello, ibidem Petasius interemptus est. Cujus abscissum caput Constantinopolim ad principem missum est, et nec sic Romanis plenam gratiam largitus est Imperator.* — Isti eventus pertinent ad annum 728 (Ind. XI.) et a. 729 saltem ineuntem. Commemorat enim ibidem Anastasius, eo tempore, Indictione XII. (a. 729) mense Januario cometem apparuisse. Patet igitur, eo tempore saltem Gregorium nullatenus Italos ab obedientia Imperatoris solvisse. — Scribit quidem Anastasius, post haec Imperatoris malitiam et saevitiam adhuc crevisse. *Post haec,* ait, *claruit Imperatoris malitia, pro qua persequebatur Pontificem,* ac dein vehementiorem pugnam contra sacras imagines Constantinopoli excitatam commemorat, Germani patriarchae depositionem, et Anastasii ordinationem. Sed quae Gregorius ea occasione fecit denuo iis verbis describit, ut separatio ab Imperio nullatenus commemoretur, nec convenienter videatur posse supponi. *Qui missa Romam synodica,* scribit, *cum tali haeresi eum* (Anastasium) *consentientem reperiret, vir sanctus non censuit eum fratrem aut consacerdotem solito vocari, sed rescriptis commonitoriis, nisi ad catholicam converteretur fidem, etiam extorrem a sacerdotali officio esse mandavit. Imperatori quoque suadens salutaria, ut a tali execrabili miseria declinaret, scriptis commonuit.* — In vita porro Gregorii III., uti in Anastasio habetur, etiam non apparent vestigia ple-

nae separationis Italiae ab Imperio Orientis. Imo quum monitis suis idem Pontifex institerit, ut a lucta contra sacras imagines Imperator recederet, quumque ex Anastasio Itali *supplicationum scripta pro erigendis imaginibus* miserint ad Imperatorem, ex hisce potius suadetur, Italos ab Imperio non defecisse.

Argumenta contraria.

37. Nititur quidem Sandini l. c. etiam haec argumenta acute diluere. Advertit, ea quae ex Paulo Diacono et Anastasio afferuntur contraria, spectare priora tempora Gregorii II.; ab obedientia et a tributis ipsum solvisse Italos ultimis annis pontificatus sui, *quando claruit (a. 730) malitia Imperatoris;* neque in gestis Gregorii III. aliquid inveniri, quod narrationi scriptorum graecorum opponatur. Hanc igitur esse admittendam. Similia etiam Em. Card. Bartolini l. c. habet. — Sed mirum sane est, latinos scriptores de tali facto Pontificis ac de peracta Italorum defectione ab Imperatore ne verbum quidem dicere. Iste eventus magni momenti haud facile oblivioni datus fuisset. Quamvis hoc argumentum sit negativum, vi tamen sua non caret. Ea vero quae de ultimis quoque Gregorii II. annis et de pontificatu Gregorii III. ab Anastasio referuntur, quamvis absolute cum suppositione defectionis Italiae non pugnent, difficile tamen cum ea consistere posse videntur. Praeterea facile fieri potuit, ut graeci scriptores, vel potius Theophanes ex quo reliqui hauserunt, minus accurate quae in Italia acciderint nossent, quaedam confunderent, et in narratione errarent. Sane Itali et praecipue Romani *de facto* Leonis conatibus vi restiterunt, et quum a Longobardis etiam premerentur, eo res devenit, ut ducibus pro arbitrio electis ipsi sibi providere studerent, et auctoritas imperialis fere nulla esset. Tributa in ista animorum commotione etiam recusata esse, facile dixeris, vel saltem impositionem novi tributi impeditam. Hinc potuit fieri, ut apud Orientales opinio oriretur, Italos Pontifice auctore se ab obedientia Imperatoris subducere.

38. Ad tributa quod spectat profecto animadvertendum est, Anastasium referre, Paulum exarchum voluisse

Pontificem interficere, *eo quod censum in provincia ponere praepediebat.* Id tamen ita refert Anastasius, ut accidisse videatur, antequam edictum de evertendis imaginibus in Italiam delatum esset. Imperator forte tributis injustis et aequo majoribus Italos premere conabatur,[1]) et censum ejusmodi injustum Gregorius impedivit. Potuit tamen etiam Anastasius quaedam confundere, ita ut revera id acciderit orta jam contra imagines lucta. Utrum vero hac in re intervenerit Gregorius pro eo tantum influxu, quem de facto in res temporales provinciae Romanae habebat, an vero auctoritate quoque suprema qua summus Pontifex erat, ita ut solveret subditos a pendendo impio Ecclesiae persecutori tributo, vel ut tributum tamquam injustum non exhibendum esse declararet, satis non liquet. — Omnibus consideratis fatendum est, ex documentis quae nobis suppetunt non dirimi peremptorie quaestionem, utrum Gregorius II. aliquando Italos Romanosve ob impietatem et persecutiones Leonis Isauri, ab obedientia et tributis ei praestandis solverit. Sed negantis sententiae firmiora sunt argumenta ex historia petita.[2]) Sententia negans praefertur.

39. Habuit S. Gregorius II. in causa sacrarum imaginum etiam Romae synodum, cujus acta quidem deperdita sunt. Sed mentionem ejus facit Hadrianus I. R. P. in Synodus Romana.

---

[1]) Durum ea in re Imperatorem fuisse, ostendunt quae fecit postea, quum perierat classis quam miserat, ut cogeret Italos ad obedientiam praestandam edictis contra imagines propositis. Scribit Theophanes sub anno XVI. Leonis: *Ex quo in furorem actus Dei ille hostis Arabico sensu imbutus, auctiora Siculis ac Calabris populis parte tertia tributa in singula hominum capita imposuit.*

[2]) P. Balan citatis verbis Theophanis advertit: „Queste parole sono sotto l'anno decimo terzo di Leone, quindi sotto il 730, ossia dal 25 Marzo 729 al 25 Marzo 730. Esse non devono prendersi alla lettera; ma nel significato che per causa della controversia sulle immagini, Roma e l'Italia furono perdute per l'Impero d'Oriente. Del resto nel 729 cominciò la indipendenza col rallentarsi dei legami; ma si compi forse solo dopo il 730.“ L. c. p. 83 nota 1. — Huic sententiae pronius adstipulamur, ea tamen restrictione, quod non nisi *paulatim* subsequentibus annis plenior solutio Italiae ab Imperio Orientis nobis videatur accidisse.

epistola ad Carolum M. scribens: *Pro his firmissimis exemplis* (honorandi sacras imagines) *praedecessor noster dominus Gregorius II. junior Papa in suo sacro concilio, (quod et in alio concilio praedecessoris nostri Stephani Papae una cum sacerdotibus partium Franciae atque Italiae susceptum et veneratum est), in eo ipso praesidente sanctissimo ac beatissimo quondam domino Gregorio Papa per semetipsum similiter dixit.*[1]) Citat dein fragmentum orationis Gregorii II. Aliud fragmentum actorum hujus synodi publicavit Em. Mai in suo Specilegio Romano. Conveniunt vero haec quam maxime cum iis, quae in epistolis Gregorii II. ad Leonem Isaurum habentur. Quo anno autem illud concilium habitum sit, non plane conveniunt eruditi. Cum cl. Hefele admodum probabile esse censemus, synodum hanc celebratam esse versus a. 727, postquam Leo Imperator edictum suum contra sacras imagines emisisset, ibidemque deliberatum esse de praeclara illa epistola prima, qua mox ad Imperatorem directa Pontifex egregie cultum sacrarum imaginum vindicat. Pagius quidem pro sua sententia, anno 730 Gregorii epistolam scriptam esse, eo anno etiam synodum habitam esse existimat. Em. Bartolini vero, etsi epistolam primam Gregorii II. scriptam esse teneat anno 727, censet, uti Pagius, synodum habitam esse versus annum 730, ac dein a Gregorio II. Italos a subjectione in Leonem esse solutos. Sed, uti jam diximus, synodum illam anno 727 celebratam esse existimamus.

Gregorius III. R. P.

40. Quum S. Gregorius II. die 13. Februarii anni 731 ad coelum migrasset, die 18. Martii in ejus locum suffectus fuit *Gregorius III.* Syrus, vitae sanctitate, sapientia et vigilantia clarus. Non minorem is curam in propugnando sacrarum imaginum cultu monstravit. Litteras et legatos iterato ad Leonem Imperatorem destinavit, ut eum ab impia haeresi ad catholicam sententiam revocaret. Itali etiam unanimes supplicationum libellos pro restituendis imaginibus ad Imperatorem direxerunt. Sed tum Pontificis tum

---

[1]) V. Labbé, VII. col. 947.

Italorum legati in Sicilia retenti, nec ad Imperatorem admissi sunt. Quum vero Leo Isaurus in persequendis imaginibus earumque defensoribus perstaret, Gregorius III. a. 732 Romae nonaginta trium episcoporum synodum habuit, praesentibus etiam reliquo clero et primoribus Urbis ac populo; atque ad confirmandas antiquas Patrum traditiones de cultu sacrarum imaginum decretum constituit (Constitutum), quo diro anathemate feriit omnes qui eidem adversarentur. „Majori fidei ardore permotus Pontifex, ita in Vita Gregorii III. apud Anastasium, synodale Decretum cum sacerdotali conventu coram sacrosancta Confessione sanctissimi corporis beati Petri apostoli, residentibus cum eodem summo et venerabili Papa et archiepiscopis, id est Antonio Gradensi archiepiscopo, Joanne archiepiscopo Ravennate, cum caeteris episcopis istius Hesperiae partis, numero nonaginta tribus, seu presbyteris sanctae hujus apostolicae Sedis, adstantibus diaconibus cum cuncto clero, nobilibus etiam consulibus, et reliquis christianis plebibus adstantibus decrevit, ut si quis deinceps antiquae consuetudinis et apostolicae Sedis tenentes fidelem usum contemnens, adversus eamdem venerationem sacrarum imaginum, videlicet Dei et Domini Nostri Jesu Christi, et Genitricis ejus semper Virginis immaculatae atque gloriosae Mariae, beatorum Apostolorum et omnium Sanctorum, depositor atque destructor, atque profanator vel blasphemus exstiterit, sit extorris a corpore et sanguine Domini Nostri Jesu Christi, vel totius Ecclesiae unitate atque compage; quod et subscriptione sua solemniter universi firmarunt."

Leonis Imp. vexae.

41. Non obstante Pontificis moderatione, Leo Imperator adeo exarsit, ut classem ingentem adversus Romanum Pontificem et Italos destinaret, quae tamen, Deo res disponente, in mari Adriatico naufragium fecit.[1]) Patrimonia Ec-

[1]) Censet Damberger (Synchron. Gesch. B. II. S. 257), hanc classem missam esse haud contra Romanum Pontificem et Italos, sed contra Longobardos, ut Ravenna quam occupaverant liberaretur, scriptores vero aestu quodam abreptos ob Leonis impietatem, pravum illum finem ei adscripsisse. — Sed conjectura haec est nimis arbitraria.

clesiae Romanae in Calabria et Sicilia sita Imperator in fiscum redegit. Praeterea tum Siciliam et Calabriam, tum dioeceses Illyricianas Romano patriarchae tunc tyrannice subtraxit, et CPtano attribuit, atque ita futurum schisma praeparavit. Provincias enim illas Illyricianas, quas dudum jam patriarchae CPtani appetebant, hac ratione per Imperatorem haereticum acquisiverunt,[1]) nec postea easdem dimittere voluerunt etiam patriarchae orthodoxi. — Continuavit Leo Isaurus bellum contra sacras imagines usque ad mortem quae a. 741 accidit.

Constant. Copronymus.

42. Imperii et impietatis haeredem habuit Leo filium *Constantinum V.* (Copronymum). Is non minus quam pater sacras imagines oderat, verum primis Imperii annis occupatus fuit debellando Artabasdo, qui a multis Imperator salutatus, per breve spatium temporis etiam Constantino-

[1]) Quum clerus CPtanus nostro tempore suam jurisdictionem in dioeceses Graeciae urgeret, vel ipsi schismatici Graeci usurpationem illam CPtanis exprobrarunt. „C'est-à-dire, ait Pitzipios, *L'Eglise orient.* P. I. p. 12, comme l'Archimandrite Pharmacides, professeur de théologie à l'Université d'Athènes, dit très juridiquement dans la réponse qu'il a faite au clergé de Constantinople sur la prétendue juridiction de ce clergé sur les diocèses du royaume de la Grèce, un empereur hérétique retrancha ces diocèses d'un Pape orthodoxe pour les donner à un patriarche hérétique comme lui (Pharmacides, *Antitomos,* Athènes 1850)." Recolendum est, Illyricum fuisse unam e quatuor magnis praefecturis, in quas Constantinus imperium divisit: Oriens, Illyricum, Italia, Gallia. Inde a Theodosio Illyricum Imperio orientali adjectum est. Dioeceses Illyricianae autem ad patriarchatum Romanum pertinebant, Vicariusque in ipsis a Romano Pontifice plerumque episcopus Thessalonicensis constituebatur. Studium vero patriarcharum CPtanorum jam dudum eo tendebat, ut Illyricum suae jurisdictioni subjicerent. Anomaliam esse putabant, ut illae provinciae ad Imperium orientale pertinentes Romano patriarchatui subessent. — Singulae provinciae recensentur in epistola Nicolai I. ad Michaëlem Imperatorem, qua postulat ut eaedem patriarchatui Romano restituantur. „Antiquum morem, scribit, quem nostra ecclesia habuit, vestris temporibus restaurare dignemini, quatenus vicem per *Epirum veterem Epirumque novum, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliam, Achaiam, Daciam Ripensem, Daciamque Mediterraneam, Moesiam, Dardaniam, Praevalim,* B. Petro Apostolorum principi contradicere nullus praesumat." V. Pagi, Critica Baronii ad a. 730 n. 11.

poli potitus est, et cultum sacrarum imaginum restituit. Sed a. 743 Constantinus eum vicit et ex throno dejecit, quumque etiam Saracenos feliciter repulisset, luctam contra cultum sacrarum imaginum prosecutus est. Ne autem rem ex arbitrio agere videretur, anno 754 Constantinopoli synodum coëgit, cui interfuerunt trecenti triginta et octo episcopi orientales, viri ignavi et Imperatori dediti. Horum episcoporum facile principes erant Theodosius Ephesi, et Pastillas Pergiae in Pamphilia praesules. Hi episcopi, nemine catholicis a sedibus vocato, Romano Pontifice et Patriarchis orientalibus absentibus, neque invitatis aut consultis, a 10ª die Februarii usque ad 2ªm Augusti synodum suam celebravere, quam et oecumenicam septimam esse volebant. Praesedit Theodosius, quum defuncto Anastasio sedes CPtana vacaret. Congregati igitur praesules, rem agentes non secundum Ecclesiae traditionem sed juxta mentem Imperatoris, constituerunt, omnes cujuscunque materiae vel coloris imagines esse abjiciendas, eos qui imagines deinceps confecerint, in ecclesia vel in domo posuerint, coluerint vel occultaverint, si clerici essent, esse deponendos, si monachi aut laici, excommunicandos, et insuper poenis ab Imperatore statutis afficiendos. Haec quidem illi, constituerunt specioso praetextu, quod imaginum cultus esset idololatricus, doctrinae veteris et novi Testamenti adversaretur, Arii, Nestorii et Eutychetis blasphemiis faveret. Pseudosynodus CPtana.

43. Sophisticae eorum argumentationis indolem licet agnoscere ex his argumentis, quibus probare satagunt, imaginum cultum ad Eutychetis vel Nestorii haereses perducere. *Fecit enim iste talis,* inquiunt, *imaginem, nominans eam Christum, et est nomen quod est Christus Deus et homo. Ergo et imago Dei et hominis. Itaque aut circumscripsit, secundum quod visum est vanitati suae, incircumscriptionem deitatis circumscriptione creatae carnis, aut confudit inconfusibilem unitionem illam confusionis iniquitatem incurrens, duas blasphemias ex hoc deitati applicans per circumscriptionem et confusionem. Eisdem ergo et is qui adoravit blasphemiis submittitur, et vae utrisque consimile, quia cum Ario et Dioscoro et Eutyche atque cum Acephalorum haeresi* Argumentatio sophistica.

erraverunt. Damnandi autem ab his qui bene sentiunt eo quod incomprehensibilem et incircumscriptam divinam Christi naturam pingere conentur, profecto ad aliam confugient malae machinationis defensionem, quia solius carnis illius quam vidimus et palpavimus et cum qua conversati sumus iconam depingimus. Quod est impium et Nestoriani pessimi sensus inventio. . . Quomodo insensati et cuncta irrationabilitate repleti dividunt carnem, quae cum divinitate connexa et deificata est, et quasi puri hominis imaginem pingere tentant? Nam et in isto in aliud iniquitatis barathrum incidunt, separantes carnem a divinitate et privatae subsistentiae illam asseverantes, et aliam personam carni tribuentes, quam et imaginare fatentur: ex hoc ostendentes quartae personae additamentum in Trinitate: super haec et assumptionem quae divinitus est suscepta atheoton depingentes (τὸ θεωθὲν πρόςλημμα ἱστοροῦντες ἀθέωτον). Colligitur ergo, ab his qui Christi imaginem pingendam existimant, aut divinitatem circumscriptam et carne confusam, aut corpus Christi atheoton et divisum ac personam privatae substantiae super carnem (ἐπὶ τῆς σαρκὸς) dari, similes in hoc effecti Nestorianorum impugnationi quae in Deum est. In talem blasphemiam et impietatem incurrentes confundantur et revereantur, et cessent qui patrant, et desiderant, et colunt imaginem quae fallaciter ab eis facta et dicta est Christi. Cesset etiam a nobis ex aequo et Nestorii partitio, atque Arii, Dioscori, et Eutychetis, et Severi confusio, quae sunt immensa mala et impietate comparia.[1])

Refutatio. 44. Expositio hujus synodi in Concilio Nicaeno II. Actione sexta recitata est simul cum refutatione Anonymi, quae responsio quamvis passim nimis diffusa sit, tamen errorem Iconoclastarum bene diluit. Ita convenienter ad ea quae citavimus inter alia haec reponuntur: *Christiani unum Emmanuel scientes Christum Dominum, ipsum depingunt secundum quod Verbum caro factum est; et multiplices garrulitates a se procul repellunt, simplici corde omnia quae*

[1]) Conc. Nicaenum II. Act. VI. Labbé, VII. 435. 439. 442.

tradita sunt in Ecclesia suscipientes; et intuentes picturas nihil aliud intelligunt, nisi quae signantur in ipsis. Etenim cum viderint in pictura parientem Virginem et Angelos supra stantes cum pastoribus, recogitant, Deum humanatum nasci propter salutem nostram, et confitentur dicentes: Is qui sine carne erat, caro factus est; Verbum incrassatum est, increatus creatus (ὁ ἄκτιστος ἐκτίσθη), impalpabilis palpatus est; atque unum eumdemque confitentur perfectum in deitate et perfectum in humanitate, Deum veraciter et hominem veraciter.[1] . . *Nulla autem est procul dubio ratio dissensionis (διχοστασίας) vel separationis aut alicujus divisionis, vel rursus essentiae confusionis, quemadmodum crebro falso concionati sunt, pro eo quod pingitur Dominus secundum id quod homo fuit perfectus. Aliud est enim imago, et aliud principale (τὸ πρωτότυπον) et proprietates principalis nullatenus quis eorum qui sanum sapiunt, in imagine quaerit. In imagine enim nil aliud vera ratio novit, quam secundum nomen communicare illi (κατὰ τὸ ὄνομα κοινωνεῖν), cujus est imago, et non secundum substantiam (καὶ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν).*[2]

45. Conciliabulum illud sub anathemate postremo, uti diximus, sacrarum imaginum usum et cultum proscripsit; simul tamen episcopi suam fidem de veneratione et intercessione Sanctorum professi sunt. Statuerunt videlicet: *Si quis non confitetur sanctam semper Virginem Mariam proprie ac vere Dei genitricem, sublimiorem esse omni visibili et invisibili creatura, et cum sincera fide ipsius non expetit intercessiones tanquam fiduciam habentis ad Deum nostrum qui ex illa genitus est, anathema.*[3] *Si quis non confitetur omnes Sanctos qui a saeculo usque nunc sunt, qui ante legem ac in lege et in gratia Deo placuerunt, honorabiles esse coram ipso anima et corpore, vel horum non postulat orationes, tanquam fiduciam habentium pro mundo intercedere secundum ecclesiasticam traditionem, anathema.*[4] — Ex hisce colligitur, ab Iconoclastis doctrinam de cultu et intercessione

[1]) L. c. p. 439.
[2]) Ibidem, p. 442.
[3]) L. c. p. 523.
[4]) Ibidem, p. 527.

Sanctorum non fuisse rejectam; quae vero apud quosdam auctores inveniuntur etiam sub hoc respectu Iconoclastis exprobrata, videntur ad Constantinum Imperatorem tantum referenda esse. — In anathemate contra cultores imaginum conciliabulum singillatim perstrinxit Germanum Patriarchum CPtanum, Georgium Cyprium et Joannem Damascenum (Mansur), qui in sacrarum imaginum cultu scriptis et opere defendendo constantiores se fortioresque demonstrarunt. Demum Anastasio pseudopatriarchae CPtano defuncto, ab Imperatore in synodo suffectus est Constantinus monachus et Sylaei in Pamphilia episcopus, homo nequissimus et sacrarum imaginum hostis infensus.

46. Post ejusmodi conciliabuli decreta Constantinus majori etiam violentia in sacras imagines saeviit. Cum tamen non deessent avitae fidei tenaciores, qui pro sacrarum Imaginum cultu decertarent, eosdem Imperator variis cruciatibus sustulit; imprimis monachos denuntiatos, quod sanctis coram imaginibus supplicassent, publica ignominia dirisque suppliciis affecit, eorum domos, supellectilem, libros divendidit, monasticum ordinem prorsus exscindere satagens. — Litem Constantinus etiam in ecclesiis extra Imperium suum excitare, easque in partes suas trahere tentavit. Anno 767 misit ad Pipinum regem legatos, sex patritios cum pluribus episcopis, qui filiam ipsius Godegiselam Leoni Augusto Constantini filio collocandam postularent ac Ravennatis exarchatus a Pipino subacti restitutionem loco dotis, quique ne religionis disparitas ineundo foederi obesset, controversiam de imaginibus episcoporum Galliae examini permitterent. Pipinus concilium Gentiliaci celebrari jussit, non absque venia Sedis Apostolicae, uti constat ex epistola Pauli I. ad ipsum data. Ea in synodo quaestio duplex ad examen vocata est, prima de imaginibus, altera de processione Spiritus Sancti, circa quam Romanos innovasse Graeci causabantur. Quis fuerit istius concilii exitus, etsi non dicant auctores qui illius meminere, uti Eginhardus et Ado Viennensis in Chronicis, ex eis tamen quae a Gallicanis Praesulibus in aliis synodis gesta sunt, et ex fide ecclesiae Gallicanae illorum temporum monumentis probata, colligere est, damnatam fuisse in illo

Concil. Gentiliacense.

concilio Iconomachorum haeresim, et fidem processionis Spiritus Sancti a Patre Filioque confirmatam.

47. Eodem paene tempore tres patriarchae orientales, Cosmas Alexandrinus, Theodorus Antiochenus et alter Theodorus Hierosolymitanus, eorumque metropolitae praeclaram fidei suae professionem de Sanctorum ac sacrarum imaginum et reliquiarum cultu miserunt ad Romanum Pontificem, uti constat ex epistola synodica a Theodoro Hierosolymitano scripta, et a Cosma Alexandrino, ac Theodoro Antiocheno multisque metropolitis consignata. — Anno 769 Stephanus III. Romanus Pontifex concilium habuit Romae in Basilica Lateranensi. In eo primum discussa et rescissa sunt acta Constantini pseudopapae, qui a Desiderio Longobardorum rege intrusus fuerat; dein sacrarum imaginum honos stabilitus est, damnataque CPtana Iconomachorum pseudosynodus. — Hisce vero annis independentia variarum regionum Italiae earumque separatio ab Imperio Orientis magis magisque completa est. Hac de re inferius agemus. In Oriente autem bellum contra imagines ultimis Constantini Copronymi annis efferbuit in persecutionem generalem contra monachos, qui praecipue cultum sacrarum imaginum tuebantur. Eorum institutum penitus eradicare studuit Imperator, monasteria aliaque bona iis eripuit, et in usus alios ac praecipue militares convertit. Dixeris, luctam contra sacras imagines occasionem fuisse factioni schismaticae et iniquae aliquot Praesulum aliorumque hominum profanorum, ut unionem cum Ecclesia Romana penitus rumperent, ordinem monasticum destruerent, et quae ad pietatis fervorem spectant pessumdarent. **Patriarchae orientales.**

48. Anno 775 Constantinus V. infelici morte exstinctus est, eique successit *Leo IV.* ejus filius. Is quidem initio abstinuit a persecutione fidelium, atque etiam favorem ostendit monachis; attamen cultui imaginum oppositus erat eumque restitui noluit. Anno vero 779, cum in Irenes Imperatricis pulvinari imagines inventae essent absconditae, atrociter hac de re poenas exegit. Inquisitione enim facta in eos qui imagines istas intulissent, plures nobiles viros **Leo IV. Imp.**

dire persecutus est, Irenem vero durius increpitam et negantem, imagines illas ipsa conscia ibi delituisse, in exilium abjecit. — Quum die 6. Februarii anni 780 Niceta Patriarcha CPtanus obiisset, in ejus successorem selegit Imperator Paulum lectorem; ab eo vero exegit, ut jurejurando promitteret, se cultum imaginum non esse restituturum. Id quidem initio Paulus promittere renuit sedemque CPtanam accipere declinavit; demum tamen cessit Imperatori, et praestito ejusmodi jurejurando currente Quadragesima illius anni in sedem CPtanam evectus est. Utrum tali in re Paulus, qui cultum imaginum licitum et pium esse certe tenebat, ignavia ambitioneve ductus sit, an vero censuerit oeconomia practica ad majora vitanda mala ejusmodi promissionem licere, difficile est dicere. Die 8. mensis Septembris anni 780 mortuus est Leo, eique successit *Constantinus VI.* Porphyrogenitus, filius ejus decennis, sub tutela matris *Irenes.* Sub horum principatu usus et cultus sacrarum imaginum restituti sunt.

III.

De Concilio oecumenico septimo.

49. Quum quartum imperii annum agerent Irene et Constantinus (a. 784), Paulus patriarcha CPtanus morbo affectus ex inopinato dimisit munus suum ac dignitatem, et habitum monasticum in S. Flori monasterio sumpsit. Imperatrici nobilibusque viris ad ipsum accedentibus declaravit, se abdicasse episcopatu CPtano, quod angeretur ob promissionem Leoni factam de non restituendo sacrarum imaginum cultu, eosque magno cum dolore hortatus est, ut providerent tristi conditioni ecclesiae illius ab aliis separatae, utque rejecto errore in pristinum statum res restituerent. Paulo post obiit Paulus, et *Tarasius* qui Imperatori a secretioribus mandatis erat, Patriarcha in locum Pauli designatus est. Eum ut dignissimum a populo quoque postulatum scriptores referunt, sed diu recusasse, quod laicus esset. Munus tandem suscepit, ea proposita conditione,

Tarasius CPtanus.

ut ad orthodoxiae et unionis restitutionem Concilium generale haberetur. Petitionem hanc tum Imperatrix tum alii plurimi viri insignes comprobaverunt, quo facto Tarasius festo Nativitatis Domini anni 784 in episcopum consecratus est. Tarasius forte in toto isto negotio disponendo ex condicto cum Imperatrice egit, ut via sterneretur ad cultum imaginum restituendum.

50. Ut primum Tarasius inauguratus est, fidei suae professionem et supplices pro Concilii oecumenici celebratione litteras ad Hadrianum I. Pontificem direxit, ab eoque ad communionem est admissus, quamvis ejus promotio ad episcopatum canonibus haud esset conformis, sed ea conditione, ut pro restituendis sacris imaginibus sedulo laboraret. Eodem tempore (mense Septembri a. 785) Constantinus et Irene ad Hadrianum Papam scripserunt rogantes, ut Constantinopolim venire dignaretur Concilio praefuturus, aut mitteret legatos qui vices suas obirent ac locum tenerent. Traditae fuerunt illae litterae Hadriano per Leonem presbyterum a Tarasio missum, simul cum Theodoro Catanae in Sicilia episcopo et Epiphanio legato Archiepiscopi Sardiniae, quibus ab Imperatoribus munus istud commissum est. Iisdem Hadrianus tradidit responsum suum (die 27. Octobris a. 785), videlicet epistolam ad Imperatores aliamque ad Tarasium patriarcham. Legatio ad Hadrianum R. P.

51. In epistola ad Imperatores Pontifex pluribus vindicat auctoritatem Sedis Apostolicae ut fidei magistrae. Inter alia scribit: *Nam ipse princeps Apostolorum B. Petrus qui Apostolicae Sedi primitus praesedit, Apostolatus principatum et principalis curae successoribus suis, qui in ejus sede perenniter sessuri sunt, dereliquit; quibus et auctoritatis potestatem, quemadmodum a Salvatore nostro Domino Deo ipsi concessa est, et ipse quoque suis contulit ac tradidit divino jussu successoribus Pontificibus, quorum traditione Christi sacram effigiem, sanctaeque ejus Genitricis, Apostolorumque et omnium Sanctorum veneramur imagines.* — Deinde multa profert ad cultum sacrarum imaginum ex Scriptura et Traditione vindicandum. Porro enixe eos monet, ut cultum Hadriani epistolae.

sacrarum imaginum restituant Constantinopoli et in Imperio; annuit vero Concilio celebrando, si *propter haereticorum vesaniam* res aliter compleri nequeat. Unde manifeste patet, Hadrianum nullatenus doctrinam considerasse ut dubiam, quae in Concilio oecumenico dirimi debeat, sed ob rationes externas, ut haereticorum artes eliderentur, et majori cum vigore dogma catholicum vindicaretur, celebrationem Concilii forte opportunam fore, agnovisse.

Conditiones Synodi.

52. Varias autem praefinit conditiones, ut Synodus possit cum fructu haberi eique legati ipsius tuto interesse, etiam si pars adversa restitutionem imaginum impediret. *Coram Deo posco et adjuro*, scribit Pontifex, *ut easdem sacratissimas imagines in ipsa a Deo conservata regia urbe et caeteris Graeciae partibus, in pristinum statum restituere et confirmare jubeatis, observantes traditionem hujus sacrosanctae nostrae Romanae ecclesiae, abjicientes et respuentes iniquorum atque haereticorum calliditates, ut in hujus nostrae sanctae catholicae et apostolicae et irreprehensibilis Romanae ecclesiae ulnis suscipiamini. Si vero impossibile est haereticorum vesaniae pro incredulitate ipsorum, ipsas sacras ac venerandas imagines sine Synodi actione in pristino erigere ac confirmare statu, et nostros sacerdotes pro hujusmodi pia operatione vestra cupit serenissima imperialis potentia accersire, sicut in vestris fertur imperialibus jussionibus, in primis pseudosyllogum illud, quod sine apostolica Sede enormiter et irrationabiliter nequiterque contra sanctorum venerabilium patrum traditionem de sacris imaginibus actum est, anathematizetur praesentibus missis nostris; et tunc sicut antiquitus mos exstitit, jurejurando vestra piissima et tranquillissima potestas una cum Domina Augusta piissimi imperii vestri genitrice, seu ejusdem regiae urbis patriarcha, necnon et cuncto senatu, corporale tribuentes sacramentum, verbum commonitorium sicut antiquitus, pia Sacra nobis dirigere dignetur imperialis potestas: quia non est apud vos partis cujuslibet favor aut defensio, sed aequalitatem utrisque partibus conservabitis, nullatenus necessitatem facientes in quocumque capitulo eis, qui a nobis diriguntur quoquomodo, sed et omni honore cum munificentia competente eos dignos*

habebitis. Et si quidem utrique convenerint, ecce bene; si autem minime convenerint, iterum cum omni humanitate eos ad nos dirigere satagatis, quia dudum ibidem pro zelo fidei ac sanctarum imaginum religiosi viri ac Dei famuli directi, in exilio missi sunt, et bonae confessionis hujus mundi finierunt vitam.

53. Hadrianus etiam instanter postulat, ut restituant Imperatores patrimonia S. Petri ab orthodoxis principibus ad concinnationem luminarium et alimoniam pauperum olim collata, necnon consecrationes episcoporum Sedi Romanae ex veteri jure competentes. *Porro et hoc,* scribit, *vestrum a Deo coronatum ac piissimum poscimus imperium, ut si veram et orthodoxam sanctae catholicae ecclesiae Romanae nitimini amplecti fidem, sicut antiquitus ab orthodoxis Imperatoribus, seu a caeteris christianis fidelibus oblata et concessa sunt patrimonia beati Petri Apostolorum principis, fautoris vestri, in integrum restituere dignemini pro luminariorum concinnationibus eidem Dei ecclesiae atque alimoniis pauperum. Imo et consecrationes archiepiscoporum seu episcoporum, sicut olitana constat traditio, nostrae diœcesis existentes penitus canonice sanctae Romanae nostrae restituantur ecclesiae, ut nequaquam schisma inter concordiam perseverare valeat sacerdotum.* — Qua occasione et primatum vindicat Romani Pontificis, successoris B. Petri, *cujus sedes in toto orbe primatu fungens, caput omnium Dei ecclesiarum constituta est.* — Indicat autem Hadrianus hoc loco dioeceses Illyrici, Siciliae et Italiae meridionalis, quas Imperatores iconomachi juri patriarchatûs Romani subtraxerant.

Hadriani postulata.

54. Pontifex dein conqueritur, quod Tarasio titulus patriarchae *oecumenici* tribuatur. *Mirati sumus,* inquid, *quod in vestris imperialibus jussis pro patriarcha regiae urbis scilicet Tarasio directis, Universalem ibi reperimus exaratum; sed utrum per imperitiam, aut schisma, vel haeresim iniquorum scriptum est, ignoramus. . . . Deinceps suademus vestrae clementissimae imperialique potentiae, ut minime in suarum exarationum serie Universalis describatur, quia contra*

sanctorum canonum instituta, seu sanctorum Patrum traditionum decreta esse videtur. — Sed id factum erat juxta Orientalium consuetudinem, de qua alio loco agemus; Tarasius ipse abfuit a vana tituli illius ambitione, uti sua agendi ratione satis ostendit. — Demum Hadrianus significat Imperatoribus, sibi vehementer displicere, quod Tarasius ex laico ad episcopatum fuerit subito promotus. Unde ejus electionem ut perperam et contra canones factam improbat, eam tamen non rescindit, sed canonum in ea infractorum dat veniam ea conditione, ut pro sacris imaginibus restituendis sedulo laboret. *Et nisi per ejus fidelem concursum,* inquit, *pro sanctarum imaginum erectione, in ejus consecratione assensum omni modo tribuere nequivimus.*[1]) — Epistolam valde similem Hadrianus etiam ad Tarasium dedit.

Litterarum indoles. 55. In hisce litteris Hadrianus manifeste auctoritatem supremam Sedis Apostolicae eximie vindicat, nec controversiam de imaginibus sacris Synodo relinquit dirimendam, vel ejus celebrationem ad veritatem statuendam necessariam habet. Fidem Romanae Ecclesiae amplectendam esse diserte dicit; consentit autem Synodi celebrationi, quatenus medium opportunum esse possit, ut majori vigore frangatur obstinatio haereticorum. Mirum est, Gallicanos etiam ad convocationem hujus Synodi confugere, ut suas firment opiniones, Gallicani. ac nuper Illmum Maret inde studuisse suam comprobare sententiam de auctoritate et magisterio supremo inter Pontificem et episcopos diviso. Scribit inter alia: „Mais, si l'emportement et l'incrédulité des hérétiques ne permettent pas de restaurer les saintes images sans l'autorité d'un concile général, le pape demande qu'on commence par flétrir le faux concile qui les a prohibées, et qu'une complète liberté soit

[1]) Epistola Hadriani ad Imperatores ex parte inserta est Actioni secundae Concilii Nicaeni II., sed quae respiciebant Tarasii electionem titulumque Universalis ipsi ab Imperatoribus tributum, omissa sunt atque ob reverentiam in Tarasium in Concilio non recitata. Qua in re probabile est adfuisse assensum legatorum Pontificis. Anastasius Bibliothecarius integram epistolam dedit. V. Labbé, VII. 99.

laissée au véritable concile et à ses légats. — Adrien, comme Paul, comme Taraise, reconnaissait donc que le concile général était dans ces malheureuses circonstances le dernier moyen de ramener les hérétiques à la vraie foi et de rendre la paix à l'Eglise." — Sed haec revera ad opinionem auctoris probandam non conferunt. Nullatenus enim ostenditur, auctoritatem summi Pontificis quoad magisterium et jurisdictionem per se non esse plenam et summam, sed accedere debere auctoritatem Concilii. Sequitur tantum, in illis circumstantiis celebrationem Concilii medium opportunum fuisse, ut efficacius et solemnius vera doctrina jam definita vindicaretur et haeretici rejicerentur. Adverte etiam, in textu epistolae verba, quae vertit auctor *sans l'autorité d'un concile général,* esse: *sine synodi actione,* i. e. celebratione.

56. Misit porro Hadrianus ad Concilium legatos qui vice ipsius praesiderent, scilicet Petrum archipresbyterum ecclesiae S[ti] Petri, et Petrum abbatem S[ti] Sabae. Quapropter isti Vicarii Papae quamvis episcopali dignitate carentes, tamen omnibus episcopis praepositi inveniuntur in Actis hujus Concilii, eo quod tenerent locum Apostolicae Sedis. — Tarasius tres alios patriarchas monuit de indictione Synodi generalis per legatos, qui eos hortarentur, ut ad eam venirent. Legati per Aegyptum et Orientem inter mille pericula iter fecere; quumque Hierosolymam pervenissent, Theodorum patriarcham mortuum invenerunt, et Eliam, qui ei successerat, a praefecto Caliphae Aegypti in exilium missum. Diverterunt porro legati vel in Palaestina vel in Aegypto apud monachos, qui eos instantissime rogarunt, ne ulterius procederent, summum enim esse periculum, ne infideles Muhamedani, comperto ipsorum itinere non solum eos interficerent, sed diram persecutionem in omnes illarum regionum Christianos excitarent. Esse vero ob Saracenorum hostilitatem omnino impossibile, ut patriarchae ad Synodum proficiscantur. Ex monachis autem duo inventi sunt, quorum alter, scilicet *Joannes* Antiocheni patriarchae, alter scilicet *Thomas* Alexandrini syncellus fuerat, quos loco Policiani Alexandrini, et Theodoreti Antiocheni patriarcharum ad Synodum reliqui monachi delegarunt. Praeterea vero, ut fidem

Patriarchae orientales.

Orientis ostenderent, etiam exemplar synodicae, quam Theodorus quando ordinatus est ad reliquos patriarchas scripserat, legatis tradiderunt, litterasque ad Tarasium de tota re scripserunt. Illi ergo monachi Joannes et Thomas trium sedium patriarchalium nomine in Synodo egerunt, et ecclesiarum Aegypti, Orientis et Palaestinae fidem et antiquam traditionem de sacris imaginibus testati sunt. Quare Synodo in hanc formam subscribunt: *Locum retinens trium Apostolicarum Sedium, Alexandrinae, Antiochenae et Jerosolymitanae.*[1])

Concilii inchoatio.

57. Synodus coepta est in basilica sanctorum Apostolorum Constantinopoli die 17° mensis Augusti, anno 786. Verum factio iconoclastica sese opposuit, atque scholariorum et excubitorum copiae, a propriis rectoribus Iconomachorum haeresi infectis excitatae, nudatis gladiis impetum in patriarcham aliosque praesules fecere, clamantes, *non esse ferendum, infirmare et transgredi ea quae olim visa fuerant Constantino* (Copronymo). *Nam non permittemus, ajebant, illius abrogari dogmata, et praedicari esse statuendas imagines.*[2]) Iis se junxerunt plures episcopi. Tarasius quidem hisce in adjunctis magnam animi constantiam prae se tulit; censuerunt tamen Imperatrix et ejus consiliarii, pro tempore Synodum esse solvendam. Sed magna prudentia Irene providit, ut copiae illae militares quibus factio iconoclastica nitebatur, mox in alias transferrentur regiones; et anno sequenti Concilium convocatum fuit Nicaeam Bithyniae, ubi prima Synodus generalis habita fuerat.[3]) — Legati Pontificis interea in Siciliam reversi erant, sed ab Imperatoribus denuo accersiti sunt, et cum Tarasio Nicaeam convenerunt fere trecenti quinquaginta praesules. Hi episcopi paucis exceptis, cultui sacrarum imaginum omnino favebant; supponendum autem videtur, praesules complures,

---

[1]) Cfr. Hefele C. G. B. III. §. 346.

[2]) Ignatius in Vita Tarasii, ap. Baronium ad a. 786 n. 2.

[3]) Cfr. Conscriptio brevis indicans quae facta sunt ante Synodum; ap. Labbé, VII 38; et ap. Baronium ad a. 786 ea quae habet Theophanes in Chronographia, et Auctor Vitae Tarasii.

qui praecedente tempore Iconoclastis manus dederant, ad Synodum non venisse. Interfuere Synodo etiam plures archimandritae et monachi, qui praesulum consessum sanctitatis et doctrinae splendore magnifice decorabant, inter quos eminebant Plato Hegoumenos monasterii Sacundionis, et Theophanes abbas, auctor Chronographiae. Adfuit demum Nicetas qui Imperatoribus erat a secretis (postea Tarasii successor), cum aliis proceribus ab Imperatore missis, ut ordine omnia in Concilio peragi curarent. Locus Synodi fuit primaria Nicaeae basilica, aeternae Sapientiae sub titulo Sanctae Sophiae sacra.

Concilium Nicaeae celebratur.

58. Die 25⁰ mensis Septembris a. 787 Synodus est inchoata. Illam Tarasius patriarcha, penes quem utpote in arduis negotiis valde exercitatum et linguae graecae peritissimum, legati Apostolici Synodi directionem reliquerant, brevi sed eleganti oratione aperuit. Dein lecta est epistola Imperatorum, qua restitutio sacrarum imaginum et unionis cum ecclesia Romana et ecclesiis Orientis ut scopus Synodi proponitur. Porro varii episcopi ex Iconoclastarum factione in sacrum consessum admissi sunt, ejurata haeresi et fide orthodoxa de cultu quoque imaginum exposita. Ex quo patet, jam inde ab initio Concilii, Iconomachorum doctrinam ut manifestam haeresim consideratam fuisse.

Epistolae Hadriani.

59. Actio secunda celebrata est die 26to Septembris. Recitatae sunt in ea litterae Hadriani ad Imperatores et ad Tarasium patriarcham. Jam diximus, in epistola ad Tarasium similia contineri iis, quae Imperatoribus Hadrianus scripsit de auctoritate Sedis Apostolicae et de sacris imaginibus restituendis. Inter alia Pontifex scribit: *Cujus* (S. Petri) *Sedes in omnem terrarum orbem tenens primatum refulget, et caput omnium ecclesiarum Dei consistit. Unde idem beatus Petrus Apostolus Domini praecepto pascens Ecclesiam nihil dissolutum dimisit, sed tenuit semper et retinet principatum. Cui si adhaerere cupit vestra sanctitas, et nostrae Apostolicae Sedis, quae est caput omnium ecclesiarum Dei, sacram et orthodoxam formam incorrupte et incontaminate ex profundo cordis et sinceritate mentis custodire*

studeat, ut revera orthodoxa et Dei cultrix consistens, hoc primum omnipotenti Deo offerat sacrificium, ut ex persona nostra Imperatorum sublimia vestigia obsecret, ut sacras et venerabiles imagines in antiquum statum restituere et stabilire jubeant, conservantes traditionem hujus sacrae et sanctissimae Romanae ecclesiae. . . . Si autem sacras ac venerabiles imagines non restituerint, consecrationem vestram recipere non audemus, et maxime si sectatus fueris eos qui non credunt veritati. — Haec igitur praeceptive intimabat Hadrianus patriarchae Tarasio circa fidem ab eo tenendam et promovendam, sub poena separationis a Sede Apostolica et nullitatis ejus promotionis. Recitabantur autem publice coram Patribus Concilii oecumenici absque unius aut alterius reclamatione.

60. Quum ejusmodi doctrina litteris Hadriani proposita esset Tarasio, et quaedam ab ipso postulata, publicam confessionem acceptationis et obsequii petierunt ab eo legati. Quapropter statim post lectionem illius epistolae interrogaverunt dicentes: *Dicat nobis sanctissimus patriarcha Tarasius regiae civitatis, si consentiat litteris sanctissimi Papae senioris Romae Hadriani, annon?* Ex dictis patet hanc interrogationem cum auctoritate factam fuisse, quatenus consensum ut debitum nomine Pontificis legati exigebant.

Tarasii consensus.

61. Consensum suum dein Tarasius declarat hisce verbis: *Sacratissimus Paulus Apostolus, qui illustratus est lumine Christi et genuit nos per Evangelium, cum Romanis scriberet, approbans studium sincerae fidei eorum, quam in Christum verum Deum habebant, sic ait: Fides vestra annuntiatur in universo mundo. Hoc testimonium sequi necessarium est, et inconsulte agit, qui huic conatur resistere. Unde Hadrianus praesul senioris Romae, cum esset particeps eorum qui praedicto testimonio muniri meruerunt, scripsit expresse ac veraciter piis Imperatoribus nostris, atque ad humilitatem nostram, affirmans, bene ac optime se habere antiquam traditionem Ecclesiae catholicae. Nam et ipsi nos scrutando Scripturas et syllogistice approbando rimati sumus; sic quod confessi sumus, confitemur et confitebimur,*

consonamus et confirmamus, atque permanebimus in significatione litterarum quae lectae sunt, imaginales descriptiones suscipientes secundum antiquam patrum nostrorum traditionem, et has affectuoso amore adoramus, (graece *καὶ ταύτας σχετικῷ πόθῳ προσκυνοῦμεν,* i. e. et has relativo affectu honoramus), *tanquam ad nomen Christi Dei et intemeratae Dominae sanctae Dei Genitricis, sanctorumque Angelorum ac omnium Sanctorum factas, manifestissime in unum solum Deum verum servitutem (λατρείαν) et fidem nostram ponentes.* — Simili ratione reliqui consensum suum declararunt. Sequitur videlicet in Actis: *Tota Synodus dixit: Tota sacratissima Synodus ita credit, ita sapit, ita dogmatizat. — Petrus et Petrus Deo amabiles presbyteri et legati apostolicae Cathedrae dixerunt: Dicat nobis sancta Synodus, si admittit litteras sanctissimi Papae senioris Romae, annon? Sancta Synodus dixit: Sequimur et suscipimus et admittimus.* — Dein etiam singuli episcopi suum assensum declararunt, hac vel simili formula: *Theodorus sanctissimus episcopus Seleuciae dixit: Secundum lectas synodicas litteras beatissimi Papae senioris Romae Hadriani confiteor, et suscipio sacras et venerabiles iconas secundum antiquam consuetudinem. Eos vero qui ita non sapiunt anathematizo.*

62. Omnia haec profecto ostendunt plenam auctoritatem Hadriani Pontificis, a quo orthodoxa doctrina ita proponebatur, ut sua epistola regulam Synodo praefigeret et assensum exigeret. Nihilominus Gallicani improbo labore etiam ex hujus Synodi gestis argumenta pro sua opinione colligere conati sunt, et mira arte facta et dicta ita exponere studuerunt, ut suam sententiam inde firmarent. Ex antiquioribus praesertim Bossuet in *Defensione declarationis* P. III. L. VII. c. 30 eo suam operam contulit, quem egregie refutavit Muzzarelli, *De auctoritate Romanorum Pontificum,* T. II. C. XI. §. III. Ex recentioribus vero Illmus Maret etiam ex celebratione Concilii septimi suam doctrinam comprobari existimavit, et conformi sensu res et dicta exponere nititur. Inter alia scribit: „La liberté des débats conciliaires fut de nouveau consacrée, et dès l'ouverture du Concile le patriarche Taraise déclara que ceux qui résistaient à la

Gallicanorum opinio.

vérité pourraient se présenter et dire leurs raisons." — Sed nullatenus, quod quis ex modo loquendi auctoris existimare posset, hic agitur de libertate discussionis, ac si quaestio de cultu imaginum in ancipite adhuc versaretur, donec Concilium controversiam diremisset. Agitur eo loco de episcopis qui anno praecedente se junxerant militibus, qui celebrationem Synodi impedierant. Isti ad consessum nondum erant admissi, Tarasiusque in fine allocutionis qua Synodum aperuit, dicit, eos (qui veritati restiterint) accedere posse, si Synodo visum fuerit, atque proferre quae ad defensionem dicere velint.[1]) Dein ex sententia Concilii admissi singuli magna cum submissione veniam precati sunt anterioris praevaricationis, fidem catholicam quoad imagines professi, et sub conditione poenitentiae ad communionem admissi.

Ill. Maret. 63. „Pour vaincre les dernières résistances, pergit auctor, le Concile se proposa comme son but principal, de constater juridiquement et solennellement cette foi de l'Eglise qui se manifestait d'une manière déjà si éclatante, et bien suffisante, sans doute, si les circonstances avaient été moins difficiles. La lettre impériale lue dans la première session du Concile ne laisse aucun doute à cet égard. Elle annonce que les lettres du Pape et celles des patriarches seront communiquées au Concile, *afin qu'on connaisse par elles le vrai sentiment de l'Eglise catholique* (Per ipsas cognoscetis, qualis sit Ecclesiae catholicae sensus). Ces lettres cependant ne furent pas reçues par le concile sans un examen juridique. Selon les exemples des conciles antérieures, il était nécessaire d'établir par cet examen que la foi de l'Eglise était fidèlement exposée dans ces lettres. Le premier, le plus vénérable, le plus autorisé de ces documents était la lettre même du pape Adrien. Elle fut lue dans la seconde session." — Refert porro auctor, quomodo legati Pontificis

---

[1]) „Si certificati fuerimus quod placabile sit in conspectu Dei, conveniant qui praeterito anno restitere veritati. Si quis est in illis sermo vel contradictionis vel etiam ratiocinationis *(ἀντιλογίας ἤ γε ἀπολογίας)*, dicant. Ita namque omnis examinatio *(ἐξέτασις*, criminis inquisitio) manifesta fiet."

quaesierint a Tarasio et a Concilio, an consentirent illi epistolae; et citato Tarasii responso advertit: „Ainsi Taraise tout en proclamant la juste auctorité de l'Eglise romaine, centre de l'unité catholique, déclare hautement, qu'il adhère à la lettre d'Adrien parce qu'il l'a examinée et s'est couvaincu que la doctrine qu'elle renferme est conforme à celle de l'Ecriture et de la tradition.“ — Commemorata dein spontanea adhaesione Synodi, Illmus auctor pergit: „Mais pour faire éclater ce consentement d'une manière plus manifeste encore, les légats interrogèrent le concile en cette forme: *Nous prions le saint concile de dire s'il reçoit ou non les lettres du Pape.* Le concile répondit: *Nous suivons, nous recevons, nous admettons ces lettres.* — Si la lettre d'Adrien avant l'acceptation du concile eût été regardée comme une règle absolue de foi, l'interrogation des légats et l'alternative qu'elle pose, ne pourraient pas s'expliquer raisonnablement“.[1])

64. Haec profecto multa continent quae admitti nequeunt, nec rei veritati respondent. Nullatenus eo pertinet recitatio epistolae Hadriani, ut *examen juridicum* instituatur de eadem, et Patres tanquam judices Pontifici superiores vel aequales inquirant, an ipsa rectae fidei consona sit, et si ita inveniatur eam admittant. Pontifices, quum Synodi celebrabantur, suas litteras dabant tanquam regulam fidei tenendae, in eum finem, ut in Concilio legerentur et secundum doctrinam expositam decreta fierent. Imperatores in sua epistola ad Synodum mandaverant, ut legeretur Pontificis epistola secundum jus canonum. Quondam in latrocinio Ephesino Dioscorus recitationem epistolae Leonis ad Flavianum impedierat, ac voluerunt fortasse Imperatores sollicite providere, ne a fautoribus Iconoclastarum recitatio impediretur. Nullatenus igitur agebatur de Refutatio.

[1]) Du Concile gén. T. I. L. II. Ch. IX. pp. 308 sqq. — Plane similia habet Bossuet: „Quod de re explorata, deque irreformabili judicio quaeri, neque recta ratio neque fides sinit.“ L. c. — Videtur Illmus Maret secutus fuisse argumentationem Bossueti, accuratius tamen citat textus integros, dum Bossuetus omittit quae sententiae suae vehementius opponuntur. Cf. Muzzarelli l. c.

examine juridico epistolae, a quo dependeret ejus admissio; caeterum qua ratione passim in Conciliis Romanorum Pontificum epistolae retractatae fuerint, jam explicavimus.[1])

Examen litterarum.

65. Tarasius porro affert duplicem rationem, ob quam necessarium esse dicit adhaerere litteris Hadriani Papae. Priorem petit ex auctoritate Romanae ecclesiae, cujus fidem commendavit Apostolus Paulus, qua in re evolvenda subtiliori quadam eloquentia graeca usus est. Alteram rationem affert, quod ipse Scripturas et Patres scrutatus sit. Quam posteriorem rationem profert, non quod de auctoritate Pontificis dubitaret, sed ut ostenderet, adhaesionem suam esse simul assensum intelligentiae ac rationabilem, utque omnem auferret Iconoclastis ansam conquerendi, se nullo instituto examine esse damnatos.[2]) — Dum vero Illmus Maret argumentatur ex quaestione legatorum Patribus proposita, utrum *admittant* epistolam Hadriani, falsa nititur interpretatione illius admissionis vel acceptationis. Admissio certe alicujus documenti duplicis potest esse generis. Vel talis est, ut quis tanquam judex superior aequalisve ei, qui documentum proponit, habeat jus examinis juridici ita, ut possit illud documentum admittere vel rejicere, prouti invenerit admissione dignum necne. Vel talis est, ut quis teneatur acceptare documentum propositum ab eo, qui auctoritatem superiorem habet. Jam vero talis acceptatio requirebatur a Patribus, quamvis possent examinare epistolam Hadriani, ut assensum intelligentiae episcopis convenientem praestare valerent. Dum igitur legati quaerunt, utrum Patres Concilii admittant epistolam Hadriani, de acceptatione agitur posteriore hoc modo intelligenda. Merito autem declarationem petunt legati, tum ut certitudo adesset de orthodoxia praesulum, tum ut episcopi omnes solemni suo judicio, quamvis Pontificis magisterio obnoxio, confirmarent fidem ab Hadriano expositam, et ita de communi consensu constaret.

---

[1]) Cfr. quae diximus in Dissertationibus de Concilio Chalcedonensi, et de causa Honorii Pontificis.

[2]) Cf. Wouters, Dissert. Vol. III. Dissert. III. De Concilio Nicaeno II. n. VI.

66. In subsequentibus Concilii sessionibus, ut Patres ostenderent, fidem catholicam de cultu imaginum conformem esse doctrinae sacrae Scripturae et Traditionis, multa ex sacris Litteris et Patribus prolata sunt testimonia ad comprobandum imaginum cultum. Anathemate confixi sunt Iconoclastae, et proscripta Acta pseudosynodi anni 754. Actione VII sex praecedentia Concilia oecumenica confirmata sunt, et definitum, sacris imaginibus honorariam venerationem, non tamen veram latriam, esse tribuendam. *His ita se habentibus,* inquit Synodus, *regiaque incedentes via, et sequentes divinitus inspiratum sanctorum patrum nostrorum magisterium ac catholicae traditionem Ecclesiae, definimus in omni certitudine ac diligentia, sicut figuram pretiosae ac vivificae crucis, ita venerabiles ac sanctas imagines proponendas, tam quae de coloribus et tessellis, quam quae ex alia materia congruenter in sanctis Dei ecclesiis, et sacris vasis et vestibus, et parietibus ac tabulis, domibus et viis; tam videlicet imaginem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, quam intemeratae dominae nostrae sanctae Dei Genitricis honorabiliumque angelorum, et omnium sanctorum et almorum virorum. Quanto enim frequentius per imaginalem formationem videntur, tanto qui has contemplantur alacrius eriguntur ad prototyporum memoriam et desiderium et ad salutationem et honorariam adorationem iis exhibendam (καὶ ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν). Non tamen ad veram latriam quae secundum fidem est, quaeque solam divinam naturam decet, impertiendam: ita ut istis, sicut figurae pretiosae ac vivificae crucis et sanctis evangeliis et reliquis sacris monumentis, incensorum et luminum oblatio ad harum honorem efficiendum exhibeatur, quemadmodum et antiquis piae consuetudinis erat. Imaginis enim honor ad prototypum transit, et qui adorat (προσκύνων) imaginem, adorat in ea depicti personam. Sic enim robur obtinet sanctorum patrum nostrorum doctrina; id est traditio sanctae catholicae Ecclesiae, quae a finibus usque ad fines terrae suscepit evangelium.*[1]) Definitio.

[1]) Labbé, VII. 555.

67. Rebus peractis, Patres Constantinopolim per Imperatores evocati sunt; ex eorum ore enim ipsi quae gesta essent in Synodo audire voluerunt. Quod factum est die 23. Octobris; in solemni consessu habito in palatio Magnaura decreta Concilii recitata sunt, universali acclamatione iterum ab omnibus confirmata, et etiam ab Imperatoribus subscriptione firmata. Haec octava sessio Synodi dici solet, eique adscribunt eruditi canones quoque viginti duos a Synodo editos, qui rem hierarchicam, liturgicam et disciplinarem spectant. Primus canon antiquos canones confirmat, apostolicos imprimis, deinde sex sanctarum et universalium Synodorum, tertio localium synodorum. Sed canon iste non est approbatus ab ecclesia Romana, quae canones tantum quinquaginta recipiebat ex iis qui apostolici nuncupantur, et Constantinopolitanos, Chalcedonenses, ac Trullanos canones non omnes recepit.

Examen Scripturae et Traditionis.

68. Per se satis manifestum est, Gallicanos immerito argumenta pro sua sententia conquisivisse ex eo, quod Synodus Scripturae et Traditionis testimoniis imagines colendas esse sedulo probaverit, et dein ediderit definitionem solemnem. „Rebus summa attentione perpensis, scribit Bossuetus l. c., fit definitio, non unius Romani Pontificis, sed totius Ecclesiae catholicae consensu et auctoritate nixa.“ Et relata definitione concludit: „Ut profecto appareat, summam illam et ineluctabilem certitudinem in Ecclesiae catholicae consensione, imo in Spiritus Sancti universam Ecclesiam docentis magisterio esse positam, quod erat demonstrandum.“ — Similia habet Maret: „Dans la septième session, scribit, le Concile prononça sa sentence souveraine. D'après les faits que nous venons d'exposer il est évident, que la souveraineté conciliaire s'accusa aussi nettement dans le concile septième que dans les six premiers. L'Eglise de Jésus-Christ nous y apparaît comme une monarchie véritablement tempérée d'aristocratie. Si de beaux témoignages sont rendus à la divine autorité du Siège Apostolique, l'examen de la lettre d'Adrien et le renouvellement de la condamnation d'Honorius ne permettent pas de prendre ces témoignages dans le sens absolu que l'école italienne veut leur donner.“ (L. c.)

69. Ad examen Scripturarum et Traditionis quod spectat sufficit advertere, hanc semper fuisse Synodorum consuetudinem, *ut ostendant*, doctrinam catholicam ab ipsis propositam fidei fontibus consonam esse. — Caeterum ad Bossueti argumentum optime respondet Muzzarelli: „Hoc equidem proprium est omnium definitionum Conciliorum generalium (ut totius Ecclesiae consensu edantur); aliter definitiones Concilii appellari nequirent, neque ex auctoritate Ecclesiae universalis essent, neque episcopi ibi suum officium judicis exercerent.“ — Et relata conclusione Bossueti, qua demonstratum esse contendit quod sibi propositum erat: „Cum bona venia, scribit auctor, aliud insuper erat demonstrandum pro argumento proposito, scilicet definitionem Pontificiam prolatam ex Cathedra ante istam postremam summam et ineluctabilem definitionem Concilii non fuisse ipsam quoque irreformabilem atque ineluctabilem. Etenim cum lux luci supervenit, non ideo quae prius erat lux tenebrae sunt. Ita quum Pontificio decreto conciliaris definitio superadditur, fidei splendor novas vires acquirit; et practice ostenditur, quam verum sit, quod Pontificio solemni decreto nunquam defuit et nunquam deerit universae Ecclesiae consensus; ideoque etiam ante manifestatam solemniter consensionem Ecclesiae, Pontificium decretum est irreformabile.“ L. c.

Quo pertineat.

70. Opportune etiam Muzzarelli animadvertit, insigne argumentum pro infallibilitate Romani Pontificis, inde colligi, quod tamdiu Orientales, et tam multi orientales Praesules, errorem amplexi sint tam absonum. „Et interea, inquit, rursus cognoscitur, quantum necessaria sit ad firmitatem fidei in Ecclesia irreformabilitas definitionis Romanae cathedrae. Etenim anno 754 congregatum fuerat a Constantino Copronymo concilium trecentorum triginta octo episcoporum adversus cultum sacrarum imaginum; et anno 787 in Nicaeno Concilio definita fuit sacrarum imaginum veneratio. Jamvero quam regulam fidei tutam et firmam tenere potuissent fideles per intervallum triginta et trium annorum adversus synodum trecentorum triginta octo episcoporum, et contra imperialem praepotentem vim, nisi in de-

cretis a Romanis Pontificibus emanatis per hoc tempus, absque haesitatione et formidine ineluctabiliter et irrevocabiliter acquiescere potuissent. Quascumque detortas evasiones et arcanas distinctiunculas meditentur adversarii, nunquam effugere poterunt a vi harum argumentationum, quas apud orthodoxos et sensatos viros quamdam evidentiae lucem prae se ferre nemo inficiari poterit." L. c.

IV.

De eventibus post Concilium oecumenicum septimum.

71. Post Concilium peractum legati Romani Pontificis Acta Concilii ad Hadrianum detulerunt cum litteris Imperatorum. Scripsit etiam Tarasius epistolam ad Pontificem in qua ei narrat, quomodo omnia secundum ea quae Hadrianus in suis litteris praefinierat perfecta sint, et cultus

Tarasius ad Hadrianum.

sacrarum imaginum sit restitutus. *Vestra ergo*, scribit, *fraterna et summo pontificio decorata sanctitas . . . spinosas herbas quae nunc germinaverunt, fidelissimorum et pacificorum Imperatorum veritati concordans, evellere machaera spiritus festinavit, mittens secundum scriptam petitionem nostram, ad universalem Synodum faciendam aequivocos viros principis apostolorum Petri. . . Et quum praelatae primitus vestrae fraternae sanctitatis litterae legerentur, praestolabantur omnes spiritualibus eduliis tanquam in regalibus coenis fruentes, quae Christus per litteras tuas epulantibus praeparabat; et sicut oculus totum corpus ad rectitudinis et veritatis semitam ostendebas. Sic ergo dirupta membra in unum conveniebant; sic vera consonantia confirmabatur; sic catholica Ecclesia unitatem recipiebat. . . His itaque gestis praedicabatur a nobis omnibus, qui beneplacito divino congregati eramus, recta et irreprehensibilis confessio.*[1]) — Quum igitur in proponenda doctrina de cultu sacrarum ima-

[1]) Cfr. Epist. Tarasii ad Hadrian. Coll. Conc. Labbaei Tom VII. p. 623.

ginum Patres secuti essent Pontificis sententiam, praesentibus ejus legatis, per se patebat consensus apostolicae Sedis hac in re, ac forte inde est quod in epistola Tarasii expressa petitio confirmationis non continetur. Juxta consuetudinem tamen Pontifex epistola data respondisset et confirmationem Concilii in litteris suis expressisset, nisi quaedam eum a solemni responso retinuissent. Acta videlicet Concilii suscepit et in latinam linguam verti fecit, atque etiam Concilium quoad ea quae de cultu imaginum statuta erant ratum habuit, sed abstinuit a solemni confirmatione.

72. Rem ipse Pontifex exponit in epistola, quam post habitam a Carolo M. (a. 794) synodum Francofurtensem ad Carolum dedit. *Cum praedecessore nostro sancto Gregorio papa,* scribit, *eumdem sensum fidei tenentes, emisimus praedicantes. Illi vero, ut nobis missi nostri . . . viva voce dixerunt, statim nostras apostolicas amplectentes syllabas Concilium fieri jusserunt. . . Et sic Synodum istam secundum nostram ordinationem fecerunt, et in pristino statu sacras et venerandas imagines erexerunt. Et sicut de imaginibus sancti Gregorii sensum et nostrum continebatur* (textus hoc loco corruptus est), *ita et ipsi in eadem Synodo definitionem confessi sunt, his osculum et honorabilem salutationem reddidere, nequaquam secundum fidem nostram veram culturam quae decet soli divinae naturae. . . Et ideo ipsam suscepimus Synodum; nam si eam minime recepissemus et ad suum pristinum vomitum fuissent reversi, quis pro tot millium animarum christianarum interitu habuit reddere rationem ante terribile tremendum divini judicis examen, nisi Nos solummodo. . . Nos vero adhuc pro eadem Synodo nullum responsum hactenus eidem Imperatori reddidimus, metuentes ne ad eorum reverterentur errorem. Dudum quippe quando eos pro sacris imaginibus erectione adhortati sumus, simili modo et de dioecesi tam archiepiscoporum, quam et episcoporum sanctae catholicae et apostolicae Romanae ecclesiae commonentes quaesivimus restituere eidem sanctae et apostolicae Romanae ecclesiae, quae tunc cum patrimoniis nostris abstulerunt, quando sacras imagines deposuerunt, et nec responsum quodlibet exinde dederunt; et in hoc ostenditur, quia ex uno*

Confirmatio Hadriani.

capitulo ex errore reversis, ex aliis duobus in eodem permaneant errore.[1]) Unde vides, Hadrianum inde ab initio comprobasse Synodum Nicaenam II., sed noluisse solemnem confirmationis epistolam ad Imperatores scribere. Tunc enim ne suae auctoritati deesset, debuisset insistere in repetenda dioecesi Illyrica, et in vindicandis patrimoniis sanctae Sedis, quod eo tempore minus opportunum videbatur, ne unio vix resarcita iterum rumperetur.

73. Forte Pontifex etiam abstinuit a solemni approbatione statim impertienda, ne aliqua oppositio in una alterave Occidentis regione orta graviorem molestiam crearet, quodque prudenti oeconomia antea Synodi Acta et Decreta vellet Francis communicare. Dixeris, eum praevidisse repugnantiam eorum, ut Synodi Nicaenae gestis subscriberent. — Hadrianus videlicet priusquam Concilium praedictum tanquam oecumenicum Ecclesiae solemniter proponeret atque confirmaret, Acta illius in linguam latinam translata misit in Galliam ad Carolum M., ut praesules et viri eruditi sub ejus regno degentes ea considerarent. Erat autem, quemadmodum Anastasius in sua praefatione ad novam versionem ab ipso concinnatam dicit, illa translatio pessime confecta, *quod interpres paene per singula relicto utriusque linguae idiomate adeo fuerit verbum ex verbo secutus, ut quid in eadem editione intelligatur, aut vix aut nunquam possit adverti, in fastidiumque versa legentium paene ab omnibus hac de causa contemnatur.*[2]) Imo quaedam habentur in illa translatione plane perperam versa, ita ut sensum exhibeant haud orthodoxum. — Praeterea animadvertendum est, inter Orientales et Francos tunc non mediocrem simultatem exstitisse. Etenim dum Orientales aegre ferebant, quod Francorum regum potentia adeo cresceret et Italiae provinciae antea Imperio orientali subjectae in arbitrium venissent Pipini et Caroli M.: Francos vehementer pungebat arrogantia illa Orientalium et jactantia, qua alios principes et nationes ut multo ipsis inferiores tractabant. Porro ipso anno 787 Irene resiliit a

Francorum oppositio.

[1]) Labbé, VII. 962.
[2]) Praefatio Anast. Coll. Conc. Labbaei T. VII. p. 29.

matrimonio conciliando inter filium Constantinum Porphyrogenitum et Rotrudam filiam Caroli M., quod connubium iterato propositum et praeparatum fuerat; et mense Novembri anni 788 Mariam Armeni principis filiam in uxorem dedit filio, quamvis minus grata huic esset istud matrimonium. Atque influxu Adalgis Desiderii regis Longobardorum filii, qui post eversum regnum Constantinopolim confugerat, factum est, ut ibidem factio praevaleret quae bello contra Francos gerendo favebat. — Demum advertere juvabit, in regionibus illis septemtrionalibus haud dudum ad christianismum conversis, cultum et venerationem imaginum nondum ita evoluta et propagata fuisse, quam in Italia, ita ut status rerum quod cultum imaginum spectat, comparari aliquatenus possit ei conditioni, quae primis Ecclesiae saeculis obtinebat. Hinc vehementius praesules Galliae reformidabant, ne quis cultus superstitiosus vel periculosus erga imagines sacras induceretur. Haec aliaque inferius dicenda, prae oculis habenda sunt, ut melius intelligatur illa repugnantia et oppositio contra Concilium Nicaenum II., et (suppositam) ejus de cultu imaginum doctrinam.

74. Ut primum videlicet episcopi virique docti in Gallia Versio falsa. Concilii Nicaeni Acta legerunt, non leviter offensi sunt, ac censuerunt, episcopos orientales tradidisse de cultu sacrarum imaginum doctrinam, constanti Ecclesiae traditioni oppositam. Ita videlicet Orientalium doctrinam interpretati sunt, ac si isti docerent, sacris imaginibus cultum latriae uti Ssmae Trinitati esse tribuendum. Potuerunt sane in talem opinionem induci, quum in versione illa vitiata Actorum legerent, a Constantino episcopo Constantiensi haec esse prolata: *Suscipio et amplector honorabiliter sanctas et venerandas imagines, secundum servitium adorationis, quod consubstantiali et vivificatrici Trinitati emitto.* Revera autem verba Constantini sincere translata haec fuere: *Et ego indignus his consentio et concors efficior, suscipiens et amplectens honorabiliter sanctas et venerabiles imagines; atque adorationem quae per latriam, id est Deo debitam servitutem, efficitur, soli supersubstantiali et vivificae Trinitati emitto.* — Quumque verba graeca *λατρία* et *λατρεύειν*, pariter ac *προσκύνησις* et *προσ-*

κυνεῖν, una voce latina *adoratio* et *adorare* translata essent, hoc verbum ambiguum *adorare,* quod tum supremum latriae cultum tum inferiorem significare potest, episcopi Galli semper priori sensu cultus latriae interpretati sunt. Imo quum quis judicare soleat uti affectus est, Galli vero in Orientales essent male affecti, non pauca in Concilio Nicaeno dicta et gesta ipsi in sensum praeposterum detorserunt. Atque ita universim Patribus Nicaenis eam supposuerunt doctrinam ab his plane alienam, imagines supremo latriae cultu adorandas esse, et ex hoc capite eos vehementissime impugnarunt. Sed varia etiam de cultu sacrarum imaginum episcopi et viri eruditi Galliae asseruerunt, quibus hunc cultum nimium deprimere videntur, partim quod animositate contra Orientales eo deducti sint, partim quod notionem non satis distinctam de usu et cultu sacrarum imaginum haberent. Illud enim animadvertendum est: dum subtilior analysis de cultu imaginum instituitur, fieri facile posse, quemadmodum etiam in aliis rebus quae pietatem christianam spectant accidit, ut aliquod elementum non satis a disputantibus intelligatur, et dissensiones de indole usus et cultus sacrarum imaginum oriantur.

Indoles cultus imaginum.

75. Ut vero judicium de sententia Gallorum efformare possimus, juvabit hoc loco recolere pauca de *indole cultus sacrarum imaginum.* Cultus generatim consistit in agnitione et testificatione excellentiae, quam in aliquo agnoscimus. In ordine ontologico dignitas et praerogativae dantur imprimis *naturales,* e. g. dotes praeclarae animi et corporis, munera in gubernanda republica suscepta, hisque respondet cultus ille, qui honor *civilis* merito appellatur. Datur pariter in ordine ontologico excellentia et dignitas *supernaturalis,* qualis est praecipue ipsa infinita perfectio Dei, dein vero excellentia et dignitas supernaturalis creaturis participata, maxime sanctitas et gloriae dona, quibus Beati Deo intime ut amici ejus conjunguntur. Huic igitur praestantiae in ordine supernaturali etiam respondet cultus distinctus a cultu seu honore civili, videlicet cultus *religiosus.* — Merito cultum religiosum distinguimus in cultum *supremum* qui soli Deo infinito et omnium rerum Domino tribuitur, et cultum

inferiorem qui exhibetur sanctis Dei amicis; prior dicitur cultus *latriae*, posterior cultus *duliae*. — Praeterea cultus *absolutus* est, si perfectio supernaturalis, propter quam ens aliquod colitur, ipsi est insita; *relativus* vero, si res quae colitur non habet sibi insitam ejusmodi praestantiam, sed venerationis objectum est unice propter respectum, quem dicit ad personam colendam ob insitam ipsi excellentiam. Cultus Dei manifeste est absolutus, sed etiam cultus Sanctorum sensu exposito absolutus est, quum praestantia et dignitas supernaturalis eis revera insita sit, quamvis participata a Deo.[1]) Cultus sacrarum imaginum est omnino *relativus*. Tota videlicet ratio venerationis et cultus sacrarum imaginum est repraesentatio alterius in se colendi, et sic veneratio imaginibus impensa refertur ad objectum repraesentatum.

76. Hisce positis, animadvertendum est, triplici ratione agi posse de licito imaginum cultu. Vel enim 1⁰ imago solum nos monet et in cognitionem ducit archetypi, et ejus occasione ac coram ea veneramur archetypum. Ita proprie nulla veneratio, ne relativa quidem, imagini, sed tantum absoluta archetypo impenditur. Vel 2⁰ mente consideramus directe archetypum in imagine veluti relucentem, et in externis significationibus reverentiae substituimus imaginem repraesentantem ipsi archetypo repraesentato, uti fit in Ecclesia in repraesentatione quorumdam mysteriorum, e. g. in adoratione Crucis die Parasceves. Ita colitur directe et cultu absoluto archetypus, eodemque actu relative, sed per accidens, colitur ipsa imago velut moraliter conjuncta cum archetypo, ut purpura cum rege. — Denique 3⁰ potest directe respici ipsa imago, non sane ut aliquid absolutum, lignum, metallum, opus artis, sed formaliter ut imago et repraesentatio personae archetypae, Christi, B. Virginis, sancti alicujus, atque ideo ut aliquid sacrum et singulariter pertinens

Triplex ratio cultus.

---

[1]) Adverte tamen, interdum dici cultum Sanctorum *relativum*, quatenus eos colimus propter dona eis a Deo collata ut servos et amicos Dei, adeoque cultus eorum ultimatim in Deum refertur. Sed sensu stricto eorum cultus est absolutus.

ad illam personam. Ita imago est terminus *directus* venerationis propter excellentiam relativam, seu propter relationem quam habet ad excellentiam absolutam archetypi. Hic cultus imaginis est *inferioris rationis,* quam cultus qui directe refertur ipsi archetypo, et huic cultui tantum *analogia* quadam respondet. Est autem hic cultus *relativus,* tum quia tota dignitas imaginis et ratio cultus est ipsa ejus relatio ad archetypum, tum quia non aliud quam personam repraesentatam intendimus honorare in imagine tanquam in re ad ipsam pertinente, quamvis *directe* imaginem, et archetypum *in obliquo* respiciamus. — Haec tertia ratio colendi imagines sacras ea est, quae frequentior et communior occurrit, quamque plerumque intelligere solemus, quando de cultu imaginum loquimur.[1])

Capitulare Gallorum.

77. Galli igitur doctrinam Concilii Nicaeni falso interpretati sunt, nec ipsi notionem satis distinctam de cultu sacrarum imaginum habuere, et quaedam minus accurate ista de quaestione asseruerunt. — Atque imprimis versus annum 792, quum Acta Synodi VII. coram Carolo M. ab episcopis et viris eruditis perlecta fuissent, acerbam criticam et refutationem eorum misit Carolus ad Hadrianum Pontificem per Angilbertum Abbatem,[2]) uti tum ex aliis documentis, tum ex epistola jam citata eruitur, qua paulo post Pontifex respondit et objectiones Francorum diluit. *Directum,* scribit, *a vestra clementissima praecelsa regali, potentia suscepimus fidelem familiarem vestrum, videlicet Angilbertum Abbatem et ministrum capellae, qui paene ab ipsis infantiae rudimentis in palatio vestro enutritus est et in omnibus consiliis vestris receptus, ut ideo sicut a vobis in omni familiaritate recipitur,*

---

[1]) Vide Tractatum nostrum *de Verbo incarnato,* P. II. C. II. A. IV. de cultu imaginum; et Franzelin, *de Verbo inc.* Thesis XLV.

[2]) Angilbertus, Francus ex nobilissimo genere oriundus, et litteris humanioribus egregie excultus, in aula degebat Caroli M., qui hoc viro insigni variis in negotiis majoris momenti utebatur. Imo etiam uxorem ille duxit Bertham Caroli filiam. Abbas autem dictus esse videtur, quod ex Caroli largitione abbatiam Centulam in commendam habuit, et ejus proventibus fruitus est. Forte postea in eadem abbatia pietatis sese dedit operibus. Obiit a. 814, et inter Sanctos colitur. Cfr. Freib. Kirchenlexicon, ed. 2. Art. *Angilbert.*

ita et a nobis reciperetur et condecenter honoraretur. . . . Edidit nobis Capitulare adversus Synodum, quae pro sacrarum imaginum evectione in Nicaea acta est. Unde pro vestra melliflua regali dilectione per unumquodque capitulum responsum reddidimus, non quemlibet, absit, hominem defendentes, sed olitanam traditionem sanctae catholicae et apostolicae Romanae ecclesiae tenentes, priscam praedecessorum nostrorum sanctorum Pontificum sequimur doctrinam, rectae fidei traditionem modis omnibus vindicantes.[1])

78. Anno 794, tempore Paschatis (d. 23. Martii) Carolus magnam habuit Synodum Francofurti, cui permulti adfuerunt episcopi regni ipsius[2]) cum legatis Pontificis Theophylacto et Stephano episcopis Cardinalibus. Hac in synodo de haeresi Adoptianorum actum est eademque damnata; sed etiam Synodum Nicaenam ejusque decreta de imaginibus episcopi rejecerunt, propter rationes quas exposuimus. Canon II. videlicet hujus concilii ita se habet: *Allata est in medium quaestio de nova Graecorum synodo, quam de adorandis imaginibus Constantinopoli fecerunt; in qua scriptum habebatur, ut qui imaginibus Sanctorum ita ut deificae Trinitati servitium aut adorationem non impenderent, anathema judicarentur. Qui supra sanctissimi patres nostri omnimodis adorationem et servitutem renuentes contempserunt, atque consentientes condemnaverunt.* — Episcopi Francofurti collecti existimabant, Synodum illam haud oecumenicam, sed nationalem Graecorum fuisse, et adorationem supremam et absolutam imaginibus sacris decrevisse. Idque eo facilius sibi persuaserunt, quod Orientalibus, uti innuimus, eo tempore Franci infensi essent. Videntur legati Pontificis isto de negotio nihil in mandatis habuisse, nec potuisse dissipare confusionem et erroneam opinionem Francorum de doctrina

Synodus Francofurtensis.

---

1) V. Labbé, VII. p. 915.

2) Baronius ad a. 794 n. 1. scribit: „Ex Italia namque, Gallia atque Germania frequentes, circiter trecenti numero episcopi convenere, quod magni momenti causa (haeresis Adoptianorum) id postularet.“ Sed haud tantum fuisse episcoporum numerum plerique existimant. Cfr. Hefele C. G. B. III. §. 399.

Orientalium. Hadriani autem responsum ad *Capitulare* ipsi missum nondum ad Carolum pervenisse dixeris.

Libri Carolini.

79. Praeter haec ea aetate de quaestione ista in lucem prodiit opus distributum in quatuor libros, qui postea nomen *Librorum Carolinorum* acceperunt, eo quod nomine et forte hortatu Caroli M. editi fuissent. In his libris pariter Concilii Nicaeni Acta, quemadmodum ea in prava versione legebantur, acriter et immoderate perstringuntur. Quoad publicationem illorum librorum advertere juvat, notum quidem fuisse inter eruditos, a Carolo rege vel ejus nomine quaedam scripta fuisse. Hadrianus enim id sua epistola pro Synodo Nicaena, uti vidimus, indicat *Capitulare* a Carolo missum, et objectiones factas citat atque refutat; pariterque a conventu Parisiensi a. 825 sub Ludovico Pio habito, et ab Hincmaro episcopo Rhemensi[1]) illa scripta commemorantur. Textus tamen Librorum Carolinorum ignotus erat, donec a. 1549 iidem Parisiis editi sunt ab Anonymo, qui fuit Joannes du Tillet (Tilius), presbyter eruditus, postea episcopus Sti Brioci (1553) ac dein (1564) Meldensis.[2]) Calvinismi hic vir erat suspectus. — Mox Protestantes illis libris abusi sunt contra doctrinam catholicam de cultu sacrarum imaginum; inter catholicos scriptores autem controversia orta est de auctore illorum librorum Carolinorum, quos Tilius ediderat. Etenim Baronius, Bellarminus, Surius aliique contenderunt, praefatos libros neque a Carolo M., neque ejus mandato, sed sub ejus nomine ab aliquo haeretico iconomacho aut illius aut recentioris aetatis (saeculi XVI), fuisse conscriptos. Nec desunt qui nostro tempore ita existimant, ac forte a fratre Joannis Tilii opus suppositum vel corruptum esse opinantur.[3]) Ludovicus Tilius videlicet frater Joannis, et ipse sacerdos, ad haeresim Calvini defecit. Plerique tamen auctores censent, revera libros Carolinos tempore Ca-

[1]) Contra Hincmar. Laudunensem, c. 20.

[2]) Postea Goldast. Constit. imperial. vol. I. eos libros publicavit, ac dein a. 1731 A. Heumann.

[3]) Cfr. Floss, de suspecta Carolinorum a Joanne Tilio editorum fide Commentatio. Bonn 1860. — P. Alberdingk-Thym, Karel de Groote (1867) p. 350 sqq. — Hergenröther K. G. III. S. 200.

roli ejusque monitu a quibusdam viris eruditis, praecipue forte ab Alcuino, confectos et Caroli nomine editos fuisse.

80. Plura in his libris ad verbum conveniunt cum iis, quae Hadrianus in sua epistola citat; in aliis tamen est diversitas tum quoad ordinem capitulorum, tum quoad verba. Unde colligitur, *Capitulare* illud ab Angilberto traditum Hadriano non plane idem fuisse documentum, ac Libri Carolini uti nunc exstant, attamen valde simile. Probabilissima videtur ea suppositio, scriptum Hadriano missum et Concilio Francofurtensi propositum paulo post amplificatum fuisse. Utrum vero *Capitulare* illud ad Hadrianum missum fuerit tantum brevis catalogus lemmatum vel capitulorum, uti eadem a Pontifice in sua epistola citantur, an vero uberior expositio ex qua lemmata illa ipse Hadrianus cóllegit, difficulter dirimi potest. Priori sententiae favet Ill. Hefele.[1]) — Si Capitulare Hadriano missum fuit illud volumen, quod commemorat Hincmarus, seque in aula legisse asserit, majoris molis illud opus fuisse, et uti *Carolini* pluribus libris constitisse, fatendum esset. Hincmarus videlicet de Synodo septima loquens (l. c.) a Francofurtensi concilio rejecta, haec subjungit: *De cujus destructione non modicum volumen, quod in Palatio adolescentulus legi, ab eodem Imperatore* (Carolo) *Romam est per quosdam episcopos missum, in cujus voluminis quarto libro haec de Universalis nomine scripta sunt.* Atque hoc loco Hincmarus vigesimum octavum libri quarti caput describit plane idem cum eo, quod legitur in libris Carolinis a Tilio editis. Sed probabile est, Hincmarum legisse ipsos libros Carolinos jam ampliori recensione completos, qualem nunc habent, et existimasse eosdem Pontifici fuisse transmissos. Id tamen nequit admitti ob diversitatem commemoratam, quae quoad ordinem Capitulorum et verba, in capitulis ab Hadriano citatis et in libris Carolinis uti nunc constant invenitur.

81. Iterum in Gallia de cultu imaginum actum est in *Conventu Parisiensi* sub Ludovico Pio a. 825. Illo tem- Conventus Parisiensis.

---

[1]) C. G. B. III. §. 402. — Conferenda sunt quae Ill. Auctor disserit de Libris Carolinis l. c. §. 400 sqq.

pore videlicet in Oriente denuo Iconoclastae praevalebant, et Michaël Balbus Imperator etiam ad Ludovicum Pium litteras dederat, quibus cultum imaginum ut superstitiosum traducebat. Ea occasione Ludovicus cum licentia Romani Pontificis doctissimorum episcoporum conventum Parisiis convocavit, qui de ista quaestione agerent. In epistola ad Ludovicum et Lotharium datâ eadem fere sensa exprimunt Praesules, quae in Capitulario ad Hadrianum misso, in canone secundo synodi Francofurtensis, et in Libris Carolinis continentur.[1])

82. Omnibus consideratis, Gallorum sententiam ad haec reducere possumus: 1⁰ Repudiarunt sententiam suppositam ab iis Concilio Nicaeno, scilicet sacras imagines esse adorandas cultu latreutico qui Trinitati debetur, vel cultu quodam supremo et absoluto propter illarum sanctitatem aut virtutem internam. — 2⁰ Rejiciunt Iconomachorum errorem, sacras imagines esse frangendas et plane abolendas, sed statuunt, eas *in memoriam et ob amorem Sanctorum* congruenter haberi. Ita in ultimo lemmate Capitularii ad Hadrianum missi statuebatur: *Ut sciat Domnus Apostolicus et pater noster et cuncta simul Romanorum ecclesia, ut secundum quod continetur in epistola beatissimi Gregorii quam ad Serenum Massiliensium episcopum direxit, permittimus imagines Sanctorum quicumque eas formare voluerint, tam in ecclesia quamque extra ecclesiam propter amorem Dei et Sanctorum ejus. Adorare vero eas nequaquam cogimus qui noluerint. Frangere vel destruere eas etiamsi quis voluerit, non permittimus. Et quia sensum sanctissimi Gregorii sequi in hac epistola universalem catholicam Ecclesiam Deo placitam indubitanter libere profitemur.*[2]) — Eadem fere ratione in Libris Carolinis L. II. c. 23 dicitur: *Imagines sane . . . a B. Gregorio Romanae urbis Antistite et adorari prohibentur et frangi. . . Ecce quo magisterio quove documento venerandi Pontificis imbuti, ima-*

[1]) Labbé, Coll. Conc. T. VII. col. 1542 sqq.
[2]) Labbé VII. col. 960.

gines in ecclesiis habere non renuimus, sed earum adorationem prorsus abdicamus.[1])

83. Galli 3° dum rejiciunt cultum supremum et *absolutum* sacrarum imaginum ut ineptum, dumque statuunt imagines servari ob memoriam et amorem Sanctorum, non advertunt ad cultum illum inferiorem, analogicum et *relativum*, qui licite imaginibus praestatur. Atque quum supponant a Concilio Nicaeno cultum absolutum et superstitiosum imaginibus esse decretum, passim ita loquuntur, ac si alius cultus non haberetur, et proinde cultus imaginum universim non conveniret. Ostendunt tamen satis, venerationem aliquam *relativam* per se haud illicitam esse, sed eam traducunt ut periculosam et multitudinis indoctae intellectui inaccessibilem. Patet res ex iis quae habentur in Carolinis, L. III. c. 16: *Dum nihil nos spernamus in imaginibus praeter adorationem, quippe qui in basilicis Sanctorum imagines non ad adorandum, sed ad memoriam rerum gestarum et venustatem parietum habere permittimus; illi vero paene omnem suae credulitatis spem in imaginibus collocent, restat, ut nos San-* Errores.

---

[1]) Provocatur in utroque textu ad epistolam S. Gregorii M. ad Severum Massiliae episcopum. Scribit eidem Pontifex: „Indico, dudum ad nos pervenisse, quod fraternitas vestra quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ecclesiae imagines confregit atque projecit. Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari possit, habuisse laudamus, sed frangere easdem imagines non debuisse judicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus legant quae legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas et illas servare et ab earum adoratu populum prohibere debuit; quatenus et litterarum nescii haberent, unde scientiam historiae colligerent, et populus in picturae adoratione minime peccaret." L. VII. ep. 111. — In ista epistola de *superstitiosa* adoratione imaginum agitur, quam reprobat Pontifex. Dum vero episcopi laudat zelum, eum reprehendit, quod imagines fregerit, et ad instructionem eas merito adhiberi advertit. Non erat, cur Gregorius hic ulterius de *veneratione* licita imaginum ageret. Etenim ut episcopo ostenderet, inepte imagines confringi, sufficiebat monere, eas media praeclara esse ad populi instructionem, nec de *modo* cultus inferioris, qui imaginibus sacris licite praestatur, erat agendum. Caeterum veneratio ista intime cum usu imaginum sacrarum ad memoriam Sanctorum nexa est, et per se fere eum usum comitatur, nisi quis praejudiciis detineatur.

ctos in eorum corporibus, vel potius reliquiis seu etiam vestimentis veneremur, illi vero parietes et tabulas adorantes in ea se arbitrentur magnum habere fidei emolumentum. . . Etsi a doctis quibusque vitari possit hoc quod illi in adorandis imaginibus exercent, qui videlicet non quid sint, sed quid innuunt venerantur, indoctis tamen quibusque scandalum generant, quia nihil aliud in his praeter id quod vident venerantur et adorant. — Vides, hoc loco auctores Librorum Carolinorum ob rei evidentiam coactos fuisse agnoscere, uti reliquiarum, ita et sacrarum imaginum cultum relativum possibilem et licitum esse. Sed Orientalibus adscribunt cultum absolutum; dumque a doctis hunc evitari et *relativam* venerationem ab iis praestari posse admittunt, tamen hanc seponendam esse opinantur ob scandalum multitudinis indoctae, quae talem distinctionem assequi nequeat. Unde apparet, dissensionem Francorum demum non respicere *substantiam* cultus imaginum. Sed ex una parte Orientalibus, quia doctrinam eorum male intellexerant et ex animositate falso interpretabantur, immerito opiniones erroneas attribuunt et cultum superstitiosum. Ex altera parte venerationem relativam et inferiorem imaginum habent uti in se quidem licitam, sed ut practice periculosam et fidelibus indoctis inaccessibilem. Inde est, quod tantum ad instructionem et ob amorem ac memoriam Sanctorum laudabiliter imagines conservari contendunt.

Quaestio practica.

84. Sed ista in re Galli non tantum errarunt quoad doctrinam falso Orientalibus adscriptam, verum etiam in altera quaestione practica. Etenim passim id accidit tam in veritatibus speculativis quam in exercitiis practicis pietatis, ut docti quidem attentione adhibita ac non sine labore elementa singula distinguant et scientifica ratione rem perspiciant atque intelligant: dum homines indocti, fide et ipsa ratione sana duce, quod rectum et justum est non difficulter attingunt, quamvis haud distincte, sed tantum confuse quae ad rem pertinent conspiciant. Hoc etiam in cultu sacrarum imaginum usuvenit. Certe dum idololatria adhuc vigebat vel multa saltem ejus vestigia supererant, periculum quoddam erat, ne recenter conversi Christiani, uti antea simulacris

numinum, ita jam imaginibus sacris cultum superstitiosum impenderent. Sed idololatria penitus exstincta et christiana religione firmata, tale periculum penitus aberat. Atque fideles etiam rudiores, suis tamen fidei principiis imbuti et sana ratione ducti, sacris imaginibus eam tantum venerationem praestabant inferiorem, analogicam et relativam, quae ipsis convenit, quin iis opus esset distinctionibus doctis, quae merito a theologis adhibentur et adhiberi debent, cum scientifica ratione de istis quaestionibus tractant.

85. Per se vero ista veneratio sponte consequitur, dum imagines ob memoriam et amorem Sanctorum conservantur. Quemadmodum filius qui ob patris memoriam et amorem ejus habet imaginem, hanc honore quodam civili afficiet, ita etiam veneratione *religiosa* sponte afficientur imagines Sanctorum; haec ex indole rei intime nexa est cum usu earum ob memoriam et amorem Sanctorum. Unde Hadrianus qui comprobabat doctrinam Concilii Nicaeni, quando Capitularii quod Galli opposuerant ultimum citat capitulum, in quo profitentur se sequi sensa Gregorii M. et servare imagines propter amorem Dei et Sanctorum ejus, rem approbat perspiciens, quoad substantiam et quoad praxim fere eamdem esse Gallorum et Orientalium sententiam. *Hoc sacrum et venerandum capitulum,* scribit, *multum distat a totis supradictis capitulis. Et idcirco cum agnovimus vestrae a Deo servatae orthodoxaeque regalis excellentiae esse proprium, in eo ubi rectae fidei plena penitus confessa est sensum sanctissimi Gregorii sequi.* — Ac censemus, revera eo tempore, ut postea, fideles Galliae sacram venerationem imaginibus quibus utebantur exhibuisse, quamvis consuetudines Orientalium, qui osculis, genuflexionibus, incenso et luminaribus imagines sacras colebant, minus in usu essent in Gallia.[1]) Sed talis

[1]) Antiquam tamen fuisse consuetudinem accendendi luminaria coram imaginibus, colliges ex istis versibus Fortunati in Carmine de S. Martino: „Hic paries retinet sancti sub imagine formam, — Amplectenda ipso dulci pictura colore. — Sub pedibus justi paries habet arte fenestram, — Lychnus adest, cujus vitrea natat ignis in urna.“ L. IV. in fine. — Venantius Fortunatus ibi describit sacellum S. Martini quod Ravennae exstabat in ecclesia Ss. Joannis et Pauli, ubi et ipse ocu-

differentia caeremoniarum externarum magna ex parte provenit ex diversitate indolis et characteris inter Orientales et nationes Occidentis septentrioni propiores. Minus videlicet homines harum nationum commoventur, ac tardiores sunt ad signa ejusmodi exteriora, quae apud gentes Orientem versus et Meridiem habitantes plurimum adhibentur. — Negari tamen non potest, verbotenus identidem Praesules Galliae omnem cultum imaginibus denegasse. Romani autem Pontifices hac in quaestione prudenti oeconomia usi sunt, ita ut non urgerent agnitionem Synodi septimae ut oecumenicae, nec cogerent episcopos Galliae, ut aliter quoad venerationem imaginum statuerent et agerent. Sperabant videlicet fore, ut sponte oppositio illa evanesceret, quae maxima parte confusione quadam rerum et animositate nitebatur, utque Galliae ecclesiae penitus sese reliquis ecclesiis conformarent. Idque revera versus saeculi noni finem accidit.

Eventus in Oriente.

86. Sed restat, ut enarremus, quae in controversia de cultu sacrarum imaginum ineunte saeculo nono acciderunt. Postremis saeculi octavi annis discordia inter Constantinum Imperatorem et Irenem ejus matrem magnum paci et prosperitati publicae detrimentum intulit. Anno 790 Constantinus matrem imperio privavit, sed post annum, rogantibus proceribus, restituit. Anno 795, non obstantibus S. Tarasii patriarchae monitis et minis, Mariam legitimam conjugem suam repudiavit et coram Josepho presbytero et ecclesiae CPtanae oeconomo, qui hac in re Constantino vile obsequium praestitit, illegitimas nuptias cum Theodota cubicularia contraxit. Tantum facinus, quod in publicum vergebat scandalum, ita commovit S. Platonem et S. Theodorum abbates, ut non tantum Imperatoris nuptias palam reprehenderent, eumque ceu excommunicatum vitarent, sed etiam recederent a communione Tarasii, quod adulterum Imperatorem et Josephum presbyterum non excommunicaret. Ita in ecclesia

lorum morbo sanatus erat, quum oleo ex illa urna desumpto frontem unxisset. Agitur quidem de honore a Ravennatibus S. Martino praestito, sed morem istum honorandi imaginem S. Martini accenso lumine Fortunatus cum laude ita describit, ut communem fuisse et Gallis consuetudinem dixeris istam, vel saltem iis omnino acceptam.

CPtana concordia satis turbata est. Anno 797 dejectus est Constantinus et crudeliter excaecatus, ac brevi post obiisse dicitur. Quod supplicium alii ab Irene mandatum fuisse referunt; alii censent, mulierem a procerum quorumdam arbitrio dependentem, tum quoad Constantini ejectionem ex imperio, tum quoad supplicium, quo matre nescia affectus fuerit, merito excusari.[1]) Irene dein sola regnavit usque ad annum 802, quo anno ipsa a Nicephoro patricio e throno dejecta et in insulam Lesbos relegata est. Ibidem obiit anno 803 Irene, quae a Graecis colitur inter Sanctos.

87. *Nicephorus* princeps saevus et avarus, modo tyrannorum etiam ecclesiasticis negotiis se miscuit, multumque patriarchas S. Tarasium et ejus successorem (a. 806) Nicephorum vexavit; attamen bellum contra sacras imagines non instauravit. Anno 811 in bello contra Bulgaros cum permagna militum suorum multitudine occisus est, eique successit *Michaël I. Rhangabes,* qui Imperium bene visus est administrare, ac de religionis et ecclesiae bono sollicitus erat. At cum in Iconoclastas animadverteret, invidiam exercitus, in quo multi ea haeresi infecti erant, subiit; unde factum est, ut anno 813 commissa cum Bulgaris adversa pugna, milites ab eo deficerent et Imperatorem salutarent *Leonem Armenum.* Michaël imperii signa sponte deposuit, et cum Procopia conjuge liberisque monasticum habitum induit.

88. *Leo V. Armenus* iterum bellum atrox contra sacras imagines suscepit, atque ipso imperante fideles catholici ea fere omnia tolerarunt, quae sub Leone Isauro et Constantino Copronymo quondam passi sunt. Leoni Armeno anno 820 interfecto successit *Michaël II. Balbus,* qui initio, quum Thomas militum dux contra eum rebellionem suscitasset, se benevolum in catholicos simulavit; sed rebellione sedata infensum sese ostendit sacrarum imaginum adversarium, et exilio, spoliatione bonorum, imo et ultimo supplicio in fideles animadvertit.

Bellum instauratur.

89. Conatus autem est callide Ludovicum Pium Imperatorem, et Eugenium II. Pontificem Romanum qui tunc

---

[1]) Cfr. Hergenröther Photius I. p. 257; Damberger Ges., B. II. S. 537 sqq.

Ecclesiae praeerat, decipere. Etenim cum optaret sibi praesidium Ludovici Pii et Romani Pontificis Eugenii comparare, opportunum existimavit legationem ad eos destinare, vota sua iis significandi gratia, ut inter utrumque imperium concordia restauraretur, atque omnis prorsus de religione controversia exstingueretur. Itaque litteras ad Ludovicum Imperatorem atque ad Eugenium Papam per legatos suos transmisit, quibus quoad reliqua orthodoxam edit professionem, errorem vero suum iconoclasticum caute tegit, et nonnisi abusus quosdam ab ipso rejectos commemorat. *Sed et hoc,* scribit ad Ludovicum, *vestrae Christo amabili dilectioni manifestamus, quia multi de ecclesiasticis seu et laicis viris, alieni de apostolicis traditionibus facti, et neque paternos terminos custodientes, facti sunt inventores malarum rerum. Primum quidem honorificas et vivificas cruces de sacris templis expellebant, et ad eadem loca imagines statuebant, ponebantque lucernas coram eis, simul et incensum adolebant, atque eas in tali honore habebant, sicut honorificum et vivificum lignum, in quo Christus verus Deus noster crucifigi dignatus est propter nostram salutem. Psallebant et adorabant, atque ab iisdem imaginibus auxilium petebant; plerique autem linteaminibus easdem imagines circumdabant, et filiorum suorum de baptismatis fonte susceptrices faciebant. Alii vero religiosum habitum monasticum sumere volentes, religiosiores personas postponebant, qui prius comam capitis eorum suscipere solebant, adhibitis imaginibus quasi in sinum earum decidere capillos eorum sinebant. Quidam vero sacerdotum et clericorum colores de imaginibus radentes immiscuerunt oblationibus et vino, et ex hac oblatione post missarum celebrationem dabant communicare volentibus. Alii autem corpus Domini in manus imaginum ponebant, unde communicare volentes accipere fecerunt. Nonnulli vero spreta ecclesia in communibus domibus tabulis imaginum pro altaribus utebantur, et super eas sacrum mysterium celebrabant. Et alia multa similia his illicita et nostrae religioni contraria in ecclesiis fiebant, quae doctioribus et sapientioribus viris satis indigna esse videbantur. Propterea statuerunt orthodoxi Imperatores et doctissimi sacerdotes locale adunare*

Legatio ad Ludovicum Pium.

concilium ad inquisitionem super his habendam; qui in id ipsum convenerunt, Sancto Spiritu inspirante. Talia ubique communi consilio fieri prohibuerunt, et imagines de humilioribus locis efferri fecerunt, et eas quae in sublimioribus locis positae erant, ut ipsa pictura pro scriptura haberetur, in suis locis consistere permiserunt; ne ab indoctioribus et infirmioribus adorarentur, neque eis lucernas accenderent, neque incensum adolerent, prohibuerunt. Quemadmodum et nos nunc sentimus et tenemus abjicientes de Ecclesia Christi eos, qui hujusmodi malignis inventionibus student.[1]) Emissa dein professione orthodoxae fidei, Michaël Ludovicum deprecabatur, ut legatos suos securos Romam deduceret, et apud Romanum Pontificem in demandato eis negotio adjuvaret, quo discordiae finis constitueretur.

90. Ludovicus Pius fucatis Imperatoris graeci expostulationibus et callidis argumentis aures facilius praebens, cum Graecorum legatis direxit Freculfum episcopum Lexoviensem et Adagarium pariter episcopum, petiitque ab Eugenio, ut concederet conventum haberi episcoporum doctiorum, qui veterum Patrum testimonia de imaginibus Sanctorum colligerent, ac dein pro componenda ecclesiarum discordia Romam transmitterent. Huic Ludovici petitioni quum Eugenius II. assensum praestitisset, Imperator anno 825 aliquot episcopos et viros doctos Parisiis congregavit. Hi Praesules, ducti veteri errore de Concilio Nicaeno II., ac si in eo sacris imaginibus idem ac deificae Trinitatis cultus isque absolutus fuisset decretus, fidemque habentes litteris Michaëlis Balbi de abusibus in imaginum cultum invectis, non tantum errorem Iconomachorum qui imagines despiciebant et confringebant, sed etiam Concilium Nicaenum et Hadriani Papae litteras, ac si in iis indebitus sacrarum imaginum cultus fuisset approbatus, reprehenderunt; statueruntque, *quod imagines Sanctorum stulta praesumptione non sunt confringendae, nec assertione superstitiosa colendae, aut adorandae, sed potius hujusmodi superstitione remota juxta veram religionem memoriae et amoris causa, ob recordationem eorum quorum*

Eugenius II.

[1]) Vide ap. Baronium ad a. 824 nn. 26. 27.

sunt imagines habendae, sicut a B. Gregorio satis catholice perspicueque dictum declaratur.[1])

Praesulum sententia.

91. Plura Patrum testimonia collegerunt tum contra eos qui imagines Sanctorum confringendas et abolendas esse dicerent, tum contra eos qui illas adorarent aut superstitiose colerent. Quam collectionem cum epistola ad Ludovicum Imperatorem direxerunt. Addiderunt praeterea exemplar epistolae a Ludovico ad Pontificem scribendae,[2]) cum exemplo alterius epistolae, quam a Pontifice ad Graecorum Imperatorem scribi cupiebant, in qua hanc restituendae in ecclesiis Orientis pacis viam proposuerunt, *ut qui volunt, pro pia memoria vel sana doctrina in locis competentibus, absque ullo illicito cultu, pictas vel fictas habeant imagines, qui autem nolunt, absque ullo illicito contemptu, taliter habentes vel habitas imagines nullatenus spernant.*[3]) — In variis hujus conventûs (non fuit synodus) actis, Praesules et viri eruditi nimia quadam sui fiducia, res tractant, et quamvis magnificis verbis auctoritatem Sedis Apostolicae commendent, passim minus reverenter loquuntur, dum v. g. dicunt, Hadrianum scripsisse *quae voluit, haud vero quae decuit.*[4])

---

[1]) V. Mansi Coll. Conc. T. XIV. 421—460. — Opportune hic ea notare juvabit, quae de actis conventus Parisiensis scribit Pagius ad a. 825 n. 2. „Anno 1606 prodiit Francofurti libellus cum hoc titulo: *Synodus Parisiensis de imaginibus anno Christi DCCCXXIV, ex vetustissimo Codice descripta et nunc primum in lucem edita.* Sed cum careret auctoris nomine, qui invenit et edendam curavit, vel ex qua fuerit accepta bibliotheca, et manifesto pateret, opus illud in odium Romanae Ecclesiae divulgatum esse, Bellarminus statim libellum illum confutavit tanquam falso Synodum Parisiensem inscriptum. Petrus quidem Delalande thesaurarius ecclesiae S. Frambaldi Silvanectensis eamdem Synodum postea publicavit ex Codice Bibliothecae Thuanae num. 270, sed nec Labbeus in Collectione Conciliorum generalium, nec Sirmondus in Conciliis Gallicanis illam Synodum retulere, quod Gallorum illius temporis ab imaginum adoratione abhorrentium haeresim redoleat.“ — Agnoverunt tamen posteriores, acta synodi esse genuina; quid vero de Gallorum opinione censendum sit, ex dictis colligitur.

[2]) Mansi l. c. p. 461. [3]) Mansi l. c. p. 463.

[4]) Dixeris, Praesules Gallicanos illius aetatis, quum per Pipinum et Carolum M. ad tantam gloriam illud regnum pervenisset, aliquid humani passos esse, quatenus aliquantisper animo efferrentur et existi-

92. Ludovicus Imperator ea quae censuit opportune ex Actis illis excerpi posse ad quaestionem elucidandam, per Jeremiam Senonensem et Jonam Aurelianensem episcopos Romam misit, ut Romanus Pontifex judicium ferret. Atque in epistola a Ludovico et Lothario ejus filio ad Eugenium missa, diserte auctoritas S. Sedis quoad magisterium doctrinae agnoscebatur, et eum tantum asserebatur finem esse eorum quae acta fuerant, ut auxilium quoddam praestaretur Pontifici. *Quibus* (actis) *perlectis,* scribunt, *ea vestrae Sanctitati legenda atque examinanda per legatos nostros Jeremiam et Jonam episcopos mittere curavimus. Quos non ob hoc ad vestrae Almitatis praesentiam misimus, ut aliquo velut magisterii officio fungerentur, aut docendi gratia directi putarentur, quia sicut jam commemorati sumus nos debitores existere, ut huic S. Sedi in quibuscumque negotiis auxilium ferre debeamus.*[1]) — Quaenam Romae in isto negotio gesta sint, ignoratur. Id tamen ex eventibus claret, Eugenium II., quamvis magna cum arte tum ab Orientalibus tum ab Occidentalibus sollicitaretur, tamen insigni sapientia in praedecessorum suorum et Concilii Nicaeni II. doctrina de sacris imaginibus perstitisse, in Francos autem, qui in sua permanebant opinione, oeconomia prudenti usum esse. Legatio Romam missa.

93. Inter Gallos eo tempore iconoclastas imitatus est *Claudius Taurinensis episcopus,* qui auctoritate, qua apud Ludovicum Imperatorem pollebat, elatus, imagines et cruces ex ecclesiis suae dioecesis abegit et fregit. Sed ei fideles restiterunt, variique viri docti Galliae ejus errores confutarunt, quamvis et ipsi nondum ex integro veram de sacris imaginibus sententiam assequerentur. Claudium missa epistola admonuit ejus amicus Theodomirus abbas, sed frustra; dein vero eum refutarunt Dungalus monachus S. Dionysii, Jonas episcopus Aurelianensis, Walafridus Strabo, et praeter Claudius Taurinensis.

marent, etiam in rebus theologicis se admodum excellere, ita ut vel ipsum Romanum Pontificem ejusque theologos instruere possent. Pontifices autem Romani prudenti moderatione erga bonos viros usi sunt. Similia acciderunt saeculo XVII, quum sub Ludovico XIV. Gallia ad magnam potestatis gloriam et auctoritatem evecta esset.

[1]) V. Baron. ad a. 825 n. 48.

alios etiam deperdito opere Hincmarus Rhemensis. Istis discussionibus controversia de sacris imaginibus in Gallia non parum eliquata fuit, et versus finem saeculi noni, rebus melius perspectis. Galli errorem facti de Concilio Nicaeno deponere et cum Romanis ac Graecis illud suscipere et in ratione colendi sacras imagines consentire coeperunt.[1])

Eventus in Oriente.

94. In Oriente Michaëli Balbo anno 829 exstincto, successit filius ejus *Theophilus*, qui in persequendis sacris imaginibus earumque cultoribus patris odium et impietatem etiam superavit. Diram igitur eo regnante persecutionem fideles perpessi sunt. Sed anno 842, quum magna clade Saraceni ejus copias affecissent, moerore confectus obiit. — Theophilo in imperio successit *Michaël III.* filius, adhuc puer quadriennis. *Theodora* vero ejus mater Augusta declarata est, et ipsa adjuta a Theoctisto et Manuele Imperatoris tutoribus, ecclesiis pacem reddidit. Joannes pseudo-patriarcha haereticus CPtanus depositus, et in ejus locum ordinatus fuit S. Methodius, qui pro defensione sacrarum imaginum sub Imperatoribus iconomachis multa perpessus fuerat. Is eodem anno 842 Constantinopoli celebravit synodum, in qua imaginum cultus restitutus et Concilium Nicaenum II. confirmatum est. Dein episcopi, monachi aliique fideles ex exilio revocati, et solemni pompa sacrae imagines in suis locis repositae sunt. In memoriam vero hujus eventus Orientales festum instituerunt quotannis prima Quadragesimae dominica celebrandum, quod festum *Orthodoxiae* appellant. Cujus festi significatio postea ita extensa est, ut victoria de omnibus haeresibus reportata eodem celebretur.

Conclusio.

95. Sic igitur haeresis ista quae Constantinopoli ante centum viginti annos, auctore Imperatore potens ac furens in Ecclesiae damnum erupit, et repressa saepius, rursus audacius erat debacchata, tandem anno 842 exstincta est. Quanta eadem invexerit secum mala, quot quibusque cladibus saepius pessumdederit varias ecclesias Orientis, longum esset minutim describere. Inde pietas vehementer concussa, Impera-

---

[1]) Cfr. de rebus in Gallia quoad sacras imagines gestis Baronium et Pagium ad a. 825.

torum in res sacras violenta immixtio, quasi ex jure iis competeret, in usum magis magisque transiit, Praesulum ambitiosorum ignaviâ, vel perversorum audaciâ res ecclesiasticae maxime turbatae, divisiones et schismata in ipsis dioecesibus Orientis provocata sunt, et aversio ac separatio ab ecclesia Romana vehementius promota est. Illius porro occasione haeresis orientale Imperium dispendium passum est Imperii occidentalis, quum ab Imperatoribus Iconoclastis primum diremptum, ac postea ne Ecclesiae protector deesset collatum sit Carolo M. regi Francorum. Fuit tamen etiam in Oriente Ecclesia ea aetate illustrata sanctitate multorum virorum, qui in fide orthodoxa fortiter perstiterunt, ac martyrum plurimorum triumphis; atque enituit auctoritas et sapientia Romanorum Pontificum, qui catholicam doctrinam continuo custodierunt et intrepide vindicaverunt.

Dissertatio decima quarta.

De civili Romani Pontificis Principatu.

Dissertationis indoles.

1. *Civilem sanctae Sedis principatum ceu quiddam necessarium ac providente Deo manifeste institutum agnoscimus, nec declarare dubitamus, in praesenti rerum humanarum statu ipsum hunc principatum civilem pro bono ac libero Ecclesiae animarumve regimine omnino requiri. Oportebat sane totius Ecclesiae Caput, Romanum Pontificem, nulli principi esse subjectum, imo nullius hospitem; sed in proprio dominio ac regno sedentem suimet juris esse, et immobili, tranquilla et alma libertate catholicam fidem tueri ac propugnare, totamque regere ac gubernare christianam Rempublicam.* His aliisque solemnibus verbis episcopi plurimi a. 1862, quum Romae in canonizatione sanctorum Martyrum Japonensium congregati essent, suam de principatu civili Romani Pontificis sententiam expresserunt. Ac sancte se amplecti, iidem Praesules testati sunt, doctrinam ab ipso Pontifice iterato proclamatam, *quod singulari prorsus divinae providentiae consilio factum sit, ut Romanus Pontifex, quem Christus totius Ecclesiae suae caput centrumque constituit, civilem assequeretur principatum.*[1])

2. Hunc quidem principatum civilem Romani Pontificis nostris diebus a profanis hominibus conspicimus destructum atque sublatum; at quemadmodum speramus fore, ut divina

---

[1]) Cfr. Acta Consistorii habiti die 9. Junii a. 1862. Civiltà Catt. 1862. P. II. p. 718 sqq.

disponente providentia dominium illud temporale restituatur, ita maxime convenit contra Ecclesiae adversarios ex historia quoque ostendere, quanto jure quantaque necessitatis vi iste principatus conditus sit, et quam multa et maxima bona inde Ecclesiae et societati civili provenerint. Quum ad eam igitur in nostra tractatione pervenerimus aetatem, qua principatus civilis Romani Pontificis suum habuit ortum, de ejusmodi origine hac Dissertatione aliquanto accuratius agemus. Auctores protestantes varii, et alii scriptores qui nostro tempore eversionem principatus illius praepararunt et vindicarunt, artibus et ambitioni Romanorum Pontificum adscribunt, quod a Francorum regibus adjuti varias regiones Italiae Imperatorum orientalium dominationi subtraxerint, atque ita principatum civilem formaverint. Sed videbimus, summa cum justitia, ac necessitate cogente, a Romanis Pontificibus hunc principatum civilem acceptum potius esse quam quaesitum, nec jura Imperatorum orientalium hac in re laesa fuisse. Agemus primum *de causis atque eventibus, quibus praeparatus est principatus civilis Romani Pontificis;* deinde *de formatione hujus principatus.* Quum vero hac in re maximi momenti fuerit protectio quam Francorum reges Sedi Apostolicae praestiterunt, hoc loco etiam de illis tractabimus *relationibus, quae saeculo octavo inter Pontifices illosque reges ortae sunt.*

3. Consuli possunt hisce de quaestionibus: Cenni, *Monumenta dominationis Pontificiæ seu Codex Carolinus,* Romae 1760. — Theiner, *Codex diplomaticus dominii temp. S. Sedis,* Romae 1861. — Orsi, *dell' origine del dominio temporale etc.* Roma 1754. — Muzzarelli, *Dominio temporale del Papa,* Roma 1789. — Gosselin, *Pouvoir du Pape au moyen-âge.* — Peraldi, *Analisi critica sul origine della temporale dominazione dei Papi e sulle apologie dello stato presente di questa sovranità,* Bastia 1860. — Brunengo, *Origine del dominio temporale etc.* Roma 1864. — Mathieu Card., *Le pouvoir temporel des Papes, justifié par l'histoire,* Paris 1863. — Scharpff, *Die Entstehung des Kirchenstaates,* Freiburg 1860. — Phillips, *Kirchenrecht, B. III. 1.* — Rohrbacher, *Universalgeschichte etc., B. XI. in deutscher Be-* Auctores.

arbeitung von Kellner, Münster 1880. — Möhler (Gams), *Histoire de l'Eglise Tom. II. Ch. II. §. 2. p. 127.* — Hergenröther, *K. G. B. I. 493 ff.; B. III. 188.* Alios scriptores in ipsa dissertatione citabimus.

I.

De causis atque eventibus, quibus praeparatus est Principatus civilis Romani Pontificis.

Praeparatur paulatim.

4. Haud inopinate et ex improviso dominium temporale a Romanis Pontificibus acquisitum esse, sed diuturno tempore per saeculorum decursum hunc principatum civilem disponente providentia divina praeparatum fuisse, rerum historiâ luculenter ostenditur. Fundamentum hujus principatus veluti praebuerunt patrimonia illa ecclesiae Romanae, seu latifundia amplissima, quibus paulatim per principum ac fidelium pietatem Sedes S. Petri ditata erat; et influxus in res civiles quem Romani Pontifices, tum ex Imperatorum ac regum concessione, tum propter excelsam suam dignitatem et adjuncta externa exercebant. Atque ad adjuncta externa quod attinet, fieri non potuit, quin maxime cresceret ille influxus Pontificum, postquam Longobardi magnam partem Italiae occupaverunt, et reliquas quoque provincias sibi subjugare studuerunt. Etenim contra aggressionem invisae illius barbarorum gentis, Orientis Imperatores frequenter Italos haud satis defenderunt, ita quidem ut in Romanorum Pontificum auxiliis, consiliis et interventione mox unica spes et salus Italiae posita videretur. Hinc influxus eorum politicus summopere crevit. Demum ut Longobardos repellere seseque tueri possent, recurrerunt Romani Pontifices ad Francorum reges, quos etiam beneficiis sibi devinxerunt. Unde factum est, ut exstincta Imperatorum orientalium in Italiam dominatione, et repressa etiam potestate Longobardorum regnoque eorum everso, tandem a Francorum principibus dominium tem-

porale et principatus civilis Romanis Pontificibus firmaretur. Sed per singula aliquanto accuratius haec exponere convenit.

5. Jam primis saeculis ecclesias, et maxime Romanam, ex fidelium oblationibus fundos et agros seu multiplicis generis bona immobilia possedisse, proventusque habuisse amplissimos, passim observavimus. Atque inde a temporibus Constantini ejusmodi ecclesiarum bona ac patrimonia admodum aucta sunt. Ut enim taceamus de largitate ac donis ipsorum Imperatorum christianorum, „nemo, ait Thomassinus, tam peregrinus est in annalibus Ecclesiae, cui non sit compertum, ea aetate innumerabiles paene primae nobilitatis viros, ex quo primum vel christianam fidem baptismo professi sunt, vel clericatum ordinatione, vel denique monasticum institutum, ingentia patrimonia abdicasse, pauperibus distribuisse, et tum sibi se vere divites visos esse, has divitias fucatas et umbraticas postquam abjecissent. Atqui unum idemque tunc erat pauperibus dare, vel Ecclesiae omnium pauperum altrici. Ut enim tota Ecclesiae substantia patrimonium erat pauperum, ita et quae in pauperes eroganda legabantur, ea solebant Ecclesiae committi“.[1]) Hac igitur ratione Romana ecclesia amplissimum patrimonium assecuta est. Patrimonia ecclesiae R.

6. Nusquam mirabiliora opulentiae hujus ecclesiae documenta, sed et nusquam illustriora sanctissimae administrationis insignia inveniuntur, quam in epistolis Gregorii M. Pontificis. Patrimonia Ecclesiae Romanae eo tempore sita erant in Africa, Gallia, Sicilia, Corsica, Dalmatia et praesertim in Italia, videlicet tum in Italiae meridionalis provinciis Campania, Calabria et Lucaonia, tum in Italia septemtrionali, ubi Alpes Cottiae ad patrimonium Ecclesiae Romanae pertinebant. Latifundiis igitur amplissimis cum oppidis, pagis, aedificiis, agris, pascuis, et gregibus ista patrimonia constituebantur. Sed et coloni ipsi sub ecclesiae ditione erant. Nemo nescit agricolas, vinitores, conductores Gregorii M. aetate.

[1]) Vetus et nova Eccl. disciplina, P. III. L. I. c. 16. n. 5.

agrorum, rusticos tum paene universos, servilis fuisse conditionis, et agris colendis ipsa nascendi sorte fuisse mancipatos. Eos agros suscepit ecclesia ea conditione qua legabantur, cum colonis et cultoribus suis; sed in iis mox regendis etiam ipsa ex ingenio suo explicuit caritatem, libertatem, suavitatemque, quae servile jugum mirum in modum leniret et allevaret, quamvis plerumque nexu servitutis retinerentur territoriis illis devincti.[1])

Potestas civilis episcoporum.

7. Non mediocris ex talibus possessionibus sane auctoritas dimanabat; sed praeterea jam ex saeculo quarto episcopi et imprimis Pontifex Romanus permagna in res civiles potestate aucti erant ab ipsis Imperatoribus. „Ea est, ait Thomassinus, temporalium spiritualiumque rerum conjunctio, ea populorum in pastores suos propensio et reverentia ex religione efflorescens, ea erat qua episcopos Constantinus Imperator cumulaverat auctoritas, ut publicorum judicum judicia retractarent, suorumque judiciorum illos executores haberent; denique ea erat quarumdam ecclesiarum opulentia, tanta clericorum, pauperum, virginum, viduarum copia qui Ecclesiae sumptu alebantur, ejusmodi, inquam, erant haec omnia, ut non fere potuerint episcopi non magna saltem ex parte, civili civitatum et provinciarum administrationi implicari".[2]) — Animadvertimus, in Oriente patriarcham Alexandrinum jam S. Athanasii tempore eximia quadam et late fusa potestate in totam Aegyptum praeditum fuisse. Hinc intelliguntur illae adversariorum Athanasii criminationes, etsi falsae, quod praecepisset Aegyptiis, ut vestium linearum tributum ecclesiae Alexandrinae solverent, quod intervertere voluisset frumenta, quae quotannis ex Aegypto Constantinopolim advehebantur.[3]) Sub Theophilo ac S. Cyrillo ea potestas etiam aucta est. Unde illae querelae Socratis, viri rigidioris et de rebus ecclesiasticis

Patriarchae Alexandrini.

[1]) L. c. c. 19. — De patrimoniis ecclesiae Romanae tempore S. Gregorii M. vide Grisar: *Ein Rundgang durch die Patrimonien des hl. Stuhles um das Jahr 600.* Innsbr. Zeitschrift 1877, S. 321.

[2]) L. c. c. 26.

[3]) Cfr. Socrat. H. E. L. I. c. 20—23.

minus bene judicantis: *Cyrillus in sede episcopali collocatus, majorem principatum quam unquam Theophilus habuisset pariter sibi assumpsit. . . . Etenim ex illo tempore episcopus Alexandrinus praeter sacri cleri dominatum, rerum praeterea saecularium dominatum acquisivit.*[1]) Ejus civilis potestatis specimen edidit Cyrillus, quando omnes Novatianorum ecclesias Alexandriae conclusit, thesauros eorum asportavit, Theopemptum eorum episcopum bonis omnibus exuit, si qua Socrati haec narranti fides habenda sit. Dioscorus autem Cyrilli successor, tyrannico modo abusus est hac potestate in res civiles contra Cyrilli familiam, uti comperitur ex accusationibus contra eum latis in Actione tertia Concilii Chalcedonensis ab Athanasio presbytero, Cyrilli nepote, et ab Ischyrione diacono. *Aliquorum,* ait hic, *vastata sunt praedia excisione arborum perpetrata, aliorum vero domus destructae sunt, alii in exilium pulsi sunt, alii mulctatione vexati sunt, quidam vero et ab Alexandrina civitate, sicut de propria ejus possessione exclusi sunt.* Ipse abusus hic est tristissimum sed certissimum illius auctoritatis civilis documentum.

8. Sed similem plane fuisse jam ea aetate Romanis Pontificibus potestatem ex eo colliges, quod eodem quo Cyrillus tempore Romae Coelestinus Papa Novatianis suas ecclesias abstulit omnes, compulitque ut nonnisi clandestinos agerent coetus. Hinc Socratis querelae et lamenta, quod et Romani et Alexandrini Antistites spiritualis imperii metas praetervecti, temporalem exercerent dominationem. *Episcopatus Romanus,* inquit, *non aliter atque Alexandrinus, ad saecularem principatum erat jam ante delapsus.* Affectibus suis indulgebat Socrates, cum in has querelas effundebatur. Merito Thomassinus: „Si potestatem civilem non explicarunt Coelestinus et Cyrillus, nisi ad obruendam haeresim et Ecclesiae catholicae nova munimenta adstruenda, nec illis magnopere nec nobis laborandum est de haereticorum criminationibus, quibus catholicae fidei zelus et constantia commendatur".[2]) — Coelestini potestatis vero etiam illud est documen-

Romani Pontifices.

---

[1]) Socrates, L. VII. cc. 7. 13.

[2]) L. c. c. 26.

tum, quod efflictim et enixissime eum interpellabat S. Augustinus (ep. 209), ne Antonium Fussalensem episcopum ecclesiae et sedi suae restitui juberet ea vi et armatorum militum caterva, qua restitutum illum iri fama vulgaverat, late sparso eo jam terrore. *Judicia illis, et publicas potestates, et militares impetus, tanquam executuros Apostolicae Sedis sententiam comminatur.* Augustini precibus et aequitate causae facile credideris emollitum fuisse Coelestinum, et fragorem illorum armorum dissipatum.

9. Quum mediante saeculo quinto occidentalis Imperii robur decresceret, et barbarorum agmina regnum invaderent, ipsique urbi Romanae imminerent, in summis illis periculis praesertim Romani Pontifices suo subsidio adfuerunt Romanis. Id maxime patuit tempore S. Leonis. Quanta in urbe ejus fuerit auctoritas, et praesentiae ejus necessitas simul atque solamen, colliges ex iis, quae scribit ad Theodosium II., significans non posse se proficisci et praeesse Synodo oecumenicae tunc Ephesi convocatae (quae in latrocinium degeneravit), quod abesse Roma ipsum non pateretur Urbis salus. *Quod pietas ejus,* scribit, *etiam me credidit interesse debere Concilio, etiamsi secundum aliquod exigeretur exemplum, nunc tamen nequaquam posset impleri, quia rerum praesentium nimis incerta conditio, a tantae urbis populis me abesse non sineret, et in desperationem quamdam animi tumultuantium mitterentur, si per occasionem causae ecclesiasticae viderer patriam et Apostolicam Sedem velle deserere.*[1]) Et in alia epistola pariter scribit: *Cum temporalis necessitas me non patiatur deserere civitatem.*[2]) Nemo porro est qui nesciat, per S. Leonem factum esse (a. 452), ut Attila Hunnorum rex Urbi parceret, et cum copiis suis recederet. Romani Pontificem periculosissima ad regem honestaverunt legatione, cum duobus aliis amplissimis et ornatissimis viris. Ad truculentissimum videlicet regem ut pacem peterent, cum viro consulari Avieno et viro praefectorio Trigetio profectus est beatissimus Papa Leo auxilio Dei fretus, quem sciret nunquam piorum laboribus de-

Leonis M. auctoritas.

[1]) Epist. 13. [2]) Epist. 17.

fuisse. Nec aliud secutum, quam praesumpserat fides. Nam tota legatione dignanter accepta, ita summi Sacerdotis praesentia rex gavisus est, ut et bello abstineri praeciperet et ultra Danubium recederet. Et quamvis aliquot annis post (a. 455) a Geiserico Vandalorum rege idem non obtineret, effecit tamen sanctus Pontifex, ut Urbs servaretur et vita habitatorum incolumis esset.

10. Brevi post destructum Imperium occidentale Gothi sub Theodorico (a. 488) Italiam subegerunt; sed etiam sub hoc rege, quamvis Arianus esset, Romani Pontificis influxus in res quoque civiles maximus erat. Id vel patet ex iis, quae Cassiodorus Theodorici minister scribit ad Joannem II. Pontificem. *Vos*, ait, *speculatores christiano populo praesidetis, vos patris nomine omnia dirigitis. Securitas ergo plebis ad vestram respicit famam, cui divinitus est commissa custodia. Quapropter nos decet custodire aliqua, vos omnia. Pascitis quidem spiritualiter commissum vobis gregem, tamen nec ista potestis negligere quae corporis videntur substantiam continere; nam sicut homo constat ex dualitate, ita boni patris est utraque refovere.*[1]) Justinianus Imperator destruxit quidem Gothorum in Italia regnum (a. 554), atque Italiae provincias iterum Imperio junxit. Sed brevi post (a. 568) Alboinus Longobardorum rex magnam partem Italiae sibi subjecit, regnumque Longobardorum fundavit; plures tamen provinciae inter quas ducatus Romanus, sub Imperatoris dominio remanserunt. Ex eo vero tempore influxus et auctoritas Pontificis in res civiles adhuc magnopere auctus est. Quum robur Imperii tum externis bellis tum intestinis discordiis magis magisque decresceret, illae provinciae frequenter auxilium sufficiens ab Imperatoribus eorumque exarchis contra Longobardos non obtinuerunt, nec semper potestas Imperatoris par erat, ut eas in obedientia retineret. Hinc necessario auctoritas et influxus Pontificis in res civiles admodum crevit. In eo enim jam unicum refugium tutum Italis videbatur inesse, et vel ipsis exarchis ejus

Gothi et Longobardi.

[1]) Opp. T. I. Ep. IX. 2.

auxilio et subsidio opus erat. Opibus suis Romanaeque ecclesiae frequenter Pontifices expensis multiplicibus subvenire debebant; passim monitis suis rebellionem oppositionemve Italorum contra Orientales sedare; modo curam suam impendere, ut munirentur arces et civitates contra barbaros, vel ut barbarorum agressio repelleretur; modo etiam pacem et pacta conciliare inter Italos et Longobardos, qui Pontificum dignitatem multo plus reverebantur quam exarcharum potestatem.

Gregorii M. auctoritas.

11. Tanti fuerunt in ejusmodi gestis Gregorii M. labores, tantaque auctoritate et sollicitudine in reipublicae negotia sese miscere coactus est, ut jam inde principatui cuidam civili influxus ille Pontificis similis esset. Plurima hujus laboris in Gregorii epistolis sunt testimonia. Jam in sua ad Joannem CPtanum synodica: *Hoc in loco* (Romae) *quisquis pastor dicitur, curis exterioribus graviter occupatur, ita ut saepe incertum fiat, utrum Pastoris officium, an terreni proceris agat.*[1]) Maxime ex Longobardorum periculis ista negotia provenire significat, scribens Joanni exconsuli: *Sicut peccata mea merebantur, non Romanorum, sed Longobardorum episcopus factus sum, quorum sinthiciae spathae sunt, et gratia poena. . . . Gemo quotidie occupationibus pressus, et respirare non valeo.*[2]) Ac juste quum Constantinae Imperatrici scriberet petens, ut retunderet superbiam Joannis CPtani titulum patriarchae oecumenici sibi arrogantis, sua et ecclesiae Romanae in tuenda dominatione Imperatorum commemorat merita scribens: *Viginti autem jam et septem annos ducimus, quod in hac urbe inter Longobardorum gladios vivimus. Quibus quam multa hac ab ecclesia quotidianis diebus erogantur, ut inter eos vivere possimus, suggerenda non sunt. Sed breviter indico, quia sicut in Ravennae partibus dominorum pietas apud primum exercitum Italiae sacellarium* (i. e. sacellarii seu aerarii dispensatorem) *habet, qui causis supervenientibus quotidianas expensas faciat, ita et in hac urbe in causis talibus eorum sacellarius ego sum. Et*

---

1) Epp. L. I. Ep. 24. 2) Ib. Ep. 30.

tamen haec ecclesia, quae uno eodemque tempore clericis, monasteriis, pauperibus, populo, atque insuper Longobardis tam multa indesinenter expendit, ecce adhuc ex omnium ecclesiarum premitur afflictione, quae de hac unius hominis superbia multum gemunt, etsi nihil dicere praesumunt.[1]) Eodem tempore scribebat Sebastiano episcopo Rhiziniensi: *Uno tempore curam episcoporum atque clericorum, monasteriorum quoque et populi gerere, contra hostium insidias sollicitum vigilare, contra ducum fallacias atque malitias suspectum semper existere, cujus laboris, cujus doloris sit, vestra fraternitas tanto verius penset, quanto me qui haec patior purius amat.*[2])

12. Quum deesset passim exarcharum sollicitudo, ipse Gregorius curabat cum auctoritate, ut civitates contra Longobardos defenderentur. Scripsit enim clero, ordini et plebi Nepiensi, Leontium a se ad eos mitti, qui eorum civitatem curaret regeretque; si quid in eum contumacia vel contemptu peccaretur, id in se et in Apostolicam Sedem redundaturum. *Leontio huic viro clarissimo praesentium portitori, curam sollicitudinemque civitatis injunximus, ut in cunctis invigilans quae ad utilitatem vestram vel reipublicae pertinere dignoscet, ipse disponat. . . Ideoque dilectionem vestram scriptis praesentibus admonemus, quatenus ei exhibere obedientiam in omnibus debeatis. . . Quisquis congruae ejus ordinationi restiterit, nostrae resultare dispositioni cognoscetur.*[3]) — Constantium tribunum misit qui regeret et defenderet Neapolim, nec multo post militibus gratulatus est litteris, quod tam expediti et alacres tribuno obtemperassent. *Sicut et nunc devotionem vestram fecisse didicimus, quae epistolis nostris, quibus magnificum virum Constantium tribunum custodiae civitatis deputavimus praeesse, paruit, et congruam militaris devotionis obedientiam demonstravit.*[4]) — Quod ad murorum vero custodiam spectat, dum bellum et necessitas urgerent, eam episcopis diligentissime commendavit Gregorius, noluitque, ut aliquis immunitates et privilegia ecclesiae prae-

[1]) L. III. ep. 34.
[2]) Ibid. ep. 35.
[3]) Epp. L. II. ep. 8.
[4]) L. XII. ep. 24.

texeret. *Quia vero comperimus,* scribit, *multos se a murorum vigiliis excusare, sit fraternitas vestra sollicita, ut nullum neque per nostrum neque per ecclesiae nomen, aut quolibet alio modo defendi a vigiliis patiatur, sed omnes generaliter compellantur.*[1]) Id ipsum commendat episcopo Calaritano. *Murorum vigilias,* scribit, *et sollicitudinem in locis facite omnibus adhiberi. Et confidimus in redemptoris nostri potentia, quia adversariorum nobis incursus vel insidae denuo non nocebunt.*[2]) Jussit et communiri urbes, et in eas invehi copias abundantes. *Longobardorum rex,* scribit eidem, *pacem non faciet. Ideo necesse est, ut fraternitas vestra, dum licet, civitatem suam vel alia loca muniri provideat, atque immineat ut abundanter in eis condita procurentur, quatenus hostis non inveniat quod laedat, sed confusus abscedat.*[3])

13. Sed haec sufficiunt ut pateat, maximum fuisse ea aetate Romani Pontificis in res civiles Italiae influxum atque auctoritatem, meritoque reponi in hoc influxu principatus ejus civilis principium quoddam et fundamentum. Saeculo enim septimo, octavoque ineunte res in eodem statu permanserunt. Imo magis quoque Itali Romanum Pontificem considerarunt ut protectorem praecipuum, qui consiliis, opibus, auxiliis quantum poterat praesto erat, quum ab Imperatoribus frequenter derelinquerentur. Jam vidimus, ita ei addictos fuisse cives Italiae et milites, ut contra impios etiam quorumdam Imperatorum conatus eum defenderent. Nec necessarium est iterum commemorare ea, quae sub Gregorio II. acciderunt. Sed qualis fuerit post irruptionem Longobardorum status politicus Italiae, breviter hic exponere convenit.

Longobardorum dominatio.

14. *Regnum Longobardorum* in Italia vastissimum erat, quum praeter Italiam septemtrionalem etiam in media ac meridionali Italia varias regiones occupassent. Totum regnum quidem sub rege erat constitutum, qui sedem habebat Ticini (Papiae), at duces triginta sex varios ducatus

---

[1]) L. VII. Ind. I. ep. 20. [2]) L. VII. Ind. II. ep. 2.
[3]) Ibid. ep. 5. Cfr. haec citata ap. Thomassin. P. III. L. I. c. 27.

suos gubernabant instar feudorum independenti fere auctoritate, et jure haereditario pro familiis suis. Inter istos ducatus majores erant Forum Julii, Spoletum et Beneventum, et praecipue duces Spoletanus ac Beneventanus passim regibus resistebant et autonomiam sibi vindicabant. Frequenter etiam inter varios duces dissensiones erant et bella, suasque possessiones singuli quantum poterant dilatare studebant, Italis seu Imperio Orientis oppida ac territoria eripientes. Maxima quidem parte a Longobardis Italia expugnata fuit, attamen ab eorum jugo liberi permanserunt Imperioque addicti exarchatus Ravennatensis cum Pentapoli, ducatus Romanus, Venetiarum territoria, et Italiae meridionalis plures provinciae.

15. Longobardi, qui quum in Italiam irrumperent, gens erant admodum barbara, per plures annos caedibus atque rapinis quas expugnabant regiones vastaverunt. Paulatim quidem aliquantisper coeperunt mansuescere, moribus tamen ab Italis semper alieni remanserunt, nec unquam Itali et Longobardi victores ita commixti sunt, ut unam veluti nationem formarent. Italorum animi a Longobardis penitus alieni erant, et nonnisi invite dominationem et jugum eorum ferebant. Per aliquot decennia religione quoque Longobardi, quum Ariani essent, ab Italis discriminabantur, sed etiam postquam opera praesertim Theodolindae reginae ineunte saeculo septimo maxima pars catholicam fidem suscepit, separatio ab indigenis Italiae incolis perduravit. Id praecipue inde provenit, quod sub respectu civili atque politico Longobardorum natio sibi soli dominium et gubernationem retinuit, Italosque ut subjectos habuit. Initio invasionis barbarorum, uti diximus, ingens strages et oppressio Italorum accidit,[1]) Italis exosa.

[1]) Paulus diaconus postquam enarravit mortem Alboini et Clephi qui paucis annis regnarunt, refert dein interregnum decem annorum fuisse sub solis ducibus, ac de isto tempore scribit: „His diebus multi nobilium Romanorum ob cupiditatem ducum interfecti sunt, reliqui vero per hospites divisi, ut tertiam partem suarum frugum Longobardis persolverent, tributarii efficiuntur. Per hos Longobardorum duces septimo anno ab adventu Albuin et totius gentis, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, civitatibus subrutis, populis qui more segetum excreverant

dein vero quum jam debuissent tanquam aequales Italos, ut sibi eos devincirent, tractare, eos in servitutem quamdam tributariam redegere.

Dominatio dura.

16. Latinis victis Longobardi nullam gubernii participationem concessere; atque ex omnibus muneribus publicis tum militaribus tum civilibus hi exclusi erant. Legis Romanae usus abolitus fuit, et leges Longobardorum, Latinis non consultis, constitutae sunt. Quoad ferendas leges enim tota auctoritas erat apud regem ducesque, cum assensu *gentis nostrae Longobardorum et felicissimi nostri exercitus*, uti in prooemio legum illarum dicitur. Etiam militiam exercere Latinis interdictum erat, ita ut ipsis tantum relinqueretur colere terras, atque artes mechanicas vel opera servilia exercere. Imo vel inter ipsos servos, gradu inferiori per leges reputabantur Latini; sic e. g. lege 194ª Rotharis regis imponitur mulcta viginti solidorum ei qui violarit alterius servam, si fuerit ipsa ex Longobardorum gente, mulcta vero solidorum duodecim tantum, si fuerit ipsa Romana. Quamvis vero decursu temporis in ejusmodi subjectione quaedam temperamenta obvenirent, et clerici liberis Longobardis aequipararentur, tamen universim illud systema politicum toto tempore dominationis suae Longobardi secuti sunt, et Italos subjectos in servitute tributaria retinuerunt. Hinc quamvis duobus saeculis nationes istae viverent junctae, tamen nulla amicitiae et affectionis connexio inter eas oborta est, eaque fere relatio inter ipsas erat, qualis nostra aetate est inter Turcas dominantes et Christianos ipsis subjectos.

17. Quae quum ita sese haberent, facile intelligitur, provincias illas Italiae, quae Longobardis non erant subjectae, horum jugum et dominationem vehementer reformidasse. Eo major autem aversio erat a gente *barbara, nefanda, putida* Longobardorum, quod hi satis aperte ostenderent, id ipsis propositum esse, ut totam Italiam sibi subjicerent. Passim etiam Longobardi in istas provincias, vel

---

exstinctis, exceptis his regionibus quas Albuin ceperat, Italia ex maxima parte capta, et subjugata est.“ Hist. Long. II. c. 32.

ut eas submitterent vel ut vindictam sumerent, irruperunt, stragibusque barbaris agros et civitates replevere.[1]) Unde hostili quadam separatione duae nationes divisae remanserunt; Latinorum vero ex parte majorem fuisse aversionem tum ex documentis historicis colligitur, tum ex rerum natura, eo quod hi Longobardos ut invasores duros et abhorrendos haberent. Et quemadmodum summa erat Romanorum anxietas et sollicitudo, ne ipsi etiam sub dominationem illius gentis ferocis redigerentur, ita negari nequit jus ipsis fuisse, ut suae incolumitati et independentiae providerent, et quando Imperatores Graeci suo officio deerant, alio Romani se verterent.

18. Imperatores orientales gubernabant provincias Italiae sibi subjectas per *exarchas* qui Ravennae residebant. Primus exarcharum fuit Longinus, quem anno 568 Justinus II. misit, ut contra Longobardos Italia defenderetur. Illis exarchis pro Italiae provincia summa erat auctoritas, tum quoad res civiles tum quoad rem militarem. Ipsi in Pentapoli, Romae, Neapoli aliisque in civitatibus Imperatori subjectis magistratum supremum sub titulo *ducis* constituebant, et provinciam contra hostes Longobardos custodire ac defendere eis commissum erat. Poterant ab Imperatore revocari, eique quotannis determinatam pecuniae summam ex Italiae tributis mittebant; caeterum absolutam fere habebant in Italia auctoritatem.[2]) Exarchae Italiae.

[1]) Ita Paulus Diaconus de Grimoaldo rege, qui ut vindictam sumeret de Romanis in ducatum istum irrupit, et sabbato sancto civitatem Forlimpopoli destruxit: „Super civitatem . . . inopinate irruit, tantamque occisorum stragem fecit, ut etiam diaconos ipsos qui infantulos baptizabant in ipso sacro fonte perimeret. Sicque eamdem urbem dejecit, ut usque hodie paucissimi in ea commaneant habitatores.“ Lib. V. c. 27.

[2]) Utile erit haec advertere ex Gosselin, Souveraineté des Papes L. I. ch. 1 (Edit. Louv. t. 1. p. 201) note): Pour ce qui regarde la dénomination et la position géographique des provinces soumises à la juridiction de l'exarque d'Italie, il est important à remarquer, que le mot *exarchat*, depuis l'établissement du royaume des Lombards, et pendant toute sa durée se prend en deux sens différents dans les anciens auteurs. Dans le sens le plus étendu, il désigne toutes les provinces d'Italie alors soumises à la domination impériale, c'est à dire principalement la Vénétie, une partie des côtes de la Ligurie, la partie

Romani infensi.

19. Sed exarchae illi frequenter non sufficiebant tuendae Italiae contra Longobardos, et jam vidimus Romanos Pontifices consilio, auxilio, opibus permagnam partem ista in re habuisse, indeque etiam auctoritatem acquisivisse maximam et saluberrimam in res civiles. Praeterea vero exarchae non raro Romanos ac Pontificem varie vexabant, vel ut sibi congererent thesauros, vel ut Imperatoribus obsequerentur. Imperatores enim inde a temporibus Monotheletismi saepe se Romanis ac Pontificibus ostenderunt infensos, et vexationes quae postea versus finem saeculi septimi, ac dein ab Imperatoribus Iconoclastis saeculo octavo peractae sunt, jam commemoravimus. Inde factum est, ut Italorum animi ab Orientalibus magis magisque abalienarentur; Romanum autem Pontificem Itali venerabantur ut eum qui de eorum salute maxime sollicitus erat, atque etiam contra injustos Imperatorum et exarcharum ausus eum tuiti sunt. Quum Leo Isaurus bellum contra sacras imagines suscepisset, vehementior in Italia perturbatio orta est. Variae civitates Italiae impiis Leonis mandatis resistentes, ex-

orientale de l'ancienne Emilie, la Flaminie, la partie occidentale de l'ancien Picénum, et le duché de Rome; dans un sens moins étendu le mot *d'exarchat* désigne seulement la partie orientale de l'ancienne Emilie et la Flaminie; ce qui répond à peu près à la Romagne actuelle. Dans ce dernier sens *l'exarchat* est distingué de la *Pentapole* et du *Duché de Rome.* La *Pentapole* répond à peu près à la partie occidentale de l'ancien Picénum; c'est ce qu'on appelle aujourd'hui le duché d'Urbin et partie de la Marche d'Ancône. Le *Duché de Rome* renferme une partie de l'Etrurie ou de la Toscane, avec la Sabine, une partie de l'Ombrie, et la Campanie, ce qui répond à peu près à ce qu'on appelle aujourd'hui le patrimoine de St. Pierre, avec partie de l'Ombrie et la Compagne de Rome." — Ad Pentapolim quod spectat, dicit P. Balan, Storia d'Italia, Vol. II. p. 75 nota 2: „Le Pentapoli erano due che unite chiamavansi le Decapoli. Una Pentapoli, la marittima, conquistata da Luitprando, conteneva Pesaro, Fano, Sinigaglia, Ancona, Umana, forse Rimini, perchè il numero variò; la mediterranea, forse oltre Osimo avuto da Luitprando, conteneva Jesi, Cagli, Gubbio, Fossombrone, Urbino." — Ad Venetiam quod attinet, ea territorii pars quae in terra continenti sita erat, a Longobardis occupata fuit; pars vero insulis constans vel mari adjacens propriis legibus regebatur modo fere independenti, etsi nominetenus ab Imperatore Cptano dependeret. V. Brunengo, Le origini etc. p. 219, nota 1.

inde jam non ab exarcha suos duces receperunt, sed ipsi elegerunt, quamvis adhuc sub dominatione Imperii remanerent. Ita etiam Romae, quum exarcha Paulus et dux imperialis Basilius insidias struxissent vitae Gregorii II., factum est, ut Basilio rejecto et in monasterium detruso, jam Romani sibi ducem ex eo tempore ipsi eligerent. Brevi post vero, quum Petrus dux a Romanis electus accusaretur quod contra Pontificem Imperatori scripsisset, Romani etiam hunc ducem exturbarunt e munere suo.[1])

Luitprandus rex.

20. Luitprandus, inde ab a. 712 Longobardorum rex, qui consilium ceperat totam Italiam sibi subjiciendi, illis motibus, uti jam praecedente Dissertatione diximus, usus est, ut exarchatum aggrederetur, atque a. 727 Ravennam aliaque oppida expugnavit. Brevi post tamen, quum Veneti Gregorii II. hortatu imperialibus auxilio venissent, rex Ravenna ejectus est. At quum Leo Isaurus bellum contra sacras imagines continuaret, perturbatio in Italia non cessavit, sed etiam aucta est. *Igitur dissensione facta in partibus Ravennae,* ita in Vita Gregorii II., *alii consentientes impietati Imperatoris, alii cum Pontifice et fidelibus se tenentes, intra eos contentione mota, Paulum patricium occiderunt.*[2]) Longobardi quoque continuaverunt infestare varias Italiae regiones, et jam vidimus, eo tempore etiam Sutrium ab eis captum, sed post aliquot menses Romano Pontifici ab ipsis concessum fuisse.[3]) Post mortem Pauli

---

[1]) V. Anastasii Vitam Gregorii II.

[2]) Auctores aliqui, uti Kellner, (Rohrbacher K. G. B. XI. S. 141), censent, post mortem Pauli exarchi Ravennam a Luitprando captam esse, sed plerique auctores tradunt, civitatem hanc captam a Longobardis, hosque mox ejectos esse, Paulo adhuc exarcho. V. Balan, Storia d'Italia, Tom. II. L. XIII. n. X.

[3]) Haud a Luitprando rege ac Longobardis Italiae superioris, sed a Longobardis Spoletanis (mediae Italiae) Sutrium captum et postea Gregorio II. concessum esse, animadvertit Kellner l. c. Sed Luitprando id adscribunt gravissimi auctores, uti Balan (l. c. n. VII) et Brunengo (Origini p. 50), atque in *Vita Gregorii II.* dicitur: „Eodem tempore per XI. Indictionem (inde a Septembre a. 727 ad Septembrem a. 728) dolo a Longobardis pervasum est Sutriense castellum, quod per 140 (al. 40) dies ab eisdem Longobardis possessum est. Sed Pontificis mul-

exarchae munus illud obtinuit Eutychius, qui jam antea eodem functus erat. Quamvis vero Pontifex operam dedisset, ut Imperatoris auctoritatem tueretur et ei contra Longobardos subveniret, tamen etiam Eutychius, vir callidus, ei insidiari non destitit. Artibus suis eo pervenit, ut ad debellandum Gregorium II. ipsos Longobardos sibi sociaret. In animo habuisse videtur exarcha, ut Imperatoris auctoritatem plenius in Urbe restitueret, et Pontificem Romanosque cogeret ad mandata Imperatoris contra sacras imagines exequenda.

Eutychius exarcha.

21. Qua de re auctor Vitae Gregorii II. apud Anastasium: *Eo vero tempore* (a. 729) *Eutychius Patricius et Luitprandus rex inierunt consilium nefarium, ut congregatis exercitibus rex subjiceret duces Spoletanum et Beneventanum,*[1]) *et exarchus Romam, et quae pridem de Pontificis persona jussus fuerat impleret. Qui rex Spoletum veniens, susceptis ab utrisque ducibus sacramentis atque obsidibus, cum tota sua cohorte in Neronis campum secessit. Ad quem egressus Pontifex eique praesentatus studuit, ut potuit, regis mollire animum commonitione pia, ita ut se prosterneret ejus pedibus et promitteret se nulli inferre laesionem; atque sic ad tantam compunctionem piis monitis flexus est, ut quae fuerat indutus arma exueret, et ante corpus Apostoli poneret, mantum, armillausiam, balteum, spatham, atque ensem deauratum, necnon coronam auream, et crucem argenteam. Post orationem factam obsecravit Pontificem, ut memoratum exarchum ad pacis concordiam suscipere dignaretur, quod et factum est.* — Exinde per aliquot annos tum a Longobardorum infestatione Romani liberati sunt, tum ab Eutychii vexatione. Sed Leo Isaurus continuavit bellum contra sacras imagines, et brevi post etiam Romanae ecclesiae amplissima patrimonia in Italia meridionali ac Sicilia eri-

---

tis continuis scriptis atque commonitionibus ad regem missis, quamvis multis datis muneribus saltem omnibus suis nudatum opibus castrum, donationem beatissimis Apostolis Petro et Paulo antefatam emittens, *Longobardorum rex* restituit atque donavit." Rem in ancipiti relinquimus.

[1]) Isti duces se fere independentes a rege reddiderant.

puit,[1]) ac dioeceses harum regionum atque Illyrici juribus patriarchalibus Pontificis subtraxit.

22. Post decennium porro Luitprandus Longobardorum rex iterum summa discrimina Romanis ac Gregorio III. Pontifici paravit. Versus annum 738 videlicet ipse denuo animum suum eo vertit, ut Graecorum provincias ac ditionem Romanam suo jungeret regno. Ravennatum regionem devastatus est, atque a ducibus feudatariis Trasimundo Spoletano et Godescalco Beneventano postulavit, ut ipsi ducatum Romanum invaderent. Iniverant autem duces illi foedera amica cum Pontifice atque Romanis. Quamvis enim feudatarii essent regis, territoria tamen sua haereditario jure possidebant, et independentiam magnam temporum decursu acquisierant; eoque dixeris spectasse illa cum Romanis foedera, ut se mutuo contra Luitprandi dominandi cupidinem tuerentur. Declinarunt igitur duces Spoletanus et Beneventanus obsequi regis mandato injusto. Is propterea rebellionis eos accusavit, et sequenti anno 739 non solum incursiones in territorium Ravennatum prosecutus est, ibique praecipue patrimonia ecclesiae Romanae devastavit, sed et ducatum Spoletanum valido cum exercitu adortus est.[2]) Trasimundus dux, quum persentiret se regi resistere non posse, fuga arrepta Romam se contulit. Luitprandus vero mense Junio anni 739 Spoletum occupavit, ac deposito Trasimundo constituit ducem Hildericum. Paucis post diebus exercitum duxit versus ducatum Romanum, atque a

Discrimina sub Gregorio III.

---

[1]) Proventus horum patrimoniorum erant auri talentorum trium cum dimidio (fere 500,000 francorum). Retinuerunt ista patrimonia Graeci, etiam post exstinctam Iconoclastarum haeresim, etsi Hadrianus I. ac dein Nicolaus I. restitutionem enixe postularent. Nonnisi post ejectos ex istis regionibus Graecos et Saracenos, sub Normannis, patrimonia haec aetate Nicolai II. (a. 1059) Sedes Romana recuperavit. Cfr. Brunengo, Origini p. 61.

[2]) Hanc fuisse belli originem, colligitur ex epistola secunda Gregorii III. ad Carolum Martellum, in qua Pontifex inter alia scribit: „Non credas, fili, falsidicis suggestionibus ac suasionibus eorumdem regum, (Luitprandi et Hildebrandi ejus nepotis, quem Luitprandus sibi in regno sociaverat). Omnia enim false tibi suggerunt, scribentes circumventiones; quod quasi aliquam culpam commissam habeant eis eorum duces,

Romanis postulavit, ut Trasimundus dux ipsi traderetur. Quod quum illi facere recusassent, Luitprandus bellum contra Romanos prosecutus, quatuor castella ducatus Romani, Ameriam, Hortas, Polimartium et Bleram occupavit Romamque obsedit.[1])

Auxilium petitur a Carolo Martello.

23. Istis igitur in adjunctis Gregorius III., quum repellendis hostibus Longobardis se imparem persentiret et omni spe accipiendi auxilii ab Imperatore Orientis destitutus esset, e votis procerum Romanorum sese ad Francos vertit eorumque opem imploravit. Jam inde ab initio motuum illorum Anastasium episcopum et Sergium presbyterum solemni legatione misit ad Carolum Martellum, qui tunc qua praefectus palatii seu Majordomus Francorum res moderabatur, et ob devictos maxime Saracenos (a. 732) ad culmen gloriae ac potestatis pervenerat. Eum obtestatus est etiam litteris adjunctis, ut Ecclesiae et Urbi opem ferret. Carolus quidem legationem magno cum honore re-

---

id est Spolentinus et Beneventanus. Sed omnia mendacia sunt. Non enim pro alio, — satisfaciat te veritas, fili, — eosdem duces persequitur capitulo, nisi pro eo, quod noluerunt praeterito anno de suis partibus super nos inruere et, sicut illi fecerunt, res sanctorum apostolorum destruere et peculiarem populum depraedare; ita dicentes ipsi duces: *Quia contra ecclesiam sanctam Dei ejusque populum peculiarem non exercitamus: quoniam et pactum cum eis habemus, et ex ipsa ecclesia fidem accepimus.* Ideoque mucro eorum desaevit contra eos. Nam ipsi praedicti duces parati fuerunt et sunt, secundum antiquam consuetudinem eis obedire. Sed illi, retinentes iram pro eo quod superius diximus, per exquisitam occasionem volentes illos et nos destruere et invadere, ideo utrosque persequentes, vestrae bonitati suggerunt falsa: ut et duces illos nobilissimos degradent, et suos ibidem pravos ordinent duces, et multo amplius quotidie ex omni parte Dei ecclesiam expugnent, et res beati Petri principis apostolorum dissipent atque populum peculiarem captivent." V. Codex Carolinus ep. 2. Edit. Jaffé. p. 15. — Cfr. Brunengo Le Origini etc. pp. 67 sqq.; Balan, Storia d'Italia, Vol. II. L. XIII. n. XIV.; Rohrbacher-Keller, B. XI. S. 176 ff.

[1]) V. Anast. in Vita Zachariae R. P. „Dum a praedecessore ejus beatae memoriae Gregorio Papa, atque ab Stephano quondam patricio et duce, vel omni exercitu Romano praedictus Trasimundus redditus non fuisset, obsessione facta pro eo ab eodem rege ablatae sunt a Romano ducatu civitates quatuor, id est Ameria, Hortas, Polimartium et Blera."

cepit, atque Grimonem Abbatem Corbeiensem et Sigebertum monachum S. Dionysii aliosque cum magnificis muneribus votivis Romam misit. Attamen auxilia Pontifici non praestitit. Hinc brevi post, mense Majo anni 739, hic novam epistolam[1]) scripsit ad Carolum, qua enixius ejus auxilium contra Longobardos efflagitat, *confidentes,* inquit, *te esse amatorem filium beati Petri principis Apostolorum, et quod pro ejus reverentia nostris obedias mandatis ad defendendam ecclesiam Dei et peculiarem populum. Quia jam persecutionem et oppressionem gentis Longobardorum sufferre non possumus.* Nec multo post, quum ad extrema a Longobardis Romam obsidentibus redigeretur, Gregorius denuo Carolum Martellum data epistola[2]) redarguit monuitque, ne tardaret auxilium Romanis praestare. *Conjuro te,* scribit, *in Deum vivum et verum et ipsas sacratissimas claves confessionis beati Petri quas vobis ad rogum direximus, ut non proponas amicitiam regum Longobardorum amori principis Apostolorum, sed velocius et sub nimia festinatione sentiamus post Deum tuam consolationem et nostram defensionem.*[3])

24. Sed Carolus Martellus eo tempore amicitia junctus erat Luitprando, indeque factum esse videtur, ut armis Pontifici non subveniret. Attamen dixeris, amica interventione eum obtinuisse, ut ab obsidenda Roma Longobardorum rex — Caroli interventio.

[1]) Haec in Codice Carolino prima est. Sed jam praecessisse aliam, quam cum legatis missam supponimus, colligitur ex istis epistolae verbis: „Ob nimium dolorem cordis et lacrimas *iterata vice* tuae excellentiae necessarium duximus scribendum.“

[2]) Cod. Carol. ep. 2. ed. Jaffé, p. 15.

[3]) L. c. p. 17. — *Ad rogum,* i. e. ad petitionem miserat Gregorius Carolo claves arte factas de confessione B. Petri, in pignus protectionis principis Apostolorum. Iste usus jam antiquus erat, uti ex epistolis Gregorii M. colligitur. Ita e. g. in epistola ad Recaredum regem Visigothorum (L. VII. ep. 128) Gregorius M. scribit: „Clavem vero parvulam a sacratissimo B. Petri Apostoli corpore vobis pro ejus benedictione transmisimus, in qua inest ferrum de catenis ejus inclusum, ut quod collum illius ad martyrium ligaverat, vestrum ab omnibus peccatis solvat.“

desisteret. Solvit enim obsessionem rex,[1]) et ad sua reversus est, atque auctumno anni 739 Carolo Martello auxilio venit contra Saracenos, qui denuo Galliam invadebant. — Carolus M. sane in suo testamento seu in *Charta de divisione regnorum* avum suum Carolum Martellum asserit curam suscepisse Ecclesiae, dicens: *Super omnia autem jubemus atque praecipimus, ut ipsi tres fratres* (Carolus, Pipinus, Ludovicus) *curam et defensionem Ecclesiae sancti Petri simul suscipiant, sicut quondam ab avo nostro Carolo et beatae memoriae genitore nostro Pipino rege, et a nobis postea suscepta est, ut eam cum Dei adjutorio ab hostibus defendere nitantur, et justitiam suam, quantum ad ipsos pertinet et ratio postulaverit, habere faciant.*[2])

25. Plures auctores cum Pagio[3]) ex aliquot verbis obscuris Continuatoris Fredegarii deducunt, a Gregorio III. Carolo Martello etiam patriciatum seu consulatum Romanum oblatum fuisse; sed falso id videtur supponi. Continuator Fredegarii videlicet cap. 110, commemorata legatione Gregorii ad Carolum Martellum, subdit: *Eo pacto patrato, ut a partibus Imperatoris recederet, et Romanum consulatum praefato principi Carolo* (Papa Gregorius) *sanciret.* — Sed varii Codices loco *consulatum* habent *consultum;* atque Aimonus frequenter ad verbum exscribens Fredegarii Chronicum pariter dicit: *Ac Romanum consultum praefatus princeps Carolus sanciret.* — Parallelum vero textum invenimus in *Annalibus Metensibus*[4]) et in *Annalibus veteribus Francorum,* seu *Chronico Moissiacensi.* In hoc habetur: *Epistolam quoque et decreta Romanorum principum praedictus Papa Gregorius cum legatione, etiam munera misit. Quo pacto patrato sese populus Romanus, relicto Imperatore Graecorum et domina-*

---

[1]) Anastasius in Vita Zachariae: „Isdem rex, scribit, ad palatium suum (Ticini) est reversus per mensem Augustum indictione septima (a. 739)".

[2]) Charta de divisione regnorum art. 15. V. Pertz, Monum. G. h. Legg. I. 141.

[3]) V. Baronii Annales a. 741. n. 18 et Pagii Criticam ad a. 741 nn. 4 sqq.

[4]) Annales Metenses ad a. 741. Pertz. Mon. G. I. 326.

tione, ad praedicti principis defensionem et invictam ejus clementiam convertere cum voluisset, ipse vero his omnibus cum gaudio et gratiarum actione Domino repensis, ipsam legationem cum magnis muneribus Romam remisit.[1]) Romani scilicet senatus consulto, iuxta hos auctores, obtulerunt, ut sub certis conditionibus, dimissa dominatione Graecorum, a quibus nulla spes auxilii effulgebat, Carolum ut defensorem suum agnoscerent. Sed ista pro tempore effectum non habuerunt, et subsequentibus annis Romani adhuc supremam dominationem Imperatoris orientalis agnoverunt. Potestas tamen immediata jam tunc erat penes rempublicam Romanam summumque Pontificem, qui praecipue auctoritate sua Romae atque in ducatu Romano res moderabatur.

26. *S. Zacharias* anno 741 Gregorii III. in pontificatu successor, cum Luitprando ipso tractavit; jam diximus, forte ex quadam pacifica interventione Caroli apud Luitprandum res facilius compositas fuisse. Luitprandus occupatas in ducatu Romano civitates Ameriam, Ortas, Polimartium et Bleram cum earum incolis, necnon patrimonia, scilicet Sabinense, Narniense, Auximanum, Anconitanum, Numatense et Sutrinum Pontifici reddidit. Hac de re Anastasius in Vita S. Zachariae: *Cujus* (Zachariae) *piis eloquiis flexus, et constantiam et admonitionem sancti viri admiratus* (rex), *omnia quaecumque petiit per gratiam sancti Spiritus obtinuit, et praedictas quatuor civitates, quas ipse ante biennium per obsessionem factam pro praedicto Trasimundo duce Spoletino abstulerat, eidem sancto cum eorum habitatoribus redonavit. Quas et per donationem firmavit. . . Nam et Sabinense patrimonium, quod per annos prope triginta fuerat ablatum, atque Narniense etiam et Auximanum atque Anconitanum, necnon et Numatense, et vallem quae vocatur magna sitam in territorio Sutrino, per donationis titulum ipsi B. Petro Apostolorum principi reconcessit, et pacem cum ducatu Romano ipse rex in viginti confirmavit annos.* — Patrimonia illa maxima parte extra ducatum Romanum sita ipsi ecclesiae

S. Zacharias, R. P.

---

1) Chronic. Moissiac. ad a. 734. Pertz M. G. I. 392.

Romanae seu Pontifici ut possessionis ipsius restituuntur; quatuor autem civitates redduntur ducatui Romano seu reipublicae Romanae, in qua jam Pontifex de facto praecipuum influxum et auctoritatem habebat, quamvis magistratus essent ab ipsis Romanis electi et nominetenus ducatus adhuc ad provinciam Imperii pertineret.

27. Sed brevi post iterum Zacharias influxum suum in regem Luitprandum debuit exercere, ut Eutychium exarcham juvaret. Videlicet anno 743, *dum nimium opprimeret*, scribit Anastasius, *praedictus rex provinciam Ravennatium, fuissetque praeparatus ad motionem faciendam et obsidendam Ravennatium urbem; cognita motione ejusdem regis, Eutychius excellentissimus patricius et exarchus una cum Joanne archiepiscopo ecclesiae Ravennatis atque universo populo praedictae civitatis ac civitatum Pentepolios et Aemiliae, facta in scriptis obsecratione praedicto sancto miserunt viro petentes, ut pro eorum curreret liberatione. Qui sanctus vir missa legatione et muneribus ad obsecrandum eumdem regem per Benedictum episcopum et Vicedominum atque Ambrosium Primicerium notariorum petiit, ut a motione cessaret et Caesenatense Ravennatibus redderet castrum; sed passus non est. Cujus dum duram perseverantiam conspiceret, jam nominatus sanctissimus trophaeo fidei munitus, relicta Romana urbe. . . Stephano Patricio et Duci ad gubernandum, non sicut mercenarius sed sicut vere pastor relictis ovibus ad eas quae periturae erant redimendas occurrit.* — Colligitur ex modo loquendi Anastasii, ducem quidem Romae fuisse, sed ut superiorem habitam auctoritatem Pontificis etiam in rebus civilibus. Ticinum dein ad Luitprandum Zacharias profectus est, et monitis suis iterum regem ad pacem faciendam adduxit. *Qui praedictus rex post multam duritiem inclinatus est fines Ravennatium urbis dilatare, sicut primitus detinebantur. Et duas partes territorii Caesenae castri ad partem reipublicae restituit. Tertiam vero partem de eodem castro sub obtentu retinuit, inito constituto, ut usque ad calendas Junii, dum ejus missi a regia* (Constantinopoli) *reverterentur urbe, idem castrum et tertiam partem quam pignoris causa detinebat parti reipublicae resti-*

tueret. Post haec autem is ipse rex egressus de loco in locum, usque ad Padum eidem sancto viro conviatus eumdem deduxit. In quo loco ei valefaciens cum digna ordinatione eum repedandum absolvit, dans in obsequium ejus duces et primates suos, sed et alios viros, qui saepe dicta Ravennatium territoria et Caesenate castrum redderent; et ita factum est. — Vides ex his, quantopere Pontifex laboraverit, ut Imperatoris dominium subsisteret, et quantum alienus fuerit a dominandi ambitione.

Rachis rex Longobard.

28. Luitprando anno 744 mortuo successit *Hildebrandus*, cui post aliquot menses a proceribus deposito suffectus est *Rachis*. Initio quidem cum hoc rege pax, in viginti annos conclusa, renovata est, sed ruptis pactis anno 749 Rachis Pentapolim maritimam praedabundus invasit, et Perusiam in obsidione tenuit. *Hoc audiens sanctissimus Papa,* scribit Anastasius, *continuo spe divina fretus, assumptis aliquantis ex suo clero cum optimatibus quanto opus, ad eamdem pervenit civitatem, impensisque eidem regi plurimis muneribus atque oppido eum deprecans, opitulante Domino ab obsessione ipsius civitatis eum amovit. Cui et salutifera praedicans, Deo auctore valuit ejus animam in speciali studio inclinare. Et post aliquantos dies isdem Rachis rex relinquens regalem dignitatem, decore cum uxore et filiis ad beati Petri principis Apostolorum conjunxit limina, acceptaque a praefato sanctissimo Papa oratione, clericusque effectus monachico indutus est habitu cum uxore et filiis.* Ita jam quater influxu suo morali Romanus Pontifex Italos Longobardis nondum subjectos ab horum dominatione servaverat, atque non decepti sunt qui in ipso unicam constituerant spem. Auctoritas Sedis Apostolicae ad summum pervenerat fastigium, imperialis vero auctoritatis umbra tantum supererat, quodque nondum penitus periisset, unice Romano Pontifici debebatur.

Aistulphus.

29. In regno Longobardorum successit Rachisio a. 750 *Aistulphus*, qui mox armata manu exarchatum Ravennatensem invasit. Eutychius, qui fuit exarcharum Ravennae ultimus, regi resistere non valens confugit Neapolim. Aistul-

phus tum exarchatum tum alia territoria mediae Italiae Imperio subjecta annis 751 et 752 occupavit, atque dominationem Imperatoris Graeci in illis partibus penitus exstinxit. Inde ab anno 752 igitur *de facto* omnimoda independentia Romani Pontificis ac Romanorum ab Imperatore Orientis exstitit. Unde etiam principatus civilis Romanorum Pontificum ab hoc anno omnino perfectus reputari potest; brevi post firmatus et ampliatus est. — Arma sua dein Aistulphus vertit ad expugnandum quoque ducatum Romanum.

Stephanus II. R. P. Stephanus II. Pontifex, S. Zachariae successor, legatione ac muneribus regem placare tentavit, atque etiam obtinuit, ut pax in quadraginta annos concluderetur. Sed mox foedera rupta sunt. *Protervus Longobardorum rex,* scribit Anastasius,[1]) *antiqui hostis invasus versutia, ipsa foedera pacis post paene quatuor menses in perjurii incidens reatum disrupit. Multas jam fato sanctissimo viro vel cuncto populo Romano ingerens contumelias, varias illi minas dirigebat. Cupiens quippe, Deo sibi contrario, cunctam hanc provinciam invadere, onerosum tributum hujus Romanae urbis inhabitantibus adhibere nitebatur. Per unumquodque scilicet caput singulos auri solidos annue inferre inhiabat. Et suae jurisdictioni civitatem hanc Romanam vel subjacentia ei contra subdere indignanter asserebat.* Variis legationibus Stephanus Aistulphum demulcire studuit, sed cum contemptu ac minis rex legatos dimisit.

30. Pontifex igitur in his angustiis positus, ab Imperatore instanter auxilium postulavit. *Tunc praefatus sanctissimus vir,* ait Anastasius, *agnito maligni regis consilio, misit in regiam urbem Constantinopolim suos missos et apostolicos effatus, ... deprecans Imperialem clementiam, ut juxta quod ei saepius scripserat, cum exercitu ad tuendas has Italiae partes modis omnibus adveniret, et de iniquitatis filii morsibus Romanam hanc urbem vel cunctam Italiae provinciam liberaret.* Nullatenus proinde Stephanus nisus est eo deducere res, ut Imperator dominium suum in Italiam penitus perderet, imo ut illud tueretur atque firmaret ab

[1]) Vita Pontif. sub Stephano II.

eo petiit. Sed Constantinus Copronymus, bello contra sacras imagines gerendo eo tempore maxime intentus, nihil fecit, ut Longobardos reprimeret. Haud aliud igitur reliquum erat Pontifici atque Romanis, nisi ut vel invisae illius gentis jugum durum subirent, vel se verterent alio ut auxilium invenirent. Jam vero nemo sanae mentis contenderit, haud potuisse Pontificem in illa necessitate ad Francos confugere, imo sapientissimum fuisse consilium inde opem subsidiumque petendi, facile quisque admittet.[1]) *Itaque dum isdem sanctissimus vir,* ita Anastasius, *jam fatum pestiferum Longobardorum regem immensis vicibus innumerabilia tribuens munera deprecaretur pro gregibus sibi a Deo commissis et perditis ovibus, scilicet pro universo exercitu Ravennae atque cuncto istius Italiae provinciae populo, quos diabolica fraude ipse impius deceperat rex et possidebat; et dum ab eo hac de re nihil obtineret, cernens praesertim et ab Imperiali potentia nullum esse subveniendi auxilium, tunc quemadmodum praedecessores ejus beatae memoriae, Domnus Gregorius et Gregorius alius, et Domnus Zacharias, beatissimi Pontifices, Carolo excellentissimae memoriae regi Francorum direxerunt, petentes sibi subveniri propter oppressiones ac invasiones, quas et ipsi in hac Romanorum provincia a nefanda Longobardorum gente perpessi sunt: ita modo et ipse venerabilis Pater, divina gratia inspirante, clam per quemdam peregrinum suas misit litteras Pipino regi Francorum, nimio dolore huic provinciae inhaerente conscriptas.* Pipini petit auxilium.

31. Pipinus Pontifici auxilium promisit eumque ut in Galliam veniret invitavit. Stephanus igitur, quamvis in-

---

[1]) Jam tempore Benedicti I. Pontificis (568) Justinus II. Imperator Romanos monuit, ut propriis se defenderent viribus, aliquos duces Longobardorum sibi conciliarent, vel Francos eo adducerent, ut Italiam aggredientes ipsis auxilium praestarent. V. Menandri excerpta p. 327 ed. Bonn. — Pelagius II. (577) vero in epistola ad Gregorium diaconum, Constantinopoli apocrisiarium, instanter petit, ut subsidia Imperator mittat. „In omni sumus, scribit, angustia destituti, quia maxime partes Romanae omni praesidio vacuatae videntur. Et exarchus scribit, nullum posse remedium facere, quippe qui nec ad illas partes custodiendas se testatur posse sufficere." Labbé, V. 938.

firmis esset viribus et jam ad finem vergeret annus, mediante Octobri anni 753 ad iter sese adcinxit, et comitibus pluribus episcopis, clericis, proceribus, Româ profectus est.

Iter in Galliam.

Priusquam tamen ad Galliae fines progrederetur, Papiam conversus intrepide adivit regem Aistulphum. *Conjungente vero eo Papiam in civitatem*, scribit Anastasius, *et praedicto nefando regi praesentato, plura illi tribuit munera, et nimis eum obsecratus est, ut dominicas quas abstulerat redderet oves, et propria propriis restitueret. Sed nullo modo haec apud eum impetrare valuit. Nam et Imperialis missus simili modo petiit, et Imperiales litteras ei tribuit, et nil obtinere potuit.* — Aegerrime autem rex tulit, quod Stephanus in Galliam proficisci vellet, eumque ab hoc proposito frustra removere conatus est. Sed quamquam *ut Leo dentibus frendebat,* tamen ausus non est Pontificem retinere, eumque iter suum prosequi passus est. Sic *quintadecima die mense Novembris praedictae septimae Indictionis* (a. 753) *a civitate Papia movens suum in Franciam profectus est iter.*[1]) —

[1]) Quum *Indictionum* appellatio et usus frequenter in historia occurrat, abs re non erit, aliqua hic de iisdem notare. Indictionis nomine per se *tributi* genus venit, quod extra ordinem solvendum imponitur agris seu possessionibus. — Indictio dein significat *spatium 15 annorum* in orbem circumactorum, h. e. quindecim annorum in se revolutorum iterationem, cujusmodi partitione tempora enumerari computarique Constantinus instituisse dicitur anno 313, ita ut iste annus esset Indictio prima, annus 328 Indictio decima quinta, et subsequens annus 329 iterum Indictio prima. — Sed cur quindecim annorum spatio Indictiones finiri placuerit, multae multorum conjecturae sunt. — Solet id ex eo repeti, quod Constantinus militaria stipendia ad 15 annos redegerit, quae 16 antea taxata fuerant; inde totidem annos in periodum esse conjectos. — Triplicem Indictionis usum observare est apud scriptores; alia enim a kal. Septembris proficiscitur et *CPtana* dicitur; eaque utebantur Imperatores CPtani et Scriptores historiae Byzantinae, imo et Anastasius Bibliothecarius. — Altera Indictio incipit ab VIII. kal. Octobris, quo die a. 307 regnum Constantini dicitur incepisse; unde etiam *Constantiniana* appellatur. Atque hujus usum Gallis et Britannis familiarem fuisse constat. In Germania perinde eadem semper obtinuit Indictio, unde et *Caesaream* appellant. — Tertia Indictio, quae *Pontificia* seu *Romana* dicitur, a kal. Januarii consurgit. Eadem utuntur Pontifices in suis Diplomatibus, antiquitus tamen usque ad Gregorium VI. frequenter utebantur Indictione CPtana quae kal. Sept. incipit. — Si per istam 15

Hujus itineris felicissimi fuerunt fructus. Nam auxiliis Pipini ac dein Caroli M. Longobardorum potestas repressa, demumque contrita est; principatus vero civilis Romani Pontificis firmiter constitutus. Isti vero principes grato animo Romanis Pontificibus devincti erant, eo quod in acquirenda et firmanda regia dignitate hisce multum deberent. Atque opportunum erit hoc loco paucis agere de isto in regno Francorum eventu, qui cum constitutione principatus civilis Romanorum Pontificum intimiorem habuit connexionem.

II.

De elevatione Pipini in Francorum regem.

32. Mediante saeculo octavo ille accidit summi momenti in regno Francorum eventus, ut abdicata antiqua Merovingorum stirpe in regni solium elevaretur *Pipinus*, qui eousque Majordomus, seu dux et princeps Francorum nomine regis Childerici III. fuerat. Romani Pontifices sua auctoritate atque interventione Pipini regnum firmiter stabilierunt, atque inde grati animi debitum Pipino ejusque successoribus imposuerunt, ita ut jure subsidium in temporum istorum angustiis ab iis petere possent. Ejusmodi vero auxilia hi reapse praestiterunt, suamque operam contulerunt, ut Pontificum principatus civilis firmaretur. Paucis ea quae ista in re Zacharias et Stephanus fecerunt perstringemus, simulque eas tangemus

---

annorum periodum retrogrediamur ad primum aerae christianae annum, congruit ille *cum quarto anno Indictionis Pontificiae.* Unde hanc habemus rationem Indictionis inveniendae: cujusvis annorum Christi numero adduntur 3, dividaturque summa per 15; si praeter quotientem nihil est reliqui, annus Indictionis est 15; si reliquus sit numerus, is annum Indictionis indicabit. — Sic superius agebatur de anno 753; si addas 3 habebis 756, summa collecta dividatur per 15, prodibunt ultra quotientem 50 adhuc 6, quae proinde designant illum annum esse sextum cycli Indictionis Romanae. Sed Anastasius utitur Indictione CPtana, ac nova Indictio septima inceperat kal. Sept. anni 753. Hinc quum loquatur de mense Novembre, recte dicit, Stephanum Indictione septima profectum esse in Galliam. — Cfr. Nilles, De Computo ecclesiast.; De Indictione.

controversias, quae quoad operam a Romanis Pontificibus in elevatione Pipini praestitam exortae sunt.

Stips Merovingorum.

33. Reges Francorum ex Merovingorum stirpe jam ex diuturno tempore intestinis familiae discordiis ac bellis ferocibus, polygamia et luxuria, genus suum magis magisque debilitabant et futuri interitus causas parabant. Praesertim inde a temporibus Dagoberti, anno 638 defuncti, regum auctoritas declinavit. Successerunt enim longa serie omnes fere reges pueri, qui vixdum ad adolescentiam pervenerant, interierunt, sive morte violenta in bellis, seu maxima parte morbis, eo quod forte ex stirpe viribus exhausta et ex connubiis prima adolescentia contractis filii robusti haud jam nascerentur.[1]) Dixeris etiam justa Dei dispositione mortes illas immaturas accidisse. Sub istis regibus summa rerum regnique potentia pervenerunt in manus Praefectorum palatii qui Majoresdomus, imo saeculo octavo jam principes et duces Francorum nominabantur. Regibus Francorum tandem vix aliud remansit quam vacuum regis nomen cum externo quodam apparatu honorum, cuncta vero quae vastissimi regni administrationem quoad rem civilem et militarem spectabant, in arbitrio Majorumdomus erant. Variis ex causis ejusmodi rerum conditio paulatim exorta est.

Majoresdomus.

34. Sane, quum omnes fere isti reges pueri essent vel adolescentuli, aut in rebus publicis administrandis minus experti, ex indole rei factum est, ut Majoresdomus praecipuam acquirerent auctoritatem. Hi vero potestatem suam magis magisque firmare nisi sunt, ac haereditariam reddere, ne ab aliis proceribus ex eadem dejici possent. Sunt qui existimant, Majoresdomus ex stirpe Pipinorum etiam ex professo studuisse, ut potentiam regiam diminuerent ac speciem externam honorum iis tantum relinquerent, atque ita voluisse paulatim familiae suae regiam dignitatem vindicare. Vix tamen admitterem, perspicua hujus conatus documenta exstare. Certum profecto est, in summis periculis regni quae imminebant tum ab hostibus externis, e. g. a Saracenis, tum a Germanorum variis gentibus quae Francis tributariae erant

[1]) Cfr. Damberger, Synchr. Gesch. B. II, variis locis.

et suprematiae eorum subjectae, tum ex intestinis barbarae nationis dissidiis, Majoresdomus indiguisse magna potestate. Ex ipsis rerum circumstantiis igitur evenit ut eam acquirerent; simulque etiam summam gloriam et multiplicia merita in patriam atque etiam in Ecclesiam sibi compararunt. Erant enim viri illi ex stirpe Pipinorum, uti Pipinus Landensis, Pipinus ab Heristallo, Carolus Martellus, et Pipinus Brevis qui in regem elevatus est, viri insignes ac strenui, qui Francorum regnum sollicite administrarunt, hostes ad internecionem vicerunt, atque etiam propagationem religionis christianae non modicum promoverunt. Haud tamen inficiamur, plures ex iis non in omnibus esse laudandos, nec defuisse iis ambitionem et regnandi cupidinem. — Ex altera vero parte, quum valor exiguus ultimorum regum Merovingorum praecipue ex eorum adolescentia proveniret, negari non potest, stirpem istam degenerasse, ac regulos istos inertia et ignavia affectos fuisse, et in villis suis voluptatibus inhiasse. Neque jam primis decenniis saeculi octavi directa linea Merovingi sibi succedebant, sed stirpe fere exstincta, qui ex familia supererant ad regnum pervenerunt.

35. Iste rerum status abnormis utriusque reipublicae, ecclesiasticae atque civilis, bono et prosperitati admodum nocivus erat. Anno 742 aut sequente Francorum rex opera Pipini electus et constitutus est Childericus III. puer decem annorum; a variis auctoribus etiam dicitur ineptus et regiminis incapax.[1]) Majoratus domus seu potius summa regiminis erat apud Carolomannum et Pipinum, filios Caroli Martelli, quorum prior anno 747 rebus saecularibus nuntium remisit et vitam monasticam professus est. Pipinus autem rex Francorum pro virili parte gessit, rebelles in ordinem redegit, hostes repressit domuitque. Childericus III.

36. Cum vero vastissimum illud Francorum regnum jam a temporibus praecedentibus discordiis et seditionibus, necnon

[1]) Quoad ejusmodi assertiones advertendum quidem est, scriptores ex tempore Carolingorum qui his addicti erant, forte exaggerare ultimorum Merovingorum ignaviam et inertiam. Sed ex historia satis colligitur, in ea familia ingenii acumen vigoremque cordis deperdita fuisse.

Maurorum aliorumque hostium incursionibus esset obnoxium, anno 750 vel 751 Francorum proceres ecclesiastici atque civiles pro utriusque reipublicae bono et securitate consilium inierunt abdicandi Childericum III., et regem creandi Pipinum Majoremdomus, apud quem reapse summa potestas jam erat. Attamen quum antiquae familiae Merovingorum veneratio in cordibus Francorum altius resideret,[1]) nec satis clareret, utrum jura illius in coronam regiam seponi possent, in tanto negotio adeundum prius censuerunt Romanum Pontificem, utpote praecipuum in majoribus disciplinae causis directorem et doctorem. In hunc finem legati sunt Burchardus episcopus Wirceburgensis ac Fulradus abbas S. Dionysii et Capellanus regius, qui tum Pipini, tum Francorum nomine Zachariam papam interrogarent, *utrum is qui merum regis nomen, an is qui regiam potestatem haberet, rex esset vocandus.*[2]) Respondit Pontifex, melius atque utilius esse, ut ille qui potestatem in regno habebat rex nominaretur et esset, quam is qui vacuum regis nomen gerebat. Quapropter Franci abdicato Childerico III. Pipinum in regem elegerunt. Is anno 752 in civitate Suessionensi ab episcopis Galliae unctus est, (varii auctores a S. Bonifatio id factum referunt), et secundum priscum morem in solium regium elevatus. Childericus vero in quo series regum Merovingicae stirpis desiit, juxta morem illius aetatis tonsus et in monasterio S. Bertini (ad S[ti] Audomari) custoditus fuit. Uxor Childerici pariter et filius ejus in monasteria missi sunt, ut vitam agerent monacalem. — Anno 754 iterum Pipinus a Stephano Papa solemniter in regem unctus est.

Legatio ad Zachariam P.

37. Hac ratione apud Annalistas veteres et scriptores rerum Franciarum passim narratur, quomodo Pipinus in

---

[1]) Cfr. Gfröner, Allgem. Kirchengesch. III. S. 544.

[2]) Varii auctores, uti Bartolini, existimant, jam paulo ante Lullum a S. Bonifatio Romam ob negotia tractanda missum, de illa quaestione cum Zacharia Pontifice egisse, eoque referunt verba epistolae S. Bonifatii: „Habet enim secreta quaedam mea, quae soli pietati vestrae profiteri debet, quaedam viva voce vobis dicere, quaedam per litteras notata ostendere.“ Ep. 79. — Valde probabile quidem est, rem ita habere; haud tamen certum. Cfr. Buss-Scherer, Winfried-Bonifatius, S. 358, Graz 1880.

regem Francorum constitutus sit, in quibusdam circumstantiis minoris momenti tantum, uti assolet, aliquantisper differunt. Atque nullus ante finem saeculi XVII. hanc relationem electionis Pipini in dubium aut in quaestionem vocavit. Saeculo vero XVII. de hac historia ab omnibus generatim admissa disceptari coeptum est, maxime occasione quaestionis de indirecta potestate Romani Pontificis in principes. Varii auctores illius aetatis, uti Le Cointe *Annales Eccl. Francorum ad a. 752,* Fr. Feu *Tractat. de legibus,* Natalis Alexander *Dissert. II. in saec. VIII.,* historiam de consultatione et responsione Zachariae fabulis adnumerarunt; quibus accesserunt, praeter alios, Berault-Bercastel in sua *historia Ecclesiae,* Eckhart in suo *Commentario de rebus Franciae orientalis et episcopatus Wirceburgensis,*[1]) ac nostro tempore Damberger,[2]) et Uhrich.[3]) Plerique tamen auctores tum consultationis tum responsi Zachariae Papae authentiam admittunt, et varii scriptores, uti Pagi, Sandini, Wouters, Em. Bartolini,[4]) data opera eam vindicarunt. Sed etiam de indole ac natura interventionis quam Zacharias hac in re exercuit disputatur. Alii, uti Centuriatores Magdeburgenses et multi scriptores protestantes, crimini vertunt Pontifici, quod auctoritate sua Childericum e throno dejecerit et Pipinum elevaverit;[5]) alii merito ea auctoritate usum esse Zachariam ostendunt;

---

[1]) Wirceburgi 1729, 2. Vol. Tom. I. p. 511.

[2]) Synchr. Gesch. B. II. S. 338.

[3]) Bedenken gegen die Aechtheit der mittelalterlichen Sage von der Entthronung des Merowingischen Königshauses durch den Papst Zacharias. Leipzig 1875.

[4]) S. Zaccaria Papa, Commentario XI. et XII.

[5]) Ex catholicis etiam scriptoribus rationem agendi Zachariae Pontificis reprehendit W. Martens, recenti opere scribens: „Zwar erscheint es übertrieben, wenn man behauptet, dass der Papst durch sein Responsum den Anstoss zu einer „Revolution“ gegeben habe: gleichwohl ist nicht zu läugnen, dass das Legitimitätsprincip von Zacharias nicht vertreten wurde, und dass es sich für den obersten Hirten der Kirche geziemt hätte, sich jeder Mitwirkung bei der Verstossung des unglücklichen Königs Childerich III. zu enthalten.“ Die römische Frage unter Pipin und Karl dem Grossen, von W. Martens, Dr. der Theologie u. der Rechte, Regens a. D., S. 14. — Stuttgart, Cotta 1881.

alii haud actum auctoritatis, sed tantum decisionem in re morali in ista responsione agnoscunt; sunt demum qui censent, Zachariam, responsione generali data, solutionem practicam pro casu peculiari declinasse, et ipsis Francis reliquisse, qui perpendere debebant, utrum jura Merovingorum mutationi obstarent. Jam quid hac in re dicendum videatur exponamus.

Probatur veritas.

38. Historiam illam admittendam omnino esse statuimus, eo quod in antiquissimis Annalibus fide dignis continetur. In *Annalibus Eginhardi* res ita narratur ad a. 749: *Burchardus Wirceburgensis episcopus et Folradus presbyter capellanus missi sunt Romam ad Zachariam papam, ut consulerent Pontificem de causa regum qui illo tempore fuerunt in Francia, qui nomen tantum regis, sed nullam potestatem regiam habuerunt, per quos praedictus Pontifex mandavit, melius esse illum vocari regem, apud quem summa potestas consisteret, dataque auctoritate sua jussit Pipinum regem constitui.* — Ad a. 754: *Stephanus papa, postquam a rege Pipino ecclesiae Romanae defensionis firmitatem accepit, ipsum sacra unctione ad regiae dignitatis honorem consecravit, et cum eo duos filios ejus Carolum et Carolomannum, mansitque hiberno tempore in Francia.* — In Annalibus Laurissensibus ita habetur ad a. 749: *Burchardus Wirceburgensis episcopus et Folradus capellanus missi fuerunt ad Zachariam Papam, interrogando de regibus in Francia, qui illis temporibus non habentes regiam potestatem, si bene fuisset, annon. Et Zacharias Papa mandavit Pipino, ut melius esset illum regem vocari qui potestatem haberet, quam illum qui sine regali potestate manebat, ut non conturbaretur ordo; per auctoritatem ergo Apostolicam jussit Pipinum regem fieri, et sanctae unctionis oleo inungi.* — Et ad a. 750: *Pipinus secundum morem Francorum electus est ad regem et unctus per manus sanctae memoriae Bonifacii episcopi, et elevatus a Francis in regno suo in Suessionis civitate.* — Quoad utrosque Annales, Laurissenses et Eginhardi, ita ait Pertz: „Ut igitur paucis sententiam meam de utroque opere absolvam, annales Laurissenses usque ad annum 788 in monasterio Nazarii compositos ultimo saeculi octavi de-

cennio ad manus Einhardi, magni Laureshamensium amici devenisse, et ab eo continuatione annorum 788—829, qualem annalium Laurissensium codices exhibent donatos, opere vero ad finem deducto, priorem etiam partem monachis debitam, quam opera sua plurimum indigere intellexisset, ab Einhardo recognitam, atque una cum continuatione paucis verbis immutata sub suo nomine (annales Eginhardi) editam esse censeo. Quae si cui minus placuerint, alia nos docere non supersedeat." [1]) Habemus hic proinde fontem vetustissimum, cui fidem denegare prorsus arbitrarium est. Cum hisce vero plurimi alii Annales et Scriptores conveniunt.[2])

39. Exstat praeterea testimonium etiam vetustius, quod continetur celebri *Clausula* adjecta antiquo manuscripto codici, in quo habentur libri S. Gregorii Turonensis *de vitis patrum*, et *de gloria confessorum.* Codex inventus est in Abbatia S. Dionysii prope Parisios, et Clausula edita in *Actis Bollandianis Tom. III. Martii* (Exegesis praeliminaris p. XXII), a Papenbrochio et Henschenio viris eruditissimis, necnon a Mabillonio, *De re diplomat.* L. V. p. 354, qui et genuinitatem ejus se agnovisse testatur. Invenitur videlicet, scripta eodem atramento et charactere, quo caetera quae in codice continentur scripta sunt, haec Clausula addita: *Si nosse vis, lector, quibus hic libellus temporibus videatur esse conscriptus ad sacrorum martyrum pretiosam editus laudem, invenies, anno ab incarnatione Domini* Confirmatur ex Clausula.

1) Monumenta Germ. Tom. I. p. 127. — Citavimus prae aliis Annales Laurissenses ob illa verba, *ut non conturbaretur ordo.* Ex iis enim colligitur, quale *motivum* in decisione Pontificis aetas ista agnoverit.

2) Vide textus citatos ap. Bartolini, l. c. p. 508 sqq. — Difficultas vero non potest inde peti, quod Eginhardus in *Vita Caroli M.* Stephano depositionem Childerici adscribat. Quum Zacharias brevi post mortuus sit, et Stephanus dein venerit in Franciam, ac coronatione Pipini opus solemniter compleverit partesque habuerit praecipuas in isto negotio, facile fieri potuit, ut Eginhardus in vita Caroli, quum non per singulos annos describeret eventus, Stephano jam tribueret quod fecit Zacharias. Ad summum ex tali differentia narrationis suspicio oboriri posset, non Eginhardum sed alium vetustum scriptorem ea fecisse et scripsisse, quae superius ex Pertzio citavimus.

septingentesimo sexagesimo septimo, temporibus felicissimi atque tranquillissimi et catholici Pipini regis Francorum et patricii Romanorum, filii beatae memoriae quondam Caroli principis, anno felicissimi regni ejus in Dei nomine sexto decimo, indictione quinta, et filiorum ejus, eorundemque regum Francorum, Caroli et Carolomanni . . . anno tertio decimo. — Nam ipse praedictus Domnus florentissimus Pipinus, rex pius, per auctoritatem et imperium sanctae recordationis Domni Zachariae papae et unctionem sancti chrismatis per manus beatorum sacerdotum Galliarum et electionem omnium Francorum tribus annis antea in regni solio sublimatus est. Postea Pipinus per manus ejusdem Stephani Pontificis, die uno, in beatorum praedictorum martyrum Dionysii, Rustici et Eleutherii ecclesia, ubi et venerabilis vir Folradus archipresbyter et abbas esse cognoscitur, in regem et patricium una cum praedictis filiis Carolo et Carolomanno unctus et benedictus est. — Ipsa epitheta *felicissimi, florentissimi, tranquillissimi* indicium internum praebent, scriptorem Pipino esse coaetaneum, nec minus ex eo quod Zacharias Pontifex jam defunctus adhuc *Domnus* appelletur, brevi ante eum obiisse colligitur.[1])

Vindicatur. 40. Nimis arbitrarium est, hujusmodi Clausulam, quae ad marginem libri citati invenitur atque a viris eruditissimis agnoscitur ut genuina, supponere posteriori tempore additam in favorem Carolingorum. Nec minus inconvenienter ea suspicio suscipitur, a Fulrado Abbate rumorem et fabulam de consultatione et responsis Zachariae sparsa esse aliquot annis post elevationem Pipini, ut regnum Carolingorum sacro quodam robore magis firmaretur.[2]) Neque obstat, quod haud commemorato Zacharia plures an-

---

[1]) Cfr. Bartolini l. c. p. 506. — Emin. Bartolini ibidem ex Codice inedito Vaticano (Reginae Sueciae Nr. 213) etiam duo alia documenta coaeva citat, in quibus idem factum solemne refertur.

[2]) Uhrich, l. c. pp. 49 sqq., Clausulae auctoritatem argumentis haud solidis enervare nititur. Simul vero, posita Clausulae genuinitate, suspicionem illam movet. Sed gratis talia supponuntur, et Fulrado viro dignissimo attribuuntur; imo cum documentis fide dignis haec pugnant.

nalistae scriptoresve soli Stephano cooperationem ad elevationem Pipini per ejus coronationem adscribunt, vel etiam addunt, a Stephano *absolutum* fuisse Pipinum ob violatam erga Childericum fidelitatem. Stephanus unctione et coronatione solemni ac publica elevationem Pipini ad regnum complevit; haec omnibus magis nota erant, atque ut actus publici et solemnes majoris momenti habebantur, quam consultatio Zachariae facta. Pontificis porro unctio sacra ut sanctio regni acquisiti considerabatur; unde illi quibus dubia quaedam inhaerebant de legitimitate depositionis Childerici per proceres Francorum, facile in actibus Stephani vel implicitam vel explicitam absolutionem violatae fidelitatis concipiebant.

41. Modo jam examinemus *indolem* responsionis S. Zachariae. Haec indoles non a priori determinanda est, neque ex solo sensu grammaticali verborum, sed maxime advertendum, qualem sensum tum coaevi tum subsequentes scriptores Pontificis responso tribuerint. Jam vero, si haec prae oculis habentur, colligitur, Pontificem nec declinasse solutionem negotii propositi, nec meram sententiam theoreticam proposuisse, dum diceret, melius esse ut ille rex vocaretur qui potestatem, quam qui merum nomen haberet. Sed responso suo, *auctoritate suprema* Pontificem intervenisse, tum coaevi existimarunt, tum posteriorum fuit sententia. Quum vero simul ex documentis pateat, Francos post receptum Pontificis responsum *electionem* Pipini in regem peregisse, utrumque momentum hac in re jungendum est. Ac ne diffusi nimium stimus, rem acu tangere videtur Illmus Mansi in nota ad Dissertationem Natalis Alexandri de elevatione Pipini. Rem ita fere exponit. **Responsionis indoles.**

42. Ex una parte Franci religioni ducebant Childericum a regni solio exturbare, cum illi subditorum fidelitate obstringerentur; ex altera vero parte considerabant, ob regni pericula et salutem ac totius christianae reipublicae bonum, necessarium vel saltem summae utilitatis esse, ut Pipinus non ut commodatam sed ut propriam haberet regiam potestatem. Ita procul dubio multo melius com- **Mansii expositio.**

muni bono providebatur. Cum vero in hisce circumstantiis poscerent a Zacharia papa, quid sibi agendum esset, vel potius, an liceret in regem elevare Pipinum seposito Childerico, Pontifex cum auctoritate respondit, statum illum abnormem in Francorum regno bono ordini oppositum esse, periculorum plenum et perniciosum, atque ob regni et rei publicae christianae necessitates merito illam mutationem introduci. Francos solvi in his circumstantiis ab obligatione fidelitatis, (vel auctoritate suprema Zachariae, ut nos censemus, vel ex rei natura), adeoque eos licite posse Pipinum in regnum elevare abdicato Childerico. Responso accepto Franci Pipinum elegerunt. Ita igitur ad elevationem Pipini tum Zachariae auctoritas tum electio Francorum concurrit.[1])

Valor juridicus.

43. Animadvertendum vero est, in Zachariae decisione illud momentum situm fuisse, quod elevationi Pipini conferebat *suum valorem juridicum et sanctionem moralem.* Atque hac ratione Zachariae *auctoritate* dici potuit Pipinus regni solium conscendisse, quia Pontifex sententiam tulit de liceitate depositionis Childerici, Francisque libertatem sua sententia fecit Pipinum eligendi. Quia vero tum coaevi tum posteriores persentiebant, in Zachariae sententia et in Stephani unctione illud momentum positum esse, quo Carolingorum regnum esset validum ac legitimum et Childerici quoque depositio extra contestationem posita, propterea frequenter *auctoritati et jussis* Romanorum Pontificum haec attribuunt. Ita etiam S. Gregorius VII. in epistola ad Hermannum Metensem episcopum (L. IV. ep. 2): *Considerent,* scribit, *cur Zacharias Papa regem Francorum deposuerit, et omnes Francigenas a vinculo juramenti quod sibi fecerant absolverit.* — Et in altera ad eumdem epistola (L. VIII. ep. 21): *Alius item Romanus Pontifex, Zacharias videlicet, regem Francorum non tam pro suis iniquitatibus, quam eo quod tantae potestati non erat utilis, a regno deposuit, et Pipinum Caroli Magni Imperatoris patrem in ejus loco substituit, omnesque Francigenas a juramento fidelitatis quod*

[1]) Vide Natal. Alex. In Saeculum VIII. Dissert. II. Nota I.

illi fecerant absolvit. — Aequivalenter videlicet haec et implicite in Zachariae sententia contineri, hujusmodi effatis significatur. Praeterea vero merito dixeris, ea responsione Zachariae quae communiter ab auctoribus affertur, tantum *compendium* contineri eorum quae gesta sunt, quatenus brevi interrogatione et brevi responso negotium gravissimum coaevi comprehenderunt. Caeterum plura ista in re deliberata et constituta fuisse, quum viri tam insignes uti Burchardus et Fulradus, cooperante forte S. Bonifatio, Romam missi sint, dubitari non potest.

44. Modus quo Pontifex suum munus in hoc negotio exercuit, varie concipitur. Sunt qui existimant, ex ipso jure nationali Francis licuisse, ut loco regis inepti alium eligerent, et Zachariam id agnovisse eosque consilio suo direxisse.[1]) Sed suas habet haec sententia difficultates, ac nescio, an quaestionem penitus solvat. Etenim Childericus III. legitima ratione Francorum regnum acceperat; proinde Franci fidei juramento huic principi obstricti, non poterant eum regno privare illudque Pipino conferre, nisi Childericus commisisset crimen, ob quod jure suo excidisset. Ejusmodi autem crimen Childericus nusquam legitur admisisse. Forte in prima regis institutione etiam tunc apud Francos consensus procerum requirebatur, (etsi regnum haereditarium evasisset in familia Clodovaei), non potest tamen inde erui, jus regem minus aptum etiam deponendi penes proceres fuisse. Nam quum principi electo potestas a Deo conferatur, haud apparet, proceres principi subditos eam conservare auctoritatem, ut regem imperio privent, dum minus aptum inveniunt, nisi ipsis legibus tale quid constitutum sit. Sed ejusmodi lex Francorum non commemoratur.[2])

Quid egerit Pontifex.

---

[1]) Cfr. Rohrbacher-Kellner, Univ. Geschichte der Kirche B. XI. S. 286 ff.

[2]) Prae oculis habenda sunt quae in sua Encyclica *Diuturnum* d. 29. Junii a. 1881 de civili potestate Leo XIII. habet. „Catholici homines, inquit, jus imperandi a Deo repetunt, velut a naturali necessarioque principio. — Interest autem attendere hoc loco, eos, qui reipublicae praefuturi sint, posse in quibusdam casibus voluntate judicioque deligi

Qua potestate usus. 45. Alii auctores tenent, *ex jure naturae* in illis circumstantiis juramentum fidelitatis caducum factum fuisse, potuisseque ab eo Francos recedere ob bonum publicum, idque Zachariam declarasse. Fortasse, si simul consideratur bonum religionis christianae, et pericula religioni ac saluti Francorum imminentia, talis explicatio acceptari potest, dum additur, Zachariae ut supremo fidelium magistro et capiti convenisse, ut *cum auctoritate* id declararet. — Caeterum alii ut plene hunc eventum et similes explicent, recurrunt ad doctrinam *de potestate indirecta* Romani Pontificis in temporalia, quam doctrinam etiam nos habemus ut solidam et veram. De ea alibi accuratius agemus, modo sufficiet pauca ex Bellarmino citare, ut perspiciatur, qua ratione ejusmodi eventus, qui passim in Ecclesiae historia occurrunt, intelligi possint. Bellarminus. „Pontifex videlicet ut Pontifex, ita Bellarminus, etsi non habeat ullam mere temporalem potestatem, tamen habet *in ordine ad bonum spirituale summam potestatem disponendi* de temporalibus rebus omnium Christianorum. Ut se habent in homine spiritus et caro, ita se habent in Ecclesia duae illae potestates. Nam caro et spiritus sunt quasi duae respublicae, quae et separatae et conjunctae inveniri possunt. . . . Invenitur caro adjuncta spiritui in homine, ubi quia unam personam efficiunt, necessario habent subordinationem et connexionem. Caro enim subest, spiritus praeest, et licet spiritus non se misceat actionibus carnis, sed sinat eam exercere omnes suas actiones, ut in brutis exercet, tamen quando eae officiunt fini ipsius spiritus, spiritus carni imperat eamque castigat, et si opus est indicit

---

multitudinis, non adversante neque repugnante doctrina catholica. Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur jura principatus: neque mandatur imperium, sed statuitur, a quo sit gerendum. . . . Potestas rectorum civitatis, si quaedam est divinae potestatis communicatio, ob hanc ipsam causam continuo adipiscitur dignitatem humana majorem: non illam quidem impiam et perabsurdam imperatoribus ethnicis divinos honores affectantibus aliquando expetitam, sed veram et solidam eamque dono quodam acceptam beneficioque divino. . . . Una illa hominibus causa est non parendi, si quid ab iis postuletur, quod cum naturali aut divino jure aperte repugnet."

jejunia aliasque afflictiones etc. Ita prorsus politica potestas habet suos principes, leges, judicia, et similiter ecclesiastica suos episcopos, canones, judicia. Illa habet pro fine temporalem pacem, ista salutem aeternam. Inveniuntur quandoque separatae, ut olim tempore Apostolorum, quandoque conjunctae, ut nunc. Quando autem sunt conjunctae unum corpus efficiunt, ideoque debent esse connexae et inferior superiori subjecta et subordinata. Itaque spiritualis non se miscet temporalibus negotiis, sed sinit omnia procedere, sicut antequam essent conjunctae, dummodo non obsint fini spirituali, aut non sint necessaria ad eum consequendum. Si autem tale quid accidat, spiritualis potestas potest et debet coërcere temporalem omni ratione ac via, quae ad id necessaria esse videbitur. . . . Quantum ad personas non potest Papa, ut Papa, ordinarie temporales principes deponere, etiam justa de causa, eo modo quo deponit episcopos, id est tanquam ordinarius judex: tamen potest mutare regna et uni auferre atque alteri conferre, tanquam summus princeps spiritualis, si id necessarium sit ad animarum salutem.“ [1])

46. Adducit dein ipse Bellarminus factum Zachariae, „qui rogatus a primoribus Francorum, Childericum deposuit, et in ejus locum Pipinum Caroli Magni patrem, regem creari jussit. Cujus causa fuit, quia propter socordiam Childerici et religioni et regno in Gallia extrema ruina imminere videbatur“. [2]) Et alibi: „Cum Zacharias intelligeret, jam per multos annos reges Francorum solo titulo fuisse reges, et Childericum qui tunc regnabat non solum more majorum nihil curare, sed etiam omni prorsus ingenio vacare, . . . et simul videret regnum et religionem in Galliis ruere, et omnes proceres regni Pipinum regem optare, tandem ut is, ad quem spectabat providere omnium suorum saluti, judicavit, licere Francis regnum Childerici in Pipinum transferre, atque ipse eos juramento quo se Childerico obstrinxerant solvit. Quod sane justum

[1]) De Rom. Pont. L. V. c. 6. [2]) Ibid. c. 8.

fuisse, nemo sanae mentis negabit".[1]) Ita ex potestate indirecta Pontificis in temporalia hoc factum bene explicatur. Quumque existimemus, revera talem potestatem ea ratione qua a Bellarmino exponitur Romano Pontifici convenire, pronius ad eam recurrimus, ut de iis quae fecerunt Zacharias et Stephanus Romani Pontifices in causa Childerici et Pipini judicium feramus.[2])

Childerici conditio.

47. Convenit dein advertere, quod Childerico adimebatur umbram potius fuisse regiae dignitatis, quam potestatem et auctoritatem. Ipse autem erat ex linea quadam collaterali Merovingorum; directa successio enim jam saepius interrupta fuerat. Restituere ei plenam auctoritatem regiam, spectatis adjunctis et ipsius Childerici indole atque ingenio, nec apte fieri nec per Pontificem obtineri poterat; hinc unicum medium providendi bono Francorum et religionis erat revera elevatio Pipini ad regnum. Pontifex porro statum rerum considerabat uti *objective* se habebat, nec erat ipsius examinare, an forte humana ambitione Majoresdomus ex stirpe Pipini paulatim summam dignitatem assequi studuerint. Neque Pontifici adscribendum est, quod Childericus ejusque filius tonsi et in monasterium missi sint. Tribuendum id est temporum moribus, quos sane nec laudare nec commendare necesse est. Caeterum multi viri insignes ea aetate post varias vitae vicissitudines vitam monasticam amplectebantur, uti e. g. Rachis et Carolomannus, idque habebatur ut valde decorum. Mortuus est Childericus in monasterio S. Bertini ad S. Audo-

---

[1]) Ibid. L. II. c. 17.

[2]) Haud tamen hisce eventibus utemur ad hanc potestatem indirectam demonstrandam. Plura enim quoad hos eventus obscuriora manent, ac si in se tantum spectatur illa regni translatio, etiam alio modo fortasse explicari potest. Sed quemadmodum Gregorius VII. et Innocentius III. potestatem illam indirectam diserte Romanis Pontificibus adscribunt, ita censemus etiam anterioribus Pontificibus persuasum fuisse, se ejusmodi potestatem habere. Variis autem in eventibus auctoritatem suam plenam et totam in concreto adhibuerunt, ac minus congrue inquiritur et aegre determinatur, utrum tantum auctoritate magisterii (declarandi) an vero etiam auctoritate juridica (disponendi) uti voluerint.

marum paucis post annis;[1]) ejus autem filius Theodoricus oblivioni datus pariter annos vitae suae in monasterio Fontanellensi transegit.[2])

48. Modo paucis ea commemoremus, quae a Stephano II ad Pipinum in Galliam profecto peracta sunt. — Papia movens et celerrime ob metum Aistulphi suum in Franciam prosequens iter, pervenit ad Agaunense seu S. Mauritii monasterium in Burgundia situm, ibique aliquot diebus versatus est. Ad illud monasterium appulerunt a Pipino directi Fulradus presbyter, archicapellanus Palatii, et Rothardus Dux, petentes *eumdem Pontificem ad suum progredi regem. Quem in magno honore cum omnibus qui cum eo erant, ad eum deduxerunt.* (Anast. Bibl.) Prope Parisios ad regiam villam Pontigonem (Ponthion) rex Pontificem summis cum honoribus recepit festo Epiphaniae anni 754. *Mox idem beatissimus Papa,* scribit auctor *Vitae Stephani* apud Anastasium Bibl., *praedictum christianissimum regem lacrymabiliter deprecatus est, ut per pacis foedera causam B. Petri et reipublicae Romanorum disponeret. Qui de praesenti jurejurando eidem beatissimo Papae satisfecit, omnibus mandatis ejus et admonitionibus sese totis nisibus obedire, et ut illi placitum fuerit, exarchatum Ravennae, et reipublicae jura seu loca reddere modis omnibus.*[3]) *Sed quia tempus imminebat hiemale, eumdem sanctissimum Papam cum suis omnibus Parisios apud venerabile monasterium B. Dionysii ad habitandum pergere curavit* (al. *rogavit*). Stephani gesta.

---

[1]) „Secundae coronationis Pipini tempore rex Hildericus monachus hujus ecclesiae obiit.“ Chron. Imperii fragm. Labbeus „Miscellanea curiosa“, ap. Bouquet V. 187. — V. Alberdingk Thym, Karel de Groote, p. 144 n. 1.

[2]) „Et Hildericus rex, Merovingorum ex genere ortus, depositus tonsusque ac in monasterio sancti Audomari quod dicitur Sithin trusus est. Cujus filius, nomine Theodericus, in hoc monasterio anno sequenti clericus factus collocatus est.“ Gesta Abbat. Fontanel. ap. Pertz, Mon. Germ. II. 289.

[3]) Passim expressiones illae: *respublica, respublica Romanorum, reipublicae jura vel loca,* occurrunt in documentis quae spectant res et tempora de quibus agimus. Designari censemus *reipublicae* voce *totam provinciam Italiae,* quae sub Imperio orientali fuerat. Quum ab Impera-

Bellum praeparatur.

49. Rex interea cum Aistulpho egit quidem de rebus componendis; praevidens autem, ipsum nisi coactum a conatibus suis subigendi totam Italiam non esse recessurum, bellum praeparavit. Tum apud Brennacum villam publicam prope Suessiones mense Martio, tum apud Carisiacum (Quiersy) tempore Paschatis (14. Aprilis) conventus procerum habuit, atque ut expeditio bellica contra Longobardos haberetur, cum ipsis disposuit. Colligitur autem ex documentis et ex eventibus, in illis comitiis statutum fuisse, re cum Pontifice quoque maturius deliberata, ut non Graecis (iconoclastis), quorum dominatio exstincta erat, provinciae a Francis liberandae redderentur, sed ut traderentur Romano Pontifici. Haud aliter enim ex expeditione molesta in Italiam fructus solidus exspectari poterat, nec proceres adduci potuissent, ut contra Longobardos eousque ipsis amicos bellum susciperent. Ut Graecis provincias deperditas et derelictas recuperarent, profecto Franci se pugnarum discrimini ac labori non exposuissent; at pro Ecclesia, B. Petro ac summo Pontifice ad bellum se accinxerunt. Caeterum Pipino, uti quidam censent, etiam motiva quaedam politica fuisse, ut Longobardorum potestatem coërcere vellet, non est cur penitus negemus. Periculum enim forte imminebat, ne Longobardorum potentia juvarentur gentes in Italiae finibus sitae,

---

toribus iconoclastis magis magisque derelinquerentur Itali, civitates sibi quantum poterant providerunt, et secundum antiquam consuetudinem complexus earum voce *reipublicae* designatur. Roma urbs primaria erat hujus reipublicae, ejusque caput morale et protector jam habebatur Romanus Pontifex, qui etiam apud Pipinum eam repraesentabat. Cfr. Niehues, Die Schenkungen der Carolinger an die Päpste, I. Histor. Jahrbuch 1881, II. B. I. Heft. S. 82; Balan, Storia d'Italia, Vol. II. L. XIII. n. XII. sqq. — Huic porro reipublicae dicuntur passim *reddi, restitui,* civitates et jura, quae a Longobardis erepta erant Imperio seu provinciae imperiali Italiae, quia in locum Imperii ista respublica succedebat. Eo vero tendebant conatus Stephani et Pipini, idque inter eos initio convenisse videtur, ut omnes istae regiones, si vindicatae essent a tyrannide Longobardorum, subderentur Romano Pontifici, partim subjectione immediata, partim feudorum submissione mediata, ita ut dominium altum penes Pontificem esset. Sic antiquum regnum Longobardorum in Italia superiori servatum substitisset, media Italia vero in ditionem Pontificis cessisset. Cfr. Balan. l. c. n. XXVI.

Burgundi et Bavari, qui non nisi cum magna difficultate in sua a Francorum regibus dependentia tenebantur.

50. Stephanus Pontifex laboribus et aerumnis fractus in Abbatia S. Dionysii periculosa infirmitate affectus aliquanto tempore decubuit. Sed divina ope convaluit, ac demum die Dominica octava post Pentecostem (28. Julii) Pipinum regem ejusque filios Carolum et Carolomannum cum uxore Bertrada unxit, atque ita solemniter eorum regnum sancivit et firmavit, simulque Francos jussit nunquam ex alia stirpe reges sibi assumere. Ea ratione in variis Annalibus Francorum ejusmodi unctio et coronatio refertur. Ita in Codicibus ecclesiae Senonensis et S. Germani Pratensis legitur: *Regem Pipinum et duos filios ejus Carolum et Carolomannum, sed et Bertradam conjugem ipsius inclyti regis Pipini indutam cycladibus regiis gratia septiformis Spiritus Sancti, in Dei nomine* (Stephanus P.) *consignavit, atque Francorum proceres apostolica benedictione sanctificans, auctoritate B. Petri sibi a Domino Jesu Christo tradita obligavit et obtestatus est, ut nunquam de altera stirpe per succedentium temporum curricula ipsi vel quique ex eorum progenie orti regem super se praesumant aliquomodo constituere, nisi de eorum propagine, quos et divina providentia ad sanctissimam apostolicam Sedem tuendam eligere et per eum, videlicet vicarium S. Petri, imo Domini nostri Jesu Christi, in potestatem regiam dignata est sublimare et unctione sanctissima consecrare.*[1]) Unctio Pipini.

51. Ea occasione Stephanus Pipino et etiam ejus filiis dignitatem patricii Romanorum contulit. Sunt qui existimant id factum esse a Pontifice nomine Constantini Co- Patricii titulus.

[1]) Mansi XII. 557; ap. Uhrich l. c. p. 73. — Martens in opere recenti citato ostendere nititur, jam mense Februario Pipinum a Stephano Pontifice in regem unctum fuisse. Porro tantum Brennaci, non vero Carisiaci, conventum habitum esse admittit, atque in variis aliis a sententia communi discedit. (V. l. c. p. 21 sqq.) Argumenta vero ejus vim non habere censemus; hujus tamen loci non est, eadem singillatim refutare.

pronymi vel nomine reipublicae Romanae, summamque dignitatem civis Romani Pipino ea ratione esse collatam.[1]) Sed censendum est atque ex documentis colligitur, a Pontifice, qui certe ex voto Romanorum agebat, hanc dignitatem patricii *institutam* fuisse ad analogiam similis dignitatis, quae ab Imperatoribus iis conferebatur, quos summo honore afficere volebant. Patriciatus enim omnium dignitatum suprema erat, eaque insigniti ut consiliarii intimi (patres) Imperatorum habebantur. Quum his patriciis porro etiam munera summi momenti, ut praefectorum civitatis CPtanae, exarcharum, strategarum, conferri solerent, inde evenit, ut nomen patricii passim etiam adhiberetur, omisso alio muneris titulo, ad designandos viros ipso officio insignitos, utque identidem sermo sit de patricio Italiae, Siciliae, Africae, etc; atque sic factum est, ut mox, quum de talibus sermo esset, *officium protectionis et defensionis* illarum provinciarum titulo patricii implicitum haberetur.[2]) Ita igitur quum Stephanus Pipino ejusque filiis contulit titulum patricii Romanorum illique hunc acceptarunt, eo ipso rex constitutus est in peculiarem protectorem Romanorum, summi Pontificis, et ecclesiae Romanae, idque munus honorificum Pipinus suscepit.[3])

Carolomanni adventus.

52. Ab Aistulpho interea conatus quidam adhibiti esse videntur, ut Pipinum ab expeditione in Italiam facienda

---

[1]) Damberger, B. II. S. 351.

[2]) Inde vides, non omnino accurate a Gosselin dici: „Il faut donc distinguer deux sortes de *patrices:* les uns purement honoraires, jouissaient des honneurs et des prérogatives du patriciat, sans exercer aucune autorité particulière en vertu de ce titre . . . Une autre sorte de patriciat donnait à celui qui en était revêtu le gouvernement ou la défense de quelque province, au nom de l'empereur, qui en conservait la souveraineté proprement dite. Tels étaient les patrices de Sicile, d'Afrique, de Rome.“ Pouvoir du Pape etc. Prem. partie, ch. I. n. 36 note (Edit. de Louvain, tom. I. p. 237.)

[3]) Cfr. Il Patriziato Romano di Carlomagno, Civiltà cattol. a. 1864, Ser. V. vol. IX. p. 22, 293, 534. — Etiam Reumont apprime ad rem: „Der Papst verlieh dem Könige den Titel eines römischen Patricius, ein Titel, den Pipin lediglich seiner wahren Bedeutung nach im Sinne des Schutzes der Kirche auffasste, wie er selber sich denn nur Defensor oder Protector ecclesiae nannte.“ Gesch. d. Stadt Rom. II. S. 115.

averteret. Pipino videlicet Carisiaci degente, eo venit ex Italia Carolomannus ejus frater tunc monachus Cassinensis, qui rem Aistulphi gerens, nisus est Pipinum adducere, ut Longobardis bellum haud inferret. In *Vita Stephani II.* apud Anastasium Bibl. hoc factum hisce refertur: *Interea nefandissimus Aistulfus Carolomannum fratrem benignissimi Pipini regis a monasterio beati Benedicti, in quo devote per revolutum temporis spatium monachice degebat, diabolicis ei suasionibus suadens in Franciam provinciam ad objiciendum, atque adversandum causae redemptionis sanctae Dei ecclesiae reipublicae Romanorum direxit. Cumque illuc conjunxisset, nitebatur omnino et vehementius decertabat sanctae Dei Ecclesiae causam subvertere, juxta quod a praefato nec dicendo Aistulfo tyranno fuerat directus. Sed propitiante Domino minime valuit sui germani christianissimi Pipini regis Francorum in hoc firmissimum cor inclinare. Potius autem comperta nequissimi Aistulfi versutia, tota se virtute idem excellentissimus Pipinus Francorum rex professus est decertare pro causa sanctae Dei ecclesiae, sicut pridem jam fato beatissimo spoponderat Pontifici. — Tunc pari consilio isdem sanctissimus Papa cum denominato Francorum rege, juxta id quod praefatus Carolomannus Deo se devoverat monachicam degere vitam, in monasterio eum Viennae in Francia collocaverunt. Ubi et post aliquantos dies divina vocatione de hac luce migravit anno Domini 755.*[1]) — Istud Carolomanni iter ac totus eventus obscuritate quadam suffusa sunt. Eginhardus et alii Annalistae scribunt, ab Abbate suo Optato, volente Aistulpho rege, Carolomannum missum esse, et quamvis invitum iter suscepisse, *quia nec ille Abbatis sui jussa contemnere, nec Abbas illius praeceptis regis Longobardorum qui ei hoc im-*

[1]) Videtur tamen Carolomannus jam a. 754 mortuus esse. In Annal. Sangallensibus enim habetur ad a. 754: „Hoc anno Pipinus rex cum Francis in Italiam perrexit, Longobardos superavit in gladio. Hoc anno Carolomannus moritur.“ Atque etiam in Annal. Einhardi, quamvis referatur mors Carolomanni ad a. 755, dicitur mortuus esse, *priusquam rex de Italia reverteretur,* adeoque a. 754, quum Pipinus jam ex Italia reversus sit auctumno hujus anni.

peravit audebat resistere. (Eginhardus ad a. 753.) Videtur tamen Pipinus quaedam obstacula timuisse, ac propterea eum retinuisse in monasterio Franciae. — Sed jam agamus de ipsa constitutione principatus civilis Romani Pontificis.

III.

De constitutione principatus civilis Romani Pontificis.

Longobardi victi.

53. Quum Pipinus per legatos ad Aistulphum missos ab eo quod petierat non impetrasset, in eum cum exercitu movit mense Septembri anni 754, uti ex Anastasio variisque Chronistis colligitur. Cum copiis suis Alpes transgressus, in ipsis montium faucibus Longobardorum regem praelio vicit, fugatumque insequens Papiam obsedit. Tunc Pontifex regem secutus, timens christiani sanguinis novam effusionem, cum Pipino egit, ut acceptis ab Aistulpho juramento obsidibusque pro restituenda Ravenna aliisque civitatibus, pax concluderetur. In *Vita Stephani II.* c. 37 dicitur: „Ad haec christianissimus Pipinus Francorum rex ejusdem beatissimi patris et boni pastoris audiens adimplensque admonitionem, eosque Deo dilectam pacem inhiantes, atque in scripto foedera partium adfirmantes, dixit summo Pontifici: *Fiat secundum praeceptum tuum, benignissime pater;* et obsides Longobardorum isdem Francorum rex abstollens, spopondit ipse Aistulphus cum universis suis judicibus sub terribili et fortissimo sacramento, atque in eodem pacti foedere per scriptam paginam adfirmavit, se illico redditurum civitatem Ravennatium cum aliis diversis civitatibus.“ His igitur felicissime gestis Pipinus rex victor cum suis in Galliam, Stephanus autem Papa Romam rediit, ubi summo gaudio a suis exceptus, dignas Deo laudes pro tot tantisque beneficiis publice apud basilicam Sancti Petri ex more persolvit. Stephanum Romam comitatus est Hieronymus, frater Pipini regis, ut habet Annalista Fuldensis; alii Annalistae Fulradum Hieronymo adjungunt.

54. Sed Aistulphus rex Longobardorum promissis nullatenus stetit, et versus finem anni 754 Hieronymus ac Fulradus in Franciam rediere cum litteris, per quas apud Pipinum ejusque filios reges Francorum et patricios Romanorum amare questus est Stephanus, quod Aistulphus pacta haud servaret, nihilque reipublicae et ecclesiae Romanae reddidisset. In iis enim litteris ait Pontifex de Aistulpho: *Nec unius palmi terrae spatium beato Petro, sanctaeque Dei ecclesiae vel reipublicae Romanorum reddere passus est*, etsi illi, nempe Pipinus et filii, *propria voluntate per donationis paginam B. Petro sanctaeque Dei Ecclesiae et reipublicae civitates et loca restituenda confirmassent.*[1]) Variis praeterea molestiis Aistulphus Pontificem affecit; qua de re alia epistola Stephanus apud Pipinum conqueritur.[2]) Quum vero ineunte anno 756 Aistulphus ipsam urbem Romanam ingenti comparato exercitu obsidione cingeret, Pontifex vehementius per legatos et litteras Pipinum obtestatus est, ut quae promiserat expleret ecclesiamque ac civitatem Romam nova expeditione facta protegeret et defenderet.[3])

Aistulphi inconstantia.

55. Atque hoc loco ex illa epistola referre juvabit ea, quibus Longobardorum mores immanes Pontifex describit. Inde magis patebit, merito Italos hujus gentis dominationem abhorruisse, ac jure eos potuisse contra illos summo se vigore defendere, aliorumque auxilia petere; scriptores vero qui Longobardorum magnanimitatem animorumque robur evehunt, a vero aberrare. „Omnia extra urbem praedia, scribit Pontifex, longe lateque ferro et igne consumpserunt; domos omnes comburentes paene ad fundamenta destruxerunt. Ecclesias Dei incenderunt; et sacratissimas sanctorum imagines in ignem projicientes, suis gladiis consumpserunt; et munera sancta, id est corpus Domini nostri Jesu Christi, in suis contaminatis vasibus, quae folles vocant, miserunt, et, cibo carnium copioso saturati, comedebant eadem munera; velamina altarium ecclesiarum Dei vel omnia orna-

Mores Longobardorum.

[1]) Cod. Car. ep. 6, edit. Jaffé, p. 35. 36.
[2]) Cod. Car. ep. 7. l. c. p. 37.
[3]) Cod. Car. epp. 8. 9.

menta, quod nimis crudele edici est, auferentes in propriis utilitatibus usi sunt. Servos Dei monachos, qui pro officio divino in monasteriis morabantur, plagis maximis tundentes, plures laniaverunt. Et sanctimoniales feminas atque reclusas, quae ab infantia et pubertatis tempore pro Dei amore sese clausurae tradiderunt abstrahentes cum magna crudelitate polluerunt; qui etiam et in ipsa contaminatione alias interficere visi sunt. . . . Et neque domui sanctae nostrae ecclesiae, neque cuiquam in hac Romana urbe commoranti spes remansit vivendi; quia, ut dictum est, omnia ferro et igne consumpserunt, et multos homines interfecerunt. Sed et copiosam familiam beati Petri vel omnium Romanorum, tam viros quamque mulieres, jugulaverunt, et alios plures captivos duxerunt. Nam et innocentes infantulos a mamillis matrum suarum separantes, ipsasque vi polluentes, interemerunt ipsi impii Longobardi. Et tanta mala in hac Romana provincia fecerunt, quanta certe nec paganae gentes aliquando perpetratae sunt. Quia etiam, si dici potest, et ipsi lapides, nostras desolationes videntes, ululant nobiscum."[1]) Exaggerata haec quidam dixerunt, sed nullo modo id probaverunt. — In summis illis angustiis positus Pontifex, quo efficacior esset petitio, Petrum Apostolorum principem prosopopoea quadam una secum clamantem inducens, Petri ipsius nomine ad eumdem principem litteras scripsit.[2]) Scriptores quidam ejusmodi epistolam Stephano vehementius exprobrarunt, ac si fictione Pipinum decipere voluerit;[3]) alii, etsi a fictione Pontificem vindicant, tamen ejusmodi media ab ipso adhibita esse, improbant.[4]) Sed nullam ea in re fuisse fictionem nisi rhetoricam per se patet, atque universim ab auctoribus gravibus agnitum fuit. Quemadmodum vero censemus, Stephanum in iis quae fecit, ut Italos a tyrannide Longobardorum vindicaret et tum reipublicae tum Ecclesiae bono provideret,

Stephani epistola.

---

[1]) Cod. Car. ep. 9. p. 50. [2]) Cod. Car. ep. 10.

[3]) Fleury h. e. l. XLIII. §. 14; Gregorovius, Gesch. der Stadt Rom, II. 322; Janus S. 146.

[4]) V. Martens l. c. S. 252.

merito reprehendi non posse, ita etiam illam epistolam per se ut medium plane licitum ad finem obtinendum habemus. Sin autem hoc medium ut singulare ac mirum alicui displicet, non est cur multum ea de re disceptemus. Temporum et personarum indoli ejusmodi epistola satis conveniebat, atque rerum summis angustiis aliquid concedendum est. „Quid enim, ita merito ad rem Baronius, importuna et imperiosa necessitas intentatum praeterit, vel inexpertum relinquit?“ [1]) Pipinus vero, quum per Stephani legatos et litteras de tristissima illa rerum conditione certior factus esset, ira et dolore exarsit, et novo decreto bello novos populo delectus indixit. Tum mense Aprili cum exercitu in Longobardos movit, quumque Aistulphus soluta Romae obsidione Papiam festinasset, hanc urbem valida manu cinxit.

56. Sed hoc loco jam commemoranda veniunt quae eo tempore ex parte Graecorum facta sunt; clarius enim elucebit, quanto jure principatu civili dominioque temporali Romani Pontifices potiti sint. Constantinopolim pervenit nuntius de rebus peractis, quumque Constantinus Copronymus adverteret rem eo vergere, ut dominatio sua penitus in Italia extingueretur, haud quidem copiis armisque, uti conveniebat, jura sua vindicare sategit, sed legatos misit qui cum Pipino res in commodum suum componerent. Rem prae caeteris clare enarrat Anastasius Bibl. in *Vita Stephani* c. 43: *Cum ad Longobardorum clusas,* scribit, *rex Pipinus appropinquasset, conjunxerunt in hac Romana urbe imperiales missi, Gregorius scilicet Protosecreta et Joannes Silentiarius, directi ad praedictum Pipinum Francorum regem. Quos suscipiens jam fatus beatissimus Papa eisdem motionem praefati regis Francorum nuntiavit. Quod quidem illi dubium habuerunt credendi.* Stephanus videlicet iis nullatenus occultavit, a rege civitates et provincias expugnatas non Imperatori sed Romanae ecclesiae esse concessas, atque in eum finem novum bellum a Pipino sus- **Graecorum conatus.**

---

[1]) Ad a. 755. n. 17.

cipi, ut sanctae Sedi eas possessiones vindicaret. Ipsi, ut videtur, speraverant, negotiatione quadam pacifica cum Pipino et Longobardis, ac pecuniis datis, in favorem Imperii omnia adhuc posse disponi. *Et adhaerens* (adjungens) *eis missum Apostolicae Sedis, eos in Franciam ire absolvit. Qui pergentes marino itinere quantocius Massiliam pervenerunt: in quam ingredientes didicerunt, jam praedictum Francorum regem Longobardorum fines fuisse ingressum, adimpleturum ea, quae pridem beato Petro et domno Apostolico de rebus ecclesiae Romanae ab Aistulpho distractis promiserat.* — c. 44. *Haec cognoscentes ipsi imperiales missi tristes effecti nitebantur dolo detinere Massiliae missum Apostolicae Sedis, ut minime ad praedictum regem posset properare, affligentes eum valide.* — Videlicet Massiliae id confirmatum fuerat, quod audierant, Pipini scopum esse, ut in Pontificis et Ecclesiae favorem exarchatum aliasque civitates suscepto bello Longobardis eriperet. Jam admodum solliciti, student detinere legatum Sedis Apostolicae, ne influxum exercere possit in Pipinum, ipsi vero conantur a suscepto consilio regem dimovere. — *Sed interveniente beato Petro Apostolorum Principe eorum callida ad nihilum redacta est versutia. Itaque unus ex ipsis imperialibus missis, Gregorius videlicet Protosecreta, praecedens Apostolicae Sedis missum celeriter praenominatum Francorum assecutus est regem: quem jam in finibus Longobardorum non procul a Papia reperit civitate. Et nimis eum deprecans, imperialia tribuit munera atque plura spondens rogabat, ut Ravennatium urbem vel caeteras ejusdem exarchatus civitates et castra imperiali concederet ditioni. Sed nequaquam valuit firmissimum jam fati christianissimi atque benignissimi fidelis Dei et amatoris beati Petri Apostoli, scilicet antefati Pipini Francorum regis inclinare cor, ut easdem civitates et loca imperiali tribueret ditioni; asserens isdem Dei cultor mitissimus rex, nulla penitus ratione easdem civitates a potestate beati Petri et jure ecclesiae Romanae vel Pontificis Apostolicae Sedis quoquomodo alienari. Affirmans etiam sub juramento, quod per nullius hominis favorem sese certamini saepius dedisset, nisi pro amore beati*

Pipini responsum.

Petri et venia delictorum suorum; asserens et hoc, quod nulla eum thesauri copia suadere valeret, ut quod semel beato Petro obtulit, auferret. Et haec praedicto imperiali misso reddens in responsis, continuo eum ad propria remeandum per aliam viam absolvit, qui et sine effectu Romam conjunxit.[1])

Expenditur responsum.

57. Ex hisce vides, ab Imperatore Constantino negotiatione diplomatica actum esse, ut Italiae provinciam conservaret; sed merito Pipinus recusavit ipsi reddere eas quas Longobardis eriperet civitates. Imperatores, uti vidimus, jam Italiam contra Longobardos non tuebantur, hique in suam potestatem exarchatum aliasque provincias redegerant. Certe exosam hujus gentis tyrannidem Pontifex atque Itali non tenebantur subire, ac jure in auxilium Gallorum regem vocaverant. Porro si provinciae illae Imperatori graeco redditae essent, brevi eadem rerum conditio rediisset, ac Longobardorum infestatio perdurasset. Imo vidimus vel ipsos Imperatores iconoclastas hostili animo in Pontifices et Italos passim egisse. Jure belli igitur Pipinus poterat vel sub supremo suo dominio illas provincias ut easdem protegeret retinere, vel eas tradere Romano Pontifici, ut sub ejus dominio Itali sui juris essent. Jam vero Francis motivum, cur bellum susciperent, erat Pontificis et Ecclesiae defensio; atque ea ratione apprime ordo rerum in Italia videbatur posse constitui ac servari, ut concederentur sanctae Sedi provinciae vindicatae a Longobardis, protectionem vero perpetuam Francorum reges susciperent. Sapienti consilio Pipinus ac Stephanus jam antea hac ratione omnia disposuerant, consiliumque conceptum feliciter ad finem Pipinus perduxit.

Exitus belli.

58. In *Vita Stephani* apud Anastasium exitus belli suscepti, et donatio sanctae Sedi facta hisce recensetur: „Dum vero antefatus benignissimus Pipinus Francorum rex Papiam obsidens constringeret civitatem, tunc Aistulphus atrocissimus rex Longobardorum, ut veniam illi tribueret et ab obsidione cessaret, quas prius contempserat conscriptas in

---

[1]) Vita Stephani II. c. 43. 44. 45.

foedere reddere civitates, se modis omnibus professus est redditurum. Et denuo confirmato anteriore pacto . . . restituit ipsas civitates praelatas addens et castrum quod cognominatur Comiaclum. De quibus omnibus acceptis civitatibus donationem in scriptis a B. Petro atque a sancta Romana ecclesia vel omnibus in perpetuum Pontificibus Apostolicae Sedi misit possidendam, quae et usque hactenus in archivio sanctae nostrae ecclesiae recondita tenetur. Ad recipiendas vero ipsas civitates misit ipse christianissimus Francorum rex suum consiliarium, id est Fulradum venerabilem abbatem et presbyterum. Et continuo ejus eximietas feliciter cum suis exercitibus Franciam repedavit. Praenominatus autem Fulradus venerabilis abbas et presbyter Ravennatium partes cum missis jam fati Aistulphi regis conjungens, et per singulas ingrediens civitates, tam Pentapoleos quam et Aemiliae, easque recipiens et obsides per unamquamque auferens, atque primates secum una cum clavibus portarum civitatum deferens, Romam conjunxit. Et ipsas claves tam Ravennatium urbis, quamque diversarum civitatum ipsius Ravennatium exarchatus, una cum suprascripta donatione de eis a suo rege emissa in confessione B. Petri ponens, eidem Apostolo et ejus Vicario sanctissimo Papae, atque omnibus ejus successoribus Pontificibus perenniter possidendas atque disponendas tradidit, id est Ravennam, Ariminium, Pisaurum, Concam, Fanum, Cesenas, Senogallias, Aesium, Forum Pompilii, Forum Livii, cum castro Sussubio, Montem Feretri, Acerrem, Agiomontem, Montem Lucati, Serram, Castellum sancti Marini, Bobium, Urbinum, Callium, Lucilios, Eugubium, et Comiaclum. Necnon et civitatem Narniensem quae a duce Spoletino per evoluta annorum spatia parti Romanorum fuerat ablata."

Civitatum traditio.

59. In hac civitatum enumeratione aliquot civitates omissae sunt, quas constat ex documentis illius aetatis, praesertim ex litteris Stephani III., etiam juris sanctae Sedis fuisse, e. g. Faventia, Imola, Bononia, Ferrara. Eas non statim tradidit Aistulphus, ac postea Pontifices reclamarunt; unde dixeris auctorem recensuisse civitates traditas ex documento coaevo restitutioni primae per Aistulphum factae. Adverten-

dum est, uti jam innuimus, in documentis illius temporis dici civitates *reddi* ac *restitui* B. Petro, Pontifici, reipublicae Romanae, ecclesiae Romanae. De significatione ejusmodi vocum eruditi passim disputant. *Restitutionis* vocabulum censemus imprimis adhiberi, quatenus Longobardi quod occupaverant cogebantur *dimittere.* Tradebantur civitates Romano Pontifici; restitutionis vocabulum autem eo facilius adhibebatur, quod hac ratione Itali a dominatione violenta nationis peregrinae et exosae liberarentur suique juris fierent. Imo, ut diximus, jam ex aliquo tempore cum in Italia imperialis potestas concideret, ditiones variae provinciae Italae instar reipublicae unius, sub Romani Pontificis summa protectione, se considerabant, ac magis magisque formaverant. Pipini ac Stephani conventione et pacto principatus summus Romani Pontificis jam magis determinatus et firmatus erat. Unde reddendi et restituendi vox eo facilius occurrebat. Significatione autem synonyma vocabula *reipublicae, reipublicae Romanae, Pontificis, ecclesiae* adhibentur. Haud vero alluditur ad antiquam aliquam possessionem Romani Pontificis, vel ad *donationem suppositam Constantini,* quam aliquanto post tantummodo confectam censemus. Explicatio.

60. In illo documento donationis, quantum ex Anastasii relatione concludi potest, haud commemoratur ipse Ducatus Romanus. Is de facto jam auctoritati Pontificis ex aliquo tempore subjectus fuerat, nec in manus Longobardorum inciderat. Imperatoris autem dominatio nomine et umbra quadam adhuc existens per se conciderat, quum Graeci contra Longobardos nullum praestarent auxilium Romanosque sibi relinquerent. Inde quum ab obsidione et expugnatione Longobardorum nonnisi sua resistentia, ac dein Pipini armis liberarentur, necessitate quadam penitus cessavit suprematia Imperatoris, quae cum novo rerum statu per donationem Pipini constituto, consistere haud poterat. Implicite sane, vel etiam forte explicite, Pipinus Romanam urbem, ad quam liberandam bellum susceperat, pariter Pontifici possidendam vindicavit. Hanc ejus fuisse intentionem eoque modo omnia constituta fuisse, patet ex epistola Ro- Ducatus Romanus.

manorum, quum defuncto Stephano (a. 757) et electo Paulo I. ejus fratre in Pontificem Pipinus eos monuisset, ut fideli submissione Papae gubernio essent subjecti. Scribit videlicet Senatus populusque Romanus: *At vero in ipsis vestris mellifluis apicibus nos salutari providentia vestra et ammonere praecellentia vestra studuit, firmos nos ac fideles debere permanere erga beatum Petrum, principem Apostolorum et sanctam Dei ecclesiam et circa beatissimum et coangelicum spiritualem patrem vestrum a Deo decretum domnum nostrum Paulum summum Pontificem et universalem Papam. . . . Nos quidem, praecellentissime regum, firmi ac fideles servi sanctae Dei ecclesiae et praelati ter beatissimi et coangelici spiritualis patris vestri, domni nostri, Pauli summi Pontificis et universalis papae consistimus. Quia ipse noster est pater et optimus pastor; et pro salute nostra decertare quotidie non cessat, sicut et ejus germanus sanctae recordationis beatissimus domnus Stephanus papa, fovens nos et salubriter gubernans, sicut revera rationales sibi a Deo commissas oves, dum nimirum et mitissimus et vere in omnibus misericors existit. . . . Sed obnixe deprecamur, . . . ut jubeas benignissime regum nosterque post Deum defensor, ita solite decertare ac disponere, ut perfecta sanctae Dei ecclesiae exaltatio et fidei nostrae orthodoxae omniumque nostrum procuretur*[1]) *defensio; petentes et hoc, . . . ut dilatationem hujus provinciae a vobis de manu gentium ereptae perficere jubeatis, . . . quatenus in magna securitatis quiete degere valeamus, et ex hoc aeternum vobis in coelo exoratam retributionis mercedem recipiatis.*[2])

Indoles principatus.

61. Generatim ex illo tempore *principatus civilis* Romani Pontificis plene constitutus apparet, ita ut suprema auctoritate Romam reliquasque provincias et civitates gubernet. Habebat Romanus Pontifex in sua ditione eam fere auctoritatem et ea jura, quae antea exarcha Ravennatensis nomine Imperatoris habuerat; sed Pontifex proprio no-

---

[1]) Apud Jaffé habetur *profligetur*, sed lectio genuina videtur esse *procuretur*.

[2]) Cod. Car. ed. Jaffé, ep. 13.

mine iis fungebatur. Multum tamen Pontifex deferebat familiis nobilibus Romanorum, et quum ex circumstantiis variis ejus auctoritas sese evolvisset, minusque determinata eadem esset certis statutis, factiones diversae passim turbas vehementes subsequente tempore excitare potuerunt. Dixeris, Imperatori adhuc remansisse quamdam honoris ac nominis praerogativam. Documentis enim inscribebatur annus regni Imperatoris CPtani, territoria Pontificis respublica quidem Romanorum dicebantur, titulum autem Imperatoris Romani, Augusti Constantinopoli residentes adhuc assumebant.[1])

62. Jam commemoremus varios eventus, qui ad principatum civilem Pontificis firmandum et augendum pertinent. Stephanus II. ingentibus pro Ecclesia laboribus perfunctus, die 24. Aprilis anni 757 e vita migravit. In ejus locum die 29. Maji consecratus fuit S. Paulus I. illius frater, qui sedit usque ad annum 767. Is confestim datis ad Pipinum regem Francorum litteris electionem suam ei significavit, spoponditque, se cum populo suo permansurum in ea concordia, quam decessor cum Pipino inierat. — In regno Longobardorum post obitum Aistulphi (a. 756) Rachis studuit quidem thronum iterum occupare, sed opera praesertim Romani Pontificis suffultus, sceptrum obtinuit Desiderius dux. Is quamvis Pontifici beneficio devinctus esset, tamen civitates varias secundum pactum ab Aistulpho initum Pontifici reddendas non restituit. Imo mox etiam armata manu provinciam Pentapoleos vastavit, et Constantinum Imperatorem Graecum ad mittendum in Italiam exercitum et inferendum Ravennatibus bellum, promissis ei suppetiis sollicitavit. Tunc Pontifex litteras et legatos ad Pipinum regem direxit, eum rogans, ut Romanae ecclesiae et Urbi auxilium ferret.[2]) Pipinus ad regem Longobardorum legavit fratrem suum Remigium archiepiscopum Rothomagensem et Autharium ducem, quibus Desiderius respondit, se Paulo Pontifici omnia beati Petri patrimonia, jura etiam, loca, fines, et territoria diversarum civitatum reipublicae Romanorum plenis-

Paulus I.

[1]) Cfr. Reumont, Gesch. der Stadt Rom, B. II. S. 145 ff.
[2]) Cod. Car. ep. 17 sqq.

sime restituturum; reipsa partem restituit, reliquam se paulo post redditurum pollicitus.

Constantinus pseudopapa.

63. Anno 767 die 28. Junii ad meliorem vitam evocatus est S. Paulus Papa. Eo adhuc animam agente Toto dux Nepesinus armata manu urbem ingressus, populum ad eligendum fratrem suum Constantinum adhuc laicum compulit, et Georgium episcopum Praenestinum adegit ad eum ordinandum. Constantinus, ut usurpatam sedem conservaret, Pipini regis Francorum gratiam sibi conciliare tentavit, datis ad eum litteris, quibus se quamvis invitum ad summum pontificatum evectum fuisse mentiebatur.[1]) Armis fratris sui protectus summum sacerdotium usurpavit tredecim mensibus, post quos, Longobardis a Christophoro primicerio ejusque filio Sergio ad liberandam ecclesiam in urbem evocatis, Toto dux devictus et Constantinus dejectus est. Junxerat Desiderius copiis quas Christophoro Sergioque commiserat Waldipertum presbyterum, isque tunc Longobardorum utilitati deserviens, studuit in cathedram S. Petri evehere Philippum monachum ex monasterio S. Viti evocatum. Sed restiterunt Romani conatibus factionis Longobardicae. Philippus recessit in monasterium suum, et communi cleri et populi Romani consensu in Sedem Apostolicam legitime evectus est die 1. Augusti anni 768 *Stephanus III.* Siculus. Non mediocris perturbatio eo tempore Romae orta est ob motus et discordias factionum, quarum altera Longobardis altera Francis addicta erat, atque a multitudine etiam crudelia facinora in Constantinum antipapam ejectum, in Waldipertum aliosque peracta sunt. Stephanus mediis in angustiis positus ista cohibere non potuit; ulterius vero haec referre longum esset.

Synodus Romana.

64. Paucis tantum juvabit tangere ea, quae acciderunt quum coram synodo episcoporum Italorum et Francorum de causa Constantini pseudopapae ageretur. Petente Stephano III. Romam venerant duodecim praesules Galli, inter quos S. Lullus episcopus Moguntinus et Ado episco-

[1]) Cod. Car. epp. 44. 45.

pus Lugdunensis; cum hisce atque cum multis Italiae præsulibus Pontifex mense Aprili a. 769 synodum celebravit. Constantinus Sedis apostolicae invasor prima sessione magna cum humilitate, quod ipse laicus subito in sedem Apostolicam ascenderit, excusaverat et veniam ac misericordiam supplex petierat. Sed alia in sessione cum arrogantia *nihil novi se fecisse* contendit, allatisque quibusdam exemplis factum vindicare ausus est. „Dum vero, dicitur in *Vita Stephani III.*, talia isdem Constantinus persequeretur, illico irati zelo ecclesiasticae traditionis universi sacerdotes alapis ejus cervicem caedere facientes, eum extra eamdem ecclesiam Lateranensem ejecerunt.“ [1]) Vehementius auctores quidam synodi praesules ob barbariem crudelem sugillant, inter quos Martens, citans etiam Muratorium, ex contextu opinatur insinuari, ipsos episcopos manus intulisse Constantino.[2]) Rejicit autem interpretationem Em. Hergenröther K. G. I. 497), per alios, videlicet per ministros synodi, alapis pseudopapam affectum fuisse. Sed qui linguam latinam intelligunt convenient, hunc apprime esse sensum nativum textus et obvium, „alapis cervicem ejus caedere *facientes*“, et arbitrariam omnino esse aliam expositionem. Eo videlicet res reducitur, quod patres synodi, videntes Constantini arrogantem proterviam, magna indignatione commoti mandaverint, ut cum ignominia ex ecclesia ejiceretur. Alapas non faciei, sed cervici (retro) impactas fuisse, etiam Martens admittit. Non erat, cur ad Muratorii sententiam provocaret, nam is non accuratius rem examinat, sed tantum breviter eam tangit, ac minus accurate etiam, *faciem* alapis (guanciate) caesam fuisse significat.[3]) — Si cui displicet, rudius Constantinum pseudopapam ob suam proterviam tractatum fuisse, haud laudabimus quidem temporum ejusmodi mo-

---

[1]) C. XIX.

[2]) Die römische Frage etc. p. 121.

[3]) Scribit Muratori paucis: „I Preti gli diedero molte guanciate, e il cacciarono fuori di quella sacra assembloa.“ Annali a. 769. Possunt haec verba Muratorii etiam ita intelligi, ut non per se sed per ministros ista fecerint praesules, quemadmodum ex textu latino revera colligitur.

rem; sed neque pro lubitu facta exaggeranda esse censemus.

Desiderius Longobardorum rex.

65. Desiderius interim rex Longobardorum, vir animi inconstans, aegre ferens fines dominationi Longobardorum positos, civitates Romanae ecclesiae quas adhuc possidebat haud restituit, atque etiam in civitatem Romanam influxum suum firmare studuit, simulque reges Francorum sibi devincire. Aliquanto tempore eo pervenit, ut ipsius Pontificis in agendis libertatem satis constringeret et cohiberet; sed anno 770 Stephanus III. litteras direxit ad Carolum et Carolomannum, qui anno 768 Pipino in regno successerant, et ad Bertradam eorum matrem. Interpellavit eos Pontifex, ut Longobardos ad restituenda territoria nondum tradita compellerent, ac vehementer eos monuit, ne alteruter eorum Desideratam filiam Desiderii in uxorem ducerent, neve sororem suam Gisilam in matrimonium traderent Athalgiso Desiderii filio.[1]) Sed amicitia, quae inter Desiderium et reges Francorum existebat, obstabat, quominus hi Pontificis precibus facerent satis. Contra, Carolus non obstantibus monitis Pontificis anno 770 conjugem suam dimisit et filiam Desiderii in uxorem accepit. Sed anno sequente hanc abegit et ad patrem Desiderium fecit reduci. — Obiit Stephanus III. die 1. Februarii anni 772.

Hadrianus I.

66. Ad summum pontificatum tunc evectus est *Hadrianus I.* Romanus, Cardinalis diaconus, pietate et eruditione insignis, qui Ecclesiam gubernavit usque ad annum 795. Sub hoc Pontifice regnum Longobardorum in Italia exstinctum est, et donatio a Pipino Romanae ecclesiae facta a Carolo M. confirmata. — Quum videlicet Desiderius rex non tantum haud restitueret territoria Romanae ecclesiae, quae injuste detinebat, sed etiam Ravennatensem exarchatum invasisset ipsisque Romanis timorem injiceret, Hadrianus postquam rem cum eo componere frustra tentavit, imploravit pro urbis et populi sui defensione auxilium Caroli M. regis Francorum et patricii Romanorum. Amicitia inter Ca-

---

[1]) Cod. Car. edit. Jaffé, ep. 46. 47.

rolum et Desiderium, repudiata Desiderata, dissoluta jam erat. Misit tamen Carolus primo legatos ad Desiderium, sed cum hac via nihil ab eo impetrasset, auctumno anni 773 Alpes cum exercitu superavit; et Longobardorum copiis ubique profligatis, Ticinum, quo Desiderius confugerat, obsidione cinxit. Tunc Spoletani, Reatini, Firmani, Auximani, Anconitani et Fulginatenses a Desiderii metu liberi Romam confugerunt, Hadrianum papam deprecantes, ut eos in servitium B. Petri et sanctae Romanae ecclesiae susciperet, praestitoque juramento promiserunt, se in fide Hadriani ejusque successorum fideliter permansuros; quos omnes Pontifex magna cum laetitia suscepit.[1])

67. Interim Carolus M. Romam progressus est, ut ibidem festum Paschatis anni 774 celebraret. Ab Hadriano Papa exceptus non solum donationem a Pipino Romanae ecclesiae factam confirmavit, sed novo diplomate a se et ab episcopis, ducibus et comitibus, qui erant in suo comitatu, subscripto, Romanae ecclesiae donavit totum exarchatum Ravennatensem, insulam Corsicam, provincias Venetiarum et Istriae, ducatus Spoletanum et Beneventanum cum Parma et Mantua. Qua de re Vita Hadriani: „At vero quarta feria (Paschatis) egressus praenominatus Pontifex cum suis Judicibus tam cleri quamque militiae in ecclesia beati Petri Apostoli, pariterque cum eodem rege se ad loquendum conjungens, constanter eum deprecatus est, atque admonuit et paterno affectu adhortari studuit, ut promissionem illam quam ejus sanctae memoriae genitor Pipinus rex et praecellentissimus Carolus cum suo germano Carolomanno, atque omnibus Judicibus Francis fecerunt beato Petro et ejus Vicario sanctae memoriae domno Stephano juniori Papae, quando in Franciam perrexit, pro concedendis diversis civitatibus ac territoriis istius Italiae provinciae et contradendis beato Petro ejusque omnibus Vicariis in perpetuum possidendis, adimpleret in omnibus. Quumque ipsam promissionem quae in Francia in loco qui voca-

Caroli M. donatio.

[1]) Cfr. Anastas. Bibl. Vita Hadriani cc. 32. 33.

tur Carisiacus facta est sibi relegi fecisset, complacuerunt illi et ejus Judicibus omnia quae ibidem erant adnexa, et propria voluntate, bono ac libenti animo aliam donationis promissionem ad instar anterioris ipse antedictus praecellentissimus et revera christianissimus Carolus Francorum rex adscribi jussit per Etherium, religiosum ac prudentissimum Capellanum et Notarium suum, ubi concessit easdem civitates et territoria beato Petro, easque praefato Pontifici contradi spopondit per designationem confinium: sicut in eadem donatione continere monstratur, id est, a Lunis cum insula Corsica, deinde in Suriano, deinde in monte Bardone, id est in Verceto, deinde in Parma, deinde in Rhegio et exinde in Mantua, atque monte Silicis, simulque et universum Exarchatum Ravennatium sicut antiquitus erat, atque provincias Venetiarum et Istriam, necnon et cunctum ducatum Spoletanum et Beneventanum. — Facta eadem donatione propria manu ipse christianissimus Francorum rex eam corroborans, universos episcopos, abbates, duces et grafiones in ea adscribi fecit. Quam prius super altare beati Petri, et postmodum intus in ejus sancta confessione ponentes,[1]) tam ipse Francorum rex, quamque ejus judices beato Petro et ejus vicario sanctissimo Hadriano papae, sub terribili sacramento sese omnia conservaturos quae in eadem donatione continentur promittentes, tradiderunt. Apparem vero ipsius donationis per eumdem Etherium adscribi faciens ipse christianissimus rex, intus super corpus beati Petri, subtus evangelia quae ibidem continentur et osculantur, pro firmissima cautela et aeterna nominis sui ac regni Francorum memoria, propriis suis manibus posuit; aliaque ejusdem donationis exempla per scriniarium hujus nostrae sanctae Romanae ecclesiae adscripta ejus excellentia secum deportavit.“ [2]) De hujus donationis extensione et authentia inferius agemus.

---

[1]) „Syngraphae continentes pias donationes imponi altaribus solebant, ut inde robur majoris validitatis acciperent. Sic pueris Deo oblatis manus altarium mappis obvolvebantur.“ Vignoli, nota ad hunc locum Libri Pontificalis.

[2]) Cc. 41. 42. 43.

Regnum Longobardorum destruitur.

68. Ad Longobardos quod attinet, Carolus M. obsidionem Papiae prosecutus urbem et Desiderium regem mense Junio anni 774 subegit, omnemque ditionem Longobardorum sceptro suo adjunxit. Desiderium secum in Galliam duxit, ibique in monasterio custodiri jussit. Leodii eum pietatis exercitiis intentum vixisse et mortuum esse, ab auctoribus passim traditur. Identidem quidem in provinciis seu ducatibus quae ad Longobardorum regnum pertinuerant seditiones contra Caroli dominationem exortae sunt, sed manu forti ipse easdem repressit. Anno autem 781 filium suum Pipinum constituit regem Italiae seu Longobardiae; ipsum et Ludovicum, alterum filium a Carolo creatum regem Aquitaniae, Hadrianus Papa Romae sacro oleo unxit. Pariter in provinciis Pontifici subjectis passim motus vehementiores excitati sunt, sed plerumque feliciter sedati, ita ut ex illa aetate dominium temporale Pontificis, etsi varia extensione, substiterit.

Patriciatus Caroli M.

69. Auctores aliqui contenderunt, Pipinum et Carolum M. tanquam patricios Romanorum supremo principatu in ditionem pontificiam potitos fuisse; sed, uti jam diximus, nullatenus ea fuit patriciatus natura; atque cum factis historicis ista sententia pugnat. Romani enim Pontifices omnino ut principes independentes ac supremi agebant, ipsi cum Longobardis, Graecis et Francis negotia publica pertractabant, ipsi in ditione sua judices et magistratus instituebant ac deponebant, summaque potestate legislativa, judiciaria et executiva fungebantur. Conveniebat quidem etiam patriciis quaedam jurisdictionis potestas, sed extraordinaria ea erat atque a Pontifice dependens, quatenus passim ipsum protectionis et defensionis officium tale jurisdictionis exercitium requirebat, maxime quando factiones Romanorum contra Pontifices motus et perturbationes excitabant. Romani primario ad fidelitatem erga Romanum Pontificem obligabantur, secundaria quadam ratione erga patricium, quatenus hic principatum civilem Pontificis defendebat ac protegebat. Plerumque patricii eorumque delegati nonnisi petente Pontifice in negotiis publicis interveniebant; ipsi providebant, ut donationis pacta executioni man-

darentur, armis jura Pontificis protegebant, etiam contra factiones varias Romae existentes hunc tuebantur, et interdum pro reis apud Pontifices intercedebant. Et quamvis limites honoris, muneris et potestatis patriciorum haud ita accurate determinati essent, et patricii vel imperatores passim eos excederent, citra dubium tamen positum est, principatum civilem in ditionem pontificiam non iis, sed solis Pontificibus convenisse.[1])

Extensio donationis.

70. Superest ut de *extensione donationis,* quae a Pipino et Carolo M. Romanis Pontificibus facta est, aliquanto accuratius agamus, simulque examinemus accusationes quasdam in Pontifices illius temporis latas. Illud imprimis inter omnes constat, a Pipino et Carolo post devictos Longobardos Romano Pontifici exarchatum Ravennatensem cum Pentapoli vindicatum fuisse, cui accedebat Roma ejusque ditio seu ducatus Romanus. Sed vidimus, in vita Hadriani (c. 42) ita describi donationem a Carolo a. 774 Romae firmatam, ut major esset territorii extensio. In eadem enim etiam insula Corsica, provincia Venetiarum et Istria, necnon cunctus ducatus Spoletanus et Beneventanus comprehenduntur. Simul autem enarratur, Carolum sibi relegi fecisse promissionem quae facta fuerit a Pipino Carisiaci (a. 754), et ad instar illius promissionis novam donationem *qua concessit* (Carolus) *easdem civitates et territoria beato Petro,* confectam fuisse.

Fragmentum Fantutianum.

71. Promissionem illam Carisiaci factam spectat documentum quod *Fragmentum Fantutianum* solet appellari; eodem videlicet relatio eorum quae Carisiaci statuta sint, continetur.[2]) Inscribitur hoc documentum: „Pactum sive

---

[1]) Reumont, Gesch. der Stadt Rom, II. p. 147 sqq.

[2]) Hoc documentum desumptum est ex archiviis reipublicae Venetorum. A gubernio Venetorum videlicet a. 1500 collectio confecta est documentorum numero 270, quae majoris momenti erant, inscripto titulo: „Series litterarum, privilegiorum et pactorum Pontificum, Imperatorum et aliorum Principum ad Venetorum ducatum et ecclesias spectantium, ab anno 700 circiter usque ad 1400.“ Haec collectio aliquando in possessione erat viri patricii Venetorum Bernardi Trevisani, unde et *Codex Trevisanus* appellata est; ad manus aliorum dein per-

promissio facta per Pipinum patricium Stephano secundo pontifici. Pipinus Gregorio pontifici."[1]) Describitur dein primum, qua ratione ad illam conventionem seu promissionem faciendam Pipinus motus sit, atque consensus Imperatoris, ut Pontifex ad Francos se verteret, commemoratur. „Dum post multas, dicitur, iniquissimas calamitates et imminentes tribulationes, quae ab impia Longobardorum gente sanctae catholicae et apostolicae Romanae ecclesiae ejusque ditione subsistentibus populis quotidie prolixius inferebantur, summus et beatissimus ejusdem almae sedis pontifex, Stephanus nomine, imperatorem Constantinopolitanum nomine Leonem[2]) per suos legatos accessit, absensus *(obsecrans?)* ab eo, qui et commutationis admittens adminicula tertio appetisset, et ne ab illo sicut et decessores sui almi pontifices capsatas angustias fieri voluisset,[3]) petit, ut se reso[ciari] amicitiae licentiam haberet, vel quidquid vellet circa hoc regnum per patronatum defensionemque nominis nostri eligamini (?) sibi suisque eligere salute valeret. Cujus petitionis, intercedente eodem clavigero regni coelorum, idem imperator adsensum praebens litteris suis, non solum Romanis, sed et Nobis innotuit, quod eidem pontifici · concessae[*am*] haberet licentiam amicis, et tutorem sanctae suae ecclesiae senatuique Romano atque cuncto exarchatui Italico illi subjacenti patrono foe-

---

venit, atque modo ipse codex originalis deperditus est. Sed duo supersunt exempla ex eo descripta (apographa), manca quidem eadem et mendis vitiosa. Ex uno apographo documentum de quo agimus primum publicavit *Fantuzzi* a. 1804, in suis *Monumenti Ravennati*, t. VI. p. 204 sqq., indeque *fragmenti Fantutiani* nomen. Deinde ex apographo Venetiis ad S. Marcum conservato illud edidit *Troya* in *Codice Longobardico* t. IV. p. 503 sqq. V. Rohrbacher-Kellner B. XI. p. 359. nota 4. — Etiam Martens in opere jam citato p. 269 totum fragmentum Fantutianum edidit.

[1]) Lapsu quodam vel errore, qui descripsit loco Stephani Gregorium posuit.

[2]) Intelligendus est Leo IV. Constantini Copronymi filius, qui inde ab a. 754 cum patre imperium tenebat.

[3]) Forte: ne capsatus, i. e. coarctatus angustiis fieri sineretur ab Imperatore.

deris roborationis firmare, quantum se plurimis tribulationibus auctum hinc inde circa vicinitatem suam perferebat.[1]) Igitur per lègatum ejusdem imperatoris nomine Marino utraeque Nobis epistolae oblatae sunt: insuper etiam Apostolici epistola in qua continebat ac insinuat praecepta Dei omnipotentis ejusque coelestis janitoris magni apostoli Petri, inter illi pacificum nos adusque properandi, qua parcisemus."[2]) Exponitur porro, cum Aistulpho Longobardorum rege frustra de pace tractatum esse, Pontificem vero regi supplicasse, ut jam armis ecclesiae Romanae subveniret. Hinc procerum conventum post octavas Paschae convocatum fuisse. Dein sequitur ipsa promissio. „Cumque jussum nostrum fuisset impletum et omnes eadem die coram Nobis adstarent, statuimus cum consensu et clamore omnium, ut III. Kal. Majarum in Christi nomine hostilitatem Longombardiam addissemus; sub hoc, quod pro pactionis foedere, per quod pollicimus et spondemus, tibi beatissimo Petro, clavigero regni coelestis et principi apostolorum, et pro te huic almo Vicario tuo Stephano, egregioque Papae summoque Pontifici, ejusque successoribus usque in finem saeculi, per consensum et voluntatem omnium Imperator, (forte *episcoporum)* abbatum, ducum, comitum Francorum, quod si Dominus Deus noster pro suis meritis sacrisque precibus victores nos in gente et regno Longobardorum esse constituerit, omnes civitates atque ducata seu castra, sicque insimul cum exarchatu Ravennatum, necnon et omnia, quae pridem tot per imperatores (forte *imperatorum)* largitiones subsistebant ditioni, quod specialiter inferius per adnotatos fines fuerit declaratum, omnia quae infra ipsos fines fuerint ullo modo constituta vel reperta, quae iniquissima Longobardorum generatione devastata, invasa, subtracta ullatenus alienata sunt, Te

---

[1]) Textum Martens ita corrigit: „quod eidem Pontifici concessam haberet licentiam amicitiam nobiscum contrahere, et sanctae suae ecclesiae senatuique Romano atque cuncto exarchatui Italico illi subjacenti patronatum foederis roboratione firmare, quando tribulationes hinc inde circa vicinitatem suam perferret."

[2]) Martens corrigit ita: „inter illos nos pacifice operandi, in quantum potuissemus."

(Tibi) Tuisque vicariis sub omni integritate aeternaliter concedimus, nullam nobis nostrisque successoribus infra ipsas terminationes potestatem reservatam, nisi solummodo, ut orationibus et animae requiem profiteamur et a Vobis populoque Vestro Patricii Romanorum vocemur. — Incipientes ab insula Corsica eandem insulam integriter, deinde a civitate Pistoria, inde in Lunis, deinde in Luca, deinde per monasterium S. Viviani in monte Pastoris, inde in Parma, deinde in Regio, inde in Mantua, deinde in Verona, inde in Vicentia, deinde in monte Silicis, deinde per Bituneas *(paludes Padi?)* Ducatum Venetiarum et Istriae integriter, cum omnibus civitatibus, castris, oppidis, villis, parrochiis, ecclesiis eis subsistentibus, deinde Adrianensem civitatem, in Cumaclum, deinde in Ravenna cum ipso exarchatu sine deminutione, Emiliam, Tuscias ambas, Longobardorum et Romanorum, Pentapolim, Monteferetrum, Urbinum, Callis, Lucioli, Eugubium, Esium, Auximum, deinde in ducatu Spoletino integriter, ducatum Perusinum integriter, Bulimartium, . . . (habetur hic lacuna, *Bleramque* positam fuisse censent eruditi), Narni, Utricolum, Marturanum, Castrum Vetus, Collinovo, Selli, Populonia, Centumcella, Portus et Hostia, deinde Campagnia integriter, Anagnia, Signis, Frisilionis, Piperni, Verulum, Patrica et Castrum Nebitar, Terracina, Fundi, Spelunca, Gaëta. — Et si idem Dominus Deus noster nobis Beneventum et Neapolim subdere dignatus fuerit, integriter tibi, beatissime apostolorum Petre, omnia praelata loca concedimus, i. e. Emiliam, Pentapolim, Tuscias ambas, Ducatum Perusinum, ducatum Spoletanum cum omnibus civitatibus, castris, atque monasteriis, episcopatibus sub hujusmodi jurejurando, sic et sic, et caetera." Subsequentes porro scriptores, uti Leo Ostiensis saeculo XI. in Chronico Cassinatensi, Deusdedit Cardinalis in Collectione canonum eodem saeculo, et Cencius Camerarius in Codice censuum saeculi XIII., eadem ratione donationem describunt, anterioribusque monumentis ipsi manifeste usi sunt.

72. Sed vehementior nostris diebus orta est de *Fragmento Fantutiano,* ac de relatione in *Vita Hadriani* contenta, controversia; horum documentorum genuitatem vide- **Controversia exorta.**

licet negantes, sunt qui *donationem* illam confictam esse statuunt. Non aliam donationem Romanis Pontificibus factam esse existimant, nisi illam quae ex pace a. 754 vel 756 inter Stephanum ac Pipinum et Aistulphum Longobardorum regem inita colligitur, qua videlicet Exarchatus Ravennae cum variis civitatibus concessus est. Caeterum tantummodo generale quoddam caritatis et amicitiae foedus inter Romanos Pontifices et Pipinum ac Carolum exstitisse; illos vero eodem foedere innisos, aç studio dilatandi dominii sui ductos, passim etiam ultra limites huic vinculo institisse, ut varia territoria sibi acquirerent. *Donationem* autem vulgatam spuriam esse.[1]) — Qua quidem in re advertendum est, ea praesertim esse consideranda, quae in *Vita Hadriani* continentur. Conveniunt enim haec cum iis, quae in *Fragmento Fantutiano* habentur, adeoque etiamsi de hujus *Fragmenti* valore certa sententia haberi non posset, tamen, nisi probetur, etiam ea quae in *Vita Hadriani* obveniunt esse falsa, vel capita illa tria esse interpolata, veritas *donationis* subsisteret. Atque Sybel existimat, ipsum auctorem *Vitae Hadriani*, qui scripserit primis decenniis saeculi noni, ut Romanorum Pontificum ambitioni serviret, finxisse illa, quae in ea parte *Vitae Hadriani* habentur;[2]) Martens vero censet, non ab auctore *Vitae* ista conscripta, sed post a falsario eadem inserta fuisse.[3]) Argumentis internis praecipue sententiam suam firmare nisi sunt. Singillatim ea discutere longum foret, praecipua tamen quae ab illis auctoribus afferuntur, ponderare non abs re esse videtur.

Argumenta contra donationem.

73. Advertunt itaque, mirum nimium et plane incredibile videri, quod Pipinus fecerit et Carolus renovaverit ejusmodi donationem, qua concederentur Pontifici territoria quam plurima, quae non solum nondum occupata erant, sed quorum aliqua ne a Longobardis quidem debellandis possidebantur, at dominio Imperatoris subjecta erant. In-

---

[1]) Cfr. H. von Sybel, Die Schenkungen der Karolinger an die Päpste. Histor. Zeitschrift B. 44. (1880) S. 47. — Martens, die römische Frage etc.

[2]) L. c. p. 83.

[3]) L. c. p. 283 sqq.

telligi quidem, quod Pipinus consilium ceperit, exarchatum Ravennatensem ac Pentapolim Pontifici vindicandi, quodque devictis Longobardis has provincias rex Sedi Apostolicae donaverit. Sed prorsus improbabilem esse donationem vel promissionem ejusmodi extensionis, uti in citatis illis documentis indicatur. Pontifices porro, dum subsequentibus annis jura sua vindicent, non provocare ad donationem aliquam Carisiaci factam, sed ad pactum pacis cum Aistulpho auctumno anni 754, (vel a. 756), quum devictus jam esset, initum. A Carolo etiam a. 774 tantummodo generale amicitiae foedus cum Hadriano Pontifice renovatum esse, nullatenus vero sub jurejurando ejusmodi donationem uti in *Vita Hadriani* refertur factam. Id vel ex eo luculenter colligi, quod Carolus postea nihil fecerit, ut talem suppositam donationem perficeret. Imo ducatum Spoletanum, etsi jam per aliquod tempus ex libera ditione sub suprema potestate Hadriani fuisset, Carolum suo dominio submisisse; pariterque etiam ducatum Beneventanum illum non Pontificis potestati submisisse, sed ut imperii feudum habuisse. Perjurii igitur turpissimi Carolum M. reum videri, si donatio illa authentica censeatur.

74. Ut haec ad examen criticum revocemus, imprimis observare convenit, quamvis in iis quae Pipini et Caroli donationem eorumque agendi modum spectant, aliquid obscurum et difficile explicatu inveniretur, tamen propterea non posse documenta quae in quaestionem vocantur ut spuria haberi, nisi adsint motiva gravia. Jam vero maxime quoad illa capita *Vitae Hadriani* nullum solidum indicium adest, ut supposita censeri possint, ac nimis etiam arbitrarium est, statuere, ab ipso auctore *Vitae* conficta fuisse quae enarrat. Unde merito varii auctores graves, uti Reumont ac Niehues, haud obstante illa quae ipsis adesse videbatur difficultate, narrationem eam rejici non posse censuerunt. — Caeterum difficultates istae satis solvi posse nobis videntur, si haec advertantur.

Examen criticum.

75. Quum rerum experientia jam constaret, a Longobardorum regibus dominationi totius Italiae inhiantibus

Vindicatur donatio.

continua pericula Romanis imminere, nec Italiae paci provideri efficaciter posse, nisi gentis illius exosae potestas admodum restringeretur: apprime intelligitur, Pipinum habita cum Stephano deliberatione a. 754 amplissimum consilium iniisse. Intendit videlicet, quemadmodum jam innuimus, ut Longobardos coarctaret ad eas possessiones, quas Alboinus in Italia superiori sibi acquisiverat, reliqua vero territoria quae a Longobardis paulatim Graecis erepta erant, vel quae rejecta Imperatorum iconoclastarum tyrannide, jam Pontificis ditioni se junxerant, sub dominio immediato vel mediato Romani Pontificis constitueret. — Pauca dicamus de aliquot territoriis, quorum mentio majorem parare videtur difficultatem. Nomine *ducatus Venetiarum* intelligitur territorium Venetiarum in terra continente, quae sub dominio Longobardorum erat. — *Istriae* incolae jam dudum contra Imperatores iconoclastas surgentes, Pontificis protectionem expetierant. Advertendum vero est, eo tempore Eutychium exarchum, quum a. 751 Ravenna a Longobardis capta esset, mox ad Longobardorum partes transiisse, et sub protectione summoque dominio Longobardorum, principatum sibi vindicasse in Istriam, Faventiam, et Ferrariam.[1]) Unde et istae regiones sub potestate mediata Longobardorum tenebantur. — *Ducatus Spoletanus et Beneventanus* a ducibus regebantur, qui feudatarii erant regum Longobardorum; sed jam antea, ut contra violentias Luitprandi et Aistulphi se tuerentur, amicitiam et foedera cum Romanis Pontificibus inierant. Intendebat igitur Pipinus, ut destructa regum Longobardorum dominatione in illis partibus, duces illi vasalli fierent Romani Pontificis. — Qualis fuerit conditio *Corsicae* insulae, non clare liquet. Fortasse derelicta a Graecis et Maurorum incursione infestata, haec insula Pontificum protectionem expetierat.[2]) Caeterum hanc

[1]) V. Sybel l. c. p. 50.

[2]) Ad rem Balan: „E forse la Corsica stessa fu aggiunta agli altri paesi perchè, abbandonata dai Greci, corsa dai Saraceni, avrà richiesto la protezione pontificia, nè in tanta mancanza di documenti è vietato credere che essa pure ai tempi del Isaurico si fosse tolta a' Greci." Storia d'Italia, V. II. L. XIII. n. XXVI.

insulam partem fuisse donationis Romanis Pontificibus a Carolo factae, colligitur ex verbis Leonis III. in epistola ad Carolum M.: „De autem insula Corsica, unde et in scriptis et per missos vestros nobis emisistis, in vestrum arbitrium et dispositum committimus. Atque in ore posuimus Helmengaudi comitis: ut *vestra donatio* semper firma et stabilis permaneat.“[1]) Sunt quidem qui existimant, donationem cujus hoc loco mentio fit, spectare patrimonia Romanae ecclesiae in illa insula, sed juxta sensum obvium Carolo in mentem revocatur donatio insulae ipsius aliquando facta. — Quod ad *Neapolim* spectat, quae in *Fragmento Fantutiano* inter territoria promissa recensetur, advertendum est, in *Vita Hadriani,* dum provinciae donationis Caroli M. recensentur, Neapolim non nominari. Unde admodum dubium est, utrum revera in promissione Carisiaci facta etiam Neapolis comprehenderetur. Haud tanta enim est illius documenti per se spectati auctoritas, ut constet, omnino accurate indicari ea quae in promissione Pipini continebantur; sed potius ad normam narrationis quae in *Vita Hadriani* habetur ista relatio exigenda est. Caeterum cl. Balan censet, etiam Neapolim revera inter illa territoria promissa recenseri, quum Neapolitani jam antea, rejecta tyrannide Imperatorum iconoclastarum, Romani Pontificis protectioni sese commiserint.[2])

76. Quodsi vero Stephanus II. ejusque successores usque ad Hadrianum in suis ad Pipinum et Carolum litteris, provocent ac illam pacis conventionem quae annis 754 et 756 cum Aistulpho inita erat, inde nullum argumentum contra donationem seu promissionem anteriorem Carisiaci factam deduci potest. Etenim per illam pacem cum Aistulpho petente Stephano II. initam, promissio seu donatio anterior veluti suspensa erat. Quum Pontifex horreret ulteriorem effusionem sanguinis, ab anterioribus consiliis recedens regem movit, ut pax concluderetur conditionibus multo benignioribus pro Longobardis. In eadem

Solvuntur objecta.

[1]) Leonis III. ep. 1. Cod. Carol. ed. Jaffé, p. 308. [2]) L. c.

tantum exarchatus Ravennatensis Romano Pontifici tradebatur. Ita Stephanus paratus erat denuo experimentum facere, utrum hac ratione a Longobardorum infestationibus Romani securi degere possent. Haud mirum igitur, si novis difficultatibus ex parte Longobardorum ortis, Romani Pontifices ad pacta illa in litteris suis provocaverint. Utrum singula quae in litteris illis habentur, spectent hoc pactum, an vero promissionem Carisiaci factam, accuratius examinare, longum foret, nec una est auctorum sententia. Brunengo advertit, codicem quo regerentur Pontificum et Longobardorum jura inde a pace cum Aistulpho a. 754 inita usque ad bellum anni 774, fuisse illam conventionem cum Aistulpho, nec alia petiisse Pontifices, nisi quae in ista pacis conventione habebantur, adeoque ad eam spectare varia quae in epistolis Pontificum continentur.[1]) Videtur tamen passim etiam anterior illa promissio tangi. — Sed certe quum viginti annorum novo experimento constitisset, Longobardos haud cessare ab infestatione Pontificum, quumque Carolus rex bellum contra illos suscepisset et jam eo res adduceretur, ut totum regnum Longobardorum destrueretur: veluti per se primae Pipini promissioni seu donationi insitus valor redibat. Unde rerum adjunctis maxime consonum erat, ut quum Carolus tempore Paschatis a. 774 Romam venisset, Hadrianus illud documentum proferret, Carolus vero patris donationem confirmaret et renovaret. Proinde quae ab auctore *Vitae Hadriani* narrantur, apprime cum circumstantiis rerum conveniunt.

Caroli pactum. 77. Asserit Marteus, a Carolo renovatum tantummodo esse caritatis et amicitiae foedus antea cum Pipino initum, illudque pactum exhiberi illis verbis *Vitae Hadriani c. 38:* „Conjungenti vero eodem excellentissimo ac benignissimo Carolo rege, omnes gradus singillatim ejusdem sacratissimae beati Petri ecclesiae deosculatus est, et ita usque ad praenominatum pervenit pontificem: ubi in atrio super gradus, juxta fores ecclesiae assistebat: eoque suscepto, mutuo

[1]) *Le origini etc.* p. 236 sqq.. et *L' ultimo dei re Longobardi,* Civiltà cattol. 1863; V. 6. p. 691.

se amplexantes, tenuit christianissimus idem Carolus rex dexteram manum antedicti pontificis: et ita in eandem venerandam aulam beati Petri principis apostolorum ingressi sunt." Illam manuum junctionem igitur eo spectasse, ut amicitiae et defensionis foedus confirmaretur.[1]) — At revera isto loco nullo modo agitur de aliquo foedere vel pacto, sed tantum describitur, quomodo more peregrinorum humiliter Carolus advenerit, et ab Hadriano congruis amicitiae signis receptus sit. Sensus obvius et contextus, aliaque loca parallela in *Vitis* aliorum Pontificum id ostendunt. Carolus videlicet, qui jam pedes inde a Monte Mario ad S. Petrum progressus erat, genuflexus more peregrinorum omnes gradus (triginta quinque) qui ad basilicam ducebant osculatus est. In atrio super gradus autem magno cum gaudio regem excepit Hadrianus Pontifex, eumque amplexus est. Dein simul ingressi sunt ecclesiam S. Petri, ita ut rex manum dexteram Pontificis teneret. Haud mihi videtur hic agi de contactu manuum, ac si rex dexteram manum Hadriani in sua manu habuisset, sed significari tantum censerem, regem fuisse ad dexteram manum seu latus Pontificis. — Simili plane ratione etiam in Vita Sergii II. Pontificis (a. 844—847) narratur, quomodo Ludovicus Lotharii Imperatoris filius ad basilicam S. Petri accesserit et a Pontifice receptus sit. „Conjungente vero eodem rege (Ludovico), universosque gradus ejusdem sacratissimae beati Petri ecclesiae ascendente, ad praenominatum propinquavit pontificem, qui in atrio super gradus juxta fores ecclesiae cum universo clero et populo Romano assistebat. Tunc mutuo sese complectentes tenuit idem Ludovicus dexteram antedicti pontificis, et in interius ingressi atrium, ad portas pervenerunt argenteas."[2])

---

[1]) L. c. p. 136.

[2]) Vita Sergii II. c. X. — Advertit Brunengo, utroque loco expresse dici, regem tenuisse dexteram Pontificis, non quod laeva, uti quidam censuerunt, nobilior haberetur. Sed locus honoris determinabatur manu eorum qui ex adverso spectabant ingredientes, ita ut qui ad dexteram ex parte spectantium conspiceretur, locum honoris teneret. Hunc locum itaque habebat Pontifex, quum spectantes ad ipsorum dexteram viderent Pontificem, regem vero ad sinistram. V. L'ultimo dei re Longobardi l. c. p. 682, nota 2.

Epistolae Pontificum.

78. Nullatenus igitur narratio adventus Caroli quae c. 38 *Vitae Hadriani* habetur, pertinet ad aliquod pactum amicitiae designandum. Sed ad illam conventionem seu donationem, quae c. 41—43 *Vitae Hadriani* habetur, manifeste referuntur plura, quae in epistolis Pontificum postea ad Carolum datis occurrunt. Ita in epistola 54ª Hadriani dicitur: *Magnam habemus fiduciam in vestri cordis constantia, celeriter vos omnia perfecturos esse, quae eidem apostolo apostolorumque principi spopondisti.*[1]) Et in epistola 56ª: *Cuncta perficere et adimplere dignemini, quae sanctae memoriae genitor vester domnus Pipinus rex beato Petro una vobiscum pollicitus et postmodum tu ipse, a Deo institute magne rex, dum ad limina apostolorum profectus es, ea ipsa spondens confirmasti, eidemque apostolo praesentialiter manibus tuis eamdem obtulisti promissionem.*[2]) Ejusmodi verba non nisi violenta interpretatione de foedere quodam indeterminato caritatis explicantur, sed obvio et naturali sensu omnino designant talem promissionem ac donationem uti in *Vita Hadriani* refertur, quam Carolus *praesentialiter manibus suis* apostolo Petro *obtulerit.*

Executio incompleta.

79. Immerito autem donatio Caroli inde in dubium vocatur, quod postea ipse promissionem suam quoad aliqua territoria, e. g. quoad ducatum Spoletanum ac Beneventanum, et quoad insulam Corsicam non impleverit. Haud in omnibus quidem censemus Carolum suae stetisse promissioni, quin tamen formalis perjurii propterea arguendus sit. Difficile est, accurate rerum conditionem in variis territoriis cognoscere, et ea determinare, quae executioni fideli promissionis obfuerunt, nec hujus loci est per singula haec inquirere. Dixeris, ex una parte humani quid passum esse Carolum, dum non in omnibus donationem suam exsecutus est; ex altera parte Romanos Pontifices indulgentia quadam esse usos, dum eum, a quo multa acceperant, non vehementius urgebant ad omnia promissa

---

[1]) Cod. Carol. p. 181.

[2]) Cod. Carol. p. 186. — Cfr. etiam epp. 53. 55. 57. 59. 63.

complenda. Non ducebatur quidem Carolus Magnus vili et vulgari possidendi cupidine, nec tamen carebat ambitione illa, quae maxime heroum animis veluti ex nativa dispositione insita est.[1]) Quum vero status rerum in Italia esset valde turbatus, difficilia rerum adjuncta et pericula varia, facilius sibi persuadere poterat, ob bonum publicum et regnorum firmitatem convenire, ut quaedam territoria Romanis Pontificibus ut feuda promissa, uti ducatus Spoletanus et Beneventanus, immediate suo subessent supremo dominio, adeoque aequum non esse, ut quoad haec exigeretur donationis completa executio. Romani Pontifices autem quum iteratis vicibus frustra petiissent, ut promissio integra executioni daretur, dein consultius habuere, ut minus rem urgerent et indulgentia quadam uterentur. Eo pertinere videntur verba illa Leonis quoad insulam Corsicam: „De autem insula Corsica . . . *in vestrum arbitrium et dispositum committimus.* Atque in ore posuimus Helmengaudi comitis: ut vestra donatio semper firma et stabilis permaneat et ab insidiis inimicorum tuta persistat.“ [2]) Caeterum tum a. 781 quum Carolus iterum Romam venisset, tum aliis occasionibus, mutuo quodam consensu varia quae illam donationem et quaedam territoria spectabant, disposita esse videntur. — Quaedam alia argumenta quae contra veritatem narrationis *Vitae Hadriani* quoad donationem Caroli afferuntur, haud ulterius prosequemur. Ex dictis jam colliges, ea quae opponuntur vim non habere.[3])

80. Ad *Fragmentum Fantutianum* quod attinet, haud exhibere quidem videtur verbotenus ipsam conventionem **Fragmentum Fantutianum.**

---

[1]) Cfr. Balan, Storia d'Italia, Tom. II. L. XIV. n. 6.

[2]) Leonis ep. 1. Cod. Carol. p. 309. — In Annalibus Eginhardi ad a. 806 legitur: „Eodem anno in Corsicam insulam contra Mauros qui eam vastabant, classis de Italia a Pipino missa est, cujus adventum Mauri non exspectantes abscesserunt.“ Ex his colligitur, eo tempore Corsicam sub Caroli dominatione fuisse.

[3]) Plura vide ap. *Niehues,* Schenkungen der Karolinger an die Päpste, Histor. Jahrbuch 1881, II. 1. et 2; et *Hüffer,* Aechtheit der Schenkung von 774, ibidem II. 2. p. 242.

quae Carisiaci facta est, adeoque non est aliquod exemplar illius pacti. Sed continetur hoc documento relatio vetustissima de iis quae Carisiaci acta sunt, ac de promissione a Pipino facta. Ipsa dictio Latina admodum barbara, Longobardorum indicat tempora, et varia adjuncta minuta quae commemorantur ostendunt, genuinam esse relationem; quae a scriptore referuntur, ex aliis fontibus, uti ex Libro pontificali confirmantur. Hisce indicia continentur, haud confictam esse illam relationem. Quum Leonis (IV.) Imperatoris mentionem faciat, facile crediderim, scriptorem versus finem saeculi octavi, vel sub hoc Imperatore (775—780) vel paulo post, ex documentis quae ipsi prae manibus erant, eam relationem confecisse. — Itaque quum ea quae in hoc *Fragmento* habentur conveniant cum iis quae in *Vitis Stephani* et *Hadriani* referuntur praecipue quoad donationem de qua agimus, quum varia indicia interna authentiae documenti faveant, argumenta autem quae opponuntur, (similia iis quae contra relationem donationis Caroli in *Vita Hadriani* afferuntur), infirma nobis videantur: *Fragmentum Fantutianum* haud rejiciendum, sed admittendum esse existimamus.[1]) Sed, uti jam innuimus, quaestio de donatione Romanis Pontificibus facta maxime ex iis solvenda est, quae in *Vita Hadriani* habentur.

Carpitur Stephanus II. R. P.

81. Etsi ex dictis jam colligatur, Romanos Pontifices in iis quae pertinent ad institutionem principatus civilis ipsorum violati juris officiive argui non posse, tamen ob repetitas in illos querelas pauca addere juvabit. — Martens de Stephano II. severam admodum profert sententiam. Denegari quidem non posse ait, hunc Pontificem in arte politica se ostendisse valde perspicacem et, nimium forte, versatum, caeteroquin ejus agendi modum reprobandum esse. Propositum fuisse Stephano, ut ope Pipini acquireret dominium temporale a Byzantii Imperatore independens, et quamvis brevis fuerit ejus pontificatus, tamen magna parte scopum ipsius fuisse obtentum. Sed media adhibita non esse

[1]) Cfr. Rohrbacher-Kellner XI. p. 359. n. 4.

laudanda. Parum Pontifice dignas videri illas epistolas, quibus abusu quodam artis rhetoricae et interpretationis audacis Pipinum movere studeat, atque nec adulationis nec minarum poenae futurae subsidia spernat, ut regem ad praesidia praestanda adducat. Nullum Stephano fuisse juris titulum, quo exarchatum sibi vindicare potuerit, at legitimum jus penes Imperatorem fuisse, ut sibi provincia illa restitueretur, suaque postulatione hunc satis ostendisse, se juri suo non renuntiare. Adeoque cum regulis morum Pontificis acta non convenire, eo vel minus, quod is fictione dolosa initio se gereret ut mediatorem inter Imperatorem et Aistulphum Longobardorum regem.[1])

82. Rerum expositione haec maxima parte jam sunt praeoccupata. Quod durissima necessitate adactus Stephanus praedecessorum vestigia premens ad regem Francorum se verterit, profecto merito potius ei vertendum, quam culpae. Haud vero apparet, Stephanum inde ab initio jam definitivo modo statuisse animo suo, qua ratione exinde res disponendae essent. Unde simulationi neutiquam adscribendum, si aliquando mediatorem veluti agere conatus est inter Imperatorem et regem Longobardorum. Quum ejusmodi conatus, quod fere praevideri poterat, irriti fuissent, et Stephano jam in Galliam profecto expetita auxilia Pipinus rex christianissimus promitteret atque offerret: merito Pontifex et rex inter se convenerunt, ut justo bello suscepto talis rerum status disponeretur, ex quo efficaci modo stabilis ordo, et Italiae atque Ecclesiae securitas obtineretur. Stephanum vero haud ambitione et dominandi cupidine motum fuisse, inde apparet, quod a sanguinis effusione abhorrens Pipinum ad pacem induxit, simulatque devicto Aistulpho aliqua spes affulgebat, aequis conditionibus ordinem stabiliri posse, etsi ex parte tantum scopus propositus esset obtentus. Vindicatur.

83. Epistolae porro Stephani quibus paulo post denuo regis praesidia petiit, eo stilo conscriptae sunt, qui tem-

[1]) L. c. VI. p. 249 sqq.

pori et adjunctis respondebat. Adulationis vel comminationis incongruae eas non arguet, qui perpenderit auctoritatem principibus *non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium,* esse collatam;[1]) Pipinum vero cum titulo patricii Romanorum munus tuendi et defendendi Pontificem suscepisse. — Immerito dein Martens contendit, nullo jure Pontificem exarchatum aliasve provincias accipere potuisse, sed substitisse jus Imperatoris in illa territoria. Vidimus, quo jure nova rerum dispositio stabiliri potuerit. Habebant sane Itali, habebat maxime Pontifex et cum illo Romani jus *conservationis* sui, quo possent securi ab infestatione continua Longobardorum pace et tranquillitate frui. Ineptum foret praetendere, debuisse sese illas quoque Italiae provincias dominationi gentis ferocis submittere. Jam vero *de facto* Imperatores graeci Italiae provincias dereliquerant, easque maxima parte occupaverant Longobardi; et jam antea ob tyrannidem Imperatorum iconoclastarum omnino fere conciderat potestas eorum in Italos, ita ut umbra vix dominii remansisset. Pipinus plane renuit reddere Graecis territoria a Longobardis justo bello obtenta, ac solidae ipsi erant rationes, ut ita ageret. Quod vero dein Romano Pontifici et Ecclesiae rex christianissimus illas provincias donaverit, id qui aliquid sapiunt semper magnae laudi ei verterunt. Illud demum animadvertendum est, si unquam, in illis angustiis quam maxime Romanum Pontificem pro bono Ecclesiae res illas temporales summa sua auctoritate et supremo arbitrio ordinare potuisse.

Pontificis jura.

Reprehenditur Stephanus III. R. P.

84. Stephanum III. Martens et quidam alii scriptores vehementer carpunt ob epistolam, quam ad Carolum et Carolomannum dedit, ut eos obtestaretur, ne alteruter eorum, dimissa uxore, filiam Desiderii Longobardorum regis, Desideratam seu Ermengardam, in matrimonium duceret, neve Gisilam sororem Athalgiso filio Desiderii collocarent. Hanc epistolam videlicet spirare animum in Longobardos adeo infensum et passione violenta abreptum, ut Romano Pontifice,

---

[1]) Gregor. XVI. in Encycl. *Mirari* d. d. 15. Aug. 1830.

omnium Christianorum patre, plane indigna sit. Indignum sane esse, ut ob rationes politicas ejusmodi odium in nationem aliquam concipiatur. Turpissimis conviciis Longobardos in ea epistola affici, et eousque abreptum esse Pontificem, ut matrimonia cum exteris, probanda potius inter Christianos atque laudanda, ceu perniciosa et abhorrenda traduceret.[1])

85. Afferuntur autem et improbantur ex epistola Stephani praecipue illa: „Itaque nostrae perlatum est notioni, quod certe cum magno cordis dolore dicimus: eo quod Desiderius Longobardorum rex vestram persuadere dignoscitur excellentiam, suam filiam uni ex vestra fraternitate in connubio copulari. Quod certe si ita est, haec proprie diabolica est immissio, et non tam matrimonii conjunctio, sed consortium nequissimae adinventionis esse videtur. — Quoniam plures comperimus, sicut divinae Scripturae historia instruimur, per alienae nationis injustam copulam a mandatis Dei deviare et in magno devolutos facinore. Quae est enim, praecellentissimi filii magni reges, talis desipientia, ut penitus vel dici liceat: quod vestra praeclara Francorum gens, quae super omnes gentes enitet, et tam splendiflua ac nobilissima regalis vestrae potentiae proles, perfida — quod absit — ac foetentissima Longobardorum gente polluatur, quae in numero gentium nequaquam computatur, de cujus natione et leprosorum genus oriri certum est. Nullus enim, qui mentem sanam habet, hoc suspicari potest, ut tales nominatissimi reges tanto detestabili atque abominabili contagio implicentur. Quae enim societas luci ad tenebras? aut quae pars fideli cum infideli. . . . Nullus ex vestris parentibus, scilicet neque avus vester, neque proavus, sed nec vester genitor ex alio regno vel extranea natione conjugem accepit. Et quis de vestro nobilissimo genere se contaminare aut commiscere cum horrida Longobardorum gente dignatus est, ut nunc vos suademini, — quod avertat Dominus, — eidem horribili genti Epistola Pontificis.

---

[1]) L. c. p. 255.

pollui? Itaque nullus, exterae gentis assumpta conjuge, innoxius perseveravit. Advertite, quaeso: quanti qualesque potentes, per alienigena conjugia a praeceptis Dei declinantes et suarum sequentes uxorum alienigenae gentis voluntatem, validis inrepti excessibus, immensa pertulere discrimina?"

Expenditur epistola.

86. Ad hanc igitur epistolam quod attinet, quamvis in ea dicta quaedam occurrant quae minus conveniunt nostrae aetatis politiori mori loquendi, tamen de ea non solum indulgenter sed bene judicabit, qui scopum ejus et argumentum aequo perpenderit animo. Duplici ex capite nuptiae intentae Pontifici erant admodum molestae et plane exosae, ita ut merito quae poterat faceret ad eas impediendas. Quum Carolus jam legitimo matrimonio junctus esset, publicum illud divortium et solemnia connubia cum Desiderata regis Longobardorum filia, scandalum quoddam publicum constituebant, atque timendum erat, ne familia ista regia Francorum, quae inter principes christianos eminebat, publice legum divinarum contemptum praeseferret. Quamvis igitur, uti dicit S. Augustinus, *Ecclesia inter paleas constituta multa toleret,* neque Romani Pontifices, dum principes in vita privata libidini indulgent, semper intervenire possint nec debeant, tamen merito ejusmodi scandalum publicum Stephanus impedire conabatur. — Eo magis autem Pontifex id desiderabat, quod revera ista cum Longobardis conjunctio permagna pericula Sedi Apostolicae parare videbatur, et nova illa dispositio rerum, qua per Pipini operam principatum temporalem Pontifex acquisiverat, in summum discrimen vocabatur. Etiam si res politicas tantum ac pacem Italiae ista spectassent, Stephanus III. merito sollicitus de hac quaestione fuisset; sed constitutio illa principatus civilis profecto intime connexa erat cum bono totius Ecclesiae et cum independentia et securitate Sedis Apostolicae. Quapropter maxime laudandus est Stephanus, quod obtestatione sua in negotiis illis intervenerit.

Argumenta Stephani.

87. Ut vero ab ejusmodi matrimonio Carolum ejusque fratrem deterreret, imprimis urget indissolubilitatem matri-

monii jam contracti, et legem divinam qua aliam uxorem sumere prohibeatur. „Impium enim est, scribit, ut vel penitus vestris ascendat cordibus, alias uxores accipere super eas, quas primitus vos certum est accepisse. Non vobis convenit tale peragi nefas, qui legem Dei tenetis, et alios ne talia agant corripitis. Haec quippe paganae gentes faciunt. Nam absit hoc a vobis, qui perfecte estis christiani, et gens sancta atque regale estis sacerdotium. Recordamini et considerate: quia, oleo sancto uncti per manus vicarii beati Petri, coelesti benedictione estis sanctificati; et cavendum vobis est, ne tantis reatibus implicemini. — Mementote hoc, praecellentissimi filii: quod sanctae recordationis praedecessor noster domnus Stephanus papa excellentissimae memoriae genitorem vestrum obtestavit, ut nequaquam praesumpsisset dimittere dominam et genitricem vestram; et ipse, sicut revera christianissimus rex, ejus salutiferis obtemperavit monitis.“

88. Sed quo efficacius principes moveret, alia quoque Stephanus affert argumenta quibus vehementius urget, quam nocivae et indecorae sint illae nuptiae. Ea quidem *per se* non tantum valent, quantum illud quod modo exposuimus, sed passim hominum animos etiam magis feriunt ejusmodi rationes, si cum vi aliqua et eloquenter exponuntur. Quum vero connubia cum extraneis mulieribus ut perniciosa Pontifex describit, id nequaquam absolute et universim urgere vult, sed in comparatione quadam argumenti vis sita est. Argumentatur videlicet Pontifex ex antiqui foederis praescripto, quo Dominus Judaeorum connubia cum mulieribus alienigenis et idololatriae deditis reprobat, et mala quae inde regibus, e. g. Salomoni et Achab evenerunt, recolit. Franci electus Dei populus sunt Pontifici, Longobardi gentes illae alienigenae et exterae, ex quibus uxores sumere Deus interdixerat Judaeis. Haud mirum vero est, quod propter Longobardorum saevitiam et infestationes continuas, tali comparatione niteretur Pontifex, praesertim quum Sedi Apostolicae certa pericula imminere praevideret. Expenduntur.

89. Itaque non praecise ob diversitatem nationis, sed ob *periculum perversionis,* illa connubia cum gente Longo-

bardorum Stephanus improbat. — Quum vero Longobardi adeo feroces essent Italisque quos opprimebant invisi, consuetum jam erat, ut despectus illius nationis barbarae et aversio in eam adjectis exprimeretur epithetis, quae quidem a nostris moribus dissona sunt, sed ea aetate rudiori non erant scandalo. Nec soli Longobardi, sed etiam aliae nationes infensae et inimicae similibus epithetis passim afficiebantur.[1]) — Moverunt quidem vehementius aliquos auctores illa Stephani verba, quibus lepram a Longobardis originem habere asserit, ita ut Muratorius genuinitatem epistolae ob sententiam adeo miram et ob talem ignorantiam singularem in dubium vocaverit. Sed explicatio aptissima hujus assertionis non deest. Exstitisse inter Longobardos morbum quemdam specialem qui leprae nomine designabatur, colligitur ex eorum legibus, ac nominatim ex Rotharis lege 176ᵃ, qua declaratur, leprosum e societate expulsum civiliter mortuum esse, sed ex caritate sustentandum ex suis bonis. Dixeris, quum ejusmodi morbus ante Longobardorum in Italiam adventum ibi ignotus fuisset, Italos huic nationi ortum et introductionem hujus plagae tribuisse.[2])

Hadrianus carpitur.

90. Etiam Hadrianus Pontifex a variis auctoribus ob diversas carpitur rationes, maxime, quod nimium appetierit et prosecutus sit principatus civilis amplificationem. Ipsum primum usum fuisse in eum scopum conficta *donatione Constantini,* advertit Sybel;[3]) sed de hac donatione alibi accuratius agemus. Generali ratione Martens contendit, exaggerata esse quae de Hadriani virtutibus ac de ejus prudentia dicuntur; vehementiorem fuisse ejus modum agendi, et varias inde dissensiones cum Carolo M. provenisse. Quum vero de cultu imaginum ac de Concilio Nicaeno secundo major discordia oriretur, et Carolus M. postulasset, ut Pon-

[1]) Cfr. Manzoni, Discorso storico sopra alcuni punti della Storia Longobardica in Italia, Cap. II. — Troya, Codice diplomatico Longobardo n. DCCCCXXXI. — Brunengo, L'ultimo dei re Longebardi, Civiltà cattol. Ser. V. Vol. V. p. 398 (1863).

[2]) V. Manzoni l. c., Civiltà cattol. l. c. p. 393 nota.

[3]) L. c. pp. 76. 83.

tifex Irenem Imperatricem ejusque filium Constantinum Porphyrogenitum declararet haereticos, Hadrianum quidem pro officio suo id declinasse, sed animo servili aliam viam qua regi obsequeretur iniisse. Eum videlicet Carolo obtulisse, ut, si ei placeret, illos declararet haereticos, nisi patrimonia Romanae ecclesiae ab Imperatoribus iconoclastis ablata restituerentur. Improbandam quidem esse illam Caroli postulationem, sed plane detestanda Pontificis obsequium et propositionem regi factam, quum nullatenus liceat ob bona Ecclesiae retenta haereseos ferre censuram.[1])

91. Sufficiat generatim reponere, felici viginti trium annorum pontificatu ac permultis rebus praeclare gestis satis comprobari gravissimorum auctorum judicium, insignem fuisse Hadrianum prudentia aliisque virtutibus. Quod vero passim dissensiones exortae sint cum Imperatore in tanta negotiorum difficilium multitudine, haud mirum est; sed laudi vertendum Pontifici, quod moderatione simul usus et animi vigore res bene disposuerit, ita ut a coaevis Hadriani et Caroli amicitia celebretur. Felicissimum pontificatum hujus Pontificis, commemorata ejus morte, Baronius hisce extollit: *Hujus sedes omnium felicissima existimanda esset, si potius rerum temporalium prosperitate, more principatuum terrenorum, et non magis gloria Crucis esset ipsius expendenda prosperitas: siquidem diuturnior, et sub principibus christianis ei obsequentibus, defendentibus, locupletantibus, et in omnibus eam venerantibus floruit, aucta nova sobole conversorum ad fidem infidelium populorum, vindicata a Longobardorum perfidia, et protecta a superba Graecorum et illis cohaerentium insolentia.*[2]) Vindicatur

92. Quae acciderunt quoad Concilium Nicaenum secundum jam exposuimus, ostendisseque nobis videmur, etiam ea in re prudenti moderatione processisse Hadrianum, simulque animo vigilanti et forti providisse, ne fides violaretur, neve detrimenti quid caperet auctoritas Sedis apostolicae. Quoad Concilium Nicaenum.

[1]) Die röm. Frage etc. p. 259 sqq.
[2]) Annales ad a. 795. n. 1.

Minus bene vero perspexit Martens illa, quae ex responsione Carolo data in vituperium affert Pontificis. Hadrianus, postquam refutavit ea quae contra Synodum Nicaenam a Carolo opposita erant, atque ostendit, quoad hanc quaestionem de cultu imaginum bene egisse Orientales, conqueritur, eos non in omnibus obsecutos esse ejus admonitionibus, ac propterea ait confirmationem Concilii a se nondum datam esse. Agebatur autem non solum de restituendis patrimoniis ablatis, *sed maxime de provincia tota ecclesiastica Illyrici,* quam jurisdictioni patriarchali Romani Pontificis Imperatores iconoclastae subtraxerant. Quum monitis Hadriani hac in re surdas aures Graeci praebuissent, indignatione Pontifex tenebatur, et secum deliberabat de censuris ecclesiasticis in illos adhibendis. Hos animi sensus Carolo aperit, dum scribit: „Et in hoc ostenditur, quia ex uno capitulo ab errore reversi sunt, et ex aliis duobus in eodem permanent errore. Si enim ubique Christianorum ecclesiae canonice intactas suas possident dioeceses: quanto amplius sancta catholica et apostolica Romana ecclesia, quae est caput omnium ecclesiarum, sua[m] dioecesi[m], videlicet archiepiscoporum et episcoporum, imo et patrimonia pro luminarium concinnatione atque alimoniis pauperum, irrefragabili jure et tenere et possidere omnibus modis debet. Unde si vestra annuerit a Deo protecta regalis excellentia, eumdem (Imperatorem) adhortamur, impetu pro sacris imaginibus, et in pristinum statum erectione gratiam agentes. Sed de dioecesi sanctae nostrae Romanae ecclesiae tam archiepiscoporum quam episcoporum, seu de patrimoniis, iterum increpantes commonemus. Et si noluerit ea sanctae nostrae Romanae ecclesiae restituere: haereticum eum pro hujusmodi erroris perseverantia esse decernemus: plus enim cupimus salutem animarum et rectae fidei stabilimentum conservare, quam hujus ambitum mundi possidere“.[1])

93. Itaque consilium puniendi censura ecclesiastica Imperatricem Orientis ob violata jura Sedis apostolicae Hadria-

[1]) V. ap. Baron. ad an. 794. n. 50.

nus non ideo cepit, ut hac ratione Carolo Magno obsequium praestaret, et medium haberet quo postulatis ejus satisfaceret. Sed quum merito Graecis indignaretur, quod non obstante ipsius mandatis nec Illyrici provinciam juri patriarchali Sedis apostolicae, nec rapta patrimonia ecclesiae Romanae restituere vellent, occasione litterarum Caroli de Concilio Nicaeno, quum regis querelas injustas repulisset, simul advertit, alia esse capita Graecis exprobranda, et quaenam sint ipsius consilia edicit. Illa autem verba, *si vestra annuerit a Deo protecta regalis excellentia,* haud involvunt propositionem a Pontifice Carolo factam, et petitionem consensus ipsius; sed potius urbanitatis sunt formula, qua Hadrianus exprimit, sibi cordi esse, ut in magnis illis negotiis concordi cum rege animo procedat. — Quod vero auctor advertit, haud licere notam haereseos alicui imprimere ob retenta bona temporalia ecclesiae, vidimus, non agi de patrimoniis tantum, sed maxime de juribus patriarchalibus Sedis apostolicae, quae a Graecis obstinata mente violabantur. Ob eamdem causam saeculo nono Hadrianus II. vel ipsi S. Ignatio patriarchae Cptano excommunicationem minatus est. Quod vero etiam de haeresi argui quis possit in ejusmodi re, inde est, quia, quum quis monitus jura apostolicae Sedis obstinate pergit laedere, supremum hujus Sedis auctoritatem praesumitur negare, et inobedientia voluntatis errorem arguit fidei. — Apprime ad rem in ipsa hac causa Baronius: *Hic iterum audis lector, quod et . . . verbis S. Gregorii papae audisti, nimirum transire in haeresim obstinatam occupationem jurium sanctae Romanae ecclesiae, et haereticum esse dicendum, qui in hujusmodi errore tentus, monitus non corrigit, quod deliquit.*[1]) Atque haec de Hadriano sufficiant.

Culpa Graecorum.

94. Ut vero huic Dissertationi jam finem imponamus, censemus, ex iis quae in eadem exposuimus certo colligi, vi cujusdam necessitatis principatum civilem Romani Pontificis constitutum fuisse, quemadmodum et subsequente aetate usque ad tempora nostra hujus principatus necessitas pro bono

Conclusio.

[1]) Annales ad a. 794. n. 50.

societatis atque Ecclesiae manifesta apparuit. Merito de hac institutione Alfredus Reumont: „Institutio dominii temporalis Romani Pontificis haud adscribenda est consilio alicui arte politica a Gregorio II. concepto, quod dein ipse et successores ejus prudenter promoverint, donec ad exoptatum pervenirent finem. At necessitate quadam, quae ex adjunctis politicis et religiosis illius aetatis per gradus varios, sed brevi spatio sese evolvit, constitutio hujus principatus provenit, nec minus idem principatus pro tota societate christiana necessarius fuit. Ac, dixeris ne deessent tituli juris, nova illa dominii temporalis Romanorum Pontificum eo evenit momento, quo imperii jura in mediae Italiae provincias de facto conciderant. Neque interierunt haec jura arte aliqua vel influxu nocivo Pontificum; imo soli Pontifices ea jura etiam agnoverant, quum jam nihil reliquum esset nisi nominis umbra."[1])

[1]) Gesch. der Stadt Rom. II. S. 119.

Dissertatio decima quinta.

De Imperio et de Ecclesia saeculo nono.

---

1. Si quis habendus est in decursu temporum post natum Dominum dies solemnis et subsequentium saeculorum veluti cardo, eum dixeris esse octingentesimi anni diem Christi natalem. Eo enim die Leo III. Romanus Pontifex coronato et uncto Carolo Magno sacrum suscitavit Romanum Imperium, quo facto vel maxime sequentium saeculorum characterem et indolem determinavit, et fundamenta condidit firma, quibus societatis civilis christianae aedificium praecipue niteretur. Et quamvis eventu jam probatum sit, erravisse eos qui censebant, sacrum hoc Romanum Imperium ob intimam cum Ecclesia conjunctionem perpetuum fore ut illam, substitit tamen per decem saeculorum tempora diuturna. Quumque omnes res hujus mundi imperfectae sint, labiles atque caducae, hominum vero ignorantiâ, erroribus atque malitiâ, etiam ex iis quae optima sunt occasio sumatur ad pessimos abusus: passim quidem accidit, ut ex Imperatorum quorumdam ambitione superba vel nequitia, mala haud exigua Ecclesiae provenirent; neque Imperium illud sacrum Romanum, quando ad finem vergebat, jam par videbatur esse idoneumque fini consequendo ob quem fuerat institutum. Sed qui sunt viri cordati agnoscunt, quod fugit angustae homines mentis, universim maxima bona ex hujus Imperii institutione et existentia pro societate christiana profluxisse, atque eâdem praecipue factum esse, ut vera

Dissertationis indoles.

principia, quae spectant ad habitum inter Ecclesiam et societatem civilem, diu subsisterent agnita atque admissa, et in totius societatis constitutionem ac rerum publicarum gubernationem et dispositionem salutarem exercerent influxum. Convenit igitur imprimis *de institutione et indole sacri Romani Imperii,* dein *de Pontificibus et Imperatoribus saeculi noni* agere. De quaestionibus quibusdam majoris momenti illius aetatis, atque de schismate Photiano, specialibus Dissertationibus tractabimus.

Auctores. 2. Conferri possunt de variis hisce capitibus: Baronius, *Annales;* Einharti, *Vita Caroli* ap. Jaffé Bibliotheca rerum Germanicarum Tom. IV; Bellarminus, *De translatione Imperii Romani a Graecis ad Francos* Libri III; Natalis Alexander, *Dissert. I et II in saeculum IX;* Pagi *Breviarium gestorum Rom. Pontificum;* Gosselin, *Pouvoir du Pape au moyen-âge, Tom. I;* James Bryce, *The holy Empire,* ed. V. London 1875; P. Alberdingk Thym, *Karel de Groote,* Amsterdam 1867; B. Niehues, *Geschichte des Verhältnisses zwischen Kaiserthum und Papstthum im Mittelalter B. I,* Münster 1877; *Civiltà cattolica, Il patriziato Romano di Carlomagno,* Ser. V. vol. 9 sqq.; Phillips, *Kirchenrecht* B. III. §. 122 sqq.; Rohrbacher-Kellner *Kirchengeschichte B. XI,* et Rohrbacher-Kömstedt *K. G. B. XII;* Reumont, *Geschichte der Stadt Rom. B. II;* Hergenröther, *Kirche und Staat, IV. Die Päpste und das römisch-deutsche Kaiserthum; Kirchengeschichte B. I. p. 505 sqq.,* B. III. p. 199 sqq., ubi et alii auctores consulendi indicantur.

I.

De institutione et natura sacri Romani Imperii.

Carolus M. 3. Carolus Magnus, quem vidimus plurimum contulisse, ut principatus civilis Romani Pontificis firmaretur, sub pontificatu Hadriani de ecclesia ac de religionis profectu in vasti sui regni provinciis optime meritus est, atque ut Ecclesiae protectorem sollicitum et defensorem strenuum sese

ostendit. Et quamvis interdum in disponendis rebus ecclesiasticis suam potestatem nimium niteretur extendere, tamen universim Pontificis et Ecclesiae auctoritatem debito modo veneratus est; atque Hadrianus Pontifex, cui amicitia junctus erat Carolus, prudenti vigore dum opus erat res moderabatur, uti superius jam vidimus.

4. Quum Hadrianus I. die 25. Decembris anni 795 obiisset, ei altero die unanimi cleri populique consensu suffectus est Leo III. Romanus, presbyter cardinalis, eruditione morumque integritate clarissimus, qui sedit usque ad annum 816. Is mox electionem suam significavit Carolo, eumque hortatus est, ut Romanam ecclesiam tueri pergeret, eidem patriciatus honorem ac munus, et jus seu defensionem Romanae ecclesiae et Urbis, confirmavit, ideoque ad eum direxit vexillum Urbis cum clavibus confessionis S. Petri seu e sepulchro S. Petri acceptis. Carolus vero litteris ac legatis missis amicitiam ac foedus cum Romano Pontifice renovavit.[1]) — Aliquanto post conjuratio Romae contra Leonem facta est a factione, cujus duces erant Paschalis primicerius et Campulus sacellarius Romanae ecclesiae,[2]) Hadriani nepotes. Isti, vel quod aegre ferrent Leo III. R. P.

---

[1]) V. Eginhardi Annales ad a. 796.

[2]) Septem erant dignitarii summi, seu Judices palatini Romani Pontificis. Primus erat *Primicerius* (notariorum et scrinii pontificii), cujus munus ea aetate fere illud erat, quo nostro tempore Cardinalis Secretarius fungitur. Secundus Judex palatinus erat *Secundicerius* (notariorum), qui in rebus publicis administrandis Primicerio junctus erat. Hi duo comites erant Pontificis, et etiam in processionibus ecclesiasticis lateri ejus jungebantur. Sequebantur duo Judices rei pecuniariae administrandae praepositi, videlicet *Arcarius,* qui tributis ac proventibus accipiendis praepositus erat, et *Sacellarius,* qui expensis providebat. Quintus ex Judicibus palatinis erat *Protoscriniarius,* scriniariis seu tabellionibus cancellariae praepositus; sextus vero *Primus Defensorum.* Defensores nominabantur, qui bona Ecclesiae et rei publicae administrabant. Septimus demum Judex erat *Nomenclator* seu *Adminiculator,* cujus administrationi viduarum ac pupillorum res, ac supplicationum et gratiarum examen commissum erat. Alii dignitarii praecipui, qui magis ad ipsam curiam Pontificis pertinebant, erant *Vicedominus* (Majordomus), *Cubicularius, Vestiarius*, et *Bibliothecarius.* Haud omnes isti

Leonem in pontificatu ipsis esse praelatum, vel quod eorum potestas a Pontifice restringeretur, Leoni insidias pararunt. Quum festo S. Marci, die 25. Aprilis anni 799, Pontifex ad litanias majores seu supplicationem pergeret, adversarii cum armatorum turma eum in via aggressi sunt, multisque plagis affectum in custodiam detruserunt. Leo papa paulo post amicorum ope e custodia deductus, in Franciam ad Carolum M. profectus est, quem bello contra Saxones detentum Paderbornae in Westfalia convenit. Sed etiam adversarii Leonis ad Carolum M. miserunt legatos, qui Pontificem adulterii, perjurii, aliorumque criminum (falso) accusarent, ac postularent, ut abdicato pontificatu in monasterium aliquod se reciperet. Carolus quidem Leonis causam amplexus est, et magno cum honore eum comitibus plurimis episcopis et proceribus Francorum Romam reduci curavit, ubi Pontifex die 29. Novembris summa cum solemnitate, et ingenti fidelium gaudio, receptus est. Videtur tamen Carolus in animo habuisse, ut examen quoddam in causa Pontificis institueret, nec forte ista in re plane perspiciebat, quales essent limites muneris sui. Altero anno 800, ut rebus Ecclesiae efficacius provideret, ipse Romam profectus est, ubi magno cum gaudio a Leone receptus, ut patricius Romanorum die 24. Novembris solemnem ingressum habuit.

Leonis innocentia.

5. Die 1. Decembris in causa Leonis ad S. Petri archiepiscoporum, episcoporum, abbatum, et optimatum Italorum ac Francorum synodum coëgit, „ut crimina quae adversus almum Pontificem dicta fuerant delimarent (examinarent). Qui universi archiepiscopi seu episcopi et abbates unanimiter audientes dixerunt: *Nos Sedem apostolicam, quae est caput omnium Dei ecclesiarum, judicare non audemus. Nam ab ipsa nos omnes et Vicario suo judicamur, ipsa autem a nemine judicatur, quemadmodum et antiquitus mos fuit. Sed sicut ipse summus Pontifex censuerit, canonice obedie-*

---

dignitarii erant sacerdotes, sed ea munera quae potius res temporales spectabant etiam clericis minoribus, imo passim laicis quoque committebantur. Cfr. Reumont l. c. p. 145.

mus. Venerabilis vero praesul inquit: *Praedecessorum meorum Pontificum vestigia sequor, et de talibus falsis criminationibus, quae super me nequiter exarserunt, me purificare paratus sum.*"[1]) Altero vero die Leo III. sancta Evangelia complexus ambonem conscendit, et coram omnibus ordinibus se ab affictis sibi criminationibus juramento purgavit.

6. Sacratissimi autem Natalis Domini die cum Carolus rex ad Missam ante Confessionem beati Petri assisteret, Leo Papa solemniter eum in Imperatorem Romanorum coronavit. Res in *Vita Leonis III.* hisce verbis refertur: *Post haec adveniente die natali Domini Nostri Jesu Christi, in jam dicta basilica beati Petri Apostoli omnes iterum congregati sunt: et tunc venerabilis et almificus Pontifex manibus suis propriis Carolum pretiosissima corona coronavit. Tunc universi fideles Romani, videntes tantam defensionem et dilectionem, quam erga sanctam Romanam ecclesiam et ejus vicarium habuit, unanimiter altisona voce, Dei nutu atque beati Petri Apostolorum principis et clavigeri regni coelorum exclamaverunt: „Carolo piissimo Augustò a Deo coronato, magno, pacifico Imperatori vita et victoria." Ante sacram confessionem beati Petri Apostoli plures sanctos invocantes ter dictum est; et ab omnibus constitutus est Imperator Romanorum. Illico sanctissimus Antistes et Pontifex unxit in Imperatorem oleo sancto Carolum, et excellentissimum filium ejus in regem in ipso die natali Domini Nostri Jesu Christi. Et Missa peracta, post celebrationem missarum obtulit ipse serenissimus Domnus Imperator mensam argenteam cum pedibus suis. Sed et in confessione ejusdem Dei Apostoli obtulit una cum praecellentissimo filio suo rege et filiabus diversa vasa ex auro purissimo in ministerio ipsius mensae.* — Eadem fere ratione eventus refertur in Annalibus Eginhardi ad 801.[2]) In *Vita Caroli* autem Eginhardus haec habet: *Romam veniens propter reparandum,*

Caroli coronatio.

[1]) Liber pontif. *Vita Leonis III.* c. 21.

[2]) Quum multi novum annum inciperent a die Nativitatis Domini, coronatio Caroli ab aliis anno 800, ab aliis anno 801 adscribitur.

qui nimis conturbatus erat Ecclesiae statum, ibi totum hiemis tempus extraxit. Quo tempore Imperatoris et Augusti nomen accepit, quod primum in tantum aversatus est, ut adfirmaret, se eo die quamvis praecipua festivitas esset, ecclesiam non intraturum, si Pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis Imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit patientia. Vicitque eorum contumaciam magnanimitate, qua eis procul dubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes et in epistolis fratres eos appellando.[1])

Adjuncta coronationis.

7. Ut imprimis unam alteramve circumstantiam hujus coronationis explicemus, *Laudes* illae factae Carolo Imperatori non fuerunt acclamationes plane novae et inusitatae, sed ad instar acclamationum, quae pro regibus Francorum et patriciis Romanorum jam in usu erant. Inveniuntur in litaniis Karolingianis, quae dicuntur, confectis forte ac primum adhibitis, quando sub Hadriano Pontifice Carolus a. 774 Romam venit. In exemplari a Mabillonio publicato,[2]) praeter invocationes S. Petri et aliorum Sanctorum,[3]) et acclamationem: *Adriano summo Pontifici et universali Papae, vita,* habetur: *Carolo excellentissimo et a Deo coronato, magno et pacifico Rege Francorum et Longobardorum, ac Patricio Romanorum, vita et victoria.* — Proinde ea acclamatione usus est populus, voce regis mutata in Imperatorem, ac secundum verba quae alta voce protulit ipse Leo Pontifex, dum Carolo coronam imposuit. — Non conveniunt auctores, quis ex filiis Caroli M. eo die unctus et coronatus sit in regem. Plerique de Pipino Italiae rege agi existimant, alii Carolum designari censent. Videlicet Pipinus et Ludovicus Caroli filii jam uncti erant anno 784 ab Hadriano Pontifice, alter in regem Italiae,

---

1) Vita c. 28.

2) Analecta vetera a. 1675 Tom. II. p. 687. Vide litanias apud Alberdingk-Thym, *Karel de Groote,* p. 530.

3) „Sancte Petre, tu lo juva; sancte Johannes, tu lo juva; sancte Martine, tu lo juva."

alter in regem Aquitaniae; sed Carolus filius nondum unctus erat. Eum igitur tunc unctionem regiam accepisse, admodum probabile videtur.[1])

An coronatio ex inopinato.

8. Animadvertendum porro est, ab Eginhardo ita commemorari elevationem Caroli in Imperatorem, ac si, testante Carolo ipso, ex inopinato coronatio illa in Imperatorem die Nativitatis a. 800 acciderit. Haec quaestio suspensos tenet eruditos. Sunt enim scriptores illorum temporum, qui referunt, de dignitate Imperiali jam antea inter Carolum et Leonem actum esse. Ita Joannes Diaconus in *Chronico* episcoporum sanctae Neapolitanae ecclesiae: *Hic* (Leo III.), scribit, *fugiens ad Carolum regem spopondit ei, si de suis illum defenderet inimicis, Augustali eum diademate coronaret. Carolus autem optatam audiens promissionem, e vestigio cum magno apparatu hostium proficiscens, Urbemque capiens, illum in suam revocavit sedem. At ille statim Carolum coronavit, et dignam ultionem in suos exercuit inimicos.*[2]) In Annalibus Laurishamensibus autem haec habentur: *Et quia jam tunc cessabat a parte Graecorum nomen Imperatoris, et femineum imperium apud se habebant, tunc visum est et ipsi apostolico Leoni et universis sanctis patribus qui in consilio aderant seu reliquo christiano populo, ut ipsum Carolum regem Francorum Imperatorem nominare debuissent, qui ipsam Romam tenebat, ubi semper Caesares sedere soliti erant, seu reliquas sedes, quas ipse per Italiam seu Galliam, necnon et Germaniam tenebat; quia Deus omnipotens has omnes sedes in potestatem ejus concessit, ideo justum eis esse videbatur, ut ipse cum Dei adjutorio et universo christiano populo petente, ipsum nomen haberet. Corolus denegare noluit, sed cum omni humilitate subjectus Deo et petitioni sacerdotum et uni-*

[1]) Hanc sententiam inter alios tenent Brequigny, *Recherches historiques sur la vie de Charles, fils ainé de Charlemagne,* (Mémoires de l'Académie des inscriptions tom. XXXIX, p. 617); Gosselin, Pouvoir du Pape etc. Appendice VI.; Alberdingk-Thym, *Karel de Groote,* p. 538; Balan, Storia d'Italia, V. II. p. 168.

[2]) Joannis Diaconi Chronicon, ap. Muratori Rer. It. Scr. T. I. P. II. p. 312.

versi christiani populi in ipsa Nativitate Domini Nostri Jesu Christi ipsum nomen Imperatoris cum consecratione domni Leonis papae suscepit.[1]) — Etiam ex epistolis Alcuini aliisque indiciis varii auctores colligunt, in animis hominum fuisse eam exspectationem, fore ut Carolus Imperatoris nomen ac dignitatem susciperet. Imo advertunt, Alcuinum codicem sacrae Scripturae perbelle manu scriptum et egregie exornatum praeparavisse, Caroloque ad illud festum Natalis Domini dono misisse „ad splendorem *imperialis* potentiae vestrae."[2]) Unde inferendum esse videtur, jam antea constitutum fuisse, ut Carolus in Imperatorem coronaretur.

Qua ratione. 9. Attamen non convenit, ut Carolum hypocrisis vel Eginhardum mendacii arguamus, dum asserunt, inopinatum id fuisse Carolo, quum die Natalis Domini Imperator salutatus est. Etenim valde probabile est, actum quidem jam antea esse de dignitate imperiali a Carolo suscipienda, sed negotium ab eo nondum ad finem perductum fuisse, quando Leo III. auctoritate sua pontificia sine mora ulteriore illum in Imperatorem coronavit et proclamavit. Forte cum Imperatrice Irene agere voluit Carolus, ut ipsa consentiente titulum illum assumeret; eum brevi post de matrimonio cum Irene contrahenda cogitasse et egisse, Theophanes aliique scriptores Graeci referunt.

10. Sunt qui existimant, hanc apprime fuisse rationem, cur totum illud negotium Carolo displicuerit, quod videlicet Pontifex partes praecipuas ea in re dexteritate quadam sibi vindicaverit. Carolum, qui vel ipsas res ecclesiasticas dirigere studuerit, voluisse etiam imperialem potestatem et dignitatem proprio motu sibi vindicare et manu sua coronam sibi imponere. Aegerrime ipsum tulisse, quod Leo III. dignitatem illam ipsi conferre videretur, ac propterea totum negotium eum aversatum esse.[3]) Sed hanc

---

[1]) Pertz, M. G. I. 38. — Fere eadem habentur in Chronico Moissiacensi, M. G. I. 305.

[2]) Epist. Alcuini 205; ap. Jaffé Bibl. rer. Germ. VI. p. 697.

[3]) V. Martens l. c. p. 212 sqq.

suppositionem non satis probari existimo. Profecto si Eginhardi verba et contextus considerantur, nullum ibi est indicium, quod suppositioni faveat. Imo illa verba per se eam ingerunt ideam, ex modestia quadam prudenti Carolo illud factum non fuisse acceptum, eo maxime quod Graecis haec assumptio dignitatis imperialis valde invisa foret. Addit enim illico Eginhardus: *Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis Imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit patientia. Vicitque eorum contumaciam magnanimitate* etc.[1]) — Carolum in animo habuisse, ut sibi ipse imperialem coronam imponeret, conjectura est quae solidis rationibus haud fulcitur. Etenim non solum consuetum erat, ut reges ab episcopis coronarentur, sed etiam Constantinopoli Imperatores inde a saeculo quinto a patriarcha coronabantur.[2]) Etiam quando Carolus a. 774 Romae fuit, *ab Adriano Papa in capite ejus pretiosa imposita est corona;*[3]) hanc coronam fuisse *diadema patriciatus,* quo Imperatores solebant insignire patricios, Muratorius censet. — Itaque aversatum fuisse Carolum, ut coronatio imperialis per Pontificem fieret, mihi persuadere non possum. —

11. Ea porro quae habet Joannes Diaconus, Leonem Carolo jam in Germania coronam imperialem promisisse, et Carolum hanc promissionem tunc acceptasse, fidem non merentur. Etenim Joannes Diaconus non est auctor coaevus, sed scripsit versus finem saeculi noni Chronicon suum, quod usque ad a. 872 produxit; ac parum versatum se ostendit in iis quae Caroli M. gesta spectant. — Leonem III. autem Romae cum Romanae ecclesiae proceribus et cum variis episcopis de Caroli coronatione egisse eorumque consilia consona habuisse, uti in Annalibus Laureshamensibus refertur, omnino probabile est. Sed id nullatenus excludit, ipso die Natalis Domini rem ex inopinato Carolo accidisse. — Quod ad epistolam illam Alcuini attinet, qua Ev- Objecta diluuntur.

---

[1]) L. c. — Cfr. hac in re B. Niehues, Kaiserthum und Papstthum p. 574 sqq.

[2]) V. Hergenröther, Kirche und Staat I. n. 7 seqq.

[3]) Chronicon Salernitan. c. 26. Ap. Muratori Rerum Ital. Scr. T. II. P. II. p. 193.

angeliorum codicem Carolo mittit, ex eâdem, collata cum altera scripta ad Nathanaëlem (Fredegisum) amicum, cui mandat ut donum Carolo tradat, colligitur perspicue, nullatenus Romam ad natale anni 800 ejusmodi codicem esse transmissum. Sed Aquisgrani tunc Fredegisus et Carolus degebant. Quodsi verba *ad splendorem imperialis potentiae vestrae* dignitatem imperialem, uti videtur, denotant, sequitur, epistolam cum dono codicis uno vel altero ex subsequentibus annis missam esse, quum Aquisgrani Carolus festum Nativitatis Domini celebraret.[1]) Advertendum postremo est, neque ex praeparatione et dispositione solemni rerum in festo Nativitatis Domini Carolum necessario collegisse Leonis III. consilium, ut eum tempore Missae in Imperatorem consecraret. Etenim constituta erat pro illo die coronatio filii Caroli in regem, adeoque ad hoc sacrum spectare videbantur quae disposita erant. — Censemus igitur, vere dixisse Carolum quum affirmaret, se haud novisse Pontificis intentionem eum coronandi illo die in Imperatorem, ac rationes adfuisse, cur ei tunc minus accepta esset illa coronatio.

Leo rem disposuit.

12. Annalistae illius aetatis universim conveniunt, consilium evehendi Caroli in Imperatorem a Leone III. Pontifice initum et completum fuisse. Pontifex in diplomate, quo ipso coronationis die monasterio Centulensi privilegia quaedam largitur, diploma datum commemorat *in praesentia gloriosi atque excellentissimi filii nostri Caroli, quem auctore Deo in defensionem et provectum sanctae universalis Ecclesiae Augustum hodie sacravimus.*[2]) Carolus autem *divino*

---

[1]) Vide epistolas 205 et 206 in recenti editione quam curaverunt Wattenbach et Dümmler; Monumenta Alcuiniana, Jaffé Biblioth., rer. Germ. tom. VI. p. 697 sqq. Editores epistolas ad a. 801 Dec. — 803 Dec. referunt, et ad verba illa notant: „Carolus igitur jam imperator creatus erat. Vana sunt quae de hoc munere sibi effinxit Lorenz, Alcuins Leben p. 236.“ — Alii auctores adverterunt, incertum esse quo anno illa epistola scripta sit, *imperialis* autem vocem etiam sensu generali ab Alcuino adhiberi. Et sane in epist. 78[a], anno 796 exeunte vel ineunte 797 ad Carolum M. scripta, „decorem *imperialis* regni vestri“ Alcuinus denotat. (Cfr. etiam ep. 86.) V. Niehues l. c. p. 574 nota 2; Hergenröther K. G. B. III. p. 193.

[2]) Ap. Jaffé Regesta ad a. 800.

nutu coronatum, et *a Deo coronatum* passim se dicebat.[1]) — Sapientissimum vero fuit consilium Leonis, ut ipse summus Ecclesiae Pontifex omniumque fidelium Pastor et Rector coronatione et proclamatione Caroli hoc institueret Imperium sacrum. Hac enim ratione peculiarem et essentialem Imperii hujus characterem, indolem, dignitatem Ecclesia seu summus Pontifex determinavit. Id videlicet Leo III. coronatione Caroli praesertim intendit, ut inter principes aliquis esset, potentissimus quidem jam multarum provinciarum possessione, sed cui maxime et peculiariter committeretur illud officium et illa dignitas, ut esset protector et defensor Ecclesiae et Romani Pontificis ac totius societatis christianae, quique sub Ecclesiae directione religionem christianam ejusque multiplicia bona ubique promoveret et amplificaret.[2]) Vicissim Ecclesia huic principi praeeminentiam prae aliis principibus honoremque plane eximium conciliabat. Ita intima illa unio, quae ex sanis principiis inter potestatem spiritualem et temporalem rite constitutis, dignitate et honore utriusque servatis, semper quaerenda est, in Pontifice et Imperatore eorumque mutuo habitu suam inveniebat practicam et summam expressionem, suosque debebat producere salutares effectus. Hoc principio nitebatur sacri Romani Imperii institutio; quamvis forte non omnia, quae ex hoc principio dimanabant, inde ab initio distincte atque explicite fuerint perspecta, et Leo directe nonnisi Ecclesiae protectionem in Occidente prae oculis haberet. Imperii indoles.

13. Haec aliquantisper illustremus ex iis quae habet cl. Wouters in Dissertatione *de novo Imperio Romano.* „Sigonius explicans instaurationem collapsi in Occidente Imperii Romani in Carolo Magno, ita scribit: *Hunc dignitatis imperatoriae titulum, quum in Momillo Augustulo ultimo Occidentis Imperatore ante annos fere trecentos sub regnum Gothorum in Italia defecisset, in eodem Occidente Pontifex* Evolvitur.

[1]) V. Balutius, Capitul. t. I. p. 247. 341. 345.

[2]) „Quem auctore Deo *in defensionem et provectum sanctae universalis Ecclesiae* Augustum hodie sacravimus.“ V. superius.

renovavit, ut haberet ecclesia Romana adversus infideles, haereticos, et seditiosos tutorem, cujus officium repudiasse jam pridem Imperator Orientis videretur.[1]) Leo papa quando Carolum Magnum salutavit, coronavit et unxit Imperatorem, ei qua principi de Ecclesia et republica Romana bene merito, et cunctis fere Europae populis christianis imperanti contulit imperialia insignia, imperatoriam majestatem et excellentiam inter caeteros Occidentis principes, atque officium per excellentiam, ut dicunt, defensoris ac protectoris Ecclesiae ac societatis christianae. Per id ipsum Carolus Magnus prae caeteris Occidentis principibus, Ecclesiae reipublicae Romanae totiusque societatis christianae in Occidente protector atque defensor ex officio constitutus fuit; Imperatoris nomine, insignibus ac praerogativis decoratus est, inter omnes Occidentis reges et principes honoris primatum et eminentiae privilegium accepit. Qui novi hujus Imperii Romani characterem, finem ac fundamentum super quod erat aedificatum perpenderit, agnoscet, imperium illud novum dignitate ac excellentia superasse antiquum. Nam Carolus Magnus semetipsum non dixit imperatorem, neque a senatu populoque, neque ab exercitu electus fuit, sed ab ipso Christi Domini vicario Ecclesiae capite, Romano pontifice imperialem coronam ac majestatem accepit. Officia huic majestati imperiali annexa, ut diximus, erant dignissima et nobilissima."

Una societas christiana.

14. „Leo papa vero justissima de causa ac sapientissima ratione Imperium Romanum in Occidente restituit, seu instituit ut multi dicunt. Etenim illis temporibus reges, principes ac populi in Occidente generatim unam eamdemque religionem christianam profitebantur; omnes unius ejusdemque Ecclesiae erant membra, et unam quasi rempublicam seu societatem christianam constituebant. Permagni certe Ecclesiae ac societatis seu reipublicae in Occidente intererat, ut contra hostium sive domesticorum sive exterorum impetus, rebelliones, et iniquas machinationes, defenderentur, et

---

[1]) De rebus Italiae, L. VI. ad a. 801.

protegerentur. Quapropter Leo III. Christianorum omnium, principum ac populorum, doctor et pastor, sapientissime egit, quando ex principibus Occidentis unum creavit Imperatorem, qui tum Ecclesiam tum rempublicam ex officio tueretur, et sub quo principes ac populi quasi confoederati, quin tamen juribus propriis exspoliarentur, consentientibus magis animis ac ferventioribus studiis conspirarent ad propulsandos hostes et reprimendos seditiosos, qui Ecclesiam vel rempublicam turbarent. Cum autem e principibus tunc temporis in Occidente regnantibus nemo dignior ac aptior ad adimplenda Imperatoris munera videretur quam Carolus Magnus, Leo papa illum prae caeteris selegit, quem Imperatorem salutaret, coronaret et oleo sancto ungeret. — Per sapientem hanc principum populorumque sub uno Imperatore confoederationem, Leo papa nihil de juribus . . . aliorum regum aut principum detraxit, sed quisque eorum servavit jura quae antea habebat, atque provincias et urbes quas antea possidebat. Carolus Magnus novas ditiones praeter eas quas legitimo jure tenebat non accepit. Principes confoederati populos suos secundum leges proprias regebant. Imperator honoris primatum habebat, ejusque legati primas tenebant.“ [1])

15. Hisce expositis jam facilius est eam quoque solvere quaestionem, utrum in institutione Imperii Caroli Magni obvenerit *translatio* Imperii occidentalis a Graecis ad Francos, auctoritate Leonis III. perfecta. Haec quaestio nobis tangenda est, tum quia maxime eo pertinet, ut relatio inter Pontifices et Imperatores clarius determinetur, tum quia ob institutionem Imperii occidentalis vehementer aucta est Orientalium ab Occidentalibus dissensio. — In Decretalibus Romanorum Pontificum frequenter Caroli Magni coronatio in Imperatorem commemoratur ut *translatio Imperii a Graecis ad Francos.* Ita in celeberrima Innocentii III. Decretali *Venerabilem* dicitur: *Quae* (apost. Sedes) *Romanum Imperium in personam magnifici Caroli a Graecis transtulit in*

An Imperium translatum.

---

1) V. Wouters, Dissertat. Tom. III. p. 129 sqq.

Germanos. Etiam plures auctores antiqui simili ratione ista de re loquuntur, uti Annalista Laureshamensis l. c. dum dicit, cessasse eo tempore a parte Graecorum nomen Imperatoris. Et auctor Vitae S. Willehardi c. 2: *Si quidem,* inquit, *imperialis potestas ad Francorum translatum est dominium.*[1]) Ita etiam rem concipiunt nonnulli auctores insignes, uti Baronius et Bellarminus qui scripsit *de translatione Impèrii Romani a Graecis ad Francos.* Recentiores auctores plerique tamen censent, haud translationem Imperii generatim, vel etiam Imperii occidentalis, dici posse illam Caroli M. coronationem in Imperatorem, sed *renovationem* Imperii occidentalis, quod a. 476 exstinctum erat, vel *institutionem* sacri Romani Imperii.[2])

Bellarmini sententia.

16. Opportunum erit aliqua ex Bellarmino afferre, ut clareat, quomodo doctissimus ille vir, quem nomine plurimorum citamus, translationem illam conceperit et explicet. Quae dicit etiam inservient, ut brevi recolligatur historia Imperii Romani. Statum causae exponens: „Igitur, inquit, Romanum Imperium tametsi ante Constantini tempora, modo ab uno, modo a pluribus Augustis pari potestate regeretur; unum tamen atque indivisum censebatur. Deinde vero postquam magnus Constantinus CPolim quasi alteram Romam aedificavit, et cum ea alterum Consulem, alterum Senatum, et omnia Romanae Urbis privilegia communicavit, divisum est Imperium in partes duas, quarum altera imperium Orientis, altera Occidentis appellari coepta est. Et quemadmodum ante Constantinum principem indivisum Imperium aliquando plures Augusti administrabant, saepius unus ac solus regebat, ita post Constantinum Imperium jam divisum plerumque duo Caesares tenuerunt, raro unus ac solus princeps gubernavit. Siquidem Constantino vita functo a. D. 341 occidentale Imperium Constantino Juniori et Constanti, Imperium Orientis Constantio cessit; post Constantini autem et Constantis ex-

---

1) V. Pertz, Tom. II. p. 301.

2) Ita e. g. Phillips, Kirchenrecht, B. III. Abth. I. §. 119. — Wouters, l. c.

cessum a. 453 Constantius solus universo Imperio praefuit. Constantio Julianus, Jovianus Juliano successit. Sed post obitum Joviani Valentinianus, qui Joviano successerat, Imperio Occidentis contentus, orientale Imperium Valenti fratri attribuit a. D. 378, atque ex eo tempore usque ad annum Domini 476, id est usque ad Augustulum, Imperatores diversi divisum Imperium tenuerunt.[1]) Augustulo vero ab Odoacre Herulo abdicare coacto, atque Imperio Occidentis a barbaris occupato, soli Imperatores Orientis et in solo Oriente regnarunt usque ad Justinianum.[2]) Sed cum is opera Belisarii et Narseti fortissimorum ducum Africam et Italiam inde Vandalis hinc Gothis exactis recuperasset, tandem a. D. 556 iterum ab uno Imperatore Oriens et Occidens administrari coeptus est. Sed cum Imperator Graecus esset, et Italiam per Exarchos regeret, nec eam ab infestatione Longobardorum tueri jam posset, a. 801 ineunte ipso die Natalis Domini, creato in Urbe Roma novo Imperatore Carolo M. rege Francorum, ac per hoc *translato Occidentali Imperio a potestate Graecorum ad Francorum ditionem,* iterum Romana Respublica rediit ad eum statum in quo eam Constantinus M. instituerat, et in quo permanserat a Valentiniano seniore usque ad Augustulum. Quamquam illud negari non potest, quin paulo major Imperii divisio fuerit a tempore Caroli M. quam antea: siquidem a Constantino ad Augustulum etsi divisae erant Imperii Romani provinciae inter duos Imperatores, quod attinet ad regimen et administrationem; erat tamen ita commune Imperium, ut leges utriusque Impera-

---

[1]) Compendio eventus referens Bellarminus omittit Theodosium M. iterum solum Imperio utroque potitum a. 394. Sed brevi post initio anni 395 mortuus est, Imperiumque divisit filiis Arcadio et Honorio. Nec ipse tamen ejusmodi partitione *unitati* Imperii derogare voluit.

[2]) Adverti potest, Theodoricum Gothum consentiente Zenone bellum contra Odoacrem suscepisse. Ipse a Zenone in filium adoptatus Consulque ordinarius et rex Italiae dictus est. Habebatur ut rex Imperio subjectus, et tum ipse tum successores ejus obedientiam se Imperatori debere in epistolis profitebantur, quamvis pro arbitrio revera Italiam gubernarent.

toris nomine toti imperio darentur, et si alter sine liberis decedebat, ad alterum totius Imperii gubernatio et providentia pertineret. Quocirca Paulus Orosius l. 7 scribit, Arcadio Orientis, Honorio Occidentis provincias gubernantibus, commune Imperium, divisis tantum sedibus, fuisse: at post tempora Caroli M. neque leges a Latino Graecoque Imperatore communiter latae sunt, neque deinceps unquam aut Latinus Orientem aut Graecus Occidentem gubernavit. Quaeritur igitur, quisnam hujus translationis auctor fuerit, quisque Carolo Magno ac successoribus ejus nomen, dignitatem, ac potestatem Imperatoris Romanorum ac Caesaris Augusti in Occidente tribuerit. Respondemus id quod clamat consensus omnium gentium, Leonem III. Pontificem Maximum aut solum aut praecipuum et primarium auctorem hujus translationis fuisse."[1])

Explicatur. 17. Alio loco: „Nec affirmamus, scribit Bellarminus, Leonem Pontificem armis Imperium de manu Graecorum eripuisse, ac deinde sic partum et acquisitum Carolo donavisse; sed jus ipsum quod Graecus Imperator in provincias Occidentalis Imperii habebat, necnon titulos, honores, ac dignitates Augustorum a Leone Pontifice Carolo impertitas asserimus. Qua communicatione factum est, ut Carolus et ea quae bello sibi pepererat justo titulo ut legitimus Imperator possideret, et jus item haberet ad ea recuperanda quae Romani Imperatoris ante fuissent."[2]) Ultima accuratius explicat inferius, dum advertit, „Carolum M. ante Leonis III. Pontificatum justo bello occupasse ac tenuisse non quidem universum ... Occidentis Imperium, ... sed magnam tamen ejus partem. ... Caeterum ea ipsa loca non jure Caesaris, sed partim jure regis partim jure patricio Carolum possedisse. Id igitur Imperii translatio effecit, ut Carolus M. illa ipsa quae jam habebat, non tantum ut Rex aut Patricius, sed ut verus Imperator et Augustus retineret, utque jus haberet ad alias item provincias, quas occidentalis Imperii fuisse atque injuria ab aliis occupatas esse constaret; ut de-

[1]) L. c. Lib. I. c. 4. [2]) Ibid. c. 7.

nique nominibus, titulis, honoribus omnibus veterum Caesarum uteretur, atque eo nomine omnes Reges ac Principes, tum ipse, tum ejus successores ac posteri anteirent, etiamsi aliquando contingeret, ut essent alii christiani Reges ipso Caesare longe potentiores.“ [1])

18. Ad Imperii indolem et translationis notionem etiam haec faciunt: „Dabatur Imperium virtutibus Caroli, dabatur meritis ejus necnon patris et avi, quae multa et magna in ecclesiam Romanam exstabant, verumtamen accesserunt etiam pacta . . . de Ecclesia universa ac potissimum de apostolica Sede perpetuo defendenda. Est enim Imperator Romanus (ut jura passim loquuntur) proprius Ecclesiae catholicae atque praecipuus Advocatus. Porro continetur hoc pactum tum in eo sacramento, quod Reges Romanorum Pontifici Romano praestare solent cum ad coronam accipiendam veniunt: tum etiam ipsa voce translationis Imperii. Idcirco enim non novum Imperium erectum, sed antiquum translatum ad Germanos dicimus, ut meminerint Germani Imperatores, non modo jus et potestatem imperandi, sed etiam curam et sollicitudinem Ecclesiae tuendae, Constantini, Theodosii, Marciani, Justini, Tiberii, aliorumque veterum ac piorum Caesarum ad se translatam, quae etiam causa est, ut aliquando Romani Pontifices certos Imperatores et Ecclesiae communione et Imperii dignitate privarint, quod videlicet adversus inita et jurata pacta non se illi advocatos, sed hostes Ecclesiae praestitissent.“ [2])

19. Ex hisce colligitur, quomodo Bellarminus aliique viri insignes illam *translationem* Imperii occidentalis a Graecis ad reges Francorum conceperint. Existimant videlicet, Imperatori Graecorum competisse sin minus de facto saltem *de jure* ante Caroli M. coronationem, 1⁰ ut jure imperiali recuperaret atque teneret eas provincias, quae partem totius Imperii Romani constituerant. 2⁰ Ei de jure competisse, ut *solus* possideret illam majestatem, dignitatem sublimem, summosque eos honores, quibus in toto orbe **Translatio qualis.**

---

[1]) Ibid. c. 13. [2]) Ibid. c. 13.

terrarum atque apud omnes gentes Imperator Romanorum ex tot saeculis fruebatur. 3° Ei de jure competisse, ut, quemadmodum fuerant Constantinus ac Theodosius, esset protector ac defensor Ecclesiae ac totius societatis christianae. — Jam vero Leo III. coronatione Caroli Magni in Imperatorem ea jura illamque dignitatem et majestatem, quantum spectabat ad Occidentem, contulit Carolo, adeoque ea in re merito ponitur translatio Imperii Occidentis a Graecis ad Francos. — Medio aevo autem plures auctores videntur supposuisse *translationem plenam Imperii* a Graecis ad Francos. Ea enim Imperii notio magis magisque se evolverat, quod esset in Imperatore suprematia quaedam temporalis, protectionis et defensionis, quoad universam societatem christianam, subordinata tamen directioni Romani Pontificis atque quoad collationem ab eo dependens. Haec igitur dignitas, hoc Imperium nonnisi *unicum* esse poterat. Maxime vero quum Imperator Orientis animum prae se ferret schismaticum, ipse non re, sed inani titulo Imperator esse censebatur.

Sententia modificanda. 20. Tempore tamen Caroli M. per institutum Imperium occidentale, saltem non expresse derogatum fuit imperiali dignitati Imperatoris Graeci in sua ditione. Quod vero ad jura illa attinet quae recensuimus, dubium videtur, utrum reapse adhuc Imperatori orientali convenerint. Quoad provincias Occidentis regendas, jus erat certe valde remotum, imo per eventus multiplices infirmatum. Defensionem Ecclesiae jam dudum illi Imperatores omiserant, atque impia oppressione ei dominari passim studuerant; nec protegendae societati christianae erant pares. Ita et dignitas illa et majestas imperialis quam eousque soli habebant, influxu reali apud alias nationes carebat. — Non potest igitur eo sensu dici translatum a Graecis ad Carolum M. occidentale Imperium, ac si jura *quae de facto exercebantur* ab Imperatoribus CPtanis in Occidentem translata essent in Carolum M., vel quasi potestas aliqua, qua fruebantur, ipsis esset adempta et Carolo collata. Quadamtenus tamen translatio Imperii occidentalis dici potest perfecta per Leonem. Etenim relicta quaestione de fun-

damentis ultimis jurium suorum, Imperatores orientales sese considerabant ut successores Imperatorum Romanorum qui totum Imperium habuerant, titulum gerebant, non Imperatorum Orientis, sed Imperatorum Romanorum, et praescriptione atque aestimatione illud jus eos dixeris habuisse, ut etiam in Occidentem, si convenienti modo fieri poterat, suum imperium extenderent et exercerent. Quatenus igitur aliquod *jus ad rem* videbantur habere sibique attribuebant, et quatenus coronatione Caroli M. factum est, ut omnes eorum tituli evanescerent, et dignitatem eousque singularem Imperatoris jam participaret pro Occidente Carolus, dici potest translatum esse in ipsum Imperium Occidentis. — Caeterum recte ac melius etiam dici *renovatum* esse *Imperium Occidentis* in Carolo M., ex nostra expositione satis colligitur.[1]) **Imperii occid. renovatio.**

21. Insignis nostri temporis auctor cl. Reumont amplecti fere videtur sententiam medio aevo satis communem, Imperii Romani erectione, *si principia spectantur* quibus eadem nitebatur, Imperium Byzantinum subrutum jam fuisse. Videlicet, si consideratur idea ac notio religioso-politica Imperii quae Romae praevaluit, *de jure*, seu inspectis principiis, ipsa existentia Imperii Byzantini exinde *anomalia* quaedam erat. Non poterat existere duplex Imperium; id pugnabat cum notione christiana *monarchiae universalis christianae*, quam ipsa idea Imperii sacri Romani involvebat. Hoc autem Imperium sacrum et christianum intimo nexu cohaerebat cum summo et universali pontificatu Romani Pontificis. Potuissent tamen duo Imperatores illam unam monarchiam universalem, divisis provinciis, exercere, quemadmodum etiam antiquitus id acciderat.[2]) Haec animadversio profunda sane est et acuta. Et re quidem vera Byzantinum Imperium separatum plane ac divisum a Romano nonnisi *anomalia* quadam ac *de facto* tantum, haud vero *salvis principiis et de jure* cum sacro Imperio **Imperium Byzantinum.**

---

[1]) Etiam in numismatibus in memoriam magni eventus ea aetate excusis inscriptio habetur: *Renovatio Romani Imperii.*

[2]) L. c. p. 135.

Romano consistere poterat. Sed *per se* potuissent sane Imperatores CPtani adoptare illa principia vera, et communi consensu et concordia cum Imperatoribus Occidentis iterum formare universalem illam monarchiam christianam atque Imperium unicum, cujus partem uterque Imperator gubernaret. Quod si factum non est, Imperatoribus Graecis maxime adscribi debet.[1])

Orientalium indignatio.

22. Quamvis autem Leo III. et Carolus M. nullatenus directe Imperatores Orientis restituto Imperio Occidentis lae-

---

[1]) Ulterius progreditur doctissimus vir Anglus J. Bryce in erudito opere citato, *The holy Roman empire.* Quamvis in multis laudet Leonem III. et Carolum M., tamen contendit, illegalem fuisse illum actum coronationis Caroli et erectionis Imperii Romani. Haud renovatum fuisse asserit illud Imperium occidentale quod v. 476 sub Romulo Augustulo interierat, sed Imperio CPtano, ac si post mortem Constantini VI., regnante muliere Irene, vacaret, substitutum et oppositum fuisse unicum Imperium Romanum. Inter alia haec habet: „Both the extinction of the Western Empire in that year (476) and its revival in A. D. 800 have been very generally misunderstood in modern times, and although the mistake is not, in a certain sense, of practical importance, yet it tends to confuse history and to blind us to the ideas of the people who acted on both occasions. When Odoacer compelled the abdication of Romulus Augustulus, he did not abolish Western Empire as a separate power, but caused it to be reunited with or sink into the Eastern, so that from that time there was, as there had been before Diocletian, a single undivided Roman Empire. In A. D. 800 the very memory of the separate Western Empire, as it had stood from the death of Theodosius till Odoacer, had, so far as appears, been long since lost, and neither Leo nor Charles nor any among their advisers dreamt of reviving it. They too, like their predecessors, held the Roman Empire to be one and indivisible, and proposed by the coronation of the Frankish king not to proclaim a severance of the East and West, but to reverse the act of Constantine, and make Old Rome again the civil as well as the ecclesiastical capital of the Empire that bore her name. Their deed was in its essence illegal, but they sought to give it every semblance of legality: they professed and partly believed that they were not revolting against a reigning sovereign, but legitimately filling up the place of the deposed Constantine the Sixth; the people of the imperial city exercising their ancient right of choice, their bishop his right of consecration." L. c. ch. V. p. 62. — Quae minus accurate hac in re dicta censeamus, ex disputatis colliges.

derent, Orientales tamen inde vehementer offensi sunt, novum Romanorum Imperatorem agnoscere noluerunt, ac varii scriptores inter praecipuas posterioris schismatis rationes hanc afferunt.[1]) Cum Carolo M. quidem ejusque successoribus Imperatores Graeci, ut Saracenis resistere possent, foedera quaesierunt, sed nec nomen Imperatorum Romanorum ipsis voluerunt concedere, nec se, quos solos Romanorum Imperatores esse contendebant, passi sunt dici Imperatores Graecorum. Romam atque Imperium sibi ut proprietatem vindicabant; agnoscere Imperatorem Occidentis idem ipsis erat ac renuntiare *Imperio mundi,* ac possessioni Italiae, quam se recuperaturos sperabant. — Referunt plures auctores Graeci suppares, ut Theophanes, Cedrenus, Zonaras, actum fuisse de connubio inter Carolum M., cujus uxor Lutgardis anno 800 decesserat, et Irenem Imperatricem viduam, ut ea ratione unitas Imperii obtineretur. Scriptores quidem Francorum ea de re tacent, nec Gregorius Harmatolus, auctor Graecus coaevus, ejusmodi negotiationis facit mentionem. Rumoris occasio forte fuit, quod eo tempore legatio Caroli M. Constantinopoli versaretur; nec per se ullatenus improbabile esse videtur, tale consilium Carolum M. cepisse. At mox Irene a Nicephoro e throno dejecta est. — Eginhardus identidem in *Vita Caroli M.* commemorat infensum Graecorum animum. Praeter ea quae ex c. 28° jam citavimus, etiam c. 16° scribit: *Imperatores etiam CPtani, Nicephorus, Michaël et Leo, ultro amicitiam et societatem ejus expetentes, complures ad eum misere legatos, cum quibus — tamen propter*

[1]) Ita Constantinus Manasses historicus Graecus medio saeculo XII. florens, qui compendium historiae versibus concinnavit, canit:

Λεὼν ἀναγορεύει κρατέρα τῆς καλαιοτέρας Ῥώμης. (v. 4513)
Οὕτως ὁ πρώην σύνδεσμος τῶν πόλεων ἐῤῥάγη, (v. 4520 sqq.)
οὕτω μητρὸς καὶ θυγατρὸς μέσον ἐπέπτη σπάθη,
διχάζουσα καὶ τέμνουσα μετὰ θυμοῦ ῥομφαίας
νεανῖν τὴν εὐπρόσωπον, τὴν νεωτέραν Ῥώμην
ἐκ τῆς ῥυωσῆς καὶ παλαιᾶς καὶ τριπεμπέλου Ῥώμης.

Recens Zampelios scribit: *Ἐντεῦθεν ἀκριβῶς ἄρχεται ὁ Πάπισμος, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησίων μεταβαίναι εἰς ἑτέραν φάσιν. (Βυζαντίναι μελέται,* Athenis 1857). Cfr. Hergenröther, Photius, B. I. S. 258, B. II. 171 sqq.

susceptum a se Imperatoris nomen, et ob hoc, quasi qui Imperium eis eripere vellet valde suspectum — foedus firmissimum statuit, ut nulla inter partes scandali cujuslibet remaneret occasio. — Erat enim semper Romanis et Graecis Francorum suspecta potentia; unde et illud graecum exstat proverbium: Τον Φραγκον φιλον ἔχῃς, χιτωνα οὐκ ἔχῃς.

Ludovici II. epistola.

23. Ut vero melius cognoscatur, qualis fuerit sententia de Imperio saeculo nono, juvabit hoc loco attendere ad litteras, quas Ludovicus II. Imperator Romanus anno 871 direxit ad Basilium Imperatorem CPtanum. Basilius diffusa epistola ad Ludovicum missa (quae deperdita est) conquestus erat, quod hic diceret se Imperatorem Romanorum; nonnisi Basilio soli nomen Imperatoris *(βασιλεὺς)* competere, hanc esse legem immutabilem a qua recedere nefas sit. *Indicat dilectio tua,* scribit Ludovicus, *se maledictum legis pavescere,* et idcirco *terminos aeternos transferre, et veterum Imperatorum formas commutare, ac praeter canonica ac paterna praecepta conversari renuat ac recuset.* Ad summum, contendebat Basilius, Ludovicum dici posse Imperatorem *(βασιλεὺς)* Francorum, quum nonnisi Francis, et parti quidem eorum tantum dominetur, nulla ratione eum dici posse Imperatorem Romanorum; consultius vero esse, ut uteretur nomine *ῥῆγα,* seu rex Francorum. — Ludovicus II. Basilio cum vigore et quadam indignatione respondit, ac de Imperio Romano ita disserit, ut appareat, eam notionem, quam medio aevo procedente invenimus apud scriptores evolutam, jam tunc adfuisse satis accuratam.

24. Inscripsit epistolam: *In nomine Domini Nostri Jesu Christi Dei aeterni. Ludovicus divina ordinante providentia Imperator Augustus Romanorum, dilectissimo spiritualique fratri nostro Basilio gloriosissimo ac piissimo aeque Imperatori novae Romae.* Refellit porro multiplices errores epistolae Basilii, ostenditque, nomen *βασιλεὺς* variis principibus omni tempore datum esse. — Dein: *Dicis autem,* inquit, *quod quatuor patriarchales sedes unum Imperium (βασιλείαν) inter sacra mysteria memorari a deiferis Apo-*

stolis usque nunc traditum habeant;[1]) *nos hortaris* (ironice) *ut persuadeamus eis, quo nos Imperatores appellent. Quod tamen nec ratio dictat, nec est opus.* — Indicat dein, se Imperatorem appellari in litteris ab omnibus excepto Basilio. — *Praesertim,* pergit, *quum et ipsi patrui nostri gloriosi reges absque invidia Imperatorem nos vocitent, et Imperatorem esse procul dubio fatentur, non profecto ad aetatem qua nobis majores sunt, attendentes, sed ad unctionem et sacrationem, qua per summi Pontificis manus, impositione et oratione divinitus sumus ad hoc culmen provecti, et ad Romani principatus Imperium, quo superno nutu potimur, adspicientes. Porro si unum Imperium patriarchae inter sacrosancta sacrificia memorant, laudandi sunt, non utique inconvenienter agentes. Unum est enim imperium Patris et Filii et Spiritus Sancti, cujus pars est Ecclesia constituta in terris, quam tamen Deus nec per te solum nec per me tantum gubernari disposuit, nisi quia tanta sumus ad invicem caritate connexi, ut non jam divisi, sed unum existere videatur.* — Valde congrue his innuit Ludovicus, qua ratione in uno Imperio societatis christianae ipsi duo possint esse Imperatores concordia mutua. Unde vides, ex his expositionem nostram anteriorem confirmari.

25. De institutione et origine porro Imperii Romani, Imperii origo. ac de ejus indole optime disserit. *Praeterea,* scribit, *mirari se dilecta fraternitas tua significat, quod non Francorum sed Romanorum Imperator appellemur: sed scire te convenit, quia nisi Romanorum Imperator essemus, utique nec Francorum. A Romanis enim hoc nomen et dignitatem assumpsimus, apud quos profecto primo tantae culmen sublimitatis et appellationis effulsit, quorumque gentem et urbem divinitus gubernandam, et matrem omnium ecclesiarum Dei defendendam atque sublimandam suscepimus, ex qua et regnandi prius et postmodum imperandi auctoritatem prosapiae nostrae seminarium sumpsit. Nam Francorum principes primo*

[1]) Ex his Basilius sumebat argumentum, unum esse Imperium et unum Imperatorem.

reges, deinde vero Imperatores dicti sunt, ii dumtaxat, qui a Romano Pontifice ad hoc oleo sancto perfusi sunt; in qua etiam Carolus magnus abavus noster unctione ejusmodi per summum Pontificem delibutus, primo ex gente et genealogia nostra, pietate in eo abundante, et Imperator dictus et Christus Domini factus est. — Vides Imperium hic describi ut institutum a Romano Pontifice, ad defensionem Ecclesiae et in bonum societatis christianae. Ipsius etiam consecratione et unctione haec dignitas et potestas confertur.

Vindicatur factum Leonis III.

26. Quum vero ut facinus injustissimum Leonis III. factum haberent Graeci, istam quoque quaestionem Imperator tractat. *Porro si calumniaris,* inquit, *Romanum Pontificem quod gesserit, calumniari poteris et Samuël, quod spreto Saule, quem ipse unxerat, David in regem ungere non renuerit. Verum super hoc si est qui summo Pontifici unum faciat muttum, congruo profecto illius non carebit responso. Sed interim si paginas revolvas graecorum Annalium, et quae discrimina ab alienis, per tam vos nequaquam defensi, quam a vestratibus Romani Pontifices pertulerunt, perscruteris: profecto invenies, unde illos juste non valeas redarguere. Verum haec illi, quae extrinsecus agebantur, facile parvipenderunt, nisi et intrinsecus, quae per diversas haereses perimere conantium molimina deprehenderunt. Unde merito apostatis desertis, (quae enim communicatio Christi cum Belial?) adhaeserunt genti adhaerenti Deo, et ipsius regni fructus facienti: quoniam non est personarum acceptor Deus, sed, ut eximius Apostolorum innuit, in omni gente qui timet Deum, acceptus est illi. Ergo cum ita sit, cur nos satagis reprehendere, quoniam ex Francis oriundi, Romani moderamur habenas Imperii, cum in omni gente qui timet Deum, acceptus est illi? Et certe Theodosius major, et filii Arcadius et Honorius, et Theodosius minor Arcadii filius, ex Hispanis ad Imperii Romani culmen assumpti sunt, et non invenimus, quod aliqui clamaverint, vel reprehenderint Theodosium, quod non Romanus, sed Hispanus existeret. . . . Ergo, frater charissime, desine in hoc contentiosius agere, desine adulatoribus quibuscunque aures tuae puritatis inflectere. Denique gens Francorum multos et foecundissimos*

Domino attulit fructus, non solum cito credendo, verum etiam nonnullos alios salutifere convertendo. Verum vobis a Domino jure praedictum est: Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus. Sicut ergo potuit Deus de lapidibus suscitare filios Abrahae, ita potuit de Francorum duritia Romani suscitare successores Imperii. ... Ut sicut nos per fidem Christi Abrahae semen existimus, et Judaei per perfidiam Abrahae filii esse desierunt: ita quoque nos propter bonam opinionem, id est orthodoxiam, regimen Imperii Romani suscepimus, Graeci vero propter cacodoxiam, id est malam opinionem, Romanorum Imperatores existere cessaverunt, deserentes scilicet non solum urbem et sedem Imperii, sed et gentem Romanam et ipsam quoque linguam penitus amittentes, atque ad aliam urbem, sedem, gentem et linguam per omnia transmigrantes.[1]) Ostendit hisce Ludovicus, justissime a Pontifice Imperium occidentale Francis concedi potuisse, quum Franci id meruerint, Graeci autem perdiderint illud tum demeritis suis, tum quod dereliquerint Italiam et Romam. Atque hisce denuo innuit, secundario connexum esse Imperium cum urbe Roma (mundi domina) adeoque Imperium occidentale reipublicae Romanae innitens undequaque legitimum esse atque perfectum. Quum vero severius Basilium exagitat, tamen iis quae in hac epistola subsequuntur eum demulcire conatur. Sed ea ad rem nostram minus pertinent.

Graecorum aversio perdurans.

27. Caeterum Graeci perstiterunt in sua aversione contra Imperium Occidentis, et in ea sententia qua superbe asserebant, sibi solis Imperatoris Romanorum nomen ac dignitatem competere. Etiam saeculo decimo, quum Luitprandus legatus Ottonis I. Imperatoris Constantinopolim venisset (a. 968), ut matrimonium conciliaret inter Ottonem II. et filiam Romani, defuncti Imperatoris, Nicephorus Imperator et aulici aegerrime tulerunt, quod in inscriptione epistolae Joannis XIII. Romani Pontificis Otto diceretur Imperator Romanorum, Nicephorus vero Graecorum. *Inscriptio*

[1]) Vide epistolam ap. Baronium ad a. 871. n. 51 sqq.

secundum Graecos peccatrix et temeraria. Objurgabant Graeci mare, imprecabantur aequori, plus justo mirantes, cur peccatum illud portare potuerit, cur fretum dehiscens navim non absorbuerit. Imperatorem, inquiunt, universalem Romanorum, Augustum magnum, solum Nicephorum scripsisse Graecorum, hominem quemdam barbarum, pauperem, Romanorum non piguit. O coelum, o terra, o mare![1])

II.

De Pontificibus et Imperatoribus saeculi noni.

28. Enarrata institutione Imperii sacri Romani ejusque delineata natura, ut rerum ecclesiasticarum statum quinam fuerit saeculo nono accuratius describamus, Pontificum et Imperatorum seriem et gesta breviter commemorare convenit. Praesertim vero hac in re advertendum est, quales fuerint Imperatorum et Pontificum (Imperii et Sacerdotii) mutui habitus, seu concordiae vel dissidii relationes. Inde enim per saecula quae sequuntur Ecclesiae et societatis christianae salus et prosperitas multum dependerunt. — Facile autem vides, quum tanta regnorum potestas summaque Imperii dignitas uni Imperatori propria essent, inde eum potuisse petere occasionem, ut quum esset Ecclesiae defensor ac protector, nimium dominari adniteretur. Atque etiam illa suprema auctoritas imperialis, quae in ditionem quoque Romanam et Urbem sese extendebat, ex natura sua, quum jura haud essent accurate determinata, ansam praebebat, ut Imperatores potestatem quamdam immoderatam in Urbe sibi vindicarent, quae Pontificibus molesta esset, eorum principatum civilem coarctaret, et libertati Ecclesiae foret periculo. Generatim quidem saeculo nono pax inter Sacerdotium et Imperium constitit,

Unde pericula.

---

[1]) Luitprandi Legatio ad Nicephorum Phocam. Luitprandi Opp. p. 152; edit. Antverp. a. 1640.

quamvis ex potestate quam Imperatores in Urbem sibi tribuebant, passim difficultates natae sint. Romae videlicet collidebant principatus civilis summi Pontificis, tendentiae municipii vel procerum qui partem gubernii sibi vindicabant, et auctoritas Imperatoris cui summa quaedam jurisdictio per delegatos judices competebat.

29. Sub pontificatu *Leonis III.* concordia inter ipsum et Carolum M. haud fuit turbata. Universim Carolus Imperator debitam reverentiam erga Ecclesiam et Pontificem observavit, quam etiam saepius tum ante tum post receptam dignitatem imperialem legibus suis professus est. Ejus principia hac de re scite expressa sunt in Capitulario *de honoranda Sede apostolica* anno 801 edito: *In memoriam beati Petri honoremus sanctam Romanam et Apostolicam Sedem,*[1] *ut quae nobis sacerdotalis mater est dignitatis, esse debeat magistra ecclesiasticae rationis. Quare servanda est cum mansuetudine humilitas; ut licet vix ferendum ab illa sancta Sede imponatur jugum, feramus, et pia devotione toleremus.*[2] Seipsum Carolus dicebat *Ecclesiæ defensorem et protectorem,* uti habetur in lege anni 802: (Sanctarum ecclesiarum Dei) *ipse Domnus Imperator, post Domini et Sanctis ejus, earum et protector et defensor esse constitutus est.*[3] — Leo III. anno 805 iterum in Galliam profectus cum Imperatore convenit; probabile est, eum egisse cum Carolo tum de aliis rebus ecclesiasticis, tum de auctoritate quae missis imperialibus in dominio Ecclesiae conveniret. Ex variis epistolis Leonis ad Carolum colligitur, Pontificem invigilasse, ne jura temporalia ejus per missos imperiales violarentur.[4] Etiam in quaestione de addenda voce *Filioque* in Symbolo Pontifex postulationi Imperatoris non cessit, sed ea fecit quae oeconomia prudenti convenire judicavit. Sed hac de quaestione inferius agetur.

Concordia sub Leone III.

---

1) Verba hæc ad instar canonis Sardicensis composita esse videntur.
2) Balutius, Capitularia Regum Francorum T. I. p. 357.
3) Pertz, Mon. Germ. t. III. (L. I.) p. 91.
4) V. epist. 2. 9. 10. in Cod. Car. pp. 311. 330. 332.

Divisio regnorum.

30. Carolus M. de constituenda et conservanda pace inter filios suos sollicitus, regnum suum a. 806 in tres partes divisit, *ut sciret unusquisque illorum, quam partem tueri et regere debuisset, si superstes illi eveniret.* Ita Eginhardus in Annalibus ad a. 806, ubi subdit: *De hac partitione et testamentum factum et jurejurando ab Optimatibus Francorum confirmatum, et constitutiones causa conservandae pacis factœ: atque hœc omnia litteris mandata sunt, et Leoni papae, ut his sua manu subscriberet, per Einhardum missa. Quibus Pontifex lectis et assensum praebuit et propria manu subscripsit.* — In illa divisione Pipino data est Italia *quae et Longobardia dicitur;* nulla autem mentio fit exarchatus Ravennatensis et ditionis Romanae, ex quo argumentum peremptorium colligitur, principatum civilem Romani Pontificis plenum fuisse, et Romam non ad regnum Italiae, sed tantum ad Imperium pertinuisse, ac nonnisi imperiali auctoritati subfuisse. — Merito etiam summae laudi tribuitur Carolo, quod versus finem vitae suae ecclesiis libertatem electionis episcoporum concederet, uti habetur in Capitulario 87: *Sacrorum canonum non ignari, ut in Dei nomine Ecclesia suo liberius potiretur honore, assensum ordini ecclesiastico praebuimus, ut scilicet per electionem cleri et populi, secundum statuta canonum, de propria dioecesi, remota personarum et munerum acceptione, ob vitae meritum et sapientiae donum eligantur, et exemplo et verbis sibi subjectis usquequaque prodesse valeant.*[1])

Inauguratio Ludovici Imperatoris.

31. Quum Carolus et Pipinus filii Caroli M. ante ipsum ex hac vita migrarent, Imperator anno 813 Ludovicum instituit suum in Imperio successorem. Is quidem Aquisgrani eo anno solemniter inauguratus, et salutatus est Imperator, sibique mandante patre coronam imposuit. Non desunt auctores qui existimant, pro arbitrio suo et nulla habita ratione Romani Pontificis Carolum de Imperio disposuisse, dignitatemque imperialem Ludovico filio ut haeredi detulisse.[2]) Quodsi revera non consulto et inscio

---

[1]) Balutius l. c. Capitularium L. I. p. 718.
[2]) Cfr. Martens l. c. S. 216; Kraus K. G. S. 254.

Leone Pontifice nomen et honorem Imperatoris Ludovico contulit, inde ad summum inferendum esset, ad indolem sacri Imperii Carolum tunc non plene attendisse, atque existimasse, quum Imperium institutum fuisset ut continuaretur per subsequentem aetatem, ex natura rerum in suo filio esse continuandum. Intendebat certe, ut huic postea consecratio a Pontifice conferretur et sic actio ejus sanciretur. Haud admiserim, Carolum Magnum actu suo voluisse indirecte tangere Pontificem, ac si is nimium quid sibi tribuisset in coronatione ipsius. Imo cum gravibus auctoribus[1]) censeo, conscio et consentiente Leone III. coronationem Ludovici factam esse. Frequentes et fere continuae erant legationes inter Carolum atque Pontificem, et Carolo Magno cordi fuisse, ut Pontificis assensu actus suos firmaret, vel ex eo colligitur, quod etiam a. 806 in distributione regnorum assensu Pontificis voluerit documenta firmare. Mirum vero non est, quod in hac Ludovici coronatione Leo III. diploma aliquod solemne non dederit. Etenim quum ritus sacer consecrationis imperialis ab ipso perficiendus esset reliquus, illa coronatio potius ut *designatio* Ludovici in successorem Caroli Imperatoris habenda erat. Nec enim plene dignitatem imperialem possidere censebantur Imperatores, nisi post Pontificis unctionem et consecrationem. Ex ipsa indole Imperii promanabat, quod Pontifex constitueret Imperatorem, quamvis haud dubie inde ab initio id Leoni propositum fuerit, ut ex posteris Caroli M. in Imperium aliquis succederet.

32. Anno sequente 814, mense Januario, Carolus Imperator, quum Aquisgrani hiemaret, valida febre correptus est, et accedente ad febrem lateris dolore decessit anno aetatis septuagesimo secundo, et ex quo regnare coeperat quadragesimo septimo, die 28. Januarii. Anno 1165, imperante Friderico Aenobarbo, Paschalis III. antipapa Carolum M., cujus memoriam populus pie venerabatur, in album Sanctorum retulit. Cujus diploma de canonizatione Caroli

Mors Caroli M.

[1]) Cfr. Hergenröther, Kirche und Staat S. 154; Gosselin, Pouvoir du Pape, Tom. II. n. 263. (Edit. de Louvain, Tom. II. p. 317.)

Magni quum legitimi Pontifices non resciderint, ejusque cultum toleraverint, publicus Caroli M. cultus in quibusdam Germaniae, Galliae et Belgii ecclesiis retentus fuit.

33. Magnas fuisse Caroli virtutes et eximia in Ecclesiam merita negari non potest; si vero aliqua occurrunt in vita ejus minus probanda, ista sane ab Ecclesia nullatenus commendantur, nec tamen propterea eadem tenebatur interdicere cultum ejus. Præcipua exceptio quae movetur contra sanctitatem Caroli ea est, quod amori illicito in feminas indulserit. — A variis auctoribus agitata fuit quaestio de Caroli M. uxoribus et concubinis quae recensentur, ac variae sunt de re obscura sententiae. Sunt qui aperte Carolum M. incontinentiae accusant; alii tamen ob graves rationes rem ita explicant; ut vel nulla fuerit Imperatoris culpa vel saltem multum excusetur. Censent igitur hi auctores, illas etiam feminas quae nominantur concubinae, uxores fuisse legitimas, sed inaequalis conditionis; ejusmodi scilicet uxoribus nomen concubinarum frequenter datum esse constat. Dimissionem quidem primae uxoris et connubium cum Desiderata vitio non caruisse, sed mox Carolum ob monita Stephani Pontificis rejecta Desiderata legitimam uxorem sumpsisse.[1]) Quoad reliquas censent feminas rem ita habuisse, ut essent successive Caroli uxores legitimae, quamvis concubinae plures vocentur. Atque ita, exceptis adolescentiae naevis, Carolo transgressionem castitatis objici non posse. Quod vero plures successive uxores duceret, id lege christiana haud prohiberi, nec improbari posse, quum eo scopo id fecerit, ut sibi multis periculis exposito, et familiae bene ordinandae provideret.

Caroli M. uxores.

34. Scite tamen censemus animadverti a cl. Damberger, probabile esse, a Carolo etiam consentientibus episcopis

Laxior disciplina.

[1]) Primam uxorem plures auctores fuisse existimant Himiltrudem, alii vero censent, eo tempore Carolum revera praeter legitimae uxoris consortium, etiam rem habuisse cum aliqua concubina, cui nomen Himiltrudis. V. Civiltà cattol., L' ultimo dei Re Longobardi, Ser. V. vol. 5. p. 403. — Cfr. dictis notam nostram 2, p. 198.

et bona fide dimissas esse passim concubinas illas, seu uxores legitimas sed inaequales. Id enim jure civili permittebatur, et apud Francos disciplina ecclesiastica quoad indissolubilitatem matrimonii diu vacillabat. Ita e. g. tum in concilio Vermeriensi a. 753, tum in concilio Compendiensi a. 757, varii canones conditi sunt hac in re laxiores. Concilii Vermeriensis canon 9[us] est de muliere, quae maritum suum in alium ducatum vel provinciam euntem sequi noluit. Hanc innuptam manere jubet synodus, quamdiu vir ejus fuerit superstes. Huic vero si se continere non possit, aliam uxorem ducere permittit, cum poenitentia, id est, ea conditione ut poenitentiam agat.[1]) Canone 6[0] autem concilii Compendiensis agitur de vasallo seu servo, cui data est uxor feudo in quo degebat addicta; recedens inde ad propinquos prioris domini, ibi matrimonium contrahit cum altera femina. Ei conceditur ut hanc habeat uxorem.[2]) Canon porro 13[us] declarat, fas esse viro, qui uxorem suam in monasterium ingredi aut foras monasterium velari permisit, aliam conjugem ducere[3]); id quoque licere mulieri cujus vir monasticam vitam ipsa consentiente amplexus

[1]) Can. 9[us]: „Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit, aut seniorem suum, cui fidem mentiri non poterit, secutus fuerit, et uxor ejus, cum valet et potest, amore parentum aut rebus suis, eum sequi noluerit, ipsa omni tempore quamdiu vir ejus quem secuta non fuit vivet, semper innupta permaneat. Nam ille vir ejus, qui necessitate cogente in alium locum fugit, (si nunquam in suam patriam se reversurum sperat), si se abstinere non potest, aliam uxorem cum poenitentia potest accipere." Pertz M. G. Tom. III. (L. I.) p. 22.

[2]) Prior scilicet, alteri feudo addicta, virum sequi nequit. — En tenor canonis 6: „Homo francus accepit beneficium de seniore suo, et duxit secum suum vasallum, et postea fuit ibi mortuus et dimisit ibi ipsum vasallum; et post hoc accepit alius homo ipsum beneficium, et pro hoc ut melius potuisset habere illum vasallum, dedit illi mulierem de ipso beneficio, et habuit ipsam aliquo tempore; et dimissa illa reversus est ad parentes senioris sui mortui, et accepit ibi uxorem et modo habet eam. Diffinitum est, ut illam quam postea accepit ipsam habeat." Labbé, Tom. VI. p. 1695.

[3]) Natal. Alexander addit *post ejus mortem;* sed id in canone non invenitur. Cfr. Nat. Al. in saec. VIII. Cap. IV. art. 7. — Forte dici

est. Juxta canonem 19um, si leprosus maritus concedat uxori suae sanae ut alteri nubat, id facere potest; idem valet quoad maritum uxoris leprosae.[1]) Ex hisce vides, disciplinam quoad matrimonii indissolubilitatem laxiorem fuisse, unde fieri potuit, ut Carolus M. certis in adjunctis opinaretur concubinas posse dimitti.[2])

---

posset, agi de matrimonio rato et non consummato, uti opinatur Pagius in notis criticis ad Baronium, a. 771. n. 3.

[1]) Cfr. Hefele, C. G. B. III. §. 379.

[2]) De variis uxoribus Caroli M. haec ex auctoribus coaevis colliguntur. Prima ejus uxor fuit femina nobilis ex gente Francorum, quae forte inaequalis erat conditionis; sed conjugem legitimam fuisse argumento sunt verba Stephani III. in epistola, qua Carolum et Carolomannum monebat, ne cum aliqua filia Desiderii regis Longobardorum matrimonium inirent. — De reliquis conjugibus ita Eginhardus in Vita Caroli M.: „Cum matris hortatu filiam Desiderii regis Longobardorum duxisset (Carolus) uxorem, incertum qua de causa, eam post annum repudiavit, et *Hildegardim* de gente Suevorum praecipuae nobilitatis feminam in matrimonium accepit, de qua tres filios, Carolum (n. a. 772, m. 811), et Pipinum (n. 776, m. 810), et Ludovicum (n. 778, m. 840), totidemque filias Rothrudem (n. 773, m. 810), Bertham (n. 775, m. 783) et Giselam (n. 781 m. 810) genuit.“ Ab aliquot auctoribus praeterea recensentur aliae filiae Hildegardis, sc. Adelaidis et Hildegardis. Caroli uxor Hildegardis obiit die 30. Aprilis a. 783. „Habuit et alias tres filias Theoderadem, et Hiltrudem, et Ruodhaidem, duas de *Fastrada* (m. 794) uxore, quae de orientalium Francorum Germanorum gente erat, tertiam de concubina quadam cujus nomen modo memoriae non occurrit. Defuncta Fastrada *Liudgardem* (m. 800) Alemannam duxit, de qua nihil liberorum tulit.“ Juxta quosdam auctores tamen etiam ex hac prolem habuit (Cf. Alberdingk Thym l. c. p. 541); hinc forte Eginhardus falso superius de filia concubinae loquitur. „Post ejus mortem tres habuit concubinas *Gersuindam* Saxonici generis, de qua ei filia nomine Adaltrud nata est, et *Regina* quae ei Drogonem et Hugum genuit, et *Adallindam* ex qua Theodoricum procreavit.“ Deinde cap. 20 addit Eginhardus: „Erat ei filius nomine Pipinus ex concubina editus, cujus inter caeteras facere mentionem distuli.“ Fuit hic Pipinus gibbosus, quantum ex documentis conjici potest, filius Himiltrudis, cui Natalis Alexander etiam Ruodhaidam vel Rothaidam filiam tribuit. — Haud omnino claret, utrum Carolus post repudiatam Desideratam, anteriorem uxorem resumpserit, eâque mox mortua Hildegardem duxerit, an vero prima conjux jam illo anni spatio quo cum Desiderata Carolus vixit, obierit. Forte Hildegardis ducta est illa conjuge adhuc vivente, eo

35. Post mortem Caroli M. Romae iterum tum annis 814 et 815 seditiones nobilium contra Leonem III. exarserunt, in iisque supprimendis, mandante Ludovico Pio Caroli successore, auxilium praestiterunt Bernardus Italiae rex, defuncti Pipini filius, et Winigis dux Spoletanus. Dissidia autem quaedam minoris momenti ea occasione inter Ludovicum et Leonem orta sunt quoad extensionem auctoritatis imperialis in Urbe; facile tamen videntur esse composita.[1]) Anno 816 die 11. Junii obiit Leo III., in ejusdem locum die 22. ejusdem mensis successit *Stephanus IV.* Romanus. — Theganus Chorepiscopus Trevirensis et auctor coaevus de ipso: *Qui statim*, scribit, *postquam pontificatum suscepit, jussit omnem populum Romanum fidelitatem promittere Ludovico*, meritoque addit Baronius (ad a. 816), id ea de causa factum esse ut tumultuari soliti Romani in Romanum Pontificem (uti vidimus sub Leone) eo saltem modo coërceri possent. Paulo post Stephanus pro ecclesiarum utilitatibus iter suscepit in Galliam. Summo honore a Ludovico exceptus est, et *proxima die Dominica*, ait Theganus, *in ecclesia ante missarum solemnia, coram clero et omni populo consecravit eum et unxit eum ad Imperatorem, et coronam auream mirae pulchritudinis, cum pretiosissimis gemmis ornatam quam secum adportaverat, posuit super caput ejus. Et Irmingardam reginam appellavit Augustam, et posuit coronam auream super caput ejus.*[2]) — Christiana mansuetudine ductus Pontifex etiam hoc ab Imperatore obtinuit, ut qui propter motus sub Leone III. excitatos exules erant, Romam reverti possent. Dein Stephanus multis muneribus ab Imperatore cumulatus Romam repetiit, sed brevi post quum summam felicis pontificatus omnibus faceret spem, ex hac vita migravit die 24. Januarii a. 817. Stephanus IV. R. P.

---

quod matrimonium illud irritum esset, vel ut tale haberetur. Papenbrochius existimavit, ipsam Hildegardem fuisse illam uxorem rejectam ac dein resumptam, sed haec opinio ob graves rationes ab eruditis non admittitur. Cfr. Pagi, notae criticae ad Baronium, a. 771. nn. 1. 2. 3.

[1]) Reumont l. c. p. 190. [2]) Pertz M. G. II. p. 594.

Paschalis I. R. P.

36. Altera post mortem Stephani die in successorem ejus electus et ordinatus est *Paschalis I.* Romanus, qui praepositus fuerat monasterii S. Stephani ad S. Petrum. Is confestim legatos misit ad Ludovicum Imperatorem ad renovandam amicitiam et pactionem, simulque ne velox ejus electio ambitioni attribueretur, testatus est, se nonnisi unanimi cleri et populi petitioni in suscipiendo pontificatu cessisse. Imperator Pontifici transmisisse perhibetur diploma quod incipit *Ego Ludovicus,* quo confirmat anteriores Pipini et Caroli donationes per singula. Simul in eodem statuit, ut quando Romanus Pontifex e vita migrasset, nemo aliquid mali in terris Romanae ecclesiae facere praesumeret, utque is qui divina inspiratione a Romanis ad Pontificatum concorditer fuisset electus, confestim more canonico consecraretur, deinde vero ad Imperatorem legati dirigerentur ad renovandam amicitiam et pacem, sicut a temporibus Pipini et Caroli M. mos obtinuerat.[1])

Lotharius rex Italiae.

37. Ludovicus anno 822 Lotharium filium consortem fecit Imperii regemque Italiae constituit. Sequenti anno Lotharius Romam venit, atque a Paschali in Imperatorem coronatus est. In urbe quidem exercuit actus quosdam imperialis potestatis, dum vi *advocatiae* seu defensionis Ecclesiae judiciali sententia litem diremit inter imperiale monasterium Farfense et cameram apostolicam in favorem illius; sed exaggeratum est quod Pagius ad a. 823 n. 1. admittit ex continuatore historiae Pauli Diaconi, Paschalem scilicet Pontificem concessisse Lothario potestatem quam prisci Imperatores habuere super populum Romanum, id est generatim supremum in Urbe dominium. — Efferbuerunt tamen magis magisque in civitate factiones, quarum altera, maxime ex nobilibus constans, Imperatoris potestatem augere stude-

---

¹) Sitne haec Constitutio Ludovici authentica vel apocrypha, non consentiunt inter se viri eruditi. Pagi Crit. ad a. 817, Muratori Annal. medii aevi t. III. p. 29 aliique existimant, diploma hoc apocryphum esse; Baronius a. 817, n. 10, Sandini Disput. hist. XX, Cenni Monum. domin. pont. T. I. praef., Hergenröther, K. G. III. p. 208 censent, Constitutionem genuinam esse, eique sententiae favet etiam Phillips K. R. V. p. 771.

bat, altera, civium inferiorum, Francorum dominationem coarctare studebat. Prima factio principatui civili Pontificis difficultates passim creabat, atque suam potius potentiam amplificare nitebatur ope Imperatoris.

Turbae Romae exortae.

38. Postquam Lotharius discessit, turbae in Urbe excitatae sunt, eaque occasione interfecti Theodorus Primicerius et Leo ejus gener Nomenclator, qui ex factione erant Imperatori addictâ. Unde Ludovicus Imperator examen ista de re instituere voluit, sed a consilio destitit, quum Paschalis sese opponeret, et jurejurando affirmaret, se rei nescium fuisse, occisos tamen, ut majestatis laesae reos, mortem meruisse. Ista de re Eginhardus: *Nunciatum est* (Ludovico) *Theodorum sanctae Romanae ecclesiae Primicerium et Leonem Nomenclatorem generum ejus, in patriarchio Lateranensi primo excaecatos, et deinde fuisse decollatos, et hoc eis ob hoc contigisse, quod se in omnibus fideliter erga partes Lotharii juvenis Imperatoris agerent. Erant et qui dicerent, vel jussu vel consilio Paschalis Pontificis rem fuisse perpetratam.*[1]) Ad rem investigandam misit Ludovicus Adalungum Abbatem monasterii sancti Vedasti et Hunfridem Comitem Curiensem, *coram quibus Paschalis Pontifex,* ait Eginhardus, *et se ab hujus facti communione cum magno episcoporum numero jurejurando purificavit, et interfectores praedictorum hominum, quia de familia sancti Petri erant, summopere defendens, mortuos velut majestatis reos condemnavit jureque caesos pronuntiavit. Imperator de sacramento Pontificis et excusatione reorum certior factus, nihil sibi ultra in hoc negotio faciendum ratus, . . . Joannem episcopum et socios ejus* (Paschalis legatos) *ad Pontificem dato convenienti responso remisit.*

Mors Paschalis I.

39. *Legati Romani Pontificis,* pergit Eginhardus in Annalibus, *eumdem valida infirmitate detentum ac morti proximum invenerunt, qui etiam paucis post adventum illorum exactis diebus vita decessit* (die 10. Februarii 824). In cujus locum quum duo per contentionem populi fuissent electi, *Eugenius* tamen archipresbyter tituli sanctae Sabinae,

---

[1]) Annal. ad a. 823. — Cfr. Pagi ad a. 823, n. 2. 3.

vincente nobilium parte, subrogatus atque ordinatus est.

Eugenius I. R. P.

Acceptus igitur fuit Eugenius parti nobilium quae Imperatoris potentiae favebat, unde forte explicatur, quod Pontifex dein facilius de rebus Romae disponendis cum Lothario Imperatore convenerit. Ludovicus Pius videlicet, quum electionem Eugenii turbasque ea occasione excitatas audivisset, Romam direxit Lotharium filium suum et Imperii consortem, ut cum novo Pontifice populoque Romano constitueret, quae rerum necessitas exigere videbatur. Lotharius quidem nisus est imperialem potestatem Romae amplificare; sed Eugenius quum esset vir tum virtutibus tum animi dotibus excellens, prudentia sua et influxu personali quantum potuit effecit, ut convenienti modo et sine Pontificis injuria illud *imperium mixtum*, quod Romae obtinebat, ordinaretur.

Constitutiones Lotharii.

40. *Constitutiones* tamen quaedam a Lothario factae sunt, quibus Pontificis quidem securitati providebat, sed etiam dominium suum imperiale vehementius urgebat. Postquam enim capite primo dixit, se decernere, *ut domno Apostolico in omnibus justa servetur obedientia, seu ducibus et judicibus suis ad justitiam faciendam;* et capite quarto velle se, *ut missi constituantur a domno Apostolico et a nobis, qui annuatim nobis renuntiant, qualiter singuli duces et judices justitiam populo faciunt, et quomodo nostra constitutio servetur;* reservat tamen sibi postea supremum quoddam dominium capite octavo: *Placuit etiam nobis, ut cuncti duces et judices, sive alii qui caeteris praeesse debent, in nostram praesentiam dum Romae sumus conveniant. Volumus enim et numerum et nomina scire, et singulis de ministerio sibi credito admonitionem facere.*[1]) — Constitutum etiam est capite quinto, ut in Urbe quisque vivere posset et judicari secundum illud jus quod eligeret, vel Romanum vel jus Germanorum. Quum videlicet Romani magno cum ardore juri Romano adhaererent, coloniae peregrinorum praeferebant jus Germanicum, quo major personis con-

---

[1]) V. Constitutiones ap. Pagi, Critica ad a. 824, n. 3.

cedebatur libertas. Videbatur quidem haec dispositio satis aequa, sed quum toties variarum factionum acciderent collisiones, multae postea inde in jure dicendo provenerunt difficultates.

41. Lotharius dicitur etiam ad emendandas injustitias quae in factionum mutua lucta factae erant, ad corrigendos abusus, ad tutandam liberam et canonicam Romani Pontificis electionem, una cum Pontifice praescripsisse formulam juramenti, secundum quam clerus populusque Romanus Ludovico et Lothario Imperatoribus, tamquam Romanae urbis protectoribus fidem promitterent, salva fide Pontifici promissa, sponderentque se non consensuros, ut electio Pontificis alia quam canonica et justa ratione fieret, aut electus consecraretur, priusquam in praesentia legati Imperatoris et populi juramentum justi regiminis praestitisset, quale Eugenius sponte praestiterat.[1]) Attamen hujus juramenti authentia valde dubia est. Etenim praeter Continuatorem Cassinensem Pauli Diaconi, nullus illius aetatis scriptor ejusmodi juramenti impositi et exinde praestiti mentionem facit. Praeterea si tale juramentum impositum fuisset, etiam in Constitutionibus praedictis vel ipsum, vel conditiones in eo ad electionem Pontificis requisiti com-

---

[1]) Formula Lotharii legitur in Continuatione Romana Pauli Diaconi de Historia Longob. in fine ad a. 825. „Lotharius Imperator iterum ad Italiam veniens, missam S. Martini Romae celebravit. Et hoc est juramentum, quod Romano clero et populo ipse et Eugenius Papa facere imperavit: Promitto ego ille per Deum omnipotentem et per ista sacra quatuor Evangelia et per hanc crucem Domini Nostri Jesu Christi, et per corpus beatissimi Petri principis Apostolorum, quod ab hac die in futurum fidelis ero Dominis nostris Imperatoribus Ludovico et Lothario, diebus vitae meae, juxta vires et intellectum meum sine fraude atque malo ingenio, salva fide quam repromisi Domino Apostolico: et quod non consentiam ut aliter in hac sede Romana fiat electio Pontificis nisi canonice et juste, secundum vires et intellectum meum: et ille qui electus fuerit me consentiente consecratus Pontifex non fiat, prius quam tale sacramentum faciat in praesentia missi Domini Imperatoris et populi cum juramento, quale Dominus Eugenius Papa sponte pro conservatione omnium factum habet perscriptum." V. Monumenta Germaniae historica. Scriptores Rer. Longobard. etc. p. 203. Hannovriae a. 1878.

memorarentur. Probabile est, juramentum uti exstat fuisse schema quoddam Lothario ab ipsius consiliariis propositum, haud tamen juridice sancitum.[1])

Concilium Romanum.

42. Celebravit Eugenius etiam anno 826 mense Novembri Romae concilium, cui adfuerunt episcopi numero sexaginta tres, presbyteri septemdecim, et aliqui diaconi, omnes ex iis ditionibus, quae vel Romano Pontifici vel Ludovico Augusto in Italia parebant. Operae pretium est commemorare canonem 34[um], quum ex eo pateat, de instructione ac de scholis in Italia Pontificem valde sollicitum fuisse. *De quibusdam locis*, inquit, *ad nos refertur, non magistros neque curam inveniri pro studiis litterarum. Idcirco in universis episcopiis subjectisque plebibus et aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia habeatur, ut magistri et doctores constituantur, qui studia litterarum liberaliumque artium ac sancta habentes dogmata, assidue doceant, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata.* Hunc canonem brevi post Leo IV. in concilio habito a. 854 confirmavit item canone 34[0], et addit: *Et si liberalium artium praeceptores in plebibus, ut assolet, raro inveniantur, tamen divinae Scripturae magistri et institutores ecclesiastici officii nullatenus desint, qui et annualiter proprio episcopo de ejusdem actionis opere sollicite inquisiti debeant respondere. Nam qualiter ad divinum utiliter cultum aliquis accedere possit, nisi justa instructione doceatur?*[2]) — Quaenam sub Eugenii pontificatu in Oriente et in Gallia quoad cultum sacrarum Imaginum acciderint, jam enarravimus in alia Dissertatione.

Valentinus R. P.

43. Quum Eugenius I. mense Augusto anni 827 obiisset, suffectus ei fuit Valentinus Romanus et Romanae ecclesiae archidiaconus, omnibus propter egregias animi dotes acceptissimus; sed eodem anno, post quadraginta circiter ab inauguratione sua dies, Pontifex jam ex hac vita mi-

---

[1]) Cfr. Hergenröther K. G. I. 582; III. 209. Phillips K. R. V. p. 775. Reumont, l. c. p. 193.

[2]) Labbé, Tom. VIII. pp. 112. 117.

gravit. — *Quo defuncto,* inquit Eginhardus, *Gregorius* (IV.) *presbyter tituli sancti Marci electus, sed non prius ordinatus est, quam legatus Imperatoris Romam venit et electionem populi qualis esset examinavit.* Quum legatus ille ante consecrationem Gregorii Romam advenisset, ea occasione videtur usus esse Lotharius, qui ardenter studebat amplificare potestatem imperialem, ut examini suo subjiceret Pontificis electionem. Consecratio autem retardata dicitur eo, quod Gregorius diu recusabat pontificatum ac sese abscondit. Sed detectus, vi ad Lateranum deductus est. — Dum vero Caroli M. successores suam auctoritatem quoad Romanum Pontificem et ecclesiasticam ditionem urgere et dilatare nitebantur, in regno Francorum ob intestina familiae imperialis dissidia Imperium non parum concussum est. Etiam Gregorius IV. difficultatibus quae inde provenerunt implicatus est, et anno 833 itinere in Galliam suscepto frustra malis mederi studuit. Eventus paucis referre juvabit.

Gregorius IV. R. P.

44. Ludovicus Pius, patri Carolo pietate non impar, sed prudentia et constantia inferior, in comitiis Aquisgrani a. 816 coactis ordinem successionis statuit, vi cujus Lotharium filium ad Imperii consortium destinavit, Pipino Aquitaniae regnum confirmavit, et Ludovico Bavariam dedit. Defuncta a. 819 Irmengarda, uxorem duxit Juditham Welphonis comitis filiam, ex qua suscepit Carolum Calvum (a. 823). Quum huic partem regni tribuere vellet ac nimium ei favere videretur, filii reliqui id aegre ferentes adversus patrem Ludovicum bella moverunt. Anno 830 Pipinus patrem oppressit, verum comitia Aquisgrani a. 831 habita tum Ludovico pristinam auctoritatem, tum Judithae libertatem restituerunt. — Quum a. 833 Ludovicus Pius Aquitaniam Pipino ob contumaciam et morum insolentiam ademptam Carolo dedisset, rebelles filii rursus arma contra patrem contulerunt. Tunc Gregorius IV. filios patri reconciliaturus pacemque compositurus, cum Lothario ex Italia in Galliam profectus est. Jus sibi esse et officium merito existimavit Gregorius, ut in ejusmodi lucta inter patrem et filios, tum Imperio tum Ecclesiae perniciosa, mediatorem et conciliatorem ageret. Nec enim conveniebat, ut rebellionem filiorum contra patrem

Ludovicus ejusque filii.

Imperatorem iners spectaret, nec permittere poterat, ut forte Lotharius jam in Imperatorem coronatus sine consensu Pontificis Imperio privaretur. Sed quum Gregorius cum Lothario veniret, rumoresque spargerentur, Pontificem filiorum partes tueri, tum Ludovicus tum episcopi ei addicti diffidentiae ac suspicionibus locum dederunt. Sed etiam Ludovici filii Pontificis monitis ad pacem ineundam aures non praebuerunt. Qui ex eorum partibus stabant, contendebant, Ludovicum a mulieris pulchrae et callidae, quam adulteram calumniabantur, fraudibus circumveniri, et ad regnandum esse ineptum; hinc merito filios patri sese opponere. Re infecta, Gregorius IV. Romam magna cum amaritudine repetiit.

45. Ludovicus vero a suis desertus manus dedit, et Compendium perductus ibidem a. 833 in comitiis gladium deponere, se reum male administrati Imperii fateri, publicam poenitentiam subire, et regnum filio suo Lothario cedere coactus est. Juditha uxor ejus in Italiam est relegata, et Carolus Calvus adolescens monasterio Prumiensi prope Treviros mancipatus. Verum quum multi proceres aegre tulissent quae contra Ludovicum acta fuerant, ipsosque Pipinum Aquitaniae et Ludovicum Bavariae reges admissi in patrem facinoris poenituisset, Ludovicus cum conjuge in conventu apud S. Dionysium a. 834 Imperio restitutus est. Gregorius IV. nunquam Imperatoris abdicationem et destitutionem ratam habuerat, et legatos a Ludovico missos amice recepit. — Pipino exeunte anno 838 defuncto, in conventu Wormatiensi Ludovicus regnum inter filios ita divisit, ut Lotharius Augustus Italiam atque australem partem Galliae ad Mosam haberet, Ludovicus Bavariam, Carolus Calvus occiduam Galliae partem. Ludovicus filius tunc propter iniquam regni divisionem bellum paravit; sed paulo post, anno 840, Ludovicus Pius Imperator e vita decessit. — Post ejus obitum inter filios acerrima de regno orta est contentio. Lotharius fratrum suorum ditiones invasit; Ludovicus et Carolus conjunctis viribus ei restitere, invasoremque vicerunt. Tandem a. 843 in conventu Virodunensi pax ita composita fuit, ut Lotharius Imperator

Mors Ludovici Pii.

praeter Italiam omnia juxta Rhodanum, Rhenum et Mosam, Ludovicus Germaniam, Carolus Calvus occiduam partem Galliae haberet. Ita Imperium Caroli Magni divisum est, neque nisi brevissimo intervallo dein unitas restituta fuit.

46. Gregorius IV. obiit die 26. Januarii anni 844, ac brevi post in Pontificem electus est *Sergius II.* Romanus, S. Silvestri archipresbyter. Electionem turbavit Joannes diaconus, qui Lateranum occupavit; sed mox inde ejectus est. Sicuti inconsulto Imperatore Sergius electus erat, ita et consecratus est; forte ne dilatione admissa novae turbae excitarentur. Sed Lotharius, re comperta, arguensque simul Romanos, quod in electione tales partes habuerint quibus jus nullum esset, misit Ludovicum filium suum cum exercitu magno Francorum Romam, comite Drogone episcopo Metensi, ut facti rationem a Romanis exposcerent. Sergius Ludovicum magno cum honore quidem, sed summa servata dignitate recepit, et ita prudentia sua res direxit, ut auctoritas Pontificis omnino salva maneret. Secundum Anastasii narrationem, quum rex solemniter ad S. Petri basilicam deductus et ànte eam a Sergio salutatus esset, postea Pontifex omnes januas basilicae claudi praecepit et regi sic locutus est: *Si pura mente et sincera voluntate et pro salute reipublicae ac totius urbis et hujus ecclesiae huc advenisti, has mea ingredere januas jussione: sin aliter, nec per me, nec per meam jussionem istae tibi portae aperientur.*[1]) Cumque rex respondisset, se nullo maligno animo vel malo ingenio advenisse, Pontifice praecipiente portae apertae sunt, et acclamante clero et populo rex in ecclesiam S. Petri ingressus est. Dominica vero sequente, die 15ª Junii, Sergius Ludovicum in regem Italiae seu Longobardiae unxit et coronavit. Refert porro Anastasius, Francos a Sergio II. postulasse, ut omnes primates Romani fidelitatem ipsi Ludovico regi per sacramenta promitterent. *Quod prudentissimus Pontifex fieri nequaquam concessit, sed sic orsus est illis: Quia si vultis domno Lothario magno Imperatori*

Sergius II. R. P.

[1]) Vita Sergii II. c. 11.

hoc sacramentum ut faciant, solummodo consentio, atque permitto. Nam Ludovico ejus filio ut hoc peragatur, nec ego, nec omnis Romanorum nobilitas consentit. — Tunc demum in eadem ecclesia sedentes pariter tam beatissimus Pontifex quam magnus rex et omnes Archiepiscopi atque Episcopi, stantibus reliquis sacerdotibus et Romanorum ac Procerum Optimatibus, fidelitatem Lothario magno Imperatori promiserunt.[1]) Ex quo apparet, nullum dominium habuisse in urbe Roma reges Italiae, sed Imperatorem in ea jus supremum obtinuisse, et ideo jure merito Sergium noluisse, ut Ludovico regi fidelitatis sacramentum praestaretur, sed Lothario Imperatori.

Saracenorum incursio.

47. Sub Sergio II. accidit anno 846 funesta Saracenorum in ditionem ecclesiasticam incursio. Saraceni jam ex aliquo tempore in Italia meridionali atque maritima plura territoria occuparant et arces munitas construxerant, unde excursionibus hostilibus regiones finitimas depopulabantur. Mense Augusto anni 846 usque ad moenia Urbis eorum agmina venerunt. Basilica S. Petri eo tempore extra muros sita erat, et in ea Vaticani regione praesertim coloniae Saxonum, Francorum, et aliorum peregrinorum sedes fixerant. Ingenti strage accolae trucidati sunt, basilica vero profanata et exspoliata est omnibus illis thesauris, qui decursu saeculorum ibi dedicati erant. Vastata pariter fuit basilica S. Pauli in via Ostiensi. Tandem barbari hostes a duce Spoletano qui, mandante Ludovico rege vel potius petente Pontifice, auxilio venit, profligati sunt.

Leo IV. R. P.

48. Paucis post mensibus, die 27. Januarii a. 847, obiit Sergius II., eumque in summo pontificatu excepit *S. Leo IV.* Romanus, prudentiae ac sanctitatis laude spectatissimus, qui Ecclesiam rexit usque ad annum 855. Is contra Saracenorum incursiones Vaticanum collem munitionibus cinxit, atque ita antiquae urbi addidit novam, suo nomine dictam Leoninam. Sub ejus pontificatu generatim relationes cum Imperio amicae fuerunt. Quum Ludovicus anno 849 a patre Lo-

---

[1]) Ibidem c. 15.

thario in consortem Imperii adoptatus fuisset, ipse anno 850 Romam venit, atque a Leone IV. in Imperatorem coronatus est. Iterum Romam properavit anno 855, quum ei falso relatum esset de quorumdam machinatione, ut Romam Graecis traderent. Ex Anastasio rem referamus, quum ex ea satis perspiciatur, quaenam fuerit Imperatoris in Romanos auctoritas. „Hujus (Leonis) temporibus, scribit Anastasius, quidam Daniel magister militum iniquitatis ac stultitiae mole caecatus, ad serenissima domni Ludovici Imperatoris vestigia properavit, eique multa falsa et inutilia verba, quae credi nullo modo possunt, super Gratianum eminentissimum magistrum militum et Romani palatii egregium Superistam ac Consiliarium dicere non dubitavit. Nam instanter eum accusabat ob falsitatis invidiam, dicens Imperatori: Gratianus Romanae urbis Superista, quem erga vos fidelem esse creditis, mihi soli in domo sua nimium super Francos murmurans dixit secrete: Quia Franci nihil nobis boni faciunt neque adjutorium praebent, sed magis quae nostra sunt violenter tollunt. Quare non advocamus Graecos, et cum eis foedus pacis componentes Francorum regem et gentem de nostro regno et dominatione expellimus? Quo audito, mox praedictus Imperator immenso furore accensus, sine litteris etiam ad Romanorum directis Pontificem et senatum, Romam venire velociter procuravit. Quem tamen venientem domnus Leo Papa honorifice, sicut mos est, supra gradus majores Beati Petri Apostoli residens suscepit, et mellifluis praedicationis verbis placare coepit. — Quadam vero die ipse Imperator cum sanctissimo Leone Pontifice, omnibus Romanis Proceribus pariter et optimis Francis, in domo quam beatae memoriae Leo tertius Papa juxta ecclesiam Beati Petri Apostoli fecerat, sedentibus, de praedicta accusatione placitum habuit. Tunc Daniel iniqua fronte armatus, falsaque cogitatione imbutus dixit omnibus: Iste Gratianus habuit mecum consilium, hanc Romanam terram de vestra tollere potestate et Graecis tradere illam. Cui statim non solum Gratianus, verum etiam omnes Romani coram Imperatore dixerunt: Mentiris, nullo modo est verum quod dicis. Cognoscens autem Imperator et omnis Romanorum Francorumque

Difficultates in Urbe.

nobilitas, praedictum Danielem tale crimen per falsitatem et invidiam contra Gratianum dixisse, illico clementissimus Imperator, nolens contra instituta veterum Augustorum pèragere Romanorum, eos secundum Romanam legem instituit judicare. Quo judicio ipse Daniel multorum verbis reprehensus ore proprio manifestavit, se falsum super eum dixisse. Ideo jam dicto Gratiano ante omnes est traditus, ut quidquid de eo facere vellet, potestatem haberet. Sed quum jam traditum Danielem Imperator a Gratiano multa et humili supplicatione petivisset, Gratianus assensit: quem ille statim plenaria sibi reddita gratia libenter suscepit, et sic de mortis est periculo liberatus. His vero peractis Imperator abiit, et sanctissimus domnus Leo quartus Papa non post multos dies obdormivit in Domino, XVI. calendas Augusti (855), sepultus vero est in ecclesia beati Petri Apostoli.[1])

Benedictus III.

49. Coactis mox comitiis uno omnium suffragio Pontifex electus est *Benedictus III.* Romanus, S. Callisti presbyter. Electio, *consuetudo prisca ut poscit,* dicit immerito Anastasius, nuntiata fuit Lothario et Ludovico. Paulo post quaedam factio, instigante Arsenio episcopo Eugubino, a Benedicto defecit elegitque *Anastasium* cardinalem a Leone IV. e gradu suo dejectum. Hic Anastasius ordinatus erat a. 847 a Leone IV. presbyter cardinalis tituli S. Marcelli; sed mox sese ostendit virum animi inconstantis et turbulenti. Ecclesia sua (a. 848) derelicta, variis in locis vagavit; speciatim Aquilejae versatus est, nec pluries a Pontifice citatus Romam rediit. Hinc a. 850 in synodo Romana excommunicatus est, quumque etiam post triennium non rediisset, die 19. Junii 853 in alia synodo Romana iterum excommunicatus fuit.[2]) Sed perseveravit Anastasius in sua pertinacia, ac mense Decembri anni 853 anathemate perculsus et depositus est, omni spe restitutionis adempta. Probabile est, eum fuisse caput factionis imperialis, quae sub Leone IV. satis coarctata fuit.

---

1) Vita Leonis IV. cc. 110 sqq.
2) V. Vita Leonis IV. c. 92.

Anastasius Card.

50. Post mortem igitur Pontificis hic vir studuit Sedem Apostolicam sibi vindicare, adjuvante factione satis potente, cui inter alios adnumerantur Arsenius Eugubinus, Rodualdus Portuensis, et Agatho Tudertinus episcopi. Legati ad Ludovicum II. missi, scilicet Nicolaus Ananiensis episcopus et Mercurius Magister militum, in itinere ad Anastasii partes defecerunt, ac missi quoque Imperatoris, Adalbertus et Bernardus comites, Anastasii partes susceperunt, eumque Romam deduxerunt. Asseclae Anastasii ex Urbe quam plurimi ei obvii facti sunt usque ad Hortam civitatem, atque ipse cum sequacibus suis Urbem intravit, Lateranense palatium occupavit, et Benedictum duobus sacerdotibus depositis custodiendum tradidit. Studuerunt dein legati Imperatoris et qui Anastasii factionem tenebant clerum populumque Romanum adducere, ut Anastasium in Pontificem susciperent. Sed brevi post episcoporum, cleri et fidelium testimoniis et constantia victi, ab Anastasio recesserunt. Hoc igitur mox ab omnibus abjecto, Benedictus III. die 29. Septembris rite ordinatus est, postquam Sedes Apostolica a morte Leonis IV. vacasset duobus mensibus et duodecim diebus. Benedictus vir admodum mansuetus magna indulgentia usus est in adversarios suos. Etiam Anastasium jamdudum anathematizatum et depositum ad communionem laicorum admisit.[1]) Videtur dein Anastasius statum religiosum suscepisse, ac sub Nicolao Benedicti successore abbas fuit monasterii Beatae Mariae V. trans Tiberim; sub Hadriano II. autem Bibliothecarius factus est.

---

[1]) Cfr. Vita Benedicti III. c. 4—20. — Inter eruditos agitatur quaestio, utrum hic Anastasius idem ipse sit, qui sub nomine Anastasii Bibliothecarii maxime regnantibus Nicolao I., Adriano II. et Joanne VIII. claruit usque ad annum 878. Plerique auctores id negant, e. g. Cave, Hist. litt., II, 57; Natal. Alexander, H. E. saec. IX.; Ceillier, Hist. des Aut. sacrés Tom. XIX. ch. 27; Pagi ad a. 868. n. 5. Sed Em. Hergenröther (Photius, B. II. 228 sqq.) affirmantem sententiam variis argumentis vindicavit, et quae ad vitam Anastasii pertinent ibidem sollicite collegit. Ejus sententiae ut valde probabili adstipulamur, quumque in negotiis ecclesiasticis hujus aetatis saepe Anastasius hic adhibitus legatur, quae eum spectant aliquanto accuratius commemoravimus.

Ludovicus II. Imp.

51. Eodem anno 855 quo decessit Leo IV., Lotharius Augustus morbo correptus et vitam desperans, regnum inter filios suos dispertivit, et in coenobio Prumiensi, tonsura et habitu monastico susceptis, paucos post dies, 28. Septembris a. 855, ex hac vita migravit. Ei in imperio et regno Italiae successit Ludovicus II., in Austrasia Lotharius, a quo illa nomen Lotharingia accepit, et in Provincia Carolus. — In Italia res publicae satis perturbatae sunt, tum molitionibus variorum ducum pro sua independentia certantium, tum maxime invasionibus Saracenorum. Contra hos omnes Ludovicus II. per totam fere sui principatus durationem strenue pugnavit, ac non exiguo animi vigore ducum molimina repressit, et Saracenos e pluribus civitatibus castrisque ejecit. Imperium tenuit usque ad annum 875, quo anno obiit die 12. Augusti. Jam vidimus ejus ad Michaëlem Constantinopolis Imperatorem litteras, quibus de Imperio Romano ejusque origine satis congrue disserit. — Brevis Benedicti III. Pontificatus non magnis eventibus, sed illustris fuit virtutibus Pontificis. *Erat enim ad divini cultus amorem semper intentus, pacisque amator, et omnium supernorum pudicis moribus operum cultor.*[1]) Postquam sedisset annos duos, menses sex, dies decem, ad Deum transiit die octava mensis Aprilis anni 858. Sepultus est in Basilica Vaticana, suisque eum humeris Nicolaus postea Papa, cum adhuc diaconus esset, *cum aliis diaconis gestans, propriis manibus illum tumulo collocavit.*[2])

---

[1]) Vita Benedicti III. c. 35.

[2]) Anastas. Bibl. in *Vita Nicolai I.* c. 4. — Sufficiat hic paucis advertere, ad haec tempora pertinere *fabulam de Joanna papissa,* quae Leonem IV. inter et Benedictum III. in cathedra S. Petri ementito sexu virili sedisse dicebatur, duobus annis et quinque mensibus. Fabula haec admodum vulgata erat medio aevo, multaque et valde diversa adjuncta de mulieris genere, eruditione, moribus, morte addebantur. Quum confictam rem esse jam omnes auctores, etiam protestantes, alicujus nominis et ponderis conveniant, ei refutandae non immoramur. Eruditionis haec quaestio est, utilis tamen; sed ut cum fructu tractetur diffusam requirit dissertationem. Cfr. de hac quaestione Döllinger, Papstfabeln, I. Die Päpstin Joanna; Natalis Alex. In saec. IX., Diss. III.; Pagi, Breviarium Vol. II. *Joanna Pseudo-Papissa;* Palma, Praelect. Tom. II. P. II. c. 9; Wouters, Dissert. T. III. Diss. XX.

52. Ludovicus Imperator, qui paulo ante mortem Benedicti Roma discesserat, Pontificis transitu cognito ad eam urbem reversus est. Atque ita electio novi Pontificis facta est sub ejus influxu personali; attamen clerus, proceres et optimates unanimi consensu dignissimum virum in Pontificem elegerunt *Nicolaum I.* Romanum, cui cognomen *Magni* ob pontificatum praeclare gestum postea datum est. Magno gaudio is Pontifex affectus est conversione Chazarorum, Moravorum et Bulgarorum; exstat etiam celebris Nicolai ad Bulgaros epistola, qua de 106 quaestionibus ad fidem et disciplinam spectantibus disserit, easque responsis suis resolvit. Negotia autem plura summi momenti Pontifex insigni vigore digessit, et dignitatem auctoritatemque Sedis Apostolicae constanter vindicavit et firmavit. Eo imprimis pertinent causae variae *Hincmari* episcopi Rhemensis, *divortium Lotharii* regis ab uxore Teutberga, et *schisma Graecorum* a Photio excitatum. Nicolaus I.

53. De istis capitibus accuratius agemus inferius; sufficiat his paucis commemorare ea, quae Nicolaus praeclare gessit in *causa Joannis episcopi Ravennatensis*, quem Pontifex constantia sua ad debitam obedientiam adegit. Quum multi Ravennatum, qui a Joanne archiepiscopo in rebus et juris sui proprietatibus incommoda sustinebant, ad Pontificem venirent, ut a tantis oppressionibus eruerentur, Nicolaus ipsum archiepiscopum legatis et litteris saepius admonuit, ut a talibus abstineret. Joannes Pontificis contemnens monita ad deteriora progressus est. Nam quosdam temere excommunicabat, quosdam a visitatione Sedis Apostolicae avertebat, presbyteros et diaconos non solum sibi subjectos, sed etiam per Aemiliam constitutos et ad Apostolicam Sedem pertinentes sine canonico judicio deponebat, necnon Romanae ecclesiae plurima praedia auferebat. Nicolaus Joannem frustra admonitum et ad synodum venire recusantem demum communione privavit. Joannes Papiam ad Imperatorem confugit, qui initio ei suae protectionis auxilia concessit. Sed quando agnovit, merito Joannem ob ea quae commiserat a Nicolao Pontifice esse punitum, opem jam ipsi non praestitit, sed debitae sub Pontifice submis- Joannes Ravennatensis Ep.

sionis eum commonuit. Mox etiam Joannes Romam profectus (a. 861) Pontifici se humiliter subjecit, et ab excommunicatione absolutus est.

54. Postquam per annos novem et sex menses, quibus Ecclesiae praefuit Nicolaus, multa et magna pro fide, pro ecclesiastica unitate, pro disciplinae conservatione ac restauratione gessisset, Idibus Novembris anni 867 ex hac vita mortali ad coelestem beatitudinem transiit. Breve hoc, sed aureum, in *Chronico* Regino posuit Nicolao elogium: *Post beatum Gregorium,* inquit, *usque in praesens nullus praesul in Romana Urbe pontificali honore sublimatus, illi videtur aequiparandus. Regibus et tyrannis imperavit, eisque, ac si dominus orbis terrarum, auctoritate praefuit. Episcopis et sacerdotibus, religiosis ac Domini mandata servantibus humilis, blandus, pius, mansuetus apparuit; irreligiosis ac a recto tramite exorbitantibus terribilis atque austeritate plenus exstitit, ut merito credatur alter Elias Deo suscitante nostris in temporibus exsurrexisse, et si non corpore, tamen spiritu et virtute.*[1])

Hadrianus II. 55. Post mortem Nicolai I. unanimi suffragio electus est in Pontificem *Hadrianus II.* Romanus, presbyter S. Marci. *Collectis omnibus,* ait auctor *Vitae Hadriani* apud Anastasium Bibl., *tam episcopis cum universo clero, quam primoribus Urbis cum obsecundantibus sibi populis, ab ecclesia sanctae Dei Genitricis semperque Virginis Mariae quae appellatur ad praesepe, rapitur, trahitur, et ad Lateranense patriarchium certatim, ac a procerum et plebis multitudine deportatur. Quod audientes tunc missi Principis moleste tulere, indignati scilicet, non quod tantum virum nollent Pontificem, quem nimirum anxie cupiebant, sed quod se, dum praesentes essent, Quirites non invitaverint, nec optatae a se futuri Praesulis electioni interesse consenserint. Qui accepta ratione quod non causa contemptus Augusti, sed futuri temporis hoc omissum fuerit prospectu, ne videlicet legatos principum in electione Romanorum Praesulum mos exspe-*

[1]) Reginonis Chronicon A. 868. ap. Pertz M. G. I. 579.

ctandi per hujusmodi fomitem inolesceret, omnem suae mentis indignationem medullitus sedavere, ac ad salutandum electum etiam ipsi humiliter accessere.[1]) — Re audita, Ludovicus Imperator electionem factam litteris collaudavit, et 14° die Decembris Hadrianus consecratus est. Aetatis jam erat Pontifex septuaginta quinque annorum, et antequam statum ecclesiasticum ingrederetur, junctus fuerat matrimonio; ejusque uxor et filia seorsim ab illo vitam degebant.

56. Quinque annis Hadrianus II. Ecclesiam gubernavit magna cum prudentia, ac praedecessoris Nicolai vestigiis et principiis insistens. Etiam ipsi divortium Lotharii regis, et dissidia Hincmari Rhemensis ac Hincmari Laudunensis, negotia facesserunt, quae cum auctoritate apostolica disponere nisus est. Multum etiam laboravit ad exstinguendum schisma Photianum, ac sub ipso celebratum est Constantinopoli Concilium oecumenicum octavum. De istis eventibus inferius agetur. — Magnam benignitatem et indulgentiam Hadrianus II. ostendit variis adversariis sanctae Sedis, qui sub Nicolao vel exilio affecti vel excommunicatione puniti erant. Sed quantopere procerum perversitas severitatem exigeret, mox Pontifex tristi experientia edoctus est. Filia enim ipsius, quae cum matre vivebat, ab Eleutherio nobili Romano, quum alteri jam desponsata esset, (a. 868) rapta, cum matre Beneventum deducta est, et vi ad matrimonium cum Eleutherio ineundum coacta. Arsenius Eleutherii pater protectionem Ingelbergae Imperatricis thesauris suis filio comparaturus, etiam Beneventum properavit, sed celeri morte ibi abreptus est. Hadrianus postulavit, ut Beneventi a judicibus imperialibus Eleutherius in judicium vocaretur et justae poenae addiceretur; sed Eleutherius, quum ad tribunal judicum citaretur, tum mulierem raptam tum ejus matrem occidit; dein vero ipse a tribunali damnatus, ultimo supplicio affectus est. Accusatus autem fuit Anastasius Cardinalis, quod eo in negotio consiliis suis Eleutherio consobrino adfuisset, unde iterum depositus et excommunicatus est, *donec*

Turbae Romae exortae.

[1]) Vita Hadriani II. c. 6.

in synodo rationem poneret. Refert annalista Bertinianus sententiam Hadriani Papae adversus Anastasium in synodo latam, in qua Pontifex ait, Nicolaum Papam eum in gremio Ecclesiae suscepisse, sed eum depraedatum esse patriarchium et furatum synodales scripturas contra ipsum factas, ac modo Eleutherio consilia homicidii dedisse.[1]) — Sed videtur Anastasius probasse innocentiam suam. Nam anno 869 consentiente Pontifice missus est ut legatus Ludovici II. Constantinopolim, imo etiam ab Hadriano varia negotia ibi gerenda ei commissa sunt, et tum sub Hadriano tum sub ejus successore Bibliothecarius fuit.[2])

Joannes VIII.

57. Defuncto circa finem mensis Novembris anni 872 Hadriano II., electus est in Pontificem *Joannes VIII.* Romanus et ecclesiae Romanae archidiaconus, qui Ecclesiae praefuit usque ad annum 882. Anno 875 die 12. Augusti Ludovicus II. Imperator Mediolani mortem oppetiit, et exinde tempora successerunt turbulenta, ac motibus internis calamitatibusque externis funesta. Quum Ludovicus prolem virilem non reliquisset, magna pro imperio et regno Italiae adsciscendo certamina concitata sunt. Etenim ad hunc usque diem ejusmodi decus a patre vivente, consentiente procerum conventu, maximo natu filio deferri, subsequente Pontificis consecratione consueverat. Modo Carolus Calvus Franciae, et Ludovicus Germaniae reges, Ludovici Imperatoris defuncti patrui, certatim animum ad Italiam et ad Imperium adjecerunt. Romae vero factiones nobilium majora parabant Pontificum libertati pericula. Familiae variae ad permagnam potentiam pervenerant, contribuente ad hoc earum cum praecedentibus Pontificibus propinquitatis vel affinitatis connexione. Jam alii proceres Francis orientalibus Galliae et Carolo Calvo, alii Francis occidentalibus seu Germanis ac Ludovico favebant, et acrius alterutrius partem defendebant. — In Italia Saracenorum incursus ingenti erant periculo; in Gallia jam ex aliquot

---

[1]) Pertz, M. G. I. 479.

[2]) Plura de identitate Anastasii Card. et Anastasii Bibl. vide apud Hergenröther l. c.

decenniis Normanni irruptiones funestas faciebant, ac status ecclesiarum valde turbatus erat; in Germania pariter res ecclesiasticae multum declinaverant, dum episcopi saecularibus magis studerent, et principes bellis contra Slavos aliasque finitimas gentes detinerentur.

58. Joannes VIII. multis in angustiis constitutus animo non despondit, sed ea qua potuit prudentia res disponere nisus est. Quae feruntur in eum accusationes vel animi nimis infirmi, vel nimii rigoris, vel artis callidioris in rebus politicis, solidum fundamentum non habent; imo laus non mediocris Pontifici tribuenda est, quod quum omnia ruere viderentur, animo virili et vigore impigro rebus providere conatus sit, quamvis infructuoso passim labore. — Ob varia motiva eademque gravia Ludovico Germanico senescenti ac infirmo in concedendo Imperio praetulit Carolum Calvum, eumque die Natalis Domini anni 875 Romae in Imperatorem unxit et coronavit. Auctoritatem Pontificis in eligendo Imperatore hac ratione Joannes VIII. solemni modo ostendit. Imminutus etiam est influxus Imperatoris in res civiles Romanorum, et jura Pontificis firmata sunt. Carolus II. Imp.

59. Optime sperabat de Carolo Imperatore Joannes, et indesinenter eum excitavit, ut Italiae, cujus rex etiam electus fuit, et Ecclesiae opem ferret contra Saracenos. Sed Carolo ad res magnas gerendas nec mentis ingenium, nec cordis robur, nec vitae adfuit tempus. Quum anno 877 cedens Joannis VIII. adhortationi iter in Italiam suscepisset et cum Pontifice convenisset, mox infectis rebus, quum bellum contra eum a Carolomanno Ludovici Germanici filio pararetur, discessit; et in Galliam rediens morbo violento correptus, prope Alpes in loco qui Brias dicebatur exstinctus est. Imperium dein vacavit usque ad a. 881; in Francia successit Carolo Calvo ejus filius Ludovicus Balbus; Longobardiam autem occupavit Carolomannus, filius Ludovici Germanici.

60. Interim Joannes VIII. magnas habuit difficultates ex factionibus procerum Romanorum aliorumque Italiae

principum. Jam a. 876 Joannes plures nobiles Romanos ob varia crimina ac conjurationem politicam, Romae coacta synodo in ecclesia S. Mariae ad Martyres damnavit. Inter eos recensentur Gregorius Nomenclator, Stephanus Secundicerius, Georgius Gregorii cujusdam Primicerii filius, Sergius magister militum et ex uxore Nicolao Pontifici affinis, et Constantia Gregorii Nomenclatoris filia. Jam Roma omnes isti discesserant, ac Joannes VIII. eos, nisi statuta die Sedi Apostolicae se sisterent rationem reddituri, a communione christiana suspendit, litterasque de eorum damnatione misit in Galliam et Germaniam. Etiam motus politicos contra Carolum Calvum atque in favorem Ludovici Germanici illi excitaverant, hisque motibus implexum fuisse dixeris *Formosum* episcopum Portuensem ac postea Pontificem. Hic in ea synodo depositus est, et praeter alia motiva depositionis et condemnationis ipsius illud affertur, quod sine licentia Pontificis deseruerit propriam ecclesiam, ab Urbe discesserit, et contra salutem reipublicae et Imperatoris cum suis fautoribus conspiraverit. Reliquae accusationes in eum latae haud fundatae videntur, et ex errore vel falsis relationibus ortae; alias ista de quaestione agemus.

Difficultates Romae.

61. Quum Saraceni tristem in modum Italiae provincias vastarent, et urbi Romae continuo minitarentur, varii principes Italiae magis stabiliendae propriae independentiae et augendis ditionibus, quam gerendo bello contra Saracenos intenti, cum his foedera inibant, et Joanni Romano Pontifici, qui frustra omnes principes ad reprimendos hostes conjungere nitebatur, aerumnas potius quam solatium concitarunt. Quinimo Lambertus dux Spoletanus et Adalbertus marchio Tusciae, qui factionis Germanicae partes tuebantur, armata manu agrum Romanum praedati sunt, et specie protectionis urbem ingressi, dominationem ambierunt et Joannem VIII. injuriis affecerunt. Magna constantia Pontifex eis restitit, quumque infectis rebus demum Urbem reliquissent, eos excommunicavit cum complicibus ipsorum. Quum vero arma contra Pontificem pararent, ipse itinere maritimo ad implorandum regum Francorum auxilium in Gal-

liam profectus est. Plures ibidem synodos habuit, quibus rebus ecclesiasticis apte providit. Trecis coronavit Ludovicum Balbum in regem Galliae, et ad defensionem Urbis et ecclesiae Romanae eum hortatus est. Verum Ludovicus jam morbo correptus anno sequente vita excessit. Pontifex Romam reductus est a Bosone duce Provinciae, quem in filium et defensorem suum adoptavit.[1])

62. Anno 880 obiit Carolomannus Ludovici Germanici filius, quum jam res eo vergere viderentur, ut ipse qui magnam sui spem excitabat, a Joanne VIII. in Imperatorem crearetur. Tunc Italiae seu Longobardiae regnum accepit *Carolus Crassus* ejus frater, et regno Germaniae potitus est Ludovicus junior, alter Carolomanni frater. Joannes VIII., ut Ecclesiae et Urbi maxime contra Saracenos protectorem suscitaret, anno 881 Carolum Crassum Romae in Imperatorem coronavit. Sed Pontifex in sua spe frustratus est; Carolus enim Imperio gerendo se parum aptum ostendit, et quum dominationem imperialem in ditionem Pontificis vehementius urgeret, in Germaniam regressus Italiam Saracenorum direptioni et magnatum factionibus expositam reliquit. — Quae Joannes fecerit quoad schisma Photianum, alia Dissertatione videbimus. Obiit ipse anno 882 die 15. Decembris; censent quidam auctores, in aliqua nobilium conjuratione eum violenta morte succubuisse. *Romae,* scribit

Carolus III. Imp.

---

[1]) Operae pretium est advertere, Joannem noluisse coronare Adelaidem reginam, quantum videtur quia eam haud agnovit ut uxorem legitimam. Etiam in matrimoniis Ludovici Balbi apparet disciplina laxior Francorum quoad indissolubilitatem matrimonii. Ludovicus duxit jam anno 862 in uxorem Ansgardem, ex qua habuit duos filios Carolomannum (864) et Ludovicum (866). Sed anno 867 adegit eum Carolus Calvus pater, ut Ansgardem dimitteret, eo quod ipsam inscio patre et sine ejus consensu duxisset. Hinc secundum leges familiae matrimonium istud esse solvendum. Mandante patre tunc duxit Adelaidem. Post mortem vero patris Ludovicus cogitavit de dimittenda Adelaide et resumenda Ansgarde, sed inhibitus est a proceribus. Episcopi autem, inter quos praecipue Hincmarus Rhemensis, videntur matrimonium cum Adelaide ut validum habuisse. Cfr. Damberger, B. III. p. 364, 696, 697, 705.

Annalista Fuldensis, *praesul apostolicae Sedis Joannes prius de propinquo suo veneno potatus, deinde quum ab illo simulque aliis suae iniquitatis consortibus, longius victurus putatus est, quam eorum satisfactum esset cupiditati, qui tam thesaurum suum, quam culmen episcopatus rapere anhelabant, malleolo, dum usque in cerebro constabat, percussus exspiravit.*[1]) Inter innumeras difficultates pontificatum cum magno animi vigore et indefessa solertia gessit. Sed infaustissima erant tempora; ultimorum enim Carolingorum socordia et ignavia magis magisque regna dissolvebantur, factiones Romae et in Italia perniciosam acquirebant potentiam, Saracenorum ac Normannorum feroces turbae christianas regiones devastabant.

Marinus R. P. 63. Successit Joanni VIII. versus finem mensis Decembris anni 882 *Marinus* Pontifex, Etruscus, antea Romanae ecclesiae archidiaconus, et sub Nicolao I., Hadriano II. et Joanne VIII. legationibus Constantinopolim adversus Photium invicta constantia functus. Is Formosum a sententia decessoris sui absolvit, eique ecclesiam Portuensem restituit. Brevis autem fuit Marini Pontificis dignissimi pontificatus; nam mense Majo anni 884 ad meliorem vitam translatus est. — Suffectus est ei *Hadrianus III.* Romanus. Hunc frustra tentavit Imperator graecus, ut Photium in Ecclesiae communionem reciperet; firmus stetit Hadrianus. Dum autem propter pietatem suam et rei ecclesiasticae studium omnibus magnarum rerum spem faciebat, altero pontificatus sui anno (885) morte praereptus est. Referunt Annalistae, eum mortuum esse, quum aggressus esset iter in Franciam, ut cum Carolo Crasso negotia ecclesiastica disponeret. — Electus fuit in locum ipsius *Stephanus V.* Romanus; qui Hadriano II. familiaris, Marino Papae amicissimus fuit, a quo Presbyter Cardinalis tituli sanctorum quatuor Coronatorum creatus est. Pietate erat insignis, negotia cum Graecis in causa Photii magna cum prudentia

Hadrianus III.

Stephanus V.

[1]) Cfr. Damberger, B. III. p. 797. et Kritik p. 368.

et constantia disposuit, Ecclesiamque laudabiliter gubernavit usque ad annum 891.

64. Interea res politicae ubique valde perturbatae sunt, regna sunt dissoluta, Imperatoresque ex genere Caroli Magni defecerunt. — In Gallia anno 879 regnum Ludovici Balbi inter se partiti sunt duo ejus ex Ansgardē filii adolescentes, Ludovicus III. et Carolomannus. Eodem anno Boso e duce factus est rex Provinciae seu Burgundiae Cisjuranae, regnique sui sedem constituit Arelate. Ludovicus et Carolomannus fortiter dimicarunt contra Normannos, sed prior anno 882, alter anno 884 obiit. Proceres Galliae, praetermisso Carolo Simplici Ludovici Balbi ex Adelaide filio, quod puer esset septem annorum adeoque impar ad regnum contra Normannos tuendum, illud obtulerunt Carolo Crasso Imperatori. Sic Carolus III. iterum Italia, Gallia, Germania potitus, vastum Caroli Magni Imperium possedit, sed parum aptus fuit ad illud regendum. Ne Galliam quidem tueri potuit contra Normannos, et quum a. 887 in Germaniam profectus esset, ibidem in comitiis Tribure habitis a proceribus depositus est. Subsequenti anno 888 Carolus obiit die 13. Januarii, atque ita antequam saeculum esset elapsum, Imperatores ex stirpe Caroli Magni exstincti sunt. Mors Caroli III.

65. Post Carolum Crassum in Germania regnavit *Arnulphus* antea Carinthiae dux, genitus ex Carolomanno filio Ludovici Germanici. — Francorum rex electus est *Odo* comes Parisiensis, qui pluries Normannos magna clade affecit. Anno autem 895 multi proceres ad regnum evocarunt *Carolum Simplicem,* bellumque civile exarsit, donec anno 898 mortuo Odone solus Carolus regno potitus est. — In Italia de regno Longobardico certarunt *Berengarius* marchio Forojuliensis et *Guido* dux Spoletanus. Guido praevaluit, et hortante universa Italia, die 21. Februarii anni 891 a Stephano V. in Imperatorem coronatus est; in grati animi signum donationes a Pipino aliisque principibus Ecclesiae factas confirmavit. Sed sub ipso ac successoribus ejus Imperium non illam habuit majestatem, gloriam et

potentiam, qualem ante habuerat, ac diuturno tempore respublicae vehementer turbatae fuerunt. Pro Sede quoque Apostolica ultimis annis saeculi noni inceperunt tempora parum fausta; per plura enim decennia factiones nobilium Romanorum in electionem Pontificum influxum perniciosum acquisiverunt, indeque accidit, quod aliqui viri minus digni Sedem Petri occupaverint.

Dissertatio decima sexta.

De aliquot causis celebrioribus saeculo nono agitatis, ac de Decretalibus Pseudo-Isidorianis.

---

1. Carolum Magnum non solum fortitudine bellica et sapienti administratione regnorum eminuisse, sed insigni etiam sollicitudine promovisse litterarum, scientiarum et artium studium, tum coaevi, tum auctores subsequentium temporum magna cum laude referunt. Eginhardus concinna brevitate: *Artes liberales,* scribit, *studiosissime coluit; earumque doctores plurimum veneratus magnis afficiebat honoribus.*[1]) Et sane in urbibus et pagis scholas excitari curavit; cum episcopis et abbatibus egit ad erigendas sacrarum litterarum et disciplinarum scholas in ecclesiis cathedralibus et monasteriis; bibliothecas existentes auxit novasque creavit, viros eruditos in suum regnum evocavit, magistros constituit, praemio et honore affecit. Quamvis autem Caroli successores haud eodem fervore ac ipse hac in re praediti essent, nec Ludovico Pio tamen nec hujus filiis studium promovendi litteras penitus defuit. Unde *aetate illa Carolina* non pauci floruerunt viri docti et in disciplinis sacris atque profanis bene versati, nec minima haec est Francorum illius temporis glória. Indoles Dissertationis.

2. Ex hac vero florenti litterarum ac studiorum conditione evenit, ut non solum in controversiis aliis in regio-

---

[1]) Einharti Vita Caroli c. XXV. Ap. Jaffé Monum. Carol. p. 531.

nibus ortis, qualis fuit illa de cultu sacrarum imaginum, Galliarum praesules suas agerent partes, sed et in ipsa Gallia quaedam de rebus theologicis agitarentur quaestiones. Eruditorum videlicet ingenia, quamvis plerumque in fidei dogmate concordia, in varias de eo quaestiones variasque illius explicandi rationes distrahi coeperunt. Eo spectant controversia quae *de praesentia Christi Domini in eucharistia* exorta est, necnon quaestiones arduae *de praedestinatione* eo tempore excitatae. — Sed et aliae quaedam ea aetate agitatae sunt causae celebriores, quae ex decretis juris ecclesiastici discutiendae ac solvendae erant. Inter ipsos praesules identidem dissensiones vehementiores ac lites exarserunt, atque passim etiam pro officio suo episcopi in causis principum intervenerunt. Huc spectat maxime causa *de divortio Lotharii;* quoad praesulum lites autem celebriores sunt causae variae in quibus praecipuas partes egit *Hincmarus Rhemensis Archiepiscopus,* vir inter omnes Galliarum praesules praepotens et insignis. Factum vero est tum ob rerum gravitatem et difficultatem, tum ob personarum quae litigabant dignitatem et perseverantem causarum defensionem, ut frequentius recursus ad Sedem Apostolicam haberetur. Atque ita Romanorum Pontificum auctoritas saluberrimusque in societatem influxus eximia ratione in variis istis negotiis conspicitur.

Variae causae celebriores.

Decretales Pseudo-Isidorianae.

3. Mediante porro saeculo nono vulgata est *Collectio* illa famosa *Decretalium,* quam *Pseudo-Isidorianam* dicere consueverunt, et in litibus istis prima ejus vestigia nobis occurrunt. Unde et opportune hoc loco de eadem Collectione tractabimus. Quaestio enim de Decretalibus Pseudo-Isidorianis jam dudum inter viros eruditos non mediocri animorum commotione agitata est, ac de hujus Collectionis auctore, scopo, indole, ejusque influxu in disciplinam Ecclesiae et rerum ecclesiasticarum conditionem, admodum diversa fuit scriptorum sententia. Convenit igitur haec capita accurato discutere examine.

Auctores consulendi.

Consuli possunt de his quaestionibus, praeter varios auctores quos in decursu Dissertationis citabimus, Baronii *Annales*

in saeculum IX., cum Pagii *Critica;* Pagii *Breviarium historico-chronologicum* etc.; Natalis Alexander, *H. E. in saec. IX. et X., Dissert. V.—XIII.;* Hefele, *Conc. Gesch. B. IV.;* F. Kunstmann, *Hrabanus Magnentius Maurus,* Mainz 1841; M. Sdralek, *Hincmars von Rheims kanonistisches Gutachten über die Ehescheidung des Königs Lothar II.,* Freiburg 1881; F. Sprotte, *Biographie des Abtes Servatus Lupus von Ferrières,* Regensburg 1880; *Hincmari Opera ed. Sirmond,* Paris 1645; P. Hinschius, *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni,* Lipsiae 1863; C. De Smedt, *Les fausses Décrétales, l'Episcopat Franc et la Cour de Rome du IXe au XIe Siècles,* Etudes historiques 1870; Reumont, *Gesch. der Stadt Rom, B. II.;* F. Walter, *Lehrbuch des Kirchenrechts, Buch II., Cap. II.;* Hergenröther, *Anti-Janus VIII; Kirche und Staat, p. 358 sqq.; K. G. B. I. p. 586 sqq. et p. 694 sqq.; B. III. p. 211 sqq. et p. 235 sqq.,* ubi et alii auctores consulendi citantur.

I.

Causae aliquot celebriores saeculo nono agitatae.

4. Inter catholicos scriptores, uti innuimus, mediante saeculo nono tractata fuit quaestio *de modo praesentiae Corporis et Sanguinis Christi in Eucharistia,* et quamvis revera omnes in fide convenirent, tamen ob modum loquendi acrius etiam inter se disceptarunt. Paschasius Ratbertus, monachus et postea abbas monasterii Corbeiensis Ord. S. Benedicti, vir eruditione et vitae sanctimonia clarus, anno 831 librum edidit *De Sacramento Corporis et Sanguinis D. N. Jesu Christi,* in quo totus in eo incubuit, ut doceret haec tria: 1° Verum Christi corpus et sanguinem in Eucharistia existere; 2° Panis et vini substantiam facta consecratione non superesse; 3° Corpus Christi in Eucharistia esse illud ipsum, quod de Maria Virgine natum in cruce passum est, et de sepulchro resurrexit. *Licet,* inquit c. 1, *figura panis et vini hic sit, omnino nihil aliud quam caro Christi et sanguis post consecrationem credenda sunt. Unde ipsa veritas ad discipulos: Haec,*

Controversia de Eucharistia.

inquit, caro mea est pro mundi vita. Et ut mirabilius loquar, non alia plane quam quae nata est de Maria et passa in cruce et resurrexit de sepulchro. — Quoad ultimum hoc doctrinae caput, aliqnibus modus loquendi immerito visus est novus et rejiciendus, quamvis Paschasius S. Augustini testimonium adduxisset; nec isti viri aliquid carpendum hac in re invenissent, si plurium omnino sanctorum Patrum dicta perspecta habuissent.

Modus praesentiae.

5. Oppugnaverunt igitur Paschasium Rabanus Maurus, Ratramnus, duo anonymi Gemblacenses quorum unum Mabillonius putat esse ipsum Rabanum, et Ratherius Veronensis. „Opponebant, ait Em. Franzelin, contra Paschasium, a S. Hieronymo dupliciter, a S. Augustino etiam tripliciter Christi corpus dici, atque ideo non simpliciter corpus Christi in Eucharistia esse dicendum idem corpus, quod natum est de Maria Virgine. Attamen et ipsi fatebantur, vere ac realiter in Eucharistia esse corpus Christi.“ Modum loquendi Paschasii, quem novum censebant, rejicientes dicebant, esse quidem corpus Christi natum ex Maria Virgine et corpus Christi in Eucharistia *idem naturaliter, non tamen idem specialiter.* — *Manifestissime cognoscetis,* scribit anonymus (Rabanus), *non quidem, quod absit, naturaliter, sed specialiter aliud esse corpus Domini, quod ex substantia panis ac vini pro mundi vita quotidie per Spiritum sanctum consecratur, et aliud specialiter corpus Christi, quod natum est de Maria Virgine, in quod illud transfertur.* Sed ea distinctione nihil aliud illi auctores catholici voluerunt, nisi quod *unum* corpus agnoscerent secundum substantiam, et diversitatem assererent secundum *species visibiles,* et secundum *modum existendi,* unum *connaturalem,* alterum *sacramentalem.* „Insistebant autem, ita Em. Franzelin, huic distinctioni eo magis, quod videntur adscripsisse suis adversariis sententiam, quasi hi ipsas species visibiles putassent esse corpus Christi,“ vel forte eam consequentiam ex modo loquendi Paschasii falso deduxerunt. „Ratramnus videlicet quaestionem cum suis adversariis hanc esse ait: utrum Eucharistia aliquid secreti contineat quod oculis fidei solummodo pateat, an sine cujusque velatione mysterii hoc aspectus intueatur corporis exterius,

quod mentis visus inspiciat interius, ut totum quod agitur in manifestationis luce clarescat."[1]) — Paschasius Radbertus talem sententiam non protulerat, attamen Haymo episcopus Halberstadiensis in suo opusculo *de Corpore et Sanguine Domini* dixerat, in Eucharistia non contineri mysterium nec signum, eo quod Corpus et Sanguis Christi vere praesentia sunt. Etiam hac in re nonnisi quoad modum loquendi et confusionem quarumdam notionum Haymo reprehendi potest, caeterum dogma orthodoxum tenebat.

6. Disputarunt quoque ea occasione theologi de aliis quibusdam adjunctis, quae ad Eucharistiam spectant, uti de specierum corruptione; vestigia enim ejusmodi disceptationis in scriptis illorum auctorum occurrunt. Caeterum in dogmate omnes conveniebant, et immerito Protestantes quidam controversiam istam catholicae doctrinae de sanctissimo Eucharistiae sacramento opposuerunt. Unus forte Joannes Scotus Erigena eo tempore quaedam de Eucharistia tenuit a recta doctrina aliena; non desunt tamen, qui ipsum quoque ab errore Sacramentariorum vindicant.[2])

7. Vehementiores motus excitavit *controversia de praedestinatione*, quae medio saeculo IX. auctore *Godeschalco* monacho exarsit; sed etiam quoad hanc quaestionem episcopi et theologi catholici, qui ex diversa parte visi sunt stare, potius in modo loquendi quam in re, quantum ad dogma attinet, dissentiebant. — Godeschalcus ex nobili Saxonum familia oriundus, a parentibus puer *oblatus* erat monasterio Fuldensi ibique educatus; sed postea vitae monasticae pertaesus petiit, ut dimitteretur, quod haud propria libertate statum religiosum elegisset. Obtinuit dimissionem hanc a. 826 a synodo Moguntina sub Otgario archiepiscopo. Sed Ra- Godeschalcus.

[1]) V. Franzelin, De Eucharistia Thesis X., Corollarium.

[2]) Cfr. de controversia exposita: La perpétuité de la foi de l'Eglise catholique touchant l'Eucharistie, L. VIII. ch. 8 sqq. — Natalis Alex. Dissert. in saec. IX.—X., diss. XI.—XIII. — Franzelin, De Eucharistia, Thesis X. Corollar. — Wouters, Dissert. Tom. III. diss. XXIII. — Mabillon, Praefat. in part. II. saec. IV. Benedict. — Hergenröther, K. G., B. I. S. 708.

banus Maurus, tunc abbas Fuldensis, minus provide severioribus principiis inhaerens nec suae sententiae consequentias periculi plenas perpendens, Godeschalci dimissioni se opposuit, scriptoque opusculo demonstrare nisus est, eos qui pueri a parentibus ad vitam religiosam oblati erant, debere etiam contra propriam inclinationem in ejusmodi statu religioso remanere; quam sententiam etiam synodi Toletanae tertia et decima emiserant.

Godeschalci doctrinae.

8. Obtinuit Rabanus a Ludovico Pio, ut Godeschalco egressus ex ordine Benedictino non permitteretur; sed ut tantum concederetur mutatio monasterii, quatenus exinde in abbatia Orbacensi dioecesis Suessionensis monachus esset. Ibidem vir animi irrequieti Ss. Augustini et Fulgentii scripta perlustrans at non intelligens, ex abruptis eorum sententiis erroneam de praedestinatione doctrinam concinnavit moxque propagare coepit. Presbyter ordinatus, inscio Rothadio Suessionensi, a Richboldo chorepiscopo Rhemensi, iter suscepit peregrinationemque Romanam. Ex Urbe rediens diversatus est apud Eberhardum comitem Forojuliensem, virum insignem ac generum Ludovici Pii, cujus filiam Giselam in matrimonium duxerat. Ibi invenit etiam Nottingum electum episcopum Veronensem, et cum eo collationem habuit *de duplici praedestinatione, sive electorum ad vitam, sive reproborum ad mortem.* Nottingo Godeschalcus visus est minus recte sentire; quamobrem eum denuntiavit Rabano Mauro, Otgarii in archiepiscopatu Moguntino successori, qui adversus ejus errores litteras scripsit ad Eberhardum et Nottingum. His litteris pulsatus Godeschalcus Eberhardi domo excessit, peragratisque Norico, Suevia et aliis quibusdam Germaniae partibus, anno 848 venit Moguntiam.

9. Tunc Rabanus Maurus synodum coëgit, cui praeter Rabanum plures episcopi et Ludovicus rex Germaniae interfuerunt. Godeschalcus damnatus est et remissus ad suum metropolitanum Hincmarum Rhemensem. Ex litteris ad Hincmarum a Rabano datis sententia synodi de Godeschalco colligitur. *Notum sit,* scribit praesul, *Dilectioni vestrae, quod quidam gyrovagus monachus nomine Godeschalk, qui*

se asserit sacerdotem in vestra parochia ordinatum, de Italia venit ad nos Moguntiam, novas superstitiones et noxiam doctrinam de praedestinatione Dei introducens et populos in errorem mittens; dicens, quod praedestinatio Dei sicut in bono fit, ita et in malo, et tales sint in hoc mundo quidam, qui propter praedestinationem Dei, quae eos cogat in mortem ire, non possint ab errore et peccato se corrigere, quasi Deus eos fecisset ab initio incorrigibiles, et poenae obnoxios in interitum ire. Hanc ergo opinionem nuper in synodo apud Moguntiam habita ab eo audientes et incorrigibilem reperientes, annuente atque jubente rege nostro Ludovico decrevimus, eum cum perniciosa doctrina sua damnatum mittere ad vos, quatenus eum recludatis in vestra parochia, unde primum inordinate discessit, et non sinatis eum amplius errorem docere et seducere populum christianum.[1])

10. Anno sequente (849) Godeschalcus ad synodum a Carolo Calvo in Carisiaco palatio indictam, cui Hincmarus Rhemensis et alii episcopi duodecim pluresque abbates adfuerunt, adductus est. *Ubi multis audientibus*, scribit Hincmarus Rhemensis, *nihil dignum ratione vel dixit vel interrogatus respondit: sed ut arreptitius, cum quid rationabiliter responderet non habuit, in contumelias singulorum prorupit.*[2]) Quapropter tanquam haereticus et inemendabilis damnatus, honore sacerdotali privatus, virgis secundum morem aevi castigatus, et custodiae in monasterio Antivillarensi traditus fuit.

11. Godeschalcus in custodia detentus duas edidit confessiones, breviorem unam, prolixiorem alteram. In utraque propugnat duplicem seu geminam praedestinationem, gratuitam electorum ad vitam, et impiorum ad mortem propter praescita eorum merita. Eodem tempore etiam misit nonnulla ex suis scriptis excerpta ad Amolonem archiepiscopum Lugdunensem, ejusque sententiam de iis postulavit. Si forte ambiguo modo suam de praedestinatione do- Controversia augetur.

---

[1]) Labbé, VIII. 52.

[2]) Epist. ad Lugdunens. ecclesiam in libro S. Remigii de tribus epistolis c. 24. ap. Migne P. L. Tom. 121. col. 1027.

ctrinam Godeschalcus proponebat, ex responso Amolonis tamen colligitur, plura in illius scriptis fuisse quae perversam doctrinam prae se ferebant. *Imprimis,* scribit Amolo, *displicet nobis valde, quod dicis et asseris, neminem perire posse Christi sanguine redemptum. . . . Baptismum et alia sacramenta frustratorie et perfunctorie iis dari, qui post eorum perceptionem pereunt, et qui ex numero fidelium pereunt Christo et Ecclesiae incorporatos non fuisse, quando ad percipienda regenerationis mysteria accesserunt. Displicet nobis valde, quod tam dure et indisciplinate et immaniter de divina praedestinatione sentis et loqueris, ut omnes illi qui ad sinistram ponendi sunt in die judicii . . . ita sint divinitus ad interitum praedestinati, ut eorum prorsus nullus aliquando potuerit, nullus possit salvus esse. . . . Non minus detestamur et horremus, quod ita exarsisti adversus eos qui aeterno interitu sunt digni, ut dixeris, eos tam irrevocabiliter et incommutabiliter perditioni esse praedestinatos, sicut Deus ipse incommutabilis et inconvertibilis est.* — Ex his sane colligas, perversam fuisse doctrinam Godeschalci.

12. Ipse tamen in confessionibus suis errores de praedestinatione *necessitante* et de praedestinatione reproborum ad *culpam ipsam,* quorum illum Rabanus, Hincmarus aliique accusabant, non exprimebat, continuo provocabat ad S. Augustinum, de judicibus suis vehementer expostulabat, et contendebat, adversarios suos convellere doctrinam S. Augustini, et Semipelagianismi renovare errores. Fuerunt praeterea qui Hincmarum ob Godeschalci flagellationem atque custodiam nimiae in monachum istum severitatis accusabant, eo facilius, quod Hincmarus a multis haberetur ut vir vehementioris animi ac dominandi cupidus, adeoque iis esset parum acceptus. Evenit igitur, ut plures viri docti in Gallia existimarent, Godeschalcum esse ab erroribus praedestinationis immunem, et ab ejus adversariis doctrinam S. Augustini impeti. Hinc discussiones de praedestinatione in Gallia acres exortae sunt. Praecipui qui de hac quaestione disputarunt fuere ex una parte archiepiscopi Rabanus Maurus, Hincmarus Rhemensis, et Amolo Lugdunensis; ex altera parte Prudentius episcopus Trecensis, Serva-

Dissensio theologorum.

tus Lupus abbas Ferrariensis, Ratramnus monachus Corbeiensis, et Remigius in archiepiscopatu Lugdunensi Amolonis successor. Litem auxit, quod Scotus Erigena, quum partes Hincmari Rhemensis propugnaret, hujus suasu librum edidit de praedestinatione, in quo revera errores Pelagianos aliosque multos pro fallaci sua ac pantheistica philosophia proponebat. Synodi etiam plures in ista controversia habitae sunt, aliae aliis specietenus oppositae.

Indoles controversiae.

13. Quaestiones praecipuae, quae agitatae sunt, erant de *unica* (electorum) vel *gemina* (electorum et damnatorum) praedestinatione, de salvifica voluntate Dei, de morte Christi pro omnibus, et de libertate ac gratia. Vides, disceptatum fuisse de quaestionibus illis difficillimis, quae etiam posteriore aetate passim theologos commoverunt. Caeterum brevi post satis patuit, in dogmate illos episcopos virosque doctos Galliae non dissensisse. Proveniebat videlicet dissensio ex confusione terminorum, qui postea magis fuerunt definiti, quando praedestinationem et reprobationem, voluntatem Dei antecedentem et consequentem, satisfactionem Christi sufficientem et efficacem, opera bona naturalia et supernaturalia, scholae accurate etiam in ipsa terminologia distinxerunt, ac determinatus loquendi modus communior factus est. Ita in acri illa controversia de *unica* vel *gemina* praedestinatione manifeste dissensio provenit ex confusione quadam et modo loquendi. Generatim praedestinatio, uti notum est, dici potest omne consilium Dei, quo disponit et vult existentiam cujuscumque sui operis ad extra. Sensu magis stricto tamen et usu communi nomen praedestinationis non adhibetur, nisi de dispositione operum Dei in ordine ad salutem aeternam creaturarum rationalium. Antiqui autem interdum nomine hoc etiam utebantur, ut designarent decretum Dei aeternum puniendi peccatores, quibus ex praevisis peccatis damnationem praedestinatam esse dicebant.[1] Atque hoc modo Prudentius Trecensis et qui cum ipso erant geminam praedestinationem asserebant. Fre-

[1]) Cfr. tractatum nostrum *De Deo uno* P. II. C. III. et IV.

quentiori usu qui postea communis factus est, constitutio poenae dicitur *reprobatio,* et vocabulum praedestinationis reservatum est ad designandam dispositionem operum Dei, quae conducunt ad vitam aeternam, necnon ipsius vitae aeternae. Unde vides, quomodo Hincmarus Rhemensis unicam praedestinationem propugnaverit.

14. Dissensio aucta est eo, quod alii aliorum sententias male intelligerent et interpretarentur, et diversis regibus inter se dissidentibus partes oppositae convenire non possent, ut sensus suos pacifice conferrent et explicarent. Simul ac vero episcopi, sopitis regum Galliae et Germaniae discordiis, convenire, de sententiis variis agere easque exponere possent, mox pacem et concordiam inierunt et controversiae finis institutus est. Anno videlicet 860 mense Octobri plures episcopi ex quatuordecim provinciis Tullum in Lotharingia convenerunt, atque ibidem communi sententia ediderunt epistolam synodalem ab Hincmaro confectam, in qua doctrina catholica contra Pelagianos simul et Praedestinatianos apte proposita fuit.[1]) Godeschalcus tamen usque ad mortem ipsius, quae contigit anno 868, in sententiis suis perstitit. Hincmarum etiam impugnavit eo, quod in hymno Ecclesiae verba *Te trina Deitas* expunxisset, quum ea tritheismum vel Arianismum sapere censeret, illumque Sabellianismi accusavit. Qua in re certe erravit; verba illa tamen, quae ab aliis defendebantur, quod recte exponi possint, in Officio ecclesiastico remanserunt. — Auctores quidam, uti Gilbertus Mauguin in sua Dissertatione: *Vindictae praedestinationis et gratiae,* et Roncaglia: *Animadv. in Dissert. V. Natalis Alexandri in saec. IX.—X.,* existimant, Godeschalcum immunem fuisse a Praedestinatianorum haeresi, cujus ab adversariis accusatus est. Sed plerique auctores, uti Natalis Alexander et Sirmondus, ejus doctrinam fuisse haereticam censent, meritoque Hergenröther animadvertit, tum ex operibus adversariorum Godeschalci tum ex fragmentis scri-

Consensus Praesulum.

[1]) V. Concil. Tullense ap. Labbé VIII. 702. — Cfr. de causa Godeschalci Hergenröther, K. G. I. S. 694—703; Sprotte, Servatus Lupus, §. 12.

ptorum ipsius quae supersunt, colligi, eum tenuisse sententiam de praedestinatione absoluta reproborum ad mortem.[1])

15. Jam de *causa Lotharii regis ejusque divortio* paucis agamus. — Lotharius II., Lotharii quondam Imperatoris filius, Lotharingiae adjunctarumque regionum rex, Teutbergae legitimo matrimonio junctus, sed Waldradae quae ipsi ab adolescentia in deliciis fuerat amore abreptus, eo perductus est, ut de Teutberga repudianda et Waldrada ducenda serio cogitaret (a. 857). — Erat autem Teutberga Bosonis comitis Burgundiae filia, fratremque habebat nomine Hucbertum, comitem qui etiam abbas dicitur esse, quia initio statui clericali addictus abbatiam S. Mauritii acceperat, quam postea in commendam retinuit.[2]) Confin- **Lotharii causa.**

---

[1]) Qualis fuerit in custodia detentus Godeschalcus, colligitur ex epistola Hincmari ad Egilonem: „Et si aliquis, scribit, vos interrogaverit de custodia, talem esse veraciter illi respondere potestis: Quidquid fratres in cibo et potu habent, hoc ei quotidie sine ulla negligentia ministratur; vestimenta . . . ligna . . . illi sufficienter dantur. . . . Lavacra illi non denegantur; sed postquam in eandem mansionem intravit, non solum corpus lavare noluit, verum nec manus, nec faciem.“ Ap. Migne P. L. T. 126. col. 70. — V. Sprotte l. c. p. 93.

[2]) Haud claret, utrum Hucbertus ordinibus majoribus insignitus fuerit, ac varia sunt hac de re auctorum judicia. De ejus vita dissoluta ac facinoribus agitur in epistola Benedicti III. a. 856 vel 857 ad episcopos Galliae data. In eadem dicitur: „Quibus (facinorosis) Hucbertum clericum quondam Bosonis filium relatione similem cognovimus. Qualiter olim sacrorum fuit conjunctus numero clericorum a Deo, ut in divinis celebrandis mysteriis more subdiaconorum sacras lectiones conscendens ambonem populis nuntiaret: nunc autem (quod lacrymantes referimus) iniquorum sceleratissimorumque hominum conversationibus sociatus infaustae vitae iniquus, et multis piaculis criminibusque plenus, ad periclitationem suae, quo non debuerat, animae, iniquo certamine tendit, et cruenta tyrannide perseverat.“ Citatur porro a Pontifice Romam sub poena excommunicationis. V. epistolam ap. Baronium ad an. 856. n. 24. — Ex hisce colligi posse videtur, Hucbertum subdiaconum fuisse, uti etiam Ill. Hefele existimat C. G. IV. §. 463. Sed verba ita intelligi quoque possunt, ut Hucbertus fuerit tantum in ordinibus minoribus, etsi sacra lectio, quae plerumque a subdiaconis peragi solebat, ipsi honoris gratia concederetur. Clericus etiam ab Hincmaro Rhemensi in Annalibus Bertinianis ad a. 862 et 864 dicitur.

xerunt igitur contra Teutbergam crimen nefandum, eamque velut incestus accusarunt occultique flagitii cum Hucberto fratre suo ante matrimonium perpetrati, ex quo concepisset, atque hausta potione foetum exstinxisset. Stupido mendacio, quo crimen gravius appareret et turpius, talia adjuncta addebant, ut conceptus impossibilis fuisset; modo videlicet qui naturae ordini contrarius est eam ab Hucberto cognitam esse. Regina in episcoporum procerumque conventu flagitium negavit, et laicorum nobilium judicio, episcoporum consilio, ac regis ipsius assensu procuratorem, qui se obtulit, misit ad judicium aquae ferventis, ut suam innocentiam Deo probandam et vindicandam permitteret (anno 859). Aquae ferventis ordalium homo illaesus pertulit, ideoque regina innocens conclamata et regio conjugio digna judicata est. Sed rex Lotharius in suis consiliis perstitit, et quamvis judicio aquae fervidae consensisset, postea contra illud opposuit, quod legibus ecclesiasticis reprobaretur.

Synodus Aquisgrani habita.

16. Anno 860 Lotharius Aquisgrani duas fecit celebrari synodos variorum episcoporum, inter quos eminebant Guntherus Coloniensis, regis archicapellanus, et Teutgaudus archiepiscopus Trevirensis. Postquam arte quadam et violentia species confessionis a Teutberga obtenta fuit, in prima synodo, mense Januario habita, episcopi renuntiarunt regi, incestuosam ipsum uxorem retinere non posse; in altera vero, mense Februario habita, Teutbergae publicam poenitentiam decreverunt. Teutberga autem eodem anno aufugit ad Hucbertum fratrem et regem Carolum Calvum, litterasque et legatos misit ad Nicolaum Papam, ut de judicio in ipsam lato conquereretur, et ad illum appellaret. Lotharius dein anno 862 tertiam Aquisgrani synodum eadem de causa convocavit, libellum supplicationis episcopis obtulit, licentiamque alterius conjugii ineundi rogavit, quoniam Teutbergam in conjugali thoro retinere non posset, ut ipsi ante biennium judicaverant. Major pars episcoporum, ducibus Gunthario Coloniensi et Teutgaudo Trevirensi, eam tulerunt sententiam, Lotharium novum conjugium inire posse, priore cum Teutberga dirempto. Duo tan-

tum ex illis episcopis (octo) oppositam sententiam edito libello vindicarunt.[1])

17. Qua ratione illi episcopi in hac causa se gesserint, jam advertatur. Servili obsequio regi obsecundantes de *quaestione facti* sine vera probatione ac praecipitanter sententiam tulerunt, videlicet inquinatam esse Teutbergam incestu ante matrimonium cum fratre commisso. Hinc eam poenitentiae addixerunt, usumque matrimonii illicitum pronuntiarunt, quum juxta Ecclesiae disciplinam is poenitentiae mancipatis interdicatur. Guntherus praesertim ista in causa pessime egit; figmenta enim quaedam juridica ad sententiam contra reginam ferendam congessit, reliquosque praesules ignavos ad suas partes traxit.[2]) — Quum vero rex alteras nuptias cum Waldrada concubina vehementius expeteret, restabat *quaestio juris*, utrum dissoluta anteriore cum Teutberga unione, matrimonium cum pellice Lothario liceret. Difficilior et implicata apparuit illa quaestio, sed praesules sibi visi sunt in Scriptura et in Ecclesiae decretis plura invenire, ex quibus collegerunt, irritum fuisse matrimonium Lotharii cum Teutberga ob foedam pollutionem, quam femina ante commiserit vel passa fuerit, aliasque nuptias regi licere. In sua *Sententia* inter alia dicunt: „Feminam sibi (Lothario) uxoris nomine et improbo conamine injectam potius quam legitime conjunctam pluribus didicimus documentis, et conjugem esse non potuisse, quam Praesulum conniventia.

---

[1]) Cfr. Labbé T. VIII. p. 738 sqq. — In libello episcoporum dissentientium singulare habetur quoad temporum mores testimonium. Dum probant, luxuria ante matrimonium commissa non dirimi subsequens matrimonium, scribunt: „Alioquin si quaecumque committuntur ante nuptias postquam nuptum fuerit in crimine detineantur, licentia non modica tribuitur et viro et mulieri solvendi matrimonium. Ut de mulieribus taceam, rarus aut nullus est vir, qui cum uxore virgo conveniat.“ L. c. p. 752.

[2]) Perhibetur Guntherus a Lothario seductus esse promissione, quod dimissa Teutberga neptem illius uxorem duceret. Res tamen dubia est; haud enim poterat episcopum latere, regem inhiare nuptiis cum Waldrada concubina contrahendis. Cfr. Sdralek, Hinkmar's von Rheims kanon. Gutachten etc. p. 60.

plurimis attestationibus, imo detestationibus, ad postremum spontanea confessione sua, liquidius agnovimus. Quomodo enim possit matrimonio copulari, quam juxta suam assertionem frater non pertimuit obstuprare . . . Hinc alia Scriptura dicit: *Qui tenet adulteram, stultus et impius est.* . . . Hinc et in concilio Agathensi cap. III. ita dictum est: *Qui se incesti pollutione commaculant, placuit, quousque in ipso detestando et illicito carnis contubernio perseverant, usque ad missam tantum catechumenorum in ecclesia permittantur. Cum quibus etiam nec cibum sumere ulli Christianorum, sicut Apostolus jussit, oportet.* . . . Porro eidem principi ac seniori nostro Lothario post excessuum cognitionem, et errorum suorum convenientem mira afflictione punitionem, scientes juxta ejusdem professionem aliam legem in membris repugnantem legi mentis suae, ne in deteriora labatur, uxorem ducere, filios procreare, vetare non possumus, dicente Apostolo: *Qui se non continet, nubat, tantum in Domino; melius est enim nubere, quam uri.* . . . Et nos ergo idcirco ista non omnimodis inhibere audemus, ut graviora facilius caveantur, et omnis indebita causatio sollicitiori deinceps custodia devitetur."[1]) — Vides, praesules eo tendere ut ostendant, personam quae incestum commiserit poenitentiae addicendam esse, et inhabilem fieri ad nuptias ineundas, ita ut matrimonium ab ea contractum invalidum habendum sit. Qua in re perperam interpretantur canonem 61um concilii Agathensis (a. 506). In eo enim agitur de talibus, qui juncti sunt connubiis incestuosis, talesque uniones plane dissolvendas esse praescribitur; nullatenus autem agitur de iis, qui ante matrimonium initum crimen commiserint.[2]) Porro alia plura effata, quibus connubia quaedam interdicuntur, haud vero si concluduntur declarantur invalida, eo vertunt praesules, ut irrita talia matrimonia esse supponant. Universim eorum argumentatio in edita ab ipsis *Sententia* plane contorta est.

Praesulum error.

18. Satis mirandum est, in *quaestione juris* etiam Hincmarum Rhemensem archiepiscopum, virum doctrina celebrem,

[1]) V. Labbé VIII. col. 742 sqq. [2]) V. Labbé IV. col. 1393.

simili ratione, uti illi praesules, sensisse. Ad eum videlicet de causa Lotharii quaestiones varias miserunt „quidam ex ecclesiastico, quidam vero ex laicali ordine, et pro officii sui loco ac pro religionis merito nec non et pro devotionis atque nobilitatis suae cultu non contemnendae personae.“ [1]) Has personas fuisse ipsos episcopos aliosve proceres regni Lotharii, alibi Hincmarus satis indicat.[2]) De tempore quo quaestiones illae ad Hincmarum directae sint, et Hincmarus suum *de Lotharii divortio* librum exaraverit, non una est auctorum opinio. Sed solidis rationibus nuperrime auctor, qui de illo Hincmari opere erudite scripsit, probavisse nobis videtur, anno 860 post alteram synodum Aquisgranensem quaestiones ad Hincmarum missas fuisse, eodemque anno ab ipso librum illum esse confectum.[3])

Hincmari sententia.

19. Hincmarus igitur modum quo actio contra Teutbergam instituta fuit graviter sugillat, crimina ei imputata nullatenus probata agnoscit, sed conficta habet, rationem agendi praesulum in duabus prioribus synodis Aquisgrani habitis acriter reprehendit, et postulat, ut modo legitimo gravis illa causa tractetur. Sed proposita etiam erat hypothetice Hincmaro *quaestio juris,* videlicet interrogatione 12ª: *Si deprehensa fuerit haec ante conjugium crimina perpetrasse, utrum in conjugio debeat aut valeat permanere;*[4]) et interrogatione 19ª: *Si ipsa criminibus obnoxia de quibus reputatur inventa fuerit, utrum idem rex alteri feminae conjungi valeat.*[5]) Hincmarus cum quadam eruditionis ostentatione quaestiones illas discutit, sed haud valde clare. Statuit tamen, si post matrimonium legitime initum carnis peccata, uti adulterium vel incestus committantur, matrimonii vinculum non rumpi; ejusque indissolubilitatem bene vindicat. Sed ex altera

---

[1]) De divortio Lotharii, Praef. ap. Sirmond Hincmari opp. t. I. p. 565.

[2]) In epistola ad Hildegarum episcopum Meldensem libri sui partem qua de ordaliis agit inserit, advertitque se „scripsisse ad interrogationem fratrum et coëpiscoporum nostrorum de regno quondam junioris Lotharii.“ Opp. Hincmari II. 676.

[3]) V. Sdralek, Hinkmar's von Rheims kanonisches Gutachten etc. I. Theil, §. 1.

[4]) Hincm. opp. I. p. 626. [5]) Ibidem p. 667.

parte eam profert sententiam, personam quae ante matrimonium incestum commiserit, jure ecclesiastico inhabilem fieri ad matrimonium ineundum. Matrimonium igitur ejusmodi feminae nullum esse, virum ab ea discedere aliasque nuptias concludere posse.[1])

20. Existimamus, uti innuimus, Hincmari libellum de divortio Lotharii jam ante synodum tertiam Aquisgrani habitam confectum esse et praesulibus transmissum. Quum vero Hincmarus quoad quaestionem facti et quoad rationem qua causa Teutbergae tractata erat, plane dissentiret ab illis episcopis, eosque acrius sugillasset, id praesules non attenderunt, sed in sua perstiterunt sententia, crimina reginae ante matrimonium commissa esse probata. Quoad quaestionem juris autem eamdem sententiam ac Hincmarus ipsi amplexi sunt, meritoque supponitur, hac in re illius libellum eis non modico usui fuisse. — Apparet ex hisce, principia juris Ecclesiae in re matrimoniali ea aetate minus perspecta fuisse Galliarum episcopis, ac facilius eos laxiora esse secutos. Haud improbabile est, id inde partim provenisse, quod nimium quid legibus civilibus ea in re concederetur, atque laxiori juri civili facilius ecclesiasticum praesules conformarent et miscerent.[2]) Attamen, uti jam diximus, in synodo tertia Aquisgranensi duo praesules dissidentes, qui videntur fuisse Arnulphus Tullensis et Hungarus Ultrajectensis,[3]) in suo *libello* apte vindicarunt vera juris prin-

Ratio agendi Episcoporum.

---

[1]) „In hoc loco, ait in responsione ad interrogationem XII., p. 643, de ea vel de eo agitur, qui ante initum legitimum conjugium perpetrato incestu, *legitimum quod habere poterat sibi tollit conjugium.*“ Eo pertinent etiam ea quae dicit ad interrogationem XXI., utrum rex, si crimina uxoris probata sint, eam quam habuerat concubinam ducere possit. Id permissum esse statuit, „si aut uxor legaliter accepta et innoxia erga illum inventa, mortua fuerit corpore, vel si inventa fuerit animâ adeo mortua, ut ipsius cum ea copula incestus et nullo conjugii nomine deputandus legaliter comprobetur“ (p. 672). In responsione ad interrogationem XIX. ad rem perperam applicat etiam Hincmarus canonem 61 Concilii Agathensis de nullitate conjugiorum incestuosorum (p. 668). Cfr. Sdralek l. c. §. 26, p. 133.

[2]) Cfr. Sdralek l. c. §. 29.

[3]) V. Sdralek l. c. p. 150.

cipia, ac propugnarunt, validum et legitimum esse Lotharii cum Teutberga conjugium, id dissolvi non posse, nec regi licere aliam uxorem ducere. Sed Lotharius, majoris partis sententiam secutus, die natali Domini anni 862 solemniter Waldradam in uxorem duxit, et in reginam fecit coronari. Ingens autem inde ortum est scandalum fidelium; opinio ea aetate vulgata erat, Lotharium a Waldrada maleficio affectum fuisse.

21. Teutberga iterato Sedem Apostolicam appellaverat, atque Nicolaus jam in eo erat ut legatos mitteret, qui rem accuratius examinarent. Postquam vero synodus tertia Aquisgranensis novum matrimonium regi concesserat, isque Waldradam duxerat, etiam Lotharius ipse ad Pontificem nuntios misit, petens ut quae gesta erant suo consensu firmaret. Quum multi regis gesta acriter reprehenderent, jamque a Teutberga negotium ad Sedem Apostolicam delatum fuisset, consultius videtur rex habuisse, ut et ipse ad Pontificem se verteret. Nicolaus Pontifex igitur concilium indixit Metis celebrandum, et sicuti Lotharius petierat, legatos a latere suo misit, qui negotium istud urgerent, rebusque gerendis praeessent, Rodoaldum Portuensem et Joannem Ficoclensem episcopos. Caeterum Nicolaus jam perspiciebat, regem adulterum libidine agi, uti ex epistolis Pontificis colligitur. Lotharius vero interea aliud motivum legitimi cum Waldrada matrimonii addidit, quod etiam in synodo Aquisgranensi tertia innuerat; sibi videlicet jam ante initum cum Teutberga conjugium, vivente et consentiente Lothario I. patre, Waldradam rite desponsatam fuisse; postea vero se ab Hucberto fuisse coactum, ut ipsius sororem Teutbergam duceret. Matrimonium hoc igitur etiam inde fuisse invalidum.

Nicolai R. P. interventus.

22. Anno 863 mense Junio indictum a Nicolao Papa Metense concilium episcopi regni Lotharii coram Apostolicae Sedis legatis Rodoaldo et Joanne celebrarunt; haud tamen, uti Nicolaus mandaverat, ex regnis quoque Ludovici et Caroli fratrum Lotharii bini episcopi ad synodum acciti fuere. Legati etiam ignave tolerarunt, ut Teutberga synodo non adesset, quum salvum conductum haud accepis-

set. Cum legati Lotharium regem arguerent, quod Apostolicae Sedis judicium antevertens Waldradam, abjecta Teutberga, duxisset, consilio et auctoritate episcoporum id se fecisse respondit. Quod episcopi regi conniventes non negarunt. Imo verosimilium rationum fuco legatos quoque seduxerunt, qui divortium Lotharii et initum cum Waldrada conjugium approbarunt, muneribus potius quam rationibus victi. *In qua synodo,* scribit Hincmarus in Annalibus Bertinianis ad a. 863, *praefati missi corrupti muneribus, epistolas Domni Apostolici occultantes, nihil de his quae sibi commendata fuerant secundum sacram auctoritatem egerunt. Ut autem aliquid viderentur egisse, Guntharium Coloniensem archiepiscopum et Teutgaudum Trevirensem aeque archiepiscopum, cum veniis quas in eadem synodo subscripserunt episcopi Romam ire jusserunt, ut judicio Domini Apostolici ipsa causa diffiniretur.*[1])

Nicolai sententia.

23. Guntharius et Teutgaudus superba quadam arrogantia et ignorantia suae causae fidentes, intrepide Romam properarunt, et Nicolao Pontifici *libellum* de Lotharii negotio tradiderunt. Quum vero Nicolaus multa *profana et inaudita* in hujusmodi libello inveniret, mense Octobri anni 863 convocavit in Laterano synodum, in qua re ad examen revocata Pontifex justa ac sacra auctoritate plura decreta emisit. Synodum Metensem Nicolaus plane cassavit, Guntharium et Teutgaudum deposuit, omni exuit episcopali regimine et excommunicavit, et reliquos episcopos eorum complices eidem poenae subdidit, si cum illis conjurationem inierint; divortium vero Lotharii omnino damnavit. — Guntharius et Teutgaudus in Pontificem exardentes Ludovicum Imperatorem Beneventi agentem adierunt, eumque ita in Nicolaum commoverunt, ut cum exercitu Romam profectus Pontificem ad reparandam injuriam, quam fratris sui legatis illatam dicebat, compellere instituerit. Mediis in angustiis et periculis Nicolaus constans in suis decretis tuendis perse-

---

[1]) V. Pertz M. G. I. 419—515. — De Annalibus Bertinianis cfr. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen ed. 4. t. I. pp. 169. 238.

veravit. Opera maxime Ingelbergae Imperatricis, quae a Pontifice de illatis malis veniam petiit, concordia inter Nicolaum et Ludovicum restituta est. Imperator sermone Pontificis rem melius edoctus, Roma discessit, et Guntharium et Teutgaudum in Gallias redire jussit.

24. Episcopi Lotharingiae, directis Romam poenitentiae libellis, veniam a Pontifice postularunt et consecuti sunt. Lotharius quoque submissionis litteras ad Nicolaum misit, et anno 865 Arsenii episcopi Hortensis, quem Pontifex in Lotharingiam legaverat, monitis perterritus, Waldradam dimisit, et Teutbergam in conjugem et reginam recepit. Verum post legati pontificii discessum Teutberga iterum pessime a Lothario habita est. Hinc anno 866 honestam a Lothario recedendi occasionem captans, licentiam a Nicolao Pontifice veniendi Romam postulavit, atque declaravit, se sponte velle cedere regia dignitate et conjugio ac vitam continentem profiteri, ut Waldradam ducere rex posset, eo vel magis quod ipsa (Teutberga) sterilis esset. Hoc ubi intellexit Nicolaus, arguit Teutbergam per epistolam mense Januario anni 867 datam, de iis quae coacte scripsisset. Nequaquam consensit, ut Romam veniret, negavitque fieri posse quod suggerebat, ut vel ob sterilitatem, vel professione continentiae matrimonium dissolveretur, nisi etiam Lotharius maritus coelibem vitam promitteret. Lotharium quoque data epistola Nicolaus vehementer increpavit, quia iterum conceperat consilia dissolvendi matrimonii praetextu desponsationis anterioris cum Waldrada, et ob confictum aliquod Teutbergae adulterium. Licentiam autem Romam veniendi, quam Lotharius ad se purgandum petierat, ei denegavit.

25. Mortuus eo anno est Nicolaus eique successit die 14. Decembris *Hadrianus II.*, qui eadem juris principia secutus est, quam magnus ejus praecessor, idque variis in litteris clare significavit. Pro charactere tamen suo miti atque benigno, forma quadam agendi minus severa usus est. Tum Teutberga tum Lotharius ab ipso impetraverunt licentiam Romam veniendi, ac Waldrada ab excommuni- **Hadrianus II.**

catione in eam lata soluta est. Quum anno 869 Lotharius cum Hadriano in monasterio Montis Cassini convenisset, ibidem ipse testatus est, se mandato Nicolai obtemperasse et consuetudinem cum Waldrada amplius non habuisse; petebat tamen, ut causa matrimonialis ipsius per Pontificem vel ejus legatos iterum examinaretur, eo quod censeret, causas canonicas dirimendi matrimonii adesse. Hadrianus II. ibidem coram Lothario missae solemnia celebravit, regemque et socios ejus ad sacram synaxim admisit. Lotharius rex dein Romam visitavit, sed receptione honorifica non dignatus est. Pontifex tamen ad convivium eum admisit, muneribusque ab eo oblatis quaedam munera reddidit. — Ex Hincmaro Rhemensi quoad causam Lotharii statutum est, ut Hadrianus Formosum episcopum Portuensem cum alio episcopo mitteret in Galliam ut legatos, qui accuratius rem inquirerent de eaque cum episcopis agerent. Dein in synodo Romana celebranda die 1. Martii anni 870, ad quam plures Galliae episcopi convenirent, definitiva sententia Pontificis res dirimenda erat.[1]) Roma Lotharius brevi discessit, sed quum in regna sua rediret, in itinere cum pluribus comitibus violenta febre correptus fuit, ac tum plures ejus socii interierunt, tum ipse die 8° Augusti prope Placentiam morte abreptus est. Plurimis ea aetate persuasum fuit, justa Dei vindicta hanc mortem inopinatam accidisse. A paucis servis qui superstites erant, Lotharius rex in ecclesia S. Antonini prope Placentiam sepultus fuit. Teutberga ingressa est monasterium S. Chlodesindis, cujus abbatissa fuit usque ad mortem; sed et Waldrada perhibetur usque ad obitum suum in monasterio Remiremonte ut monialis poenitentem vitam egisse.[2])

Hincmarus Rhemensis. 26. Romanis Pontificibus negotia pluries facessit etiam *Hincmarus Rhemensis episcopus*, illaeque causae eo cele-

[1]) Annales Bertin. a. 869. Utrum haec jam in Monte Cassino, vel Romae statuta fuerint, controvertitur; ea de re inferius agetur.

[2]) De causa Lotharii cfr. praecipue Hefele, C. G., B. IV.; Damberger, B. IV.; Pagi Breviarium sub Nicolao I. et Hadriano II.; Sdralek op. cit.

briores sunt, quod earum occasione de Decretalibus Pseudo-Isidori actum sit. Hincmarus (a. 806—882) ex nobili genere natus, eruditione fuit valde insignis, ac disciplinam ecclesiasticam sollicite tuitus est, sed vir erat dominandi cupidus, animo elatus, atque ad lites et vindicanda jura quae sibi convenire opinabatur ultra modum intentus. Quum jam prima adolescentia abbatiam S. Dionysii esset ingressus, et a regibus Galliae variis in negotiis adhibitus, a. 845 archiepiscopus Rhemensis factus est. — Ante ipsum hujus ecclesiae praesul fuit Ebbo magni caeterum meriti vir. sed dissidiis Ludovicum Pium inter et filios implicatus. Ipse filiorum partes sequens, anno 833 cum aliis episcopis in conventu apud Compendium habito Ludovicum publicae addixerat poenitentiae. Ludovicus anno sequente Imperio restitutus, Ebbonem interceptum monasticae vitae tradidit. Anno 835 in generali placito apud villam Theodonis habito, Ebbo abdicationis libellum obtulit episcopis, eorumque sententiis a pontificali ministerio abstinere jussus, in monasteriis vitam egit usque ad a. 840, quo obiit Ludovicus Pius. Tunc edicto Lotharii, cui episcopi viginti subscripserunt, Ebbo in sedem Rhemensem, quae ab ejus abdicatione vacabat, restitutus est; et contestatus abdicationem suam non fuisse liberam, pontificale ministerium resumpsit eoque sicut antea functus est. Biennio post, Carolo Calvo rege Galliae contra fratrem suum Lotharium bellante, Ebbo relictis Rhemis confugit ad Lotharium, et cum eo profectus est in Italiam. Anno 847 a Ludovico Germanico episcopatum Hildesiensem obtinuit, eique ecclesiae praefuit usque ad mortem (a. 851).

27. Ad archiepiscopatum Rhemensem a. 845 evectus est Hincmarus, isque clericos, quos Ebbo post recuperatum a. 840 archiepiscopatum ordinaverat, suspendit, eo quod illegitime ordinati essent. Hanc suspensionem acriter Hincmarus tuitus est, quoniam verebatur, ne si illi clerici ut legitimi ordinati haberentur, etiam recuperatio archiepiscopatus per Ebbonem legitima censeretur, adeoque ipsius (Hincmari) evectio ad archiepiscopatum Rhemensem vitio appareret affecta. Sed gravissima lis ex hoc negotio exarsit; ad quam dirimendam anno 853 habita est synodus Suessionensis. Prae- Causa Wulfadi.

fati clerici, videlicet Wulfadus et tres alii canonici Rhemenses atque aliquot monachi, synodo supplicarunt, ut in ordinem suorum ministeriorum restituerentur, contestati, se bona fide ab Ebbone ordines suscepisse; se enim existimasse rem bene habere, eo quod sciverint, eum ab episcopis in ecclesia sua restitutum fuisse, ipsumque viderint nullo contradicente solemniter ac pacifice sacra celebrantem. Petitionem suam fulciebant quoque eo principio juris canonici, episcopum ab aliqua synodo sine auctoritate Romani Pontificis non potuisse deponi (Pseudo-Isidor.), adeoque Ebbonis depositionem non fuisse legitimam. Attamen Hincmarus cum aliis synodi episcopis decrevit, ut Wulfadus ejusque socii gradibus ecclesiasticis privati manerent.

28. Hincmarus studuit a Sede Apostolica obtinere synodi confirmationem, forte hac in re pariter sequens regulam juris in Pseudo-Decretalibus contentam. Sed renuit Pontifex Leo IV., tum quod acta illius synodi non fuissent ad Sedem Apostolicam transmissa, tum quod Wulfadus ejusque socii per proprias litteras eamdem Sedem appellassent. Praecepit autem Leo Papa, ut Hincmarus cum dictis clericis recurreret ad synodum, ad quam ipse Petrum episcopum Spoletanum e latere legaret ad renovandum vice sua judicium, ita quidem, ut si in ea depositionem praefatorum clericorum confirmari contingeret, et illi iterum ad Apostolicam Sedem appellarent, illis licentia ad eam veniendi concederetur, ne ejusdem sacrae Sedis dissolveretur privilegium; Hincmarus vel ejus procurator cum illis Romam veniret, quatenus collato cum fratribus suis episcopis consilio, utraque parte conveniente, causa a sancta Sede finiretur.[1])

Benedictus III.

29. Anno 855 defuncto Leoni IV. successit Benedictus III., et ab eo Hincmarus *conditionatam* confirmationem synodi impetravit, videlicet, si omnia se haberent uti ab ipso exposita erant.[2]) Per obreptionem etiam a Nicolao I.

[1]) Cfr. Pagii Critic. Baron. ad a. 853 n. 3; Nicolai I. epist. ad Hincmarum Rhemensem datam a. 866, ap. Labbé T. VIII. col. 851.

[2]) „Definitiones fraternitatis tuae et caeterorum episcoporum, quas in praefata synodo apostolicis canonicisque auctoritatibus propriis digitis

a. 863 similem synodi confirmationem obtinuit, *salvo tamen Romanae Sedis in omnibus jussu et judicio.*[1]) At brevi post animadvertit Nicolaus, ab Hincmaro non accurate res esse relatas. Renovavit videlicet Wulfadus, quem Carolus Calvus ad episcopatum Biturigarum (Bourges) evehi desiderabat, anno 866 appellationem ad sanctam Sedem. Tunc Nicolaus acta synodi Suessionensis ad ipsum transmissa diligenter expendit, et multa in iis reprehendenda invenit. Significavit igitur Hincmaro, ex Actis non colligi, clericos illos jure depositos esse, adeoque se ipsum hortari, ut eos restituat; quod si facere nolit, a nova synodo magna Suessionibus convocanda examen rei instituendum esse.

30. Synodus haec habita est anno 866. In eadem episcopi, quamvis Hincmarus aliquantisper reluctaretur, decreverunt, ut illi clerici restituerentur, non quidem quod jus haberent, sed per viam gratiae venia ipsis data, quum bona fide ab Ebbone sacros ordines suscepissent. Episcopi una cum Hincmaro Rhemensi epistolam synodicam ad Nicolaum Pontificem dederunt, in qua professi sunt, se totam causam submittere ejus judicio et fideliter executuros esse, quidquid ipse decrevisset. Pontifex comprobavit, quod clericos illos in suos gradus receperint. Postulavit tamen, ut omnia in causa depositi Ebbonis et illorum clericorum acta ad ipsum mitterentur, Hincmarumque arguit, quod prioris synodi Suessionensis acta plura corruperit et obreptitio modo confirmationem illius obtinuerit.[2]) Restitutio clericorum.

31. Convenerunt igitur mandante Pontifice iidem episcopi anno 867 Trecis, relationemque completam de causa Ebbonis ad Nicolaum mittendam composuerunt. Sed Carolus Calvus, ex cujus gratia interim Hincmarus exciderat,

roborasti; *si ita est nostroque ut scriptis praesulatui intimasti et gestorum serie demonstrasti*, ratas quidem eas definitiones apostolica promulgamus fore auctoritate, semperque manere statuimus." Ap. Baron. ad a. 853 n. 15.

[1]) V. Baron. ad a. 863 n. 64.

[2]) Cfr. epp. Nicolai ad episcopos synodi, et ad Hincmarum Rhemensem; Labbé VIII. col. 843 et 851.

retinuit haec scripta episcoporum, aliamque misit relationem, qua Hincmarus magis gravabatur. Verum etiam Hincmarus Romam misit legatos et litteras, ut se vindicaret ab accusationibus quae contra ipsum ferebantur. Qui quum Romam venirent, Nicolaus jam obierat. Hadrianus II. vero rem ita composuit, ut omnes contra Hincmarum accusationes seponerentur, ex altera vero parte Wulfadus episcopus fieret Bituricarum; Ebbonis autem causam, quod prae longo temporis jam elapsi spatio quae in illa acta essent vix nosci possent, et de his qui ad Dominum migrarunt facile judicare non liceret, silentio obtegi jussit. A quo tempore nullum amplius negotium Wulfado et sociis ejus creatum est.[1])

Causa Rothadii.

32. Eodem fere tempore *causa Hincmari adversus Rothadium* episcopum Suessionensem vehementius agitata est. — Rothadius ad ecclesiae Suessionensis regimen assumptus circa annum 832, parum acceptus erat Hincmaro Rhemensi ipsius metropolitano. Eum passim arguit Hincmarus *negligentiae et diutinae in sacro ministerio inutilitatis,*[2]) et *hominem singularis amentiae* in continuatione Annalium Bertinianorum appellat,[3]) ita ut compertum sit, variis de causis Hincmarum ei infensum fuisse. Difficile vero est colligere, quousque hac in re aliqua fuerit Rothadii culpa. Caeterum litis vehementioris contra Rothadium haec fuit occasio. Rothadius presbyterum quemdam suae dioecesis in flagitio deprehensum et mutilatum deposuit, concurrente sententia triginta trium episcoporum, aliumque in loco ejus constituit. Hincmarus Rhemensis, ad quem depositus presbyter confugit, ejus causam suscepit, et post tres annos eum jussit restitui; sacerdotem vero, qui locum illius obtinuerat, Rhemas deduci fecit, eumque custodiae tradidit. Contendit autem Hincmarus, depositionem illam, inscio metropolitano factam, irritam esse, neque sententia aliorum episcoporum eam posse valorem acquirere, quum synodus episcoporum nonnisi per metropolitam convocari et

---

[1]) Cfr. Wouters Diss. T. III. Diss. XXV. — Hefele C. G. B. IV.
[2]) Epist. ad Nicol. Pap. Opp. Hincmari (edit. Sirmondi) t. II. p. 244.
[3]) Pertz M. G. I. p. 487.

haberi liceat.[1]) Rothadius Hincmari sententiae refragatus est; ille vero a. 861 in synodo provinciali Suessionibus habita Rothadium ut contumaciae reum episcopali communione privavit, donec obediret.

33. Quum altero anno 862 Carolus Calvus rex placitum et synodum episcoporum convocasset Pistis, venit etiam Rothadius. Quum vero Hincmarus et episcopi qui ex parte ipsius stabant, eum ad synodum admittere nollent, imo urgente Hincmaro res in eo jam esset, ut a synodo deponeretur, Rothadius appellavit Romanum Pontificem, quemadmodum id secundum canones Sardicenses poterat. Appellatio a synodo admissa est, ac Rothadio terminus statutus, quo Romam proficisceretur. Rothadius synodo relicta Suessiones regressus est, indeque quum varia pro futuro itinere disponeret, epistolam quoque scripsit ad episcopum quemdam amicum, quem adhuc Suessionibus in synodo adesse supponebat. Petebat, ut ipse et alii amici ejus causam suam contra adversarios propugnarent. Haec epistola incidit in manus Hincmari, qui eam synodo communicavit, et ex eadem argumentum collegit vel praetextum, Rothadium renuntiare appellationi et velle, ut causa ipsius per *electos judices* dirimeretur. Rothadius postea omnino negavit, hanc ejus mentem fuisse; sed major pars episcoporum et Carolus Calvus rex sententiam illam Hincmari amplexi sunt. Synodus Pistensis.

34. Quum igitur tempore auctumnali illius anni 862 per Carolum Calvum Pistis translata esset synodus episcoporum in suburbium civitatis Suessionensis, ad hanc synodum ter citatus est Rothadius, qui recusavit synodi subire sententiam, pendente sua appellatione ad Sedem Ro- Synodus Suessionensis.

[1]) Examinare non vacat, utrum depositio illa canonica fuerit. Canonicam dicunt varii auctores, uti Natalis Alex. (Diss. VI. in saec. IX.), Pagi (Breviar. sub Nicolao), Wouters (Diss. Tom. III. Diss. XXV.); alii autem auctores uti Hefele (C. G. B. IV. §. 468) regulas juris canonici revera violatas esse animadvertunt. Caeterum haec quaestio in hoc negotio omnino secundaria est.

manam. Sed ab Hincmaro et congregatis cum ipso episcopis veluti contumax depositus et in monasterium relegatus fuit. Hincmarus tam regio quam suo nomine Odonem Bellovacensem episcopum Romam misit, qui synodi Suessionensis et depositionis Rothadii, quasi a judicibus ab eo electis factae, confirmationem a Sede Apostolica peteret. Sed jam ante adventum Odonis ad Nicolaum delatae sunt Rothadii de rebus gestis querelae et appellatio ejus ad Sedem Apostolicam. Plures igitur in hoc negotio Pontifex dedit litteras magni momenti tum ad Hincmarum, tum ad alios episcopos ejus socios et ad Carolum Calvum. Rescidit Pontifex Acta synodi Suessionensis, quod Sardicenses canones de appellationibus episcoporum accusatorum violati essent; et mandavit, ut Rothadium ab exilio revocarent, et ad Sedem Apostolicam proficisci permitterent cum illorum legatis, ut Romae judicium illud retractaretur. Tum Hincmaro tum aliis episcopis poenas canonicas magna cum auctoritate minatus est, nisi obtemperarent, regem vero monuit, ut Rothadium suo adjutum solatio Romam dirigeret, Sedisque Apostolicae privilegia in suo regno firmaret.

Rothadius restituitur.

35. Rothadius, accepta a rege libertate, a. 864 post varia superata impedimenta Romam pervenit, ac Nicolao *libellum proclamationis* obtulit, quo Pontifici totius negotii seriem exposuit.[1]) Legati episcoporum et Caroli Calvi ab Imperatore Ludovico II. impediti fuere, quominus Romam iter prosequerentur, et ista de re occulte Nicolaum certiorem reddiderunt. Pontifex tamen potius suspicatus est, eos effugio quodam uti, et quum per sex menses accusatores sive expostulatores contra Rothadium exspectasset, in pervigilio Nativitatis Domini anni 864 in basilica Beatae Mariae Virginis ad Praesepe coram episcopis, presbyteris et diaconis, causam Rothadii Allocutione habita exposuit, et de omnium judicio vestimentis episcopalibus eum ornari jussit. Die vero 22. Januarii anno 865 in synodo Rothadium in pristinum gradum restituit, et ad sedem suam cum

[1]) V. Labbé T. VIII. col. 785.

litteris apostolicis remisit. Cum ipso deputavit ut legatum suum in Galliam Arsenium episcopum Hortensem, eique litteras dedit ad Carolum regem, ad episcopos Galliae, atque ad Hincmarum. Huic depositionem minatus est, si restitutioni Rothadii sese opponeret. Rothadius vero in Galliam redux reapse ab Arsenio legato Pontificis in sedem suam restitutus est, eamque usque ad obitum suum pacifice possedit.[1])

36. Illud modo advertere juvabit, ex Nicolai Pontificis litteris et Allocutione in pervigilio Nativitatis Domini anno 864 habita apprime colligi, quaenam ipse in vindicanda auctoritate Sedis Apostolicae principia secutus sit; ex Hincmari autem epistolis, qua in re cum Nicolao consenserit, qua in re discrepaverit. Nicolaus 1° universim proclamat *auctoritatem et privilegia* Sedis Apostolicae remedia esse totius Ecclesiae catholicae, ac munimen episcoporum et arma contra omnem pravitatem. Sic scribit Carolo regi: *Quomodo putatis, si opportunitas exegerit, ut vestro regno, vestris nisibus, vestri regni ecclesiis aliquod praestemus solatium, aut contra adversarios protectionis clypeum proferamus, si quantum in vestri regni partibus est, quoniam illa* (privilegia Sedis Apostolicae) *omnino scindi non possunt, ea vos aliquatenus minorari sinatis, quibus usi patres vestri omne suarum dignitatum incrementum, omnemque gloriam perceperunt? Privilegia namque Romanae ecclesiae totius sunt Christi, ut ita dicamus, remedia ecclesiae catholicae. Privilegia, inquam, Petri arma sunt contra omnes impetus pravitatum, et munimenta atque documenta Domini Sacerdotum, et omnium prorsus qui in sublimitate consistunt, imo cunctorum, qui ab iisdem potestatibus diversis afficiuntur incommodis.*[2]) — 2° Statuit, eum qui appellavit ad Sedem Apostolicam nec impediri posse legibus civilibus, nec posse, mutata sententia, ad inferiores iterum se vertere judices.[3]) — 3° Statuit, episcopos

Nicolai principia.

[1]) Cfr. Hefele C. G. IV. §§. 468. 472. 473.

[2]) Nicolai ep. XXX. ap. Labbé VIII. 409.

[3]) V. Nicolai Allocutionem, et epistolam ad Carolum regem; Labbé VIII. 789. 791.

etiamsi non appellaverint ad Sedem Apostolicam non posse illa inconsulta deponi, eo quod episcoporum causae inter majora negotia censeantur, de quibus ad Sedem Apostolicam referendum sit. Id vero praecipue deducit inde, quod institutione divina Romano Pontifici universalis Ecclesiae cura commissa est. In initio epistolae ad episcopos Galliae de restitutione Rothadii scribit, citans textum S. Leonis ad Anastasium: *Verum et inter beatissimos Apostolos, (sicut et ille magnus Leo scribit), in similitudine honoris fuit quaedam discretio potestatis, et cum omnium par esset devotio, uni tamen datum est, ut caeteris praeemineret. De qua forma episcoporum quoque est orta distinctio. Et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres haberetur prima sententia, et rursus quidam in majoribus urbibus constituti sollicitudinem ejus susciperent ampliorem, per quos ad unam Petri Sedem universalis Ecclesiae cura conflueret, et nihil unquam a capite suo discederet. Quod si quidam ex vobis ullo interiori comprehendissent obtentu, nunquam Rothadium episcopum Suessionicae urbis sine consensu nostro deposuissent. . . . Nam quomodo non omnes omnia vobis vindicatis, qui judicia episcoporum, quae merito inter majora numerantur negotia, vestrae deliberationi tribuistis?* [1]) — Ex antiquis decretis et statutis idem deducit in Allocutione: *Quamquam,* inquit, *etsi nunquam* (Rothadius) *provocasset, nunquam omnino praeter scientiam nostram deponi debuerit, quia sacra statuta et veneranda decreta episcoporum causas, utpote majora negotia, nostrae definiendas censurae mandarunt.* [2])

Hincmari sententia. 37. Hincmarus vero in epistola ad Nicolaum data asserebat: 1° Causas episcoporum per se ad Romanum Pontificem referendas non esse, atque in hoc capite juris a Nicolao dissentiebat. Postea tamen Pontificis auctoritate cessit. In epistola scribebat: *Absit a nobis, ut privilegium primae et summae Sedis sanctae Romanae ecclesiae Pontificis pro sic*

[1]) Labbé, VIII. 797. [2]) Ibidem col. 789.

parvo pendamus, ut controversias et jurgia tam superioris quam etiam inferioris ordinis, quae Nicaeni et caeteri sacrorum Conciliorum canones, et Innocentii atque aliorum sanctae Romanae Sedis Pontificum decreta, in synodis provincialibus a metropolitanis praecipiunt terminari, ad vestram summam auctoritatem fatigandam ducamus.[1] Dein 2° convenit, ad sanctam Sedem recurrendum in re dubia; vel si episcopus non provocaverit ad electorum judicum sententiam, sed appellaverit summum Pontificem, tunc secundum septimum canonem Sardicensem ad Pontificis dispositionem spectare, ut renovetur examen. Videtur autem innuere, Pontificem non debere Romam evocare litigantes, sed potius judices in provincia destinare, vel e latere suo mittere. Et quoad Rothadium contendebat, eum ad *electos judices* appellasse.[2] Demum 3° *De metropolitano*, ait, *per sacras regulas constituto, qui ex antiqua consuetudine ab Apostolica Sede pallium accipit, sicut Leo ad Anastasium, quod et Nicaenum Concilium innuit, et caeteri Romanae Sedis Pontifices in decretis suis ex sacris canonibus monstrant, Sedis ipsius Pontificis etiam ante judicium est sententia praestolanda.*[3] 4° *Nos metropolitani*, inquit, *controversias carnalium in synodis provincialibus laborantes dirimimus, et de majoribus ac majorum causis ad examen summae Sedis Pontificis post judicium referre curamus.*[4] Sed illas restrictiones Nicolaus non admisit, auctoritatem vero suam strenue vindicavit, cui etiam Hincmarus cessit. An vero in his controversiis Pseudo-Isidori Decretales influxum habuerint, inferius videbimus.

38. Restat ut agamus *de causa Hincmari Laudunensis* episcopi, ex qua maximae simultates exortae sunt inter Hadrianum Papam, Carolum Calvum regem et Hincmarum Rhemensem alterius Hincmari avunculum. — Mortuo Pardulo Laudunensi episcopo versus annum 856, Hincmarus Rhemensis archiepiscopus hunc episcopatum Hincmaro juniori, ex sorore nepoti, regis favore impetravit. Sed anno 868 **Hincmarus Laudunensis.**

---

[1]) V. Hincmari ep. XVII; ed. Sirmondi t. II. (p. 244.) p. 247.
[2]) Ibidem. [3]) Ibidem p. 248. [4]) Ibidem.

ob aliquod beneficium ecclesiasticum magna orta est lis inter regem et Hincmarum Laudunensem. Hic a rege ante judices laicos citatus, sese iis sistere merito recusavit; rex vero ira exardescens proventus episcopatus Laudunensis inhibuit et fisco addixit. Intervenit tunc in favorem nepotis Hincmarus Rhemensis, qui ad regem dedit epistolam, qua cleri immunitates vindicavit. Provocabat in hac epistola ad Urbani, Lucii et Stephani Romanorum Pontificum decreta, quae inter Decretales Pseudo-Isidori continentur; ex quo colligitur, Hincmarum non dubitasse has Decretales ut genuinas proponere.[1]) — Hincmaro juniori bona restituta sunt, donec legitimo judicio lites omnes finirentur.

Lites augentur.

39. Sed brevi post, anno 869, vehementiores exarserunt lites non solum cum rege, sed etiam cum Hincmaro Rhemensi. Hincmarus junior a rege iterum occasione cujusdam feudi impetitus, ante synodum Verberiae habitam citatus est, et ad Pontificem appellavit; sed nihilominus a rege custodiae mandatus est. Tunc ipse, clero suo consentiente, dioecesim Laudunensem interdicto subjecit; sed interdictum ejusmodi solvit Hincmarus Rhemensis metropolitanus, qui jam nepoti ob ejus imprudentem audaciam succensebat. Studuit autem Hincmarus Rhemensis jus suum in solvendo interdicto probare, exhibita collectione legum ecclesiasticarum de juribus metropolitani. Opposuit Hincmarus junior, brevi post libertati redditus, aliam collectionem legum, quibus auctoritas metropolitae restringebatur; constabat autem haec collectio variis Decretalibus Pseudo-Isidori. Mox variae aliae lites inter Hincmarum Rhemensem et Hincmarum juniorem ortae sunt, atque quum anno 870 in synodo Attiniacensi de ejusmodi causis ageretur, hic contra avunculum suum alteram collectionem Decretalium Pseudo-Isidori protulit, maxime ut ostenderet, episcopum non posse deponi sine consensu Romani Pontificis, et Romam appellari posse ante sententiam synodi provincialis prolatam, si synodus ob studium partium esset suspecta.[2]) — Opposuit Hincmarus Rhemensis celebre

[1]) V. Hincmari Opp. t. II. p. 316.
[2]) V. Hincmari Opp. t. II. p. 355.

Opusculum quinquaginta Capitum,[1]) quo subordinationem episcoporum sub metropolita vindicat. Etiam ipse praesertim cap. XV. Decretales plures Pseudo-Isidori affert. Supponit vero errore quodam, in Collectione genuina Isidori Hispalensis eas haberi. Nepotis autem collectionem non inde impugnat, quod documenta supposita afferat, sed valorem canonum ac legum illis documentis denegat, eo quod non convenirent cum decretis magnorum Conciliorum.

40. In synodo Attiniacensi Hincmarus junior regi fidelitatem et Hincmaro Rhemensi metropolitae obedientiam secundum sacros canones promisit; iterum autem ad Sedem Apostolicam appellavit. Licentia Romam proficiscendi a Carolo Calvo haud concessa est Hincmaro; caeterum hic in pluribus ut virum animi irrequieti et levioris sese ostendit. Anno 871 in synodo apud Duziacum habita tum rex tum Hincmarus Rhemensis iterum multas in Hincmarum juniorem accusationes protulerunt, ac demum, quamvis Hincmarus Pontificem appellaret, episcopi sententiam rogati illum depositione dignum dixerunt, *salvo per omnia Apostolicae Sedis judicio.* Tunc ab Hincmaro Rhemensi depositionis sententia lata est, et a praesentibus episcopis signata. De re gesta epistola synodica Romam fuit missa ab Hincmaro Rhemensi (ut videtur) confecta. Ex eadem colligitur, quamvis Nicolaus in causa Rothadii jam aliam agendi rationem cum auctoritate vindicasset, Hincmarum aliosque episcopos adhuc cum quadam pertinacia inhaesisse regulis, quas ex canonibus Sardicensibus deducebant. Scribunt videlicet ad Hadrianum II. Pontificem, Nicolai successorem: *Judicia terminavimus, reservato per omnia juris privilegio Apostolicae Sedis ac vestro judicio, sicut sacri Sardicenses canones et decreta Sedis Apostolicae Pontificum, Innocentii, Bonifatii, et Leonis, ex iisdem sacris canonibus promulgata, decernunt. . . . Unde obnixe precamur vestram auctoritatem, ut a tanto hujus incorrigibilis pestis taedio nos etiam suo judicio . . . liberet: secundum decreta Bonifatii et Leonis, ea quae juxta eccle-*

Hincmari depositio.

[1]) Ibidem p. 377.

siasticum morem prout intelleximus . . . juste et rationabiliter definivimus, vestra quoque sententia roborando. Et si forte, quod non putamus, visum vobis necessario fuerit, ut secundum Sardicenses canones renovetis judicium, et detis judices, scribendo episcopis qui in finitimis et vicinis provinciis sunt, ut et ipsi diligenter omnino requirant et juxta fidem veritatis diffiniant. Vel si decreveritis mittere a latere vestro habentes auctoritatem vestram, qui cum episcopis judicent, eo in gradu adhuc non restituto, sicut sacri Sardicenses canones praecipiunt, non abnuimus. Licet, quantum possumus, ad laborem quo diu vexati sumus, refugere cupiamus. . . . Verumtamen quanta possumus devotionis humilitate deposcimus, ut etiam in hac causa nobis canonicam definitionem servetis. Videlicet, ut si, quod non credimus, ea quae regulariter diffinivimus, prout sacras regulas intelleximus, vobis praesentialiter non placuerit vestra sententia roborare, non antea communione sacerdotali a qua separatus est restituatur, antequam secundum regulas et leges in provincia, in qua causae gestae et judicatae sunt, requirantur. Quia usque ad nostra tempora nulla patrum diffinitione hoc ecclesiis Gallicanis et Belgicis est derogatum: praesertim quia decreta Nicaena sive inferioris gradus clericos, sive episcopos ipsos, ut Africanum scribit concilium, suis metropolitanis aptissime commiserunt.[1]) — Iterum dein postulant, ut Gallicanae ecclesiae privilegia serventur.

Hadrianus R. P. se opponit.

41. Sed Hadrianus synodum Duziacensem et sententiam in Hincmarum Laudunensem latam noluit confirmare, *quod cum clamaret in synodo, se ad Sedem Apostolicam velle incunctanter venire, atque in praesentia ejus pro objectis sibi ab adversario criminibus respondere, damnationis in eum fuerit prolata sententia.*[2]) Haud igitur admisit Pontifex, etiam facta appellatione a synodo provinciali in episcopum posse ferri sententiam. Jussit praeterea Hincmarum Laudunensem Romam mitti, et cum eo procuratorem idoneum, ut cum synodali conventu judicium secun-

[1]) V. Labbé VIII. 1654.
[2]) V. Pagii Crit. Baronii ad a. 871. n. 16.

dum morem retractaretur. Proinde etiam hac in re non cessit episcopis Galliae, qui alium modum examinis in provincia instituendi postulaverant. Vetuit praeterea Hadrianus, ne quousque causa esset finita alius episcopus in ecclesia Laudunensi ordinaretur. Scripsit Hadrianus litteras tum ad Hincmarum tum ad Carolum Calvum regem; sed Hincmarus amara mente respondit, atque acerbius etiam Carolus Calvus epistolâ, quam Hincmarum Rhemensem composuisse conveniunt. Contenderunt, causam Hincmari Laudunensis secundum canones tractatam, hujusque culpam manifestam esse; Carolus in litteris suis etiam conquestus est, quod ipse in Pontificis epistola, quam a malevolo aliquo compositam fingit, plane injuste tractetur, quum praedecessores ipsius a Romanis Pontificibus semper amicitiae signa praeclara obtinuerint.[1]) Hadrianus oeconomia prudenti alia epistola regem compescere studuit, suamque in ipsum benevolentiam testatus est;[2]) brevi post autem Pontifex obiit.

42. Interim nec Hincmaro Laudunensi permissio data est Romam proficiscendi, nec adversarii procuratores miserunt. Imo Carolus rex Hincmarum custodiae mandavit; quum vero partes in aliqua conjuratione ipse supponeretur habuisse, oculis quoque fuit orbatus. Attamen non ausi sunt Carolus et episcopi Galliae alium loco Hincmari substituere ecclesiae Laudunensis episcopum, antequam summus Pontifex sententiam synodi Duziacensis confirmasset. Haec confirmatio demum obtenta est a Joanne VIII. anno 876, quum Carolus pro corona imperiali Romam venisset. Tunc ecclesiae Laudunensi episcopus electus et consecratus est Hedenulfus presbyter. Quum vero anno 878 post mortem Caroli Calvi Joannes VIII. in Galliam venisset synodumque Trecis celebraret, accessit Hincmarus Laudunensis et obtulit *libellum reclamationis* contra Hincmarum Rhemensem suosque adversarios. Ea occasione quidem causa Hincmari junioris haud iterum in judicium vocata, ex gratia autem ei

Hincmari Laud. fata.

---

1) V. Hincmari Opp. t. II. p. 689. 701.
2) V. Labbé VIII. 936.

concessum est, ut Missam cantaret, episcopalem daret benedictionem, et parte proventuum episcopatus foveretur. Hedenulfus tamen, qui ei substitutus erat episcopus, quum licentiam peteret deponendi onus episcopatus, eam non obtinuit.[1]) — Obiit Hincmarus Laudunensis non ita multo post, adhuc vivente avunculo Hincmaro Rhemensi. Hic vero e vita cessit die 21. Decembris anni 882, quum ultra triginta et septem annis sedem Rhemensem tenuisset. Inter Galliae praesules ea aetate sane Hincmarus Rhemensis emicat. Eum scriptores varii canonicae jurisprudentiae notitia excellentissimum praedicant, necnon ob prudentiam animique fortitudinem laudant. Verum sicut non desunt, qui ipsum effusissime colant, ita et qui ipsius doctrinam in argutias, prudentiam in astutiam, fortitudinem in pertinaciam aliquando degenerasse dicant.[2]) Unde, non incongrue, etsi forte severius, a Cardinali Joanne Bona dicitur, „episcopus doctus, sed dubiae famae, dubio vitiorum ac virtutum temperamento.“[3])

II.

De Collectione Decretalium Pseudo-Isidori.

Quaestionis indoles.

43. Jam vidimus, in variis controversiis saeculo nono satis provocatum esse ad *Decretales Pseudo-Isidori;* de famosa igitur Collectione Decretalium Pseudo-Isidori vel Isidori Mercatoris, quae mediante hoc saeculo propagari et adhiberi coepta est, hoc loco tractare convenit. Nec tamen multiplices quaestiones, quae quoad hanc collectionem agitari solent, fusius discutiemus. Sed quae de auctore atque de indole hujus Collectionis, ac de tempore quo eadem edita ac propagata est statui possint, brevius indicabimus; illud dein aliquanto accuratius examinabimus, utrum Romani Pontifices

---

1) Cfr. Baronium ad a. 878. nn. 20—25.

2) Roncaglia, nota ad Natal. Alex. H. E. saec. IX. et X., c. III. art. XIII. De Hincmaro archiep. Rhemensi.

3) De divina Psalmodia, notitia auctorum sub *Hincmaro Rhemensi.*

hisce Decretalibus institerint, ut jura sua ultra modum amplificarent, et deleta antiqua Ecclesiae disciplina novam, eamque Ecclesiae parum utilem, introducerent. Haec est enim Protestantium aliorumque, qui privilegia sanctae Sedis impugnarunt, querela. Sufficiat illa citare, quae Balutius, vir catholicus sed gallicanus, scribit in *Praefatione* ad opus *Reginonis de disciplina ecclesiastica,* loquens de Hincmaro Rhemensi: *Incidit enim Hincmarus in difficillima tempora Nicolai primi et Hadriani secundi, qui nulli diligentiae, nullis laboribus pepercerunt, ut sedis suae dignitatem . . . in immensum extollerent. Sed inprimis in omnibus causis opportune, importune, obtrudebant epistolas illas, quae nondum gratiam amiserant novitatis, quibus vero fides et auctoritas accesserat ex stupenda ac mirabili taciturnitate et silentio hominum illius saeculi.* — Accusationem hanc solido fundamento haud niti, videbimus.

44. Imprimis pauca dicamus de Collectionibus Canonum, quae praecipue in usu erant, antequam Collectio Isidori Mercatoris prodiit. — Plures quidem quinque prioribus Ecclesiae saeculis occurrunt Canonum Collectiones, sed celebrior fuit ea, quam initio saeculi VI. *Dionysius Exiguus* confecit. Sedente videlicet Symmacho Pontifice, Dionysius cognomento Exiguus, natione Scytha et monachus Romanus, latinam canonum graecorum versionem confecit, et *Canonum Collectionem* edidit duplici parte constantem. Prima, quae *Codex canonum ecclesiasticorum* dicta est, complectitur quinquaginta canones Apostolorum, canones Nicaenos, Ancyranos, Neocaesarienses, Gangrenses, Antiochenos, Laodicenos, Constantinopolitanos, Chalcedonenses, Sardicenses, Africanos. Altera vero pars, quae *Collectio decretorum Pontificum Romanorum* appellatur, Decretales continet a S. Siricio (358) usque ad Anastasium II. (498). Totum opus communiter *vetus canonum Codex* vocatur. Habuit ea Dionysii Collectio, sicuti et aliae, per se privatam tantum auctoritatem, non vero publicam Ecclesiae. Sed quum esset aptissima Collectio canonum, secundum quos praecipue juris et disciplinae quaestiones determinari dirimique solebant, magni habebatur in ecclesia

Collectio Dionysii Exigui.

Romana Codex Dionysianus, ejusque usus communis factus est. Facile autem vides, tali collectione non ita constrictam fuisse Romanorum Pontificum auctoritatem, ut aliorum Pontificum tum anteriorum, (e. g. Julii I. ad Eusebianos epistola), tum eorum qui post Anastasium II. sederunt Decretales, haud pariter adhiberi potuerint tanquam juris regulae, praesertim quum in novis circumstantiis saepe novae requirantur decisiones. Non erat videlicet Codex Dionysianus aliquis Codex juris ecclesiastici ea significatione recenti, qua ita designaveris Codicem legum definitiva ratione confectum, ex quo unice et exclusive jus dicendum est.

Codex Hadrianeus.

45. Hadrianus Pontifex Codicem Dionysianum, quibusdam additis,[1]) misit Carolo Magno, atque ex eo tempore insignem auctoritatem ille *Codex Hadrianeus* obtinuit apud Francos; Carolus videlicet eum in synodo anni 802 Aquisgrani habita ab episcopis recipi curavit.[2]) Nominari solebat *Codex canonum.* — Praeterea in Gallia nota erat *Collectio canonum Hispanica,* quae S. Isidoro Hispalensi (m. anno 636) adscribitur; in ea Collectione Codici Dionysii plura adjecta erant ex Patribus, et ex conciliis quae in Hispania aliisque regionibus habita fuerant. Hispanicae Collectionis exemplar anno 787 describi jussit Rachio Argentoratensis (Strassburg) episcopus, unde breviter in Francia divulgata est. — Sed mediante saeculo nono in Francorum regno, et dein in aliis regionibus, propagata est *Collectio Isidori Mercatoris.*[3]) Auctor consilium suum et

Collectio Hispanica.

---

[1]) Jam ante Hadrianum haec addita erant. Post Hadrianum etiam quaedam documenta adnexa sunt, scilicet Concilium apocryphum Silvestri P., et duae epistolae S. Cyrilli sub titulo Concilii Ephesini.

[2]) Annal. Lauresham. ad a. 802: „Ibi fecit (Carolus) episcopos cum presbyteris seu diaconibus relegi universos canones, quos sancta synodus recepit, et decreta Pontificum, et pleniter jussit eos tradi coram omnibus episcopis, presbyteris et diaconibus.“ Pertz M. G. I. 39.

[3]) *Mercatoris* cognomen plerique codices praeseferunt, unus alterve tantum *Peccatoris.* Hoc ultimum cognomen passim ex humilitate episcopi vel monachi sibi tribuebant. Sed fidei codicum standum, et Mercatoris cognomen ut genuinum habendum. Significatio autem cogno-

seriem documentorum quae suae collectioni inseruit, ita in Praefatione exprimit: *Isidorus Mercator servus Christi lectori conserve suo et parens in Domino salutem. — Compellor a multis tam episcopis quam reliquis servis Dei canonum sententias colligere et uno in volumine redigere et de multis unum facere. . . . In principio vero voluminis hujus qualiter concilium apud nos celebratur posuimus, ut qui nostrum ordinem sequi voluerint, sciant qualiter hoc agere debeant. Qui autem hoc agere melius elegerint, faciant quod justo canonicoque atque sapientissimo consilio judicaverint. Denique propter eorum auctoritatem caeteris conciliis praeposuimus canones qui dicuntur Apostolorum, licet a quibusdam apocryphi dicantur, quoniam plures eos recipiunt, et sancti Patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt et inter canonicas posuerunt Constitutiones. Deinde quarumdam epistolarum decreta virorum apostolicorum intersedavimus, id est Clementis, Anacleti, Evaristi et caeterorum Apostolicorum, quas hactenus reperire potuimus epistolas usque ad Silvestrum Papam: postmodum vero Nicaenam synodum constituimus propter auctoritatem ejusdem magni Concilii: deinceps diversorum conciliorum Graecorum ac Latinorum sive quae antea, seu quae postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distincta sub hujus voluminis aspectu locavimus, subjicientes etiam reliqua decreta Praesulum Romanorum usque ad sanctum Gregorium, et quasdam epistolas ipsius.*

Pseudo-Isidorus.

46. Ita igitur tres partes in hac Collectione distinguuntur. *Prima pars* praeter ordinem Concilii et canones Apostolorum quinquaginta, continet Decretales numero sexaginta a Clemente usque ad Melchiadem. Illae epistolae apocryphae sunt, et ab ipso Isidoro consutae, exceptis duabus epistolis apocryphis Clementis, quae ex parte jamdudum circumferebantur, sed ab Isidoro Mercatore auctae sunt. Etiam epistola Aurelii Carthaginensis ad Damasum, et re-

Collectionis divisio.

---

minis ignoratur. Cfr. Hinschius, Decretales Pseudo-Isidorianae pag. CCXXX. — Caeterum notum est, etiam scriptorem ecclesiasticum saeculi quinti Marium *Mercatorem* appellari.

17*

sponsoria Damasi, quae post praefationem ab auctore ponuntur, suppositae sunt. — *Altera pars* complectitur Concilia a Nicaeno usque ad Hispalense II. (a. 619); paucis exceptis haec habebantur etiam in prioribus Collectionibus. — *Tertiam partem* auctor composuit ex Decretalibus Romanorum Pontificum a Silvestro ad Gregorium I., adjectis Decretis quibusdam Gregorii II.; in his habentur quadraginta circiter documenta ab ipso primum prolata et supposita. — Sufficiat breviter observasse, praeter commemoratas Clementis epistolas etiam alia quaedam ex documentis apocryphis in tota Collectione contentis jam antea nota fuisse, uti e. g. canones Apostolorum.

47. Collectio haec, uti jam diximus, valde propagata est, et vulgo adscripta S. Isidoro Hispalensi. Paulatim autem alias Collectiones celebritate vicit, et tantam apud omnes consecuta est auctoritatem, ut per plura saecula theologi omnes, canonistae et concilia ipsa Decretales aliaque documenta hujus Collectionis citaverint, quin ullus eorum ea apocrypha esse supponeret. Circa medium saeculum XV. primum Nicolaus Cusanus Card., (De concordia catholica L. III. c. 2), suppositas esse Decretales Isidori praesensit et indicavit. Saeculis dein sequentibus plures auctores catholici, uti saeculo XVI. Antonius Le Cointe jurisconsultus, Antonius Augustinus archiepiscopus Taraconensis, saeculo XVII. Petrus de Marca, Christianus Lupus, Schelstraete, Antonius Pagi, Natalis Alexander, ostenderunt suppositionem illorum documentorum; idemque virulento animo praestiterunt complures heterodoxi, inter quos citandus est Blondellus in libro qui inscriptus est: *Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes.* Franciscus Turrianus S. J. videlicet genuinitatem Decretalium istarum contra Centuriatores Magdeburgenses defendere susceperat. Idem postea praestare conatus est Cardinalis Josephus Saenz de Aguirre, qui in Collectione Conciliorum Hispaniae T. I. plures instituit Dissertationes de Collectione Isidori. Admittit tamen, Decretales illas esse interpolatas.[1]

Fraus agnita.

[1] V. Wouters Dissertat. T. III. Dissert. XXVII. n. V.

— Communis vero et explorata est nostro tempore inter eruditos sententia de suppositione illarum Decretalium. Praeter alias rationes has adducere sufficit: 1° Dionysius Exiguus maxima cura et diligentia lustratis excussisque scriniis Sedis Apostolicae nullam illarum Decretalium invenit ac protulit, nec apud alios scriptores, vel in aliis regionibus in quas missae perhibentur, eaedem commemorantur. Hoc argumentum quamvis negativum, tamen in hoc casu, uti patet, est maximi roboris. 2° Multa in iis Decretalibus occurrunt recentiora aetate Pontificum, quibus eae adscribuntur, uti sacrorum Bibliorum sententiae secundum versionem S. Hieronymi, canones posteriorum conciliorum, appellationes magistratuum et praesulum quae posterioris aetatis sunt, et similia. Etiam indicia multa adsunt, quae non respondent moribus priorum saeculorum, sed disciplinae posterioris temporis.

48. Caeterum id quoque eruditi accuratius examinavere, ex *quibus fontibus* Decretales suas composuerit Isidorus; atque ex octoginta circiter variorum auctorum operibus ipse invenitur hausisse ea, quae a Pontificibus Romanis scripta esse commentus est.[1] At non omnia ista opera auctor habuisse ac legisse censendus est, sed excerptis usus est, quae jam in aliis continebantur. Ita videtur maxime prae manibus habuisse Acta Concilii Aquisgrani anno 816 habiti. Nam in eo Concilio multa continentur excerpta ex Patrum scriptis et Conciliorum actis, atque apprime iis usus est Pseudo-Isidorus ad varias Decretales consuendas. Fontes Pseudo-Decretalium.

49. Convenit quoque hoc loco notare, pariter mediante saeculo nono vulgatas fuisse alias duas collectiones spurias, videlicet *Capitularia Benedicti Levitae* et *Capitula Angilramni*. — Capitularia speciali modo ea aetate dicebantur Constitutiones Regum et Imperatorum Francorum, tum civiles tum ecclesiasticae. Capitularia ecclesiastica autem pleraque sunt decreta conciliorum provincialium aut nationalium, auctoritate regis vel imperatoris compro- Capitularia Benedicti Levitae.

[1]) Hinschius l. c. p. CX. sqq.

bata et promulgata, quaeque ita perfectam vim regulae canonicae apud ecclesias Franciae obtinebant.[1]) Anno 827 primum Ansegisus abbas Fontanellensis aliquot Capitularia Caroli Magni et Ludovici Pii collegit et in quatuor libros digessit. Saeculo nono mediante hisce *tres alios libros* Capitularium addidit *Benedictus Levita* dictus, eo quod auctor ipse in praefatione indicat, se Moguntiae ut diaconum sub Otgario episcopo ex scriniis ecclesiae Moguntinae ea Capitularia collegisse. Sed constat, falsarium fuisse Benedictum, et eum ex variis fontibus ea Capitularia excerpsisse vel proprio marte composuisse. In Francia porro hanc apocrypham collectionem confectam esse merito censent eruditi; quis vero fuerit ille Benedictus disputant: alii existimant unum eumdemque fuisse ac Pseudo-Isidorum; alii eum jam Pseudo-Isidori Collectione ut fonte usum esse; alii e contra Pseudo-Isidorum usum esse Benedicti opere. Atque praesertim Hinschius accurata utriusque Collectionis comparatione facta, ostendere nisus est, priorem esse Collectionem Capitularium Benedicti Levitae, eaque in suo opere compilando jam usum esse Isidorum Mercatorem. F. X. Kraus vero existimat, Pseudo-Isidorum schedulas suo labori conficiendo per aliquot tempus praeparasse, iisque *schedulis* usum esse Benedictum Levitam in sua Collectione comparanda. Dein vero hanc Collectionem adhibuisse Pseudo-Isidorum, quum ad finem suum opus conduceret.[2])

Capitula Angilramni.

50. Collectio *Capitulorum Angilramni* multo brevior est praecedenti. Ejus inscriptio est: *Ex Graecis et Latinis Canonibus et Synodis Romanis atque Decretis Praesulum ac Principum Romanorum haec Capitula sparsim collecta sunt, et Angilramno Mediomatricae* (Metensis) *urbis Episcopo Romae a beato Papa Adriano tradita sub die XIII. Kalendarum Octobrium Indictione nona, quando pro sui negotii causa agebatur.* Continet autem Collectio Capitula sexaginta et unum eaque paucis verbis concepta. Merito etiam haec

[1]) Cfr. Balutium, Praef. in Capitul. Caroli M., Migne, P. L. t. 97. col. 64.

[2]) V. Tübing. Quartalschrift 1866, p. 485 sqq.

Capitula habentur nequaquam ab Hadriano tradita, sed ab aliquo auctore in Francia composita. Pleraque Capitula non disciplinam ecclesiae Romanae, sed Franciae referunt, et fontes unde sunt excerpta ii sunt, qui saeculo IX. in Francia divulgati, at Romae aut omnino aut vix non ignoti erant, ut Canones synodorum Franciae et Hispaniae. Accurata collatione instituta detegitur, auctorem Capitulorum Angilramni exscripsisse plura ex Benedicto Levita. Angilramni autem Collectione usus est Isidorus Mercator in Collectione sua conficienda. — Unum eumdemque fuisse Benedictum atque Isidorum criticis minus probabile videtur, quia in utroque opere passim differentia quaedam, et mutatio diversa verborum advertitur quoad ea, quae ex uno fonte originali dimanant. Ac major est diversitas in Collectione Pseudo-Isidori, unde huic praecessisse dixeris Collectionem Benedicti. Angilramni autem Capitula a Pseudo-Isidoro composita esse, probabile censet Hinschius.[1]) — Imo si forte consulto differentiae quaedam in textu Benedicti et Pseudo-Isidori positae sunt, unum eumdemque variarum Collectionum esse potuisse auctorem dixeris.

51. Ad *tempus* quod attinet, quo Decretales Isidori Mercatoris confectae et vulgatae sunt, illud subtili examine instituto satis accurate determinatum est ea certitudine, quae in talibus quaestionibus obtineri potest. Inveniuntur excerpta aliquot ex Isidori Decretalibus allata in epistola synodali, quam anno 857 episcopi, qui Carisiaci synodum habuerunt, dederunt ad Carolum Calvum. Imo valde probabile est, jam anno 853, quum haberetur synodus Suessionensis in causa Wulfadi, a Wulfado ejusque sociis Decretales Pseudo-Isidori allegari. In sua enim *narratione* de depositione Ebbonis anno 835 facta, illi clerici urgent, quod *episcopus nec archiepiscopus suis omnibus bonis exspoliatus subque custodia tentus et ab ecclesia sua sequestratus, in synodo apostolica auctoritate non convocata neque ejus legatione roborata damnari nullatenus juxta decreta*

Decretales quando confectae.

[1]) L. c. p. CLXXX.

sanctorum Patrum potuisset.[1]) Sed nulla decreta sanctorum Patrum aliquid hujusmodi statuunt, nisi Pseudo-Decretales Isidori, ubi allegata ab Ebbonis clericis ad verbum fere leguntur in epistola Felicis I. cap. 10 et epist. Julii c. 5; similia vero etiam in aliis Decretalibus occurrunt. Allegantur quidem illa ex epistola Felicis, et alia plane similia etiam in Angilramni capitulo 2⁰ et 4⁰, adeoque quaeri possit, utrum Angilramni Capitula an Decretales Isidori illi clerici prae oculis habuerint. Attamen quum *decreta* sanctorum patrum commemorent, concludendum potius est, ad Decretales Pseudo-Isidori illos respicere. Itaque Collectio Isidori certe anno 857, ac probabiliter anno 853 jam vulgata erat.

52. Alius vero terminus editionis invenitur, si attenditur ad tempus, quo prodiit Benedicti Levitae Collectio, Decretalibus Isidori anterior. Benedictus in praefatione indicat, se Collectionem suam edidisse post mortem Ludovici Pii (a. 840) et divisionem Imperii inter ejus filios Viroduni a. 843 factam. Imo quum dicat, documenta se ex scriniis ecclesiae Moguntinae collegisse praecipiente Otgario, „qui *tunc* Moguntinus episcopus erat", indicat profecto, jam ipsum non amplius sedi huic praeesse. Constat autem ex Annalibus Fuldensibus aliisque illius aetatis documentis, Otgarium episcopum Moguntinum obiisse die 24⁰ Aprilis anni 847. Sequitur proinde, post hunc terminum prodiisse Collectionem Benedicti Levitae et Pseudo-Decretales Isidori; ac decennio isto ab anno 847 ad annum 857 evulgatio trium Collectionum Benedicti Levitae, Angilramni et Pseudo-Isidori concludenda est.

Quis auctor. 53. *Quisnam revera fuerit auctor* Collectionis Pseudo-Isidori hucusque eruditi non potuerunt definire accuratius, et quae a variis factae sunt suppositiones diversae, ab aliis explosae fuere. — Diligenti tamen instituto examine eo perventum est, ut determinaretur, *qua in regione* opus illud prodierit. Contenderunt plures auctores, inter quos

[1]) Bouquet, Recueil T. VII. p. 277; ap. Hinschium l. c. p. CCI.

recentiori tempore eminuerunt A. Theiner[1]) et Eichhorn,[2]) Romae illud opus confectum, et Collectionem auctoribus Romanis Pontificibus ad amplificandam ipsorum potestatem compilatam esse. Sed haec sententia jam ut omnino explosa habenda est. Sufficiat animadvertere, 1⁰ prima vestigia Collectionis nec Romae nec in Italia inveniri. Imo 2⁰ ex epistolis Romanorum Pontificum illius aetatis, Leonis IV. et Nicolai I. apparet, ipsis Pseudo-Decretales vel haud notas fuisse, vel iisdem eos non nisos esse, uti inferius videbimus. Atque 3⁰ etiam subsequenti tempore per duo saecula usque ad Leonem IX. Romani Pontifices in suis juribus tuendis non provocarunt ad Pseudo-Decretales Isidori. Tantummodo Hadrianus II. aliquando textum ex iis citasse censetur (Anteri epistolam), nullatenus tamen ad suam auctoritatem vindicandam, sed comprobans factum praesulum Galliae, qui ob graves rationes episcopum ex una sede in aliam transtulerant. Caeterum 4⁰ quando Romani Pontifices citant textus Pontificum, eos attribuunt, iis recentioribus quorum revera sunt, e. g. Innocentio vel Leoni, non vero antiquioribus illis trium priorum saeculorum Pontificibus, quibus iidem textus in Pseudo-Decretalibus applicantur. — Ex hisce abunde patet, nullatenus Romae auctoribus Pontificibus, ut suam amplificarent auctoritatem, illam Collectionem editam fuisse. Ubi confectae.

54. Aliqui auctores censuerunt, in *Hispania* confectam fuisse Collectionem Pseudo-Decretalium, eo quod prae se ferat *Isidori* nomen, quod ea contineat quae in S. Isidori Hispalensis Collectione inveniebantur (aliis additis), quodque ita existimaverit Hincmarus Rhemensis, qui in libro Capitulorum LV. contra Hincmarum juniorem scribit: *Cum de ipsis sententiis plena sit ista terra, sicut et de libro collectarum epistolarum ab Isidoro, quem de Hispania allatum Riculfus Moguntinus episcopus in hujusmodi, sicut et in epistolis regiis studiosus obtinuit, et istas regiones ex illo repleri fecit.* — Attamen etiam haec opinio ob solidas ra-

---

[1]) De Pseudo-Isidoriana Collectione 1827. p. 71.
[2]) Kirchenrecht, B. I. p. 158.

tiones non potest admitti. Etenim 1° nulla exemplaria Collectionis Pseudo-Isidori reperta sunt in Bibliothecis Hispaniae, quod satis ostendit, opus ibi non esse confectum et propagatum, sed fere ignotum remansisse. — 2° Nullum concilium Hispanicum et nullus illarum regionum scriptor citat Pseudo-Decretales ante saeculum XIII. — Alia etiam argumenta hisce accedunt, quae brevitatis causa omittimus. Caeterum positivis argumentis ostendi potest, in Francia Collectionem confectam et divulgatam fuisse.

Francia patria.

55. Revera *Franciam patriam* esse Decretalium Isidori Mercatoris hisce evincitur rationibus: 1° Pseudo-Decretales primum et frequenter citantur a conciliis et episcopis Franciae, imo vix unquam ab aliis usque ad medium saeculum XI. — 2° Apparet, Isidorum Mercatorem in sua Collectione conficienda Collectioni Hispanicae paulo ante in Franciam allatae addidisse ea documenta, quae inveniebantur in Codice Hadrianeo, et in alia quadam vetusta Collectione Gallica saeculi V[1], in qua habebatur apocrypha epistola S. Clementis ad Jacobum fratrem Domini; (dicitur haec Collectio vetusta *Quesnelliana* ab inventore). — 3° Praeterea usus est Isidorus Mercator multis documentis, quae vix alibi quam in Gallia inveniebantur, videlicet variis conciliis Galliae usque ad Meldense anno 845 habitum, effatis eorum Patrum, quorum scripta in Gallia longe lateque diffusa erant ac citata maxima parte in concilio Aquisgranensi anni 816, epistolis S. Bonifacii, aliisque scriptis quae praecipue in iis regionibus habebantur. — 4° Usus etiam est versione Vulgata sacrae Scripturae secundum recensionem Alcuini. — 5° Genus dicendi Francicum est, et convenit plane cum eo, quod in synodis Franciae illius aetatis adhibetur; ea etiam nomina quae tunc ad designanda officia et munera aliasque res in Gallia serviebant, pariter apud Pseudo-Isidorum inveniuntur frequentata. — 6° Denique eamdem originem Francicam ostendit cognatio Decretalium illarum cum Capitularibus Benedicti et cum Capitulis Angilramni, et convenientia cum quaestionibus quae tunc in Francia agitabantur. — Dissentiunt auctores qui Franciam ut patriam Pseudo-Decretalium

habent, utrum e Germano-Francia, scilicet ex dioecesi Moguntina, illa Collectio prodierit, an vero eadem confecta fuerit in Francia occidentali, seu in provincia Rhemensi. Ultimam sententiam, quam multis argumentis externis et internis Hinschius roboravit, admittendam esse censemus.[1])

Scopus Pseudo-Isidori.

56. Jam de *fine* seu scopo quem auctor illius Collectionis sibi proposuerit pauca dicamus. Animadvertimus, esse qui contendunt, finem eum propositum fuisse Pseudo-Isidoro, ut potestatem Romani Pontificis amplificaret, et in hunc scopum Collectionem illam esse confictam atque confectam, ut exercitium jurisdictionis Sedis Apostolicae latius et efficacius in episcopos extenderetur. Sed nullum solidum hujus sententiae est argumentum. Imo ex sedulo rerum examine colligitur, quamvis contribuerint Pseudo-Decretales ut majorem efficaciam et extensionem acquireret illud jurisdictionis exercitium, tamen hunc non *directe* fuisse finem ab auctore intentum, sed tantum *medium* ad aliud obtinendum. Quidam existimant, Isidorum Mercatorem finem habuisse *peculiarem* qui respiciebat aliquos episcopos. Eum intendisse vel tueri episcopos Francos, qui contra Ludovicum Pium secuti fuerant Lotharium, ne severa vindicta in eos exigeretur, vel speciatim respexisse causam Ebbonis archiepiscopi Rhemensis, ac voluisse providere, ut hic in sedem suam restitueretur. Hinc eum confinxisse ad hunc illumve scopum obtinendum quasdam veterum Pontificum Decretales, quae ad hujusmodi negotia referri poterant; reliqua vero multa addidisse, ut fraudem facilius dissimularet. Sed nimis artificiosa est ista explicatio. Quum enim eo tempore difficillime distinguerentur documenta genuina et apocrypha, non erat opus talem Decretalium confictarum molem in eum finem congerere. Praeterea longiori tempore indigebat auctor ad amplissimam suam Collectionem compilandam et componendam, quam ut specialem quemdam eventum qui brevi tempore dura-

[1]) Vide Hinschium l. c. p. CCIV. sqq. — F. Clarke, The false Decretals. (The Month, 1881 March.)

bat, eum prae oculis habuisse possimus supponere. Quumque versus annum 853 Collectio ista divulgaretur, status rerum quantum ad istos viros eorumque causam attinet, jam mutatus erat.

Decretalium indoles.

57. Omnibus perpensis censemus, admittendam esse, quoad *consilium* Pseudo-Isidori, eam sententiam, quam pluribus Hinschius opere citato evolvit. Haec igitur advertere juvat. Per eventus qui sub Ludovico Pio ejusque filiis acciderunt, per dissidia illa et bella inter Imperatorem ejusque filios, et partes quae vel patri vel filiis addictae erant ac proceribus tum ecclesiasticis tum laicis constabant, valde turbatus erat status rerum ecclesiasticarum in Gallia, et religio ac mores magis magisque dilabi videbantur. Multi autem merito existimabant, idque in variis synodis proclamatum erat, illud in remedium maxime esse adhibendum, ut dignitati status ecclesiastici provideretur et caveretur, ne potestas civilis, Imperator, reges ac proceres, episcopos vexarent et dominatione sua opprimerent, ne bona ecclesiastica a laicis usurparentur, neve arbitrario modo praesules injustis accusationibus appeterentur et e sedibus suis dejicerentur. Variis in synodis decreta istis de rebus confecta erant, optima quidem, sed dein haud observata. Imo canones a. 845 in concilio Meldensi ad reformandum statum ecclesiasticum constituti, brevi post in conventu apud Sparnacum congregato a proceribus laicis rejecti sunt.

58. Censuit igitur Isidorus Mercator, valde opportunum fore ad aliquam rerum mutationem procurandam, ut Collectio quaedam canonum et decretorum amplior vulgaretur, utque in eadem sub auctoritate veterum Pontificum ea proponerentur, quae a synodis recentibus commendata, proficua videbantur ad res in melius vertendas. Hinc bona quidem intentione et arte singulari id perfecit, quod certe vituperio dignum est. Composuit videlicet spurias illas Decretales Romanorum Pontificum priorum saeculorum, in iisque praesertim urget, quae ad relevandum statum ecclesiasticum pro temporum adjunctis faciebant. Praecipue in iis 1° dignitatem et praeeminentiam status eccle-

siastici prae statu laicorum exponit et evehit, urget laicorum erga praesules subjectionem, saecularium in bona et jura Ecclesiae usurpationem redarguit, vetat clericos a saecularibus judicibus judicari. — 2⁰ Quum autem episcoporum auctoritas illis temporibus *accusationibus dejectionibusque* valde diminuta esset, Pseudo-Isidorus talibus excessibus praecavere, multis hac de re statutis quae excogitabat, conatus est. — 3⁰ Praesertim providere studuit, ne facile influxu principum et factionum episcopi damnari et deponi possent. Quum vero etiam metropolitani atque ipsi episcopi varii nimium subessent influxui regum, quorum potentiam timebant, favorem expetebant, partes politicas sequebantur, merito visum est Isidoro, in metropolitanis synodisque eorum non sufficiens praesidium, nec tribunal satis aequum ac tutum constitutum esse praesulibus, ac propterea maxime commendat auctoritatem Romani Pontificis ejusque in universam ecclesiam jurisdictionem, atque ad eum causas episcoporum ut negotia majora vult deferri.[1])

---

[1]) Quam frequenter ea aetate ob rationes politicas episcopi per principes vel per synodos sub influxu principum celebratas, e sedibus suis depellerentur, notat Hinschius l. c. p. CCXXI. scribens: „Anno 818 jam Anselmus episcopus Mediolanensis, Wolfoldus Cremonensis, Theodulfus Aurelianensis, qui cum Bernardo rege Italiae conspiraverant, munere spoliati sunt; a. 830 in conventu Noviomagi habito compressa rebellione Lotharii Jesse episcopus Ambianensis; a. 835 in conventu apud Theodonis villam congregato Ebo archiepiscopus Rhemensis et Agobardus Lugdunensis. Num alii episcopi eidem factioni cui Ebo adhaerentes eodem concilio damnati sint, non constat; id tantum accepimus, Bartholomaeum Narbonensem, Hereboldum Antissiodorensem, Jessem Ambianensem, Bernardum Viennensem eodem tempore ultionem Ludovici Pii timentes sedes suas deseruisse. Quos nominatim enumerare ex fontibus licet, plures autem eadem passos esse apparet ex episcoporum de exauctoratione Ludovici relationis capite quarto: ‚et sacerdotibus domini ac monachis contra divinam ac canonicam auctoritatem praejudicium irrogavit (scil. Ludovicus), et absentes damnavit et in hoc reatum homicidii incurrendo divinarum seu humanarum legum violator extitisset,‘ et ex apologetico Ebonis c. 2: ‚dum non habetur incognitum quod a pluribus videtur compertum, qualiter ecclesia haec maxime Galliarum sub regimine Francorum diversis perturbationibus ac discordiis principum his temporibus agitata vexatur. Unde et plu-

Fictio reprobanda.

59. Jam advertimus, approbari neutiquam posse, quod auctor Pseudo-Decretalium ea quam diximus ratione spurias illas Pontificum Romanorum epistolas confecerit et consuerit. Attamen ex dictis colligitur, falsarium non egisse ex fine aliquo perverso; quousque autem sibi persuadere potuerit, licitum esse illum agendi modum seu fictionem litterariam, difficile est dijudicare. Occurrunt in saeculorum decursu ejusmodi problemata psychologica, quatenus operibus praeclaris fictionem quandam invenimus intextam, quae cum rectis morum regulis conciliari nequit. Exemplum aliquod Pseudo-Decretalibus analogum habetur in Operibus illis praeclaris, ad theologiam dogmaticam et mysticam pertinentibus, quae nomen prae se ferunt Dionysii Areopagitae, variisque locis hunc auctorem sibi vindicant.[1]) Attamen conveniunt nostro tempore critici, opera Dionysii Areopagitae esse supposita. Si quaeris, quem finem potuerit auctor habere, dum personam Dionysii ementiretur, magna cum probabilitate respondet Nourry,[2]) id eum fecisse, ut majori cum auctoritate orthodoxam doctrinam contra Nestorianos et Monophysitas vindicaret. Potuit igitur vir, quem pium et sapientem opera praeclara proclamant, *erronea pietate*

---

rimi episcoporum vi propriis a sedibus expulsi aut timore derelictis gregibus diversis in partibus exulantur.‘ C. 3: „Multi denique hinc potentes expulsi sunt a patria; episcopi quoque aliive Dei ministri custodias et exilia passi.“

[1]) Quamvis etiam nostro tempore magni aestimentur illa Dionysii opera, conveniunt tamen modo generatim eruditi, opera ejusmodi supposita esse et saeculi quinti foetum. Genuinitatem vero illorum operum antea multi defenderunt acerrime, et in ejusmodi quaestione maxime usi sunt eo argumento, cum auctoris pietate ac sapientia manifesta et eximia omnino pugnare, quod ipse fuerit falsarius, qui fraude ac mendacio Dionysii Areopagitae induerit personam. Ita e. g. in epistola ad Lasselium die 25. Aprilis anni 1615 scripta Lessius, clarissimus sane theologus, hoc argumento genuinitatem illorum operum acriter propugnat. (V. Praefationem editionis Operum Dionysii per Lasselium ap. Binium Bibl. Patrum t. I. p. 105). Sed inde potius colliges, non semper pietatem et zelum esse secundum scientiam, et erronea posse in talibus esse judicia.

[2]) Dissert. de operibus S. Dionysii in apparatu ad Bibliothecam max. Patrum, p. 603.

opinari talem fictionem licitam esse. Ac simile quid accidere potuit Isidoro Mercatori, quum Pseudo-Decretales conficeret et evulgaret.[1])

60. Quoad *indolem* Collectionis Pseudo-Isidori hoc demum observare restat. Quum, uti jam diximus, ex regum procerumque influxu factionumque politicarum turbis tribunalia pro episcopis judicandis in Francia satis secura non viderentur et aequa, Isidorus et ante eum Benedictus Levita aliis judicibus episcoporum causas dijudicandas voluerunt committere. Hinc posuerunt tanquam latissimum praesidium accusatis Romanum Pontificem, praedicantes, sine ejus consilio et consensu nullum episcopum damnandum atque deponendum esse. Nam Romanus Pontifex factionum, particularibus in regionibus et ecclesiis dimicantium, expers erat, adeoque judex supra commotionem partium positus et elevatus et a suspicionibus liber. Praeterea Sede Romana adeunda causa protrahebatur, et cum eam facile adeundi facultas non esset, damnatio et depositio saepius fieri non poterat.[2]) Recursus ad R. Pontifices.

61. Caeterum Collectio illa nullatenus constituit Codicem, in quo secundum aliquod schema accurate et harmonice singula disposita sunt. Imo Pseudo-Isidorus in decretis a se fictis passim diversa statuit, ut si quis omnia ab illo excogitata in rebus ecclesiasticis instituendis sequi voluisset, id propter discrepantiam eorum, quae de iisdem rebus habet, facere omnino non potuisset. Hac de re ita Hinschius: „Ad primates deferri vult Pseudo-Isidorus judicia

[1]) De auctoris indole ita cl. Möhler: „Le faux Isidore emprunta à son époque ce qui était conforme aux vœux des plus hommes de bien: de là l'accueil favorable qui fut fait aux fausses décrétales; elles contenaient tant de vérités, qu'on n'y soupçonnait aucune erreur. Si donc, après les avoir examinées attentivement, nous voulions caractériser l'auteur d'après leur contenu et leur esprit, nous dirions qu'il fut indubitablement un homme de grand savoir, le plus savant peut-être de ses contemporains, un esprit pénétrant, sagace et initié dans un degré rare en ce temps à l'esprit et aux besoins de son temps." Histoire de l'Eglise (versio gallica), II. p. 157.

[2]) Hinschius, p. CCXXIII.

reliquorum episcoporum, et majora ecclesiarum negotia (Clem. 28, 29. Steph. 9); aliis in locis autem (cf. Anacl. 26, 28. Steph. 10) additur, illam cognitionem eis *post sedem apostolicam,* aut salva Apostolicae Sedis auctoritate competere. Itaque episcopis accusatis appellare ad primates aut ad Pontificem Romanum conceditur, (cfr. Victor 6. Sixt. II. 1. Jul. 12), e contra in Felicis II. 12. XX. permittitur provocare tantum ad Sedem Apostolicam. Quae omnia sic componi possunt, ut dicatur, primatibus jus episcoporum causarum dijudicandarum reservata Romano Pontifici sententia diffinitiva competere. Attamen in epistola I. Pelagii II. legitur: *ad quorum* (scil. XII episcoporum provinciae) *judicium omnes causae episcoporum et reliquorum sacerdotum ac civitatum causae referantur, ut ab his omnibus juste consona voce discernantur, nisi ad majorem auctoritatem* (scil. primatem) *fuerit ab his qui judicandi sunt appellatum;* et Pseudo-Damasus (c. 8, 9) statuit: *Discutere namque episcopos et summorum ecclesiasticorum causas negotiorum metropolitanos cum omnibus suis comprovincialibus, ita ut nemo ex eis desit et omnes in singulorum concordent negotiis, licet; sed definire eorum atque ecclesiarum summas querelas causarum atque damnare episcopos absque hujus sanctae Sedis auctoritate minime licet: quam omnes appellare si necesse fuerit, et ejus fulciri auxilio oportet.* Secundum quos locos videntur metropolitani cum episcopis suffraganeis, non primates judicare; neque cum his convenit, quod secundum Jul. 18 accusatio est discutienda a judicibus, quos ipse accusator elegerit, aut Apostolica Sedes vel primates delegaverint. Quae omnia decreta in eo tantum conveniunt, quod sententiam diffinitivam Romano Pontifici reservant; attamen de personis a quibus antea accusatio discutienda sit, tam diversa statuunt, ut falsarius ipse non posset non intelligere, nihil horum omnium in vigentem ecclesiae disciplinam introduci posse. Neque minus incerta de rebus a diversis judicibus tractandis excogitavit; quae enim sunt negotia majora et causae difficiles a primatibus, et majores causae aut difficiliores quaestiones a Papa secundum Anaclet. 16, 17 judi-

Dispositiones diversae.

canda?"[1]) Maneat igitur quod diximus, non ordinatum et accurate dispositum Codicem Collectione Isidori constitui; universim tamen auctor illud prosequitur consilium, quod descripsimus, ut ecclesias et episcopos tueatur contra potestatem civilem, et praesulum dignitati et securitati provideat, ac disciplinam ecclesiasticam sub hoc respectu restauret. Atque propterea *unum ex variis capitibus* quae ab eo inculcantur illud est, ne episcopi sine consensu Romani Pontificis deponantur.

62. Contendit de Regnon in dissertatione de Decretalibus Pseudo-Isidori *(La question des fausses Décrétales en 1866,* Etudes religieuses 1866 II. p. 382), ab Hinschio hac in re discedens, Isidori Mercatoris *unicum* scopum fuisse, ut causas episcoporum ad Romanum Pontificem devolveret. „La réforme poursuivie par le Pseudo-Isidore consiste essentiellement à réserver au Pontife romain le jugement de tous les évêques. . . . Puis donc que le jugement des évêques mis au rang des causes majeures a été la pierre de touche pour reconnaître, quand et comment le pape Nicolas Ier a connu et cité les fausses décrétales; puisque soixante-dix fausses décrétales sur quatre vingts ne traitent pas un autre sujet; puisque de l'aveu de tous ce point est le seul qui ait excité des réclamations au IXe siècle, n'est-il pas naturel de conclure que c'est là précisément ce qui résume toute la réforme pseudo-isidorienne?"[2]) Quid de Nicolao dicendum sit, inferius videbimus. Sed argumentum illud per se nullatenus concludit. Sufficiat citare ea quae simili assertioni (contra Waschersleben et Goecke) respondet Hinschius. „Respondendum est, cum plura genuina (vel spuria) concilia et decretales in collectione Pseudo-Isidori contineri quam illas septuaginta decretales, *tum de multis aliis rebus Pseudo-Isidorum agere* et locum citatum (ab adversariis) qui accusationis episcoporum mentionem facit ab eo afferri, ut ostendat, quibus rebus *praecipue* ecclesiastica disciplina ad interitum vocata et in ruinam praecipitata sit."[3]) Hoc re- **Sententia opposita.**

[1]) Hinschius, p. CCXIV. [2]) L. c. p. 392.
[3]) Hinschius, p. CCXVII.

sponsum citat quidem etiam de Regnon, sed tantum partem, usque ad illa verba *tum de multis* etc., quum tamen in hac ultima parte maxime vis refutationis consistat. Jam ipse Hincmarus Rhemensis, quum anno 868 causam Hincmari junioris contra Carolum regem tueretur, Pseudo-Decretalium textus citat, ut ostendat, bona ecclesiarum a potestate saeculari detineri non posse. Vides, non probari, scopum unicum Isidori fuisse, ut causae episcoporum ad Romanum Pontificem transferrentur.

Decretalium propagatio.

63. *Qua ratione receptae sint Decretales Pseudo-Isidori* jam exponamus, et videamus, utrum praecipue per Nicolaum aliosque Romanos Pontifices eaedem auctoritatem acceperint. Diximus, primum eas afferri, uti videtur, anno 853 a Wulfado et sociis ejus, dum causam suam vindicant; dein vero anno 857 in concilio Carisiaco ex Anacleti, Urbani et Lucii Decretalibus varia decreta concilii confirmantur. Porro in Hincmari Rhemensis et Hincmari Laudunensis variis scriptis earum est frequentissimus usus. Ab Hincmaro Rhemensi septem textus ex iis afferuntur in opusculo *de Divortio Lotharii,* quod anno 861 confectum esse vidimus, ter eas citat (anno 868) in *Quaternionibus ad Carolum regem* pro ecclesiastica libertate tuenda in causa Laudunensis episcopi. In Opusculo *Capitulorum quinquaginta quinque* contra Hincmarum juniorem (anno 871) plus quam duodecies auctoritatem illarum Decretalium affert, atque in opusculo *De presbyteris criminosis,* totam Collectionem commemorat eam Isidoro Hispalensi attribuens. *Scriptum namque est,* scribit, *in quodam sermone sine exceptoris nomine de gestis sancti Silvestri excepto, quem Isidorus episcopus Hispalensis collegit cum epistolis Romanae sedis Pontificum a sancto Clemente usque ad beatum Gregorium.*[1]) — Jam vidimus, *Hincmarum Laudunensem* pariter in lite cum Rhemensi metropolitano frequenter usum esse istis Decretalibus ad causam suam vindicandam. — Dein vero in *plurimis synodis* in Gallia saeculo nono et decimo habitis

---

[1]) L. c. n. XXI. Opp. Hincmari t. II. p. 793.

ad illas Decretales provocatur.[1]) Vides, quanta frequentia in Francia brevi tempore illae Decretales citatae et prolatae fuerint ad negotia ecclesiastica dirimenda; nec minimum ad id contribuisse dixeris ipsum Hincmarum Rhemensem, qui toties iisdem documentis utitur.

64. Sed quum Hincmarus Rhemensis inter praesules Galliae doctrina et auctoritate emineret, hac in re ea est quaestio tangenda, qualis fuerit ejus de Pseudo-Decretalibus sententia, et an ipse persenserit, easdem haud esse genuinas. Plures auctores contendunt, Hincmarum jam advertisse, illas Decretales spurias esse.[2]) Etiam F. X. Kraus in sua *Historia ecclesiastica* existimat, fraudem Pseudo-Isidori ab Hincmaro fuisse agnitam, sed nihilominus ipsum, quando id ei opportunum videbatur, ad illas Decretales provocasse.[3]) Ill. Hefele, quamvis passim advertat, Hincmarum citasse illas Decretales adeoque non dubitasse de genuinitate earum,[4]) dubium tamen prolatum invenit in epistola illa acerba Caroli Calvi ad Hadrianum II., quam ab Hincmaro confectam esse animadvertimus.[5]) — Attamen, re bene examinata, censemus, Hincmarum genuinitatem Decretalium non vocasse in dubium, sed noluisse iis tribuere *auctoritatem canonicam,* eo quod non continerentur in Codice Hadrianeo. Hincmarus Rhemensis.

65. Genuinitatem ab Hincmaro non esse in dubium vocatam merito ex eo infertur, quod ipse toties eas citaverit; atque hoc argumentum est peremptorium, nisi fuerit positive probatum, suspectam fuisse illi Decretalium genuinitatem. — Caeterum suam de earum *auctoritate* sententiam clare aperit, dum in Opusculo LV. Capitulorum c. XXV. scribit: *Et illas epistolas sanctorum et apostolicorum virorum diversis temporibus pro diversorum consolatione, sicut et beatus Gelasius dicit, a sede apostolica datas . . . cum* Impugnat auctoritatem.

[1]) Cfr. Dissertationem P. De Smedt. Les fausses Décrétales, Etudes religieuses, 1870. p. 77 sqq.

[2]) V. e. g. C. von Noorden, Hincmar Erzbischof von Rheims pp. 213 sqq. 270 sqq.

[3]) Lehrbuch der Kirchengesch. II. Th., Trier 1873, S. 273.

[4]) C. G., B. IV. §. 487. [5]) Ibid. §. 502 versus finem.

beato Gelasio apostolico viro venerabiliter suscipiendas dico. Quae suis temporibus congruentes fuerunt, donec per sacra concilia Patres nostri in unum convenientes . . . mansuras usque in finem saeculi leges condiderunt. Salva reverentia sedis apostolicae dico, quia si illa quae in eisdem epistolis continentur, et suis temporibus congrua fuerunt, omnia et insimul custodiri valerent et servari ac teneri congruerent, Patres nostri, catholici videlicet doctique pontifices, in conciliis sacris leges mansuras usque in saeculi finem non conderent. Suscipiendas ergo illas epistolas venerabiliter cum beato Gelasio dico, et cum leguntur, sicut ipse praecipit Gelasius, apostolica illa praecedat sententia, qua dicit: Omnia probate, quod bonum est tenete. Et haec dico non quo quaedam in eis dicam esse non bona, sed non per omnia sacris canonibus Patrumque conciliis consona.[1]) — Quae igitur objiciuntur Hincmari effata, quibus parvi pendere videtur Decretales, juxta exposita sunt intelligenda, quatenus *recusat iis auctoritatem canonicam*, etsi venerabiliter eas suscipiendas esse admittat.[2])

An spurias censuerit.

66. Ex textibus qui pro altera sententia citantur, afferamus eum, ad quem provocat Kraus, inde colligens, plane suspectas fuisse Hincmaro Isidori Decretales. Scribit igitur Hincmarus contra nepotem suum: „Contra sacros canones et decreta Sedis Romanorum Pontificum *commenta* ad hoc collegisti, quatenus te ut onagrum liberum a sede metropolitana monstrares, et me ut praevaricatorem canonum eisdem tuis vinculis adstrictum insolubiliter demonstrares; et adhuc etiam sicut de malo in pejus, ita de pejore in pessimum profecisti, ut non solum tibi commissis clericis, sed et episcopis illa *figmenta compilata*[3]) et regi danda osten-

---

[1]) V. Hincmari Opp. t. II. p. 483.

[2]) Plures textus vide expositos apud P. De Smedt in Dissert. citatâ.

[3]) Adverte, non dici „figmenta compilata *Pseudo-Isidori*", uti ex modo quo Kraus l. c. loquitur supponi possit. Et alia quae apud Hincmarum iisdem verbis non habentur ille refert potius ex praeconcepta sententia, dum quinam fuerit Hincmari sensus, exponit. Scribit videlicet: „Der Erzbischof von Rheims veröffentlichte eine Streitschrift, in welcher er die unter der Leitung des heil. Geistes von den allgemeinen Concilien

deres, et mihi dari faceres, ut per illa me concrederem et adeo me tibi subjugarem, ut (sicut mandasti) verba evangelica et apostolica atque canonica, quae tibi et ecclesiae tibi commissae direxeram, igne cremarem. . . . Hoc namque poculum quod confecisti ex nominibus sanctorum apostolicae sedis Pontificum, quasi ad ora melle oblitum et indiscrete commixtum, de quo tibi commissos clericos potionasti, et quod quibusdam episcopis obtulisti, et satanas primis parentibus nostris in paradiso obtulit, quando pomum bonum ad vescendum et pulchrum oculis aspectuque delectabile ostendit eisque dixit: Eritis sicut dii. . ." — Arguit dein episcopum Laudunensem, quod, si forte non verbis, rebus tamen quibusdam episcopis persuadeat: „Hanc, inquiens, tenete et mecum evindicate *compilationem*, et nulli nisi Romano Pontifici debebitis subjectionem, et dissipabitis mecum Dei ordinationem in communis episcopalis ordinis discretam sedibus dignitatem."[1]) Sed re perpensa censemus, haud ex his inferri posse, Decretales Pseudo-Isidori ut spurias habuisse Hincmarum. Dum commemorat *commenta* et *figmenta compilata*, non designat ut conficta ipsa documenta quae attulerat Hincmarus Laudunensis, sed tangit potius *ejus sententias inde deductas*, quibus independentiam episcoporum a metropolitanis asserebat.[2]) Totum opusculum episcopi Laudunensis est illi *poculum, quasi ad ora melle oblitum*, quia

Expenditur textus.

gegebenen unwandelbaren Gesetze von solchen unterscheidet, welche nur für bestimmte Zeiten und Länder ertheilt wurden. Kein Einzelner, und wäre es der Papst, könne etwas bestimmen, was mit jenen in Widerspruch stehe, und die Papstdecretalen hätten keinen Anspruch auf den Charakter allgemeiner und für immer bindender Kirchengesetze, noch weniger die figmenta compilata des falschen Isidor, jene, mit Honig geschmierten Giftbücher, welche die ehrwürdigen Namen der alten Bischöfe des apostolischen Stuhls unrechtmässiger Weise an der Stirn trügen, und nichts anders beabsichtigten, als die gesammte Kirche in knechtische Abhängigkeit von einem Einzelnen zu bringen." L. c.

[1]) Opusc. Capitul. LV. c. XLVI.

[2]) Advertendum est, Hincmarum Rhemensem non respicere solam *Collectionem alteram* Laudunensis, quae continebat tantum textus documentorum, sed etiam Collectionem *priorem* et *epistolas*, quibus sententias suas hic proponebat et vindicabat. Cfr. Hincm. Rh. Opp. t. II. p. 335 et 341.

nominibus venerandis Pontificum usus est, et *indiscrete commixtum,* quatenus decreta auctoritate canonicâ praedita simul cum aliis ea auctoritate destitutis attulit, atque sic cuncta disposuit, ut *detruncando et praeposterando atque disordinando* errorem suum iis vindicaret. — Eo minus autem Hincmaro Pseudo-Decretales potuerunt suspectae esse ut spuriae, quod eas censeret contineri in Collectione Isidori Hispani, quodque eas confunderet cum aliis documentis genuinis illius Collectionis, et jam dudum notas et in Francia propagatas crederet.[1])

Alius textus expenditur.

67. Ad alium veniamus textum, quo cl. Hefele censet dubium de genuinitate Decretalium Isidori exprimi. In fine epistolae Caroli regis ad Hadrianum II. datae in negotio Hincmari Laudunensis, quam epistolam Rhemensis censetur confecisse, legitur: *Quia quod ex Apostolicae Sedis nomine secundum sanctarum Scripturarum tramitem praedicationemque majorum et orthodoxorum decreta scribitur, sequendum et tenendum non ignoramus; et quod secus a quoquam fuerit compilatum sive confictum, non solum respuendum sed et redarguendum esse cognoscimus.* Ultimo inciso designari dixeris Pseudo-Decretales Isidori, vel sententias ex eis depromptas, adeoque earum genuinitatem respui. Attamen accuratius considerata Caroli epistola, eâque comparata cum praecedentibus litteris Hadriani, colligi existimo, eum non esse sensum illius incisi, nec ibi innui Pseudo-Decretales spurias esse. Sed rex illis verbis carpit *mandata* sanctae Sedis quoad causam Hincmari Laudunensis,

---

[1]) Huc pertinent ea, quae cum aliqua hyperbola Hincmarus in eodem opusculo scribit: „Si vero ideo talia . . collegisti, quia forte putasti, neminem alium easdem sententias vel ipsas epistolas, praeter te, habere, idcirco talia liberé te existimasti posse colligere, res mira est, cum de ipsis sententiis plena sit ista terra, sicut et de libro collectarum epistolarum ab Isidoro, quem de Hispania allatum Riculfus Moguntinus episcopus . . obtinuit, et istas regiones ex illo repleri fecit.“ C. XXIV. „Inaniter putans, quod si tu haec in tuo pitaciolo non poneres, alii non haberent libros ubi ea legere potuissent. Sed quis ea quae nosti ignorat? Prius enim quam formareris in utero, illa novimus, et antequam exires de vulva, saepissime legimus, et discretius quam tu Scripturas sacras et canones sacros intelleximus.“ C. XV.

et *leges ecclesiasticas,* ex quibus supponit talia mandata fluere, quasque ab Hadriano, vel potius a scriptore litterarum ejus, *fingi* vel compilari arguit. Ultimum verbum (compilari) potest quidem respectum quemdam habere ad Pseudo-Decretales, juxta quas illa mandata fiant; dum vero fictionis meminit, designat leges ineptas et mandata, quorum nullum sit fundamentum, sed quae arbitrario modo Romae cudantur.

68. Carolus (vel potius Hincmarus) in sua epistola artificio quodam polemico utens, supponit, litteras Roma Hadriani nomine missas haud quidem falsatas, attamen non a Papa sed ab alio compositas esse, ac Pontificem ob multa negotia non satis attendisse, quae in ipsis continerentur. Dein magna cum vehementia et irreverentia invehit in litteras Pontificis, ejusque admonitiones et mandata ut inaudita, injusta et inepta traducit. Inter alia quoad mandata a Pontifice transmissa scribit: „Litterae ex nomine vestro nobis directae . . . indebita increpatione os nostrum oppilare studuerunt, quum, Dei gratia, libera adhuc fronte de his quae nobis per litteras ex nomine vestro directas impacta sunt loqui possimus. Scriptum est etiam in praefatis litteris nobis ex nomine vestro directis de Hincmaro hoc modo: *Volumus, et auctoritate apostolica jubemus, ipsum Hincmarum Laudunensem episcopum vestra fretum potentia, ad limina sanctorum nostramque venire clementiam. Quo sane veniente, veniat pariter accusator idoneus qui nulla possit auctoritate legitima respui: et tunc in praesentia nostra et totius sedis Romanae, synodali collegio, causa illius prudenti ventilata examine ac diligenter inquisita, secundum Deum et sacrorum canonum institutiones Spiritu Dei probatas sine protelatione aliqua finietur.* . . . Valde mirati sumus, ubi hoc dictator epistolae nobis per Actardum episcopum delatae scriptum invenerit, *esse auctoritate apostolica praecipiendum, ut rex* corrector iniquorum et districtor reorum ac secundum leges ecclesiasticas atque mundanas ultor criminum reum *legaliter ac regulariter pro excessibus suis damnatum Romam dirigat.*“ . . (En legem quam traducit ut confictam.) — „Quae si non de eodem foramine, de eodem

Epistola Caroli Calvi.

tamen conamine manarunt, de quo et anteriores (litterae) fluxerunt, in quibus continetur, *ut res omnes Hincmaro commissae ecclesiae, donec ad propria reverteretur, nobis committeretis, ut indemnes consisterent et aliquod dispendium non incurrerent.*" (En alia regula quam ut confictam irridet.) „Unde sicut vobis rescripsimus, . . . quia reges Francorum et regio genere nati, *non episcoporum vicedomini* sed *terrae domini* hactenus fuimus computati. . . . Talia mandata, sicuti habentur in litteris ex nomine vestro nobis directis, . . . decessores nostros a decessoribus vestris accepisse nullatenus invenietis. . . . Mandatis Beati Gregorii praedecessoris vestri de his, qui necdum judicio synodali legaliter ac regulariter pro criminibus suis fuere depositi, collatis cum scriptis ex nomine vestro nobis directis, ex (de) eo qui legaliter ac regulariter pro suis excessibus judicio synodali habetur depositus, ut eum nostra fretum potentia Romam mittamus, quae potius sequenda sint judicate. Nos autem auctoritatem vestram judicaturam potius credimus, ut ea sequamur, quae decessores ac praedecessores vestri secundum Scripturarum tramitem praedicationemque majorum scripserunt, quam illa quae scriptor saepe dictae epistolae ex nomine vestro nobis directae *confinxit.* . . . Videndum est igitur, quid hic trames sanctarum Scripturarum et praedicatio majorum definiant. . . . Satis mirari non possumus, unde scriptor epistolae nobis ex nomine vestro delatae hanc *legem* apud se auro sculptam produxit, quam Dominus digito suo non scripsit, nec scribendam cuiquam inspiravit, neque ordinatam per angelos in manu mediatoris illius dedit: quam non paganus indixit, non christianus induxit, non ecclesiasticus vir decrevit, quae de sub isto coelo sicut non atramento manu justitiae, ita nec spiritu Dei vivi scripta personuit (lex ficta), qua me regem a Deo constitutum . . . rei atque damnati atque anathematizati *fautorem esse praecipit,* jubens ut Hincmarum sacrarum legum praevaricatorem . . ., regni perturbatorem, perjurum, sacrilegum, fraudatorem et exstirpatorem episcoporum, ac totius populi nostrarum partium scandalizatorem, alienarum rerum pervasorem et veniendo contra subscriptiones et professiones suas a seipso da-

mnatum, *potentia regia fretum Romam venire faciamus.* Quis igitur hanc universam legem infernus evomuit? quis tartarus de suis abditis et tenebrosis cuniculis eructavit?"[1]) Simili modo etiam alia mandata Hadriani Carolus perstringit.

69. Hincmarus igitur in hac epistola callida arte mandatis quibusdam secundariis Hadriani, de protectione regia Hincmaro juniori concedenda, de bonis ecclesiae Laudunensis custodiendis, insistit, et consequentia subdola inde etiam deducit, ab Hadriano *leges urgeri inauditas*, scilicet *reges esse vicedominos et villicos episcoporum, eos favorem debere praestare episcopis praevaricatoribus*, ac tales leges traducit ut confictas a scriptore epistolae. Hinc opponit ea *quae apostolicae sedis nomine secundum tramitem Scripturarum, praedicationem majorum, et orthodoxorum decreta scribuntur*, et *quod secus a quoquam fuerit compilatum sive confictum.* Adeoque *confictum* dum dicit, haud ejus menti obversatur Isidori Collectio; facilius crederem, illud *compilatum* tum ad alia tum ad Pseudo-Decretales alludere. Sciebat enim certe Hincmarus, modum judicii ab Hadriano selectum aliquot textibus Pseudo-Decretalium posse comprobari. Caeterum Hadrianus quoad negotium episcopi Laudunensis in litteris suis nunquam ad Pseudo-Decretales provocavit. Verborum sensus.

70. Operae pretium est etiam ea notare, quae scribit Hadrianus in altera ad Carolum epistola, qua regem exacerbatum verbis benignis et honorificis placare studuit. *A die illa*, inquit, *qua vobis per praefatum fratrem nostrum* (Actardum) *mandavi fideles orationes et certissimas amicitias, nunquam aliorsum declinavi. Et si quaedam litterae delatae vobis sunt aliter se habentes in superficie, vel subreptae, vel a nobis infirmantibus extortae, vel a qualibet persona confictae, durius aut acrius mordaciter sonantes: id tamen nobis fixum semper mansit in mente, quod vobis significavimus devote.*[2]) Pontifex prudenter aliquid regis que- Hadriani responsum.

[1]) V. Hincmari Opp. t. II. p. 705 sqq.
[2]) Epist. Hadriani XXXIV. Labbaei Coll. Conc. Tom. VIII. col. 937.

relis concedens supponit, ipso aegrotante in litteris forte quaedam minus congrue dicta, vel etiam a scriptore conficta esse posse. Hincmari citata in epistola Caroli revera non respondent verbis, quae in epistola Hadriani modo habentur; sed probabile est, Hincmarum in irata sua argumentatione Pontificis verba potius retulisse quoad sensum, et pro scopo suo, quae Hadrianus moderate scripsit, exhibuisse ut mandata peremptoria, quae dominationem stilo suo prae se ferebant.

Hincmari sententia.

Omnibus consideratis igitur censemus, non posse ex scriptis Hincmari Rhemensis colligi, suspectas ei fuisse Decretales Isidori ut spurias, sed ex iisdem consequi, ipsum eas habuisse ut documenta genuina, quae tamen non haberent auctoritatem canonicam legum ecclesiasticarum.[1])

III.
De influxu Decretalium Pseudo-Isidori in disciplinam Ecclesiae.

Opiniones variae.

71. Restat discutienda ea quaestio, utrum verum sit, Nicolaum I. ejusque successorem Hadrianum II. omni quo potuerint modo obtrusisse coaevis Pseudo-Decretales Isidori, ut abolita antiqua Ecclesiae disciplina aliud jus ecclesiasticum inducerent, atque ita auctoritatem Sedis Apostolicae amplificarent. Talia a Balutio asseri jam diximus, eademque a variis auctoribus repetita fuere.[2]) Sunt porro qui excusant quidem Nicolaum, eo quod etiam ipse Isidori Mercatoris Collectione deceptus sit, contendunt tamen revera inde, quod hujusmodi Pseudo-Decretales Nicolaus ejusque successores acceptaverint, legesque in iis contentas inculcaverint, evenisse, ut antiqua disciplina in aliam multo diversam mutaretur; idque Ecclesiae potius detrimento quam utilitati fuisse. Ea fere ratione rem exhibet de Regnon.

---

[1]) Cfr. De Smedt, Les fausses Décrétales etc. n. I.
[2]) Cfr. e. g. von Noorden, Hinkmar von Rheims, p. 199 sqq.

Ostendere nititur, Nicolaum antequam novisset Collectionem Isidori, antiquam proposuisse disciplinam, sed inde ab anno 865 quando per Rothadium Pseudo-Decretales cognovit, eum istarum regulas inculcasse, eamque disciplinam ab antiqua valde diversam dein praevaluisse. Melius autem fuisset pro Ecclesiae splendore et honore, si antiqua disciplina perseverasset.[1])

Qualis modificatio disciplinae.

72. Sed ejusmodi sententiis subscribendum non esse existimamus. Imprimis advertendum est, nequaquam ex admissa Collectione Isidoriana novam aliquam provenisse disciplinam canonicam ab antiqua funditus diversam. Quoad *essentiam et substantiam* haec disciplina recentior eadem est atque antiqua; modificationes tantummodo quaedam, ac differentiae, et regulae magis praecisae, ob temporum adjuncta valde opportunae, ea aetate invaluerunt. Ista vero non praecise *auctoritate et vi* Decretalium illarum introducta sunt, quamvis vulgatio Collectionis Pseudo-Isidori quid contulerit, ut facilius modificationes ejusmodi invalescerent. Erant autem modificationes illae *evolutio* quaedam juris canonici, quae in

---

[1]) „Cette nouvelle discipline était bonne, assurément. Adoptée par S. Nicolas le Grand en 865, par le huitième concile oecuménique 870, confirmée par le Concile de Trente en 1564, elle est depuis neuf siècles le droit commun dans l'Eglise catholique. Mais l'ancienne discipline était bonne aussi, puisque pendant les huit premiers siècles, l'Eglise n'en avait connu d'autre. L'ancienne discipline avait suffi pour vaincre le gnosticisme, le montanisme, le manichéisme, l'arianisme, le pélagianisme, le nestorianisme, l'eutychianisme, l'origénisme, et le monothélisme, sans parler des hérésies moins importantes. La nouvelle discipline pouvait par conséquent être utile; elle n'était point nécessaire." (Adverte argumentationem fallacem esse, quatenus supponitur essentialis quaedam et radicalis mutatio disciplinae, et quatenus innuitur, ad superandas haereses praesertim dirigi disciplinam canonicam, et antiquas haereses victas esse per antiquam disciplinam prouti differebat a recentiori.) „Jamais, il faut en convenir, on ne vit mensonge aussi audacieux, aussi considérable, aussi solennel, aussi persévérant. Ajoutons: et pendant des siècles, aussi triomphant. Oui, l'imposteur a atteint son but! il a changé la discipline comme il le voulait, mais il n'a pas arrêté la décadence générale. Dieu ne bénit pas l'imposture. Les fausses décrétales n'ont produit que du mal." L. c. p. 392.

ipsa Ecclesiae constitutione et in juribus Pontifici Romano et potestati ecclesiasticae convenientibus plane legitimum habebat fundamentum, ac temporum indigentiis conveniebat. Vel ex ipsa facili admissione Decretalium Pseudo-Isidori hoc jure infertur. „Quomodo scilicet secus fieri potuisset, ita merito C. De Smedt arguit, ut sententiae ac regulae omnino novae, quae evertissent ea quae per diuturnam consuetudinem apud omnes recepta erant, et contrarias doctrinas oppositamque praxim tanquam solas veras et antiquorum auctoritate fulcitas proposuissent, haud rejicerentur cum indignatione tanquam nova et inaudita, sed facillime admitterentur: etiam ab iis quorum consiliis ista adversabantur? Universim enim illae disciplinæ dispositiones facile receptae sunt; tantum Hincmarus Rhemensis et qui eum sectabantur ostenderunt quamdam oppositionem, in qua tamen et ipsi sibi parum constabant. — Facilis autem haec receptio Collectionis Pseudo-Isidori et disciplinae quae in ea continetur, inde apprime explicatur, quod doctrinae et principia in ea proposita non essent nova et eatenus inaudita; sed uti constitutioni Ecclesiae nitebantur, ita quoque jam saepius prolata et adhibita in praxi, adeoque saltem confuse jam ut *principia* juris ecclesiastici admissa erant. Hinc nemo miratus est, talia ab antiquis Pontificibus fuisse prolata.“ [1])

Sententia adversariorum.

73. Non est cur loquamur de dispositionibus, quae jura Ecclesiae contra arbitrium principum et potestatis saecularis vindicant, sed quaedam juvabit accuratius exponere quoad ea capita, quae Romanorum Pontificum auctoritatem quantum ad episcopos synodosque spectant. Citra modum enim eam auctoritatem vi Collectionis Isidorianae amplificatam esse, varii auctores contendunt. Etenim, inquiunt, tum universim Pseudo-Isidorus continuo evehit Romanorum Pontificum auctoritatem, et ad eam recurrendum esse inculcat, quando dubia et dissensiones alicubi oriuntur, tum

---

[1]) V. C. De Smedt in Dissertatione (nondum typis impressa) *De collectione Decretalium sub nomine Isidori Mercatoris vulgata,* C. X. n. 113. — Autographia praelectionum anni 1867—1868, p. 186.

speciatim plura habet, quibus nimium amplificat Pontificum Romanorum potentiam. Atque haec cum cl. C. De Smedt ad quatuor capita reducere licebit. 1° Illud frequenter urget principium, „nullum concilium, etiam provinciale, celebrari posse absque consensu Romani Pontificis.“ — 2° Statuit, contra canones Sardicenses, „episcopos ad Romanum Pontificem appellare posse, non solum ubi a synodo provinciali injuste se condemnatos contenderent, sed et ante omne hujusmodi synodi judicium, si judices ipsis infesti vel suspecti essent. Imo quandocumque episcopi accusentur alicujus criminis, quod consequatur poena depositionis, synodo provinciali competere tantum informationem causae, et relationem juridicam mittendam esse ad Romanum Pontificem, qui solus jus habeat definitivam sententiam ferendi.“ Depositiones enim episcoporum esse ex *causis majoribus* deferendis ad sanctam Sedem. Sed etiam presbyterorum appellationes ad Sedem Apostolicam dirigi et ab ea suscipi posse; quum antiqua disciplina causas cleri secundi ordinis episcopis et metropolitanis adjudicet. — 3° Statuit, „Romano Pontifici, utpote omnibus episcopis superiori, nullum esse judicem praeter Deum.“ — 4° Asserit, „episcopos vocatos esse in partem sollicitudinis Romani Pontificis, unde sequeretur, eos nonnisi ut vicarios ipsius habendos esse, quod est contra divinam institutionem ordinis episcopalis.“ [1]) — Hisce igitur praesertim principiis in disciplinam introductis, censent eam per Pseudo-Isidori Decretales vehementer immutatam fuisse, atque ab antiqua disciplina maxime differre.

74. Jam haec aliquanto accuratius expendemus, ita quidem ut tum principia de primatu ac de auctoritate Romanorum Pontificum innuamus, tum applicationem jurium per antecedentia saecula consideremus. — Imprimis autem advertendum est, quaedam ex iis quae hisce asseruntur, uti ex dicendis colligetur, esse exaggerata et minus vere prolata. Alia autem spectant dispositiones, quae quoad sub- **Observanda.**

[1]) V. C. De Smedt l. c. p. 187.

stantiam nullatenus ab antiquo jure differunt; imo etiam in antiqua disciplina ista passim et non raro occurrunt. Ut vero eadem magis urgerent inde a saeculo nono mediante, Romanis Pontificibus jus fuit indubium, societati autem christianae id fuit opportunum. —

Principia quaedam.

75. Romani Pontifices quovis tempore sibi conscii fuerunt, ex institutione divina primatus curam et providentiam totius Ecclesiae ipsis esse commissam, seque jurisdictionem ordinariam habere in universam Ecclesiam omnesque fideles. Hanc vero supremam auctoritatem profecto non arbitrario modo exercere licebat, sed secundum Evangelii regulas, prouti in variis temporum adjunctis id opportunum videbatur, ita quidem, ut applicationis hujus jurisdictionis atque gubernii quaedam varietas variâ posset esse aetate. Quumque secundum ordinem omnia in Ecclesia fieri conveniat, jam primis saeculis quaedam regulae statutae inveniuntur, quibus tum quoad episcopos tum quoad Romanum Pontificem administrationis modus determinaretur. Attamen ejusmodi statutis atque canonibus sive particularium sive generalium synodorum, nec in sua substantia ac plenitudine restringi poterat potestas jurisdictionis Sedis Apostolicae, nec poterant illi canones haberi ut plane absoluti et completi, quibus omne exercitium auctoritatis Pontificum determinaretur, vel praeter quos nunquam illi agere possent. Multorum canonum synodorum particularium per se non ea erat natura, ut iisdem Romani Pontifices obstringerentur, nec omnia quae accidere poterant regulis istis continebantur. Imo quando id pro bono Ecclesiae necessarium vel opportunum videbatur, pro suprema sua auctoritate modum agendi Pontifices constituere poterant, vel modificare dispositiones priores. Ex indole autem primatus ipsi Pontifices hac in re supremi judices sunt, nec alteri tribunali subjecti, quamvis teneantur aequa ac justa ratione semper procedere. Animadvertendum quoque est, passim prudenti oeconomia in exercitio suae potestatis usos esse Pontifices, ita ut non illud facerent quod stricto jure illis competebat, sed ut ad discordias vel schismatum

pericula vitanda modum agendi attemperarent. Sed rem ex priorum saeculorum historia paulisper illustremus.

76. Magno vigore S. Victorem in controversia de celebrando Paschate, et S. Stephanum in lite de rebaptizandis haereticis suam auctoritatem exercuisse, nemo est qui non noverit. Synodorum Asiae Africaeve decreta, disciplinae rectae vel fidei opposita, ea occasione Pontifices penitus rejecerunt. — Exempla appellationum ex Hispania, Africa et Gallia medio saeculo tertio varia occurrunt, ita ut jus appellationum ex ipsa primatûs natura dimanans, agnitum inveniatur; certus autem modus ac determinata regula agendi nondum existebant. — Celeberrima porro est causa S. Athanasii tempore Julii I. (336—352) gesta. Ad Julium miserunt legatos Eusebiani, Ariani episcopi, ut depositio illius ab ipsis peracta confirmaretur; sed ad Pontificem etiam appellavit Athanasius. Eusebianorum quidem legati quum ex causa se cadere adverterent, Roma recesserunt. Sed post negotii examen Romae institutum a Julio Athanasius aliique episcopi sedibus suis restituti sunt. Ex epistola porro quam Julius ea occasione scripsit ad Eusebianos, et ex supparum scriptorum Socratis et Sozomeni historia ecclesiastica colligitur, jam ab illo Pontifice ea proposita esse principia easque regulas, quae contra Hincmarum Rhemensem Nicolaus urgebat, adeoque immerito haec ex Pseudo-Isidoro repeti. Scribit videlicet Julius inter alia: *Oportuit omnibus nobis* (ipsi et ejus synodo Romanae) *scripsisse, ut ita ab omnibus quod justum esset decerneretur; episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares ecclesiae quae vexabantur, sed quas ipsi Apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum ecclesia nihil nobis scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc quod justum est decernatur* (n. 22). Ad haec respexit haud dubie Socrates L. II. c. 17, ubi scribit, Julium litteris ad eos qui Antiochiae convenerant missis conquestum esse, *quod contra canones ipsum ad synodum non vocassent, cum ecclesiastica regula interdictum sit, ne praeter sententiam Romani Episcopi ab ecclesiis quidquam decernatur.* Et etiam Sozo-

Facta historica.

menus, cum tradit L. III. c. 10, *pro irritis habenda esse, quae praeter sententiam episcopi Romani fuerint gesta.*[1])

77. Ampliorem quidem hi scriptores Julii verbis sensum subjiciunt, quam ista prae se ferunt. Colliges tamen ex hisce, saeculo quarto et quinto illud principium jam valuisse, *de negotiis majoris momenti ad Sedem Apostolicam referendum esse,* antequam quid definitiva ratione decernatur; decreta majoris momenti in synodis facta vim non habere, nisi a Sede Apostolica confirmentur, synodosque contra voluntatem Romani Pontificis celebrari non posse. — Plane similia principia similesque regulae colliguntur ex epistola XXIX. Innocentii I. ad episcopos Carthaginiensis concilii[2]) et ex *Actis Concilii Chalcedonensis*, *Actione I.,* in causa Dioscori, cui a Lucido legato Sedis Apostolicae locus in Synodo recusatur, *quia synodum* (Ephesi) *ausus est facere sine auctoritate Sedis Apostolicae, quod nunquam licuit, nunquam factum est.*

Synodorum celebratio.

78. Dum vero in Pseudo-Decretalibus continetur, *synodos non posse celebrari sine consensu Romani Pontificis,* id duplici modo intelligi potest. Vel ita, quod non possint celebrari, etiam concilia provincialia, *contra* voluntatem Apostolicae Sedis, quod eorum *decreta irrita* sint, si a Sede Apostolica rejiciantur, quodque *decreta majoris mo-*

---

[1]) Cfr. Dissert. t. II. p. 20 sqq.

[2]) „In requirendis Dei rebus, quas omni cum sollicitudine decet a sacerdotibus, maxime vero a vero justoque et catholico tractari concilio, antiquae traditionis exempla servantes, et ecclesiasticae memores disciplinae, vestrae religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse judicium, scientes quid apostolicae sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus Apostolum, debeatur, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emersit. . . . Vel id vero, quod patrum instituta sacerdotali officio custodientes non censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decrevere sententia, ut quidquid quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret, ut tota hujus auctoritate justa quae fuerit pronuntiatio firmaretur." n. 1. Coustant, Epp. RR. PP. p. 888.

menti indigeant *confirmatione* hujus Sedis. Atqui haec principia jam ante Decretales Pseudo-Isidori agnita invenimus. Vel regula ista ita intelligitur, ut supponatur episcopos non posse in concilium, etiam provinciale, *convenire*, nisi *obtenta antea licentia* Sedis Apostolicae. Sed hoc, sicuti ante vulgationem Collectionis Isidori, ita etiam post Pseudo-Decretales vulgatas, non observatum est. — Vides proinde asseri non posse, sub hoc respectu essentialem quamdam disciplinae ecclesiasticae immutationem per Pseudo-Decretales introductam fuisse.

79. Jam venimus ad *Concilium Sardicense* ejusque *de appellationibus* canones. Maxime advertendum est, canones istos non posse supponi confectos, ut restringeretur Romani Pontificis auctoritas, vel ut caveretur, ne arbitrario ipse ageret modo. Sed potius editi sunt, ut vindicaretur et sanciretur jus recursus et appellationis, quod ex indole primatus sacrae Sedi competebat, utque constitutis certis regulis caveretur, ne appellationes episcoporum ab eorum adversariis pro nihilo haberentur et spernerentur, ut in causa Athanasii acciderat. Recolendum est, Concilium Sardicense a. 343 convenisse ad sedandas turbas ex Arianismo ortas, quum Julius P. cum Imperatoribus Constante et Constantio rem disposuisset. Sed recesserunt ab initio octoginta Eusebiani episcopi orientales Philippopolim; orthodoxi autem nonaginta praesules synodum celebrarunt, praesidentibus Hosio Cordubensi, cui hoc demandatum a sancta Sede plerique merito censent, et duobus presbyteris ecclesiae Romanae Archidamo et Philoxene. Eusebiani non curaverant Athanasii aliorumve episcoporum appellationes, et iis depositis, negotio Romae pendente, alios episcopos ordinaverant. Propter ejusmodi arrogantiam et irreverentiam in Sedem Apostolicam, et modum eorum agendi fallacem et plane arbitrarium, motiva gravia erant, ut Patres Sardicenses de appellationibus ad Romanum Pontificem agerent, illud appellandi jus canonibus vindicarent, modumque procedendi accuratius determinarent. Merito supponere possumus, id Hosio a Julio R. P. mandatum fuisse; atque ipse Hosius praecipue

Concilium Sardicense.

canones hac de re proposuit, quibus modus procedendi determinatur.[1])

80. Neque tamen illi canones, quibus modus agendi indicatur variis veluti instantiis constans, et negotium tractandum disponitur per legatos Pontificis in provinciam missos, tales a Romanis Pontificibus habiti unquam sunt, a quibus ipsis ob gravia motiva non liceret discedere. Nec unquam ipsi censuerunt, a se non posse appellationes presbyterorum suscipi, quia de talibus appellationibus nihil in canonibus Nicaenis et Sardicensibus statuebatur. Passim ob turbas frequentes in Oriente, dispositio illa de appellationibus ne poterat quidem servari, uti accidit in causa S. Joannis Chrysostomi, qui depositus ad Pontificem Innocentium I. (402—417) appellavit. Noluerunt adversarii ejus et Imperator, quod Innocentius petiit, concilio novo coacto Chrysostomi causam denuo tractare. Sed Pontifex sanctum Praesulem tuitus est; sententiam in Chrysostomum latam approbare recusavit, et perrexit eum ut episcopum agnoscere, postque mortem ipsius Orientales coëgit, ut nomen ejus diptychis restitueretur.[2])

RR. Pontifices.

81. Porro idem S. Innocentius Decretali I. ad Victricium Rothomagensem, n. III. monet, juxta consuetudinem *causas majores* referendas esse ad Sedem Apostolicam post judicium episcopale. Brevi post Bonifatius I. ep. 15. universim dicit, graviora negotia ad Sedem Apostolicam semper esse relata. „Sed quia res postulat, scribit, approbandum documentis est, maximas Orientalium ecclesias in magnis

---

[1]) Cfr. Dissertat. Tom. II. p. 15 sqq.

[2]) Ad Liberium quoque Pontificem (352—366) provocavit Eustathius Sabastenus episcopus, quum in concilio Melitinensi depositus esset, ab eoque restitutus est, quamvis antea haeresis Arianae suspectus fuisset. Haec ex epistola (263) S. Basilii ad Occidentales comperimus. „Constantinopoli, scribit, iterum (Eustathius) assensus est iis, quae ab haereticis proposita fuerunt. Atque ita ex episcopatu ejectus, propterea quod antea Melitinae depositus esset, hanc sibi restitutionis viam invenit, ut ad vos se conferret. Quaenam autem ei proposita fuerint a beatissimo episcopo Liberio, et quibusnam assensus sit, ignoramus, nisi quod epistolam attulit, *quae eum restituebat,* eâque ostensa concilio Tyanensi (a. 367) in suum locum restitutus est.“

negotiis, in quibus opus esset disceptatione majore, Sedem semper consuluisse Romanam, et quoties usus exegit, ejus auxilium postulasse." (Coustant. Epp., Rom. Pont. p. 1042.) Videlicet rei substantia in eo ponenda, quod causae majores definiri non debeant citra sententiam et consensum Sedis Apostolicae. Secundarium quid fuit, utrum post judicium episcoporum ad confirmationem, vel jam ante illud referendae essent, idque determinare in potestate Pontificum erat. Ipsorum certe etiam erat dijudicare, an depositiones episcoporum ad causas majores pertinerent; imo hac de re propter adjuncta diversum potuit esse judicium. Sed certe nemo mirari potest, quod Nicolaus I. depositiones episcoporum causis majoribus adscripserit, si statum rerum illius aetatis perpenderit. Essentialis mutatio disciplinae profecto nullatenus inde dimanavit.

Appellationes presbyterorum.

82. Ad appellationes *presbyterorum* quod spectat, Zosimum (417—418) Innocentii successorem appellaverunt Coelestius Pelagii socius, et Apiarius presbyter Africanus, a sententia episcoporum Africae. Zosimus ejusque successores Bonifatius (418—422) et Coelestinus (422—432) nullatenus dubitarunt ejusmodi presbyterorum appellationes suscipere, eorumque causam examinare et dirimere. Notum quidem est, ob appellationem Apiarii reclamationes vehementiores episcoporum Africae exortas fuisse; sed iis nequaquam Romani Pontifices cesserunt.[1]) Zosimus quum Apiarium restituendum mandaret, provocavit ad canones Sardicenses, quos bona fide Nicaenos dixit; atque controversiae acrioris haec fuit occasio. Quum enim episcopi Africani inter Nicaenos canones illos non invenirent, Sardicense vero concilium ejusque canones non cognoscerent, obsecuti quidem sunt Zosimi mandatis, regulasque ab ipso allatas se servaturos promisere, donec exemplaria Synodi Nicaenae ex Oriente obtinerentur. Attamen jam ab a. 418 in synodo canonem confecerant, quo presbyteris interdicebant *appellationes transmarinas,* et anno 419 Bonifatio transmiserunt exemplar synodi Nicaenae ex Oriente allatum, ut ostenderent, canones a Pontificibus citatos

[1]) Vide de Apiario Dissert. tom. II. p. 217 sqq.

in Actis Nicaenis non haberi. Sed ejusmodi reclamationes non impedierunt, quominus Coelestinus Pontifex iterum Apiarii appellationem susciperet et tueretur. Apiarius tamen postremo a. 424 in synodo Africana, praesentibus legatis Pontificis, criminum se professus est reum, adeoque non potuit restitui. Ea occasione ad Coelestinum litteras dederunt praesules Africani acriores, quibus, quum Sardicenses canones non novissent, plura etiam contra appellationes episcoporum ut parum opportunas opponunt. Attamen juri suo Pontifices nunquam cesserunt.[1])

Praesules Africae.

83. Ex his colligitur, canones Sardicenses in Africa ignotos, non constituisse immutabilem quamdam appellationum regulam, nec Pontifices admisisse jus sibi insitum appellationum istis canonibus ad solos episcopos restringi. Canon autem Africanus presbyteris transmarinas appellationes prohibens, cum reliquis statutis ecclesiae Africanae a Dionysio quidem in Collectionem suam receptus est, imo etiam epistola praesulum Africae ad Coelestinum. Sed quum a Romanis Pontificibus nullatenus horum documentorum valor juridicus admitteretur, vel ex hoc facto patet, non omnia quae in Codice Dionysiano et Hadrianeo inveniebantur, fixas et immutabiles regulas fuisse juris. Atque immerito plane Hincmarus Rhemensis in controversia cum Nicolao canonem Africanum citat, ut inde inferat, causas presbyterorum ab episcopis esse terminandas.

84. Longum esset evolvere, quomodo subsequentes Pontifices vindicaverint exercuerintque jurisdictionem universa-

---

[1]) Dum adhuc controversia ageretur, eo quod in exemplaribus Nicaenis ex Oriente in Africam transmissis canones Sardicenses non invenirentur, videtur Romam appellationem direxisse Antonius Fussalensis episcopus, qui ob varias accusationes in ordine quidem episcopali servatus, sed administratione dioecesis interdictus fuerat. Exstat videlicet hac in causa epistola (209) S. Augustini, a. 423, uti videtur, scripta, qua ipse S. Coelestino supplicat, ne velit in favorem appellantis sententiam immutare, eo vel magis, quod sua imprudentia fateatur Augustinus evenisse, ut indigno Antonio episcopatus conferretur. Nihil in hac epistola Augustinus habet contra jus appellationum ad Romanum Pontificem.

lem, prouti id totius Ecclesiae cura ipsis commissa requirebat, ita ut antiquorum canonum quidem rationem haberent, nec tamen absoluto modo iis determinari, multo minus vero restringi censerent auctoritatem suam. Eadem principia apud eos occurrunt, quae S. Nicolaus secutus est. S. Leo I. M.
Quanto vigore in rebus difficillimis tum Occidentis tum Orientis egerit *S. Leo,* nemo est qui ignorat; sufficiat hic commemorare Theodoreti episcopi Cyri appellationem ad ipsum, quum a pseudo-synodo Ephesina, praeside Dioscoro Alexandrino, depositus esset. Quem S. Leo mox restituit, nec ea in re ob temporum adjuncta modus procedendi juxta canones Sardicenses observari poterat. — Sed *Gregorii M. gesta* operae pretium est aliquanto accuratius afferre, quum ejus aetas Nicolai tempori jam propior fuerit, et manifestum sit, in exercitio auctoritatis suae ea principia ipsum esse secutum, quae etiam in Collectione Isidori continentur. Quanta auctoritate cum quibusvis, non suburbicariis solum et latinis, sed graecis etiam episcopis, metropolitis, exarchis, patriarchis egerit, innumera probant exempla in sexdecim epistolarum libris edita; monet, arguit, obsecrat, increpat negligentes, mandat et minatur tergiversantibus, poenas denuntiat refractariis, appellationes ab eorum judiciis admittit.

85. A Joannis Patriarchae Constantinopolis sententia S. Gregorius M.
eo tempore ad Romanum Pontificem appellavit Joannes presbyter Chalcedonensis haereseos damnatus; qui a Gregorio absolutus fuit. *Nos itaque,* scribit Pontifex, *facto concilio . . . nostra eum definitione catholicum et ab omni haeretico crimine liberum denuntiavimus.*[1]) Rogat dein Mauritium Imperatorem, ut succurrat illi presbytero et curet eum gradui suo restitui.[2]) Appellationem similem opposuerat quidam Claudius abbas sententiae metropolitani sui Ravennatensis. Marianus hujus metropolitae successor retulerat ad Gregorium, quosdam de clero et populo suo contendere, quod contra leges et canones pugnent ejusmodi appellationes.

---

[1]) L. V. ep. 15. [2]) L. V. ep. 16.

Respondet Papa: *Numquid non ipse nosti, quia in causa quae a Joanne presbytero contra Joannem CPtanum fratrem et coëpiscopum nostrum orta est, secundum canones ad Sedem Apostolicam recurrit, et nostra est sententia definita? si ergo de illa civitate, ubi princeps est, ad nostram causa cognitionem deducta est, quanto magis negotium quod contra vos est, hic est veritate cognita terminandum?*[1]) Videtur S. Gregorius hic intellexisse canones Sardicenses, qui per analogiam ab episcopis in presbyteros merito extendebantur. Porro appellationem abbatis Ravennatensis summus Pontifex etiam jure patriarchico Occidentis, ut eam quam Joannes presbyter Chalcedonensis contra Joannem patriarcham CPtanum interposuerat, solo titulo capitis Ecclesiae admittere poterat.

86. Majoris etiam auctoritatis fuerunt ea, quae a Gregorio gesta sunt contra duos urbis Solonitanae in Dalmatia metropolitanos sibi invicem succedentes, Natalem et Maximum. *Natali* praecepit, ut Honoratum archidiaconatu privatum restituat, utque ipse per se vel per procuratorem Romae compareat, ibique causa in utramque partem examinata sententiam exspectet.[2]) *Maximo* de simonia accusato mandat, ipse se sistat Romae; renuentem ac moras trahentem gravissimis censuris afficit.[3]) Hujusmodi autem judicia juxta canonum verba potius primum ad provinciales synodos spectabant; erant tamen adjuncta peculiaria, ut ad se evocaret Pontifex ista negotia majora. Atque Gregorius non semel contestatur, quod sicut ipse sua, sic aliorum quoque confratrum jura prorsus salva et intacta velit. Sed *plenitudinem jurisdictionis,* observatis quidem quoad indolem canonibus, simul tamen necessitatem temporum bonumque ecclesiarum respiciens, exercebat.[4]) — Notare etiam convenit, Romanos Pontifices in exercitio jurisdictionis suae in Occidente merito potuisse respicere ea, quae in Oriente

---

1) L. V. ep. 24.
2) V. L. II. ep. 14 et 15 (Indict. X.)
3) V. L. III. ep. 15 et 20; L. V. ep. 3; L. VII. ep. 81; L. XI. ep. 13.
4) Cfr. Becker, Hist. eccl. L. IV. saec. VI. §. 14.

quoad patriarcham CPtanum statuta erant. Ita e. g. Synodi Chalcedonensis canon IX. statuit, ut *clericus vel episcopus, si contra metropolitanum causam agant, eam agere possent vel coram primate seu exarcho, vel coram episcopo regiae sedis CPtanae.* Ejusmodi canon conditus ab episcopis orientalibus respiciebat quidem per se Orientem, sed analogia quadam jure censere poterant Romani Pontifices conveniens esse, ut quod vi privilegio sedi CPtanae concedebatur, ipsi jure primatus, dum opportunum visum fuisset, exercerent.

87. Ex hac expositione historica colligitur, ea quae in Collectione Pseudo-Isidori quoad synodos et appellationes proferuntur, haud nova fuisse, sed ante jam prolata et frequentata. — Romanum vero Pontificem *nullius auctoritatis humanae judicio subjacere,* veritas est, quae ex divina institutione et indole primatus necessario sequitur. Nec tunc ea fuit primum prolata. Continetur diserte in Gelasii I. commonitorio ad Faustum legatum in quo dicit: *Ipsi sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiae ad hujus Sedis examen voluere deferri. Ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt, ac per hoc illam de tota Ecclesia judicare, ipsam ad nullius commeare judicium, nec de ejus unquam praeceperunt judicio judicare. . . . . Isti qui sacri, qui ecclesiastici, qui legitimi celebrantur, Sedem Apostolicam ad judicium vocare non possunt.*[1]) Imo jam antea Zosimus R. P. scribit ad Aurelium Carthaginensem episcopum: *Quamvis patrum traditio apostolicae Sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus judicio disceptare nullus auderet. . . . Eamque Romani Pontificis dicit auctoritatem, ut nullus de nostra possit retractare sententia.*[2]) Bonifatius I. vero in epistola 13ª ad Rufum Thessalonicensem legatum suum scribit: *Ad synodum quae dicitur illicite congreganda . . . talia scripta direximus, quibus universi fratres intelligant, primo convenire se citra tuam conscientiam minime debuisse, deinde de nostro non esse judicio retractandum.* — Atque in epi-

Sedes R. non judicatur.

---

1) Labbé IV. 1169.
2) Coustant., Ep. Rom. Pont. p. 974.

stola 15ª ad eumdem: *Nemo unquam,* ait, *apostolico culmini, de cujus judicio non licet retractari, manus obvias audacter intulit.*[1])

88. Hoc principium ipsa praxi agnitum est in synodo Palmari (a. 505), quando episcopi declinaverunt examen instituere sententiamque proferre de iis, quae contra Symmachum R. P. proferebantur, ac Pontifex se juramento purgavit; necnon in epistola quam Avitus Viennensis episcopus occasione illius synodi nomine omnium praesulum Galliae scripsit.[2]) Etiam a. 800 ob eamdem rationem Romae episcopi recusarunt coram Carolo M., examinare accusationes contra S. Leonem III., ac sententiam dicere. Acta quoque apocrypha synodi Sinuessensis et Concilii Romani II. sub Silvestro, jam dudum ante Pseudo-Isidorum vulgata, eam continent sententiam, Sedem Apostolicam a nemine judicari. Hoc principium igitur omnino verum, nullatenus per Pseudo-Decretales primum prolatum vel propagatum fuit.[3])

Episcoporum pars sollicitudinis.

89. Nec ea doctrina nova fuit, episcopos vocatos esse *in partem sollicitudinis Romani Pontificis.* Etenim quum Romanus Pontifex episcopus sit universalis, praesit toti Ecclesiae, ejusque sollicitudinem gerat, verissimum est et re semper agnitum, episcopos qui ecclesiis particularibus praesunt, vocatos esse in partem sollicitudinis Romani Pontificis. Verba haec quidem deprompta sunt ex epistola Leonis I., qui ad Anastasium Thessalonicensem, sanctae Sedis in Illyrico vicarium, scribit: *Vices enim nostras ita tuae credidimus caritati, ut in partem vocatus sis sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis.*[4]) Attamen dum sententiam illam Isido-

[1]) Coustant. l. c. p. 1035. 1042.
[2]) V. Labbé IV. 1362.
[3]) Cfr. Hergenröther, Anti-Janus p. 98 sqq.
[4]) Epist. 84. Operae pretium est ex hac epistola etiam ea citare quae causas majores spectant. C. VII. „De conciliis autem episcopalibus non aliud indicimus, quam sancti patres salubriter ordinarunt, ut scilicet bini conventus per annos singulos habeantur, in quibus de omnibus querelis, quae inter diversos Ecclesiae ordines nasci adsolent, judicetur. At si forte inter ipsos qui praesunt, de majoribus (quod absit) peccatis causa nascatur, quae provinciali nequeat examine defi-

rus in Pseudo-Decretalibus generatim episcopis applicat, nullatenus intendit eorum divinam institutionem negare, atque eos ut meros vicarios Romani Pontificis exhibere. Id ex variis Decretalibus Collectionis manifestum est. Ita e. g. apud Clementem c. 30 legitur: *Episcopos ergo vicem Apostolorum gerere Dominum docuisse dicebat* (Petrus).

90. Modo accuratius inquirendum est, utrum Nicolaus I. ad Pseudo-Decretales suam agendi rationem composuerit, et ex ipsis suam firmaverit et ampliaverit auctoritatem. Nicolaum Pontificem ad Pseudo-Decretales non provocasse, nec iis actibus ac sententiis suis quoad disciplinam ecclesiasticam nisum esse, admisit Blondel, idque propugnaverunt fratres Ballerini;[1]) hanc sententiam tenet Phillips,[2]) et recentissime Hergenröther auctor sane gravissimus et in rebus quae historiam et jus ecclesiasticum spectant apprime versatus.[3]) Etiam P. De Smedt, quamvis haud asserat, Nico- An Pseudo-Decretalibus nisus Nicolaus I.

niri, fraternitatem tuam de totius negotii qualitate metropolitanus curabit instruere, et si coram positis partibus nec tuo fuerit res sopita judicio, ad nostram cognitionem quidquid illud est transferatur." — C. X. „Si causa aliqua major exstiterit, ob quam necessarium sit, fraternum advocare conventum, binos de singulis provinciis episcopos quos metropolitani crediderint esse mittendos ad fraternitatem tuam venire sufficiat." . . . — C. XI. „Si autem in eo quod cum fratribus tractandum definiendumve credideris, diversa eorum fuerit a tua voluntate sententia, ad nos omnia sub gestorum testificatione referantur, ut remotis ambiguitatibus quod Deo placeat decernatur." — Hisce mandat, causas majores ad Sedis Apostolicae vicarium vel demum ad ipsum Romanum Pontificem esse deferendas. In fine hujus Decretalis habetur ille textus, quem Nicolaus in epistola ad episcopos Galliae a. 865 (Labbé VIII. 797) citavit, *ne omnes sibi omnia vindicarent.* Nicolaus igitur ad hanc Decretalem respexit, quum insisteret, ut causae majores, qualis ex ipso erat depositio episcopi, non definirentur sine consensu Sedis Apostolicae. Hincmarus vero tenebat, tantum res dubias et implexas, ac metropolitanorum accusationes, esse causas majores ad Sedem Apostolicam referendas.

1) De antiquis Collect. canonum in appendice ad Opera S. Leonis.

2) Kirchenrecht, B. IV. §. 174.

3) Kirchengeschichte (1876) B. I. Abth. 2. S. 590. „Falsa est ea suppositio, Nicolaum provocasse ad Pseudo-Decretales Isidori." Existimat auctor, Nicolaum Decretales Isidori non cognovisse.

lao Pseudo-Decretales ignotas fuisse, statuit, eum in suis decisionibus iis nisum non esse, eo quod dubiam haberet earum genuinitatem.[1]) Contrariam sententiam tamen, ne loquamur de aliis auctoribus heterodoxis, tenet Hinschius, atque inter varios auctores catholicos nostri temporis Illmus Hefele,[2]) Kraus,[3]) de Regnon l. c. — Quid in hac quaestione difficiliori statuendum videatur, paucis exponemus.

Haud mutavit disciplinam.

91. Falsum est 1°, Nicolaum Pontificem, quoad auctoritatem Romanorum Pontificum, loco disciplinae antiquae novam ab eadem omnino diversam in Ecclesiam introduxisse, eaque in re nisum esse Pseudo-Decretalibus Isidori. Jam vidimus, generatim post vulgatas Pseudo-Decretales disciplinam nequaquam quoad substantiam mutatam fuisse, sed modificationes, quae eo tempore praevaluerunt, praecedente tempore praeparatas fuisse, et passim Romanos Pontifices eumdem vel similem agendi modum secutos esse. — Insistit de Regnon praecipue in eo, quod inde ab anno 865 Nicolaus proclamaverit illud principium, causas episcoporum esse majores, et sine consensu Romani Pontificis eos deponi non potuisse. Censet videlicet, quum Rothadius anno 864 Romam venisset, Nicolao Pseudo-Decretales innotuisse, ét inde ab anno 865, quo epistolam dedit ad Concilium Suessionense, eum Pseudo-Decretalium leges adoptasse et proclamasse. Sed advertendum est, jam antequam Rothadius Romam venisset, annis 863 et 864, a Nicolao in litteris suis edici, episcopos sine consensu Pontificis non esse deponendos, et ad Sedem Apostolicam pro definitiva sententia recurrendum esse, etiam si appellatio non intercesserit. Atque ipsis *canonibus Sardicensibus,* qui ab adversariis tamquam regulae disciplinae diversae exhibentur, Nicolaus maxime insistit.

Nititur canonibus antiquis.

92. Anno 863, videlicet post depositionem Rothadii, scripsit Pontifex ad episcopos qui in conventu Silvanectensi et Suessionensi eum judicaverant: *Ignorare autem frater-*

---

[1]) Etudes relig. 1870. p. 77. Les fausses décrétales.
[2]) C. G. B. IV. §. 472. [3]) K. G. §. 80. S. 273.

nitatem vestram non patimur, animum nostrum non mediocriter laesum, eo quod secundum gestorum tenorem . . . appellantem eumdem Rothadium Apostolicam Sedem deposueritis. . . . Quis autem nesciat constituta Sardicensis Concilii, quae praecipiunt post aliquot capitulo IV: „Si quis episcopus judicatus fuerit in aliqua causa, et putaverit se bonam causam habere, ut iterum concilium (judicium) *renovetur, si vobis placet, sancti Petri memoriam honoremus, ut scribatur ab his qui causam examinarunt Julio Romano Episcopo, et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur et det judices.“ . . . Sed sicut in suggestionum vestrarum invenimus scriptis, non habuisse Rothadium appellationis vocem, affirmare conamini, eo quod non habuerit bonam causam: quum constet, saepe fatum Rothadium usque hodie bonam se habere causam putare, et venerandum concilium non solum eum qui causam habet, sed et illum qui se bonam causam habere saltem putaverit, Sedem Apostolicam appellare permiserit, et hujus ab ea renovandum judicium decreverit. Maxime cum juxta constitutionem sanctae hujus synodi, etiamsi nunquam reclamasset, nunquamque Sedis Apostolicae mentionem fecisset, a vobis qui causam ejus examinastis, memoria sancti Petri honorari debuerat, atque ei perscribi, ut si judicaret renovandum esse judicium, renovaretur et daret judices.*[1]) Simili ratione Nicolaus etiam Hincmaro scribit: *Debuerat certe beatitudo tua, quum Rothadium toties examinaveras, scribens sancti Petri memoriam honorare, ejusque judicium, etiamsi nunquam appellasset idem Rothadius, modis omnibus praestolari.*[2])

93. Vides igitur Nicolaum, antequam Rothadius Romam venisset, jam illud proposuisse principium, depositionis sententiam definitivam contra episcopum, etiamsi episcopus Romam non appellet, ferri non debere judicio sanctae Sedis haud audito. In sua vero sententia nititur verbis canonis IV. (potius III.) Sardicensis. Quum episcopus qui censet se bo- **Ejus principia.**

[1]) Ep. XXXII. Coll. Conc. Labbaei, T. VIII. col. 414 sqq.
[2]) Ep. XXVIII. ibid. col. 407.

nam causam habere, dum aliter censent ejus judices, appellare soleat ipse, a variis quidem iste canon *de appellatione* exponitur. Sed juxta verba ejus revera ipsi episcopi judices tenentur Romam referre, si episcopus eorum judicio non acquiescit.[1]) Id certo patet, Nicolaum sua principia ex jure antiquo propugnasse.

94. Idem vero praestitit Nicolaus, quando restituit Rothadium (a. 865); et in variis documentis quae eo spectant, nunquam (saltem speciatim) provocat ad aliquam Decretalem apocrypham, sed ad varios canones et regulas antiquae disciplinae. Ita ad Carolum Calvum scribit: *Denique ut pauca de multis commemorem, si adversus provinciae metropolitanum episcopus vel clericus habeat querelam, juxta Chalcedonenses regulas jubetur, ut petat primatem dioeceseos aut sedem regiae urbis CPtanae, et apud ipsum judicetur. Quod tamen nulli dubium est, multo magis apud Romuleam urbem quam apud CPtanam esse penitus observandum. Nam et ipse Rothadius secundum Sardicense Concilium agendum sibi negotium in urbe Roma clamavit. Et beatus Innocentius papa „sine praejudicio Romanae ecclesiae“ praecipit, cum causae vel contentiones inter clericos tam superioris ordinis tam etiam inferioris, fuerint exortae, nulli licere, relictis his sacerdotibus qui in eadem provincia Dei ecclesiam nutu divino gubernant, ad alias convolare provincias. Sed et Papa Julius orientalibus scribens, utramque partem, Athanasii scilicet et adversariorum ejus, accelerare praesentiam, quatenus utraque parte praesente audiretur reus, et ab omnibus condemnatus de caetero cohiberetur a sacerdotio.*[2]) Similiter in epistolis scriptis ad Hincmarum atque ad episcopos Galliae de Rothadii restitutione Pontifex, dum privilegia Sedis Apostolicae vindicat, nominatim provocat semper ad canones, regulas, Pontificum decreta, quae nequaquam ex Pseudo-Decretalibus promit, sed quae dudum

[1]) Cfr. quae diximus de canonibus Sardicensibus, Dissertationum t. II. p. 17 sqq. — Vides, etiam Nicolaum Pontificem canonem III. Sardicensem haud intellexisse de appellatione sensu stricto.

[2]) L. c. col. 791.

in Ecclesia nota erant. Ita provocat ad Concilium Nicaenum et Sardicense, ad Julium, ad Innocentii effata de causis majoribus, ad Gelasium, ad Leonem et canonem Chalcedonensem jam citatum.[1])

95. Verum, ut plane pateat, Nicolaum, ut vindicet Sedis Apostolicae privilegia quoad judicia episcoporum, haud in Collectione Isidori invenisse suam theoriam, sed principiis potius generalibus iisque firmissimis niti, sufficiat haec illius verba citare: *Privilegia enim sua a Christo ecclesia Romana per Petrum consecuta est, et ipsa sunt statuta Christi: quae quidam . . . nunc post octingentos annos exinanire conantur. Ecclesiae inquam Romanae sunt antiqua et vetera privilegia, ut Nicaena synodus, sicut Bonifatius praesul Apostolicus episcopis per Thessaliam constitutis scribens ait, non aliquid super eam ausa sit constituere, cum videretur nihil supra meritum suum posse confiteri. Omnia denique noverat huic Domini sermone concessa. Si omnia, ergo et episcoporum judicia. . . . Christus enim privilegia constituta in Petro, disposita, et firmata Romanae contulit ecclesiae, super quam nihil synodus quaelibet ausa est merito constituere, cum sciat omnia illi Domini sermone concessa. Dispensationem quippe redemptionis humani generis ante tempora saecularia Dominus omnipotens penes se ordinatam custodiens, et tempore carnis ostendens, ascensurus ad coelos in Apostoli Petri, per quem et apostolatus et episcopatus sumpsit exordium, confessione curaque praecipue collocavit. Qui tunc per se et deinceps per suae sollicitudinis haeredes, circa humanum genus, quae sibi Dominus commendavit non destitit exhibere.*[2]) Fundamentum igitur firmissimum disciplinae et juris quae a Nicolao inculcantur, ipse statuit esse in *plenissima* illa totius gregis pascendi *potestate*, quam Salvator Beato Petro ejusque successoribus contulit, quamque et sibi convenire Pontifex persuasum habebat. Eamdem vero disciplinam in multis invenit exhibitam Conciliorum et Pontificum decretis, quae jamdudum notissima erant.

Plena auctoritas Sedis Romanae.

---

[1]) V. Labbé VIII. 795. 797. — Cfr. notam ad n. 89.

[2]) Epist. ad Episcopos Galliae; l. c. p. 803.

Praesules Galliae.

96. Caeterum praesulibus Galliae principia Nicolai de judiciis episcoporum nullatenus inaudita, vel ipsorum dignitati et auctoritati noxia visa sunt. Hincmarus quidem, dum favore Caroli Calvi fruitur, invehit in ea quibus dominationem suam, quam ut metropolitanus sectabatur, confringi advertebat. Sed quum a. 867 ex favore regis excidisset ipse, postquam Rothadius restitutus, Wulfadus autem et socii ejus in clerum admissi essent, cum reliquis praesulibus, et ordine primus, in epistola synodica synodi Trecensis (a. 867) ad Nicolaum scribit: *His ergo ita pro quantitate intelligentiae nostrae decursis, summisse devotionis obsequio vestri Apostolatus exoramus magnificam beatitudinem, ut sapientissima indagine consideratis utriusque partis relatis, more beatissimorum praedecessorum vestrorum, quae de statu sacri pontificalis ordinis ab eis statuta et impraevaricabili auctoritate firmata sunt, ut immota de caetero maneant, mucrone apostolico quorumcumque metropolitanorum temeraria praesumptione suppressa, quin etiam reliquorum episcoporum quorumcumque, seu quantorumcumque audaci conniventia penitus summota* (videntur ad Ebbonis fata alludere), *privilegia et decreta servari innovata constitutione decernatis, ita ut nec vestris nec futuris temporibus praeter consultum Romani Pontificis de gradu suo quilibet episcoporum dejiciatur, sicut eorumdem sanctorum antecessorum vestrorum multiplicibus decretis et numerosis privilegiis stabilitum modis mirificis exstat; videlicet ne aliqua varietate aut vilitate summus ordo diaboli administratione nutare aut irregulariter labefactari sinatur, domine beatissime, et omni orbi papa celebrande.*[1]) Huic epistolae synodicae subscripserunt, primus Hincmarus metropolita, cum ipso triginta archiepiscopi et episcopi, et undecim abbates.

An noverit Nicolaus I. Pseudo-Decretales.

97. Quod si quaeritur 2° utrum Nicolaus Collectionem Pseudo-Isidori *cognoverit,* sunt qui existimant, ei Pseudo-Decretales illas haud notas fuisse. Ac revera saltem anno 858 nondum videtur eas cognovisse. Hoc enim anno Ser-

---

[1]) Labbé VIII. p. 879.

vatus Lupus abbas Ferrariensis, nomine Wenilonis archiepiscopi Senonensis consuluit Nicolaum de Herimanno episcopo Nevernensi laborante mentis infirmitate. In epistola ista scribit: *Dicitur autem Melchiades papa decrevisse, ne quis unquam pontifex sine consensu papae Romani deponeretur. Unde supplicamus, ut statuta illius integra sicut penes vos habentur nobis dirigere dignemini.*[1]) — In epistola qua Nicolaus Weniloni respondit,[2]) eum laudat quam maxime, quod ad Sedem Apostolicam in quaestione dubia se direxerit, sed nihil plane dicit de ejusmodi Melchiadis decreto, quod in Pseudo-Decretalibus habetur. Unde dixeris, tunc ei Isidori Collectionem fuisse ignotam. — Subsequentibus tamen annis in epistolis suis Nicolaus passim commemorat priscorum Pontificum Decretales quae in Codice non contineantur. Plures quidem Nicolai sententiae aptissime explicantur de Decretalibus genuinis ac jamdudum notis; quibusdam tamen effatis alludere videtur ad illas Pseudo-Decretales recentiori tempore in Francorum regno saepe citatas.

98. Praesertim in epistola illa ad episcopos Galliae quam anno 865 Rothadio restituto eis scripsit, mandans, ut bene illum reciperent, aliqua habentur quae a plerisque auctoribus ad Pseudo-Decretales referuntur. Sententias has exhibere convenit. *Et si*, ait, *Sedem Apostolicam* (Rothadius) *nullatenus appellasset, contra tot tamen, et tanta vos decretalia efferre statuta, et episcopum inconsultis nobis deponere nullo modo debuistis. Quod tamen vos, ut servata vobiscum medullitus caritate dicam, postposuisse dolemus, et diversorum Sedis Apostolicae praesulum decreta in hoc vos contempsisse negotio, non immerito reprehendimus. Absit enim ut cujuscumque usque ad ultimum vitae suae diem qui in fide catholica perseveraverit, vel decretalia constituta vel de ecclesiastica disciplina quaelibet exposita debito cultu et cum summa discretione non amplectamur opuscula, quae dumtaxat et antiquitus sancta Romana ecclesia conservans, nobis quoque custodienda mandavit, et penes se*

Videtur novisse.

[1]) V. Labbé Coll. Conc., T. VIII. col. 511. [2]) Ibidem col. 512.

in suis archivis et vetustis rite monumentis recondita veneratur. Absit, ut scripta eorum quoquo modo parvipendenda dicamus, quorum videmus Deo auctore sanctam Ecclesiam aut roseo cruore floridam, aut rorifloris sudoribus et salubribus eloquiis adornatam. Si enim ipsorum decreto caeterorum opuscula tractatorum approbantur vel reprobantur, . . quanto potius quae ipsa pro catholica fide, pro profanis dogmatibus repellendis, pro variis et multifariis ecclesiae necessitatibus et fidelium moribus diverso tempore scripsit, omni debent honore praeferri, et ab omnibus prorsus in quibuslibet opportunitatibus discretione vel dispensatione magistra reverenter assumi. Quamquam quidam vestrum scripserint, haud illa decretalia priscorum Pontificum in toto codicis canonum corpore contineri descripta, cum ipsi, ubi suae intentioni haec suffragari conspiciunt illis indifferenter utantur, et solum nunc ad imminutionem potestatis Sedis Apostolicae et ad suorum argumentum privilegiorum, minus accepta esse perhibeant. Nam nonnulla eorum scripta penes nos habentur, quae non solum quorumcumque Romanorum Pontificum, verum etiam priorum decreta in suis causis praeferre noscuntur. At nunc ubi suis animis resultare, et privilegia tanto nos, ut in sui status incolumitate persistant, elaborare non cessamus, quanto universae ecclesiae profuisse, prodesse ac profutura semper esse probantur. Dignum ergo est, ut ubi universa fabricae moles innititur, ibi firmum habeatur validumque in omnibus fundamentum. Porro si ideo non esse decretales epistolas priscorum Pontificum Romanorum admittendas dicunt, quia in codice canonum non habentur adscriptae, ergo nec Gregorii sancti, nec ullius alterius, qui ante vel post ipsum fuit, est aliquod institutum vel scriptum recipiendum, eo quod in codice canonum non habeatur adscriptum. . . Consonat . . . papa Gelasius ita inquiens: Decretales epistolas quas beatissimi papae diversis temporibus de urbe Roma, pro diversorum patrum consultatione dederunt, venerabiliter suscipiendas decernimus. Dictis autem diversis temporibus etiam illa tempora vir sanctus comprehendit, quae crebrescentibus paganorum persecutionibus ad Sedem Apostolicam deferri causas episco-

porum difficillime permittebant. His ita divina favente gratia praelibatis, ostendimus nullam differentiam esse inter ea decreta, quae in Codice canonum habentur sedis apostolicae praesulum, et ea quae prae multitudine vix per singula voluminum corpora reperiuntur.

99. Quamvis plura ex iis quae Nicolaus dicit de Decretalibus priscorum Pontificum in Codice canonum non contentis, possent per se referri ad epistolas aliquas genuinas, uti ad Julii epistolam, vel ad quaedam scripta apocrypha jam dudum vulgata, uti acta Silvestri ejusque synodi, tamen quaedam in hisce occurrunt, quae sensu obvio et naturali designant Decretales priscorum Pontificum in Collectione Isidori contentas. Dum enim Nicolaus de Pontificibus loquitur, *qui crebrescentibus gentilium persecutionibus scripserunt*, vel *qui suo cruore Ecclesiam decorarunt*, ad trium priorum saeculorum Pontifices eorumque litteras alludit. — Idem satis inde apparet, quod refellat eam objectionem, quam praecipue Hincmarus Rhemensis afferebat occasione Decretalium Pseudo-Isidori, videlicet valorem canonicum habere canones et Decretales in Codice recepto contenta, non vero alias Decretales. Advertit, id dici a quibusdam qui tamen ipsi ad sua privilegia tuenda iis Decretalibus utuntur; et citat inter alia Gelasii Pontificis effata, ut etiam Decretalibus hisce auctoritatem vindicet. Haec optime conveniunt cum ratione agendi Hincmari Rhemensis, cujus aliqua scripta in causis Wulfadi et Ebbonis atque Rothadii certe Romae habebantur. Videtur autem Hincmarus in opusculo LV Capitulorum, quod anno 870 mortuo jam Nicolao confecit, ad illa Nicolai dicta alludere, quum distinctionem suam exponens (vide sup. n. 65), explicare etiam studet Gelasii verba, quae a Nicolao allata erant. Unde, quum Hincmarus ibidem certe de Decretalibus Isidori loquatur, colligere licet, eum Nicolai dicta de hisce Decretalibus intellexisse. Caeterum nec per se videtur probabile, Romae Isidori Decretales, quum tantus earum usus esset in Francia, et illius regni episcopi multiplicia tum haberent cum Pontifice negotia, tamdiu ignota mansisse, ut Nicolaus eas anno 865 nondum noverit.

Indicantur Pseudo-Decretales.

100. Attamen 3^0 nullatenus speciali quodam modo ex hisce Decretalibus, ac si iis indigeat ad auctoritatem et privilegia Sedis Apostolicae vindicanda, Nicolaus eadem privilegia demonstrat, nec unquam aliquam ex hisce Decretalibus nominatim citat. Sed, uti vidimus, auctoritatem et jura Romanorum Pontificum probat ex principiis generalibus, quae verbis Christi nituntur, et ex Decretalibus, canonibus, aliisque traditionis documentis nulli controversiae obnoxiis et jamdiu notis. Tantummodo fortasse implicite et quadamtenus dici posset etiam illis Pseudo-Decretalibus niti, quatenus propter exceptiones a quibusdam prolatas, generatim defendit valorem Decretalium, quae in Codice non continentur, et docet, etiam ex iis merito firmari privilegia sanctae Sedis. Nominatim autem eas non citavit, quia erant documenta nova, eousque in quaestionibus juris a sancta Sede non adhibita, quodque aliqui episcopi earum auctoritatem canonicam impugnarent. Haud vero apparet Nicolaum de earum genuinitate dubia positiva habuisse.

Nicolai I. studium.

101. Nec 4^0 velim negare, Nicolaum cognitis Pseudo-Decretalibus firmatum fuisse in ea agendi via, qua jam antea utebatur, quaque studebat difficillimis illis temporibus Sedis Apostolicae auctoritatem et jura in causis ecclesiasticis disponendis ac dirimendis urgere et vindicare. Pristinis enim temporibus, uti diximus, disciplina ecclesiastica non erat in omnibus et quoad singula tam accurate canonibus et regulis determinata, ut non possit inveniri variis in regionibus, variis in adjunctis et variis temporibus quaedam diversitas. Aliquando metropolitani et synodi provinciales consentiente Romano Pontifice causas episcoporum et ecclesiarum judicabant et terminabant, aliquando vero, ubi id necessarium vel opportunum videbatur, Pontifices jura primatus sui majori amplitudine majorique vigore exercebant. Hoc diebus S. Nicolai valde necessarium erat, quia Oriens ad schisma vergebat, et in Francia ac Germania ob regum et factionum politicarum dissensiones multa arbitrario modo fiebant, ita ut jura divina et humana violarentur. Merito igitur Pontifex influxum suum ut Ecclesiae capitis, et jura insita primatus, magno cum vigore exercere nisus est. Quod

si jam fecit, antequam ei nota esset Collectio Isidori, mirum non est, si in hac agendi via forte confirmatus est, postquam etiam Romae innotuerunt Pseudo-Decretales. Hac ratione igitur admitti potest, eas tum tempore Nicolai, tum aetate proxime subsequente aliquid contribuisse, ut magis *stabiliretur* et *confirmaretur* talis disciplinae modus, quo Romanus Pontifex frequentius et majori vigore atque influxu in judiciis et causis episcoporum et conciliorum provincialium interveniret.

102. Ne vero *difficultates* videamur effugere, oportet hoc loco expendere argumentum, quo de Regnon probare conatus est, revera a Nicolao vi Collectionis Pseudo-Isidori et auctoritate illarum Decretalium, omnimodam factam esse juris mutationem quoad judicia episcoporum. Comparat cum epistola illa, scripta a Nicolao a. 865 ad episcopos Galliae, qua restituto Rothadio auctoritatem sanctae Sedis in judicandis et deponendis episcopis fortiter tuetur, aliam epistolam, quam Pontifex a. 862 scripsit ad Salomonem Britanniae minoris regem. Advertit, eâdem alia plane principia proponi, et metropolitanis multo majora jura attribui, secundum disciplinam antiquam. Quum vero anno 864 Collectio Pseudo-Isidori ad notitiam Nicolai pervenisset, et exinde omnino diversa ab ipso statuantur, jure concludere licet, Pontificem vi illarum Decretalium disciplinam penitus immutasse. Sententia opposita.

103. Ut quae huc pertinent intelligantur, paucis referre convenit, quaenam eo tempore apud Britones acciderint. Britonum causa. Versus annum 850 Nomenoius princeps Britonum, excussa Francorum dominatione, proprium sibi regnum constituit, atque ipse rex tunc Alethensi, Briocensi, Trecorensi, caeterisque qui in ejus ditione erant episcopis, Dolensem episcopum metropolitani jure proposuit. Volebant enim Britones, uti novum regnum creaverant, ita et novum sibi metropolitanum suscitare, quum eousque sub Turonensi metropolitano illius regionis episcopi fuissent. Auctore principe igitur schisma factum est illorum episcoporum a legitimo ipsorum metropolitano, et lites ista de re diuturno

tempore perdurarunt. Praeterea Nomenoius rex ejusque successores, Heruspeus ac dein Salomon, episcopos criminum accusatos per judices laicos judicabant, damnabant, et ex suis sedibus ejiciebant. Jam praedecessores S. Nicolai, Leo IV. et Benedictus III., quamvis in principes vix e paganismo conversos prudenti oeconomia uterentur, plures epistolas ad illos reges dederant et ad praesules, ut eos deterrerent ab arbitrario modo agendi, utque metropolitano Turonensi sua jura restituerentur. Ad haec negotia etiam epistola Nicolai pertinet.

Nicolai epistola.

104. Inter alia Pontifex scribit: „De caetero sciat prudentia tua, nos de ejectis et in locis illorum aliis subrogatis episcopis diligenter in archivis sanctae Romanae ecclesiae requisivisse, et multo aliter in exemplaribus epistolarum, quae a decessoribus meis, beatae videlicet memoriae Leone ac Benedicto Pontificibus, atque a me, Nomenoio, et tibi, necnon archiepiscopo Turonico datae sunt, papam Leonem Nomenoio consilium vel auctoritatem deponendi episcopos tradidisse; quippe quem constat multifarie multisque modis, ne hoc ab aliis quam a certo episcoporum numero fieret, praecepisse. Nam Nomenoio consulenti quid de Spiritus Sancti gratiam venumdantibus oporteret fieri, respondet, nihil, inquiens, praeter quod sancti canones super his praecipiunt, ipsas regulas apicibus suis interserens. . . ‚Nam nullam damnationem episcoporum esse unquam censemus, nisi aut ante legitimum numerum episcoporum, qui fit per duodecim episcopos, aut certe probata sententia per septuaginta duos idoneos testes, qui tales sint, qui et accusare possint, et prius ad sacra Christi quatuor Evangelia sacramenta praestent, quod nil falsum depromant, sicut nobis beatus Silvester et sancta Romana tenere videtur ecclesia.‘ Quam secutus decessor meus sanctae memoriae Benedictus, qui contra decessoris sui decretum, non ab episcopis sed a laicis, episcopos in regione tua cognoverat esse dejectos, multa moestitia et indignatione repletus, scripsit, quod nulla ratio sineret episcopos a suis sedibus pelli, quos duodenarius numerus non ejecisset. Quorum vestigia et ego quoque secutus eadem censui, imo et censeo, nec ullam posse episcopos sui honoris

sustinere jacturam, quos non constat fuisse a duodecim episcopis, praesente primamque sententiam metropolitano episcopo obtinente, cum examinarentur auditos. . . . Si vis Dei omnipotentis benedictionem percipere, vel si veraciter nostra consequi praecepta desideras, consilium meum accipe, et quod tibi per hanc paginam indico libenter attende. Hortamur enim gloriam tuam, et cum aequivoco tuo sapientissimo Salomone dilectionem tuam admonemus, dicente: *Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuae.* Haec quippe sunt praecepta Dei patris tui, et haec est lex Ecclesiae matris tuae. Videlicet ut omnes episcopos regni tui ad Turonensem archiepiscopum mittere non detrectes, ipsiusque judicium postulare non dedigneris. Ipse enim est metropolitanus, omnesque episcopi regni tui ejus suffraganei sunt, sicut conscriptiones praedecessorum meorum evidenter ostendunt, qui praedecessores tuos, quia illos ab ipsius cura subtraxerant, forti invectione corripere studuerunt: quamvis nec nostra scripta super hac re missa deesse videantur. Cumque coram praesignato Turonensis ecclesiae praesule et integro numero collegarum, id est duodecim episcoporum celebrato conventu, fuerint ejecti episcopi regulariter examinati, apparueritque, quod canonice fuerint ejecti, ipsis in sua ejectione manentibus, quicumque in locis eorum consecrati sunt, poterunt utique episcopatus honore potiri. Quodsi ejecti episcopi insontes fuerint declarati, his amotis qui illis subrogati sunt, ecclesias suas ipsi recipiant. Nam cum antecessores mei praesules ejectionem eorum episcoporum, qui ab ecclesiis suis expulsi sunt, non admiserint, nec approbaverint, nec ipsos qui eis subrogati sunt viventibus illis, legitimos episcopos dixerunt. Sane si forte ad Turonensem archiepiscopum mittere dedignaris, stude duos episcopos de expulsis, et duos de subrogatis, una cum gloriae tuae legato, ad apostolicam sedem Beati Petri transmittere, ubi digna examinatione praemissa, qui legitimi episcopi sint appareat, et suas ecclesias irregulariter non amittant. Nihil enim aliud est quod in praesenti negotio penitus definiri possit."[1])

---

[1]) Labbé. Coll. Conc. T. VIII. col. 509.

Perpenditur quaestio.

105. Ex hac igitur epistola cum litteris posterioribus comparata, de Regnon suam sententiam probat, Collectionem videlicet Isidori talem influxum exercuisse in Nicolaum, ut penitus immutaret disciplinam. Sed si attente consideratur status rerum et Pontificis epistola, patebit, argumentum illud esse nullius valoris. Jam animadvertimus, ab antiquo tempore haud unicum fuisse modum agendi in judiciis episcoporum, ita ut modo metropolitani et synodi provinciales consentientibus Pontificibus negotia terminarent, modo, ubi id necessarium vel opportunum erat, Romani Pontifices directe intervenirent et sententiam definitivam pronuntiarent. Vidimus, etiam in Collectione Isidori varias nec inter se convenientes regulas de istis negotiis proponi. Imo illa quoque norma, quam Nicolaus in epistola citata sequitur, videlicet a metropolitano et duodecim episcopis judicium esse instituendum, habetur in Collectione Isidori, scilicet in Actibus apocryphis Silvestri jam antea notis, et in epistola prima Pelagii II. Porro Nicolaus eo in casu merito illi regulae insistit, nec convenienter alia scribere potuit.

106. Etenim recolendum est, jam praedecessores Nicolai, Leonem IV. et Benedictum III., cum Britonum regibus et praesulibus de istis negotiis tractasse, et in epistola sua Nicolaum provocare ad praedecessorum suorum litteras ac mandata, Salomonique exponere, quid Leo IV. Nomenoio regi mandaverit. Debuit igitur Nicolaus prudenter iisdem regulis insistere, idque etiam scopo duplici ejus epistolae conveniebat. Providendum videlicet erat, ut praesules liberarentur ab arbitrio regis et judicum laicorum, qui eos ad tribunalia saecularia citabant, damnabant et deponebant, utque simul connexio episcoporum cum legitimo eorum metropolitano, et subjectio eorum sub ipso restituerentur. Minus igitur intererat, ea occasione privilegia Sedis Apostolicae urgere, quam debitam metropolitano reverentiam et perturbati ordinis hierarchici promptam restitutionem, quae ea via, quam Pontifex indicabat, celerius obtineri poterat. Caeterum suam auctoritatem Nicolaus per se ejusmodi epistola scripta egregie exercebat. Quumque satis praevideret, nec

regem nec episcopos velle agnoscere metropolitanum Turonensem, quamvis indubie legitimum, ad eumque causas deferre, prudenti oeconomia Pontifex non insistit rigori juris, secundum quod tenebantur ut metropolitanum episcopum Turonensem revereri; sed pro suprema sua auctoritate directum recursum ad Sedem Apostolicam iis designat.

107. Hinc luculenter colliges, ex ea epistola nullatenus inferri, Nicolaum primis pontificatus annis sollicite institisse normae cuidam praecisae, quae supponitur disciplinae antiquae fuisse, ac dein animum mutasse. Immerito autem urgentur illa verba Nicolai: *Haec est lex Ecclesiae matris tuae,* ac si illa apprime spectarent modum judicii per metropolitanum ac duodecim episcopos. Generatim enim Nicolaus, ibidem applicans textum Proverbiorum, istis verbis utitur, ut denotet quae dein Salomoni mandat et commendat, utque iis majorem conciliet auctoritatem.

108. Jam examinare convenit, utrum *Hadrianus II.* Nicolai I. successor, auctoritatem Sedis Apostolicae ex Decretalibus Pseudo-Isidorianis vindicaverit et amplificaverit. Ipse certo semel in suis epistolis textum allegat ex epistola Anteri, quae in Collectione Isidori invenitur, haud tamen urget auctoritatem Sedis Apostolicae. Obsequens petitioni praesulum Galliae concedit, ut Actardus episcopus Nannetensis transferatur ad archiepiscopatum Turonensem, eaque occasione plura affert, ut ostendat, ob gravia motiva ejusmodi translationes, quae generatim in Occidente improbabantur, fieri posse. Scribit igitur inter alia: *Nam sicut synodus* (Duziacensis) *expostulavit, plebs et Turonicus clerus eum concorditer elegit, per nostrae apostolicae auctoritatis decretum constituimus cardinalem metropolitanum et archiepiscopum Turonicae ecclesiae atque provinciae: quoniam dicente Antero papa in epistola sua; quibusdam eum de mutatione episcoporum de civitate in civitatem consulentibus: Scitote, eam communi utilitate atque necessitate fieri licere, sed non libitu cujusquam aut dominatione. Petrus namque, sanctus magister noster et princeps Apostolorum, de Antiochia utilitatis causa translatus est Romam, ut ibidem potius*

Hadrianus II. citat Anterum.

proficere posset. Eusebius quoque de quadam parva civitate apostolica auctoritate mutatus est Alexandriam. Similiter et Felix de civitate qua ordinatus erat electione civium, propter doctrinam et bonam vitam quam habebat, communi episcoporum et reliquorum sacerdotum ac populorum consilio translatus est ad Ephesum. Non enim transit de civitate in civitatem, qui non suo libitu hoc facit, aut ambitu, sed utilitate quadam aut necessitate coactus, aut utilitate loci aut populi, non superbe sed humiliter ab aliis translatus et inthronizatus est, quia homo videt in facie, Deus autem in corde.[1]) Vides, nihil in his haberi ad jura Romanorum Pontificum amplificanda.

Oratio Anonymi.

109. Sed aliud exstat documentum a variis auctoribus Hadriano II. attributum, quod nostro tempore exhibitum fuit ut argumentum insigne quo probetur, Decretalibus Pseudo-Isidori Hadrianum maxime innisum esse, ut auctoritatem Sedis Apostolicae vindicaret et inculcaret. Jam Muratorius ex codice Mediolanensi publicaverat partem orationis cujusdam habitae in synodo aliqua, quam ipse quidem opinatus est celebratam fuisse Romae sub Nicolao I. anno 864.[2]) Sed dein graves auctores, uti Mansi, Jaffé, Dümmler, agnoverunt ex indole ipsius orationis, posteriori tempore habitam fuisse illam orationem, scilicet anno 869; quodque jam conjecerat Mansi,[3]) pro certo habuerunt alii, videlicet orationem illam prolatam esse in synodo celebrata, quum Lotharius in Monte Cassino a. 869 cum Hadriano Pontifice conveniret, ut de divortio ab uxore Teutberga tractaret. Atque viri illi opinati sunt, orationem hanc seu allocutionem attribuendam esse ipsi Hadriano Pontifici, qui eam ad praesules synodi coactae direxerit.[4]) — Accidit autem aliquot

---

[1]) Coll. Conc. Labbé, T. VIII. col. 932.

[2]) Oratio anonymi cujuspiam episcopi, habita in synodo Romana anno Christi DCCCLXIV. Rerum Ital. Scriptores, Tom. II. Pars altera, p. 133.

[3]) Coll. Conc. T. XV. p. 890.

[4]) V. Jaffé, Regesta RR. Pont. p. 257. — Dümmler, Geschichte des ostfränkischen Reiches. Berlin 1862, t. I. p. 678, n. 51.

ante annos, ut vir eruditus Maassen, quum perlustraret codicem illum Mediolanensem, animadverteret, minorem tantummodo illius orationis partem a Muratorio aliisque auctoribus editam esse; unde ipse etiam alteram partem publici juris fecit. Jamvero in hac altera parte auctor orationis maxime in eo versatur, ut Sedis Apostolicae jura et auctoritatem ex variis Pseudo-Isidori Decretalibus commendet ac vindicet. Unde Maassen existimans, ab Hadriano II. eam orationem in synodo Cassinensi habitam esse, advertit, tunc prima vice usui amplissimo serviisse falsas Decretales, ut plenitudo potestatis Sedis Romanae ex iis probaretur.[1])

110. Et re quidem vera, si oratio illa Hadriano II. Pontifici tribuenda est, negari nequit, eum Sedis Apostolicae auctoritatem in eadem magnopere ex Pseudo-Decretalibus Isidori vindicasse. Etenim ultra triginta Pseudo-Decretalium textus, qui septemdecim variis Pontificibus tribuuntur, auctor orationis affert, ac spectatis textuum ordine ac verbis liquet, ex Collectione Pseudo-Isidori omnia ista esse desumpta. At vero illud quaeritur, utrum reapse oratio ista habita sit ab Hadriano II. Pontifice in synodo Cassini celebrata. Negandum id esse censemus. — Quaestionem hanc egregie discussit A. Lapôtre, solidisque ipse probavit argumentis, orationem illam neutiquam ab Hadriano Pontifice, sed ab aliquo episcopo habitam esse in synodo aliquot episcoporum, qui quantum videtur potius Romae, mense Julio a. 869, post conventum in monte Cassino habitum, congregati sunt, ut ex mandato Hadriani II. de causa Lotharii et de restitutione duorum praesulum, Guntharii Coloniensis et Zachariae Anagninensis tractarent.[2]) Pseudo-Decretalia citata.

---

[1]) V. Eine Rede des Papstes Hadrian II. vom Jahre 869. Die erste umfassende Benützung der falschen Decretalen zur Begründung der Machtfülle des römischen Stuhles. Von Fr. Maassen, corresp. Mitgliede der Akademie der Wissenschaften. Sitzungsberichte der philosoph.-hist. Classe der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Jahrg. 1872. B. 72. S. 521. Wien 1872.

[2]) A. Lapôtre S. J., Hadrien II. et les fausses Décrétales, Revue des Questions historiques 1880. Vol. 27. p. 377.

Hadrianus in Monte Cassino.

111. In monte Cassino, quum Hadrianus II. et Lotharius convenirent, episcoporum synodum celebratam fuisse, nullo indicio ex historicis colligitur; imo adjuncta suadent, Pontificem sine episcoporum plurium comitatu ad illum conventum adscitum fuisse, quo facilius Lotharius quod desiderabat obtineret. Ab Hincmaro in Annalibus res hisce refertur: „Lotharius autem Romam rediens, a latere ad suum fratrem in Beneventum usque pervenit, et apud eum per Engelbergam multis petitionibus obtinuit, ut ipsa Engelberga cum eo usque ad monasterium sancti Benedicti, quod in monte Cassino situm est, rediret. Quo etiam Adrianum papam eidem Engelbergae et sibi ex jussione imperatoris venire fecit, et apud eum, datis illi multis muneribus obtinuit, ut idem papa illi missam cantaverit, et sacram communionem hac convenientia ei donaverit, si, postquam Nicolaus papa Waldradam excommunicavit, nullum cum ea contubernium vel carnalis copulae mercimonium, quin nec colloquium quoddam habuerit. Ipse autem infelix, more Judae, simulata bona conscientia et impudenti fronte eamdem sacram communionem sub hac conventione accipere non pertimuit nec recusavit; sed et sui fautores cum eo ab ipso papa percepere communionem, inter quos et Guntharius, auctor et incentor hujus publici adulterii, communionem inter laicos ab eodem Adriano papa accepit.“ [1]) Vides, nullum alicujus synodi hic inveniri vestigium; imo ex narratione Hincmari et ex adjunctis potius conjicitur, Lotharium in animo habuisse, ut quum solus Pontifex senex ad monasterium S. Benedicti veniret, ipse molli sermone et ope Engelbergae Imperatricis, mulieris in negotiis disponendis bene versatae, Hadrianum sibi conciliaret.

Synodus Romana.

112. Narrat porro Hincmarus, Pontificem Romam redeuntem brevi Lotharium esse secutum, sed parum honorifice Romae receptum, demum tamen quaedam honoris vel benevolentiae signa regem obtinuisse; inde eum ejusque sequaces jam jactatione quadam augurasse plenam in sua

---

[1]) Pertz M. G. I. 481.

causa victoriam.[1]) Sed aliter ab Hadriano et a Romanis res fuisse dispositas, videlicet statutum fuisse, ut per legatos Pontificis in Gallia novum causae examen fieret, ac dein subsequente anno Romae in concilio amplissimo tota causa retractaretur.[2]) Suus igitur hic est locus alicui synodo, quae mense Julio a. 869 Romae habita sit, quaeque ejusmodi dispositioni locum dederit. — Ex relatione Hincmari colligitur, in monte Cassino ista nondum determinata fuisse, Romae Lotharium jam optime sibi omnia cedere existimasse, sed aliter ab Hadriano et a Romanis statutum fuisse. Id aliqua synodo habita evenisse, per se satis probabile est; in ejusmodi synodum autem ea, quae in oratione de qua agimus continentur, omni ex parte conveniunt. Imo ab oratore ea praecise in causa Lotharii agenda proponuntur, quae ex Hincmaro ab Hadriano et Romanis decreta sunt.[3])

---

[1]) „Inde secunda feria Romam ingrediens, in palatio Lateranensi cum ipso apostolico prandidit, et datis ei muneribus in vasis aureis et argenteis obtinuit, ut ei Pontifex laenam et palmam ac ferulam daret, sicut et fecit. Quae munera ita ipse et sui interpretati sunt, videlicet ut per laenam de Waldrada revestiretur, per palmam victorem se in his quae coeperat demonstraret, per ferulam episcopos suae voluntati resistentes obsistendo distringeret.“ Annales ad a. 869; Pertz, M. G. I. p. 482.

[2]) „Sed aliter ab eodem papa et Romanis fuere disposita: nam idem pontifex Formosum episcopum et alium etiam cum eo episcopum, in has Galliarum partes mittendos disposuit, ut cum pluralitate episcoporum de his quae Lotharius petebat tractarent, et illi kalendas martii quae inventa forent in synodo renuntiarent, quam Romae in ipsis kalendis martii denuntiavit, quo etiam quatuor episcopos ex regno Ludovici, regis Germaniae, cum ipsius legatis, et quatuor episcopos ex regno Caroli cum ejus legatis, et quosdam episcopos ex regno Lotharii epistolis suis hac conditione venire praecepit, ut quae in synodo vel examinanda vel gerenda forent, in personis aliorum confirmarent, tam ex occidentalibus partibus quam ex orientalibus. Unde missos suos, quos nuper Constantinopolim pro contentione quam orientales cum Nicolao papa habebant, miserat, tunc venturos sperabat.“ Ibidem.

[3]) Dicit orator: „Nos enim petimus et humiliter suggerendo precamur ac per omnes Dei virtutes, quantum possumus, adjuramus, ut, si placet de sedis apostolicae judicio retractari, hoc agatur concilio et tractatu non solum nostrorum, sed etiam istorum regnorum episcoporum, necnon et, si fieri potest, orientalium utcumque antistitum, ubi scelera,

An Hadrianus orator.

113. Hac re igitur enucleata, quaeritur, utrum qui orationem illam in synodo habuit, fuerit Hadrianus Pontifex, an vero alius quidam episcopus. Orationem non ab Hadriano, sed ab aliquo alio episcopo habitam esse, ex tota indole orationis variisque indiciis certo eruitur. Quantum ex hoc documento aliisque illius temporis scriptis colligi potest, res ita se habuit. Hadrianus pro animo suo benigno ac moderationi addicto, quantum fieri poterat, salvis tamen principiis quae ejus praedecessor secutus fuerat, regi obsequi studebat. Hinc retractionem quamdam causae Lotharii et condemnationis Guntharii et Zachariae[1]) praesulum concesserat, ac Romae plurium episcoporum Italorum synodum congregaverat, cui illa negotia tractanda et dirimenda detulit. Jam vero erant Romae inter episcopos et proceres cleri, qui de Hadriani moderatione solliciti, etsi immerito, timebant, ne Pontifex a Nicolai principiis discederet, ea quae magno cum vigore ab illo disposita erant irrita redderet, atque ita sanctae Sedis auctoritatem minueret. Ex hisce autem, quantum conjicere licet, fuit ille episcopus, qui ad praesules in synodo congregatos orationem habuit. Totus in eo est, ut ostendat, Lotharii et illorum episcoporum causam malam esse, eamque jam summa auctoritate Nicolai Pontificis, seu Sedis Apostolicae, esse judicatam. Praesules synodi porro considerat ut aliquam episcoporum congregationem, quae modo illam quaestionem jam summa auctoritate diremptam denuo exagitet, et nequaquam convenire censet, ut ab ipsis nova sententia feratur. Ab ipsa Sede Apostolica quidem, si velit, hac in re adhuc aliquid statui posse, admittit, viamque hoc posito suggerit, ut solemni concilio generali convocato novoque examine facto, dein ab ipsa Sede Apostolica, definitiva sententia feratur. Ut vero probet, quanti habendum sit

---

quorum ultio falso injusta dicitur, proh dolor sunt admissa.“ V. Maassen l. c. p. 539.

[1]) Zacharias Anagninus episcopus a Nicolao Pontifice a. 863 depositus erat, eo quod a. 861 ut legatus Pontificis Constantinopolim missus muneri suo turpiter defuerat, causamque Ignatii patriarchae prodens, Photii perfidiam comprobaverat. — Hac de re inferius agemus.

judicium Sedis Apostolicae, utque ostendat, ipsam solam esse tribunal summum, et irrefragabilem auctoritatem ei convenire, congerit inter alia etiam plurimos illos textus ex Decretalibus Pseudo-Isidorianis.

114. Jam per se parum probabilis apparet illa suppositio, Hadrianum Pontificem ipsum, ex cujus arbitrio pendebat, ut denuo causa Lotharii et illorum episcoporum discuteretur, in synodo habuisse orationem ejusmodi.[1]) Rem explicare studuerunt inde, quod coactus Imperatoris voluntate Pontifex in monte Cassino convenerit cum Lothario illamque synodum habuerit, atque ita ipse allocutione sua se potius oppositum ostenderit novo illi examini. Sed satis violenta est haec explicatio, nec solidum adest argumentum quo ipsa comprobetur; caeterum res admodum plana est ea quam proposuimus expositione. In ipsa porro oratione quam plurima sunt, quae alium oratorem, quam Pontificem, indicant, et orator iste passim, etsi indirecte, Hadriani tendentiae benignae restituendi episcopos dejectos a Nicolao sese opponit.[2]) Imo orator etiam indirecte Pontificem carpere non veretur. Guntharius Coloniensis episcopus, etsi excommunicatus, tamen in sua dioecesi officia pontificalia usurpaverat,[3]) Zacharias Anagninus vero et Teut- Negative.

---

[1]) Ita initio orationis auctor dicit: „Humili prece deposcimus, ut nos qui minimi sumus omnium vestrum, si ea forte protulerimus quae reprehensione digna sunt, fraterno corripiatis et instruatis affectu, quoniam in his, quae divinis apta probantur mandatis et mysticas sanctorum patrum non violant sanctiones, vos sequi parati sumus et in nullo a vestris salubribus disciplinis ac monitis dissentire.“ L. c. p. 533. — Haec parum conveniunt Pontifici, qui synodi praeses fuisset.

[2]) „Hi enim, inquit, si talia in sacerdotio positi commiserunt, qualia, si ante sacerdotium vel clericatum committerent, ad clericatus vel sacerdotii officium non promoveri debuerant, quomodo nunc restaurari post lapsum debeant, non advertimus. . . . Possunt enim per hoc exemplum homicidae et adulteri vel caeteri nec ipsa fortasse communionis gratia digni, quantum ad nefas pertinet, restaurari. Unde non solum generalis Ecclesiae et Petri specialiter privilegii vilescit auctoritas, verum etiam multifariae occasionis dilatatur iniquitas.“ L. c. p. 534.

[3]) „Guntharius autem in ipsa coena Domini Coloniam veniens, missas celebrare et sacrum chrisma conficere, ut homo sine Deo praesumpsit.“ Hincmarus Rhemens. annal. a. 864.

gaudus Trevirensis a Nicolao a communione remoti, ab Hadriano II. sacram communionem in die coronationis ipsius receperant.[1]) Ad haec facta alludit orator illis verbis: „Caeterum perpendite, quaesimus, qualiter isti correcti sunt, qui non solum correctionem suam nequaquam ostendunt, et delicta sua, quae etiam terras, ut fertur, occupant, non confitentur, verum etiam, sicut multorum relatio et scripta testantur, vetitum sibi officium quidam horum usurpasse refertur, quidam autem ante audientiam contra canones communicasse, sicut se murmur ecclesiae habet, proh dolor, criminatur.“[2]) Quum Teutgaudus anno 869 jam obiisset, patet, Zachariam Anagninum episcopum hic designari ut eum, qui ante audientiam contra canones communicaverit, sicut se murmur ecclesiae habet. Carpitur hisce indirecte Hadrianus, qui eum ad communionem admisit; simulque dubio quodam modo res exprimitur, (sicut se murmur ecclesiae habet). Peremptorium inde colliges argumentum, Hadrianum qui ecclesiasticam communionem Zachariae concessit *sub congrua satisfactione,* uti in Vita Hadriani c. X. dicitur, haud esse oratorem hunc, qui ad synodum orationem habuit. Videtur episcopus hic potius Romae abfuisse eo tempore quo Hadrianus consecratus est, quum incerto modo de illo facto loquatur.

Forte Formosus.

115. Atque haec absentia una ex rationibus est, quibus nititur conjectura probabilis, Formosum episcopum Portuensem oratorem illum esse qui orationem ad synodum pronuntiavit. Formosus, qui inter praesules tunc doctrina et peritia in negotiis gerendis eminebat, quando Hadrianus consecratus est die 14. Decembris a. 867, nondum redierat a sua ad Bulgaros missione, uti auctor *Vitae Hadriani* c. IX. refert. Brevi post tamen reversus est; etenim ipse cum alio praesule consecravit in episcopos aliquos ex discipulis sanctorum Methodii et Cyrilli, qui tunc Romae erant, eamque consecrationem merito viri eruditi factam existimant die 5. Ja-

---

[1]) Anastas. Bibl. in *Vita Hadriani* c. X.
[2]) L. c. p. 537.

nuarii a. 868.[1]) Quae igitur acciderunt, quum initio hujus anni Teutberga Romam venisset, ac subsequente tempore, orator ut testis de visu accurate refert, de communione vero Zachariae *ante audientiam,* loquitur tanquam de re ipsi minus comperta, *uti murmur ecclesiae habet.* Caeterum vero integra illa oratio indoli, eruditioni, tendentiis Formosi episcopi Portuensis bene respondet. Unde et suppositionem, ipsi hanc orationem tribuendam esse, fundamento probabili non carere censemus.

116. Quemadmodum igitur Nicolaus, ita etiam Hadrianus II. neutiquam studuit Sedis Apostolicae auctoritatem et potestatem ex Decretalibus Pseudo-Isidorianis vindicare vel amplificare, quamvis certe tempore Hadriani Decretales illae Romae notae essent. Nec subsequente aetate usque ad Leonem IX. Romani Pontifices ex Pseudo-Decretalibus auctoritatem suam tuiti sunt. Tamen interea magis magisque invaluit disciplina illa antiquitus non ignota, sed non semper adhibita, qua in episcoporum judiciis Sedes Apostolica directe interveniebat, quum eadem opportuna esset et temporum adjunctis conveniens. Generatim autem illud auctoritatis exercitium et ea jurisdictionis applicatio, quae in Pseudo-Decretalibus continentur, ejusmodi sunt, ut plane respondeant veris principiis de primatu Romani Pontificis, eorumque principiorum dici possint evolutio et applicatio naturalis. Etiam sine ejusmodi Decretalibus Sedes Apostolica illa peragere poterat, et decursu temporum, ac multiplici obveniente causarum et necessitatum varietate, eâdem vel simili ratione ecclesiastica disciplina sese evolvisset. Imo Romani Pontifices, pro plenitudine potestatis ipsis insitae, sapientissime passim varias modificationes in disciplina et jure ecclesiastico introduxere et introducunt, ac prouti nova conditio rerum id requirit, merito etiam novis institutis legibus provident. Dum enim de Sede Apostolica ejusque auctoritate agitur, prae oculis habendum est illud fidei prin-

Pontifices sequentes.

---

[1]) Post haec jussit papa duos episcopos Formosum et Goidricum sanctificare solemniter discipulos Slovenicos etc." Vita Constantini (Cyrilli) c. 17. Vide Lapôtre l. c. p. 413, nota 4.

cipium: Sanctam Apostolicam Sedem et Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Romanum successorem esse Beati Petri Principis Apostolorum et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiae caput, et omnium Christianorum patrem ac doctorem existere; *et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universam Ecclesiam a Domino Jesu Christo plenam potestatem traditam esse.*[1])

---

[1]) Conc. Florentin. et Vatican. Constit. de Ecclesia, c. III.

Dissertatio decima septima.

De schismate Photiano.

---

1. Saeculo nono Ecclesia occidentalis haeresibus atque erroribus parum fuit turbata; vidimus enim, contentiones de quibusdam fidei capitibus exortas, nec diu perdurasse, nec factionibus haereticis ortum dedisse. Sed tristissima accidit saeculo illo jam ad finem vergente scissio Ecclesiam occidentalem inter et orientalem, ambitione, dolo et violentia unius viri, Photii pseudo-patriarchae CPtani. Hunc virum, quum ingenio et eruditione plurimis sui saeculi hominibus antecelleret, nequitia et perversitate nemini omnium saeculorum dixeris fuisse secundum. Impia autem ejus facinora, quibus orientalem Ecclesiam ea aetate a Sede Apostolica separavit, semina fuerunt pestifera, ex quibus adhuc subsequentibus saeculis fructus procreati fuere lethales. Quamvis enim schisma quod Photius excitavit brevi post exstinctum sit, ipse tamen Orientales suo infecit spiritu superbiae; *fundamentum doctrinale* paravit separationi; eaque reliquit in illa ecclesia rebellionis elementa, quae brevi post iterum efferbuerunt. Ac demum illud schisma exortum est tristissimum, quod usque ad dies nostros perdurans, a centro unitatis magnam Christianorum partem tenet avulsam. Unde non immerito, licet post Photium unio restituta fuerit, schisma Orientis passim nomine schismatis Photiani designatur. Dissertationis indoles.

Quaestiones tractandae.

2. Hac dissertatione agemus praecipue de schismatis orientalis originibus, quae ad eam Ecclesiae aetatem spectant, in qua delineanda versamur. Primum commemorabimus vel recolligemus *causas,* quibus *praeparatum* fuit schisma orientale; dein enarrabimus *gesta Photii,* quibus pseudo-patriarcha ille separationem ecclesiae orientalis a Sede Apostolica confecit, necnon quae praecipue *a Romanis Pontificibus et a Concilio oecumenico VIII. acta sunt, ut unio restitueretur;* demum *eventus post Concilium oecumenicum VIII.* breviter exponemus. — De hac quaestione prae caeteris consulendus est cl. Hergenröther, qui opus praeclarum scripsit tribus voluminibus comprehensum: *Photius, Patriarch von Constantinopel. Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma.* Regensburg, Manz 1867. — Praeterea cfr. Tosti, *Storia dell' origine dello scisma greco;* Firenze, Le Monnier 1856; Jager, *Histoire de Photius,* Paris 1845; Pitzipios, *L'Eglise orientale etc.* 4 voll. Paris 1855; Hefele, *C. G., IV. S. 726 sqq.;* Maimbourg, *Histoire du schisme des Grecs,* Paris 1677; Wouters, *Dissertat. T. III. Dissert. XXVIII—XXXI;* Palma, *Praelect. De saeculo nono, C. X—XIII;* Lamy, *Les chrétiens d' Orient; prém. Partie, l' Eglise schismatique Grecque et Russe. Louvain 1881;* Hergenröther, *K. G. B. I. p. 663 sqq.; B. III. p. 231 sqq.,* ubi etiam alii auctores citantur.

I.

De causis quibus schisma Orientis praeparatum est.

3. Quum schisma Photii eventus fuerit summi momenti, indeque dimanet scissio illa funesta inter Occidentem et Orientem, quae adhuc in dies perseverat, ut eventus quantum convenit intelligantur et perspiciantur, juvabit paucis exponere, qualis fuerit ea aetate *conditio ecclesiae CPtanae,* et quaenam adfuerint *germina* lugendi illius schismatis. — Inde a Metrophane (a. 315), quem primum fuisse Byzantii praesulem eruditi existimant, usque ad S. Ignatium

Praesules CPtani.

quinquaginta et octo episcopi sedem CPtanam occupavere. Inter quos fuerunt multi sanctitate et doctrina insignes, sed non pauci, videlicet viginti et unus, ut haeretici vel haeresum fautores notati inveniuntur. Quumque sedes CPtana potentia et influxu in dies aucta fuisset, multis etiam turbis fuit vexata; recensentur enim praesules pariter ultra viginti, qui ab Imperatoribus vel haereticis vel orthodoxis depositi, ac passim etiam valde indigne tractati sunt. Atque ex rei natura colligitur satisque ex historia constat, Imperatorum potentiam sedi CPtanae magno fuisse periculo. Facile enim accidebat, ut praesules vel favorem captantes imperialem in ignavam redigerentur servitutem, vel a tyrannide Imperatorum opprimerentur. — Porro jam inde a temporibus Justiniani robur ac virtus interna Imperii orientalis magis magisque deficiebant, iisque fucata quaedam et inanis pompa externa successit. Quoad res et doctrinas ecclesiasticas in Oriente stagnatio tristis secuta est anteriorem vigorem; et sub Iconoclastis per multa decennia Ecclesia illa concussa est dissidiis internis valde funestis.

Unio cum Sede Apostolica.

4. Tres patriarchatus Orientis, Alexandrinus, Antiochenus et Hierosolymitanus, jamdudum sub jugo Saracenorum gemebant, et res Christianorum ibidem in misera erant conditione. Eo majoris erat momenti, ut ecclesia CPtana Ecclesiae occidentali maximeque Sedi Apostolicae intime sese jungeret, atque ex tali unione novas deficienti vitae acquireret vires, et contra arbitrium potestatis imperialis et fraudes haereticorum adjutorium firmum ac validum obtineret. Etenim Sedes Apostolica jam frequenter praecedente aetate sanctis praesulibus Orientis, uti Athanasio et Petro Alexandrinis, Chrysostomo, Flaviano, Germano CPtanis, aliisque non paucis, sua adfuerat protectione et valida defensione. Temporibus Iconoclastarum multi viri religiosi Romam confugerant, nec deerant saeculo octavo et nono viri insignes, uti Theodorus Studita ejusque discipuli, qui majorem connexionem cum Sede Petri constituere et conservare adnitebantur. Sed generatim Orientales nonnisi in difficultatibus positi, atque urgente neces-

sitate, intimius Sedi Apostolicae sese jungebant, et tantum in casibus specialibus et extraordinariis Romani Pontifices influxum salutarem in ecclesiam CPtanam exercere poterant. Dum quieta erant tempora, illico antagonismus et invidia quaedam quoad Romam veterem Constantinopoli se manifestabant; dumque Orientales Occidentis vigorem ac potentiam jam negare non possent, simultate superba ingenii et indolis praeeminentiam urgere solebant, barbarosque Occidentales habebant despectui.

Primatus semper agnitus.

5. Primatum tamen Sedis Apostolicae CPtani, quamvis passim variis Pontificibus sese opposuissent et obstinatione quadam proterva communionis interruptionem provocassent, usque ad tempora Photii non negaverant. Notionem quidem de singulis juribus primatui inhaerentibus confusam dixeris fuisse, sed occasione data primatum cum auctoritate ei insita agnoscebant. Romanus Pontifex etiam Orientalibus non tantum erat primus et caput *(κορυφαῖος)* episcoporum, sed etiam fatebantur, eum esse *superiorem* et *judicem* patriarcharum aliorum. Sane consentientibus Orientalibus jam Julius declaraverat, Athanasium non posse judicari et damnari sine interventu Sedis Romanae; Coelestinus damnaverat Nestorium, Leo Dioscorum, Agapetus Anthimum; Chrysostomus vero et Flavianus judicium sanctae Sedis expetierant. Ex gestis Nectarii, Anatolii, Germani, et ex variis Orientalium orthodoxorum effatis luculenter apparet, *agnitionem et confirmationem* Romani Pontificis habitam esse plane *necessariam,* ut aliquis patriarcha legitimus censeretur. Romanum Pontificem *appellabant* non tantum patriarchae, sed etiam episcopi ut Theodoretus, imo et presbyteri, quemadmodum vidimus accidisse sub Gregorio Magno. Sine Sedis Apostolicae confirmatione nulla synodus habebatur ut oecumenica, nec fidei decreta valebant. Nec minus supremam Romani Pontificis auctoritatem etiam ab Imperatoribus invenimus admissam et honoratam.

6. Agnoscebatur itaque saeculo nono in Oriente Sedis Apostolicae primatus, atque nihil magis proficuum fuisset ecclesiae CPtanae, quam intimior cum centro unitatis et toto

Occidente conjunctio. Sed multae aderant tum ex antiquo tum ex recentiori tempore reliquiae et germina discordiae et scissionis, omnibusque illis elementis usus est Photius effecitque, ut *differentiae* multiplices inter Orientales et Occidentales verterentur in *oppositionem* violentam, *schisma*, et *separationem* a Sede Romana. Illa germina scissionis istasque differentias aliquanto accuratius commemoremus.[1])

Diversitas indolis.

7. Magna jam ab antiquo tempore *diversitas* erat *quoad characterem et indolem* inter gentes stirpis Romanae seu Latinae, et inter eas quae ex stirpe Hellenica seu Graeca prodierant; eademque diversitas ratio erat cujusdam antagonismi, qui per religionem christianam minui quidem, sed non penitus deleri potuit. Romanorum etiam gentilium propensiones severiores, et mores magis viriles ac graves, saepius auctores tum pagani tum christiani commendarunt, dum indolem naturalem illorum depingunt. Celebris est descriptio indolis ac morum Romanae gentis, quae in libris *de Civitate Dei* a S. Augustino exhibetur. Inter alia ait: *Veteres igitur primique Romani, . . . quamvis ut aliae gentes deos falsos colerent, tamen laudis avidi, pecuniae liberales erant; gloriam ingentem, divitias honestas volebant, hanc ardentissime dilexerunt, propter hanc vivere voluerunt, pro hac et mori non dubitaverunt. Caeteras cupiditates hujus unius ingenti cupiditate presserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam servire videbatur inglorium, dominari vero atque imperare gloriosum, prius omni studio liberam, deinde dominam esse concupierant.*[2]) Inde etiam dignitas

---

[1]) Fusius exposita invenies haec apud Hergenröther, Photius, t. I. p. 295—312.

[2]) De Civ. Dei L. V. c. 12. — Virgilius ab Augustino citatus Romanorum indolem istis versibus canit:

Excudent alii spirantia mollius aera;
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas melius; coelique meatus
Describent radio et surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hae tibi erunt artes pacique imponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos. Æneid. VI.

quaedam oriebatur ac gravitas et prudentia in rebus publicis et sacris, sobrietas ac fidelitas in vita privata et publica. Minus autem Romani ea quae ingenia ornant, artes et disciplinas liberales colebant, atque proclives erant ad eos defectus eaque vitia, quae animis superbis affinia sunt, scilicet ad rigorem, duritiem, crudelitatem, ac nationum devictarum oppressionem et exspoliationem. Unde et harum gentium odia in se concitaverunt.

8. Graeci, ac generatim nationes stirpis illius affinisve, praesertim *ingenii* dotibus excellebant, artes disciplinasque liberales, quibus vita redditur jucunda et grata, magno ardore nec minori successu excolebant. Sed etiam philosophicas et theologicas disquisitiones subtili mentis acie instituere pergratum ipsis erat, iisque quam maxime gloriabantur. Imaginationi porro ardenti et foecundae juncta erat levitas, inconstantia, calliditas artificiosa, perfidia, ita ut per antilogiam *graeca fides* in proverbium abierit. Graeculos ut effeminatos et loquaces Latini despiciebant; subjectis durius dominabantur, opes diripiebant. Graeci vero dum poëtas suos, rhetores, philosophos, scriptores omnis generis eorumque opera evehebant, Romanos contemnebant ut barbaros, qui vix mediocria hisce in disciplinis opella ostentare poterant.

9. Decursu quidem saeculorum commixtio quaedam Latinorum et Graecorum facta est. Imo aliquanto tempore, sub Imperatoribus paganis, cultura graeca Romae visa est praevalere, atque inter fideles ipsa religio christiana diversitatem illam maxime mitigabat, vel ad gratam vertebat harmoniam. Sed subsequenti aetate, praesertim quando inde a saeculo quinto exeunte etiam vicissitudines variae in praedominio Occidentis et Orientis acciderunt, differentiae illae indolis, et antagonismus ex iis proveniens iterum apertius apparuere.

Diversitas idiomatum.

10. Accedit ad haec *idiomatum diversitas,* qua separatio inter Occidentem et Orientem magis magisque firmabatur, praesertim inde a saeculo sexto, quum admodum minueretur numerus eorum, qui utramque linguam callerent. Primis saeculis christianis lingua graeca apud La-

tinos valde vulgaris fuit; inde a saeculo quarto in Oriente simul cum lingua graeca etiam latina colebatur, praesertim in iis rebus, quae reipublicae vel justitiae administrationem spectabant. Justiniani Imperatoris leges et codices lingua latina confecta sunt (exceptis Novellis), et ea aetate tribunalia suas sententias lingua latina edere solebant. Atque usque ad ea tempora illi Orientales, qui disciplinis liberalioribus exculti erant, plerumque idiomatis latini periti inveniebantur. Sed brevi post Justinianum Orientales usum linguae latinae neglexerunt et fere abjecerunt, atque jam S. Gregorius M. scribit ad Narsetem: *Bene scit vestra magnitudo, quia hodie in CPtana civitate, qui de latino in graecum dictata bene transferunt, non sunt; dum enim verba custodiunt et sensus minime attendunt, nec verba intelligi faciunt et sensus frangunt.*[1]) Etiam clerus orientalis maxime promovebat usum linguaé graecae, hujusque idiomatis prae latino excellentiam evehebat. Gloriabantur, lingua sua libros sacros N. T. esse conscriptos, eâque usos plerosque sanctos Patres; linguam vero latinam veluti inconcinnam et verbis inopem despiciebant. — In Occidente autem pariter notitia linguae graecae magis magisque defecit, et quum inde a saeculo sexto ineunte universim ob incursus barbarorum litterae minus ibidem coli possent, mox perpauci tantum fuerunt Latini, qui linguam graecam callebant. Multum sane ista differentia idiomatum contulit, ut communicatio inter Occidentem et Orientem difficilior et rarior esset, utque etiam animi alienarentur.

11. Neque exigua erat *cultus, liturgiae, rituum diversitas* inter Occidentales et Orientales. Ea quidem haud afficiebat religionis naturam et essentiam. Imo ex primis saeculis differentia exstitit, suasque habebat rationes ex traditione veneranda. Et quamdiu concordia et amicitia vigebat, ex ista diversitate detrimenta haud proveniebant, suosque ritus sacros etiam Latini in Oriente et Graeci in Occidente mutua cum animorum benevolentia solemniter

Diversitas rituum.

[1]) Baron. Annal. ad an. 593. n. 62.

peragebant. Sed quando ob alia motiva discordia oriebatur et oppositio, facile ab hominibus praesertim angustioris mentis et cordis, ea quae ritibus domesticis non conveniebant, ut profana, illicita et exosa carpebantur et repudiabantur.

Diversitas disciplinae.

12. At *in rebus religionis* paulatim multo etiam major invaluerat *diversitas.* Etenim, exceptis fundamentis dogmatum et constitutionis Ecclesiae, in omnibus fere capitibus, in *legislatione ecclesiastica,* in *disciplina,* in *theologia* tractanda, permagna orta est differentia inter Occidentales et Orientales. In Occidente Pontificum Decretales, conversio gentium germanicarum septentrionis moresque earum, synodi provinciales multiplices, capitularia Caroli M. aliorumque principum, evolutionem opportunam juris canonici produxerant, institutisque antiquis nova addita erant. Aliter plane sese habebat legislatio Orientis. Inde a Concilio Chalcedonensi tantum bis per synodos (a. 692 et 787) varii canones disciplinares conditi fuere; caeterum legislatio Imperatoris ecclesiasticae legislationis tenebat locum. — Disciplina ecclesiastica quoad clerum alia plane erat in Occidente quam in Oriente, praesertim quoad *coelibatum.* Sed etiam in *disciplina monachorum* et in exercitiis pietatis *laicorum* multa differebant; alius erat jejunandi modus, alia festa, aliud calendarium ecclesiasticum. — Ad *theologiam dogmaticam* quod attinet, in Oriente inertia languida successerat anteriori activitati. Latinorum Patres eorumque opera, quaestiones in Occidente agitatae, uti illae de gratia et praedestinatione, haereses exortae et rejectae, vix in Oriente cognoscebantur. Patrum graecorum opera quidem Orientales pervolvebant, sed iisdem theologiam veluti absolutam ac plane determinatam habebant. Tantum controversiae de Imaginibus vehementius agitatae fuerunt, atque tunc S. Joannes Damascenus optime de rebus theologicis meruit. Attamen etiam ipse potius antiquorum Patrum orientalium doctrinam apte digessit, quam ut ulterius theologiam evolveret. Post Damascenum vero, ac post victoriam de Iconoclastis reportatam festoque Orthodoxiae quotannis celebratam, conclusae videbantur omnino disquisitiones theolo-

Theol. dogmatica.

gicae omnesque errores rejecti. Quid mirum, quod Graeci tunc tendentiam suam polemicam in Latinos verterent, quorum theologia mox ipsis apparuit suspecta, influxu nationum peregrinarum ac barbararum corrupta, et devia a regulis Apostolorum.

13. In Occidente ipsa diversitas nationum opportuna erat, ut in variis regionibus disciplinae theologicae et ecclesiasticae solerter tractarentur, atque ingenia variis quaestionibus exercerentur. Ita in Italia, in regno Francorum amplissimo, in Hispania, in Anglia atque Hibernia, variis temporibus vario gradu vitam quamdam alacrem, vigorem ac fervorem invenimus in disciplinis ecclesiasticis profanisque excolendis; nationesque recentius ad christianismum conversas advertimus sollicitas, ut et ipsae thesauris scientiarum potiantur, eosque ingenio suo accommodent. Romani Pontifices vero auctoritatis suae influxu res moderabantur, atque ab erroribus gentes Occidentis varias tuebantur. Quamvis autem Orientales eruditione et ingenii cultu forte praecellerent plerisque Occidentalibus, vigore tamen illo ac vita, quam in ecclesiis Occidentis reperimus, omnino carebant. Mente angusta stagnationeque rigida tantum ad praeterita tempora sese vertebant, in iisque quae ex antiquis colligebant unice versabantur; Occidentales vero futura quoque praeparabant, et recepta ab antiquis ulterius evolvere satagebant. Status rerum in Occidente.

14. Hae tamen, quas recensuimus, differentiae, per se nondum erant tales, ut unitas Ecclesiae haud potuisset cum ipsis consistere et conservari. Nec per se stagnatio vitae atque vigoris quae in Ecclesia orientali acciderat languorem constituebat ejusmodi, ut per viros sanctos et doctos non potuisset hic rerum status mutari, intimiorque unio cum Sede Apostolica restitui. Illud animadvertitur consolatione plenum, Iconoclastarum tempore praesules et monachos, qui sanctitate et eruditione eminebant et Iconomachis resistebant, etiam sanctae Sedi valde addictos fuisse, atque ex Occidente solatia et auxilia petiisse. — Sed scissionis et separationis periculum quoddam proximum constituebant sae-

culo nono *principia, tendentiae, et sensus,* quae nomine *Byzantinismi* ab eruditis nostri temporis designari solent, et Constantinopolitani praevalebant. Variis tendentiis, quae in Clero, in Imperatore, in proceribus, in vulgu radices egerant, ejusmodi Byzantinismi spiritus conflabatur; eas paulo accuratius describemus. — Generatim magnam analogiam habet

Byzantinismus. *Byzantinismus* iste cum tendentiis in aliis nationibus, quae posteriori tempore se manifestarunt, et nomine *Gallicanismi* vel *Josephinismi* designari solent. „Des circonstances particulières, ait Gagarin, avaient fait prévaloir à Constantinople un système, un esprit, des tendances, qui ont une certaine analogie avec ce qu'on a désigné depuis et ailleurs par le nom de Joséphisme et de Gallicanisme. C'est ce que je m'étais permis d'appeler le Byzantisme. Je distinguais soigneusement le Byzantisme du schisme; l'un était antérieur à l'autre, mais il y poussait, il le contenait en germe."[1])

15. Universim CPtani infecti erant *vana et angusta superbia et ambitione nationali.* Constantinopolis, novae Romae, sedis Imperii, mundi dominae ac reginae splendore et potentia gloriantes et superbientes, cunctis in omnibus se praecellere censebant. Hinc etiam antiquae Romae nullo modo cedere ipsis cordi erat, quumque in reliquis principatum sibi vindicarent, aegre ferebant, quod in ordine hierarchico subjectos se fateri deberent. Cum quadam invidia unicam hanc aemulam respiciebant, ac facile occasione data in ejus odium atque in rebellionem contra primatum ecclesiasticum concitari poterant. Eo vel magis ad oppositionem proni erant, quod Occidens iis suspectus esset. Quumque angustia mentis rigida antiquis formis, consuetudinibus et institutis haererent, eam quam illis in regionibus advertebant rerum ecclesiasticarum differentiam et evolutionem, ut impiam innovationem, atque ut illegitimam doctrinae et disciplinae alterationem traducebant.

16. Ambitio ejusmodi etiam *clerum* maxime infecerat. Jam ex pluribus saeculis animadvertimus, tum patriarchas

---

[1]) Etudes religieuses, Mai 1865, p. 117.

tum reliquum Constantinopolis clerum eo tendere, ut sedis hujus potestas magis magisque amplificetur. Ejusmodi tendentia quidem excusari interdum poterat. Sed valde perniciosa erat, quando viri minus digni atque honorum cupidi sedem illam occupabant et disciplina ecclesiastica remissa erat. Facile tunc etiam oppositio in Sedem Apostolicam oriebatur. Quemadmodum vero patriarcha CPtanus in Orientis episcopos despoticam fere exercebat auctoritatem, ita ipse cum reliquis praesulibus servili dependentia ab Imperatore tenebatur. Etenim immixtio in res ecclesiasticas earumque per potestatem Imperatorum directio, quam *Caesaro-Papismi* voce designare solemus, in Oriente omnino invaluerat, quaestionesque dogmatum et disciplinae jam dudum Imperatores dirimere solebant. Ita igitur usurpatio illa Imperatorum et ambitio patriarcharum ordinem ecclesiasticum et hierarchicum subvertebant. Episcopi a metropolitis, metropolitae a patriarcha, hic vero omnesque reliqui ab Imperatore ejusque gubernio, servili tenebantur dependentia, ac paulatim corruptio quaedam ignava magnam cleri partem infecerat. Istud igitur systema, illae tendentiae, illaque rerum conditio nomine *Byzantinismi* designari solent.

17. Jam aliquoties *scissiones* Occidentem et Orientem separaverant. Arianismi haeresis, quae in Oriente praevaluerat, separationem perniciosam tempore Concilii Sardicensis produxit; attamen post plures annos haeresi devictâ unio restituta est. Brevi spatio concordia et pax interruptae fuerant per Chrysostomi depositionem, per Nestorii errores, per Dioscori Alexandrini violentiam. Sed scissiones diutius perdurantes evenerunt per schisma Acacianum, per litem de tribus Capitulis, per turbas Monotheletarum, et per Iconoclastarum persecutiones. Quamvis schismata haec demum exstincta fuerint, tamen aversio lugenda et germina multiplicia novarum discordiarum ex iis remanserunt.

Scissiones anteriores.

18. Varii etiam *eventus* ac varia *facta* decursu saeculorum, sive juste sive immerito utrique parti evenerant motiva querelarum atque simultatis. Latini vehementer offensi fuerant vexationibus et persecutionibus Imperatorum

Eventus varii.

orientalium. Gesta Justiniani I. contra Vigilium, Justiniani II. contra Sergium, maxime vero violentiae commissae a Constante contra S. Martinum amara mente ab Occidentalibus memorabantur; recentiores etiam minae feroces Leonis III. oblivioni profecto haud erant traditae. Quum porro exarchi Italos saepe exactionibus ac duritie oppressissent, quum principes plane indigni, violenti, crudeles, haeretici, longa serie thronum occupassent, aversio et contemptus Graecorum animos Occidentalium pervaserat. — Vehementer etiam Latinis displicuerat patriarcharum CPtanorum usurpatio, qua paulatim acquisierant praeeminentiam prae reliquis sedibus patriarchalibus Orientis, et privilegia ac jura Sedis Romanae quoque passim laedere videbantur. Perseverantia obstinata, qua nomen *Patriarchae oecumenici* sibi vindicabant praesules Constantinopolis, merito Romanos Pontifices pungebat, sollicitosque reddebat, ne pejora etiam viri honorum cupidi attentarent.

Titulus Patriarchae oecumenici.

19. Quum contra nomen patriarchae oecumenici ab illis praesulibus sibi tributum saepe reclamaverint Romani Pontifices, quaedam de ejusmodi titulo juvabit advertere. Licet forte jam antea illud nomen interdum honoris causa patriarchae CPtano daretur, primus cum ostentatione quadam hanc appellationem assumpsit Joannes IV. Jejunator a. 588. *Hic,* ait S. Leo IX. (Labbé, IX. 954) *nimiae vanitatis nomen sibi primus usurpavit, ubi se a cunctis oecumenicum patriarcham, i. e. universalem, et dici et scribi debere decrevit.* Sensu litterali usuque apud auctores sacros et profanos recepto *οἰκουμένη* significabat orbem terrarum, adeoque significatio obvia appellationis patriarchae oecumenici revera ea erat, ut exprimeret patriarcham universalem totius orbis christiani, totius Ecclesiae, seu omnium Christianorum in orbe terrarum. Atque ob ejusmodi significationem verbo insitam S. Gregorius M. ejusque successores acriter se opposuerunt usurpationi illius tituli; nec ausi sunt plerumque patriarchae CPtani in rescriptis ad Sedem Apostolicam illum titulum assumere. S. Gregorius Mag. aliique Pontifices in sua oppugnatione supponunt, patriarchas revera primatum quemdam universalem sibi arri-

pere velle, vel saltem vana jactantia nomen sibi tribuere quod eum exprimat. Negabant tamen CPtani id ea appellatione intendi, aliasque explicationes appellationis illius dabant. Poterat videlicet appellatio adhiberi ut merus titulus honorificus, quin praecise sensus urgeretur. Quum patriarchae nomen passim assumeretur etiam ab aliis metropolitanis Graecis, qui fastum diligebant et splendidos titulos, potuerunt praesules CPtani illam appellationem ut epitheton ornans sensu quodam generali adhibere, quatenus *christianum* vel *catholicum* significaret. Sic etiam patriarcha Armenorum *καθόλικος* appellatur. Praeterea nomen *οἰκουμένης* Graeci passim adhibebant ut *Imperium* exprimerent, quatenus alias regiones a barbaris inhabitari adsignificabant. Unde patriarcham oecumenicum dicere poterant patriarcham Imperii; et ejusmodi significationem videntur Graeci saeculo nono nomini attribuisse. Tamen eo tempore quo Joannes Nesteutes nomen assumpsit, etiam Roma urbs erat Imperii, et hac quoque restrictione appellatio per se eo ferebat, ut aliqua praeeminentia prae omnibus episcopis supponeretur. Certe tendentiae ambitionis periculo plenae, quae inerat multis praesulibus CPtanis, nomen illud apprime respondebat, et jure merito Pontifices sese huic titulo constanter opposuerunt.[1])

[1]) Cfr. Hergenröther, Photius I. S. 178 sqq. — Saeculo nono videntur Graeci nomen ita interpretati esse, ut tanquam Imperii orientalis patriarcham episcopum CPtanum significarent. Scribit Anastasius Bibl. Praefat. in synodum VII ad Joannem VIII.: „In eo sane quod frequenter universalem in hac synodo Graeci patriarcham suum inconvenienter appellant, Apostolatus vester adulationi veniam det saepe praelatis suis non sine reprehensione placere studentium. Verum quum apud Constantinopolim positus frequenter Graecos super hoc vocabulo reprehenderem, et fastus vel arrogantiae redarguerem, asserebant, quod non ideo oecumenicum, quem multi universalem interpretati sunt, dicerent patriarcham, quod universi orbis teneat praesulatum, sed quod cuidam parti orbis praesit, quae a Christianis habitatur; nam quod Graeci oecumenen vocant, a Latinis non solum orbis, a cujus universalitate universalis appellatur, verum etiam habitatio vel locus habitabilis nuncupatur.“ (Labbé VII. 30.) Haec Graecorum explicatio inepta dicenda esset, si asseruissent, oecumenici patriarchae nomen propterea

20. In *synodo Trullana* Graeci superba arrogantia, sine ullo motivo, disciplinam occidentalem reprehenderant, imo etiam Romanis Pontificibus et Occidenti leges praescribere attentaverant. Dein violenter eripuerant Sedi Apostolicae *provincias Illyricas,* dioeceses Italiae meridionalis, ac patrimonia amplissima in Italia et Sicilia sita. Nec omnia ista, quamvis justissime reclamassent Romani Pontifices, restituta fuerant, etiam postquam devicta Iconomachorum haeresi pax renovata fuit. Spoliatio illa Romanae Ecclesiae valde dura et nociva erat, summâque injuriâ ipsa affecta fuit, dum provinciae integrae ejus jurisdictioni patriarchali subtrahebantur. Vidimus, Hadrianum I. in ea epistola, quam pro Concilio Nicaeno II. scripsit ad Carolum M., de istis usurpationibus magna cum amaritudine agere, Graecosque inde dignos dicere, qui ut schismatici rejici possent. — Multa igitur erant facta ex parte Orientalium, propter quae Occidentales iis merito succensebant. Nihilominus Romani Pontifices sollicite studebant pacem et concordiam conservare, prudenti oeconomia multa tacite tolerabant, et discordiarum occasiones quantum poterant evitabant.

Provincia Illyrici.

21. Sed Orientales ambitione et simultate abrepti jam dudum vehementiorem etiam irritationem in Occidentales fovebant, ac decurrente tempore eorum aversio magis magisque crevit. Displicuerat CPtanis valde, quod Romani Pontifices sese opponerent illis Conciliorum CPtani primi et Chalcedonensis decretis, quibus privilegia sedis CPtanae amplificata erant. — Quum Latini in controversiis fidei continuo sese superiores ostenderent, et contra praesules haereticos Orientis ab ipsis orthodoxiae conservatio esset petenda, simultate et invidia multorum Orientalium animi affe-

---

CPtano dari, quod locum aliquem habitabilem gubernet. Sed probabile est, eos nomine οἰκουμένης (terrae habitabilis) significasse Imperium orientale christianum illius temporis, quatenus ejusmodi nomen huic Imperio κατ' ἐξοχήν conveniebat. Reliquae regiones ex sententia Graecorum a barbaris nationibus inhabitabantur. Tali sensu igitur nomen patriarchae oecumenici exponebant; explicationem vero Anastasius non ad amussim, sed tantum ex parte intellexerat.

cti sunt. Aegre tulerunt, quod auctoritas Romanorum Pontificum tanto vigore et splendore se manifestaret. Quum de ipsis exarchis Italiae saepius Romani Pontifices triumphos referrent, ac demum exstincto dominio Graecorum in Italia, stabiliretur principatus civilis Sedis Apostolicae, majora odia Graeci conceperunt, quamvis revera nihil Pontificibus exprobrare possent, sed culpa ipsis esset tribuenda. — Postremo quum Imperium occidentale auctore Leone III. Pontifice in Carolo Magno restauraretur, summa indignatione et ira Orientales commoti sunt. Necessaria illa Romae liberatio a dominio imperiali Orientis, visa est CPtanis rebellio impia; constitutio Imperii occidentalis habita est ut usurpatio perversa. Dominationem *barbarorum* in Occidente ut horrendam considerabant abominationem, et barbara etiam ignorantia omnes ibi teneri, libenter sibi persuadebant, adeoque cum contemptu magno Latinos despiciebant.

Imperium Romanum Occidentis.

22. Attamen saeculo nono dissidii et discordiarum motiva inter Orientem et Occidentem adhuc magna ex parte indolem potius politicam quam ecclesiasticam habebant. Fidei ac doctrinae unitas nondum concussa erat, nec Romani Pontificis primatus juridicus impugnatus. Photius scissioni fundamenta firmiora stravit, extensionemque majorem praeparavit, dum dogmata simul Latinorum et Romani Pontificis primatum ausus est impugnare atque rejicere. De ejus impiis gestis jam sequitur ut agamus.

II.

De scissione a Photio excitata.

Methodius patriarcha.

23. Methodius patriarcha, qui a. 842 Constantinopoli in locum Joannis patriarchae iconomachi ordinatus erat, et una cum Theodora Imperatrice cultum sacrarum imaginum restituerat, ecclesiam illam bene administravit usque ad mortem, qua jam a. 846 ad meliora vocatus est. Ob vindicatam orthodoxiam ac suas virtutes magno in honore merito

habitus est S. Methodius; dissentiebant tamen aliqui ab eo quoad modum agendi, quem minus severum minusque disciplinae proficuum existimabant. Nimia videbatur ipsis esse indulgentia, quam Methodius iis episcopis et clericis exhibebat, qui ex parte Iconoclastarum steterant, nimisque facilis habebatur patriarcha in conferendis sacris ordinibus. Etenim Methodius ut clerum orthodoxum augeret, pronus erat ut manus imponeret iis, quos orthodoxos noverat; unde factum est, ut promoverentur ad ecclesiastica munera etiam aliqui viri qui minus digni erant.

Ignatius succedit. 24. Defuncto S. Methodio, suffragantibus episcopis ac gratulantibus clero et populo, suffectus fuit *Ignatius,* filius Michaëlis Rhangabis quondam Imperatoris. Natus erat ipse a. 798 et appellatus Nicetas; sed postquam pater ejus a. 813 e throno dejectus est et in monasterium relegatus, adolescens „eunuchus invidia factus" (Anast.) monasticam vitam, suscepto Ignatii nomine, pariter professus est, et „in coenobio a primaeva aetate miris eluxit morum et virtutum splendoribus, ac per id diuturnis exercitiis eruditus et in omni scientia et opere bono probatus, . . . cunctorum unanimitate ad summi sacerdotii petitus et promotus est apicem."[1]) Patriarchatum ejus inde ab initio perturbavit *Gregorius Asbestas,* episcopus Syracusanus in Sicilia, qui tunc Constantinopoli degebat, quemque criminis accusatum Ignatius consecrationi suae interesse prohibuerat, donec causa ejus esset judicata. Cum ipso autem et alii quidam praesules et clerici Ignatio se adversos ostenderunt, et ab eo Methodio praedecessori derogari conquesti sunt. Dissidiorum indoles non omnino explorata est. Conjicit Em. Hergenröther ex variis factis, Ignatium fuisse ex ea cleri parte, quae majorem severitatem desideraverat. Gregorium vero Asbestam, virum ingenio aliisque dotibus insignem, a Methodio pariter ex Sicilia oriundo, magni habitum ac forte minus caute ad metropolitani Syracusani dignitatem promotum esse, dein vero ipsum variorum criminum fuisse accusatum.[2]) Actio

[1]) Anast. Bibl. Praef. ad Conc. VIII.; Labbé VIII. 962.
[2]) V. Photius tom. I. p. 358.

ejus jam agebatur ultimo Methodii anno, quumque penderet, Gregorius ab Ignatio non admissus est ad suam consecrationem. Huic Gregorio vero sese junxerunt ejus amici et Ignatii adversarii, uti Petrus Miletenus, et Eulampius Apameensis episcopi, pluresque clerici et laici.[1]) Ita igitur contra Ignatium sese constituit factio quaedam schismatica virorum, qui principes, clerum et populum in patriarcham excitare, eumque diffamare conati sunt. Frustra vero Ignatius studuit eos ad obedientiam redigere, ac demum inter annos 848 et 854 habuit synodum, in qua Gregorium Asbestam ejusque asseclas ut schismatis et plurium criminum reos damnavit, Gregoriumque deposuit.

Gregorius Asbestas.

25. Gregorius Asbestas contra hanc sententiam appellavit Sedem Romanam, provocans ad canones Sardicenses, misitque Zachariam presbyterum vel episcopum,[2]) qui Romae suam causam ageret; Ignatius vero confirmationem sententiae, ut obtineret, a Sede Apostolica petiit. Causa sub Leone IV. (a. 847—855) et Benedicto III. protracta est, quum utriusque partis rationes Sedes Apostolica accuratius examinare vellet. Negotium vero etiam inde videtur fuisse magis complexum, quod nonnisi per usurpationem facti dioeceses Siciliae inde a tempore Leonis Isauri patriarchatui CPtano subjectae erant, ac Sedes Romana continuo contra hanc usurpationem reclamaverat. Quum igitur metropolita Syracusanus appellasset contra depositionem a patriarcha CPtano factam, Romano Pontifici prudenter agendum erat, ne CPtani, si confirmaretur depositio, argumentum inde postea

[1]) Anastasius scribit l. c.: „Sane restiterunt hujus (Ignatii) promotioni quidam perpauci episcopi, inter quos erat Gregorius Syracusanus, eo quod eos propter diffamata et publicata nonnulla crimina in sacerdotio rite ante refricationem in eos illati judicii se non posse recipere, canonica sit et mihi ratione professus; propter quae, quia illa satisfactione non abluerunt, merito postea ab eo et synodo abdicati sunt.“ Labbé VIII. 962.

[2]) Hunc Zachariam presbyterum CPtanum videtur Gregorius Asbestas extra dioecesim suam et inscio Methodio patriarcha in episcopum Taorminae in Sicilia ordinasse. Cfr. Hergenröther l. c. p 359.

deducere possent, quod Sedes Apostolica jam agnosceret eorum jurisdictionem in Siciliam. Curandum proinde erat Romanis Pontificibus, ut in hac causa examinanda et dirimenda suam vindicarent auctoritatem. Benedictus III. a. 856 Gregorium tantum declaravit suspensum, quin ejus confirmaret depositionem, de qua reservavit examen ulterius. Sed dum causa protrahebatur Gregorius ejusque asseclae audacius impugnarunt Ignatium, quem ex sede pellere nitebantur. Etiam postquam suspensio Gregorio innotuit, ipse non cessavit muneribus episcopalibus fungi et oppugnare Ignatium. Anno 856 contra tumultuantes schismaticos a Theodora Imperatrice convocata est synodus episcoporum, inter quos non erat Ignatius, ibidemque anathema in factiosos illos pronuntiatum est. Theodora nomine suo ac filii Michaëlis III. litteras scripsit ad Benedictum III., pariterque Ignatius, miseruntque Romam, ut eas deferret negotiumque promoveret, Lazarum monachum. Sed antequam is advenisset, a. 857 conditio rerum Constantinopoli immutata fuit. Theodora videlicet Imperio privata est, ac sub filio ejus Michaële mox factio schismatica praevaluit.

Theodora Augusta deponitur.

26. Theodora Imperium, quamdiu Michaël puerilis erat aetatis, prudenter administravit, sed tempestas gravis, quum Michaël adolesceret, excitata est praecipue per Bardam Imperatricis fratrem. Bardas voluptatibus Michaëlem corrupit, et quum ambitione plenus esset, in matrem illum excitavit, quo facilius omnia ab ipso Barda regi possent. Pravis artibus igitur anno 857 ab Imperatore adolescente obtinuit, ut Theodora Augusta ab aula et regimine removeretur, et in monasterium cum filiabus suis relegaretur, sibi vero crederetur summa rerum publicarum, ita quidem ut ejus arbitrio omnia ab eo tempore gererentur. Bardas autem maxime oderat Ignatium, quod sanctus ille praesul eum ob perditos mores reprehendisset, et tandem propter incestuosam publicamque cum nuru sua vidua consuetudinem, ei sacram communionem in festo Epiphaniae anno 857 negasset. Accessit altera inimicitiae causa, quod Ignatius Theodoram Augustam in monasterium relegatam, invitam velare recusaret, quum Imperator ac Bardas id postu-

lassent. Quum patriarcha hanc rem indignam et Ecclesiae legibus adversantem complere renueret, Bardas eum apud Michaëlem, juvenem socordem et fatuum, majestatis reum postulavit, eique suggessit, Ignatium cum Theodora Augusta res novas moliri, et conjurationem inire. Contendebat, patriarcham favere partibus Gebonis, hominis stolidi, qui se filium Theodorae ex anteriori matrimonio jactabat, et seditionem quamdam excitaverat. Itaque sine praevio examine S. Ignatius die 23. Novembris anni 857 in insulam Terebinthum deportatus, ibidemque monasterio inclusus est. Paucis post diebus miserunt ad eum aliquos episcopos, aulicos et patricios, qui illum ad abdicandum patriarchatum adducerent. Sed ipse fortis et constans recusavit dimittere munus suum; potuisset enim ejusmodi abdicatio accipi ut criminis objecti confessio, ac praeterea sentiebat, magna mala imminere ecclesiae CPtanae, si tyrannis illis ipse cederet. Persecutio in Ignatium.

27. Quum igitur nullo modo Ignatium ut dignitati suae renuntiaret adigere possent, Bardas ejusque asseclae nihilominus alium in loco ejus patriarcham constituere ausi sunt. Orientales episcopi maxima parte tristi cedebant ignavia; etenim jam assuefacti erant Imperatorum arbitrio obsecundare, atque disciplina Ecclesiae hac in re jam saepius in Oriente relaxata vel violata erat, ut videlicet patriarchis e sede dejectis et adhuc viventibus alii substituti essent. Michaël Imperator et Bardas quem patriarcham constituerent selegerunt *Photium*, virum laicum ingenio et fama celebrem, ambitioneque ardentem, Gregorii Asbestae asseclam atque amicum. Quaenam hujus viri fuerint natales, vitaeque initia et indoles, brevi exponere convenit.

28. Natus est Photius versus annum 820, quantum videtur, patre Sergio matreque Irene, ex familia CPtana valde nobili et clara. Erat ex eadem stirpe Tarasius ille celeberrimus patriarcha, qui vixit tempore Concilii Nicaeni secundi, eumque vel avi, vel potius patris Photii fratrem fuisse, auctores et ipse Photius tradunt. Etiam Imperatoris familiae Photius erat affinis; frater enim ejus Sergius Photius.

uxorem duxerat Irenem Theodorae Imperatricis et Bardae sororem. Ingenio et eruditione Photius mox valde excelluit, et in aula varia obtinuit munera praeclara, protospatharii, protosecretarii ac senatoris. Litteris porro sacris et profanis admodum excultus, mox docendi provinciam suscepit, magnumque collegit numerum discipulorum nobilium, qui ardenti fervore ei adhaerebant. Quum vero Photius ingenio et eruditione praestaret, rerum civilium ac politicarum esset peritia et usu clarus, multis etiam aliis corporis et animi dotibus appareret insignitus: haec omnia vitiabat ingens superbia atque ambitio, qua factum est, ut summas dignitates pessimis etiam artibus assequi et conservare niteretur.[1])

Photius constituitur patriarcha.

29. Photius secutus fuerat partes Gregorii Syracusani, et cum ipso a communione abstinebat Ignatii, quem accu-

[1]) Perbelle viri indolem, dotes et vitia depingit Jager in suo opere L. II. p. 20; ejus verba opportunum videtur afferre. „Photius réunissait en lui les plus beaux dons que la nature ait jamais prodigués à un mortel: intelligence élevée, profondeur de génie, vivacité d'esprit, énergie surprenante, activité incroyable, passion violente pour la gloire, et volonté à la fois souple comme l'or et inflexible comme le fer. Il avait un goût prononcé pour les lettres, et y passait les nuits; il était orateur habile, écrivain achevé en prose et en vers, parfois digne de ceux des anciens temps. Il possédait toutes les sciences de son siècle et des siècles précédents; il y excellait, et personne n'était en état de se mesurer avec lui. Joignez à ces mérites un extérieur agréable, un maintien grave et modeste, un air riant, les manières douces et aisées, une politesse exquise, enfin toutes les formes extérieures qui attirent et séduisent par un charme inexprimable. Cet assemblage de qualités brillantes, unies aux solides, donnait à Photius un ascendant extraordinaire sur tous ses contemporains: il possédait au plus haut degré le talent de se faire des amis, de les attacher à sa cause, et de les y faire persévérer. . . . Que manquait-il à tant de qualités éminentes? L'humilité chrétienne. Si Photius avait possédé cette précieuse vertu, il aurait pu rendre des services immenses à l'Eglise, et faire bénir son nom par les siècles futurs. Mais il était dominé par un orgueil indomptable, et tourmenté par une ambition terrible. Tel est le principe de toutes ses disgrâces personnelles, et du scandale qu'il a donné à l'Eglise. . . . Enfin il y avait tout dans cet homme, et tout était porté à la dernière limite, talents, sciences, qualités bonnes et mauvaises."

sabat, quod sancto Methodio detractaret. Videbantur autem huic viro inesse ea omnia, quibus Ignatii successor eximius appareret; faciliusque videbatur posse palliari usurpatio, dum vir tanta fama insignis thronum patriarchalem ascenderet. Imperatoris mandato accessit species quaedam electionis, saltem a factione Gregorii peractae. Photius finxit quidem, se nonnisi invitum oblatam dignitatem acceptare, ac de ista sua reluctantia postea saepe verba fecit. Sed mox acquievit, et ex laico intra sex dies ad ordinem episcopalem evectus fuit, consecratusque a Gregorio Syracusano a. 857 die Nativitatis Domini, quo die aliquando etiam Tarasius ordinatus erat. — Nullum dubium est, hanc elevationem Photii omnino legibus ecclesiasticis oppositam fuisse. Etenim sedes CPtana de jure non vacabat; nonnisi canonica depositione vel valida abdicatione episcopi adhuc viventis Ignatii, sedis vacatio evenire potuisset. Praeterea Photius ex laico statim ad sublimem ordinem episcopalem elevatus est, quod canonibus antiquioribus interdictum erat; nec interstitia erant observata, a patribus semper exacta, si laicus ordinabatur, quae interstitia ex legislatione Justiniani saltem trium mensium esse debebant.[1]) Ordinatio postremo peracta erat per episcopum schismaticum ab Ignatio depositum, et ex sententia Sedis Apostolicae habendum ut suspensum. Jus ordinationis habuisset episcopus Heracleensis; quaecumque autem fuerit causa, quod Gregorius Syracusanus eam peregerit, is certe quum publice Ignatii et Romani Pontificis contemneret censuras, et solemnem patriarchae Constantinopolitani consecrationem susciperet, impium simul reportabat triumphum, et foeda macula Photii elevationem afficiebat.

Elevatio illegitima.

[1]) Nov. 123. c. 1. §. 2. „Si laicus hoc modo ad episcopatum eligatur, non repente episcopus ordinetur, sed primo clericis non minus tribus mensibus connumeretur, et ita sanctas regulas et quotidianum ecclesiae ministerium edoctus episcopus ordinetur." Leges ecclesiasticae etiam severiores erant, et exigebant secundum Can. Apost. 80 et Sardic. 10 unum annum interstitii inter singulos ordines. Passim tamen haec apud Orientales violabantur.

Cedunt episcopi.

30. Major pars praesulum ignavo corde in Photii ordinationem consenserat, sed etiam illi qui Ignatio fidelitatem servarant, decepti sunt a Photio, qui scriptis promisit, se Ignatium habiturum esse ut patrem, et secundum ejus consilia munus suum administraturum. Hac ratione videbatur se exhibere ut Ignatii coadjutorem, et a Gregorii Asbestae schismatici amicitia recedere. Unde factum est, ut omnes initio acquiescerent Photii promotioni.[1]) Sed brevi post, mense Februario 858, Photius larvam abjecit, et postquam documentum scriptum promissi sui dolo recuperavit, declaravit, se nec Ignatium nec metropolitas ei adhaerentes ut episcopos agnoscere, indeque coepit Ignatium ejusque partem vehementius persequi. Tunc episcopi Ignatio fideles, perterriti viri audacia dolosa, animo jam constanti usurpatori se opponere conati sunt. Convenerunt igitur per quadraginta dies in ecclesia S. Irenes, ac postremo Photium declararunt depositum et cum suis asseclis excommunicatum. Videntur autem tum ipsi tum alii presbyteri et laici restitutionem Ignatii a gubernio postulasse. *Coeperunt nonnulli,* scribit Anastasius l. c., *metropolitani, antistites, ac inferioris sacerdotii, vel laici, pontificis sui tormentis compatientes dejectionemque dolentes rectorem sibi proprium reddi magnopere clamitare.* — Sed Photius in impietate sua jam ulterius progressus, ac usurpationem suam vindicans, in ecclesia sanctorum Apostolorum *congregavit concilium, et una cum sequacibus suis depositis et damnatis, excommunicatis et anathematizatis et aliis sine sedibus, atque cum his, a quibus vel ille irregulariter et illicite provectus fuerat, vel quos ipse temere ac indebite provexerat, contra Ignatium depositionem facere et anathema di-*

[1]) Ignatius, quamvis recusaverat abdicationem, videtur tamen episcopis fidelibus concessisse, ut successori ex parte amicorum suorum electo adhaerere possent. Metrophanes Smyrnensis episcopus et dux Ignatianorum scribit, eum commendasse, ut successor ex iis eligeretur qui cum ipso communicarent, atque ita se putasse initio, se posse Photium agnoscere. *Ἠν γὰρ (Ιγνάτιος) θεσπίσας, ἐκ τῆς ἐν Χριστῷ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ψηφίσασθαι πατριάρχην.* Ep. Metroph. ap. Mansi XVI. 416.

cere ausus est.[1]) Conciliabulum hoc versus auctumnum anni 858 finitum esse videtur.[2])

31. Interim quum animi ultro citroque fluctuarent, Ignatius omni injuriarum genere saturatus, in carcerem conjectus, dire vexatus, et catenis vinctus, variis in locis detentus fuit, ac demum mense Augusto 858 in insulam Mitylenem deportatus est. In episcopos vero, clericos, monachos, laicos, qui cum Photio tanquam patriarcha communicare nolebant persecutio desaeviit. Photius tamen arte prudenti studuit firmare auctoritatem suam. Exstant ex eo tempore plures ipsius epistolae ad Bardam, quibus magna cum tristitia de nimia duritia in adversarios suos adhibita conqueritur, suasque angustias ac difficultates moeste describit. Hypocrisi haec tribuenda esse multi existimant, id suadet stylus artificiosus et oratorius illarum litterarum, nec ejusmodi fictio aliena est a Photii indole. Alii ista non omnino ficta fuisse putant; Photium videlicet, opinantur, revera commotum fuisse multis malis et calamitatibus, quae ex Ignatii expulsione suaque usurpatione proveniebant, ac pericula etiam quae ipsi imminebant perspexisse. Hinc eum serio desiderasse, ut animi ad unionem et pacem reducerentur, et ingemuisse ob tristem rerum conditionem. Attamen quum ambitio et superbiae passiones ei plane dominarentur, haud rediit a via sua mala, sed ut quae jam facta erant vindicaret atque firmaret, ad ulteriora facinora mox abreptus est. — Studuit eo tempore Photius etiam litteris datis plures proceres laicos sibi reconciliare, qui quum antea ei amicitia juncti fuissent, ejus usurpationem improbantes adversarii facti sunt. Maxime vero sollicitus fuit, ut metropolitas et episcopos sibi omnino deditos jam variis in sedibus collocaret. Hinc depositis praesulibus ei adversantibus, amicis suis vel viris qui ab Ignatio defecerant, illas sedes contulit.

Vexantur Ignatiani.

32. Quum vero non exiguus esset numerus eorum qui Photium haud ut legitimum patriarcham habebant, tum ipse

Legatio Romam missa.

[1]) Nicol. I. ep. 7. ap. Labbé VIII. 283.
[2]) Hergenröther l. c. p. 383.

tum Bardas perspexerunt summi momenti esse, ut Sedis Apostolicae auctoritate ille firmaretur. Photius igitur Romam destinavit legatos cum litteris, quibus simul cum professione orthodoxae fidei referebat, qua ratione ipse ad sedem CPtanam evectus esset. Asserere ausus est, Ignatium propter senium et infirmitatem ecclesiae renuntiasse praefecturam, et ab illa recessisse, atque in quamdam insulam profectum, in monasterio manere, cum omni honore et cultu et obsequio tum ab Imperatore tum ab universa civitate habitum. Se vero invitum et reluctantem communi metropolitarum et universi cleri suffragio in ejus successorem esse electum, et vim sibi ab Imperatore illatam, ut patriarchalis throni fastigium ascenderet. — Michaël Imperator pariter ad Nicolaum Pontificem misit epistolam, in qua Ignatii abdicationem et Photii successionem eadem ratione exponebat. Simul tamen varias ferebat accusationes in Ignatium, addebatque, turbas quasdam occasione resignationis ejus esse exortas. Dein vero Pontificem, ut legatos Constantinopolim mitteret, rogabat, eo praetextu, ut pullulantem rursus Iconoclastarum haeresim sua auctoritate penitus evelleret, et collapsam ecclesiasticam disciplinam restauraret. In synodo ob haec negotia habendâ simul exortas turbas facile posse sedari. Photius de legatis mittendis et de synodo habenda nihil scripserat, ut haec petitio Imperatoris esse videretur. Legatos autem Pontificis propterea Constantinopolim accersere constituerant, ut dum ipsi cum Photio communicarent et negotia ecclesiastica componerent, omnibus ille appareret ut patriarcha legitimus et a Sede Apostolica agnitus. Eodem tempore autem pseudopatriarcha ad reliquas Orientis patriarchales ecclesias litteras inthronisticas dedit, quibus simili modo refert, se plane invitum in Ignatii successorem esse suffectum. Plura in iisdem habet de turbis et motibus in ecclesia CPtana exortis, haec vero sua electione nuntiat esse sedata omnesque ad concordiam rediisse.

33. Legatio Romam missa valde splendida erat; delegati videlicet sunt Arsaber spatharius imperiali familiae affinitate nexus, cum quatuor praesulibus; ac permagna munera Impe-

ratoris legati afferebant.[1]) S. Nicolaus Papa legatos cum litteris benigne quidem recepit, attamen vagis rumoribus jam percrebrescentibus, ipse suspicabatur fraudes Graecorum, et magna cum prudentia res disposuit. *Cujus* (Photii) *legationem*, ait Anastasius, *praefatus summus Pontifex suscipiens et pertractans, licet hucusque versutiarum ejus atque gestorum ignarus, paene cuncta quae ab eo acta fuerant, sagaci deprehendit acumine.*[2]) Synodo dein Romae habita decrevit duos legatos Constantinopolim mittere ad negotia ecclesiastica ibidem tractanda. Quid iis commissum fuerit, clare colligitur ex epistola 9ª Nicolai, quam aliquanto post ad Michaëlem Imp. scripsit. *Quia inter caetera*, inquit, *quae de schismate jam fatae CPtanae ecclesiae hi qui missi fuerant testabantur, maxime eamdem ecclesiam ab Iconomachis recidivam contentionem excitantibus asserebant vexari, Christumque per singula conventicula blasphemari: idcirco duos episcopos qui nobiscum erant, quique ad hoc tantum perficiendum opus idonei esse videbantur, Rodoaldum scilicet et Zachariam, una cum ecclesia quae apud nos est, datis litteris Constantinopolim, idem nimirum piaculum execrantes, e latere nostro dereximus, nihil eis penitus injungentes, nisi ut tantummodo causam Ignatii patriarchae qui ante de ecclesia pulsus quam ab aliquo accusatus exstiterat, diligenter investigarent, et sedi apostolicae veracibus plenius referrent indiciis. . . . Photii vero consecrationem non solum minime interim admittendam esse credidimus, verum etiam ipsis legatis nostris ne cum ipso communicarent, frequenti ac commoda jussione praecepimus. Quoniam sicut magniloquus Leo papa scribens ad sanctum Flavianum dicit antistitem: Nos qui sacerdotum Domini matura volumus esse judicia, nihil possumus incognitis rebus cujusquam partis in praejudicium diffinire, priusquam universa quae gesta sunt veraciter audiamus. Tantum eis de venerabilibus Domini Nostri Jesu Christi ejusque Genitricis semper Virginis Mariae ac Sanctorum ipsius*

Legati Pontificis.

[1]) V. Anastas. in *Vita Nicolai* c. XVIII, et Baronium ad a. 859 n. 59. — Descriptionem donorum cum erudita explicatione habes apud Hefele C. G. B. IV. §. 465.

[2]) Praef. in Conc. VIII, Labbé VIII. 964.

imaginibus, quidquid quaestio afferret, juste ac pie licentiam dantes.[1])

Nicolai litterae.

34. Legatis igitur suis Rodoaldo Portuensi et Zachariae Ananiensi episcopis Nicolaus commisit litteras d. d. 25. Sept. a. 860, quibus Michaëli et Photio respondit. In litteris prolixioribus ad Imperatorem plurimum questus est de Ignatii depositione, et de Photii laici subrogatione facta contra traditionem Patrum absque consensu Romani Pontificis. Inter alia scribit: *Ad cujus* (apostolicae traditionis) *enim sicut ipsi scitis integritatem observationis, multoties conventus factus fuerit* (fuit) *sanctorum patrum, a quibus et deliberatum ac observatum existit, qualiter absque Romanae Sedis Romanique Pontificis consensu, nullus insurgentis deliberationis terminus daretur. Igitur a vobis Constantinopoli congregatum concilium, ut vestris apicibus nostris intimatum est auribus, hujus tenoris seriem parvipendens, ab institutis supradictis manum considerationis suae reflectere non trepidavit, adeo ut Ignatium supra jam nominatae urbis patriarcham sine Romani consultu Pontificis ibidem coetus conveniens proprio privasset honore.*[2]) In fine epistolae Nicolaus iterum monet Imperatorem, ut provincia Illyrica juribus patriarchalibus Sedis Romanae reddatur, et episcopus Thessalonicensis juxta antiquum morem admittatur ut vicarius Sedis Apostolicae, pariterque ut reddantur ecclesiae Romanae patrimonia ablata in Calabria et Sicilia, utque consecratio archiepiscopi Syracusani exinde a Sede Romana impendatur. — Photio Nicolaus breviorem epistolam scripsit. Laudat professionem fidei orthodoxam, sed ipsius consecrationem ex laico ut canonibus oppositam arguit; confirmationem pro tempore non impendit, ejus tamen spem facit secundum legatorum futura relata. *Quapropter,* inquit, *vestrae consecrationi consentire modo non possumus, donec nostri qui a nobis Constantinopolim sunt directi revertantur, qualiter per eos cognoscamus vestrae observationis actus et ecclesiasticae utilitatis constantiam, et*

---

[1]) Epist. 9ª ap. Labbé VIII. 329.

[2]) Nicol. ep. 2ª; ap. Labbé VIII. 270. — Vides etiam hic jam a. 860 a Pontifice ea proponi principia, quae immerito a quibusdam auctoribus hausta dicuntur ex Pseudo-Decretalibus Isidori.

quo studio circa catholicae fidei defensionem vosmet exerceatis; et tunc si dignum fuerit, ut tantae sedis praesulem, ceu convenit, honorabimus et fraterna dilectione amplectemur.[1]) Legatis autem Nicolaus simul tradidit varias regulas seu canones, ut iidem Constantinopoli admitterentur, quo in posterum evitarentur ejusmodi turbae.

35. Rodoaldus et Zacharias legati igitur Constantinopolim pervenerunt; sed quum post eorum adventum innotuisset, Nicolaum Papam haud approbare Ignatii ejectionem et Photii subrogationem, indignius ibidem tractati sunt. A consortio aliorum remoti per centum dierum spatium ab Imperatore detenti sunt, iisque exilia et carcerum minae intentatae, nisi ratam haberent Ignatii depositionem et Photii ordinationem. Scribit ipse Nicolaus Pontifex hac de re: *De missis siquidem nostris, quos petitos in servitio beati Petri principis Apostolorum pro utilitate sanctae CPtanae ecclesiae contra depositores imaginum, vel alias necessitates ingruentes, necnon et pro causa solummodo depositionis saepefati viri Ignatii inquirenda, illas in partes direximus, silendum non est: qui, cum eis, sicut dicunt, per centum dierum spatia omnium nisi suorum alloquendi facultas fuisset denegata, ut apostolicae sedis missi non digne suscepti sunt, atque ut decuerat retenti. Quod non pro alia gestum putamus re, nisi ut inquirendi locum de depositione praefati viri non invenirent. . . . Quibus secundum horum relationem longa exilia et diuturnas pediculorum comestiones, si in tali intentione persisterent, quibusdam nuntiantibus, quod illis a nobis injunctum fuit, clam vobis cum sequacibus vestris resistentibus, perficere minime potuerunt, aut depositionem dicti Ignatii utrum justa an injusta fuerit invenire.*[2]) Initio quidem legati restiterunt. *Licet non digne nec legitime decertaverint,* scribit Nicolaus, *attamen quantumcumque et quomodocumque contradixisse, ac ne deponeretur* (Ignatius) *restitisse probantur.*[3]) Sed paulatim Imperatoris minis perterriti, Photii

Legati vexantur.

---

[1]) Epist. 3ª, Labbé VIII. 276.
[2]) Epist. 6ª ad Photium. Labbé VIII. 286.
[3]) Epist. 9ª ad Michaël. Imp., Labbé VIII. 332.

vero muneribus tentati,[1]) animo mutato ministerium suum foeda proditione dehonestarunt et Photio patrocinium omne polliciti sunt.

Photii conciliabulum.

36. Photius igitur ab Imperatore Constantinopoli concilium congregari curavit mense Majo anni 861 in ecclesia sanctorum Apostolorum. Convenerunt trecenti decem et octo episcopi, unde Photius non erubuit pseudosynodum hanc Concilio comparare Nicaeno. Quamvis Photii et Bardae nutibus omnia dirigerentur, umbra quaedam praesidentiae relicta est legatis Pontificis, ut ipsi judices Ignatii esse viderentur. Legati autem in iis quae fecerunt manifeste transgressi sunt auctoritatem et mandata a Nicolao ipsis concredita. Ignatius primum appellavit ad Romanum Pontificem, ut ab eo judicaretur, sed ejus appellatio non est admissa.[2]) — Nomine legatorum porro ad concilium citatus, et compulsus ut accederet, causam suam magna cum constantia vindicavit, intrepide Photium et adversarios suos facinorum suorum arguit, et merito legatos tanquam judices recusavit, eo quod Photium non rejicerent, sed ut patriarcham haberent et in concilium admisissent. Ita agebant directe contra canones Sardicenses, quibus vetabatur, ne dum causa Romae pendebat episcopo accusato alius substitueretur. Legati sibi conscii quod mandata Pontificis jam transgressi essent, ignavo animo responderunt, voluntati Imperatoris se obsequi. — Frustra etiam Imperatoris ministri variique praesules ab Ignatio postularunt, ut sedis abdicatione pacem restitueret; constanti animo enim ipse injustae petitioni cedere recusavit. Quum viri constantiam viderent, qui in conciliabulo convenerant haeserunt quid faciendum esset, ac discordes facti Ignatium dimiserunt.

Ignatii constantia.

37. Per aliquot dies dein iterum vario modo tentatus est, ut abdicaret dignitatem suam, sed frustra. Denuo cita-

---

[1]) *Δώροις μὲν παρὰ Φωτίου, ἀπειλαῖς δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως ὑποκλαπέντες,* ait Stylianus episcopus Neocaesareensis ep. 1ª, ap. Labbé VIII. 1397.

[2]) „Cum vero nobis mandatum fuit, ut coram tribunali illo nos constitueremus, clamavimus, appellantes sanctitatem vestram, ut ab ea judicaremur. Sed nullus erat, qui nos audiret.“ Libellus Ignatii ad Nicolaum papam, apud Baronium ad a. 861, n. 24 sqq.

tus ut synodo se sisteret, venire recusavit, sed Romanum Pontificem appellavit. Ignatius in libello ad Nicolaum dato ait: *Cum misissent praedictorum legatorum ministros, vocant me ad concilium. Ego vero dixi, quod illuc non accederem. Neque enim videram judices illos, legatos scilicet, aliquid secundum ecclesiasticas regulas facere, cum adulterum et intrusum Photium ab ecclesia non ejicerent, sed potius cum illo comedebant, et cujus munera jam dudum acceperant, (nam apud Rhaedetum urbem illis obviam missae sunt vestes sacrae multae). Quapropter tales judices nullo pacto ego accipio, sed ad Papam me adducite, et inde judicium libenter accipio. Haec eadem qui mecum erant alta voce clamarunt. Proinde praefatas epistolas*[1]) *ut nobis legerent petimus: canonicae enim demonstrationes et decreta in ipsis inserebantur Innocentii Papae pro S. Joanne Chrysostomo, quod videlicet non oporteret Joannem ad judicium vocari, antequam ipse ad suam restitueretur sedem. Canon etiam Sardicensis quartus haec habet: Quod si quis episcopus depositus fuerit et dixerit, se iterum habere quae dicere possit ad suam defensionem, non antea in ejus sede constituatur alius episcopus, quam Episcopus Romanae ecclesiae hac de re aliquid decernat.* Haec igitur aliaque Ignatius merito suae ad synodum citationi opposuit, nec amplius eidem se sistere voluit. Conciliabulum autem illud contra patriarcham ulterius progressum est. Accusatus fuit, productis falsis testibus, quod contra canones ope gubernii civilis sedem CPtanam occupasset, ac dein iterum damnatus est qui deponatur; imo depositionem ejus et degradationem in ipsa synodo perfecerunt. *Ignatius,* scribit Anastasius Bibl., *in medium trahitur, coram missis Apostolicae Sedis jam senio fessus statuitur, et denuo damnationi submittitur, quin et sacerdotalibus infulis exspo-*

---

[1]) Ignatius jam ad legatos transmiserat epistolas Nicolao Pontifici tradendas, quibus referebat ea quae acciderant. „De quibus omnibus, inquit in *libello,* cum litteris vos edocuissemus, quas presbytero Laurentio et duobis Stephanis, alteri videlicet subdiacono, alteri saeculari, episcoporum legatorum famulis tradidimus, quos et juramento obstrinximus, ut vestrae sanctitati illas traderent: nihil horum factum est." L. c. n. 26.

liatur, quasi validior fieret depositio, ubi Sedis Apostolicae per vicarios suos auctoritas adfuisset, cum in his nec illius interfuerit auctoritas, nec missi illi vicariorum more, ut epistolae dant intelligi, fuerint destinati.[1])

38. Post haec conciliabulum istud aliam sessionem celebravit, in qua ut ad speciem quae Pontifici scripta fuerant adimplerent, de haeresi Iconoclastarum egerunt, et de administratione ac disciplina ecclesiastica varios canones sanxerunt. In ea tantum sessione lectae sunt Nicolai litterae, nec integrae ac genuinae, sed uti eas Photius mutaverat et corru-

Litterae Nicolai corruptae.

perat. *Quandoquidem,* scribit Nicolaus Pontifex, *ea epistola non solum de sacris imaginibus, verum etiam de audiendo fratre et coëpiscopo nostro Ignatio sententiam Apostolicae Sedis continebat; et vos eam in causa quidem Ignatii consacerdotis nostri quae prius ventilata est, nescimus cujus usi consilio, silentio contexistis; solum hanc postea, quando pro veneratione sacrarum imaginum synodus collecta est, demonstrantes; quamvis in iis quae ibidem ex ea lecta sunt, nonnulla addita, multa mutata, plura subtracta reperiantur, et per omnia talis a vobis effecta, ut aut nihil aut parum aliquid nos per eam de crebro dicti Ignatii disposuisse causa videamur.*[2]) Inter alia mirum corruptionis Nicolaus commemorat exemplum, ex quo Photii animus vaferrimus et ambitione repletus manifeste agnoscitur. *Siquidem,* ait Pontifex, *cum nos inter alia commemorassemus, quod multoties conventus factus fuerit sanctorum Patrum, a quibus et deliberatum ac observatum exstitit, qualiter absque Romanae Sedis Romanique Pontificis consensu nullius insurgentis deliberationis terminus daretur: vos erasistis „absque", et interposuistis „cum", significare scilicet attentantes: Deliberatum fuerat a sanctis Patribus, ut cum Sedis Apostolicae et ecclesiae vestrae consensu omnis rei finis debeat omnino proferri, cum hoc fieri semper nulla ratione valeat, nullo prorsus exemplo gestum patescat, praesertim cum haec Apostolica semper Sedes in sana fide perstiterit, vestra vero ecclesia, (quantum ad praesulatum pertinet), infirmitate saepe languerit, ac per*

---

[1]) Praef. ad Conc. VIII. [2]) Epist. 9.

hoc ista nequiverit adscire quovis modo consensum, cujus pessimum exsecrabatur non immerito sensum.[1])

Ignatii libellus.

39. Ignatius post haec aliquo tempore Constantinopoli remansit in palatio Posis dicto, quod olim fuerat matri ipsius Procopiae, ibique composuit *libellum* ad Nicolaum Pontificem, quo eventus ipsi enarrat et ad Sedem Apostolicam appellat. Hisce libellum concludit: *Haec brevibus tibi manifestavi. Tu vero, sanctissime Domine, ostende in me viscera misericordiae, et juxta illum magnum Paulum dic etiam: Quis infirmatur, et ego non infirmor? In mentem revoca praedecessores tuos patriarchas, Fabianum, inquam, Julium et Innocentium, Leonem, et, ut breviter dicam omnes qui pro veritate adversus injustitiam viriliter se gesserunt, et hos imitare, et ad vindictam nostri qui tot injusta passi sumus exsurge.*[2]) Photius vero Ignatium cogere meditatus est, ut in ecclesia publice profiteretur, se non canonice electum fuisse, seque non sancte sed tyrannice ecclesiam gubernasse. Sed quum vespere Pentecostes d. 25. Maji a. 861 palatium milites jam circumdedissent, ut Ignatium vi tenerent, is mutatis vestibus salvus aufugit, ac dein per aliquod spatium, multis in angustiis, variis locis sese abscondit. Libellus autem interim Romam delatus est per Theognostum socium illius fidelem, qui erat archimandrita seu abbas monasterii ad Fontem, et exarcha Ignatii in aliquot provinciis pro variis monasteriis, (i. e. vicarius Ignatii quoad supremam gubernationem monasteriorum, quae exempta erant ab Ordinariis et jurisdictioni patriarchali immediate subjecta). Pervenit tamen Theognostus serius Romam, quam legati Nicolai redeuntes in Urbem, et sic Pontifex nonnisi tardius rerum veritatem accurate edoctus est.

Legatorum reditus.

40. Profecti sunt videlicet Rodoaldus et Zacharias legati, favore et muneribus cumulati, versus mensem Augustum a. 861, ut Romam reverterentur. Eos statim secutus est Leo, Michaëli Imperatori a secretis, vir in negotiis gerendis versatus, qui Michaëlis epistolam, Photii litteras apologeticas, et acta concilii deferret. Versus finem anni 861, vel initio anni 862,

---

[1]) Ibid. [2]) Apud Baron. l. c. n. 31.

tum legati tum Leo secretarius Romam pervenerunt. Legati nihil aliud renuntiarunt, nisi depositum Ignatium et Photium in sede CPtana firmatum; Leo vero post duos dies documenta ipsi commissa Pontifici tradidit. *Porro praefati missi tandem reversi,* scribit Nicolaus, *nil aliud renuntiavere, nisi depositum Ignatium et Photium in sede CPtana firmatum. Post duos vero dies legatus a nobis imperialis nomine Leo susceptus duo volumina obtulit, quorum unum depositionis Ignatii gesta continebat, alterum autem habebat de sanctis imaginibus acta. Detulit praeterea idem Leo imperiales litteras deprecantes, quatenus et in depositione Ignatii et in confirmatione Photii consensum praeberemus et subscriberemus.*[1]) Accepit pariter per eum Nicolaus jam commemoratas litteras Photii apologeticas, quibus ipse, affectata quadam pietate et humilitate, sermone diffuso et arte callide composita, quae fecerat excusare et defendere studebat. Praesertim suam ex laico ordinationem sophistica ratione vindicare nitebatur ex disciplina ecclesiae orientalis et exemplis Patrum. Dum disciplinam orientalem describit ut in quibusdam diversam ab occidentali, hanc indirecte carpere nititur. Dein vero fucata modestia advertit, se juxta Pontificis desideria ad scandala pusillorum vitanda providisse, ut in posterum ejusmodi ordinationes etiam in Oriente vitentur.

41. Sed quamvis eo tempore Theognostus ab Ignatio missus nondum advenisset, Nicolaus fraudibus iniquorum non est deceptus. Examinatis litteris et conciliabuli CPtani actis perspexit Pontifex, legatos Rodoaldum et Zachariam haud secutos, sed transgressos esse mandata ab ipso excepta, litteras iis datas Constantinopoli partim non lectas, partim esse mutilatas atque corruptas, omnia in conciliabulo violenter et contra canones esse peracta. Pontifici igitur visum est necessarium, etiam antequam accuratius singula comperta haberet, reprobare gesta legatorum suorum. *Quapropter,* scribit ipse Pontifex, *dum apud nos imperatorius missus, idest Leo, adesset, convocata tota quae apud nos est ecclesia, professi sumus coram ipsa, sicut et profitemur, pro dejectione vestra*

---

[1]) Nicol. ep. 1 ad univ. Cath.

(Ignatii) *et confirmatione Photii nunquam misisse, nunquam missuros esse, et in depositione vestra vel promotione Photii nunquam consensisse, nunquam consensuros esse.*[1]) Imperatoris quidem legatus Leo nisus esse videtur, ut Nicolaum ad agnitionem Photii pertraheret, Romaeque remansit usque ultra medium Martium. Sed firmus in suo judicio perstitit Pontifex, proficiscentique legato litteras tradidit ad Photium et Imperatorem, quibus id eis significavit.

Nicolai Encyclica.

42. Simul vero Nicolaus Encyclicam dedit ad patriarchas et ecclesias Orientis d. d. 18. Martii 862, qua apostolico vigore Ignatii depositionem et Photii usurpationem condemnat, jubetque, hanc suam sententiam omnes ecclesiae amplectantur. *Unde,* scribit, *generaliter agnoscat omnis Ecclesia sanctorum, quia nec nostra fuit conscientia, nec jussio, nec voluntas, super Photii subrogatione vel Ignatii patriarchae depositione; et super hujuscemodi praevaricationibus omnium vestrorum sanctitati satisfaciendo, verissime denuntiamus, quia post verissimam nostri examinis deliberationem nec Photium recipimus, nec Ignatium patriarcham damnamus, nec jussimus, nec consensimus, nec ratam hujuscemodi ordinationem vel indiscretam depositionem manere judicamus, neque firmam absque justae definitionis liberamine ullo modo consentimus, nec Ignatium videlicet patriarcham inter depositos reputamus neque reputabimus, sed nec Photium in episcopali ordine annumeramus nec annumerabimus. . . . Et ut vos hujus Sedis privilegium rite servantes, pari religione catholici, pari etiam nobiscum super venerabilis Ignatii patriarchae sacerdotii recuperatione et Photii pervasoris expulsione eadem sentiatis, apostolica auctoritate vobis injungimus atque jubemus.*[2]) In epistola ad Photium missa Pontifex Sedis Apostolicae auctoritatem vindicat, illius argumenta severâ discussione refutat, eique demum nuntiat, Ignatii condemnationem haud recipi, sed hunc ut legitimum patriarcham esse habendum, Photium vero non agnosci. *Et sicut illum in pristino honore mansurum, si ei damnationis crimina non*

[1]) Epist. 13ª ad Ignat.; Labbé VIII. 381.
[2]) Epist. 4ª; Labbé VIII. 277.

comprobantur, sancta Romana retinet ecclesia, sic vos, qui incaute et contra paternas traditiones promoti estis, in patriarchatus ordine non recipit, et neque ante justam damnationem Ignatii patriarchae in ordine sacerdotali vobis manere consentit.[1]) Epistola ad Imperatorem pari cum libertate apostolica scripta est. Modum canonibus oppositum quo res Constantinopoli peractae sint arguens, nuntiat Imperatori: *Quamobrem necessario in sententia nostra, qua stetimus, persistimus, et neque venerabilem Ignatium patriarcham in aliquo damnamus, neque Photium modo quolibet suscipimus.*[2]) Hortatur porro illum, ut non pro arbitrio, sed juxta ecclesiasticam disciplinam negotia ecclesiastica exinde Constantinopoli tractentur. — Quum vero timendum esset, ne litterae istae ad Photium et Imperatorem Constantinopoli occultarentur, Nicolaus epistola encyclica jam memorata providerat, ut sententia Sedis Apostolicae omnibus Orientis ecclesiis fieret manifesta.

43. Aliquanto post multis superatis obstaculis Romam advenit Theognostus, Ignatii libellum appellationis deferens, multique alii Orientales secuti sunt, qui Photii et Bardae violentiam fugiebant. Accuratius tunc Nicolaus res Constantinopoli gestas edoctus est. Hinc mense Aprili a. 863 Romae in synodum convocavit multos Italiae episcopos, et *recitatis omnibus scripturis de graeco sermone in latinum conversis*, causaque discussa Pontifex in Photium tulit damnationis sententiam, qua omni sacerdotali honore et nomine exutus est, eique sub anathemate, quo nonnisi in mortis articulo solvi posset, interdictum, ne sacris ultra se ministeriis ingereret, aut Ignatium legitimum patriarcham perturbaret. In hac etiam synodo damnatus est Gregorius Syracusanus Photii ordinator, omnique sacerdotali ministerio ita exutus est, ut ei spes restitutionis aut satisfactionis locus in qualibet synodo intercluderetur, et denuntiatum anathema, si munia aliqua sacerdotalia obiret, vel contra Ignatium turbas excitare pergeret. Omni quoque clericali officio hac in synodo privati sunt, qui a Photio fuerant ordinati. In pristinum gradum

Damnatio Photii.

[1]) Epist. 6ª; Labbé VIII. 282. [2]) Epist. 5ª; Labbé 278.

restitutus est Ignatius; imo nusquam eum fuisse depositum vel anathematizatum, sed imperiali potentia absque ulla canonica auctoritate ecclesiâ pulsum, pronuntiatum est. In gradus etiam sedesque suas restituti sunt, qui in odium Ignatii fuerant depositi et in exilium amandati. Sacrarum imaginum veneratio contra Iconomachos confirmata est. Zacharias vero legatus praevaricationem suam confessus, depositus est et excommunicatus. Rodoaldus tunc absens erat legatione fungens ad Lotharium regem, ideoque sententia in illum ferenda dilata est.[1]) Sed mense Novembri a. 864 etiam in illum, quum examen et judicium concilii fugeret, eadem sententia depositionis et excommunicationis prolata est. Synodi acta cum epistola Nicolaus Michaëli Imperatori transmisit.

44. Jam videamus quae interim Constantinopoli acciderint. — Multi fidelium Ignatio remanserunt addicti, quumque civitas a. 861 terrae motu aliisque calamitatibus affligeretur, conclamatum est, ob persecutionem illius poenas ejusmodi jam immitti. Inde evenit, ut Imperator et Bardas securum reditum Ignatio publice promitterent; reversus igitur ipse in monasterium sese recepit. — Photius interim studuit firmare dignitatem suam. Splendorem quemdam patriarchatui suo conciliare conatus est variis epistolis, scriptis, laboribus, ut fidem orthodoxam contra haereticos defenderet, et tum singulos, tum integras sectas et nationes, uti Paulicianos et Armenos monophysitas, Ecclesiae reconciliaret. Sed etiam ut varias gentes infideles Slavorum, Chazaros, Bulgaros, Russos, ad fidem adduceret, Photius missionariis eo directis operam

Eventus Constantinopoli.

---

[1]) Haec constant ex epistola 7ª Nicolai Papae ad Michaëlem Imp. data, ex ejusdem epistola 70ª ad Hincmarum et Gallicanos episcopos, et ex Libello synodico, in quo synodus haec Romana recitatur. — Juvabit hic pauca dicere de Libello synodico, qui et Synodicon nominatur. Libellus iste versus finem saeculi IX. ab auctore graeco confectus est, continetque brevem notitiam 158 conciliorum novem priorum saeculorum ad Concilium oecumenicum VIII. inclusive. Libellum hunc saeculo XVI. Andreas Darmarius ex Morea attulit, eumque Pappus theologus Argentoratensis emit, et cum versione latina a. 1601 primum edidit. Invenitur integer in Collect. Concil. Harduini T. V. p. 1491 sqq. Mansi vero ad singula Concilia ea notat quae in libello synodico habentur. V. Hefele, C. G., ed. 2ª B. I. §. 1. p. 84 nota 3.

dedit. At ex altera parte in impia superbia et ambitione perseverans, pessimis artibus usurpationem suam vindicare ac tueri non destitit.

Photii gesta. 45. Servili plane obsequio Imperatori et aulicis junctus est, et non solum publicis eorum vitiis moribusque dissolutis indulsit, sed in epulis et comessationibus ludicris etiam socium ipsis se praestitit. Epistolis quibusdam suppositis jam antequam legatus Imperatoris Roma rediret studuit comprobare, se ut legitimum patriarcham a Nicolao agnosci, rejici Ignatium. Quum vero Leo legatus rediisset, et epistolae Nicolai quibus usurpatio ejus damnabatur Constantinopolim pervenissent, quantae esset perversitatis luculentius manifestavit. Quamvis enim frequenter asseverasset, nonnisi invitum et coactum se formidandum episcopatus onus suscepisse atque portare, neutiquam sedem quam invaserat reliquit, sed effecit, ut rescripta Pontificis annis 862 et 863 transmissa occultarentur, atque Imperatori ac Bardae illud persuasit principium, Romano Pontifici jus non esse, ut se misceret negotiis Imperii, adeoque irrita esse ejus decreta in causa Ignatii. Eos vero, qui Ignatio adhaerebant, vel blanditiis in suas partes trahere conatus est, vel ipsos, uti et Ignatium, diris persecutionibus vexavit. *Usque in praesens,* scripsit Photio Nicolaus anno 866, *Ecclesiam Dei diversis persecutionibus impugnare non desinis. Ita et fratrem et coëpiscopum nostrum Ignatium, sanctissimum patriarcham, inauditis poenis et horribilibus tormentis afficere non quiescis; sed et omnes quotquot pro veritate et pro fide commode persistere deprehendis, quibus praevales modis perdere impraetermisse moliris.*[1]) Vir autem hypocrita Photius dum ita saeviret, fingebat se ecclesiam CPtanam contra homines insensatos atque perversos defendere.

Pugna contra Pontificem. 46. Sese accinxit porro pseudopatriarcha, ut Romanum Pontificem Nicolaum ejusque primatum et auctoritatem jam aperte impugnaret. Animum ei addiderant difficultates, quae eo tempore in Occidente contra Nicolaum excitatae sunt. Non solum enim tunc in regno Francorum ex parte Hincmari Rhemensis aliorumque praesulum oppositio quaedam contra pri-

---

[1]) Epist. 11ª; Labbé VIII. 371.

vilegia Sedis Apostolicae sese manifestabat, sed in causa divortii Lotharii regis, Teutgadus Trevirensis et Guntharius Coloniensis archiepiscopi in apertam rebellionem proruperunt. Imperatorem Ludovicum II. in Nicolaum excitare conati sunt, dein vero quum depositi essent et excommunicati, violentam protestationem contra Pontificem sub titulo *epistolae synodalis* promulgarunt et ad multos praesules transmiserunt. Rebellibus etiam se junxit Johannes Ravennatensis episcopus cum fratre suo Gregorio, et Hagano Bergamensis episcopus, ita ut factio seditiosa in Occidente annis 863 et 864 contra Nicolaum sese formaret. Pontifex tamen prudentia et constantia mox conatus illorum reddidit irritos. Sed protestatio illa a factiosis etiam transmissa est ad Photium, a quo et auxilia petierunt. Ita iste in ausibus suis funestis confirmatus est.[1])

47. Anno 865, auctore Photio, Michaël Imperator litteras dedit ad Nicolaum Pontificem ab ipso Photio conscriptas, quas Michaël protospatharius mense Augusto illius anni Romam detulit. Deperdita est ista epistola; summa illius capita tamen colliguntur ex epistolis Nicolai octava et nona ad Imperatorem Michaëlem directis, quibus Pontifex huic respondet. Michaëlis epistola referta erat injuriis et contumeliis, et eâdem jam ipse Romani Pontificis primatus impetebatur. Arguebat Pontificem Michaël, ac si ipse ei superior esset cujus mandatis obtemperandum, et postulabat, ut voluntatem ac sententiam Pontifex mutaret, simul advertens, inanem omnino esse Nicolai oppositionem. *Sed dicis,* scribit Pontifex ep. 9ª, *etiam sine consensu nostro Photium et ecclesiam retenturum, et communionem Ecclesiae habiturum, Ignatium vero nihil per nos meliorationis penitus adepturum.* Exigebat etiam, ut Theognostus archimandrita et reliqui Ignatii amici ipsi Imperatori traderentur. Postremo nisi postulata adimpleret Pontifex, urbis exterminium minabatur. *Interminationibus crebris deterrere nos et minitari videmini, tanquam sitis patriae et urbi nostrae ultimum exterminium illaturi.*

Imperatoris epistola.

48. Nicolaus Imperatoris litteras accepit, quum in eo esset, ut Constantinopolim mitteret legatos cum epistola ad-

[1]) Cfr. Hergenröther l. c. p. 547.

modum benevola ad Imperatorem, utque novos conatus faceret ad pacem Constantinopoli restaurandam. Sed quum a Michaële talia scripta ad ipsum directa essent, et illius quoque legatus animum Pontifici infensum prae se ferret, Nicolaus ad Imperatorem graves reddidit litteras, quibus apostolico vigore sugillat ejus irreverentiam, arrogantiam, et malam fidem qua sophismatibus facta et scripta anteriora a vero detorquebat. Ostendit dein, quam juste ac prudenter Apostolica Sedes in causa Ignatii egerit; Romani Pontificis jura et primatum pluribus vindicat, et irrita declarat, quae contra ejus consensum et auctoritatem disponantur. Veluti jam praevidens conamina schismatica Orientalium severa argumentatione ostendit, primatum et jura Romani Pontificis divinae institutionis esse, et a nullo posse violari vel minui. *Si contra privilegia Romanae ecclesiae*, scribit, *nisus vestros erigitis, cavete, ne super vos convertantur. Durum quippe est vobis, contra stimulum calcitrare. Porro si nos non audieritis, restat ut sitis apud nos necessario, quales Dominus noster Jesus Christus hos haberi praecepit, qui Ecclesiam Dei audire contempserint, praesertim cum ecclesiae Romanae privilegia Christi ore in beato Petro firmata, in Ecclesia ipsa disposita, antiquitus observata, et a sanctis universalibus Synodis celebrata, atque a cuncta Ecclesia jugiter venerata, nullatenus possint minui, nullatenus infringi, nullatenus commutari, quoniam fundamentum quod Deus posuit, humanus non valet amovere conatus, et quod Deus statuit, firmum, validumque consistit. Illeque potissimum peccat, qui Dei ordinationi resistere tentat. Privilegia, inquam, istius sedis vel ecclesiae perpetua sunt; divinitus radicata atque plantata sunt; impingi possunt, transferri non possunt; trahi possunt, evelli non possunt. Quae ante imperium vestrum fuerunt et permanent, Deo gratias, hactenus illibata, manebuntque post vos, et quousque christianum nomen praedicatum fuerit, illa subsistere non cessabunt immutilata. Ista igitur privilegia huic sanctae ecclesiae a Christo donata, a synodis non donata sed jam solummodo celebrata et venerata, per quae non tam honor quam onus nobis incumbit, licet ipsum honorem non meritis nostris, sed ordinatione gratiae Dei per*

Nicolai responsum.

beatum Petrum et in beato Petro simus adepti, nos cogunt nosque compellunt omnium habere sollicitudinem ecclesiarum Dei.[1])

49. Sed ut ostenderet Pontifex, quantopere desideraret pacis et concordiae restaurationem, se paratum exhibet ut Ignatii et Photii causam novo examini subjiciat. *Sed hoc secundum indulgentiam,* inquit, *concedimus, non licentiam id efficiendi pro libito cujuslibet tribuimus.* Ab Apostolica Sede videlicet appellari non posse, sed eam esse supremum tribunal, scite animadvertit et probat. Proponit igitur et monet, ut Ignatius et Photius Romam veniant ad renovandum causae examen, idque merito a se postulari ostendit exemplo Julii Pontificis, qui quondam Athanasium et adversarios ejus Romam accersivit. Sed si Ignatius et Photius venire nequeant, acquiescit ut deputati mittantur, et quinam ex parte Ignatii dirigendi sint Romam determinat. *Porro,* scribit, *si venire illi per se nequeunt, primo quidem ipsi cujus rei causa venire non valent, nobis per satisfactorias suas litteras indicent. Deinde veniant de his qui cum Syracusano Gregorio sunt quotquot voluerint, vices caeterorum tenentes qui sunt ipsius partis. Mittantur etiam de parte Ignatii archiepiscopi quidam, Antonius Cyzici, Basilius Thessalonicae, Constantinus Larissae, Theodorus Syracusanorum,*[2]) *Metrophanes Smyrnae, et Paulus episcopus Ponti Heracliae, hegumeni autem Niceta Chrysopoleos, Nicolaus Studii, Dositheus Osiidii, Lazarus presbyter, et monachus qui dicitur Cazaris; qui nisi fuerint missi, suspectos vos reddetis.* Ex parte Photii et Imperatoris etiam quoscumque voluerint mitti posse indicat, atque omnibus illis praesentibus examen instituendum sententiamque ferendam. *Quibus ex utraque parte convenientibus et coram nostra praesentia et fratrum et coëpiscoporum nostrorum auditis, quid quaestionis inter utramque partem emerserit, facilius agnoscamus et canonice finiamus.*[3]) Monet demum Nicolaus

Offertur novum examen.

---

[1]) Epist. 8[a]; Labbé VIII. 314.

[2]) Vide, hic commemorari Theodorum episcopum Syracusanum. Incertum est, utrum is ab Ignatio in locum Gregorii depositi fuerit ordinatus, an vero episcopus jam fuerit antea.

[3]) Epist. 8[a]. — Juvat animadvertere, ex hisce Nicolai litteris, ob

enixe Imperatorem, ut postulata adimpleat. Anathema vero minatur universis, qui forte litteras suas occultent, ne in manus Michaëlis perveniant, vel qui aliquid in ipsis immutent. Eodem tempore Pontifex etiam ad episcopos Orientis direxit epistolam, qua eos monet, ne artibus Photii circumveniri se sinant.[1])

Photii pertinacia.

50. Constantinopoli Photius ac principes Nicolai litteras ac monita spreverunt, et in coeptis perstiterunt. Nec rerum conditio mutata fuit, quando mense Aprili a. 866 Bardas jussu Michaëlis, et auctore imprimis *Basilio* cubiculario Imperatoris, occisus est. Photius illico Basilii favorem sectatus est, et immemor beneficiorum quae a Barda acceperat, vili obsequio ad Michaëlem duas epistolas scripsit, quibus in Bardam invehebat et Imperatori gratulabatur, quod ejus insidias effugisset. Majorem etiam pseudopatriarcha influxum tunc acquisivit. — Clerum vero CPtanum, in quo jam multos habebat discipulos et amicos, intimius sibi devincire nisus est occasione conversionis regis et populi Bulgarorum; controversiâ enim ea in causa cum Latinis exortâ, Photius ecclesiae et cleri CPtani honorem et jura visus est vindicare. Quum haec de Bulgaris quaestio cum eventibus quae sequuntur valde connexa sit, breviter ea de re agamus.

Bulgarorum conversio.

51. Bulgari, natio Asiatica, saeculo septimo (a. 679) occuparant regionem inter Danastrim, Danubium et Haemum (Balkan), imperioque orientali passim non exigua pericula parabant. Anno 813 devictis Graecis usque Constantinopolim pervenerunt, et Hadrianopolis archiepiscopum Manuelem magnumque civium numerum in Bulgariam abduxerunt, quorum exemplis et sermonibus permoti multi Bulgarorum, relicta idololatria, religionem christianam susceperunt. Verum jubente rege Cutragone, qui metuebat, ne tota gens ad religionem christianam transiret, Manuel cum pluribus aliis inter cruciatus enecatus est. Postea inter Bulgaros monachus captivus Kuphara praedicavit, regem Bogorim tamen permovere

praeclaram expositionem doctrinae et principiorum juris, multa decerpta, et Corpori Juris canonici inserta fuisse.

[1]) Cfr. Hergenröther, Photius, B. I. p. 579. Excerpta ex hac epistola exstant ap. Mansi, T. XVI. p. 301—304.

non potuit, ut Christianus fieret. Interim regis soror a Graecis capta Constantinopoli religionem christianam edocta et baptizata est, atque Imperatrix Theodora ei a. 845 reditum in Bulgariam concessit; Kupharae pariter a Bulgaris licentia data est in patriam remeandi. Regia illa virgo multum laboravit, ut Bogorim fratrem converteret ad religionem christianam. Quam ut demum reapse amplecteretur, contulit, quod a. 863 dira fames invocato Christi nomine cessaret, et S. Methodii monachi CPtani sollicitudo, qui perhibetur, quum arte quoque pingendi valeret, pictura ultimi judicii confecta regem vehementer commovisse.[1]) Bogoris igitur anno 864, uti videtur, per episcopum Josephum a Photio missum baptismum, simulque ex Imperatore patrino Michaëlis nomen suscepit. Regis exemplum multi secuti sunt, et anno 865 religio christiana jam late in Bulgaria propagata est. Eo anno Photius ad Michaëlem regem longam dedit epistolam pastoralem, qua ei doctrinam et disciplinam christianam additis adhortationibus fuse exponit, sed ea ratione, quae pro principe ac natione rudiori ac vix conversa nimis subtilis erat et docta.

52. Misit autem rex Bogoris eodem fere tempore legatos ad Nicolaum Pontificem, qui huic quaestiones non paucas de religione proponerent, et ab ipso postularent episcopos et presbyteros, ut totius nationis conversio perficeretur, atque res ecclesiasticae in illa regione apto ordine disponerentur. Variis motivis Bogoris inductus est, ut ad Romanum Pontificem se verteret. Dum turbae etiam graviores in regno ejus ob christianismi praedicationem orirentur, clerici orientales minus solliciti et apti visi sunt ad res bene ordinandas, et superstitionibus atque arrogantia gentem vexarunt, uti ex responsis Nicolai colligitur.[2]) *Deprecamini nos simpliciter*, scribit Nicolaus, *ut vobis, quemadmodum caeteris gentibus, veram et perfectam christianitatem, non habentem maculam*

Legatio ad Nicolaum.

[1]) Controvertitur, utrum Methodius iste fuerit idem, ac celeberrimus ille Slavorum apostolus. Id valde probabile esse ostendit Em. Hergenröther, Photius t. I. p. 594 sqq., ubi ea quae ad Bulgarorum conversionem eventuumque chronologiam spectant accuratius enarrata invenies.

[2]) V. Responsa Nicolai Papae ad consulta Bulgarorum; Labbé VIII. 516.

aut rugam, largiamur, asserentes, quod in patriam vestram multi ex diversis locis Christiani advenerint, qui prout voluntas eorum existit, multa et varia loquuntur, id est Graeci, Armeni et ex caeteris locis (c. 106). *Refertis, quod Graecorum quibusdam codicem accipientibus in manibus clausum, unus ex eis accipiens parvissimam particulam ligni hanc intra ipsum codicem condat, et si undecumque aliqua vertitur ambiguitas, per hoc affirment scire se posse quod cupiunt* (c. 77). *Graecos dicere perhibetis, quod in illorum patria chrisma et oriatur et per totum mundum tribuatur; et ideo nosse desideratis, si verum sit. Sed jam credimus, quod vestra solertia, quod verum non sit, animadvertat* (c. 94). *Praeterea indicastis, quod quidam Graecus mentiens fateretur se presbyterum esse, cum non esset, ac per hoc plurimos in patria vestra baptizasset. Cum ergo vos inspiratione Dei cognovissetis, quod non esset presbyter, judicaveritis, ut amitteret aures et nares, et acerrimis verberibus caederetur et ex vestra patria pelleretur* (c. 14). — Vides, Orientales Bulgaris querelarum occasionem dedisse; probabile etiam est, Bogorim novisse Photii litem contra Ignatium, indeque CPtanos ei suspectos fuisse.

53. Praeterea vero vix dubitari potest, ob ratiónes quoque politicas Bogorim cum Occidentalibus et cum Romano Pontifice potius desiderasse connexionem arctiorem, quam cum imperio orientali et cum patriarcha CPtano. Timebat videlicet rex, ne independentia ejus politica periclitaretur, si dependentiâ ecclesiasticâ ipsius regnum patriarchae CPtano subjiceretur. Desiderabat igitur proprium patriarcham in suo regno habere, idque a Pontifice obtinere. Etiam cum principibus Occidentis Bogoris eo tempore studuit amicitiam inire, sperans profecto fore, ut contra Imperium Orientis occasione data inde auxilia obtineret. Ita Annales Bertin. ad a. 866 haec habent: *Mittens* (Bogoris) *ad Ludovicum Germaniae regem, qui ei foedere pacis conjunctus erat, episcopum et presbyteros postulavit, et ab eo missos debita veneratione suscepit. Ludovicus autem ad Carolum fratrem suum mittens, in ministerium clericorum apud fratrem suum vasa sacrata sacrasque vestes et libros petiit. Unde Carolus ab episcopis*

suis non parvam summam accipiens ei ad dirigendum regi Bulgarorum transmisit.

54. Venerunt igitur mense Augusto anni 866 Romam Bulgarorum legati, Pontifici deferentes regis litteras ac munera, atque variarum quaestionum solutionem, et ecclesiae in illis regionibus ordinationem a Nicolao petentes. Magno gaudio Nicolaus affectus est, uti ipse in epistola ad Hincmarum (ep. 70[a]) scribit: *Cum his,* inquit, *anxietatibus undique coarctaremur, et ingentibus premeremur angustiis: ecce subito legati . . . regis Bulgarorum nobis adesse nuntiantur. Unde, quis est qui dicere possit, quanto gaudio vel quanta exultatione simus repleti, eo quod et salubrem eorum conversionem per divitias bonitatis Dei cognovimus, et quia illos doctrinam beati Petri Apostoli et Sedis ejus exquisivisse comperimus, qui licet longe positi corpore, nobis tamen facti sunt fide praesentes.*[1]) Magna cum sapientia ad quaestiones propositas Pontifex respondit, ita ut Nicolai *Responsa ad consulta Bulgarorum* constituant egregium documentum sollicitudinis pastoralis hujus Pontificis. Quoad petitionem ut patriarcham haberent, Pontifex respondet c. 72: *Requisistis, si liceat in vobis patriarcham ordinari. Sed de hoc nihil diffinitive respondere possumus, priusquam legati nostri, quos vobiscum mittimus, reversi fuerint, ut nobis, quae inter vos multitudo sit, et unanimitas Christianorum renuntient. Nam interim episcopum habetote, et cum incremento divinae gratiae christianitas ibi fuerit dilatata, et episcopi per singulas ecclesias ordinati, tunc eligendus est inter vos unus,. qui, si non patriarcha, certe archiepiscopus appellandus sit, ad quem omnes concurrent.* — Conjunctioni vero cum Sede Apostolica servandae providet scribens c. 106: *Sed et illi, sive nunc sive post haec, semper in rebus dubiis et negotiis majoribus Sedem totius Ecclesiae more consulent Apostolicam, et ab illa instructi in quibus oportet instituent, et quae Dei sunt sedula praedicatione docebunt.*

Legatorum adventus.

Nicolai sollicitudo.

55. Misit Nicolaus in Bulgariam ut legatos suos Paulum Populoniae et Formosum Portus episcopos; Bogoris eos

---

[1]) Labbé VIII. 470.

magno cum honore recepit, quumque diversos ritus et usus admittere in regno suo nollet, orientales missionarios dimisit, et juxta legatorum mentem omnia disposuit. Tantum favorem Formosus apud regem consecutus est, ut hunc in archiepiscopum expeteret. Sed Nicolaus non consensit, alios tamen duos episcopos cum presbyteris in Bulgariam misit. De istis eventibus Anastasius in *Vita* Nicolai: *Porro a praenominato rege Bulgarorum apostolici missi pia mente carissimaque devotione suscepti, coepere salutaribus populum edocere monitis, et a minimo usque ad maximum sacro fonte, Dei gratia, abluere, omnemque ritum christianae fidei (sicut a sanctissimo papa instructi fuerant) et consuetudinem Bulgaris tradiderunt. Gloriosus autem rex fidei tanta coepit flagrare monitis hujus pii Patris constantia, ut omnes a suo regno pellens alienigenas praefatorum apostolicorum solummodo praedicatione usus missorum, pascuis vitae aeternae jugiter refici, pia mente decreverit: unumque ex iis, Formosum vita et moribus episcopum, sibi dari archiepiscopum expetierit. Tunc iterum idem rex legatos suos Romam direxit, et inter alia beatissimo Papae id ipsum suggerens, ab ejus sanctitate pro instructione gentis illius presbyteros postulavit. Ipse vero talibus Papa compertis, valde gavisus est, et infinitas Deo laudes rependens, non paucos numero coram se probavit presbyteros, et quos dignos reperit, praedicationis gratia in Bulgariam direxit, cum quibus Dominicum Trivensem et Grimoaldum Polymartiensem episcopos destinavit. Ut, quia Formosum ipsum plebem dimittere sibi creditam non oportebat episcopum, ex his presbyteris ad archiepiscopatus dignitatem qui dignus inveniretur in nomine Domini tandem eligeretur, et Sedi consecrandus Apostolicae mitteretur.* — Isti igitur episcopi et presbyteri in Bulgariam profecti sunt, et per aliquod tempus ibidem magno cum fructu religionem christianam propagarunt atque firmarunt.

Legati Constantinopolim missi.

56. Quum anno 866 exeunte Formosus et Paulus cum legatis Bogoris in Bulgariam redirent, Nicolaus ea occasione usus est, ut Constantinopolim mitteret legationem, et novum conatum faceret ad turbas in illa ecclesia exortas sedandas. In synodo plurium episcoporum Pontifex statuerat quae con-

veniebant. Qua de re scribit in epistola (70[a]) ad Hincmarum Rhemensem: *Sed ut plenius haec tam ipsi Imperatori quam aliis fidelibus intimari potuissent, convocatis quibusdam e vicinis locis fratribus et coëpiscopis nostris, de his, quod nobis canonice visum est decrevimus et ordinavimus. Quo rite, sicut arbitramur, ordinato, quaerere coepimus opportunitatem, qua freti missos Apostolicae Sedis etiam adhuc Constantinopolim cum exhortatoriis epistolis destinaremus . . . . Videbatur enim nobis iter navale satis difficile, et propter eorumdem Graecorum expertas insidias valde cavendum . . . . Sed et* (valde gavisi sumus), *quia per eorum* (Bulgarorum) *regnum facilem ac terrenum missis nostris ad terram Graecorum accessum patere perspeximus. Ordinatis igitur tam quae Bulgarum gentis congrua fidei rudimentis agnovimus, quam quae Constantinopolim mittere disposueramus, missos quoque nostros cum legatis jam nominati regis per ipsius transituros regionem dereximus.*[1]) Legatis istis Nicolaus deferendas dederat epistolas d. d. 13. Nov. 866 ad Imperatorem, Bardam cujus necem ignorabat, Photium, Ignatium, et alios; iterumque Encyclicam misit ad orientales episcopos, qua eos de rerum statu instruit ac monet, ut ecclesiasticam tueantur disciplinam, caveantque ne laici ad episcopatus promoveantur.[2])

57. Profecti quidem sunt Pontificis legati, sed jussu Michaëlis Imperatoris et Basilii, qui ab eo pariter Augustus creatus erat, in finibus regni Bulgarorum prohibiti sunt ulte- **Retinentur in Bulgaria.**

---

[1]) V. Labbé VIII. 470.

[2]) Anastasius refert, secundum exemplum Photii etiam alibi in Oriente jam laicos episcopatum assecutos esse. „Nam tantum, scribit, hujus ambitionis pullulavit longe lateque temeritas, ut mox Hierosolymis quidam laicus nomine Salomon, extemplo clericus factus, sit ordinatus antistes; quod nunquam factum est, etiam ab ipso Jacobo, qui primus illic episcopus exstitit, nisi postquam Photius noviter in clero plantatus et confestim praesul factus auditus est. Apud Constantinopolim autem nonnulli ex tunc laici etiam virtutibus operam tribuebant, tantum ut sacram possent pertingere dignitatem; at ubi compotes fieri nequiverint, mox continentiae frenis laxatis in suis voluptatibus ire coeperunt, et quod non sanctitatis sed avaritiae cultores existerent, protinus ostenderunt. . . . Praeterea penes Alexandriam et Antiochiam in tantum radix hujus pestis excrevit, ut a tempore promotionis crebro dicti Photii hactenus evelli non possit.“ Praef. in Conc. VIII.

rius progredi, nisi *libellum fidei* signarent, quo plura ipsis proponebantur damnanda, quae Photius Latinis tanquam erronea exprobrabat. Anastasius in *Vita Nicolai* scribit: *Donatus reverendus episcopus, Leoque presbyter, et Marinus apostolicae Sedis minister, dum Constantinopolim ire vellent, ecce inter fines Bulgariae CPtanorumque quemdam Theodorum marcham illam custodientem invenerunt, qui eos ultra non dimisit abire, quin potius innumeris eos denotans injuriis, adeo tantae Sedis legatis abusus est, ut etiam equorum in quibus sedebant capita percuteret, diceretque: Imperator noster vos necessarios sane non habet. Sed idem Imperator legatis regis Bulgarorum ita fertur dixisse: Nisi per Bulgariam missi Sedis Apostolicae venissent, nec faciem meam nec Romam diebus vitae suae viderent. Illi vero per quadraginta dies illic residentes, ut cognoverunt quia hoc Imperator Graecorum fieri jusserat, terga verterunt et Romam haec eadem nuntiantes coacti reversi sunt.*[1]) De libello fidei autem Nicolaus scribit in epistola (70ᵃ) ad Hincmarum: *Et adhuc, quod est gravius et insanius, a missis nostris contra omnem regulam et praeter omnem consuetudinem, libellum fidei, si ab eis recipi vellent, exigere moliebantur, in quo tam ista capitula, tam ea tenentes anathematizarent; nec non epistolas canonicas has* (commendatitias) *ei, quem suum oecumenicum patriarcham appellant, dandas improbe requirebant.*[2])

58. Interim Photius actus impietatis ardore, qui vehementer inflammatus erat iis quae apud Bulgaros evenerant, sese accinxit ad bellum apertum contra Romanum Pontificem. Misit igitur ad episcopos Orientis encyclicam epistolam, quae
Photii encyclica. haberi potest ut documentum illud, quo schismati futuro via aperta est. Eâdem errores et usurpationes Latinorum in Bulgaria magna cum violentia impugnat, et praesules Orientis ad Concilium oecumenicum contra eos Constantinopoli celebrandum invitat. Incipit haec epistola illis verbis: *Photius miseratione divina archiepiscopus Constantinopoleos, novae Romae, et oecumenicus patriarcha. — Humani generis hostis nondum videtur nostris malis satis contentus, neque fraudi-*

---

1) Vita Nicolai c. 41. 42. 2) Labbé VIII. 470.

bus et adinventionibus suis finem imposuisse, quas ab initio contra nos struere studuit. — Postquam dein de erroribus devictis, de Armenorum ex haeresi reditu, ac de Bulgarorum recenti conversione cum fastu quodam disseruit, incipit invectivas suas contra Latinos, eorumque in Bulgariam irruptionem erroresque ibi introductos furibunda eloquentia enarrat. Ista jam citemus ut appareat, quaenam capita ab ipso Latinis, ut schisma perficeret, objecta fuerint. *O iniquum,* exclamat, *et invidum facinus et impium consilium! Cum enim istarum rerum* (in Bulgaria) *narratio et fama bonorum nuntiorum esset argumentum et occasio, ad moestitiam nihilominus e vestigio transmutatur laetitia ipsa, gaudio in dolorem et lacrymas converso. Gens enim illa cum vix duos annos rectam Christianorum religionem veneraretur, viri quidam impii et quorum commercium est vitandum, (et quonam nomine pius aliquis eos dicere posset?), viri, inquam, e tenebris emergentes, occidentalis enim plagae fuerunt genimina, (hei mihi, quomodo reliqua narrare potero?) isti quidam adversus gentem illam, Bulgarorum videlicet, nuper ad pietatem informatam, quasi tonitruum quoddam vel terrae motus vel grandinis impetus, vel potius (ut magis proprie loquamur) ut singularis ferus, irruentes, vineam Domini dilectam et nuper plantatam pedibus et dentibus, conversationis videlicet pravae, malis moribus et dogmatum corruptela, quod ad eorum audaciam pertinet, depraedantes depasti sunt. A rectis enim et puris dogmatibus et Christianorum immaculata fide evellere malis artibus et corrumpere illos procurarunt.*

59. Singula capita errorum enumerat. *Et primum quidem ad sabbatorum jejunia ipsos impie transtulerunt. Solet autem vel quaelibet parva traditionum praevaricatio, ad universi dogmatis contumeliam et contemptum converti. — Primam praeterea Quadragesimae hebdomadam ab alio Quadragesimae jejunio intercidentes, in lactis potationem et casei comestionem, et aliarum rerum hujusmodi ingluviem protraxerunt. Hic illi viam transgressionum aperientes et dilatantes a recta via alios averterunt. — Sacerdotes etiam legitimis nuptiis honestatos, isti quidem qui multas virgines absque viris mulieres ostendunt et matres filios alentes quorum* Errores Latinis exprobrati.

patres videre non licet, hi inquam, effecerunt, ut Dei vere sacerdotes odio haberentur et vitarentur, Manetis culturae semina in illis disseminantes,[1]*) et animas, quae nuper coeperant germinare pietatis semen, zizaniorum superseminatione profanantes. Quin etiam illos qui a presbyteris chrismate uncti fuerant, iterum inungere ipsi non horruerunt, episcopos seipsos jactitantes, et presbyterorum chrisma inutile esse et frustra conferri, portentose docentes. Num reperitur aliquis, qui talem unquam auribus acceperit insipientiam, quam isti mente capti audere non dubitarunt? illos videlicet qui semel uncti sunt chrismate, iterum ungentes, et Christianorum excelsa et divina mysteria et sacramenta in magnas nugas et derisum magnum convertentes. Sed, inquiunt illorum sapientes et docti vel potius revera omnino indocti et a rebus sacris alieni et imperiti: non licet sacerdotibus eos qui sacro baptismate initiantur et decorantur chrismate sanctificare; solis enim pontificibus hoc datum est. Sed dicant mihi, unde venit haec lex? et quisnam hujus legis conditor? Quive ex Apostolis, vel Patribus, vel Synodis id docuit? . . . Sacerdos baptizat baptizandum perficiens: quomodo igitur illius puritati, cujus ipse est auctor, custodiam et confirmationem auferes a sacerdote? neque ministrum illum esse permittes tanti doni? neque in baptizato aliquid sacerdotem perficere asseris? Ea videlicet de causa, ut tuus sacerdos vanis nominibus te exornans, te solum principem, te episcopum ostendat in sella collocatum.*

Processio Spiritus S.

60. Dein vehementius errorem dogmaticum *de processione Spiritus Sancti* Latinis exprobrat. — *Sed neque hoc tantum impie agendum illi decreverunt, verum etiam si quae est malorum summa et apex, ad hunc deducti sunt. Praeter enim absurditates quas supra recensuimus, sacrum etiam et sanctum symbolum, quod ab omnibus synodicis et oecumenicis calculis irrefragabilem vim habet et auctoritatem, spuriis et falsis quibusdam disceptationibus et alienis rationibus et*

---

[1]) *Τῆς Μανοῦ γεωργίας ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα κατασπείροντες;* accusat Latinos quod Manichaeismo, rejectis sacerdotum connubiis, faveant. Ap. Baron. ad a. 863 n. 37 male vertitur „malae messis germina in seipsis disseminantes."

audaciae quodam excessu adulterare conabantur. O mali daemonis artes! Spiritum sanctum non ex Patre solum, sed etiam ex Filio procedere noviter docentes. Quis unquam talem vocem ab iis qui alias impie sunt locuti prolatam audivit? Quis lubricus anguis eorum cordibus hoc instillavit? Quis omnino eorum qui inter Christianos agunt ferre posset in sancta Trinitate duo introducta principia et causas, Patrem nempe causam Filii et Spiritus, Spiritus autem causam Filium? Hoc est monarchiam in duplicem deitatem solvere, et non minus quam gentilitiam mythologiam, Christianorum discerpere theologiam, atque ita Trinitatis dignitatem supersubstantialis et monarchicae per contumeliam imminuere.

61. Convocat dein praesules ad synodum, ut errores istos cum auctoribus eorum damnent et orthodoxam doctrinam in Bulgaria custodiant. Sed etiam manifestius bellum contra Sedem Romanam movendum indicat, referens, ex Occidente missam esse epistolam synodalem multis cum accusationibus contra Nicolaum, et hac de re quoque sententiam esse ferendam. *Ex partibus enim Italiae,* scribit, *synodica quaedam epistola ad nos allata est, sexcenta mala continens et delicta, quae adversus proprium eorum episcopum illi qui Italiam incolunt conqueruntur; sexcentas etiam obtestationes cum magna irae Dei comminatione nobis adhibent, ne ipsos praetermittamus ita misere perditos et tanta et adeo gravi tyrannide oppressos; sacerdotales praeterea leges et omnes ecclesiasticas regulas conculcatas narrant. Quae jam diu quidem a monachis et presbyteris inde aufugientibus ad omnium aures devenerunt. Nunc vero, ut superius dixi, diversae litterae diversorum inde venerunt hujusmodi tragoediae et sexcentorum malorum plenae, quarum exempla juxta eorum preces et contestationes . . . his nostris litteris adjecimus, ut de his rebus etiam, sancta universali synodo in Domino congregata, quae placuerint Deo communi sententia confirmentur, et magna pax Ecclesiae Christi restituatur.*[1])

Convocatio ad synodum.

[1]) Vide litteras Photii ap. Baron. ad a. 863, n. 33 sqq.; Migne, Patr. Gr. tom. CII. p. 722 sqq.

Epistola ad Bulgaros.

62. Praeterea vero Photius nomine Imperatorum Michaëlis et Basilii ad regem Bulgarorum misit epistolam, qua conquestus est, quod a Graecis sese verterit ad Latinos, multasque in hos congerit accusationes. Praeter quinque errorum capita quae in Photii encyclica continentur, epistola haec adhuc alia continebat, uti ex Nicolai ep. 70ª ad Hincmarum colligitur. *Accipientibus nobis,* scribit, *et perscrutantibus eamdem cum aliis scriptis epistolam, non, hanc saepe memorati principes dictantes, nisi in lacu blasphemiae tinxisse calamum, et luto erroris usi pro atramento fuisse procul dubio patuere.* Recensens dein varias accusationes quas superius jam memoravimus, etiam haec addit: *Insimulare tentant, quoniam presbyteros chrismate linire baptizatorum frontes inhibemus, quod tamen chrisma nos ex aqua fluminis conficere fallaciter arbitrantur .... Mentiuntur, nos agnum in Pascha more Judaeorum super altare pariter cum Dominico corpore benedicere et offerre. Quin et reprehendere satagunt, quia penes nos clerici barbas radere suas non abnuunt, et quia diaconus non suscepto presbyteratus officio apud nos episcopus ordinatur.*[1]) Sed et primatum Ecclesiae Romanae directe in ea epistola fuisse impetitum, colligitur ex istis Nicolai verbis: *Sed quid mirum, si hoc isti praetendunt, cum etiam glorientur atque perhibeant, quando de Romana urbe Imperatores Constantinopolim sunt translati, tunc et primatum Romanae Sedis ad CPtanam ecclesiam transmigrasse, et cum dignitatibus regiis etiam ecclesiae Romanae privilegia translata fuisse. Ita ut ejusdem invasor ecclesiae Photius etiam ipse se in scriptis suis archiepiscopum atque universalem patriarcham appellet.*[2]) — Ita Photius ex falsis principiis ultimas consequentias schismaticas deduxit.

Expenduntur accusationes.

63. Antequam ulterius progrediamur convenit, ut examinemus breviter modum agendi Nicolai quoad Bulgaros, ac Photii accusationes. Etenim tum Graeci schismatici ac Protestantes, tum alii quidam auctores, uti Pichler,[3]) dum Pho-

---

[1]) Labbé VIII. 470. 471. [2]) Ibidem col. 472.

[3]) V. Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident. B. I. p. 192 sqq. (München 1864).

tium defendunt et excusant, Nicolaum arguunt, quod ipse et missionarii ab eo in Bulgariam missi, ambitione vel violentia sua provocaverint Photium ad encyclicam illam promulgandam. Sed omnino injustam esse hanc accusationem liquet, si rerum adjuncta perpenduntur. Bulgarorum regnum situm erat in Illyrico, quod de jure spectabat ad patriarchatum occidentalem Romani Pontificis. Vidimus, a Leone Isauro (a. 730) Illyrici provincias violenter juribus patriarchalibus Romani Pontificis subtractas, et patriarchae CPtano addictas fuisse. Sed Bulgari pagani jam a. 678 sub Constantino Pogonato regnum suum fundaverant in parte Illyrici; adeoque illa regio semper ad patriarchatum Romanum pertinuerat, donec irruentibus Bulgaris paganis religio christiana ibidem exstincta fuit. Vides proinde, Romanos Pontifices, uti summo jure totum Illyricum ipsis ereptum sibi vindicabant, ita a fortiori in Bulgariae regnum ad fidem conversum suum influxum et jurisdictionem patriarchalem potuisse et debuisse extendere. Quando autem Bogoris ipse a Nicolao petiit, ut res ecclesiasticas Bulgarorum conversorum disponeret, sollicitudo ecclesiarum quae Nicolao incumbebat, ut illi obsecundaret, omnino requirebat, simulque ea occasione plane utendum erat, ut jurisdictio patriarchalis in illis partibus restitueretur. Quodsi missionariis orientalibus molestum erat, a Bogore tale consilium suscipi et a Nicolao episcopos et presbyteros latinos mitti, ipsos vero ex regionibus istis a rege dimitti: motiva quidem politica regis displicere poterant, Pontificis vero acta reprehendi non poterant. Caeterum ipsorum Orientalium culpa magna erat. Etenim quum Nicolaus nosset eorum animum ad schisma propensum et Latinis hostilem, quumque justae adessent querelae de presbyteris graecis in Bulgaria, Pontifex necessario providere debebat rebus ecclesiasticis et religiosis in illo regno.

Bulgariae regnum.

64. Immerito etiam carpit Pichler[1]) Nicolaum, ac si in Responsis ad Bulgaros clerum orientalem inconvenienti ratione tractaverit, e. g. agens de presbyteris matrimonio junctis. Ipsum Pontificis hac de re responsum citemus. *Consulendum decernitis,* scribit c. 70, *utrum presbyterum uxorem*

Clerici uxorati.

[1]) L. c.

habentem debeatis sustentare et honorare, an a vobis projicere. Quo respondemus, quoniam, licet ipsi valde reprehensibiles sint, vos tamen Dominum imitari convenit, qui solem suum, ut Evangelium testatur, oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Dejicere vero eum a vobis ideo non debetis, quoniam nec Judam Dominus, cum esset mendax discipulus, de numero Apostolorum dejecit. Verum de presbyteris qualescumque sint, vobis, qui laici estis, nec judicandum est, nec de vita ipsorum quidpiam investigandum, sed episcoporum judicio quidquid est per omnia reservandum. — Animadvertendum est, quod ex quaestione colligitur, Bulgaros jam scivisse, presbyteros ad coelibatum teneri in Ecclesia latina; quumque regi propositum esset, Ecclesiae latinae disciplinam et ritum suscipere, Nicolai responsum non directe refertur ad presbyteros orientales arguendos, sed generale est, adeoque merito coelibatum vindicat, et connubium presbyterorum reprehendit. Summa autem responsi in eo est, ut moneat, judicia de presbyteris episcopis reservari, nec laicos istis negotiis se immiscere debere. Id patet etiam ex responso sequenti (c. 71), quo de presbyteris agitur adulteris. Statuit enim, Bulgaros posse etiam a talibus sacramenta suscipere, quamdiu non ab episcopo reprobati sint. Ita Pontifex congrua principia de disciplina ecclesiastica Bulgaros edocet. Quod si vero indirecte in presbyteros uxoratos Graecorum reprehensio cadit, id sane ipsis Orientalibus adscribendum est, qui tanta cum arrogantia Latinorum disciplinam perstringere solebant.

Vigor adhibendus.

65. Caeterum advertendum est, eo tempore jam Photium ejusque partem perversitatem suam aperte manifestasse, nec Nicolao fuisse curandum, ut praesertim quum ad aliam nationem scriberet, Orientalium vanitati et praejudiciis parceret. — Generatim vero in ejusmodi homines, quales fuerunt Photius et asseclae ejus, lenitate potius agendum fuisse quam auctoritatis vigore, falsa opinio est. Lenitas enim conducere potest, ut quis placetur, reconcilietur, et erigatur a lapsu qui infirmitate potius quam malitiâ contigit. Homines autem qui manifesta impietate et ambitionis perversitate consilia sua pessima exsequebantur, atque ita jam eo pervenerant, ut faci-

noribus constricti summas rerum in ecclesia orientali tenerent, lenitate reduci non poterant. Etenim Photius ut a coeptis recederet, retractare debuisset quae peregerat facinora, et honores ac dignitates dimittere, illudque sibi comparasset malum, quod homines animi elati maxime fugiunt, quale est infamia. Quamquam autem eam ignominiam tolerare, fuisset ei vere conducibile ad aeternam beatitudinem consequendam, jam tamen in comperto est, hominum ejusmodi mentem obtenebratam esse passionibus et obcaecatam, nec supernis eos percelli et duci motivis. Quare si remedia mordacia in causa Photii pro dubiis haberi poterant, lenientia sine dubio inutilia praenoscebantur.

66. Ex accusationibus quas in sua encyclica Photius contra Latinos affert, pleraeque respiciunt *diversitatem disciplinae* ecclesiasticae in Ecclesia orientali et occidentali. De istis differentiis plane aliter scripserat Photius in epistola apologetica ad Nicolaum, dum promotionem suam ex laico diversitate disciplinae orientalis et occidentalis excusat. Quamvis ex obliquo passim studeat carpere Latinorum mores, tamen pluribus evolvit, in variis disciplinae capitibus differentias admitti. *Nam revera,* inquit, *inter alia communia omnibus sunt, quae omnes custodire necesse est, et ante alia quae de fide habemus, ubi vel paulum declinare, est mortifero se piaculo obstringere. Quaedam proprie alios consequuntur, quorum praetermissio eis mulctam affert quibus illa tenenda data sunt; qui vero non acceperunt, hi propterea quod non observaverint, minime condemnantur. Et quae oecumenicis et communibus praecepta sunt suffragiis, convenit ab omnibus custodiri; quae vero Patrum aliquis exposuit, aut localis definivit synodus, eorum qui servant non efficiunt superstitiosam mentem, qui autem non acceperunt, ea praeterire sine periculo possunt. Sic tonderi aliis patrium est, aliis synodica etiam definitione abjiciendum.*[1]) — Certe superfluum est, singula quae hac in re dein Photius in sua epistola encyclica caeco scripsit furore, accuratius diluere.

Disciplinae diversitas.

1) Ap. Baron. a. 861 n. 43. — Migne, P. G. CII. Photii epist. II. col. 603.

Quaestio de confirmatione.

67. Tantum de ea Photii accusatione pauca dicamus, qua conqueritur magno furore, a latinis presbyteris in Bulgaria rejici confirmationem a presbyteris graecis collatam ut invalidam, eamque sacram unctionem ab illis repeti. Forte ejusmodi factum adscripseris missionariorum illorum errori, quo opinati sint, confirmationem a presbyteris nunquam valide administrari. Haud tamen censemus hanc fuisse rationem, cur invalidam istam confirmationem Latini habuerint; sed alia, eaque solida fuerunt ipsis motiva. Ea de re scribit Em. Hergenröther: „Quum Bulgarorum regio consideraretur a Latinis ut subjecta patriarchatui Romano, quumque in hoc patriarchatu ordinarie confirmatio conferri non posset, nisi ab episcopis, videntur inde intulisse Latini, presbyterorum graecorum confirmationem validam ibi non esse habendam. Accedebat, quod presbyteri illi essent manifeste Photiani, quorum ordinatio ex decretis Nicolai rejiciebatur. Praeterea vero, idque maximi momenti habendum, confirmatio collata erat chrismate a Photio consecrato; consecrationem chrismatis enim antiqua consuetudine in Oriente patriarchae sibi reservabant. Metrophanes diserte dicit, a Latinis *chrisma* Photii esse rejectum, *ἀπεδοκίμασαν τοῦ Φωτίου τὸ μύρον.*[1]) Si presbyteri latini Photii chrisma agnovissent, eo ipso etiam agnovissent eum ut patriarcham.“[2]) Similes rationes afferuntur a Benedicto XIV., quum De Synod. L. VII. c. IX. n. 3. hanc quaestionem tangit.

Orientis disciplina.

68. Praesertim vero haec ad quaestionem illustrandam advertenda existimamus. Vetusta est illa apud Graecos consuetudo, ut simplices sacerdotes sacramentum confirmationis administrent, puerosque statim post baptismum sacro chrismate liniant. Ejusmodi autem confirmatio a simplici presbytero administrata, „non potest aliunde, ait Benedictus XIV. l. c., vires sortiri, quam a delegatione sive expresse sive tacite eidem sacerdoti facta a Romano Pontifice,“ adque ejusmodi privilegium saltem tacite a Sede Apostolica orientalibus pres-

[1]) Metrophanis Metropol. Smyrnensis ep. ad Manuëlem Patritium. Hard. Coll. Conc. t. V. col. 1114.

[2]) Photius T. I. p. 640.

byteris concessum, illa potestas confirmandi presbyterorum orientalium reducenda est. Ac talem potestatem schismate quidem per se non amittunt illi presbyteri, sed cessat eadem per expressam Sedis Apostolicae interdictionem vel revocationem.[1]) Etiamsi igitur Photii presbyteri schismate excitato per se non amisissent confirmandi facultatem, ea tamen certe destituti sunt eo, quod a Nicolao I. omni potestate sacra munera exercendi privati essent. In concilio Romano enim mense Aprili a. 863 habito, Pontifex statuerat decreto III.: „Eos vero, quos Photius neophytus et CPtanae sedis invasor in quolibet ecclesiastico ordine provexit, quoniam manifestum est, eos in omnibus consecratoris sui pravitatibus consensisse, atque ei post invasionem communicare, omni clericali officio privamus et apostolica atque canonica auctoritate et synodali decreto eos penitus sequestramus."[2]) Atque etiam Hadrianus II. in epistola quadam ad Ignatium patriarcham advertit, presbyteros orientales in Bulgaria fuisse asseclas Photii, qui non solum in illa regione, sed in tota Ecclesia per Sedem Apostolicam omni exercitio sacerdotali interdicti fuerant;[3]) Confirmatio invalida.

---

[1]) Ita rem se habere, colligitur ex variis documentis auctoritatis ecclesiasticae quae hanc quaestionem spectant. Sic concilium provinciale Smyrnae a. 1869 ab episcopis latinis illius provinciae celebratum, sect. II. cap. II. de confirmatione art. 3. declarat: „Quod vero spectat ad confirmationem acatholicorum ritus orientalis, qui divino lumine illustrati ad catholicae Ecclesiae gremium revertuntur, standum est decisioni supremae Congregationis S. Officii editae sub die 15. Januarii 1766, quae est sequentis tenoris: „„St. Dominus Clemens Papa XIII., auditis votis Emmorum PP. Cardinalium Inquisitorum generalium, censuit non expedire, quod confirmati a sacerdotibus schismaticis denuo liniantur post reditum ad unitatem, et ad mentem: Mens est, quod in casibus particularibus inquirendum sit, quonam in loco conversi ad fidem fuerint confirmati; etenim in Bulgaria et in Cypro insula aut in Italia et insulis adjacentibus aut penes Maronitas Libanenses, aut ubicunque fuit haec facultas expresse adempta, denuo confirmari debent absolute. Si vero confirmati fuerint in Valachia, Moldavia, Asia etc., et ubicunque facultas non fuit expresse revocata, valide confirmati fuerunt."" V. Collectio Conciliorum Lacensis t. VI. p. 569. (Friburgi 1882.)

[2]) Nicol. ep. 7. Labbé VIII. 288.

[3]) *Τοῦ Φωτίου κοινωνοὶ καὶ συμμύστοι, οὓς οὐ μόνον εἰς τὴν Βουλγάρων χώραν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἐκκλησίαν ὡς ἱερεῖς ἐνεργεῖν*

adeoque merito eos inhibitos fuisse, ut in Bulgaria sacra munera exercerent. — Patet igitur, gravissimas fuisse rationes, cur confirmatio a presbyteris Photianis in Bulgaria collata invalida haberetur.[1])

Quaestio *de processione Spiritus sancti* ex Patre Filioque, in theologia dogmatica fusius pro dignitate rei tractatur, atque additionem vocis *Filioque* in Symbolo legitimam fuisse, ibidem probatur.[2]) Unde accusationes Photii quoad hoc doctrinae caput, modo haud discutiemus.

Celebratur conciliabulum.

69. Celebravit dein Photius mense Augusto a. 869 Constantinopoli pseudo-synodum suam. Congregatis videlicet episcopis suis quos accersere potuit, praesidente Imperatore Michaële ac forte etiam Basilio, et quibusdam homuncionibus sordidis et turpibus quasi legatis patriarcharum orientalium in medium adductis, judicium peregit de Romano Pontifice, et sententiam excommunicationis atque anathema in Nicolaum et in omnes cum eo communicantes ferre ausus est. Aliqui auctores, uti Jager et Wouters, existimant, concilium hoc revera habitum non fuisse, sed synodum ac sententiam cum ingenti subscriptionum numero a Photio esse confictas. Attamen quamvis plura in hac re obscura sint, colligitur nihilominus ex testimonio scriptorum illius aetatis, synodum revera habitam esse, sed multiplici fraude Photium gesta et acta ejus corrupisse, maxime ut hanc synodum tanquam oecumenicum concilium repraesentaret. Conciliabulum istud commemorat Anastasius Bibl. in Praefatione ad Concilium VIII. scribens: *Quod horribilius est,* (Photius) *conciliabulum prae-*

ἐκωλύσαμεν. V. Labbé Coll. Conc. VIII. 1386. Hergenröther, Photius, T. II. p. 165.

[1]) Etsi Photii in conficiendo chrismate usurpatio non obstitisset valori confirmationis cum ejusmodi chrismate, inde tamen vehementer movebantur presbyteri latini, ut obsisterent confirmationi a Photianis administratae. Admisso enim hoc chrismate, uti diximus, illius patriarchalem dignitatem visi fuissent agnoscere. Ratio autem peremptoria, cur invalida esset Photianorum confirmatio, certe habetur in ea interdictione functionum sacerdotalium, de qua ultimo loco egimus.

[2]) Cfr. tractatum nostr. De Deo trino, Cap. II. Art. II., et Dissertat. in hist. eccles. T. II. p. 113 sqq.

sidente Michaële Imperatore colligit, falsos homines quasi vicarios orientalium sedium format, accusatores muneribus armat et mendaciis construit, testes eos adsciscit, quos et accusatores opponit. Judices nonnunquam et in accusati personam admittit, excessus quosdam quasi praefati summi Pontificis fingit, impingit, et sicut putabat, damnatione simul et anathemate punit.[1]) — Ita etiam scriptores graeci e. g. Metrophanes et Nicetas istam synodum revera celebratam esse enarrant.

70. Quamvis autem pseudo-synodum illam revera habitam esse censeamus, haud dubium est, plures quoad hoc conciliabulum Photii fuisse fraudes et fictiones. Finxit in eadem repraesentationem patriarcharum Orientis per apocrisiarios falso substitutos; videtur ipse hunc characterem tribuisse quibusdam hominibus, clericis vel monachis, ipsius asseclis, qui forte ex variis Orientis regionibus Constantinopoli aderant. Magna parte dixeris synodum compositam ex episcopis qui Constantinopoli viciniores erant, et ex aliis quibusdam, qui uti id assuetum erat, Constantinopoli ob negotia tunc versabantur *(σύνοδος ἔνδημος)*. Acta dein hujus synodi, vota et subscriptiones plurimas, ipse Photius fraudulenter composuit, ut conciliabulo speciem synodi oecumenicae tribueret; subscriptionem Michaëlis Imperatoris refertur pseudo-patriarcha ab ipso ebrio obtinuisse, Basilii subscriptionem finxisse; (forte tamen Basilius subscripsit, sed postea id inficiatus est). Ex Anastasio adhuc haec de illius synodi indole citari possunt. *Verum,* scribit in Praef. ad Conc. VIII., *iste falsarius* (Photius) *falsorum excessuum adversus insontem, absentem, et invictum, mendacem codicem compilat, mille circiter antistitum subscriptiones falsas interserit, sibi nemine prorsus consentiente vel conscribente ex numerosa episcoporum multitudine, nisi uno et viginti praesulibus.*[2]) An haec omnino accurate dicta sint, dubitaverim.

Photii fraudes.

71. Basilii Imperatoris legatus postea sub Hadriano Romam missus, Pontifici et synodo Romanae libellum a Photio compositum, quo Acta synodi continebantur, et in archivio

---

[1]) V. Labbé VIII. 965. [2]) V. Labbé l. c.

CPtano repertum, obtulit. Ea occasione quum fraudes impiae Photii adverterentur, legatus dixit: *Credo in hoc opusculo diabolus habitat, quia per os complicis sui Photii ea quae per se dicere nequit, eructat. Nam et subscriptionem Basilii nostri Imperatoris post subscriptionem Michaëlis, quem ebriosissimum subscribere noctu suasit, falsissime continet, quam ejus non esse restitutio Ignatii declaravit, et satisfactio nostra, si vobis placuerit, jurejurando firmavit. Neque enim unius semper catholici Basilii nomen non potuit falso suis feralibus commentis inserere, qui mutato charactere potuit multorum episcoporum nomina cum paucis complicibus suis describere. Quorum videlicet episcoporum universitas tam immunis est hujus subscriptionis, quam tenoris ignara. Siquidem nullus CPtanorum, quando illud conciliabulum collectum fuisset (quia revera nec fuit) agnovit, sed quia Constantinopolim comprovinciales, veluti regiam civitatem, pro diversis negotiis instar istius urbis ascendunt, pervicacissimus Photius mendacium suum veritatis medicamento, sicut ei a primaevo fuerat institutum, linivit. Dum in locum quorumdam sanctissimorum episcoporum cives, quidem aliquorum illorum, sed transfugas, ut fama vulgatum est, muneribus obcaecatos, subscribere fecit. Inde est, quod subscriptionum istius videntur diversi characteres, et quidam eorum acutiori penna, quidam grossa, nonnulli vero decrepitum simulantes grossiori membranam inquinantes, describunt, ut videlicet fraude praesentium, simplicitati absentium illudatur, et illud credat facilius universitas verissimum, quod dissimilibus litteris fecerit falsitas esse diversum.*[1])

Ad Ludovicum II. recurrit.

72. Postquam Photius ejusque asseclae in illo conciliabulo damnationis et depositionis sententiam impie in Nicolaum Pontificem tulerunt, audax ille pseudo-patriarcha, quum dissidia fuisse sciret inter Ludovicum II. Imperatorem et Nicolaum, speravit eo se deventurum, ut ad sententiam ab ipso latam exequendam adduceret Imperatorem. Misit igitur ad Ludovicum et Engelbergam imperatricem, mulierem pecunia-

---

[1]) *Vita Hadriani II.* in Libro pontificali c. XXVIII. sqq. — Auctor *Vitae Hadriani* habetur Gulielmus, quidam R. E. Bibliothecarius.

rum cupidam, cum ditissimis muneribus legatos Zachariam Chalcedonis et Theodorum Laodicaeae episcopos. Gesta et decreta pseudo-synodi suae per hos Imperatori transmisit simul cum epistola reverentia plena, qua etiam pollicebatur, se effecturum Constantinopoli, ut eorum dignitas imperialis nomenque agnoscerentur, si Nicolaum e sede pontificia expelleret. — Spe tamen sua frustratus est Photius, nam brevi post legati ejus a Basilio Imperatore ex itinere revocati sunt.

73. Interim Nicolaus Pontifex non destitit, quamvis in- Nicolai acta. firmitatibus detentus esset et vitae fini jam proximus, rebus Orientis curas suas impendere. Commemoratur id in Annalibus Bertinianis ab Hincmaro, cujus clerici cum epistola archiepiscopi, qua varias accusationes in eum latas diluebat, eo tempore Romam pervenerunt. *Hincmari clerici,* dicitur ad a. 867, *mense Augusto Romam venientes, Nicolaum Papam jam valde infirmatum, et in contentione quam contra Graecorum Imperatores Michaëlem et Basilium, sed et contra orientales episcopos habebat, magnopere laborantem invenerunt. Quapropter usque ad mensem Octobrem ibidem sunt immorati.*[1]) — Intelligebat sane Pontifex, summa pericula per Photii perversitatem imminere unitati Ecclesiae occidentalis et orientalis jamdudum labefactatae, suique muneris censuit usque ad ultimum spiritus halitum obviare ruinae. Hinc ex una parte, quamvis vix fructum sperare posset, extremo conamine novam legationem Constantinopolim destinavit. Statuit videlicet, ut duo ex episcopis, qui in Bulgariam missi erant, Constantinopolim proficisci tentarent, duobus aliis in illo regno remanentibus. *Inter haec quidem,* scribit Anastasius in *Vita* Nicolai, *statuit beatissimus Papa . . ., ut penetrantibus ipsis Bulgariam episcopis, Paulus Populoniensis ipseque Grimaldus episcopi in Bulgaria quidquid ad divinum ministerium pro instructione illius gentis pertineret, efficerent. Et saepius dictus Formosus, atque Dominicus, venerabiles episcopi, iterum Constantinopolim pro schismate ibi exorto proficiscerentur.*[2]) — Ex altera vero parte clericis Hincmari tradidit solemnem et fusiorem epistolam (ep. 70) ad Rhemensem archiepiscopum et

---

[1]) Pertz M. G. I. 475. [2]) Vita Nicolai c. LXXV.

omnes praesules Galliae. Ea epistola, data d. 23. Octobris a. 867, Nicolaus exponit, quae in ecclesia CPtana acciderant, Photiique accusationes in Romanum Pontificem et occidentalem ecclesiam prolatas. Gesta conciliabuli et consummationem schismatis nondum videtur Pontifex eo tempore novisse. Exhortatur Galliae praesules, ut in hisce rerum adjunctis unitatem cum Sede Apostolica firmiter teneant, atque habitis synodis ipsi pro vera fide et Dei Ecclesia decertent, calumnias Graecorum refellant, et responsa ad eas accusationes scriptis concepta Romam transmittant. *Magnopere convenit*, ait, *ut et vestra quoque fraternitas, morem secuta majorum, concertans nobis et unanimiter collaborans in talibus inveniatur.*[1]) Ad regem Carolum Calvum atque ad Germaniae episcopos pariter isto de negotio litteras dedit. — Hincmarus Rhemensis magno fervore ea quae ipsi Nicolaus commiserat exsecutus est, ac varii contra Graecos libri eo tempore in Gallia sunt confecti. Ex quibus adhuc exstant Aeneae Parisiensis episcopi (m. 870) *Liber adversus Graecos,* et Ratramni monachi opus amplius *Contra Graecorum opposita Romanam ecclesiam infamantia.* — Nicolaus Pontifex autem meritis plenus et vere Magnus, eo anno 867 Idibus Novembris ex hac luce migravit ad Dominum. Sed jam ante hunc diem res in Oriente penitus mutatae sunt; Michaële occiso videlicet Basilius solus regnavit, Photium ex sede CPtana dejecit, restituitque Ignatium.

Episcopi Galliae.

III.

De Concilio oecumenico octavo.

Basilius Imperator.

74. Basilius Macedo Adrianopoli anno 812 humili loco natus, quum corporis robore vigeret et in domandis equis excelleret, favorem assecutus est Michaëlis Imperatoris. Qui primum equis et stabulis suis eum praefecit, dein vero, quum nec animi et ingenii dotes homini deessent, isque se Imperatori praeberet gratum in venationibus, comessationibus, ac ludis equestribus comitem, Michaël per varios honorum gradus

[1]) V. Labbé VIII. 471.

eum evexit, ac demum post Bardae necem Augustum creavit. At mox Michaël suspectum habuit Basilium, quem sibi superiorem animadvertebat, hujusque vita periclitari visa est. Tunc Basilio auctore conjuratio in Imperatorem facta est, isque quum ebriosus decumberet, nocte 23. Septembris anni 867 in cubiculo suo est trucidatus. Male partum imperium non sine laude Basilius administravit, illudque imprimis bene fecit, quod Photium pseudo-patriarcham e sede dejiceret, Ignatium restitueret, et de pace in ecclesia CPtana instauranda se sollicitum ostenderet.

Photius destitutus.

75. Quidam auctores graeci narrant, Photium a Basilio destitutum fuisse, quod ejus in Michaëlem facinus argueret; sed cum charactere Photii id parum cohaeret, atque Nicetas, auctor fere coaevus, in *Vita Ignatii* plane aliter rem refert. *Photius,* scribit, *in operibus manuum suarum malignans capiebatur. Qui quum dubius haereret, ad quem tandem summa imperii esset perventura, subinde apud Michaëlem carpebat Basilium, et vicissim apud Basilium obtrectabat Michaëli, ratus, amborum se ita amicitiam sibi comparaturum, dum erga utrumque benevolentiam simularet, ut uter tandem ex illis solus imperium obtineret, illum sibi devinctissimum haberet. Atqui non probavit se Basilio, qui admodum veteratoris illius strophis offendebatur. Nec ita multo post ipse Michaël ad sancti Mamantis martyris aedem per insidias mactatur, merito dignoque sua amentia scelere et impietate fato perfunctus: cum imperium una cum matre annos quindecim, menses octo, solus novem prope annos administrasset, cumque malum fecisset in conspectu ecclesiae Dei periit. Initio autem Indictionis primae, nono Kalendas Octobris, Basilius regia occupata Imperator est consalutatus: qui missis ad revocandum ex itinere Zachariam, illum e media via retraxit. Posteroque die quam renuntiatus erat Imperator, Photium de throno deturbatum in coenobium Scepen appellatum ejicit; postridieque Eliam, splendidissimum regiae classis drungarium, cum dromone regio seu celoce, ad sanctissimum patriarcham ex insula Constantinopolim ea qua par est honoris pompa reducendum mittit: qui illum tantisper in paternis aedibus suis, quas Mangana appellant, collocat. . .*

Tunc vero Basilius Imperator adductum in Magnaurae palatium Ignatium, silentio indicto, multis laudibus cohonestavit. Dies erat dominica, tertia et vigesima Novembris (a. 867) *quo etiam anni tempore prius in exilium pulsus erat, qui Dei praesidio et clementia fretus, novennalem ac perfectam ex virtutis certamine lauream adeptus, ecclesiae suae throno restituitur.*[1]) — Varia erant sane Basilio motiva, ut Photio destituto Ignatium revocaret. Scissio illa cum Romano Pontifice et Occidente, ad quam Photius ambitione ardens res adduxerat, perniciosa videbatur Imperatori, quum perspiceret, Imperii incolumitati potius conducere concordiam cum Ecclesia et principibus Occidentis. Sagacis prudentiae etiam erat, exstinguere ipsam in ecclesia CPtana divisionem; non pauci enim, ac maxime inferioris plebis multitudo, addicti erant Ignatio patriarchae injuste depulso, unde ejus restitutio favorem popularem Basilio conciliabat. Hic demum Photii animum versutum satis perspexerat, ab eo et ab audaci Gregorii Asbestae factione insidias et pericula timere poterat, et cavendum ab istis hominibus censebat. Ex hisce motivis velox mutatio rerum ecclesiasticarum quae initio imperii Basilii accidit facile explicatur.

Ignatius restitutus.

76. Ignatius sedi restitutus Photium ejusque asseclas a communione semovit, petiitque ab Imperatore, ut Concilium oecumenicum congregaretur, quo omnia ecclesiae vulnera sanari possent. Magnae et multae profecto erant in ordinandis Constantinopoli rebus ecclesiasticis difficultates, et qua ratione agendum esset cum episcopis et clericis Photianae partis et schisma penitus exstinguendum, arduum erat definire; nec sine aliarum ecclesiarum ac maxime Romani Pontificis concursu omnia disponi posse videbantur. Ad rem Anastasius in Praef. Conc. VIII.: *Verum quia et Ignatius thronum quo praejudicialiter fuerat expulsus absque iterata potioris Sedis, id est primae, auctoritate non recipere proposuerat, et Imperator tantum (proh nefas!) et ubique dispersum a Christi Ecclesia* (scandalum) *generali satagebat eradicare sententia, visum est utrique, Romam et ad tria patriar-*

[1]) Nicetas, Vita Ignat., ap. Labbé Coll. Conc. T. VIII. coll. 1226.

chia fore mittendum Orientis, et a Roma quidem decreta dispensatoria, et sicut erant culparum causarumque discretiones, ita et poenarum qualitates judicandarum, necnon et personas vice fungentes apostolica postulandum, a thronis autem orientalibus consensus nihilominus et personas ducendum.[1] Directa igitur est Romam ab Imperatore et patriarcha legatio cum litteris Basilii et Ignatii, et, sicut innuerat Nicolaus, adjuncti sunt etiam ex parte Photii viri duo, qui ejus causam Romae defendere possent. Missi sunt, ab Imperatore Basilius Pinacas spatharius, ab Ignatio Joannes Sylaei in Pamphilia metropolita et Petrus Troadis episcopus; ex factione autem Photii Petrus metropolita Sardensis et Methodius monachus. Sed Petrus Sardensis naufragio facto in itinere obiit, solusque ex parte Photii Methodius Romam pervenit, qui Photii causae iniquae ibidem parum profuit.[2] Basilius Imperator litteris suis d. d. 11. Decembris 867 Pontifici, quem Nicolaum adhuc esse supponebat, nuntiabat, se juxta praecedentia Pontificis decreta deposito Photio restituisse Ignatium, reliqua vero quae maxime spectabant praesules et clericos ex parte Photii eorumque punitionem vel reconciliationem, ipsum censuisse Pontificis dispositioni esse relinquenda. Rogat, ut apocrisiariis missis quae facienda sint nuntiet. *Ita,* scribit, *Pater spiritualis et divinitus honorande summe Pontifex, accelera pro ecclesiae nostrae correctione et conflictu contra injustitiam atque ad veritatis satisfactionem, multam nobis congeriem bonorum donare, id est unitatem mundam, compagem spiritualem ab omni contentione et schismate liberam, Ecclesiam in Christo unam et ovile uni obsecundans pastori, cujus tu minister ac immolator (θεραπεύτης καὶ λειτοῦργος) existis verissimus.*[3]

Legatio Romam missa.

---

[1]) Labbé VIII. 966.

[2]) In *Vita Hadriani* dicitur: „Sed divino judicio disertissimam partem Photii pelagus sorbuit, et simplicissimam partem Ignatii cum legato imperiali salvam servavit. Nullusque ex neophyti parte nisi monachulus, Methodius nomine, solus evasit. Qui postmodum neque Photium pro cujus parte venerat, neque Ignatium contra quem, sed neque universalis Ecclesiae ad quam venerat, jura suscipiens, tertio conventus, tertio perfidiae denotatus, semel anathematizatus, abscessit." C. XXIV.

[3]) Labbé VIII. 1007.

77. Sicut ista Imperatoris, ita maxime Ignatii epistola singulari in Pontificem Romanum reverentia conscripta est, atque in hac continetur primatus in universam Ecclesiam a Christo instituti aperta et solemnis professio. Exordium enim epistolae ejusmodi est: *Eorum vulnerum atque livorum qui in membris hominis consistunt multos medicos protulit ars, hanc quidem passionem alio accipiente et alteram altero, et per experientiam amputante et medente; eorum vero quae in membris sunt Christi et Dei Salvatoris omnium nostrum capitis, et sponsae catholicae Ecclesiae, unum singularem praecellentem atque catholicissimum medicum ipse princeps summus, et fortissimus sermo, et ordinator et curator, et solus ex toto magister, Deus omnium produxit, videlicet tuam fraternam Sanctitatem et paternam Almitatem; propter quae dixit Petro magno et summo Apostolorum: Tu es Petrus et super hanc petram etc. Et iterum: Tibi dabo claves regni coelorum etc. Tales enim beatas voces non secundum quamdam utique sortem Apostolorum principi solum circumscripsit et definivit, sed per eum ad omnes, qui post illum secundum ipsum efficiendi erant summi pastores, et divinissimi sacrique Pontifices senioris Romae, transmisit. Et ideo ab olim et prisco tempore in exortis haeresibus et praevaricationibus eradicatores et interemptores malarum zizaniarum, et labefactorum et penitus insanabiliter aegrotantium membrorum, multi multoties facti sunt eorum, qui Sanctitatem et summam Paternitatem tuam illic praecesserunt, successores scilicet principis Apostolorum, et illius zelum in fide quae secundum Christum est imitantes, et nunc nostris temporibus Beatitudo tua digne tractavit datam sibi a Christo potestatem.*[1]) Nihil magnificentius afferri potest ad probandum, Graecos ante schisma Romani Pontificis primatum jure divino institutum agnovisse, praesertim cum postea Synodi octavae Patres eam Ignatii epistolam canonice scriptam et plenam justitiae dixerint, et Actioni tertiae Synodi interseruerint.

Legatorum adventus.

78. Legati Romam pervenientes Nicolaum Papam ad Deum migrasse invenerunt, cui die 14. Decembris a. 867

[1]) Ap. Labbé VIII. col. 1009.

successerat Hadrianus II. Eos nonnisi post medium annum 868 Romae advenisse, colligitur ex variis Hadriani epistolis ad Basilium et Ignatium. Ex iisdem videlicet apparet, Romae, usque ad medium annum 867, tantum advenisse Euthymium spatharium, qui ante legationem istam Constantinopoli ab Imperatore directus erat, statim quum imperium arripuisset; miratur etiam Hadrianus, quod sibi ab Ignatio nondum epistola scripta sit.[1]) Itineris difficultates retardasse adventum legatorum haud dubium est; dum enim Hadrianus in epistola secunda ad Ignatium a. 869 (IV. Idus Junii) data, de Joanne Sylaei metropolita, illius apocrisiario, loquitur, ait: *Qui pericula infinita non solum per mare, sed et per aridam gradiendo sustinuerat.*[2]) Ab Hadriano ad S. Mariam Majorem legati solemniter recepti sunt, ac Pontifex in synodo Romae habenda ulteriora in hac causa disponere constituit. Quum quaestiones variae examinandae essent, ac multiplicibus negotiis Hadrianus detineretur, synodus ista nonnisi mense Junio a. 869 habita est.[3])

79. In hac synodo igitur de causa Ignatii et Photii actum et statutum est. Inter alia tres lectae sunt ad episcopos Allocutiones, quarum ultima principium exponitur, Romanum Pontificem omnium episcoporum judicem esse, sed a nemine judicari posse. In eadem de damnatione Honorii minus accurate disseritur, quemadmodum in Dissertatione *De causa Honorii R. P. n. 83* animadvertimus. Dein ab Hadriano sententia lata est. Photii contra Ignatium et sanctam Sedem varia conciliabula, acta, decreta et scripta damnata sunt. Photius ipse rursus anathematizatus est, ita tamen ut si Nicolai I. et Hadriani II. decretis obedientiam sponderet, communio laica ei concederetur. Ii qui actis pseudosynodi Synodus Romana.

[1]) Cfr. epp. Hadriani ad Ignat. et Imp. d. d. 1. Aug. 868, Conc. oecum. VIII. Act. VII., Labbé VIII. 1084. 1085.

[2]) V. Concil. oecum. VIII. Act. III. Labbé VIII. 1011.

[3]) Communis fere opinio, quam Baronius, Pagi uterque, Schröchk, Jager, sequuntur, ea erat, illud concilium jam anno 868 habitum fuisse. Sed Jaffé in Regestis Romanorum Pontificum ostendit, anno 869 synodum esse adscribendam, quae sententia certa jam a gravissimis auctoribus, uti sunt Hefele et Hergenröther, adoptata et vindicata est. Cfr. Hergenröther, Photius, B. II. p. 32.

Photii contra Nicolaum consenserant et subscripserant, si acta illa flammis tradiderint, decretis Nicolai morem gesserint et redierint ad communionem Ignatii patriarchae, in communionem Ecclesiae recepti, sin minus ea indigni declarati sunt. Omnes qui conciliabuli Photiani acta absconderint vel defenderint et non potius igni devoverint, si sint clerici e gradu suo dejecti sunt, si laici anathemati subjecti.[1]) Postremo omnes qui in synodo aderant, ex ecclesia S. Petri egressi sunt, et in gradibus templi codex ille qui acta conciliabuli Photiani continebat, coram omnibus igni traditus est. *Quem nimirum,* ait auctor Vitae Hadriani, *rogus ut fomentum quoddam ignis excepit, et paene antequam semiustum credi potuisset, cum magno foetere picisque odore consumpsit, et cum forte focus inundatione pluviae naturaliter debuisset exstingui, ad pluviam quasi ad guttas olei flamma convaluit, et in laudes Dei sanctissimique Papae Nicolai, simulque Hadriani summi Pontificis miraculi stupor, tam Latinorum quam Graecorum corda resolvit.*[2])

Legati Pontificis missi CPolim.

80. Post synodum celebratam Hadrianus cum legatis CPtanis remeantibus misit Donatum episcopum Ostiensem, Stephanum episcopum Nepesinum, et Marinum ecclesiae Romanae diaconum, ut praeessent Concilio generali, quod ea in urbe per industriam Basilii Imperatoris celebrari statuebat. *Volumus ergo,* scribit Pontifex in epistola ad Basilium, *per vestrae pietatis industriam illic* (Constantinopoli) *numerosum celebrari Concilium, cui nostri quoque missi praesidentes, et culparum personarumque differentias liquido cognoscentes, juxta quod in mandatis acceperunt, singulorum libere discretiones exerceant.*[3]) — Ex more Hadrianus legatis tradidit *Commonitorium* seu instructionem, qua ratione et quibus de rebus ipsis agendum esset, atque *libellum* seu professionem fidei et submissionis, cui omnes subscriberent; alioquin ad consessum et judicium synodale non admitterentur. *Eisque* (legatis) *praecepit,* dicitur in Vita Hadriani, *ut omne scandalum ecclesiae CPtanae solerter sopirent, consecratisque a*

---

[1]) V. Conc. oecum. VIII. Act. VII. Labbé VIII. 1087 sqq.
[2]) Vita Hadriani II. c. XXXIII. [3]) Labbé VIII. 982.

Methodio et Ignatio sub satisfactione libelli, quem de scrinio susceperant, proprias ecclesias redderent. Photianis vero sub eadem ac districtiori satisfactione communicarent quidem, sed sacerdotum judicium, usque ad Sedis Apostolicae sententiam, manente sanctissimi Papae Nicolai judicio, protelarent.[1]) Necessarium haud visum est de illis accusationibus in Synodo agere, quas Photius contra Occidentales protulerat. Photio soli enim haec videbantur adscribenda eoque damnato concidere, nec ulterius attendenda vel discutienda et divulganda. Totum in eo positum apparebat, ut Photius penitus rejiceretur, pax cito restitueretur, et Orientales ad reverentiam in Sedem Romanam ejusque de fide et disciplina decreta reducerentur. Alia quaestio est, annon valde conduxisset ad posteriora schismata vitanda, illa quoque accusationum capita damnare; sed eo tempore quae postea evenerunt praevideri non poterant, atque ob gravia motiva illam selegerunt agendi viam. Unde haud reprehendendi apparent Pontifex ejusque legati, sed dispositione quadam divina rem ita peractam fuisse, potius censendum est.

81. Perveneruut legati post varia itineris incommoda Constantinopolim, et die 25. Septembris a. 869 magno cum gaudio magnaque cum solemnitate a Basilio Imperatore et ab Ignatio patriarcha recepti sunt. Die subsequente, quum iterum ad Imperatorem accessissent, hic suam manifestavit spem fore, ut eorum ope scandala Photii auferantur et pax restituatur. Tunc legati de exigenda subscriptione libelli verba fecerunt, qua de re auctor Vitae Hadriani: *Legati sanctae Sedis Apostolicae responderunt: Et nos ideo venimus, ideo missi sumus,* (ut unitas et tranquillitas restaurentur): *sed neminem Orientalium vestrorum unquam in nostram synodum suscipere possumus, nisi oblato libello, cujus formam de scrinio sanctae Sedis Apostolicae sumpsimus, nobis fuerit satisfactum. — Imperator et patriarcha dixerunt: Quia novum hoc et inauditum de libello proferendo asseritis, necesse est ut tenoris illius formam videamus. Nec mora, libelli forma prolata est, et de latino in graecum conversa omnium notitiae*

Cum honore recepti.

[1]) Vita Hadriani II. c. XXXIV.

declaratur. Quorum quidam libellum proferentes in sancta synodo resederunt, proferre nolentes extra synodum inglorii relicti sunt, sed dietim fervore sancti Spiritus temperati, praemissa libelli satisfactione ad unitatem sanctae synodi reversi sunt.[1])

Libellus fidei.

82. Quum inter praecipua facta Concilii habenda sit subscriptio hujus libelli, ejus tenorem convenit accuratius exponere. Erat professio fidei iis fere verbis concepta, quibus constabat formula, cujus subscriptionem Hormisdas Papa occasione sopiti schismatis Acaciani ab episcopis orientalibus postulaverat. Inde est quod legati dicunt, de scriniis ecclesiae Romanae formulam esse desumptam. In Anastasii versione Actorum Concilii libellus quoad partem praecipuam hisce verbis conceptus est: *Prima salus est, rectae fidei regulam custodire: deinde a constitutis Dei et patrum nullatenus deviare. Unum quippe horum ad fidem pertinet, alterum ad opus bonum . . . Et quia non potest Domini Nostri Jesu Christi praetermitti sententia dicentis: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam; haec quae dicta sunt, rerum probantur effectibus, quia in Sede Apostolica immaculata est semper catholica reservata religio, et sancta celebrata doctrina. Ab hujus ergo fide et doctrina separari minime cupientes, et patrum, et praecipue sanctorum Sedis Apostolicae Praesulum, sequentes in omnibus constituta, anathematizamus omnes haereses, simul cum Iconomachis. Anathematizamus etiam Photium, qui . . . . superstite Ignatio in CPtanam est pervasorie, imo tyrannice, a quibusdam schismaticis vel anathematizatis atque depositis institutus ecclesiam.* — Sequitur professio adhaesionis ad synodos et decreta Nicolai I. et Hadriani II., et damnatio Photii, Gregorii Syracusani eorumque sequacium. Deinde: *Porro de venerabilissimo Ignatio patriarcha nostro, et de iis qui ex parte hujus sunt, quod auctoritas Apostolicae Sedis vestrae decrevit, tota mente sequimur et religiosa devotione veneramur, atque pro nosse et posse nostro pia intentione ac spiritali conflictu defendimus. Quoniam, sicut praediximus, sequentes in omnibus*

[1]) Vita Hadriani II. c. XL.

Apostolicam Sedem, et observantes ejus omnia constituta, speramus, ut in una communione, quam Sedes Apostolica praedicat, esse mereamur, in qua est integra et vera christianae religionis soliditas; promittentes etiam sequestratos a communione ecclesiae catholicae, id est non consentientes Sedi Apostolicae, eorum nomina inter sacra non recitanda esse mysteria.[1]) . . . Splendidissima sane his continetur professio primatus Sedis Apostolicae ejusque privilegiorum, et submissio sub eadem Sede.

83. Advertendum porro est, in textu graeco Concilii qui exstat hanc formulam brevius esse conceptam, et ea tantum in illa haberi quae damnationem Photii et agnitionem Ignatii spectant, deesse vero generalia illa principia de primatu Romani Pontificis.[2]) Attamen ex gravissimis rationibus colligitur, Anastasii textum authenticum esse. Generatim textus graecus Concilii qui modo habetur compendii instar est, uti clare ostendit Hergenröther.[3]) Libellum fidei Constantinopoli a Graecis susceptum fuisse eique subscriptum juxta textum

Textus graecus.

[1]) Conc. oecum. VIII. Act. I. Labbé VIII. 988.

[2]) V. Labbé VIII. 1283.

[3]) Photius, II. p. 63 sqq. — Actorum synodi ex officio quinque exemplaria facta erant pro quinque patriarchis. Sed codex, quem Romam deferebant legati Pontificis, ipsis ablatus est, quum redeuntes in praedones incidissent; alia quatuor exemplaria amissa sunt, ac probabile est, ea esse destructa, quando Photius iterum sedem CPtanam invasit. Sed Anastasius Bibl., qui tempore Concilii Constantinopoli erat, missus ab Imperatore Ludovico II., ut de connubio inter Constantinum filium Basilii et Irmengardam Ludovici filiam ageret, transcripserat codicem, et ejus diligentiae tribuendum est, quod latina versione genuina Acta Concilii habeantur. „Diversos, scribit in Praefat., hominum eventus considerans, gesta hujus Synodi, quae Apostolicae Sedis loci servatores in uno volumine secum portaturi conscripserant, in altero codice transscripta Romam usque deferre proposui. Unde factum est, ut eisdem loci servatoribus in praedones incidentibus, et codicem ipsum cum omnibus supellectilibus suis amittentibus, ego codicem quem detuleram Romam vexisse dignoscerer, quem Sanctitas vestra grato suscipiens animo, mihi transferendum in latinam tradidit dictionem. . . . Interpretans igitur hanc sacram Synodum, verbum e verbo, quantum idioma latinum permisit, excerpsi; nonnumquam vero, manente sensu, constructionem graecam in latinam necessario commutavi.“ Labbé VIII. 969.

latinum qui exstat, nullamque mutationem essentialem factam, colligitur inde, quod Anastasius advertit, in textu graeco haberi variationes quasdam minimas ob indolem linguae graecae. *Hic in codice authentico graeco,* scribit, *post latinum libellum positus est idem ipse libellus graece interpretatus, quamvis pro ignorantia latinarum litterarum jam nunc latine hunc scribere Graeci paulatim omittant. Sed notandum est, quia si hujus libelli aliqua in graeca interpretatione videntur haberi aliter quam in latina editione, non voluntate sed necessitate factum est. Interpres enim in quibusdam quidem proprietates graecae dictionis minus consequens, in quibusdam vero latinitatis eloquia liquide nesciens, parum quid ex eodem libello mutasse dignoscitur.*[1]) Neque legati id permisissent, ut ea in textu graeco omitterentur, quae praecipue primatum Romani Pontificis exprimebant, nec tam difficiles se praebuissent praesules graeci ad libellum istum signandum, nisi Romanae ecclesiae auctoritas magno vigore ibi vindicata fuisset. Aegre videlicet tantum plures episcopos subscripsisse, ex historia Synodi colligitur, atque haec difficultas una ex causis fuit, cur Concilium praesertim initio non valde numerosum esset. Altera ratio fuit, quod tantum paulatim ex sedibus longinquis varii advenerint, qui postquam subscripserant admittebantur. Tertia vero atque haec praecipua, quod Photius decennio tyrannidis suae e sedibus praesules fideles deturbaverit, et fere ubique discipulos et amicos suos constituerit episcopos. Photiani autem illi ad Synodum non admittebantur.

Initium Concilii oecum. VIII.

84. Concilium inceptum est die 5⁰ Octobris anni 869 ad aedes S. Sophiae, videlicet in catechumeniis hujus ecclesiae. Erant autem illa catechumenia portus ecclesiae superiores ad dexteram partem sita, in quibus catechumeni instruebantur. Praesidebant legati Romani Pontificis, post illos sequebantur Ignatius CPtanus, et legati sedium patriarchalium Antiochenae et Hierosolymitanae. Sedes Antiochena vacabat, sed eam repraesentabat Thomas metropolita Tyri. Elias presbyter erat

[1]) Conc. Const. IV. Act. I. Anastasii nota ad libellum fidei; Labbé VIII. 991. Cfr. Hergenröther, Photius II. p. 78 nota 16.

legatus Theodosii patriarchae Hierosolymarum, qui etiam a principe Saraceno licentiam et missionem obtinuerat Constantinopolim proficiscendi, ut de captivis reddendis ageret. Legatus sedis Alexandrinae, Josephus, nondum advenerat, sed durante Synodo venit. Ex parte Imperatoris plures patricii synodo adfuerunt, quos Basilius adesse jusserat, ut Concilii ordinem moderarentur et omnia secundum juris regulas fieri curarent. Inter eos primas partes habebat Baanes. Primae Actioni interfuerunt tantum duodecim episcopi, sed in fine Synodi adfuerunt centum et duo, praeter Ignatium ac legatos Sedis Romanae et reliquarum sedium patriarchalium.

85. Concilii Acta paucis referamus. — In *prima Sessione* annuentibus legatis Pontificis, lectus est sermo Imperatoris ad Concilium. Deinde legati protulerunt epistolam Hadriani II. ad Imperatorem, quae pariter lecta est. Discussa et probata fuit legatio eorum, qui patriarcharum Orientis personam gerebant. Post haec, jubentibus legatis, lectus est libellus ille satisfactionis et professionis de quo supra diximus; Synodus eum approbavit eique subscripsit. — In *secunda, tertia et quarta Sessione* litterae Basilii et Ignatii ad Nicolaum I. et Hadrianum II. et responsoriae Hadriani ad Ignatium sunt recensitae, decem episcopi a Methodio vel Ignatio ordinati, plures presbyteri, diaconi et subdiaconi, Photii partibus addicti, quum veniam a Synodo et poenitentiam petiissent, et libello Roma allato subscripsissent, in integrum sunt restituti, qui vero subscribere noluerunt a Synodo exclusi sunt. — In *Sessione quinta* Photius jussu Imperatoris coram Synodo constitutus, cum ad interrogata nihil prorsus responderet, et affectato silentio immotus maneret, a Synodo dimissus est et ad agendam poenitentiam instigatus. — *Sessioni sextae* interfuit Basilius Imperator, qui pro concione dicens Photianos ad poenitentiam exhortatus est. Ubi dicendi finem fecit Imperator, schismaticis septem adhuc dierum induciae datae sunt. — In *Sessione septima* intromissi sunt Photius, Gregorius Asbestas, et alii Photianarum partium episcopi, qui cum libello Roma misso subscribere Ignatiumque agnoscere nollent, anathemate percussi sunt. — In *Sessione octava* jubente Imperatore, omnia Photii scripta contra Nicolaum Pontificem

Variae Sessiones.

et Ignatium in ignem sunt conjecta, et anathematismi in Iconomachos et Photium ejusque asseclas repetiti. — In *Sessione nona* falsis testibus, qui contra Ignatium testimonia dixerant, poena canonica est injuncta, cujus moderandae potestatem Ignatio Synodus fecit. — Denique in *Sessione decima*, praesentibus Basilio ejusque filio Constantino, item legatis Ludovici II. Imperatoris Occidentis, habita, lecti et confirmati sunt viginti septem canones de fide ac disciplina a Patribus conditi. Promulgata est definitio fidei, in qua, omnibus haeresibus quae hucusque emerserant anathemate percussis, Photii damnatio confirmata, lectaque Imperatoris gratiarum actio, cum adhortatione gravissima tum ad episcopos tum ad laicos. Dein acta singulorum subscriptionibus munita, totiusque Concilii nomine duae epistolae encyclicae ad episcopos universosque fideles datae sunt. Additae quoque litterae Basilii Imperatoris et Ignatii patriarchae ad Hadrianum II., quibus dispensationes ab eo petebantur, ejusque potestas canonum severitatem moderandi agnoscebatur. Atque ita cum acclamationibus assuetis Concilium absolutum fuit.[1])

Auctoritas Sedis Romanae.

86. Ut indoles hujus Synodi et rerum status intelligatur, juvabit haec addere. Legati Pontificis auctoritatem et jura Sedis Apostolicae magno cum vigore in hac sua missione tuiti sunt, quamvis id passim Basilio Imperatori minus placeret. Iterato inculcarunt, sententiam jam latam esse a Nicolao, eamque ratam manere et a Synodo non posse mutari. Ipsorum quoque postulationi attribuendum est, quod canones isti viginti septem, probabiliter Romae jam praeparati, conditi fuerint. Auctoritas Romanae Sedis praesertim canone 21° praeclare vindicatur et reverentia in eam inculcatur; agnoscitur tamen ex altera parte tunc primum is patriarcharum ordo, ut CPtanus habeatur secundus. Quum reliqui patriarchatus sub jugo Saracenorum gementes admodum diminuti essent, videntur Romani legati censuisse, convenienter id, quod de facto jamdudum obtinebat, posse firmari. Dicitur in illo canone: *Definimus, neminem prorsus mundi potentium,*

[1]) Vide hoc compendium gestorum Synodi oecum. VIII. ap. Vascotti, Hist. eccl. tom. I. p. 397.

quemquam eorum qui patriarchalibus sedibus praesunt inhonorare, aut movere e proprio throno tentare, sed omni reverentia et honore dignos judicare; praecipue quidem sanctissimum papam senioris Romae, deinceps autem Constantinopoleos patriarcham, deinde vero Alexandriae, ac Antiochiae, atque Hierosolymorum; sed nec alium quemcumque conscriptiones contra sanctissimum papam senioris Romae ac verba complicare et componere sub occasione quasi diffamatorum quorumdam criminum; quod et nuper Photius fecit, et multo ante Dioscorus. Quisquis autem tanta jactantia et audacia usus fuerit, ut secundum Photium vel Dioscorum in scriptis vel sine scriptis injurias quasdam contra sedem Petri Apostolorum principis moveat, aequalem et eamdem quam illi condemnationem recipiat. Si vero quis aliqua saeculi potestate fruens vel potens pellere tentaverit praefatum apostolicae cathedrae papam, aut aliorum patriarcharum quemquam, anathema sit. Porro si Synodus universalis fuerit congregata, et facta fuerit etiam de sancta Romana ecclesia quaevis ambiguitas vel controversia, oportet venerabiliter et cum omni reverentia de proposita quaestione sciscitari, et absolutionem accipere, aut proficere, aut profectum facere, non tamen audacter sententiam dicere contra summos senioris Romae pontifices.[1])

87. Magna cum prudentia simul et cum auctoritate etiam egerunt legati, quum quaestio agitaretur de audiendo Photio et asseclis ejus. Urgebant Basilius, senatores ac varii Patres, ut audirentur illi; spe videlicet ducebantur inani, perveniri posse ad aliquam reconciliationem. Legati vero omnino abnuerunt causam illorum denuo agi et examinari posse, eo quod Sedes Apostolica eos jam condemnaverit, ejusque sententia omnibus innotuerit. Baanes advertit, illos ignorare judicia Sedis Romanae; ac tunc legati, quamvis observarent, hoc non posse supponi, tamen prudentia practica permiserunt, ut Photius et ejus asseclae comparerent, iisque judicia Sedis Apostolicae legerentur, utque interrogarentur, an illa admitterent. Sed irreformabilem esse sententiam Romani Ponti- **Photii causa an discussa.**

[1]) Concil. VIII. Act. X. Labbé VIII. 1140.

ficis, antea solemniter declaraverunt. Ita habetur in Actione quarta Synodi: *Sanctissimi vicarii senioris Romae dixerunt: Et quos dicitis introduci, ignorant, quid judicavit sancta Romana ecclesia? Baanes magnificentissimus patricius et praepositus dixit: Ignorant; cum enim non essent ibidem, nec audissent opus vestrum in faciem, qualem certitudinem habere illos ex auditu vultis ad suam ipsius* (ipsorum) *condemnationem? Donatus et Stephanus Dei amicissimi episcopi et Marinus reverendissimus diaconus sanctae Romanae ecclesiae, sanctissimi vicarii senioris Romae, dixerunt: Nobis non licet rescindere judicium sacrorum Romanorum Pontificum; hoc enim contrarium est canonicis institutis, quoniam praesentes illic per proprios missos et Romae demorantes contra se sententiam et prolatam damnationem in Photium et in manus impositionem ejus et audierunt et liquido didicerunt. Verumtamen ut manifestiorem eis justam judicationem sanctae Romanae ecclesiae faciamus, ingrediantur et exaudiant legi synodicas definitiones et judicia beatissimi Papae Nicolai, et certificentur magis ac magis. Magnificentissimi et gloriosissimi principes dixerunt: Hoc bonum est et optimum, audiant illi judicium beatissimi Papae Nicolai in conspectu nostro, et si habuerint quod ad contradictionem, dicent, aut persuasi acquiescent; quod si habent contradicendi, suscipiant propriam damnationem; si vero non susceperint, tunc fiet quod visum fuerit canonibus.* — Quum legati timerent, ne nimium quid illi vellent Photianis concedi, et aliquantulum hac de re disceptaretur, postremo praecisis verbis dixerunt: *Ingrediantur, sed nos non propter contentionem advocamus eos, sed ut tantum beatissimi papae Nicolai epistolam audiant.*[1]

88. Legati Pontificis dein etiam rescriptum dederunt ad Imperatorem, quo exponebant, Photium jam judicatum esse ac damnatum, adeoque haud convenire, ut ipse et asseclae ejus denuo examinentur, sed id tantum reliquum esse, ut sententia in eos lata executioni mandetur. Attamen quum Imperator spe reconciliationis ductus eum et asseclas ejus adduci

[1]) Cfr. Labbé VIII. 1017. 1018.

vellet ad Concilii Sessionem sextam cui ipse aderat, non restiterunt legati. Auctoritatem enim Romani Pontificis ac sententiae ejus satis vindicaverant, suaque declaratione aperta et firma caverant, ne introductione Photii et sequacium ipsius coram Synodo, juribus Sedis Apostolicae derogari posset. Ex dictis autem colliges minus accurata esse, quae Illmus Maret affert hac in causa, ut doctrinis suis argumenta conquirat. Exaggerata sunt quae dicit: *Les magistrats et les évêques, se fondant sans doute sur les exemples des conciles précédents, furent unanimes à demander la révision détaillée du procès de Photius et de ses partisans. „Qu'on leur donne communication, disaient-ils, des décisions de Rome, et s'ils ne peuvent pas se justifier, qu'ils demeurent condamnés.“ Les légats du Saint Siége s'opposèrent à cette révision: „Il ne nous est pas permis, répondirent-ils, d'abolir les jugements des pontifes romains.“*[1]) Revera processus *revisio per singula* nullatenus postulata fuit, sed spe submissionis vel pacis Imperator et patricii voluerunt, ut Photio et asseclis ejus legerentur litterae Pontificis, et fusius iis exponeretur judicium factum et sententia lata, utque interrogarentur, quid ad haec responderent. Hac ratione censebant, eos vel ad submissionem adduci, vel apertissime de sua iniquitate convinci.[2]) Legati vero sollicite curam habuere, ne vel minimum laederetur suprema potestas Apostolicae Sedis, quae sententiam tulerat. — Scribit dein Maret l. c.: *Puisque le Concile consentît à ne pas recommencer le procès de Photius, il put et*

Gallicanorum opinio.

---

[1]) Du Concile général et de la paix religieuse, tome I. p. 323.

[2]) Hac in re nimium quid concedere videtur Muzzarelli, dum scribit: „Igitur sciendum est, quod Actione quarta proceres pertinaciter flagitaverant, instaurari judicium contra Photium et ejus asseclas, quamvis a Nicolao damnatos, protestantes aliter se non subscripturos gestis synodalibus. Et sancta synodus per Metrophanem metropolitam Smyrnae hanc instantiam approbaverat.“ (De auctor. RR. PP. t. II., c. XII. §. 7.) Eo quo diximus modo rem explicandam censemus, praesertim quum annueret petitis Baanis ipse Metrophanes, Photii adversarius acerrimus, qui Romani Pontificis sententiam contra illum semper tuebatur. Caeterum non est cur negemus, praesules et proceres Orientis passim cum quadam simultate influxum praeponderantem auctoritatis Sedis Apostolicae in negotia ecclesiae CPtanae considerasse.

il dut, puisque cette cause personnelle lui était déférée, se convaincre, par un examen sommaire, de la parfaite équité des sentences pontificales. Haec ambigua sunt. Certe causa Photii nullatenus synodo ita *commissa* erat, ut tanquam tribunal superius examinaret sententiam Pontificis, cum jure dissensus vel reformationis, vel confirmationis talis sine qua illa sententia vim non habuisset. Sed Concilium convocatum erat, ut facilius omnia ordinarentur, et sententia a summo Pontifice jam lata executioni mandaretur. Conveniebat certe episcopis pro eorum dignitate et officio, ut etiam perspicerent ea, quae in causa Photii Romae acta jam erant, et hac ratione examen aliquod causae per summa capita institui poterat.

Photii obstinatio.

89. Caeterum Photius superba obstinatione ad ea quae contra ipsum proferebantur et quae ab ipso quaerebantur respondere recusavit, ac personam suscipiens viri justi ab iniquis oppressi, impie Christum Dominum coram judicibus imitari affectavit. Episcopi quidem, qui a Methodio Ignatiove ordinati dein Photio adhaeserant, magna ex parte resipuerunt, et rejecto Photio, Ignatio juncti sunt. Sed praesules illi plurimi a Photio ipso ordinati, qui amici ejus discipulique erant, constanti perversitate Photii partes tuiti sunt. Id partim inde provenit, quod revera homo ille artibus suis eos firmiter sibi devinxerat, partim ex eo, quod etiamsi Ignatium agnovissent, tamen munera sua et dignitatem amisissent. Unde viri superbia inflati ac solida virtute carentes satius habuere, affectare fidelitatem in pseudo-patriarcham Photium, et firmam constantiam in conficta suae causae justitia, quam cedere Pontifici, Concilio, et Imperatori, seseque reos fateri ac poenitentiam suscipere.

Theoria de pentarchia.

90. Restat, ut quaedam dicamus de theoria periculosa *pentarchiae* quinque patriarchatuum in Ecclesia, quae doctrina passim in hac Synodo celebrata est; atque de modo quo post Concilium *negotium Bulgariae* terminatum fuit. — Quum inde a quarto quintove saeculo quinque patriarchatus de facto in Ecclesia existerent, Orientales, quamvis primis saeculis tantum tres patriarchatus recenserentur, nihilominus magno cum ardore doctrinam de congruitate, necessitate, imo divina ordinatione ejusmodi pentarchiae decursu temporis evol-

verunt. Hisce patriarchis supremam tribuebant Ecclesiae gubernationem in rebus fidei et disciplinae. Passim quidem, dum multum evehebant hanc pentarchiam, simul agnoscebant et vindicabant primatum et auctoritatem summam Romani Pontificis, uti Theodorus Studita, qui in oppugnatione Iconoclastarum egregie Apostolicae Sedis primatum tuitus est, simul tamen multum insistebat ejusmodi pentarchiae, ut quatuor patriarcharum consentientem doctrinam contra patriarchas haereticos CPtanos atque Iconoclastas urgeret. — Habebat profecto illa theoria multa pericula. Immerito divina pentarchiae institutio asserebatur, Romani Pontificis primatus facile obscurabatur, consectaria statuebantur quae cum primatu illo aegre componi poterant; aequalitatem quamdam patriarcharum pronum erat confingere, vel privilegia summa adscribere patriarchae CPtano ob dignitatem politicam urbis; imo postea separatio a Sede Romana jam ex ejusmodi theoria explicari posse videbatur. Paulatim Orientales ad pessima prodierunt, et theoriam de patriarchis substituerunt verae doctrinae de primatu Romani Pontificis.

91. Tempore Concilii VIII. certe primatus Sedis Apostolicae agnoscebatur tum theoretice tum practice, atque etiam Latini quidam illam theoriam pentarchiae patriarcharum admittebant, et cum doctrina de primatu conciliabant. Ita Anastasius Bibliothecarius dum in Praefatione ad versionem Concilii VIII. ostendit, hoc Concilium merito dici universale, inter varias rationes etiam hanc affert: *Quia cum Christus in corpore suo quod est Ecclesia tot patriarchales sedes, quot in cujusque mortali corpore sensus, locaverit, profecto nihil generalitati deest Ecclesiae, si omnes illae sedes unius fuerint voluntatis, sicut nihil deest motui corporis, si omnes quinque sensus integrae communisque fuerint sanitatis. Inter quas videlicet sedes quia Romana praecellit, non immerito visui comparatur, qui profecto cunctis sensibus praeeminet, acutior illis existens, et communionem eorum sicut nullus eorum cum omnibus habens.*[1]) Auctores latini.

[1]) Nicolaus Pontifex parum ejusmodi Orientalium theoriis favebat, uti patet ex responsis ad Bulgaros c. 92. „Desideratis nosse, quot sint

Proponitur in Concilio.

92. In Synodo ipsa pluries vehementer magnificata est dignitas et auctoritas quinque sedium, et pentarchiae theoria cum quodam fastu exaltata, quamvis agnosceretur Romanus primatus. Ita Metrophanes Smyrnensis celebrat *tanquam quaedam luminaria magna, videlicet quinque patriarchalia Capita in illuminationem totius terrae, quo praesint diei et nocti, et separent inter lucem et tenebras, id est, inter eos qui agunt opera lucis, hoc est divinae justitiae, et inter eos qui agunt opera tenebrarum, id est injustitiae.*[1]) Elias apocrisiarius seu legatus Theodosii patriarchae Hierosolymitani: *Nostis omnes,* inquit, *amici Christi, fratres, quia Spiritus sanctus qui locutus est in prophetis, ipse et in apostolis est affatus, et omnia quaecumque gesta sunt a patribus nostris olim et in lege posita sunt, et gratia spirituali acta consistunt, et ideo patriarchalia capita in mundo posuit Spiritus sanctus, ut in Ecclesia Dei pullulantia scandala per ea exterminentur, et pacifica constitutio in ipsa interveniat et concedatur. Igitur cum praesidens et praecedens senex senioris Romae nequaquam receperit Photium, nec etiam Orientis tres throni, . . . non erat opus vocare illum ad examinationem vel rejudicationem.*[2]) Ulterius vero progreditur Basilius Imperator, qui supponit illud principium, *a majori parte pa-*

---

veraciter patriarchae. Veraciter illi habendi sunt patriarchae, qui *sedes apostolicas* per successiones pontificum obtinent, i. e. qui illis praesunt ecclesiis, quas Apostoli instituisse probantur, Romanam videlicet et Alexandrinam et Antiochenam. . . . CPtanus autem et Jerosolymitanus antistites, licet dicantur patriarchae, non tantae tamen auctoritatis quantae superiores existunt. Nam CPtanam ecclesiam nec Apostolorum quisquam instituit, nec Nicaena Synodus, quae cunctis synodis celebrior et venerabilior est, ejus mentionem aliquam fecit, sed solum quia Constantinopolis nova Roma dicta est, favore principum potius quam ratione, patriarcha ejus pontifex appellatus est. Hierosolymitanus autem praesul, licet et ipse patriarcha dicatur et secundum antiquam consuetudinem et Nicaenam synodum honorandus sit, salva tamen metropoli propria dignitate: sed et in eadem sancta et magna Synodo (Nic. c. 7) nequaquam Jerosolymitanus, sed Aeliae episcopus dicitur. Nam vera Jerusalem tantum in coelis est, quae est mater nostra; illa vero Jerusalem terrestris secundum quod Dominus praedixit adeo funditus ab Aelio Adriano Imp. Rom. destructa est, ut in ea nec lapis super lapidem sit derelictus etc."

[1]) Act. VI. Labbé VIII. 1045. [2]) Act. I. Labbé VIII. 996.

triarcharum quaestiones ecclesiasticas dirimi, dum interrogat in sermone adhortatorio Photianos: *Actionem et judicium quatuor patriarchalium sedium, quis dissolvere poterit? Ad quem enim effugietis, solutionem obligamenti petentes?*[1]) Et antea jam dixerat: *Protectione veri Dei nostri quinque patriarchia orbis terrarum recta sentiunt, et non est laesio fidei, et ideo quidquid judicant, necessario debetis recipere.... Quidquid judicaverunt patriarchae, confirmamus. Nemo enim potest datam eis potestatem a Christo Deo et Salvatore nostro reprobare.*[2]) Etiam disertius in patriarchis summum Ecclesiae tribunal reponit Baanes Commissarius Imperialis, dum hac ratione disserit: *Posuit Deus Ecclesiam suam in quinque patriarchis, et definivit in Evangeliis suis, ut nunquam aliquando penitus decidant, eo quod capita Ecclesiae sint; etenim illud quod dicitur: „Et portae inferi non praevalebunt adversus eam", hoc denuntiat, quando duo ceciderunt, currunt ad tria, cum tria ceciderunt, currunt ad duo, cum vero quatuor forte ceciderint, unum, quod permanet in omnium capite Christo Deo nostro, revocat iterum reliquum corpus Ecclesiae.*[3]) Haec sane fuit non Synodi, sed Baanis inepta expositio; ostendit tamen, quales opiniones eo tempore in Oriente jam viguerint. Ad illa verba merito Thomassinus: „Quae in hac argumentatione artes, quae fraudes delitescerent, excutere supersedeo. Hoc unum moneo, Graecorum artes offuciasque in coaequandis quinque patriarchis prohibere non potuisse, quin experimento tot saeculorum quae luculentissima certissimaque est Scripturarum interpretatio, constet, illum unum qui primus est inter patriarchas, caeteris affuisse saepissime ab errorum haeresumque barathro educendis, nec eguisse ipsum unquam beneficii vicissitudine. Denique quamvis subinde existeret et emicaret Graecorum jactantia, indubitatum tamen est, et hac ipsa generali Synodo VIII. plurimum discriminis interpositum fuisse Papam inter et patriarchas caeteros, . . . ut ne opus quidem sit alio documento ullo ad primae

Baanes de pentarchia.

1) Act. VI. Labbé VIII. p. 1058.
2) Ibidem p. 1050.
3) Act. VIII. Labbé VIII. 1106.

Sedis singularem praecellentiam adstruendam." [1]) Sed quum illa de pentarchia sententia tantopere Orientalium animos pervasisset, facilius postea ad schisma pervenerunt et in eo perseverarunt contendentes, patriarcham Romanum a reliquis merito esse derelictum ob errores. Et jam illa aetate varia acciderunt ex parte Graecorum, quibus ostendebant, indolem primatus et jurisdictionis Romani Pontificis haud satis ab illis perspici et comprehendi, et aegre tantum ob necessitatem suscipi. [2])

Libelli fidei ablati.

93. Atque hoc loco commemoranda veniunt ea quae acciderunt quoad *libellos fidei,* quos omnes episcopi et clerici ad Concilium admissi signare debuerant. Ex dicendis enim dubius rerum status fluctuansque Orientalium animus, ac pericula inde imminentia conspicientur. Rem ipsis verbis Anastasii enarremus, qui in suis ad versionem Concilii notis quae acciderunt ad vivum depingit. — „Postquam, omnes, scribit, sua chirographa fecerunt et testibus roborata tradiderunt, surrexerunt quidam eorum, et ad sanctissimum patriarcham Ignatium atque ad Basilium pium Imperatorem accedentes secreto dixerunt, non bene factum fuisse, ut ecclesiam CPtanam tanta subjectione Romanae subdi ecclesiae permiserint, ita ut hanc ei tanquam dominae ancillam tradiderint. Quibus verbis Imperator commotus, jussit primoribus, qui vicariorum Apostolicae Sedis obsequio deputati erant, ut cum illi ad aliquam ecclesiam cum suis pergerent, ipsi mansionem eorum ingressi chirographa illa latenter auferrent. Nam eos palam scandalizare penitus recusabat. Cum ergo vicarii, Donatus scilicet et Stephanus episcopi atque Marinus diaconus, ad collocutionem patriarchae perrexissent, custodes, fures facti, penetrantes domum quamdam partem clanculo ex numerosis illis chirographis abstulere. Quo illi reversi comperto taliter inter alia Imperatori loquentes dixere; Nos quidem Romam ob amissa chirographa redire non audebimus, tu tamen inchoatae pro Ecclesiae statu pietatis nihil omnino mercedis lucraberis."

---

[1]) De Eccles. discipl. P. I. L. I. c. XIII. n. 7.

[2]) Cfr. de hac theoria pentarchiae patriarchatuum Hergenröther, Photius T. II. p. 132 sqq.

„Nos autem, pergit Anastasius loquens de seipso, qui pro causa nuptialis contractus inter utrumque Imperatorem efficiendi aderamus, his ei verbis dicta transmisimus: Non decet imperatoriam potestatem, aut ea facere quae destruenda sunt, aut ea destruere quae non destruenda consistunt. Cum ergo consensu tuo chirographa facta fuerint, si male consensisti, palam poenitentiam age, et quod fecisti non clam, sed palam destrue. Jam vero si bene fecisti consentiendo, ut Sedi Apostolicae pro futura cautela fierent ab episcopis chirographa: quamobrem ea, poenitens de bono, sublata, tegi consentis? Jam vero si fateris, quod non voto tuo factum fuerit, ut auferrentur chirographa, respondemus: Tum liquido patebit, voto tuo non fuisse tantum piaculum commissum, cum hos distringens, quos vicariis pro custodia dedisti, quae ablata sunt, eos reddere jure coëgeris. Neque enim alii debent restituere vel corrigere, si quid vicarii perdiderunt, vel si quid sinistri perpessi sunt, nisi illi, qui hos cum suis omnibus ad custodiendum reverenter et salvandum insigniter imperatoria pietate receperunt."

„At vero Imperator his auditis accersivit vicarios, et eis omnia chirographa reddidit, ita ut nec unum saltem deesse putaretur, dicens: Ego quidem ut magistram ecclesiasticorum negotiorum Sedem Apostolicam per meos legatos adii, et ideo vestram praesentiam praestolatus sum, ut vestro decreto et solertia ecclesia nostra remedia sanitatis reciperet, et nos non nostris motibus, sed vestrae sententiae pareremus. Ergo chirographa quae a nostris sacerdotibus ac cunctis clericis salubriter exegistis recipite, et spiritali patri nostro sanctissimo Papae repraesentate. Ita ut si quis eorum per abrupta vitiorum vel devia pravitatum solito incedere more tentaverit, his quodammodo ab eis refraenetur, et talibus loris ad rectum justitiae tramitem revocetur. — Quo facto vicarii gavisi, libellos acceptos nobis caute deferendos tradiderunt: qui videlicet, antequam remeandi ad patriam iter arripuissent, separati sumus, quia a Dyrrachio navigio venimus Sipontum, deinde terreno itinere Beneventum, posthaec Romam, eosdem libellos portantes. Missi vero Sedis Apostolicae a Dyrrachio simili modo navem ingressi Anconam petebant. Restituuntur.

Sed Sclavenorum piratas incurrentes, omnia quae possidere videbantur penitus amiserunt."[1]) Ex hisce vides, apud Orientales quidem viguisse dogma de primatu Romani Pontificis, sed verbis et factis passim apparuisse, de indole et extensione hujus primatus notiones fuisse parum accuratas, et facile eos declinasse ad acta primatus juribus opposita.

Quaestio de Bulgaria.

94. Etiam quaestio de *Bulgariae ecclesia* post Concilium eo fuit dirempta modo, ut jura Sedis Romanae omnino laederentur. Quum Bogoris rex paulo ante ad Pontificem Nicolaum se vertisset, et patriarchatui occidentali ecclesia recens Bulgariae juncta fuisset, mox tamen ille rex ad CPtanos iterum visus est declinare. Aegre tulisse videtur, quod Nicolaus ei nec Formosum nec dein Marinum concesserit ut Bulgariae archiepiscopum, quamvis Pontifex ei facultatem faceret alium quemcumque eligendi vel petendi. Praeterea dixeris, mutato animo utilius visum fuisse regi pro scopo politico, ut amicitiam cum CPtano Imperio coleret, quum post Michaëlis interitum Basilius Imperator, fama celeber, regni felicis spem faceret. CPtani autem et maxime Imperator omni quo poterant modo adlaborabant, quo Bulgaris persuaderent, ut patriarchatui CPtano provinciam suam submitterent. Tempore Synodi igitur, haud dubie CPtanis agentibus et instigantibus, Constantinopolim venerunt Bulgarorum legati qui petierunt, ut a vicariis patriarcharum dirimeretur ea quaestio, cui patriarchatui Bulgaria subdi deberet.

Congressus habitus.

95. Triduo post finitam synodum legati Pontificis *callide*[2]) convocati sunt ad congressum, cui interfuerunt praeter ipsos, Basilius Imperator, Ignatius, vicarii reliquorum patriarcharum Orientis, et Bulgarorum legati quibus praeerat Petrus ille regis propinquus qui etiam Romam missus fuerat; unus praeterea tantum aderat interpres, ut inter

[1]) Concil. VIII. Act. I., Notae in libellum fidei. Labbé VIII. 989. Ap. Baronium ad a. 869, n. 82 sqq.

[2]) Ita auctor *Vitae Hadriani c. XLVI*, satis indicans finem congressus legatis haud indicatum fuisse.

viros diversi idiomatis, Latini, Graeci, Bulgarici, sermones misceri possent. Post solitas salutationes, Bulgarorum legati quaestionem hisce verbis proposuerunt: *Usque hodie pagani fuimus, et nuper ad gratiam christianitatis accessimus; ideoque ne in aliquo errare videamur, cui ecclesiae subdi debeamus, a vobis qui vices summorum patriarcharum geritis nosse desideramus.* — Legati Romani responderunt ipsis, eos se jam tradidisse ecclesiae Romanae ejusque presbyteros suscepisse; atque ita discussionem declinare conati sunt. Sed Bulgari, a CPtanis sane instructi, quaestionem *facti* et *juris* distinxerunt, et dixerunt: *A sancta Romana ecclesia sacerdotes nos petiisse et suscepisse, et hactenus habere nos, confitemur, et ei in omnibus obedire decernimus; verum utrum Romanae an CPtanae ecclesiae rationabilius* (al. rationabiliter) *subdi debeamus, cum his patriarcharum vicariis definite.*[1]) Adverterunt profecto missi Romani, artibus se circumventos CPtanorum, quum dubitare non possent, quin vicarii sedium orientalium obsequium praestarent Imperatori et patriarchae Constantinopoleos.

Controversia acrior.

96. Sed Apostolicae Sedis jura egregie tuiti sunt legati. Imprimis recusarunt agnoscere congressum illum ut tribunal, quod ejusmodi quaestionem jure dirimere posset, et solemniter contra talem protestati sunt conatum. *Omnibus liquet,* dixerunt juxta Anastasii relationem, *neque nos, neque loci servatores orientalium sedium causa vindicandarum quarumlibet dioeceseon veniendi Constantinopolim invitatos, sed controversiam pro qua disponenda et definienda, vel a piis Imperatoribus expetiti, vel a praesulibus nostris destinati sumus, Deo auctore sane dissolvimus, et propria singuli subscriptione signavimus: super dioecesi autem Illyrici, quam Sedes Apostolica jure prisco, et impraesentiarum sibi a possessoribus ejus reddito, nunc quieta retentione possidet, et regulariter utitur, eadem principalis Sedes neque pulsata est, neque ut pro ea mitteret ad altercandum ullo modo provocata; sed neque nos personas advocatorum vel assertorum ejus assumimus, neque quid illa si adesset respon-*

1) *Vita Hadriani,* c. XLIX.

deret objectis, agnovimus, quippe qui nihil hinc ab ea in mandatis accepimus, ac per hoc disceptare non jussi, quidquam non possumus; verum nec loci servatores Orientis judicum se personas assumpturos in controversiis, in quibus ab utraque non sunt parte judices appellati vel electi, conjicimus, praesertim quum Apostolus perhibeat: Mediator, inquiens, unius non est, et sacri canones non quorumcumque, sed electorum judicum sententiam minime spernendam edoceant, et quidam probabilium patrum dicat: Justus mediator non est, qui sic unam partem audit, ut alteri nihil reservet.[1]) — Ita igitur legati contra *competentiam* illius tribunalis protestati sunt, et bene adverterunt, vicarios patriarcharum nullo modo ut *arbitros* seu electos judices sese gerere posse, quum ad hoc nec delegati nec acceptati essent.

Legatorum resistentia.

97. Sed nihilominus protracta est discussio de hoc negotio, atque tunc protestatione praemissa legati Sedis Romanae quaestionem juridicam egregie vindicarunt. Ostenderunt, provinciam Illyricam semper fuisse provinciam ecclesiasticam patriarchatus Romani, atque etiam mutata ditione politica patriarchalem jurisdictionem de jure et de facto Sedi Romanae remansisse, eamque sub sua jurisdictione patriarchali tum latinos tum graecos presbyteros habuisse. Hinc etiam nunc Bulgariam patriarchatui Romano attribuendam fuisse, uti et ipsi Bulgari eo se verterant. — Urgent legati maxime illud principium, jurisdictionem ecclesiasticam non sequi jurisdictionis civilis mutationes. *Aliud ordinant*, inquiunt, *jura sedium, aliud patiuntur divisiones regnorum. Nos de divisione regnorum non agimus, sed de jure sedium loquimur.*[2]) — Quoad haec etiam apprime Anastasius Bibliothecarius agens de illo negotio: *Quum alia sit,* inquit, *in mundanis negotiis, alia in ecclesiasticis dispositio juris, . . . etsi graeci principes regioni, quantum ad rempublicam attinet, dominati sunt, non tamen praejudicare possunt Dei Ecclesiae juri.*[3])

---

[1]) Praefat. in Concil. VIII.; Labbé VIII. 972.
[2]) In *Vita Hadriani,* c. LII.
[3]) Anast. Praef. in Concil. VIII.; Labbé VIII. 971.

98. Vicarii patriarcharum orientalium rationes illas diluere quidem non poterant, sed Orientalium animis insidebant Caesaropapismi principia de dependentia ditionis ecclesiasticae a ditione politica, simul vero CPtanis obsequium praestare volebant. Cum Bulgari dixissent, in isto regno fuisse graecos presbyteros, quando Bulgari id expugnarunt, jam inde vicarii orientales deduxerunt, provinciam pertinuisse ad patriarchatum CPtanum. Quum vero legati Pontificis hoc argumentum refutassent, responderunt: *Etiamsi graecorum presbyterorum ordinationem vestri juris fuisse doceatis, illam tamen patriam Graecorum regno pertinuisse nunquam negare poteritis. . . . Satis indecens est, ut vos qui Graecorum imperium detractantes Francorum foederibus inhaeretis, in regno nostri principis ordinandi jura servetis. Quapropter Bulgarorum patriam, quam ex Graecorum potestate dudum fuisse et graecos sacerdotes habuisse comperimus, sanctae ecclesiae CPtanae, a qua per paganismum recesserat, nunc per christianismum restitui judicamus.*[1]) Legati Pontificis cum vigore reposuerunt, sententiam hanc utpote prolatam ab iis qui nullum jus sententiam dicendi haberent, se penitus rescindere usque ad definitionem Hadriani Pontificis. Dein gravibus verbis monuerunt Ignatium, ne se misceret gubernio ecclesiae Bulgaricae, eique tradiderunt epistolam Hadriani, quam de negotio Bulgarorum patriarchae transmittendam Roma attulerant. Sed Ignatius, qui in ipsa quaestione agitanda silentium servaverat, certe tamen quae agenda erant noverat, *licet magnopere monitus* epistolam legere distulit, ac haec tantum verba respondit: *Absit a me, ut ego his praesumptionibus contra decorem sanctae Sedis apostolicae implicer, qui nec ita juveniliter ago, ut mihi subripi valeat, nec ita seniliter deliro, ut quod in aliis reprehendere debeo, ipse committam.*[2])

Sententia Orientalium.

99. Hac ratione igitur collocutio ista finita est, in qua Orientales suam de pentarchia theoriam in Romanae Sedis injuriam practice applicarunt. Post legatorum vero disces-

---

[1]) In *Vita Hadriani,* cc. LI. LVI.
[2]) Ibidem, cc. LVII. LVIII.

sum datum est missis Bulgarorum *quoddam scriptum graecis verbis et litteris exaratum continens, quasi loci servatores Orientis inter loci servatores Romanos et patriarcham Ignatium arbitri existentes judicaverint, Bulgarorum patriam quae in Illyrico constituta est, dioecesi CPtanae subjiciendam.* Ita Anastasius in Praefatione ad Concilium VIII.[1]) Advertit tamen ipse: *Licet hoc ipsum an loci servatores Orientis decreverint, nullis certe probetur indiciis.*[2]) — Quamvis videlicet vicarii orientales in favorem ecclesiae Constantinopolitanae de Bulgariae causa judicaverint, forte tamen aliquam sententiam, ut rem cum auctoritate dirimerent, non tulerunt, vel saltem documentum Bulgaris datum ab ipsis non emanavit. — Exinde vero a rege Bulgarorum latini sacerdotes dimissi sunt, et Ignatius patriarchico jure illam provinciam gubernare non dubitavit. Consecravit Bulgariae archiepiscopum, qui a quibusdam auctoribus Theophylactus dicitur, isque alios ordinavit episcopos; presbyteri etiam graeci in Bulgariam missi sunt. Severius quidem Ignatius ab Hadriano et Joanne VIII. ob usurpatam in Bulgariam jurisdictionem monitus fuit, qui etiam excommunicationem ei minati sunt. Attamen ipse usque ad mortem patriarchica jura in illam regionem exercuit, nec excommunicatus fuit. Difficilem fuisse Ignatii patriarchae conditionem, nemo est qui non videt. Nam et Imperator et clerus Orientis magno cum ardore ista jura supposita ecclesiae Constantinopolitanae vindicabant, et si Ignatius ea dimisisset, adversarii ejus inde cepissent occasionem maxime opportunam, ut patriarcham odiis voverent multorum, iterumque ex sede deturbarent. Nec tamen senex pietatis probatae et constantis Sedi Apostolicae restitisset, nisi et ipse, hac in re angustioris mentis, Orientaliumque principiis et opinionibus paulisper affectus, existimasset, se jura ecclesiae suae defendere. Certe etiam viri pii temporum et nationum praejudiciis et defectibus passim afficiuntur, indeque humani quid patiuntur. Benignius ad patriarcham excusandum Baronius scribit: *Neque est,* inquit, *quod quis ob litem hanc Igna-*

Usurpatio Orientalium.

---

1) Labbé VIII. 971. 2) Ibidem.

tium animo fuisse in Apostolicam Sedem infenso existimet vel ingrato, cum quae juris essent suae ecclesiae defendere, juramento teneretur obstrictus, etiam aeternae vitae dispendio: non enim aliena retinere, sed sua possidere ex possessione praedecessorum ipse justum putavit, cui haud dubium sponte cessisset, si id facere sibi licuisse credidisset. Probatum vas igne erat ipse, excoctumque fornace omni rubigine carens. At vero nullum penitus contraxisse unquam vel levem pulverem ipsum S. Ignatium ex hac vel alia causa, dici non patitur humana conditio, quo sanctorum neminem caruisse, Dei Genitrice excepta, fatentur omnes.[1])

IV.

De eventibus post Concilium oecumenicum octavum.

Legatorum reditus.

100. Mense Martio anni 870 legati Romani Constantinopoli profecti sunt. Quum auctoritatem Sedis Apostolicae tanto vigore vindicassent, Imperator quidem non parum in eos commotus erat; cum benevolentiae tamen signis atque muneribus eos dimisit. Basilii spatharius Theodosius usque ad Dyrrachium eos comitatus est, sed eorum securitati pro ulteriori itinere haud fuit provisum. Atque ita accidit, ut in manus piratarum Slavonicorum inciderent, a quibus detenti et omnibus quae possidebant privati sunt. Aliquot ex comitibus fuga elapsi nuntium de tristissimo eventu Romam detulerunt, et non nisi post multiplices conatus Hadriani Pontificis, quo petente etiam Ludovicus II. Imperator operam suo interventu praestitit, versus finem anni 870 legati captivitate soluti in urbem pervenerunt. Jam diximus, codicem quoque Actorum Concilii cum reliquo suppellectili iis fuisse ereptum, sed Anastasium Bibliothecarium ex eo quem ipse attulerat versionem latinam Actorum Synodi oecumenicae octavae confecisse.

[1]) Baron. ad a. 870. n. 42.

101. Sequenti anno 871 mediante ab Imperatore Basilio et Ignatio patriarcha Romam missus est Theognostus abbas, vir dignissimus, ut legatus, qui et munera, et litteras Imperatoris atque Ignatii ad Hadrianum deferebat insigni reverentia plenas. De prospero primum itinere legatorum quaerit Imperator, quum jam modicum tempus exspectans nihil de ipsis audierit. Haec ficte a Basilio scribi, censet Baronius (a. 871, n. 8.), quum Imperator tristes eventus qui in confinibus regni sui acciderant tamdiu ignorare non potuerit; quaestionem dubiam relinquamus. Dein

Petuntur dispensationes.

tum ipse tum Ignatius dispensationes quasdam quoad aliquos, qui fuerant Photiani, petunt. Verba afferamus ex Ignatii epistola, quum ex eadem clare res conspiciatur, simulque colligatur, veram dispensationem petitam, adeoque jus dispensandi etiam pro aliis patriarchatibus in Romano Pontifice agnitum fuisse. *Quod autem*, scribit, *sanctissimis vicariis paternae sanctitatis vestrae adhuc praesentibus penitus perfectum non est neque finem accepit, rogamus nunc terminari et disponi perfecte, ac integre scribi ad humilitatem nostram de illis lectoribus, qui tonsi sunt a Photii manus impositione: qui quum sint paene innumerabilis multitudinis in universis regionibus et civitatibus ecclesiae, postulant ex necessitate aliorum fieri sacerdotalem provectum: ut cognoscamus etiam super hac re vestram voluntatem atque decretum certissime ac manifestissime, utrum sint digni promoveri ad majores sacerdotii gradus, an non sint; dubium enim hoc tantum dimiserunt. Et adhuc postulamus etiam de intimo filio nostro et veritatis antagonista, Paulo videlicet chartophylace, ut, si est possibilis in eum dispensationis aliqua ratio, recipiat dignitatem episcopatus, quemadmodum et antea in litteris nostris efflagitavimus. Deinde quidem super Theodoro, qui a nobis quidem consecratus est metropolita Cariae, multum autem laboravit et afflictus est ab initio injustae ac iniquae dejectionis nostrae, in novissimo vero cum misero Photio conveniens, propter ejus immensa tormenta quae sibi resistentibus inferebat, consensit, et usque ad ultimum ipsius diem impoenitens, nihilominus rursus corde contrito et spiritu humilitatis veniam*

expetivit. Prohibuerunt enim eum sacerdotio fungi quoquo modo sanctissimi vicarii almitatis vestrae, et quod subscripserit, ut fatebatur in eam quae facta est ab infelicissimo Photio quasi depositio beatissimi et optimi patris nostri Nicolai decessoris sanctitatis tuae. Haec sunt de quibus rogamus sanctitatem vestram, ut si possibile sit utatur verbo dispensationis et misericordiae in his, cum omnia alia optimum et commodum finem ac dispositionem susceperint.[1])

102. Respondit Hadrianus litteris ad Imperatorem quae integrae exstant,[2]) et epistola ad Ignatium cujus tantum fragmenta supersunt.[3]) Multa in prima epistola dicit in laudem Imperatoris Basilii, sed sugillat eum, quod absque praesidio legatos remiserit, ita ut in regionibus sub ejusdem imperio constitutis a piratis capti fuerint. Dein questus est de Ignatio, quod Bulgaris antistitem a se ordinatum mittere praesumpserit, et jurisdictionem in illam provinciam usurpaverit. Qua de re etiam in epistola ad Ignatium hunc severius monet, simulque ei exprobrat, quod contra canones et ipsius ultimae Synodi decretum ex laicis sine interstitiis diaconos ordinaverit. Dispensationes petitas vero concedere recusat Pontifex, uti ex litteris ad Basilium colligitur. Perniciosum esse animadvertit, sine gravissimis motivis disciplinae canonibus atque statutis derogare, Romanaeque ecclesiae morem levitati Orientalium scite opponit. *Porro de tribus capitulis,* scribit, *super quibus, praefato postulante sm̄o fratre et coëpiscopo nostro Ignatio, divinitus protectum Imperium vestrum nos deprecatum esse dignoscitur, nil possumus ab eo quod jam constitutum est ordinare diversum vel disponere, maxime de Photii consecratione: . . . nisi forte nos quibusdam ex utraque parte in praesentia nostra repertis contigerit scire, quae usque huc nescimus, vel discere quae nunc penitus ignoramus. Non enim in nobis est, et non est. . . . Ab illis quippe sacratissimis constitutis, quae vel apostolicae memoriae praedecessor noster papa Nicolaus antea salubriter*

Hadriani responsa.

---

[1]) Labbé, Coll. Conc. T. VIII. col. 1171.
[2]) Labbé VIII. 1173. [3]) Labbé VIII. 1185.

sanxit vel nos postea dispensatorie protulimus, nulla motione vel mutatione discedemus, aut ad dextram vel sinistram quoque modo declinabimus. Quae videlicet jamdudum probavit Ecclesia, et immutilata servanda nuper gestum universale Concilium statuit. Neque enim nobis moris est, ut pro libito proprio paternis sanctionibus abutamur, quemadmodum quibusdam, qui apud vos summa rerum ecclesiasticarum gubernacula moderantes, tunc synodorum statuta vel etiam apostolicae Sedis decreta proferunt, cum vel alios laedere vel se juvare cupiunt, et haec tunc sub silentio tegunt, quando fortasse contra se vel pro aliis proponerentur.[1])

Concilium confirmatum.

103. Hadriani verbis implicita habetur confirmatio Concilii oecumenici octavi. Legati Pontificis caute subscripserant ea formula: *Ego . . . locum obtinens domini mei Hadriani summi Pontificis et universalis papae, omnia quae superius leguntur, huic sanctae et universali Synodo praesidens, usque ad voluntatem ejusdem eximii praesulis promulgavi et manu propria subscripsi.*[2]) Patet autem, gesta ab Hadriano confirmata fuisse. Apud Occidentales exinde nulla de oecumenicitate hujus Concilii quaestio invenitur, atque Romani Pontifices in professione fidei quam saeculo nono emittebant post electionem, promittebant, se octo universalia Concilia, et quidem *octavum quoque CPtanum usque ad unum apicem immutilata servare.*[3]) Et auctores universim semper hanc synodum inter oecumenicas recensuerunt. — Orientales schismatici hoc Concilium rejecerunt, multique in locum ejus ut synodum oecumenicam octavam substituerunt pseudo-synodum, quam paulo post, scilicet anno 879, Photius restitutus habuit. Orientales orthodoxi universim synodam nostram ut octavam universalem venerati sunt; dixeris tamen, postea plures, quamvis eam omnino reciperent, haud numerasse inter Concilia oecumenica. Nam Abrahamus, Cretensis Florentinae Synodi interpres et primus editor, ipsi Synodo Florentinae titulum octavae Syn-

---

[1]) Labbé VIII. 1173. [2]) Labbé VIII. 1156.
[3]) V. Baronium ad a. 869, n. 59.

odi inscripsit, eumdemque ipsi tribuit *privilegium* editionis, quod Clemens VII. Medicaeus concessit. Qua de re Natalis Alexander: „Sed, inquit, *Cretenses semper mendaces*, neque hac in re fidelis *Abraham* et benedicendus; cum nec Florentinae Synodi Acta et Decreta, nec Eugenii IV. Pontificis Maximi Diploma ipsi nomen Synodi oecumenicae octavae uspiam tribuant. Privilegium autem editionis a Pontifice, cujus nomine datum est, expensum non fuit, sed expressus est titulus libri, prout ab editore fuerat adscriptus ab eo qui *privilegium* exaravit.“ [1]) Vindicat tamen Abrahamum Cretensem et Clementem VII. adnotator Natalis, Roncaglia, scribens in nota ad l. c.: „Ego nihil ab utroque vehementer erratum video, morem enim Graecorum, non Latinorum, ea in re sectati sunt, et quidem non Graecorum tantummodo qui schismati adhaerebant, sed eorum pariter qui cum Latinis conveniebant. Postremi enim Graeci, recta licet sentientes, Synodum Florentinam octavam numerarunt, non quod Synodum contra Photium rejicerent, sed quod ita mos Graecorum ferret.“ — In Concilio Florentino Marcus Ephesinus negavit, Synodum nostram oecumenicam esse, atque Cardinalis Cesarini legatus Pontificis carpitur a Baronio (ad a. 869, n. 61), quod Marci effata non rejecerit et refutaverit. Sed merito advertit Ill. Hefele, id inde factum, quod Cesarini quaestionem secundariam excitare et discutere noluerit, ac propterea verba transeunter prolata sine directa responsione transmiserit. [2]) — Jam ulteriores eventus in Oriente et Occidente referamus.

104. Photius, quamvis a duobus Pontificibus in synodis Romanis et in Concilio generali VIII. damnatus ac depositus, atque a Basilio Imperatore e sede Constantinopolitana dejectus et in monasterium relegatus, nec resipuit nec animo despondit. Sed mentis vastum ingenium animique in perversitate audaciam eo direxit, ut factionem sibi adhaerentem retineret, malisque artibus futura prospera prae- Photii artes.

---

[1]) In saec. IX. Dissert. IV. §. XXIV.

[2]) C. G. IV. §. 496.

pararet. Merito de ipso episcopi, qui ab Ignatio quondam defecerant, in libello quo oblato in Concilii Actione II. lapsum suum deprecati sunt, ad sui excusationem Photii indolem describentes, dixerant: *Quia erat vir alia quidem loquens, et alia cogitans, et operam dans mendacio; ex arte gentilium semper proponebat bona, deveniebat autem in mala; et erat potens ad superandum et decipiendum, ut non est factus nec fiet ullus hominum.*[1]) Impigro labore devinctos sibi retinuit amicos, discipulos et asseclas suos, ac sese ut verum patriarcham, illos ut veram ecclesiam exhibuit; munera etiam episcopalia in occulto complevit, simulque affectata pietate et gravitate, et eruditione qua praecellebat, splendorem quemdam ac magni nominis famam conservavit. Etiam cum viris Occidentis Romanisve, quantum videtur, studuit amicitiam colere, ut eorum auxilio et influxu occasione data uti posset. Zachariam Ananiensem et alios quosdam ei favisse probabile est ex eventibus posterioribus; sed quod satis mirum est, Anastasium Bibliothecarium quoque auxilium suum promisisse Photio, atque Photium in eo sperasse, ex una ejusdem Photii epistola ad Anastasium manifestum fit.[2])

---

[1]) Labbé VIII. 1000.

[2]) Epistola haec satis obscura exstat ap. Montacutium ep. 170; ap. Migne, P. G. CII. 878; ap. Baronium latine ad a. 878, n. 1, melius versa: „Photius Anastasio presbytero et bibliothecario Romae. — A sacra quidem (ut est in proverbio) instituta res est, (Ἀφ' ἱερᾶς μέν σοι, τὸ παροιμιῶδες, ὁ ἀγὼν Diogen. Cont. β. 36). At serius quam oportuit. Nec vero consilium reprehendo. Video autem tempus praeteriisse. Quod mihi videtur non ineleganter aenigmate significari: occasionem nempe a fronte intonsam esse, pone vero calvam. Si quis enim tempori defuerit, exclusus, quamvis occasionem innumeris prosequatur artibus, adipisci non potest.“ (Jager L. VII. p. 253: L'occasion a des cheveux longs par devant, il faut la saisir; mais elle est chauve par derrière, et lorsqu'on la laisse passer, on ne peut plus la saisir quelque effort qu'on fasse.) „Sed bene est quod mens et voluntas tua, vel sero, misericors fuit. Amicorum enim est, non utilitate gratiam metiri, sed proposito et benevolentia.“ — ‚Homo callidus et veterator, ait Baronius l. c. n. 8. 9., consuetudine litterarum aliqua cum Anastasio Bibl. Romanae Sedis contraxit familiaritatem, quem apud Joannem Pont. plurimum posse sciret. . . . Haec Photius ad Anastasium, magna ut apparet intercedente inter eos ex amicitiae usu fiducia; quae

105. Praesertim vero Imperatorem sibi reconciliare studuit, atque per gradus procedens, primum duabus litteris opportuno tempore ad eum directis effecit, ut major libertas ei concederetur; dein vero obtinuit, ut in quaestionibus quae eruditionem et scientiam spectabant Imperator per viros, opera Photii callide intermissos, hujus sententiam peteret. Demum favorem Imperatoris eousque sibi conciliavit, ut reditus ei concederetur et ipse ad filios Basilii instruendos in palatium accerseretur. Secundum Nicetae narrationem maxime artificio quodam fraudulento Basilium sibi devinxit. Erat quippe Basilius Imperator, uti diximus, obscuro loco natus, et vehementer dolebat, se nullum illustris sui generis documentum afferre posse. Photius igitur qui inepta ista Imperatoris vota noverat, genealogiam quamdam Basilii dolo confinxit, multisque fabulis adornavit, in qua Basilii genus a Tiridate Armenorum rege recta derivabatur. Hanc genealogiam in vetustissimis membranis ementitis characteribus Alexandrinis descriptam et antiquis chartis obvolutam, opera Theophanis clerici regii Photio dediti, tanquam documentum arcanis refertum et in bibliotheca inventum, Basilio offerendam et commendandam curavit. Quum Basilius obscuri documenti explicationem vehementer desideraret, Theophanes se eam nescire fassus est, et unum Photium totius orbis eruditissimum virum eum codicem explanare posse asseruit. *Ergo,* scribit Nicetas in Vita Ignatii,[1]) *extemplo ad Photium mittitur. Praetexit ille, nulli posse arcanum illud, nisi soli Imperatori committi, de quo illud ipsum perscriptum esset. Quid igitur? capitur Imperatoris facilitas hac fabula, et cum Photio in gratiam redit. Solent enim faustae quamvis vanissimae praedictiones excelsam et gloriae appetentiorem indolem eludere et enervare penitusque in suam potestatem redigere. Haec inter Basilium et Photium origo familiaritatis.*[2])

Imperatorem sibi reconciliat.

Genealogia ficta.

---

in damnato saepius et multipliciter homine non potuit esse absque suspicione inhaerentis Anastasio culpae.' Cfr. ad rem Hergenröther, Photius, II. pp. 228 sqq.

[1]) Vita Ignatii, ap. Labbé VIII. 1177.

[2]) L. c. 1251. — Illud in genealogia ista habebatur maxime mirum et arcanum, quod quando ad patrem Basilii auctor pervenit, scripsit,

106. Multum praeterea apud Imperatorem in Photii favorem egit Theodorus Santabarenus monachus, Photii assecla ex longo tempore, et quondam ab eo abbas monasterii Studii constitutus, homo valde astutus qui et artes magicas exercere dicebatur. *Exstitit mox,* scribit Nicetas, *et alia necessitudinis occasio, Theodorus ille habitu vesteque in speciem monachus, sed omnium improborum improbissimus et versutorum versutissimus, Santabarenus, inquam, de quo opinor, audivistis omnes. Hunc nescio quomodo repertum, (nam pares, ut dicitur, cum paribus facile congregantur), ut virum singulari sanctitate, praescientia, rerumque futurarum cognitione potentissimum: quibus tamen virtutibus non solum caruit omnibus, sed contra, ut ajunt, magicis praestigiis, et ariolandi, conjectandi, incantandi, animasque evocandi artibus insignis habebatur: hunc Imperatori sistit, immensisque celebratum laudibus commendat. Cumque jam Imperator intimo familiarissimoque uteretur, Photius per eum patriarchae Ignatio insidiatur, sedemque amissam occulte recuperare conatur, sibique denuo reditum sacrilege comparat.*[1])

Photius revocatur. 107. Revocatus igitur ex exilio Photius, mox ut filios Imperatoris instrueret destinatus est; exinde in Magaura regio palatio habitavit, ubi et multos discipulos iterum collegit, et perfracte munera patriarchalia clam exercuit. Quum vero ab Ignatio obtinere non posset, ut in sacerdotium restitueretur, callide dissimulavit furorem, praevidens Ignatium senem brevi moriturum, sibique jam successionem praeparans. Imo postea

---

ex eo filium nasciturum nomine *Beclas,* quem dein iis characteribus describit, qui Basilio Imperatori conveniebant, eumque omnium retro regum felicissime et diutissime regnaturum vaticinatur. Praesagium arcanum Photius ita Imperatori explicavit, ut nomine *Beclas* ipsum (Basilium), uxorem ejus (Eudociam), et filios ipsius (Constantinum, Leonem, Alexandrum, Stephanum) designari, atque ita generis ipsius regnum felicissimum praedici eum doceret. Relatio haec ab aliquot auctoribus ut fabula rejicitur (Fontani, Schröckh, Neander); sed veram eam esse censet Hergenröther, Photius T. II. p. 259, cum multis criticis. Quae enim narrantur a charactere Photii non abludunt, aetatis illius moribus conveniunt, favorem Photii apud Basilium bene explanant, et ab auctore fide digno referuntur. Cfr. Baronium ad a. 878 nn. 36 sqq.

[1]) Vita Ignatii, Labbé VIII. 1251.

gloriatus est, se cum sene patriarcha omnino reconciliatum fuisse, ac venia mutua data amicitiam intimam coluisse. Basilius autem quum videret, se non obtinuisse quod speraverat, videlicet pacem completam ecclesiae CPtanae, sed Photii sequaces esse permultos, quumque hic favorem ipsius jam obtinuisset, eo animum vertit, ut post mortem Ignatii Photius sedem perditam recuperaret.

Photius restituitur.

108. Morte sancta quievit Ignatius die 23. Octobris anni 877,[1]) quum ad aetatem octoginta fere annorum pervenisset. Photius triduo post patriarchicam sedem CPtanam, favente Basilio Imperatore, rursus occupavit. Se coactum fuisse omnesque ejus restitutionem postulasse, postea mentitus est; id sane probabile censemus, eum etiam hac vice, ut antea, comoediam quamdam egisse et resistentiam et coactionem finxisse. Omnibus iterum fraudis, munerum, violentiae mediis usus est, ut eos qui resistebant episcopos vel lucraretur, vel e suis sedibus pelleret, atque in adversarios constantes dire saeviit. Illico vero etiam artes omnes adhibuit, ut a Sede Romana confirmationem consequeretur. Movit igitur Imperatorem, ut hic Romam mitteret litteras, (a Photio censerem confectas), quibus, haud commemorata Ignatii morte, nuntiabat, scissionem Constantinopoli adhuc perdurare ejusque occasione clericos et monachos male tractari; his vero malis medendis petebat legatos ipsi acceptos. Zachariam Ananiensem et Anastasium Bibliothecarium postulatos fuisse, conjicere possumus. Sperabat Photius, hac ratione venturos legatos, quos in suas partes trahere posset, eosque quae acciderant comprobaturos esse, antequam Pontifex aliquam de iis sententiam tulisset.

Joannes VIII. R. P.

109. Romae Hadriano defuncto in Sedem apostolicam die 14ª Decembris anni 872 successerat *Joannes VIII.* Virtutibus, apostolico vigore, prudentia quoque eum difficillimis illis temporibus non caruisse, sed hisce excelluisse, jam

---

[1]) Huic anno mortem Ignatii cum cl. Hergenröther assignandam censemus. Plures auctores eam accidisse a. 878 existimant, sed prioris sententiae firma argumenta vide ap. Hergenröther, Photius T. II. p. 286.

vidimus. Ad eum Basilii epistolae pervenerunt mense Aprili a. 878, atque Joannes ratus est, opportunam se nactum occasionem, ut ad negotia ecclesiastica disponenda legatos Constantinopolim et in Bulgariam mitteret. Attamen haud eos dedit legatos quos Imperator postulaverat, forte quod minus firmos atque constantes illos haberet, sed Paulum Anconitanum episcopum, et Eugenium Ostiensem qui quondam ut presbyter legatis ad Synodum octavam comes fuerat. *Quia vero,* scribit Joannes Imperatori, *Deo amabiles viros quos nominatim litteris expetitis quibusdam incommodis impeditos destinare nequivimus, misimus Paulum et Eugenium, sanctissimos et venerandos episcopos dilectosque consiliarios nostros, quorum nobis et fides probata et scientia manifesta est.*[1]) Imperatori eos commendat petitque, ut etiam secure eos deduci curet in Bulgariam, *ut causa tantum visitationis, gloriosum ejusdem provinciae* (Bulgariae) *principem adeant, et de optata memoria ei Apostolorum, ut condecet, expletis officiis persalutationes edicant.* Prudenter Pontifex hic omittit commemorare negotia ecclesiastica quae in Bulgaria ordinanda legatis pariter commiserat, nec tamen certe decipere voluit Imperatorem. Haud dubitare enim poterat Joannes, ad Basilii notitiam perventuras esse eas quas simul ad Ignatium dabat litteras.[2]) Hisce autem Ignatium, quem adhuc in vivis esse credebat Pontifex, gravissime de usurpata in Bulgariam jurisdictione monet et increpat, eique nisi intra triginta dies episcopi et presbyteri graeci ab ipso e Bulgaria evocentur, suspensionem ab eucharistia, dein si obstinatus permaneat, depositionis poenam indicit.[3]) Regem Bulgarorum et proceres suis litteris Joannes pariter monuit, ut ad obedientiam erga ecclesiam Romanam reverterentur,[4]) ad episcopos vero et presbyteros graecos in Bulgaria versantes rescripta dedit admodum severa, quibus eos censuris implicatos esse denuntiat, depositionemque mina-

---

[1]) Joannis VIII. ep. 80; Labbé IX. 66.

[2]) Verba quae Bulgaros spectant in epistola Joannis ad Imperatorem, a schismaticis corrupta esse suspicatur Baronius, ad a. 878 num. 4, nota.

[3]) Ep. 78; Labbé IX. 63. [4]) Ep. 75; Labbé IX. 59.

tur, nisi Bulgariam relinquant.[1]) Ex his vides, Joannem, quamvis eo tempore maxime desideraret ab Imperatore orientali auxilia contra Saracenos, jura tamen Ecclesiae intrepide vindicasse.

110. Quum auctumno anni 878 Eugenius et Paulus Constantinopolim venissent, Ignatiumque mortuum, Photium vero patriarchatu fungentem invenirent, initio incerti haeserunt, et a Photii communione abstinuerunt. Sed Photius ipsis persuadere conatus est ex litteris Joannis ad Imperatorem datis, Pontifici rata fore quae quoad successionem Photii a Basilio peracta erant; legatosque promisit Romam profecturos, qui Pontificis plenum consensum obtinerent. Hisce aliisque artibus, Photii quoque muneribus et minis imperialibus, demum eo deducti sunt legati, ut publice illius communionem colerent, imo etiam declararent, se missos esse, ut Ignatium censuris plecterent, Photium vero patriarcham proclamarent. Quod si alterum ob negotium Bulgarorum vere asserere poterant, alterum sane fictio erat, quam nonnisi sophistica consequentia forte ex litteris Joannis ad Basilium colligere potuerint. Monachus quidam Andreas, qui se ipsis ut legatum patriarchae Hierosolymarum exhibuit, suis sermonibus etiam multum contulit, ut scrupulos legatis eximeret, et ad partes Photii eos adduceret. — Quamvis vero multi Photii adversarii hac legatorum cum Photio communione eorumque dictis permoverentur, ut etiam ipsi jam sese ei amplius non opponerent, fuerunt tamen complures, qui suspicati sunt, fraudem subesse, legatosque, uti antea Zacharias et Rodoaldus, Pontificis mandatis non stare. Hinc Photius, ut omnino firmaret episcopatum suum, legatione Romam missa Joannis confirmationem obtinere nisus est.[2]) Legati Romani.

111. Legationi Photii praeerat *Theodorus Santabarenus,* vir ille versutissimus, qui Photii causam Romae omnibus quibus potuit artibus promovit. Venerunt legati illi Romam mense Majo anni 879, ac Pontifex deliberans quid Photii legatio.

[1]) Ep. 79; Labbé IX. 65.
[2]) V. Hergenröther, Photius, T. II. p. 308 sqq.

in istis rerum adjunctis facere conveniret, synodum habuit, cui septemdecim episcopi adfuerunt, inter quos primas partes gessit Zacharias Ananiensis. Obtinuerunt tandem legati Photii quod postulabant, atque die 16° Augusti a. 879 Joannes VIII. dedit ad Basilium Imperatorem ejusque filios litteras, quibus eis significat, se propter pacis et unitatis ecclesiasticae bonum, de decessorum et Synodi oecumenicae decretis *dispensare,* et Photium ut patriarcham in communionem recipere, ea lege, ut is in synodo coram Sedis Apostolicae legatis celebranda *veniam* postularet. „Nunc itaque, scribit, aliis patriarchis, Alexandrino videlicet, et Antiocheno et Jerosolymitano, atque omnibus archiepiscopis, metropolitis, episcopis et sacerdotibus, cunctoque clero Constantinopolitanae ecclesiae, qui de ordinatione beatae memoriae Methodii et Ignatii reverendissimorum patriarcharum existunt, una voluntate parique voto consentientibus, eundem Photium *satisfaciendo misericordiam coram synodo secundum consuetudinem postulantem,* in vera dilectione fratrem, in pontificali officio comministrum, in pastorali magisterio consacerdotem pro Ecclesiae Dei pace et utilitate, amodo, Christo favente, recipimus et habemus." [1]) Eam praeterea conditionem restitutioni Photii adjecit, ut *Bulgariam ecclesiae Romanae restitueret.* Decrevit denique, ut post ejus obitum haud e laicis et curialibus, sed ex clero CPtano patriarcha eligeretur.

Photius agnoscitur.

112. Hanc Joannis agendi rationem multi scriptores catholici atque insignes vehementer perstringunt, inter quos Baronius,[2]) Natalis Alexander, Binius, Jager, quorum alii culpabilem ignaviam Pontifici exprobrant, alii a Photio eum deceptum esse advertunt. Plures tamen auctores, uti Em. Hergenröther, observant, gravissimas revera fuisse Joanni VIII. rationes, ut moderatione magna et dispensatione uteretur, eumque praevidere haud potuisse ea, quae dein evenerunt,

---

[1]) Ep. 199; Labbé IX. 130.

[2]) Ad a. 879 n. 5. — Opinatur Baronius, ex Joannis VIII. ignavia hac in re fabulam prodiisse de Joanna papissa.

nec tantam Photii iniquitatem supponere. — Motiva quae Joannem ad oeconomiam indulgentiae et dispensationis adducere poterant, haec erant. Ignatius, patriarcha legitimus, hac vita functus erat, adeoque Photius haud sese ingerebat ut usurpator in ecclesiam episcopi alicujus adhuc viventis. Eruditione omnisque generis scientia atque cultura Photius prae omnibus Orientalibus excellebat; permagna erat multitudo amicorum ejus, atque etiam maxima pars episcoporum orientalium jam partes ipsius sequebantur, pauci tantum resistebant. A patriarchis orientalibus eum jam agnitum esse, testabatur Imperator, adeoque universo Orienti consentienti resisteretne unus Pontifex? Nonnisi restitutione Photii ecclesiae orientali pax reddi posse videbatur; eo rejecto imminebat scissio funesta. Nam quum Basilius Photium tueretur, is etiam contra Sedis Apostolicae mandata in sede CPtana remansisset, atque ita separatione confecta omni influxu in Orientem Romanus Pontifex destitutus fuisset. Imprudens praeterea esse videbatur, sine omnimoda necessitate offendere Imperatorem Basilium eo tempore, quo occidentale Imperium omnino declinabat, sed ab Orientis Imperatore auxilia contra Saracenorum incursus exspectabantur. Atque etiam privilegia et jura Sedis Apostolicae roborari videbantur, quum ab ipsa Orientales eam peterent confirmationem, qua Photii episcopatus legitimus fieret. — Caeterum ea erant illorum temporum adjuncta difficillima, ut in multis negotiis ecclesiasticis, tum quoad res tum quoad personas, canones non stricte observari possent, sed oeconomia quaedam dispensationis, moderationis et indulgentiae adhibenda videretur. Hunc rerum statum generalem eumdemque characterem pontificatus Joannis VIII., ipse Pontifex, cui caeteroquin vigor animi et magna solertia in rebus gerendis haud deerat, exprimit in aliqua epistola scribens: *Moderatio Sedis Apostolicae et universalis Ecclesiae dispositio in hoc periculoso tempore paene cuncta dispensatorie moderanda compellit.*[1])

Ratio agendi Pontificis.

[1]) Epist. 34 ad Anspert, Mediolan.; Labbé IX. 30. — Motiva allata vide ap. Hergenröther, Photius, T. II. p. 381.

113. Quodsi vero Joannis moderatio quoad Photium haud felices produxit effectus, ne severius de ipso judicemus, etiam illud prae oculis habendum est quod in rebus humanis passim evenire solet. Quandoque videlicet cum ea subsequuntur, quae dum res geritur praevideri non licet, in causa sunt, ut a posteris tanquam imprudentia vituperetur, quod eo tempore pro sapientia merito habendum erat.[1]) — Nec

Status rerum Romae.

tamen velim negare, dum observamus accuratius quae versus finem saeculi noni gesta sint, animadverti in pluribus viris ecclesiasticis Occidentis, qui summis muneribus fungebantur, quibusque Pontifices necessario ut consiliariis et adjutoribus utebantur, quamdam animorum fluctuationem, inconstantiam, humanam potius prudentiam et artem politicam. Jam vidimus, qua ratione varii insignes viri ecclesiastici, uti Rodoaldus, Zacharias, Anastasius, Eugenius atque Paulus, minus cautos, fideles, atque constantes sese in rebus gerendis praebuerint. Haec ostendunt, in pluribus viris Ecclesiae naevos quosdam adfuisse atque defectus, qui jam praesagiebant tristiora tempora quae mox secuta sunt. Pontifices vero etiam insignes, qualem censemus fuisse Joannem VIII., ex ea rerum atque virorum conditione in negotiis disponendis difficultates non mediocres passos esse, jure possumus concludere.

Litterae Joannis VIII.

114. Praeter litteras ad Basilium datas, alias Joannes VIII. direxit ad Photium et episcopos orientales ei jam consentientes, quibus Photium in patriarchatu confirmat ea conditione, ut coram synodo satisfactionem offerat et veniam petat. „Cum non sit reprehensibilis, scribit, erga correctum quantacumque miseratio, *si satisfaciens coram synodo misericordiam secundum consuetudinem postulaveris,* ac si evidenti correctione utaris, et peritiae non obliviscens nullius damna moliaris, quin potius auxilia eorum, qui tibi non velle consentire dicuntur studiose dissolveris, eosque suis ecclesiis et honoribus restitueris: et si, quia spiritalis filius noster Basilius christianissimus Imperator apud Nos pro te multis pre-

[1]) Cfr. Pallavicini, Hist. Conc. Trid. L. II. c. 8. n. 15.

cibus intervenit, omnes uno voto, uno consensu, et una concordia in restitutione tua convenerint: veniam pro pace sanctae CPtanae ecclesiae tibi concedimus, communionem quoque et gradum, coram synodo misericordiam quaerendo, nihilominus reddimus, et ut sanctae CPtanae ecclesiae debeas praeesse consentimus." [1]) Ad eos autem praesules, qui duce Metrophane Smyrnensi in oppositione contra Photium perseveraverant, graviorem dedit epistolam, in qua districtius et severius scribit: „Vestram salutem cupientes monemus et apostolica benignitate jubemus, vos omnes Ecclesiae uniri, vestroque patriarchae, Photio videlicet, quem pro Ecclesiae pace et unitate recepimus, adhaerere communicareque studete. Nam si haec nostra apostolica monita . . . . audire contempseritis, scitote, quia missis nostris praecepimus, tamdiu vos omni ecclesiastica communione privare, quamdiu ad unitatem corporis Christi et ad vestrum contempseritis redire pontificem." [2]) — Probabile est, Joannem VIII. quoad hos episcopos deceptum fuisse callidis Santabareni accusationibus, qui eos ut auctores obstinatos discordiarum et scissionis descripserit. Durius enim Pontifex eos arguit, quod etiam anteacto tempore divisionem foverint. „Multis jam labentibus annis, ait, usque ad praesens in discordiae divisione et in scandalorum perturbatione vos videmus promptos manere, nec per caritatis custodiam ad unitatem Ecclesiae reverti." — Objectioni autem quam forte afferre poterant, solemni subscriptione antea ab ipsis esse promissum, se haud secuturos esse Photium, occurrit Pontifex animadvertens, auctoritate Ecclesiae vincula ejusmodi solvi. „Nec aliquis, scribit, vestrum hanc habeat in redeundo excusationem, pro scripturis de hac causa compositis; quia divina potestate quam accepit Ecclesia Christi, cuncta solvuntur vincula, quando per pastoralem auctoritatem quae fuerant ligata solvuntur, quoniam, sicut dicit S. Papa Gelasius, nullum est vinculum insolubile, nisi circa eos qui in errore persistunt." — Certe minus provide Joannem quoad hos episcopos scripsisse, negari non posse videtur. Etenim eous-

---

[1]) Ep. 201; Labbé IX. 142. [2]) Ep. 202; Labbé IX. 147.

que merito a Photio abstinuerant, quum Eugenii et Pauli legatorum agendi ratio ipsis suspecta esse posset; nec apparet, quomodo de fidelitate qua antea Ignatio adhaeserant et Photio restiterant jure reprehendantur. Forte hanc epistolam suspicari liceret suppositam esse; potuisset enim instigante Santabareno Zacharias Ananiensis qui, defuncto Anastasio ut videtur, eo tempore factus est Bibliothecarius, vel alius quidam clericus, ejusmodi documentum conficere. Habetur tamen epistola haec in Collectione epistolarum authenticarum Joannis VIII.[1])

Petrus legatus.

115. Cum oratoribus Imperatoris Basilii Joannes VIII. novum legatum Constantinopolim direxit *Petrum* tituli S. Chrysogoni presbyterum Cardinalem, qui duobus aliis legatis Paulo et Eugenio in Oriente jam degentibus adjunctus, ecclesiae CPtanae statum secundum mandata Sedis Apostolicae in commonitorio contenta componeret. Paulum et Eugenium Pontifex reprehendebat epistola ad ipsos data, quod primam legationem non idonee peregissent nec rediissent; tamen *apostolicae miserationis benignitate* utens, eos iterum ut legatos Petro adjungit, monens, ut *fideliori devotione* omnia peragant *secundum apostolicos nostrae auctoritatis apices et secundum commonitorii nostri tenorem capitulatim descriptum.*[2]) — Petrus in regiam urbem pervenit mense Novembri anni 879, duosque legatos jam praesentes sibi sociavit. Magnum sane incommodum erat, quod linguam graecam Pontificis missi non callerent.

Photii fraudes.

116. Photius igitur Pontificis litteras et commonitorium, specie quidem ea documenta in graecam linguam vertendi, ab iisdem legatis elicuit; sed revera, ut ea pro arbitrio suo mutaret, truncaret, et interpolaret. Quae ab eo deleta sunt, quae addita, quae immutata, ostendit Baronius ad a. 879 n. 6 sqq. ex exemplaribus genuinis, quae in Joannis VIII. Regestis servata sunt, collatis cum Photii versionibus in Synodo mox habita recitatis. Praecipuae corruptiones sunt

---

[1]) V. Hergenröther, Photius, T. II. p. 389.
[2]) Ep. 203; Labbé IX. 148.

istae: 1⁰ Quum Joannes Synodum oecumenicam VIII. anni 869 venerabilem dicat, ac nullatenus eam velit abolitam esse, sed tantum apostolica auctoritate dispensare, quoad ea quae statuta erant de Photio; hic in sua versione Concilium illud exhibet ut damnatum et penitus abrogatum. Et eo loco quo Joannes in epistola ad Photium commemorat canonem de non promovendis laicis conditum ab illa venerabili Synodo sub Hadriano II., callide Photius substituit synodum Tarasii sub Hadriano I. — 2⁰ Quae pluribus locis mandaverat Joannes de satisfactione Photii, et venia ac misericordia ab ipso petenda coram synodo, partim omissa sunt, partim ita lenita, ut agatur de invocatione misericordiae divinae. — 3⁰ Quum Pontifex *sub conditione* Photium agnoverit et confirmaverit ut patriarcham, in *absolutam* confirmationem ista mutata sunt. — 4⁰ Omnis Ignatii mentio, quaevis Photii reprehensio, excommunicationis minae si jurisdictionem in Bulgariam continuaret, omissa sunt. — 5⁰ Multis laudibus et encomiis exaltatur Photius, quae in litteris genuinis nullatenus continentur.[1])

117. Hac ratione igitur Photius documenta pontificia praeparavit, ut eadem in synodo habenda recitari possent. Adornavit pariter apocrisiarios patriarcharum Orientis et documenta ab ipsis tradenda. Legati videlicet isti vel fuerunt fraudulenter suppositi ab ipso, vel si revera ex istis partibus Orientis venerunt, homines erant negotiorum parum periti et caeco obsequio Photii favorem sectantes, ita ut pro libito epistolas eorum finibus suis adaptare posset. Omnia dein disposita sunt, ut coacto plurimorum praesulum concilio deciperet legatos Romanos. Quumque Photius jam asseclis suis dioeceses restituisset, multosque novos ordinasset episcopos, synodum potuit colligere, in qua ultra tercentum et octoginta aderant episcopi ex omnibus patriarchatus sui provinciis. Etiam ex Italia inferiori et ex Sicilia, quae provinciae Sedi Romanae ereptae erant, praesules advenerant. Ejus- Praeparatur concilium.

[1]) Vide Hergenröther, Photius, T. II. pp. 396 sqq., ubi accuratius ea indicantur quae mutata sunt in variis litteris.

modi synodum numero praevalentem opponere Concilio oecumenico octavo Photius meditatus est.

Photii synodus.

118. Adhuc mense Novembri a. 879 concilium Photii celebrari coeptum est; praeter permagnum episcoporum numerum, adfuerunt vicarii qui patriarchas Orientis vel ficte vel quadamtenus vere repraesentabant, et legati Apostolicae Sedis. Praesedit autem ipse Photius; ac toto in hoc negotio legati Romani, ut ait Baronius, *a Photio ut muta pecora ducti sunt, magna cum Sedis Apostolicae ignominia, ut nunquam tam sordida tamque indigna ab Apostolica Sede legatio missa fuerit, si vera esse dixerimus et non conficta sunt a Photio, quae in sua synodo Constantinopoli celebrata hoc anno leguntur.*[1]) Quinque Actionibus absoluta est Photiana illa pseudosynodus.[2]) — *Actionem primam* Photius eleganti, sed fastum inanem spirante oratione aperuit, qua multis ad sui ipsius commendationem artificiose praemissis, falso gloriabatur, Joannem VIII. Romanum Pontificem agnita causae aequitate ad ipsum rediisse, et honorifica legatione ipsum priorem convenisse. Perorantem Photium excepit Joannes Heracleae in Thracia metropolita, contra Romanam ecclesiam et summos Pontifices Nicolaum I. et Hadrianum II., velut omnium tumultuum et malorum quae in ecclesia Constantinopolitana acciderant, et illatae immerito persecutionis auctores, insolenter declamans, Joannem VIII. vero commendans effuse, quod suorum decessorum vestigiis haud insistens, ecclesiae utriusque unitatem mediis convenientissimis procuraret. Tum Sedis Apostolicae legati episcopalia indumenta et patriarchicae insignia dignitatis Photio Joannis papae nomine obtulere, quamvis hic de conditionibus sub quibus eum Pontifex restituebat, nec verbum faceret nec cogitaret.

119. *Actione secunda* habita die 16^0 Novembris, lectae sunt litterae Joannis VIII. summi Pontificis ad Imperatorem et ad Photium, ab hoc uti diximus multipliciter mu-

---

[1]) Ad a. 879. n. 62.

[2]) V. Acta Synodi ap. Harduin. Coll. Conc. V. 213 sqq.

tatae et interpolatae; necnon epistola Michaëlis Alexandrini patriarchae ad eumdem principem, qua Synodi octavae contra Photium habitae abolitioni suffragabatur. Simili ratione etiam aliarum sedium patriarchae litteras dederant, quae Photii encomia continebant, quibusque declarabant, Photium semper in suis ecclesiis agnitum fuisse. Ea quae tres patriarchatus orientales, eorum delegatos et documenta in synodo lecta spectant, satis obscura sunt, ac plura suadent, litteras uti exstant esse suppositas vel corruptas. Colligitur tamen ex Actis, ab illis sedibus reprobata fuisse quae anno 869 contra Photium fecerant, culpamque attributam iis, qui tunc eas sedes repraesentabant. Qui in hoc concilio Photii aderant sub nomine apocrisiariorum patriarchatuum orientalium, ab illis diversi erant. Alii etiam erant in sede Alexandrina et in sede Antiochena patriarchae, Hierosolymitanus tamen Theodosius jam anno 869 illam sedem tenebat.

Patriarchatus orientales.

120. Illae autem palinodiae, retractationes, contradictiones et tergiversationes Orientalium, uti in variis synodis Constantinopoli ea aetate habitis inveniuntur, ex tristi statu illorum patriarchatuum explicantur, simulque miserae hujus conditionis sunt argumentum. Sub jugo videlicet Saracenorum vitae ac disciplinae ecclesiasticae vigor defecerat, variis in regionibus haeretici monophysitae praevalebant, studia theologica atque scientia rerum divinarum fere conciderant, communicatio cum ecclesiis Imperii orientalis et cum ecclesiis Occidentis rara et difficilis erat, ita ut statum rerum in his ecclesiis Orientales illi vix perspectum habere possent. Clerici qui ex Oriente Constantinopolim vel Romam veniebant, vel aliquo tempore ad negotia tractanda ibi versabantur, eleemosynas aliave subsidia quaerebant, ac proni erant in eorum obsequia, a quibus munera accipiebant. Qui in synodis illos patriarchatus repraesentabant, passim erant ejusmodi clerici, qui jam ob alios fines aderant, vel si qui mittebantur delegati, parum periti erant rerum ecclesiasticarum, et fluctuantes in varias declinabant partes. In hac synodo Photiana, apocrisiarii Orientis qui adfuerunt anno 869 ac vere delegati erant,

tanquam Saracenorum missi traducti sunt; summis vero laudibus evecti, qui modo Photii partes tenebant.

Actiones variae.

121. *Actione tertia et quarta* recitatae sunt litterae Joannis Papae ad ecclesiam CPtanam et episcopos ipsi subjectos, a Photio pariter corruptae, uti et commonitorium legatis a Sede Apostolica datum. Capitula dein quinque quasi a legatis proposita perlecta sunt; primum de provincia Bulgariae; secundum de laico deinceps in episcopum non evehendo; tertium de assumendo patriarcha ex ipsius ecclesiae clero; quartum de abrogandis synodis contra Photium celebratis; quintum de iis qui cum Photio communicare non vellent excommunicatione plectendis. Posteriora duo capita Photium spectantia summo applausu recepta sunt. Quum vero Joannes VIII. tantum dispensationes quasdam quoad Photium, salva auctoritate et legitimitate Synodi oecumenicae octavae dedisset, in scriptis graecis ista ita mutata sunt, ut proponeretur omnimoda abrogatio illius Synodi. — De secundo et tertio capite aliquae controversiae inter praesules habitae sunt, nec voluerunt ipsi consentire, ut laici jam non promoverentur ad episcopatum. — Quoad Bulgariam vero Photius ejusque sectatores, se nihil hac in re determinare posse, responderunt, sed eam Imperatori relinquendam, ac sperandum, fore ut ejus benevolentia omnia bene disponerentur. Procopius autem Caesareensis et Theophilus Iconiensis metropolitae observarunt, se sperare fore misericordia divina, pietate Imperatorum, et orationibus sanctissimi Domini Photii id obtineatur, ut Basilius usque ad fines antiquos extendat Imperium totoque potiatur orbe terrarum. Eventus felices ipso imperante id jam praesagire. Tunc vero Imperatorem pro beneplacito suo dioeceseon ecclesiasticarum terminos determinaturum, et episcopo Romano, pro ea qua floreat in ipsum pietate ac reverentia, etiam ultra postulata concessurum esse.

122. In *Actione quinta* die 26^{0} Januarii anni 880 habita, petente Photio, Concilium oecumenicum septimum (sub Tarasio patruo Photii habitum) confirmatum est, et statutum, ut ab omnibus haberetur ut oecumenicum, eo quod

aliqui hac in re adhuc discordarent. Metrophani Smyrnensi metropolitae, qui semper S. Ignatio adhaeserat, et communionem Photii etiam nunc constanter recusabat, dies dicta est, sed frustra; sententia de eo ferenda dein Photio commissa est. Dein legatis Romanis proponentibus, si Actis fidere licet, canon conditus est, quo statuitur, *ut Italiae episcopi, clerici vel laici a Joanne Romano Pontifice depositi vel excommunicati, etiam a Photio pro depositis et excommunicatis habeantur, et vicissim depositi vel anathematizati a Photio, a Joanne Pontifice et Romana ecclesia ejusdem poenae judicium subeant.* Quo canone patriarchae aequales significantur, et per cuniculos convellitur jus appellationum ad Apostolicam Sedem et Romani Pontificis primatus. Addiderunt tamen, ut specietenus jura Sedis Romanae revereri viderentur, *privilegiis quae sanctissimae sedi conveniunt ecclesiae Romanae aut ipsius antistiti, nullo modo immutatis, sive modo sive in posterum.*[1]) — Canon secundus statuit, *ut si quis episcopus, aut si quis alius pontificali dignitate ad vitam monasticam velit descendere, et poenitentiae locum implere, hic non sibi deinceps pontificalem vindicet dignitatem.* Quo canone videntur indirecte voluisse reprehendere Ignatium, quod in sedem suam redierit. — Canon tertius *anathemate percellit saeculares magistratus, qui episcopos vel sine causa, vel aliqua conficta causa in carcerem conjicerent, aut verberibus afficerent.*[2]) Completis negotiis Photius cum gratiarum actione synodum terminavit, subscripseruntque praesentes episcopi, ac primi quidem legati Sedis Romanae.[3])

123. De processione Spiritus Sancti hac in synodo actum non fuit, nec Photii per se multum intererat, ut in sede confirmatus quaestionem illam agitaret. Homo tamen versutus sibi providere voluit, ut si Sedes Romana Quaestio de Spiritu S.

---

[1]) V. Harduin. V. 319. [2]) V. Harduin. V. 323.

[3]) V. Harduin. V. 326 sqq. — Eorum subscriptio, uti nunc exstat, est valde diffusa, in eaque diserte rejicitur Concilium oecumenicum anni 869. Sed haec formula merito habetur ut conficta et supposita. V. Hergenröther, Photius, T. II. pp. 513 sqq.

legatorum gesta improbaret, denuo contra eam accusationes de erroribus in fide proferre posset. In eum scopum sexta post synodum hebdomada, die 10° Martii, habuit praesente Imperatore in aureo triclinio palatii conventum, cui adfuerunt legati Romani, apocrisiarii orientales, ac decem et octo metropolitae. Ejus instigatione tunc Imperator postulavit professionem fidei ad normam Patrum, atque Photius ampliore declaratione exhibuit ex omnium sententia ut definitionem fidei symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum, utpote a reliquis Synodis confirmatum, ea addita contestatione, *ne quid ab aliquo demeretur vel adjiceretur.*[1]) Ea ratione Latinos indirecte suggillabat, quod vocem *Filioque* addidissent. Post triduum habito conventu in magna ecclesia iterati sunt anathematismi, si quis aliquid adderet vel minueret. Horum postremorum conventuum Acta addidit pseudo-synodo suae Photius, sub titulo sextae et septimae Actionis.[2])

Synodus an conficta.

124. Synodum hanc Photii nunquam habitam fuisse, ejusque acta conficta et supposita esse a Photio, censuerunt S. Antoninus,[3]) ac Bellarminus;[4]) Baronius quoque in hanc propendit opinionem, ad annum 879 n. 73 scribens: *Unde de ea* (synodo) *suspicio augetur, ut ea tota fuerit Photii stylo conficta et ejusdem penicillo mendacii colorata.* — Leo Allatius idem Dissertatione erudita demonstrare nisus est,[5]) et nostro tempore Damberger hanc sententiam pro-

---

[1]) Attamen quum addatur, in damnationem rectae doctrinae et in injuriam Patrum vergere diminutiones et additiones, *ubi nulla surgat per fraudem diaboli nova haeresis,* colligitur, hominem versutum, sed eruditum, ausum non esse *absolute* omnem additionem damnare. In textu graeco definitionis habetur: *οὐδὲν ἀφαιροῦντες, οὐδὲν προστιθέντες, οὐδὲν ἀμείβοντες, οὐδὲν κιβδηλεύοντες, ἡ μὲν γὰρ ἀφαίρεσις καὶ ἡ πρόσθεσις, μηδεμιᾶς ὑπὸ τῶν τοῦ πονηροῦ τεχνασμάτων ἀνακινουμένης αἱρέσεως, κατάγνωσιν εἰσάγει τῶν ἀκαταγνώστων, καὶ ὕβριν τῶν πατέρων ἀναπολόγητον.* V. Harduin. V. 336. — Cfr. Hergenröther, B. II. S. 519. — Cfr. etiam Franzelin, Examen doctrinae Macarii Bulgakow etc. pp. 203 sqq.

[2]) V. Harduin. V. 331 sqq.

[3]) Summa histor. p. III. tit. XXII. c. XIII. §. 10.

[4]) De Conciliis L. I. c. V.

[5]) De octava Synodo Photiana. Romae 1662.

pugnavit.[1]) Argumenta tamen quae proferuntur rem nullatenus evincunt, atque admittendum est, synodum hanc revera habitam esse. In Actis autem multa a Photio suo modo exposita fictave esse, dubitari nequit.[2]) Supposita etiam vel a Photio vel a posteriori schismatico Graeco habetur ea quae Actis inserta est Joannis VIII. epistola, qua additionem *Filioque* in Symbolo Pontifex quoque ut damnabilem rejicit, et eam in Romana ecclesia non admitti testatur. Fatetur dein, in aliquot ecclesiis Occidentis additamentum hoc in symbolum irrepsisse, sed caute ac paulatim, juvante Photio, esse eliminandum.[3]) Haec, inquam, epistola certe supposita est, uti ex argumentis externis et internis eruditi demonstrant.[4])

Reditus Legatorum RR.

125. Legati Romani, Petrus, Paulus atque Eugenius, mense Martio ad finem vergente Constantinopoli profecti sunt, et versus mensem Augustum anni 880 Romam pervenerunt. Muneribus et honoribus aucti erant, promissa data de auxiliis contra Saracenos praestandis, ac de restituenda Bulgariae provincia; monasterium etiam S. Sergii, Constantinopoli situm ac Romanae ecclesiae proprium, saltem specietenus redditum erat, et quum unio ecclesiarum restaurata esset, viri illi, mentis ut videtur angustioris, magnum quid sibi visi sunt obtinuisse. Attulerunt quoque Romam litteras Basilii et Photii ad Joannem Pontificem, ac Photii munera et epistolas ad varios praesules occidentales, uti ad Zachariam Ananiensem, Gaudericum Velleternum, et Marinum Cerae episcopos. Favorem eorum ita Photius firmare vel captare nitebatur. Acta quoque Synodi eos detulisse dixeris; versio enim latina brevi post confecta esse videtur.[5]) Supponi tamen potest, ipsos lin-

---

[1]) Synchron. Gesch. T. IV. pp. 574 sqq. Kritik, p. 333.

[2]) V. Hergenröther, Photius, T. II. pp. 528 sqq. — Hefele, C. G. IV. §. 499.

[3]) V. Joannis VIII. ep. 320; Labbé IX. 235.

[4]) Argumenta vide ap. Hergenröther, Photius, T. II. pp. 541 sqq., ubi etiam ea refutantur quae pro genuinitate hujus epistolae attulit Pichler, *Geschichte der kirchlichen Trennung etc.* T. I. p. 200, nota 1.

[5]) Cfr. Hergenröther l. c. p. 573, nota 25.

guae graecae ignaros, haud apprime intellexisse ac scivisse quae Sedi Apostolicae infensa in iis continerentur, atque sibi persuasisse, in adjunctis difficillimis satis convenienter mandata Joannis VIII. observata fuisse, seque bono pacis et Ecclesiae utilitati inserviisse. Initio Joannes, quamvis forte plura haud bene peracta illico adverteret, et Pho-

Joannis VIII. moderatio.

tius ipse scripsisset, se utpote non reum *misericordiam* a Synodo petere non potuisse, moderatione et indulgentia uti perrexit. In litteris quibus die 13⁰ Augusti Basilio et Photio respondit, in agnitione Photii perseverat; reprehendit tamen, quod plura capita quae praescripserat haud observata sint, et significat, se ea non confirmare, quae legati forte in synodo contra apostolicam praeceptionem egerint. Ita in epistola ad Basilium Joannes scribit: *Nam et ea, quae pro causa restitutionis Rm̃i Photii patriarchae synodali decreto Constantinopoli misericorditer acta sunt, recipimus. Et si fortasse nostri legati in eadem synodo contra apostolicam praeceptionem egerint, nos nec recipimus, nec judicamus alicujus existere firmitatis.*[1]) — Ad Photium vero: *Sed cum nos scriptis et verbis misericorditer tecum specialiter agendum esse decrevimus, mirandum valde est, cur multa, quae nos statueramus, aut aliter habita, aut mutata esse noscantur, et nescimus, cujus studio vel neglectu variata monstrentur. . . . Igitur laudabilis tua prudentia quae dicitur humilitatem scire, non moleste ferat, quod ab Ecclesia Dei miserationem jussa est postulare; quin potius se, ut exaltetur, humiliet, et fraternum discat erga sui miserentem servare affectum. Quia nos, si tu debitam devotionem et fidelitatis incrementa erga sanctam Romanam ecclesiam et nostram parvitatem observare studueris, et ut fratrem amplectemur et ut carissimum proximum retinebimus.*[2]) *Nam et ea quae pro causa tuae restitutionis synodali decreto Con-*

---

[1]) Ep. 251; Labbé IX. 180.

[2]) Ep. 201; Labbé IX. 179. — Severius hac de re Baronius: „Qui (Joannes VIII.) nimis tenax pacis illius Deo invisae, quam non quomodo Deus, sed quomodo mundus dat, obtulit et accepit, lenitate olei, non ferro chirurgi (ut opus erat) in Photii ulcerosis apostematibus usus est, exemplo sanctorum praedecessorum Nicolai et Hadriani.“ Ad a. 880. n. 9.

stantinopoli misericorditer acta sunt, recipimus. Et si forte nostri legati in eadem synodo contra apostolicam praeceptionem egerunt, nos nec recipimus, nec judicamus alicujus existere firmitatis.

126. Decrevit dein Joannes, ut Marinus episcopus, qui anno 869 inter legatos fuerat, modo novam legationem obiret; fortasse ipse praecipue Joanni ostendit, multa Constantinopoli haud convenienter acta fuisse. Haud dubium, ei a Pontifice commissum esse, ut examinaret accuratius ea quae Constantinopoli peracta fuerant, atque rescinderet quae juribus et mandatis Sedis Apostolicae contraria erant; idque profecto in laudem Joannis est, quod talem virum elegerit prae caeteris idoneum, qui fraudes Graecorum dilueret. Marinus profectus est Constantinopolim, quantum videtur, auctumno anni 880, et quamvis hujus legationis documenta specialia non exstent, eum tamen intrepide res suas gessisse, colligitur ex epistola quam postea Stephanus V. a. 885 scripsit ad Basilium Imperatorem. In eadem loquens de Marino qui Pontifex obierat, ac Imperatori exprobrans infensum ipsius in Marinum animum, inter alia scribit: *Neque enim hoc dicimus ad tuam contumeliam, te enim in universo orbe Deo dilectum praedicamus, sed tantum ad nostram defensionem et Marini majorem gloriam; qui eadem sensit et sapuit cum praedecessore et doctore nostro sanctissimo Papa Nicolao. Et qui dum voluit adimplere quae illi antea visa fuerant, in maximum devenit apud vos contemptum et ludibrium, divinus ille Marinus. Et cum noluerit simul duci cum iis qui aliena sentiebant, et quae ipse coram majestate tua synodice gesserat dissolvere et annullare ac irrita reddere, propterea triginta diebus carcere fuit detentus, id sibi gloriae potius tribuens quam contumeliae, pro veritate pati.*[1])

Marini legatio.

127. Non videtur quidem Marinus damnationem in Photium pronuntiasse, sententia relicta Joanni Pontifici; sed irrita declaravit quae contra valorem Concilii oec. VIII. et contra mandata Pontificis facta fuerant, postulavitque, ut ea revo-

[1]) Stephani V. ep. 1; Labbé IX. 366.

carentur. Quum CPtani animum ejus frangere non possent, sed nec Basilius ac Photius peracta corrigere vellent, neque Bulgariam reddere, Marinus infectis rebus demum dimissus est. Post reditum Marini Joannes res melius edoctus, quamvis multis premeretur angustiis, et Basilium offendere videretur esse valde nocivum, officio suo tamen non defuit, sed Photium magna cum solemnitate anathematizavit. Id colligitur ex iis, quae de Joanne referuntur in appendicibus ad Concilium oecumenicum VIII., editis ex antiquo codice graeco. Post aliqua excerpta ex synodica Hadriani II. qua Photium damnavit, adjungitur, eum qui sententiam damnationis solemniter postulavit, fuisse archidiaconum ejus Joannem *qui illi in pontificatu postea successit.* Ac relatis ejus verbis sequitur: *Haec qui pronuntiavit Joannes, cum Hadriani thronum successor occupasset, idem ipse Photium eumdem damnavit, quando Eugenium et alios propter Bulgariam missos (διὰ τὴν Βουλγάριαν ἐλθόντας) per fraudem circumvenit et corrupit. Cum enim accepisset Evangelium, et ambonem conscendisset, omnibus audientibus ita dixit: Quicumque non habet damnatum Photium divina sententia, sicut ipsum reliquit Nicolaus et Hadrianus sanctissimi Papae praedecessores mei, sit anathema.*[1]) — Hujus damnationis documentum exstabat etiam in Epitome Synodi oecumenicae VIII., quod Constantinopoli in ipsa ecclesia sanctae Sophiae affixum erat.[2]) In eodem inter alia dicitur: „Photius a novem Pontificibus Romanis, Leone, Benedicto, Nicolao, Hadriano, *Joanne,* Marino, Hadriano altero, Stephano et Formoso anathematis fulmine est ictus.“ Ubi etiam quoad Eugenium ejusque socios a Photio deceptos dicitur: „Qui Romam reversi a Joanne papa in ambone publicitus sunt damnati et exauctorati *(καθῃρέθεσαν).*“ Perperam igitur Pichler res ita exhibet, ac si Joannes VIII. usque ad vitae finem Photium ut patriarcham habuisset.[3])

Joañes VIII. Photium damnat.

---

[1]) Labbé VIII. 1419. — Baronius ad a. 880 n. 11 errore quodam hunc textum affert veluti partem epistolae Formosi Pont. ad Stylianum. Cfr. Hefele C. G. IV. §. 500.

[2]) „Breviarium Synodi octavae ad ingressum magnae ecclesiae, seu in porticu perscriptum.“ Labbé VIII. 1422. [3]) L. c. T. I. p. 199. 200.

128. Hac ratione itaque schisma Photianum renovatum est, eo majori periculo, quod in Oriente exinde parva tantum pars praesulum a Photii communione abstineret. Photius scopum suum assecutus, nitebatur continuo confirmatione *sui* Joannis et venerabilium illius legatorum. Damnatio ejus posterior in Oriente haud publicata fuit. Probabile est, etiam Marini legationem ejusque gesta satis occulta remansisse, eumque pro more CPtanorum impeditum fuisse, quominus cum Ignatianis conveniret. Apostolica Sedes subsequentibus annis, Saracenorum incursionibus, Italiae motibus et aliis difficultatibus, vexata, haud potuit toto vigore influxum suum in Orientem exercere, atque ita vivente Basilio Imperatore Photius sedem CPtanam retinuit. Dixeris autem Constantinopoli plurimos ignorasse, eum a Sede Apostolica iterum fuisse rejectum, vel saltem id certo iis non constitisse, atque inde etiam viros pios eum ut patriarcham habuisse. Mortuus enim est anno 883 Constantinopoli in Photii communione fere centenarius Josephus hymnographus, qui inter sanctos colitur.[1]) Pauci illi qui in patriarchatu CPtano Photium non agnoscebant, uti Metrophanes Smyrnensis et Stylianus Caesareensis, sese occultare coacti erant, atque ita accidere potuit, ut a plerisque Photius haberetur ut patriarcha legitimus. Hic vero magno favore exinde fruitus est Basilii Imperatoris, cujus filium Constantinum adolescentulum post mortem inter sanctos retulit, quemque carminibus et orationibus celebravit. Adfuit quoque Imperatori in legum dispositione, ipseque revisionem perfecit codicis legum cui *Nomocanonis* titulus (a. 883). Etiam in promovendis litterarum studiis, atque in missionibus ad conversionem gentilium, laudem ac gloriam Photius sibi comparare nisus est. Schisma renovatum.

129. Joannis VIII. successor *Marinus* (883—884) Photium rursus damnavit ejusque acta rescidit.[2]) Auctore Photio Marinus R. P.

---

[1]) Cfr. Acta Sanctorum, T. I. April. die 3. — Hergenröther, Photius II. 584.

[2]) Acta pseudo-synodi Photii interim in linguam latinam translata fuere, atque postea compilatorum, uti videtur, confusione et incuria

Marini Pontificis electionem Basilius Imperator ut invalidam rejecit, eo quod ab alio episcopatu (Cerensi) ad Romanum translatus esset. Quod quamvis in Oriente passim fieret, Constantinopolitani tamen Occidentalibus vesana arrogantia exprobrabant, atque ut impedimentum elevationis Marini afferebant. Marino jam brevi post, mense Majo anni 884 defuncto, successit *Hadrianus III.*, ad quem Basilius litteras direxit vehementes, a Photio sane confectas, contra Marinum defunctum Pontificem. Etiam Hadrianus III., qui pariter Photium damnavit, tantum brevi pontificatu functus est, eique suffectus fuit (anno 885) *Stephanus V.* Respondit Stephanus ad illas Basilii litteras epistola vigore apostolico plena, qua distinctionem potestatis civilis et ecclesiasticae urget, Marinum ab accusationibus vindicat ejusque celebrat virtutes, Photii vero crimina in memoriam revocat.[1]) — Hic autem continuavit eo tempore impugnationem Latinorum quoad doctrinam de processione Spiritus Sancti. Ea de quaestione librum scripsit *De mystagogia Spiritus Sancti*,[2]) quem variis transmisit episcopis; atque etiam ad archiepiscopum Aquilejensem, dissertationem per modum *Epistolae* direxit, de processione Spiritus Sancti ex solo Patre.[3])

Hadrianus III. R. P.

Stephanus V. R. P.

Quum tamen tunc fingeret, se a Romano Pontifice Joanne VIII. agnitum et confirmatum esse, eo usus est artificio, ut Romanam ecclesiam, in qua additio *Filioque* symbolo nondum inserta erat, sibi consentientem exhiberet, et alios Occidentales directe impugnaret. Nullus quidem fuit

---

accidit, ut plures textus ex iisdem in Collectiones canonum inserti fuerint.

[1]) Labbé IX. 366. [2]) V. Migne, P. G. CII. 279 sqq.

[3]) Epist. l. I. ep. XXIV.; ap. Migne, P. G. CII. p. 793. — Quis fuerit ille archiepiscopus Aquilejensis, controvertitur. Eo tempore enim titulum patriarchae Aquilejensis ferebant duo praesules, quorum alter translata sede ab Aquilejensi civitate, Fori Julii, alter Gradi residebat Gradensis metropolita erat tunc Petrus, antiquae Aquilejae seu Forijuliensis metropolita Walpertus. Quaestionem erudite discutit Hergenröther (Photius II. 635 sqq.), in eamque cedit opinionem, ad Walpertum Photii epistolam datam esse.

effectus laborum Photii in Occidente, sed in Oriente magna ex parte quod intendebat assecutus est, videlicet ut Orientalibus odiosos redderet Occidentales tanquam proditores fidei orthodoxae, et errorem de processione Spiritus Sancti ex solo Patre in Oriente firmaret ac schismati fundamentum dogmaticum pararet.

130. Sed Photii res haud ita multo post iterum in adversam mutata est. Basilius enim Imperator die 29° Augusti anni 886 naturae debitum solvit,[1]) eique successit *Leo* filius, cui postea Sapientis seu Philosophi est cognomen datum. Is Photio, quamvis hunc habuisset praeceptorem, parum addictus erat; imo aversionem non mediocrem in eum conceperat, quod Theodorus Santabarenus, patriarchae amicus, Leonem patri Basilio suspectum reddiderat, magnasque aliquando discordias inter hos provocaverat, ita ut Imperator filium per aliquod tempus in custodia detineret. — Pervenerunt porro ad Leonem litterae, quas Stephanus Pontifex ad Basilium direxerat, ut Marini memoriam vindicaret et Photii facinora denuo in mentem revocaret. Itaque Leo brevi postquam Imperium adeptus est, Photium ex sede CPtana ob multa ejus facinora ejecit, atque in monasterium relegavit. Theodorum Santabarenum vero durius tractavit; primo videlicet hic verberibus affectus Athenas in exilium missus, postea etiam excaecatus fuit. Leo Sapiens Imp.

131. Patriarcham tunc Leo designavit Stephanum fratrem suum, qui jam a patre statui ecclesiastico addictus et a Photio diaconus ordinatus erat. Quamvis autem adolescens esset sedecim annorum, tamen circa festum Natalis Domini anni 886 Stephanus a Theophane metropolita Caesareensi in patriarcham Constantinopolitanum consecratus est. Dein studuit Leo etiam illos praesules, qui duce Styliano usque ad finem Photio restiterant, eo adducere, ut Stephanum tanquam patriarcham agnoscerent; quumque in hujus Photius e sede ejectus.

[1]) Pagius aliique auctores Basilium mortuum esse censent die 1° Martis a. 886; sed eum potius die 29° Augusti obiisse, ostendit Hergenröther, Photius, T. II p. 679, nota 69.

ordinatione canones quoad aetatem servati non essent, atque etiam ordinatio in diaconum per Photium et consecratio in patriarcham per episcopum Photianum dubia suscitarent, mox ad omnia resarcienda interventio Sedis Apostolicae quaesita est. Scripsit igitur Leo Augustus ad Stephanum V. Pontificem, scripsit et Stylianus tam suo, quam omnium sacerdotum Orientis catholicae communionis nomine,[1]) illumque rogarunt, ut violatorum in ordinatione Stephani canonum veniam concederet, et populo ignosceret, qui fraude Photii deceptus, post obitum S. Ignatii illi rursus adhaeserat. Non extat quidem Leonis Imperatoris epistola, sed epistola Styliani breviter repetit ab initio omnia Photii scelera, declarat, quomodo Leo eum ejecerit, rogatque, ut Pontifex, damnans eum, benigne dispenset cum aliis episcopis, qui ab eo decepti fuissent, ut ita pax omnimoda restituatur CPtanae ecclesiae. Cujus quidem epistolae notanda sunt maxime verba, quibus hoc petitur a Stephano Papa. *Quoniam vero scimus,* inquit Stylianus, *quod a vestra Apostolica Sede corrigi et juxta canones corripi debemus, hac de causa humilibus his nostris litteris tuam oramus venerabilitatem, ut misericorditer nobiscum agas,* et plura hujusmodi.

Recursus ad Pont. Rom.

132. Stephanus Pontifex quum nonnullam dissensionem inter Styliani et Imperatoris litteras animadvertisset, timuit ne sibi obreperetur. Leo enim Imperator scripserat, Photium sponte se abdicantem quietam vitam elegisse; Stylianus vero Photium a Catholicis ejectum asserebat. Quamobrem Pontifex dispensationem quam rogabant suspendit. Scribit Pontifex epistola a. 888 data: „Sed de Photio quidem ita vos scripsistis; illas vero Imperatoris litteras quum legissemus, easdem a vestris procul abesse comperimus. Ita enim se habebant: quod Photius quietam vitam elegit. Quapropter in dubitatione versamur. Multum enim interest, abrenuntiasse, et expulsum esse. Nos igitur absque diligenti inquisitione qualecunque judicium proferre non possumus.

[1]) V. Labbé IX. 368.

Quapropter nunc sententiam prorogavimus; et opus est, utriusque partis religiosissimos episcopos mitti, ut perpensa omni dubitatione, et veritate utrimque manifestata, dicere possimus quod Deus voluerit. Romana enim ecclesia instar speculi et exemplaris reliquis ecclesiis constituitur. Et quodcumque definierit, in sempiternum manet incorruptum, et hac de causa sententias magna cum inquisitione ferre decet."[1]) Quoad hanc rationem agendi Stephani V. apprime advertit Baronius: „Ita quidem magna consideratione suspendit judicium. Etenim si acquievisset Papa iis quae scripta erant ab Imperatore de Photio sponte se abdicante, ejus sessionem illegitimam quodammodo probasse videri potuisset. Caeterum nullus esse poterat locus renuntiationi, ei qui nunquam legitime sedisset: nemo potest dimittere quod non habuit, sed ejiciendus ut latro, qui non sua diu mala fide possedit. Ne igitur probasse eo modo Stephanus Photii restitutionem videri possit, non renuntiationem illius, sed ejectionem potius tam ab Imperatore quam ab episcopis exspectat audire."[2]) — Hinc igitur factum est, ut restitutio completa unionis adhuc protraheretur, eo vel magis quod communicatio inter Romam et Constantinopolim eo tempore satis difficilis esset. Post triennium autem venerunt Imperatoris legati, qui et novas Styliani aliorumque praesulum attulerunt litteras, quibus rerum statum exponebant, et enixius dispensationes necessarias et unionis restitutionem petebant. **Negotium protrahitur.**

133. Stephano V. mense Septembri anno 891 defuncto successit *Formosus* Pontifex, atque sub eo schisma penitus exstinctum est. Respondit ipse anno 892 Styliano epi- **Formosus R. P.**

---

[1]) Labbé IX. 373.

[2]) Ad a. 886 n. 28. — Apparens dissensio inter litteras Imperatoris et Styliani inde provenit, quod Leo Imperator coëgerat quidem Photium sedem patriarchalem relinquere, toleraverat tamen, ut renuntiationem scriptis exhiberet, quodque qui litteras Imperatoris scripserant antea Photio adhaeserant eumque habuerant ut legitimum patriarcham. Stylianus autem aliique praesules eum ut illegitimum usurpatorem e sede ejectum considerabant.

stola, qua tamen quoad dispensationes, ne disciplina Ecclesiae relaxaretur, haud ita facilem sese ostendit.[1]) Simul vero misit Constantinopolim Landulphum et Romanum episcopos, qui cum Styliano aliisque praesulibus conferrent, et res ecclesiasticas Constantinopoli ordinare studerent. Quae a legatis illis Constantinopoli perfecta sint, haud satis compertum est, quum documenta de eorum gestis non exstent. — Stephanus patriarcha CPtanus adhuc adolescens obiit die 17° Maji anni 893; forte tunc adhuc illi legati Constantinopoli aderant. Certo non constat, utrum ipse expresse, dispensatione facta quoad violatos canones, a Sede Apostolica ut patriarcha agnitus fuerit.[2]) Agnitum eum fuisse existimat Baronius,[3]) et Assemani,[4]) atque in Ecclesia graeca ipse inter sanctos colitur.[5]) Ei successit *Antonius Cauleas,* senex dignissimus, qui adhuc ab Ignatio ordinatus erat; atque eo sedem tenente, habita synodo, unio plane restituta est. Formosus quidem, uti innuimus, severiora praescripta dederat quoad episcopos et reliquos clericos a Photio ordinatos, quos tantum ad communionem laicorum admitti volebat; sed varia hac in re mitigata fuisse videntur. — Antonio jam anno 895 defuncto suffectus fuit *Nicolaus Mysticus* patriarcha, vir dignus, qui ecclesiae CPtanae vulnera sanare studuit; attamen dissensiones sub ipso ob Leonis Imperatoris tetragamiam cum ecclesia Romana exortae sunt, quamvis ad scissionem res non pervenerint. Sed perduravit unio, donec mediante saeculo decimo per Michaëlem Caerularium schisma instauratum est.

Unio restituta.

134. Ad Photium quod spectat, nihil certi de eo ex tempore secundae ejus depositionis refertur ab auctoribus.

---

[1]) Fragmenta tantum epistolae supersunt; v. Labbé IX. 428.

[2]) Stephanus legitimam aetatem non habebat, quum ordines ac dein episcopatum susciperet; sedecim enim erat annorum, quando patriarcha factus est. Praeterea in diaconum ordinatus erat a Photio, in episcopum vero a Theophane archiepiscopo Caesareensi, qui antea e Photianis fuerat.

[3]) Ad a. 886 n. 38.

[4]) Bibl. juris orientalis.

[5]) V. Bolland. Acta Sanctorum t. IV. Maji p. 36 sqq.

Indicant tantum, eum in exilio mortuum esse, atque sepultum in ecclesia S. Jeremiae ad Merdosagarum; ejusque mors accidisse traditur die 6° Februarii anni 891. Videtur autem Photius perseverasse in sua pertinacia atque in suo errore de Spiritus Sancti processione, imo hunc errorem pro viribus propagasse. Sententia haec initio saeculi decimi Constantinopoli a multis tenebatur, unde Sergius III., quem hac de re certiorem factum dixeris a legatis suis anno 906 vel 907 Constantinopoli revertentibus, episcopos Francorum monuit juxta Nicolai I. exemplum, ut hunc errorem sedulo evitent atque impugnent. Id colligitur ex Actis Troslejensis concilii, quod mense Junio anni 909 praeside Heriveo archiepiscopo Rhemensi habitum est. In Actis hisce enim legitur: *Sane quia innotuit* (i. e. notum fecit) *nobis sancta Sedes Apostolica, adhuc errores blasphemiasque cujusdam vigere Photii in partibus Orientis in Spiritum Sanctum, quod non a Filio nisi a Patre tantum procedat, blasphemantis: hortamur vestram fraternitatem, una mecum ut secundum admonitionem Domini Romanae Sedis, singuli nostrum, perspectis Patrum catholicorum sententiis, de divinae Scripturae pharetris auctas proferamus sagittas potentis*, *ad confodiendam belluam monstri renascentis, et conterendum caput novissimi serpentis.*[1]) Photii exitus.

135. Saeculo decimo tamen Graeci gesta Photii potius oblivioni tradere et silentio tegere studuerunt, ob luctam ejus adversus S. Ignatium, atque sub anathemate prohibuerunt ea commemorare quae contra utrumque patriarcham gesta vel scripta erant. Post medium saeculum decimum ad impugnandos Latinos dein Photii scripta iterum conquisita sunt, ac Graeci saeculo duodecimo eum inter Doctores Ecclesiae recensuerunt. Sed tantum saeculo decimo sexto Graeci schismatici inceperunt illum inter sanctos colere; atque etiam nunc scriptores schismatici multis encomiis celebrare solent virum hunc, qui foedissimi schismatis struxit Photii memoria.

[1]) V. Concil. Troslejanum c. 14; Labbé IX., 561. — Cfr. Natal. Alex. in saec. IX. et X. c. IV. art. 31.

fundamenta.[1]) Permagnae quidem eruditionis fuisse Photium, multa ejus quae exstant opera testantur, sed ingentis eum fuisse perversitatis, ex iis quae disseruimus colligitur. Tantum vero abest, ut hujus hominis culpa minuatur zelo quodam religionis quem passim ostentabat, ac pietate quam in dictis et scriptis frequenter affectabat: ut haec potius in majorem ejus vergant contumeliam. Etenim *totius injustitiae nulla capitalior est quam eorum, qui cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur.*[2])

---

[1]) V. Hergenröther, Photius, T. II. p. 713 sqq.
[2]) Cicero de officiis I. 13.

INDEX.

Index alphabeticus rerum.

D.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

V.

W.

Z.

A. M. D. G.